

AÜSBBD

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Anadolu University Journal of Social Sciences

Sahibi: Anadolu Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. Fuat ERDAL
Owner: On behalf of Anadolu University, Rector Prof. Dr. Fuat ERDAL

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (AÜSBD) yayın hayatına 2001’de yılda iki sayı ile başlamış, 2012 itibariyle Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 4 defa yayınlanan ve TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanında taranan uluslararası hakemli statüsünde olan bir dergidir. AÜSBD ayrıca; EBSCOhost Academic Search Complete, Index Copernicus gibi uluslararası indekslerin yanı sıra Sobiad atf dizinininde de yer almaktadır.

Derginin Yayın dili Türkçe ve İngilizce olup, “araştırma makalesi”, “derleme”, “editöre mektup” ve “kitap incelemesi” türünden metinleri, yazım kurallarına uygun hazırlanmış olması koşuluyla değerlendirmeye kabul eder. Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen metinlerin, daha önce yayınlanmamış, yayınlanmak üzere kabul edilmemiş ve yayınlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayınlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir.

AÜSBD 2019 yılı 1. sayısına kadar hem basılı hem çevrimiçi olarak yayınlanmıştır. 2019 yılı 2. sayısından itibaren ise çevrimiçi olarak yayınlanmaktadır. Değerlendirme süreci, elektronik ortamda çift-kör hakem değerlemesi (double-blind) yöntemiyle yürütülür. Dergimiz iktisat, işletme, maliye, sosyal politika ve çalışma ilişkileri, kamu yönetimi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler, davranış bilimleri, hukuk, tarih, sanat tarihi, arkeoloji, Türk dili ve edebiyatı, sosyoloji, felsefe, açık ve uzaktan öğrenme, iletişim bilimleri alanlarındaki bilimsel eserleri yayımlar.

Anadolu University Journal of Social Sciences (AUJSS) is an international peer-reviewed journal that started its publication life in 2001 with two issues per year, and as of 2012 published four times a year in March, June, September and December and is indexed in TÜBİTAK-ULAKBİM Social Sciences Database. AUJSS is also included in international indexes such as EBSCOhost Academic Search Complete, Index Copernicus and as well as in Sobiad citation index.

The journal's publication language is Turkish and English, and it accepts manuscripts such as "research article", "review", "letter to the editor" and "book review", provided that they are prepared in accordance with the guidelines of the journal. Manuscripts submitted to our journal for evaluation should not have been previously published, accepted for publication, and not in the process of being evaluation for publication. The responsibility of the manuscripts that are in the process of evaluation and the published articles belongs to the author(s).

AUJSS was published both in print and online until the first issue of 2019. Since the 2nd issue of 2019, our journal has been published online only. The evaluation process is conducted electronically by double-blind peer-review method. Our journal publishes scientific articles in the fields of economics, business, finance, social policy and labor relations, public administration, political science and international relations, behavioral sciences, law, history, art history, archeology, Turkish language and literature, sociology, philosophy, open and distance learning, communication sciences.

AÜSBD’de yayımlanan tüm eserlerin yayın hakkı Anadolu Üniversitesi’ne aittir.
Anadolu University holds the copyright of all published material that appear in AÜSBD.

Yazışma Adresi / Address: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi
Yunusemre Kampüsü 26470 Tepebaşı - ESKİŞEHİR
e-mail: sosbilder@anadolu.edu.tr
web: <https://dergipark.org.tr/pub/ausbd>

Editör / Editor

Saime Önce

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey

Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1262

Faks/Fax: +90 222 335 08 95

e-posta/e-mail: sonce@anadolu.edu.tr

Editör Yardımcısı / Associate Editor

Fatma Zeynep ÖZATA

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey

Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1267

Faks/Fax: +90 222 335 08 95

e-posta/e-mail: fzozata@anadolu.edu.tr

Teknik Editör / Technical Editor

Gülgün BULUT

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey

Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1275

Faks/Fax: +90 222 335 08 95

e-posta/e-mail: gbulut@anadolu.edu.tr

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Ayşegül Asuman AKDOĞAN** (Erciyes Üniversitesi)
Abdullah YALAMAN (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Bayram Zafer ERDOĞAN (Anadolu Üniversitesi)
Ender GEREDE (Eskişehir Teknik Üniversitesi)
Evrin GENÇ KUMTEPE (Anadolu Üniversitesi)
Mehmet FIRAT (Anadolu Üniversitesi)
Yavuz AKBULUT (Anadolu Üniversitesi)

Alan Editörleri / Field Editors

- Aytül Ayşe CENGİZ** (Anadolu Üniversitesi)
Aras BOZKURT (Anadolu Üniversitesi)
Aziz Arman KARAGÜL (Anadolu Üniversitesi)
Baki DUY (Anadolu Üniversitesi)
Banu UÇKAN HEKİMLER (Anadolu Üniversitesi)
Bedia Yelda OLCAY UÇKAN (Anadolu Üniversitesi)
Demet KURTOĞLU TAŞDELEN (Anadolu Üniversitesi)
Erkan ÖZATA (Anadolu Üniversitesi)
Erkan YÜKSEL (Anadolu Üniversitesi)
Ferîştah ALANYALI (Anadolu Üniversitesi)
Fikret ÇELİK (Anadolu Üniversitesi)
Kemal YAKUT (Anadolu Üniversitesi)
Mustafa Erkan ÜYÜMEZ (Anadolu Üniversitesi)
Medet YOLAL (Anadolu Üniversitesi)
Mehmet Mahur TULUM (Anadolu Üniversitesi)
Meltem ERDOĞAN (Anadolu Üniversitesi)
Mesude Canan ÖZTÜRK (Anadolu Üniversitesi)
Mine OYMAN (Anadolu Üniversitesi)
Nadir SUĞUR (Anadolu Üniversitesi)
Serap BENLİGİRAY (Anadolu Üniversitesi)
Tolga AKKAYA (Anadolu Üniversitesi)

Dil Editörleri / Language Editor

- Ferdi BOZKURT** (Anadolu Üniversitesi)
Harun SERPİL (Anadolu Üniversitesi)

Görsel Tasarım ve Dizgi / Graphic Design & Typeset

- Gülgün BULUT** (Anadolu Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

Abdülkadir GÜRER - Ankara Üniversitesi

Ahmet KALENDER - Selçuk Üniversitesi

Ahmet MAKAL - Ankara Üniversitesi

Aysun YÜKSEL - Anadolu Üniversitesi

Bülent GÜNŞOY - Anadolu Üniversitesi

C. Hakan KAĞNICIOĞLU - Anadolu Üniversitesi

Cengiz YILMAZ - Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Deniz KAĞNICIOĞLU - Anadolu Üniversitesi

Didem PAŞAOĞLU BAŞ – Anadolu Üniversitesi

E. Nezir ORHON - Anadolu Üniversitesi

Elif TEKİN İFTAR - Anadolu Üniversitesi

Emre Ozan AKSÖZ – Anadolu Üniversitesi

Erhan EROĞLU – Anadolu Üniversitesi

Erinç YELDAN - Bilkent Üniversitesi

Erkan YÜKSEL - Anadolu Üniversitesi

Fatih TEMİZEL - Anadolu Üniversitesi

Halil İbrahim USTA - Ankara Üniversitesi

Hüseyin Sabri ALANYALI – Anadolu Üniversitesi

İbrahim KAYA - Anadolu Üniversitesi

John GRAHL - Middlesex University

Kurtuluş KARAMUSTAFA - Kayseri Üniversitesi

M. Erkan ÜYÜMEZ - Anadolu Üniversitesi

Nurcan TURAN - Anadolu Üniversitesi

Mehmet BAŞAR - Anadolu Üniversitesi

Mehmet Şükrü AKDOĞAN - Erciyes Üniversitesi

Metin TOPRAK - İstanbul Üniversitesi

Michael BASIL - University of Lethbridge

Michael J. BAKER - University of Strathclyde

Muharrem AFŞAR - Anadolu Üniversitesi

Muhsin MACİT - Anadolu Üniversitesi

Murat ERCAN – Anadolu Üniversitesi

Muzaffer DOĞAN - Anadolu Üniversitesi

Nesrin ALPTEKİN - Anadolu Üniversitesi

Nezir VARGAN – Anadolu Üniversitesi

Oktay EMİR – Anadolu Üniversitesi

Philip J. KITCHEN - Brock University

R. Ayhan YILMAZ - Anadolu Üniversitesi

Recai DÖNMEZ - Anadolu Üniversitesi

Süleyman SÖZEN - Anadolu Üniversitesi

Şebnem TOSUNOĞLU - Anadolu Üniversitesi

Şehmuz BALOĞLU - University of Nevada

T. Volkan YÜZER - Anadolu Üniversitesi

Tony ROYLE - National University of Ireland

Turgut TOK - Pamukkale Üniversitesi

Tyler COWEN - George Mason University

Zehra GÜLMÜŞ - Anadolu Üniversitesi

Editörden...

Çok değerli araştırmacılar ve okurlar merhabalar,

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin (AÜSBD) 2021 yılının ilk sayısında sizlerle birlikte olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Bildiğiniz üzere Kasım 2020 itibarıyla makale kabul koşullarında ve yayın süreçlerinde önemli değişiklikler ve güncellemeler yapılmıştı. Siz değerli yazarlarımızın ve araştırmacılarımızın çalışmalarını diğer araştırmacılar ve okuyucularla buluşturabilmek, bilim alanlarına katkı sağlayabilmek için alan editörlerimizin, hakemlerimizin, yayın ve danışma kurumumuzun yaptığı özenli ve özverili çalışmalar için öncelikle emeği geçen herkese özellikle de Doç. Dr. F. Zeynep Özata ve Gülgün Bulut'a Sosyal Bilimler Enstitüsü adına teşekkürü bir borç biliyorum.

Yapmış olduğumuz değişiklikler ve güncellemeler dergimizi daha açık, nitelikli ve etkin hale getirmeye yönelik adımlardır. Bu adımların dergimizi sosyal bilimler alanında güncel ve bilimsel açıdan yetkin araştırmaların yer aldığı akademik bir platform olma yolunda daha da ileriye taşıyacağına inancımız tamdır.

Büyük emekler ile yaptıkları çalışmalarını dergimize gönderen yazarlarımıza ve dergimizi takip edenlere de teşekkürlerimizle, bir sonraki sayımızda buluşmak umuduyla. Sağlıcakla kalın!

Sevgi ve Saygılarımla!

Prof. Dr. Saime Önce

From the Editor...

Dear researchers and readers,

We are very pleased to be with you in the first issue of 2021 of Anadolu University Journal of Social Sciences (AUJSS). As you know, as of November 2020, some important changes and updates have been made in the article acceptance conditions and the publication processes.

I would like to thank to everyone; the field editors, referees, editorial and advisory boards and many others who contributed to the journal with their attentive and self-sacrificing work in order to bring the work of our valuable writers and researchers together with the other researchers and readers and to contribute to the fields of social sciences. I am also grateful to Dr. F. Zeynep Özata and Gülgün Bulut on behalf of the Institute of Social Sciences.

The changes and updates we have made are steps to make our journal more open, qualified and effective. We firmly believe that these steps will take our journal further towards becoming an academic platform where up-to-date and scientifically competent research in the field of social sciences is published.

We would like to thank to all of the authors who have sent their works that are prepared with great efforts and to the readers of our journal, and we hope to meet you all in our next issue. Stay well!

Love and respect!
Prof. Dr. Saime Önce

İçindekiler / Contents

Araştırma Makalesi / Research Article

İş-Yaşam Dengesinin Yaşam Tatminini Yordamasında Çalışılan Sektörün Düzenleyici Etkisi

The Moderating Role of the Working Sector in Evaluating Life Satisfaction on Work-Life Balance

Mustafa BEKMEZCİ - İbrahim Sani MERT - Mohammad ABUBAKAR 1-22

Araştırma Makalesi / Research Article

Ergenlerin Sosyal Medya Bağımlılık Düzeylerinin Bazı Sosyo Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi

Investigation of Adolescents' Social Media Addiction Levels in Terms of Some Socio-Demographic Variables

Caner DOĞRUSEVER 23-42

Araştırma Makalesi / Research Article

The Impact of Sparking Leadership on Creating Work Passion and Job Satisfaction in Organizations – An Empirical Study

Ateşleyici Liderliğin Örgütlerde İş Tutkusu ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisi – Ampirik Bir Çalışma

Elif BİLGİNOĞLU - Uğur YOZGAT 43-58

Araştırma Makalesi / Research Article

Dijital Platform Kullanıcılarının İzleme Alışkanlıklarına Yönelik Bir Araştırma: Netflix Örneği

A Research on the Viewing Habits of Digital Platform Users: The Case of Netflix

Ümit SARI - Halil TÜRKER 59-80

Araştırma Makalesi / Research Article

Sağlık Kuruluşlarında Halkla İlişkilerin Etkinliğini Ölçme: Özel ve Kamu Sağlık Kuruluşlarının Karşılaştırılması

Measuring The Effectiveness of Public Relations in Health Organizations: Comparison of Private and Public Health Organizations

Engin ÇELEBİ 81-98

Araştırma Makalesi / Research Article**Ruhsal Liderliğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisini Farklı Kuşaklar Üzerinden İnceleme**

Analysing the Impact of Spiritual Leadership on Job Satisfaction Through Different Generations

Alper DEMİRDAĞ - Şafak GÜNDÜZ 99-118

Araştırma Makalesi / Research Article**Yazı ve Yazılı İletişim: Yazı Temalı Atasözleri ve Deyimlere İlişkin Bir İçerik Analizi**

Writing and Written Communication: Content Analysis of Proverbs and Idioms about Writing

Emet GÜREL - Aslı Ceren ALAÇAM AKŞİT 119-144

Araştırma Makalesi / Research Article**Lozan'a Giden Süreçte Mudanya Ateşkes Antlaşması**

Armistice of Mudanya in the Process Through Lausanne Agreement

Ömer Faruk KIRMIT 145-162

Derleme / Review**Muhasebe Meslek Mensuplarının Yeni Dünya ile İmtihani**

The Challenge of Accounting Professional in the New World

Nur BEDER 163-184

Araştırma Makalesi / Research Article**Video Oyunların Eğitim Araştırmalarında Kullanımı: Bir Sistemik Tarama**

The Use of Video Games in Educational Researches: A Systematic Review

Hakan ALTINPULLUK 185-212

Araştırma Makalesi / Research Article**Tarımsal Katma Değer Belirleyicilerinin Panel Veri Analizi**

Panel Data Analysis of Value-Added Agriculture Determinants

Zeynep ERDİNÇ - Gökçen AYDINBAŞ 213-232

Derleme / Review**Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi Bağlamında Pazarlama İletişimi Kampanyaları ve Kitle İletişim Araçları**

Marketing Communications Campaigns and Mass Communication Tools in the Context of Costly Signaling Theory

Şebnem ÖZDEMİR 233-250

Araştırma Makalesi / Research Article**Blurring Boundaries: Facebook Groups as Digital Teachers' Lounges for ELT Professionals**

Bulanıklaşan Sınırlar: İngilizce Öğretmenleri İçin Sanal Zümre Odaları Olarak Facebook Grupları

Ali Fuad SELVİ 251-272

Araştırma Makalesi / Research Article**Acil Uzaktan Eğitim Sürecinin Analizi: Öne Çıkan Kavramlar, Sorunlar ve Çıkarılan Dersler**

Analysis of the Emergency Remote Education Process: Featured Terms, Problems and Lessons Learned

Sezan SEZGİN 273-296

Araştırma Makalesi / Research Article**Memlûklerin Doğu Akdeniz Hâkimiyetinde Sultan İnal ve Hoşkadem'in Kıbrıs'a Müdahalesi**

Mamluk Intervention to Cyprus During The Sultan Inal and Hoşkadem Period

Altan ÇETİN 297-310

Araştırma Makalesi / Research Article**Uluslararası Bir Sorun Alanı Olarak Kıbrıs'a İlişkin Tarihsel ve Teorik Öğeler Üzerinden 'Demokratik Barış Teorisi'nin Eleştirisi**

Criticism of Democratic Peace Theory Based on Historical and Theoretical Elements of Cyprus as an International Problem Area

İsmail Hakkı ELÇİ 311-328

İş-Yaşam Dengesinin Yaşam Tatminini Yordamasında Çalışılan Sektörün Düzenleyici Etkisi¹

Mustafa BEKMEZCİ² - İbrahim Sani MERT³ - Mohammad ABUBAKAR⁴

Başvuru Tarihi: 27.06.2019

Kabul Tarihi: 25.12.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

İş-yaşam dengesi ve yaşam tatmini arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar ilgili yazında artarak devam etmektedir. Özellikle çift kariyerli aile yapısının giderek arttığı günümüzde, iş-yaşam dengesi ve bu dengenin bireylerin yaşam tatminini nasıl etkilediği, bu etki üzerinde rol oynayan faktörlerin neler olduğunun bilinmesi önem kazanmıştır. Bu kapsamda 622 kişi üzerinde yapılan bu çalışmada, iş-yaşam ve yaşam-iş çatışmasının kamu ve özel sektör çalışanları üzerindeki yaşam tatminini ne ölçüde etkilediği araştırılmıştır. Yapısal eşitlik modelinin (SEM) kullanıldığı çalışmada, iş-yaşam çatışmasının (işin kişisel yaşama etkisi) yaşam tatminini azalttığı, çalışılan sektörün (kamu ve özel) iş-yaşam dengesi ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide düzenleyici bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Kamu sektöründe çalışanlarda iş-yaşam çatışmasının (işin kişisel yaşama etkisi) yaşam tatminini azaltması daha fazladır. Diğer yandan, yaşam-iş çatışması (kişisel yaşamın işe etkisi) yaşam tatminini etkilememektedir.

Anahtar Kelimeler: İş-Yaşam Dengesi, Yaşam Tatmini, Düzenleyici Etki

Atıf: Bekmezci, M., Mert, İ. S. ve Abubakar, M. (2021). İş-yaşam dengesinin yaşam tatminini yordamasında çalışılan sektörün düzenleyici etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 1-22.

¹ Bu çalışma 2019 yılı içerisinde dergiye yayın başvurusunda bulunulmuş makale olduğundan geriye dönük etik kurul izni gerekmemektedir

² Toros Üniversitesi İİSBF İşletme Bölümü, mustafa.bekmezci@toros.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1206-690X

³ Antalya Bilim Üniversitesi, İİSB Fakültesi İşletme Bölümü, ibrahim.mert@antalya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2850-18650000-0002-2068-2841

⁴ Antalya Bilim Üniversitesi, İİSB Fakültesi İşletme Bölümü, muhammad.abubakar@antalya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1163-0185

The Moderating Role of the Working Sector in Evaluating Life Satisfaction on Work-Life Balance

Mustafa BEKMEZCİ⁵ - İbrahim Sani MERT⁶ - Mohammad ABUBAKAR⁷

Submitted by: 27.06.2019

Accepted by: 25.12.2020

Article Type: Research Article

Abstract

Studies on the relationship between work-life balance and life satisfaction continue to increase in the relevant literature. In today's world where double career family structures are gradually increasing, the importance of work-life balance and how this balance affects the life satisfaction of individuals and the factors that play a role in this effect have gained importance. In this study, the effect of work-life and life-work conflict on the life satisfaction of public and private sector employees was investigated. 622 people answered the survey. Structural equation modeling (SEM) was used in this study. It has been determined that the work-life conflict (the effect of the work on personal life) reduces life satisfaction and the sector (public and private) has a moderating role on the relationship between work-life balance and life satisfaction. In the public sector, the work-life conflict (the impact of the work on personal life) is more likely to reduce life satisfaction. On the other hand, the life-work conflict (the effect of personal life on work) does not affect life satisfaction.

Keywords: Work-Life Balance, Life Satisfaction, Moderating Role

⁵ Toros University Faculty of Economics Administrative and Social Sciences, mustafa.bekmezci@toros.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1206-690X

⁶ Antalya Bilim University School of Business and Social Sciences, Department of Business Administration, ibrahim.mert@antalya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2850-18650000-0002-2068-2841

⁷ Antalya Bilim University School of Business and Social Sciences, Department of Business Administration, muhammad.abubakar@antalya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1163-0185

Giriş

Günümüzde her sektörde yaşanan rekabet, çalışanlardan daha yüksek performans beklemeyi örgütler açısından zorunluluk haline getirmiştir. Diğer bir ifade ile yoğun rekabet içinde olan organizasyonların varlıklarını sürdürebilmesi, çalışanlarından beklediği yüksek performansa bağlıdır.

Diğer yandan, günümüzde farkındalık seviyesi yüksek, geçmişle kıyaslandığında yaşamdan daha çok tatmin olma arayışında olan bilinçli bir çalışan kitlesinin mevcudiyeti söz konusudur. Gerek kamuda gerek özel sektörde başarılı olmanın üstün performans göstermekle ilişkilendirilmesi, iş yaşamında beklentileri artırmıştır. Ancak insanların yaşamdan tatmin olma isteği de iş yaşamı dışındaki beklentileri artırmıştır. Böylece bireylerin sadece iş yaşamından değil, özel yaşamından da beklentileri artmıştır. Bu durum, iş-yaşam dengesini, hangi sektörde olursa olsun, mavi ve beyaz yakalı işgörenler için önemli hale getirmiştir.

Ayrıca, iş dünyası ve aile yaşamının yapısı son yarım asırda önemli ölçüde değişmiştir. Bunun en başta gelen nedenlerinden bir tanesi, iş dünyasındaki kadın çalışanların sayısında görülen artıştır (Önder, 2013). Bu durum, “iki kariyerli aile” olarak ifade edilen ve eşlerin her ikisinin de çalışmasını kapsayan araştırmaların da iş-yaşam dengesini ön plana çıkardığı görülmektedir (Mert ve Bekmezci, 2016).

İş-yaşam dengesinin bu çalışma kapsamında da ele alındığı gibi, iki boyutu vardır. İş-yaşam çatışması, diğer bir ifadeyle işin kişisel yaşama etkisi ve diğer taraftan yaşam-ış çatışması diğer bir ifadeyle özel yaşamın işe etkisi şeklindedir. Bu iki boyutta ele alınan iş-yaşam çatışmasının, iş tatminini de içine alan yaşam tatminini nasıl etkilediği önem arz etmektedir. Çünkü yaşam tatmini, bundan çok daha fazlasını içermektedir. Ancak yaşamda önemli bir pay sahibi olan iş yaşamının özel yaşamla olan etkileşimini ifade eden iş-yaşam dengesinin genel olarak yaşam tatmini nasıl etkilediğinin bilinmesi önemlidir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, yaşam tatmini üzerinde etkisi olan en önemli faktörlerden biri iş-yaşam dengesidir. Nitekim konuyla ilgili yapılan araştırmalar, iş-yaşam dengesi ve yaşam tatmini arasındaki ilişkinin varlığını ve önemini ön plana çıkarmakta ve bu ilişkinin daha kapsamlı incelenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (Örneğin, Karatepe ve Bektेशi, 2008; Adams vd., 1996; Greenhaus ve Powell, 2006; Marks ve MacDermid, 1996; Barnett ve Hyde, 2001).

Diğer yandan, iş-yaşam dengesini oluşturan işin kişisel yaşama etkisi ve kişisel yaşamın işe etkisi boyutlarının yaşam tatmini ile olan ilişkisinde çalışılan sektörün nasıl bir etkiye sahip olduğu araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, farklı sektörlerde yapılan araştırmalara rastlanmaktadır. Örneğin, Umer ve Zia-ur-Rehman (2013) tarafından eğitim sektöründe çalışanların iş-yaşam dengeleri ile yaşam tatminleri arasında, Kumari (2012) tarafından yapılan bir çalışmada ise, kamu bankalarında çalışan işgörenlerin iş-yaşam dengesi ve iş doyumları arasında ilişki olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde Haar, Russo, Suñe ve Ollier-Malaterre (2014) tarafından daha farklı sektörlerde yapılan çalışmada da iş-yaşam dengesi ve yaşam tatmini arasında ilişki bulunmuştur. Çalışılan sektör denildiğinde en genel anlamda yapılan ayırım, kamu ve özel sektör ayırımıdır. Bireylerin çalışma hayatına atılırken belki de ilk karar vereceği seçenek veya konu, kariyerlerinin özel sektör veya kamu sektöründe olup olmayacağını belirlemektir. Bu kapsamda, iş ve yaşam arasında denge kurmanın yaşam tatminini yordama derecesinde, işgörenlerin çalıştığı sektörde, diğer bir ifadeyle bireylerin kamu veya özel sektörde görev yapmasının herhangi bir etkiye sahip olup olmadığının bilinmesi, yaşam tatmininin ve iş ilişkisinin anlaşılması yordanması açısından önemlidir. Yaşam tatmini, bir insanın sahip olabileceği en önemli tatmindir (Pavot ve Diener, 2008). Yaşam tatmini yüksek bireyler, bunu performanslarına yansıtacaklar, böylece daha verimli ve etkili olabilecektir (Akter vd., 2019).

Yapılan bu değerlendirmeler kapsamında, bu çalışmada araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

- İşin kişisel yaşama etkisi, yaşam tatminini etkilemekte midir?
- Kişisel yaşamın işe etkisi, yaşam tatminini etkilemekte midir?

- İş yaşam dengesinin yaşam tatmini üzerindeki etkisi olarak özetleyebileceğimiz bu iki durumda, çalışılan sektörün yani kamu veya özel sektörde olup olmamanın, düzenleyici etkisi var mıdır?

Araştırmanın bundan sonraki bölümünde iş-yaşam dengesi ve yaşam tatminine ilişkin kısa bir literatür incelemesine yer verilmiştir. Müteakiben, araştırma yöntemine ilişkin metodoloji bölümü ve bulgulara değinilmiştir. Sonuç, kısmında ise araştırma bulguları bundan sonra yapılacak benzer araştırmalara da ışık tutacak şekilde değerlendirilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

İş-yaşam Dengesi

Günümüzde çalışma hayatı, geçmişe nazaran oldukça değişmiştir. Bu değişiklik insanların, çocuklarına ve yaşlı ebeveynlerine bakmak, hobileri ve sosyal faaliyetleri için zaman ayırmak istemesinden kaynaklanmaktadır (Webber vd., 2010; Narayanan ve Narayanan, 2012). Ancak teknolojideki gelişmeler iş ve yaşam arasındaki sınırları ortadan kaldırmıştır (Nam, 2014). Sınırların ortadan kalkması insanların zaman ve mekân fark etmeksizin sürekli işiyle meşgul olmasına, dolayısıyla daha yoğun çalışmasına neden olmuştur. Ayrıca iş dünyasında kadınların sayısı artmıştır, eşlerin ikisi de çalışmaktadır. Örgütlerin küçülmeyi bir strateji olarak görmesinin ve uygulamasının bir neticesi olarak, işgörenlerin örgüte bağlılığı da azalmıştır (Demir, 2010). Ancak çalıştığı örgüte bağlı, kendisini işine adanmış işgörelere ihtiyaç her geçen gün artmaktadır (Friedman vd., 1998). İnsanlara, kendilerinin değerli olduğunu hissettirmenin, finansal başarıyı artırdığı da gözlemlenmiştir (Narayanan ve Narayanan, 2012). Bunların yanında günümüz işyerinde farklı özelliklere sahip kuşaklar birlikte çalışmaktadır. X ve Y kuşakları kendisine ve ailesine daha fazla zaman ayırmak istemektedir. Bu istek, esnek çalışma, evde çalışma, mobil çalışma gibi alternatif çalışma şartlarını kendilerine sunma konusunda şirketler üzerinde bir baskı oluşturmaktadır (Klun, 2008). Bu tür düşünce, talep ve yaklaşımlar iş-yaşam dengesi konusunun daha ayrıntılı araştırılmasını gerektirmiş, bu konu ile ilgili yapılan araştırmalara ilgiyi artırmıştır.

İş-yaşam dengesi, “işyerindeki uygulamalarla, işgörenin kendi ailesi (yaşamı) ile iş hayatının talepleri arasında işgörenlerin ihtiyaçlarını giderecek şekilde denge sağlanmasıdır” (Jyothi ve Jyothi, 2012, s. 37). İş-yaşam dengesi, aslında kişinin işi ve ailesi arasındaki dengeden daha fazlasını ifade etmektedir. İş-yaşam dengesini, kişinin işindeki ve iş dışındaki tüm faaliyetleri arasında bir denge kurması olarak değerlendirmek gerekir (Shankar ve Bhatnagar, 2010). Bu kapsamda, iş-yaşam dengesi, kişinin işine, kendisine ve ailesine yönelik amaçlarını ve taleplerini dengelemesidir. İş-yaşam dengesi konusundaki ilk araştırmalarda, işgörenlerin kendi ailesine karşı yerine getirmesi gereken sorumlulukları olarak değerlendirilmiş (Webber vd., 2010); şirketin kreş imkânı sağlaması, kreş masraflarını karşılaması, bakıma muhtaç yaşlılara bakım imkânı sunması, ihtiyaç halinde ücretli veya ücretsiz izin vermesi, esnek çalışma programlarının uygulanması gibi konular uygulamaya konmuştur (Perry ve Blum, 2000). Ancak, bu uygulamaların iş-yaşam dengesine çok fazla katkı sağlamadığı görülmüştür. Çünkü bu tür programlar, genellikle bir bütün olarak ele alınmamış, şirket kültürüne nüfuz etmemiş, yöneticilerin davranışında bir değişiklik yaratmamıştır (Batt ve Volcour, 2003). Yöneticilerin destek vermediği bir uygulamanın başarılı olması mümkün değildir. Bu kapsamda, iş-yaşam dengesi ile ilgili yapılan programlarda ve uygulamalarda yöneticilerin desteği büyük bir öneme sahiptir (Ueda, 2012). İş-yaşam dengesi ile ilgili yapılan programların başarılı olmamasının nedenlerinden biri de bu programların sadece çocuklu ailelere uygulanmasından kaynaklanmıştır. Bekar veya çocuk sahibi olmayan işgörelere bu uygulamaları adil bulmamış (Young, 1999); eğitim, gönüllü çalışma, spor, hobi eğlence gibi kişisel ihtiyaçların da bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu kişilerin çocuklu ailelere göre duygusal anlamda aile desteğinden mahrum olması, kendilerini dışlanmış gibi hissetmesine neden olmuştur (Casper vd., 2007). Netice itibarıyla iş, insanın iş dışındaki önceliklerini gerçekleştirmek için bir araçtır (Friedman vd., 1998).

Dolayısıyla, iş-yaşam dengesi, sadece evli ve çocuklu aileleri değil, çalışan herkesi ilgilendiren ve bu şekilde ele alınması gereken daha geniş bir kavramdır (Shankar ve Bhatnagar, 2010).

İş-Yaşam Dengesi ile İlgili Kuramlar

İş ve yaşam ile ilgili beş temel kuram geliştirilmiştir (Leiter ve Durup, 1996; Zedeck ve Mosier, 1990): Bölünme (segmentation) modeli, iş ve iş dışı faaliyetlerin hayatın farklı iki alanı olduğunu ve bu ikisinin birbiri üzerinde etkisi olmadığını; taşma (spillover) modeli iş ve iş dışı faaliyetlerin birbirini benzer şekilde olumlu veya olumsuz biçimde etkileyebileceğini, telafi (compensation) modeli de iş veya yaşamın herhangi birinde yaşanan bir eksikliğin, işgörenin tatmin olma ihtiyacından dolayı bu eksikliği diğer alanda karşılayabileceğini varsayar. Örneğin rutin bir işin işgörende yaratmış olduğu tatminsizlik duygusu, işgören tarafından iş dışındaki diğer faaliyetler ile telafi edilebilir. Aracı olma (instrumental) modeli iş veya yaşam alanındaki bir faaliyetin hem iş hem de yaşam alanındaki başarıyı kolaylaştırdığını kabul eder. Çatışma (conflict) modelinin varsayımı ise şöyledir: İş ve yaşam alanının her ikisinin farklı talepleri, işgörenin bazı katı kararlar almasını gerektirir. Bu durum da işgörenin üzerinde aşırı bir yük oluşturur ve işgörenin işi ve yaşamı arasında bazı çatışmalara neden olabilir.

Çatışma modeli alan yazında üzerinde en çok durulan modeldir. Bu modelde ailenin işi, işin de aileyi etkileyebileceği ifade edilerek, konu çift yönlü olarak ele alınmıştır (Frone vd., 1992). Diğer bir ifade ile işyerinde yaşanan olumsuzluklar aileyi veya yaşamı, ailede yaşanan olumsuzluklar da işyerindeki faaliyetleri etkilemektedir. Her ne kadar iş-aile çatışması ile aile-iş çatışması birbirinden farklı konular olarak görülse de bu iki kavramın birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Bunlar birbiri ile ilgili, birbirinden ayrılmaz, birbiri içine girmiş (interrole) çatışmalardır (Netemeyer vd., 1996). Şöyle ki; işgörenin hem işyerine hem de ailesine karşı sorumlulukları bulunmaktadır ve bu sorumluluklardan birinin gerek zaman gerek ilgi açısından fazladan bir talebi, diğer rolün yerine getirilmesini zorlaştırmakta ve kişi üzerinde gerginlik yaratmaktadır. Birçok çalışmada da bu durum rol çatışması olarak ele alınmış ve yarattığı olumsuzluklar üzerinde durulmuştur (Waumsley vd., 2010; Akanji, 2012). İş de aile de insanların zaman ve enerji ayırması gereken önemli iki konudur. İşte veya ailede harcanan zamanın ve enerjinin birbiri ile telafi edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle iş-aile çatışması sıfır toplamlı, yıpratıcı bir konu olarak değerlendirilmiştir (Friedman vd., 1998; Edwards ve Rothbard, 2000). Bu bakış açısına sahip yaklaşımlarda iş-aile çatışması, işgörenin rollerini yerine getirme konusundaki yetersizliğinden kaynaklanan bir konu olarak ele alınmış (Ueda, 2012), “iş ve iş dışı rollere ait duygusal ve davranışsal ihtiyaçların uyumsuzluğu” olarak tanımlanmıştır (Allan vd., 2007, s. 220). Diğer bir anlatımla iş-yaşam çatışması, çalışanların, çalışan anne, baba, eş, arkadaş ve işgören gibi aynı anda birden fazla role sahip olması ve bu rollerin eş zamanlı olarak ortaya çıkması (Turunç ve Çelik, 2010; Jyothi ve Jyothi, 2012) nedeniyle yaşanan uyumsuzluk durumu olarak değerlendirilmiştir.

Greenhaus ve Beutell (1985)'e göre üç çeşit iş-yaşam çatışması söz konusudur: Zamana, gerilime ve davranışa dayalı çatışma. Zamana dayalı çatışma, mesai saatinin uzunluğu, çalışma programının esnekliği, evli veya bekâr olma durumu, işgörenin çocuğunun olup olmaması, eşinin çalışıp çalışmaması gibi işten veya aileden kaynaklanan ve işgörenin bunlara bağlı olarak herhangi bir rolü için zamanının yetmemesinden; gerilime dayalı çatışma, işgörenin gerek iş yerinde gerek aile ortamında yaşadığı olumsuz duygulardan, davranışa dayalı çatışma ise iş ve aile yaşamında farklı rolleri olan işgörenlerin bu rollerinin her biri için sergilemesi gereken davranışlarının birbiri ile uyumsuz olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çatışmaların bir neticesi olarak işgörenlerin kendilerini sürekli telaş içinde ve zaman baskısı altında hissettiği, bu durumun kadınlar açısından daha yıpratıcı bir nitelik taşıdığı (Webber vd., 2010), işe bağlı stres, anksiyete, iştahsızlık, yorgunluk, depresyon gibi hem fiziksel hem psikolojik sağlık sorunlarına ve aile içi üzücü olaylara neden olduğu (Allen vd., 2000; Akanji, 2012; Haar, 2006), içki ve uyuşturucu bağımlılığı yaptığı (Grunberg vd., 1998), bunların bir neticesi olarak da işten tatmin olmama, tükenmişlik ve işten ayrılma niyetinin ortaya çıktığı, haftalık çalışma saatinin

aile-iş çatışmasından değil, iş-aile çatışmasıyla ilgili olduğu (Netemeyer vd., 1996) tespit edilmiştir. Bu araştırmalara alternatif olarak yapılan diğer çalışmalarda ise iş yaşam dengesinin işgörenlerin moralini yükselttiği, verimliliğini ve örgüte bağlılığını artırdığı, devamsızlığını azalttığı, kendilerini işlerine daha çok adanarak daha profesyonelce çalıştığını ve daha az hastalandığını, bunların neticesi olarak da işlerinde daha az stres yaşadığını (Narayanan ve Narayanan, 2012; Allen, 2001) ve tüm bunların da şirketin imajını olumlu yönde etkilediği, işgören devrinin azalması ile bağlantılı olarak da işe alma ve eğitim masraflarının azaldığı (Johnson, 2004) belirlenmiştir.

İş-Yaşam Dengesi ile İlgili Yasal Düzenlemeler

Gerek aile içinde gerek işyerinde yaşanan olumsuzlukların, işgörenler, işverenler ve toplum için olumsuz etkileri olabilir (Brummelhuis ve van der Lippe, 2010, s. 173). Bundan dolayı hükümetler de iş-yaşam dengesi konusunun önemine vurgu yapmaktadır. Örneğin, AB Komisyonu, 1993 yılında çıkardığı Çalışma Süresinin Düzenlenmesi Hakkındaki Yönerge ile fazla mesai dahil her 7 günlük dönemde ortalama çalışma süresinin 48 saati aşmaması konusunu hükme bağlamış (MESS, 2002, s. 28), Türk İş Kanunu'nda ise bu süre, fazla mesai de dahil olmak üzere haftada en fazla 45 saat olarak düzenlenmiştir (MESS, 2002, s. 45). Japonya'da da 2007 yılında yapılan bir yasal düzenleme ile, ailesine karşı sorumluluklarını yerine getirmek konusunda sorun yaşayan bir işgörenin, işvereninden iş saatlerini azaltması, çocuk bakımı için kısa süreli ve geçici olarak izin istemesi, fazla mesai saatlerinden muaf tutulması gibi konularda talepte bulunabilmesinin (Ueda, 2012) önü açılmıştır.

Bu kapsamda birçok şirket de hem yasaların bir gereği olarak hem de işgörenlerinin üretkenliğini artırmak ve yetenekli işgörenlerini elde tutmak amacıyla mevcut iş yapma tarzlarında ve süreçlerinde, işgörenlerinin iş-yaşam dengesini sağlayacak şekilde düzenleme yapmış, bu konuyla ilgili çeşitli uygulamalar geliştirmiştir. Bu kapsamda esnek çalışma, üzerinde durulan önemli bir kavramdır ve zamanın ve işyerinin esnek hale getirilmesi, geçici veya sürekli yarı zamanlı olarak çalışma, iş paylaşımı, çalışma saatlerinin sıkıştırılması gibi hususları kapsamaktadır (Maruyama vd., 2009). Geleneksel ofiste çalışma ortamına ilave olarak, farklı teknolojilerin yardımıyla, işgörenin işini istediği yerde elektronik olarak yapmasını sağlayan uzaktan çalışma imkânı, büyük merkezleşmiş tesislerin parçalanarak işgörenlerin evlerine yakın görece daha küçük işyerlerinden oluşan şebeke şeklinde tertiplenmiş uydu ofislerin kurulması, işgörenin ihtiyaç duyduğu, bilgisayar, yazılım, telefon, faks vb. ofis cihaz ve malzemelerinin şirket tarafından temin edilerek işgörelere evde çalışma imkanı verilmesi ya da tüm bu alternatiflerin karma bir şekilde uygulanması (Apgar IV, 1998) şirketlerin bu kapsamda yaptıkları düzenlemelerden bazılarıdır.

İş-Yaşam Dengesi ile İlgili Uygulamalar

Tüm bu bilgiler ışığında, işgörenler ve işgörenlerin iş dışı faaliyetleriyle ilgili tüm konuların iş-yaşam dengesi kapsamında değerlendirilmesi gerektiği, iş ve yaşamın birbirinden farklı alanlar olmadığı ve bundan dolayı kişiler tarafından dengelenebilmesi gerektiği, bu iki kavramın iç içe girdiği, bu birbirinin içine geçmiş yapıyı ifade etmek ve iş yaşam dengesini etkileyen bir çok faktörün bulunduğunu ifade etmek amacıyla denge ifadesi yerine karşılıklı etkileşim (interaction) teriminin kullanılmasının daha uygun olacağı da belirtilmiştir (Webber vd., 2010). Bu bakış açısıyla iş ve kişisel yaşamın birbirine zıt kavramlar olmadığı, tersine birbirini tamamladığı kabul edilmiştir.

Friedman (1998) da yöneticilerin ve işgörenlerin iş hedefleri ile kişisel hedefler konusunda herkesin yararına olacak şekilde iş birliği yapmasını tavsiye etmekte, böylece iş yaşam çatışmasının iş yaşam dengesine dönüştürülebileceğini belirtmekte, bu konuda yöneticilerin yapması gereken hususları şu şekilde özetlemektedir: İlk olarak işgörenler iş öncelikleri konusunda bilgilendirilmeli, kendileri açısından önceliklerinin ne olduğunu açıklayabilmeleri konusunda teşvik edilmelidir. Yine işgörenlerin işyeri dışındaki

diğer rolleri kabul edilerek, desteklenmelidir, kuruluşun performansını artıran ve aynı zamanda işgörenlerin kendi bireysel amaçlarını gerçekleştirmesini sağlayan, uygulamalara da yer verilmelidir. Diğer bir anlatımla, başarı işyerinde geçirilen zamana göre değil, elde edilen sonuçlara göre değerlendirilmelidir. Nitekim yapılan birçok araştırmada (Demir, 2010; Malone ve Raja, 2013; Sakthivel ve Kamalanabhan, 2011) iş-yaşam dengesi konusundaki örgütsel desteğin örgütsel bağlılığı artırdığı ve işgörenlerin işlerini en iyi şekilde gerçekleştirmek konusunda motive ettiği tespit edilmiştir (Brummelhuis ve van der Lippe, 2010).

İş-Yaşam Dengesi ve Çalışılan Sektör

Akın, Ulukök ve Arar (2017) tarafından iş-yaşam dengesi üzerine Türkiye’de yapılan çalışmalara yönelik yapılan bir incelemede, iş yaşam dengesini konu alan 17’si tez ve 19’u makale olmak üzere, ulusal yazındaki toplam 36 çalışma değerlendirilmiştir. Buna göre; yapılan çalışmaların %46’sı özel sektör, %27’si kamu sektörü ve %27’si da hem özel hem de kamu sektörü üzerinde yapılmıştır. Görüldüğü üzere bu konuda çalışan araştırmacılar iki sektöre (kamu ve özel) de eşit ağırlık vermemiştir. Konunun çoğunlukla özel sektörde araştırılmış olmasının, kamuya nispetle özel sektörde mesai saatlerinin kesin hatlarla belirlenmemiş olması ve artan rekabet koşullarının özel sektöre daha çok yansımaları şeklinde açıklanmıştır (Akın, Ulukök ve Arar, 2017). Özellikle, özel sektördeki iş yoğunluğu mesai kavramını olumsuz etkileyerek iş-yaşam dengesini daha çok bozmaktadır (Gerçek vd., 2015). Topaloğlu, Sönmez ve Yazgan (2019) tarafından yoğun bir çalışan bankacılık sektörü üzerinde yapılan bir çalışmada da bankacılık sektöründe çalışmaya olan tutkunluk arttıkça yaşam odaklılığın arttığı belirlenmiştir. Yazında yapılan araştırmalar sektörel bazda genellikle örneklem boyutunda kalmasına rağmen önemli olduğu ve çalışılan sektörün iş-yaşam dengesinin, örgütsel sonuç değişkenleri üzerindeki etkisindeki rolünün yeterince incelenmediği görülmektedir.

Yaşam Tatmini

İş yaşamı, bireyler için çok önemli olsa da elbette yaşam sadece iş yaşamından ibaret değildir. Hatta iş yaşamının bir amaç değil, bir araç olduğu söylenebilir. Amaç, yaşamın bütününden tatmin olmaktır. Bu çerçevede yapılan bu araştırmanın bağımlı değişkeni yaşam tatminidir. Yaşam tatmini, örgütsel davranış kapsamında da önemli bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Bekmezci ve Mert, 2018). Yaşam tatmini, bir insanın yaşamını beğenmesi, onaylaması ve yaşamından memnun olmasıdır (Haybron, 2007). Diener ve diğerlerine (1999) göre yaşam tatmini, kişinin yaşamını her yönüyle değerlendirmesinin bir sonucudur ve hayattaki beklentilerinin ne kadarının gerçekleştirildiği ile ilgili mevcut durumun değerlendirilmesi neticesinde ortaya çıkar. Yaşam tatmini, yaşam kalitesinin subjektif bir değerlendirmesidir (Myers ve Diener, 1995; Marques vd., 2007). Yaşam kalitesi de sağlıklı ve mutlu olmak, toplumun bir üyesi olmak gibi duyguları içeren hem subjektif hem de objektif unsurlardan oluşur (Veenhoven, 2000). Yaşam tatmini, bilişsel bir durumdur, yaşamın bir bütün olarak değerlendirilmesidir ve kalıcıdır. Dolayısıyla yaşam tatmini, zevk ve neşe gibi kavramlardan ayrışır (Jagodzinski, 2010). Nitekim yaşam tatmini, günlük yaşamda mutluluk olarak bilinen (Çivitci, 2007; Eryılmaz ve Öğülmüş, 2010), öznel iyi-oluşun (subjective well-being) bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir (Pavot ve Diener, 1993).

Öznel iyi-oluşun duygusal ve bilişsel olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Öznel-iyi oluşun duygusal boyutu hoş ve nahoş duygular olmak üzere iki bölümde incelenmektedir. Bilişsel ya da yargılamaya dönük boyutu yaşam tatminine vurgu yapmaktadır (Pavot ve Diener, 1993; Gadermann vd., 2010; Hsieh, 2003; Ozben, 2013; Eryılmaz ve Öğülmüş, 2010). Lucas ve diğerleri (1996), hoş ve nahoş duygular ile yaşam tatmininin birbirinden ayrılabilir yapılaraya sahip olduğunu göstermiştir. Bundan dolayı, tatmin olma durumu, öznel iyi-oluş çalışmalarında, öznel iyi-oluşun duygusal boyutundan ayrı bir şekilde ele alınmıştır. Yaşam tatmininin öznel iyi-oluşun duygusal boyutundan ayrı ele alınmasının nedenleri arasında şu hususlar da bulunmaktadır: İnsanlar, kendi yaşamını olumsuz etkilemesine rağmen nahoş duyguları inkâr etme veya görmemezlikten gelme eğilimindedir. Duygusal tepkiler tatmin olma durumu ile karşılaştırıldığında genellikle tepkisel ve kısa

sürelidir. Bunlara ilave olarak, insanlar hayatını, bilişsel değerlere ve amaçlarını gerçekleştirip gerçekleştiremediğine göre değerlendirmektedir (Pavot ve Diener, 1993). İnsanlar, iyi bir hayat kavramını genel bir değerlendirme yerine tek bir kritere bağlama eğilimindedir. Ancak bu kriterler herkes için farklıdır. Kriterler aynı olsa bile, kriterlerin standartları herkes için farklılık göstermektedir. Bundan dolayı Pavot ve Diener (1993), kişinin spesifik bir alanda tatmin olma durumunun incelenmesinden ziyade genel yaşam tatmini üzerinde durulması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Yaşam Tatmininin Ölçülmesine Yönelik Yaklaşımlar

Yaşam tatmininin ölçülmesi ve kavramsallaştırılmasında, tavandan-tabana (top-down) ve tabandan-tavana (bottom-up) olmak üzere iki temel yaklaşım kullanılmaktadır (Saldamlı, 2008; Hsieh, 2003): Tavandan-tabana yaklaşımına göre yaşam tatmini, bireyin spesifik alanlardaki tatmin olma durumunu genelleştirmesinin bir sonucu olarak, kendisini mutlu veya mutsuz görmesidir. Bir kişinin, sosyal ilişkilerinin güzel olması, maddi sıkıntı içinde bulunmaması, iyi bir gelire sahip olması, işinin ilginç olması gibi hususlardan dolayı hayatından tatmin olması tavandan-tabana yaklaşımına örnek olarak verilebilir. Tabandan-tavana yaklaşımına göre yaşam tatmini, kişiliğin bir sonucudur ve bireyin herhangi bir konuda tatmin olma durumu da yaşam tatmininden etkilenir. Nevrotik bir kişinin genellikle kendi yaşamından, diğer insanlarla olan ilişkilerinden, gelirinden ve işinden tatmin olmaması veya çevresindeki diğer insanlara göre daha az tatmin olması tabandan-tavana yaklaşımına örnek olarak verilebilir.

Yaşam Tatmini ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Yaşam tatmini ile ilgili yapılan araştırmaların yetişkinlerle ilgili konulara yoğunlaştığı görülmekle birlikte (Greenspoon ve Saklofske, 1998), çocuklar, gençler, yaşlılar, hamile kadınlar, göçmenler, psikiyatrik sorunu olmayan ayakta tedavi gören hastalar gibi farklı gruplar üzerinde de bu konuyla ilgili incelemeler yapılmıştır (Gouveia vd., 2009). Kişilerarası ilişkiler (interpersonal), kişinin kendi iç dünyası (intrapersonal), iş, fiziksel ve psikolojik sağlık ile eğitim durumu yaşam tatminini etkileyen hususlardır (Marques vd., 2007). İnsanların istekleri veya arzuları ile mevcut durumu arasındaki farklılık arttıkça yaşam tatmininin de o kadar düşük olduğu görülmüştür (Lavalley vd., 2006).

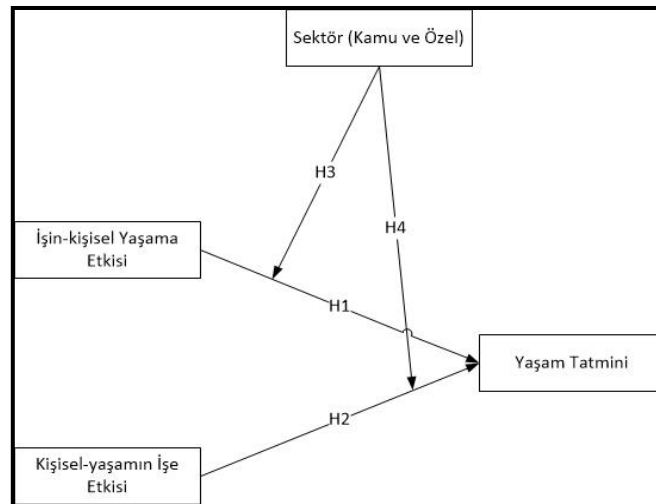
Yaşam tatmininin belirlenmesinde; iş tatmininin, geçmişe dönük pişmanlıkların ve boş zamanlarda yapılan faaliyetlerin de büyük bir öneme sahip olduğu görülmüştür (Akın, 2008). Diğer bir anlatımla yaptığı işten tatmin olan, geçmişte yaptıklarından pişman olmayan veya diğer insanlara göre daha az pişman olan, boş vakitlerinde sevdiği işlerle uğraşan insanların yaşam tatmininin daha yüksek olduğu söylenebilir. Diener (1994), insanların yaşam tatminindeki farklılığın yarısına yakınının genetik unsurlardan kaynaklandığını, davranışların yaşam tatminini tahmin etme konusunda önemli ipuçları sağladığını belirtmektedir (aktaran Baş, 2011).

Adler (1995, s. 1)'e göre insan, yeterli olma, başarılı olma veya üstün olma gibi duygularla dünyaya gelmiştir. İnsanın bu duyguları ve bu duygular için göstermiş olduğu çaba, kişinin kendisini ve yaşamını oluşturmaktadır. Adler'in üstün olma duygusundan kastı toplum içinde ayrıcalık kazanmak değil, bireyin kendi kendini gerçekleştirmesidir. Dolayısıyla bireyin sahip olduğu bu duyguların icraata dökülmesi ve bu konularda kişinin kendini başarılı görmesi de yaşam tatminini etkileyecektir. İnsanların istekleri ile elde ettikleri arasında ne kadar uyum varsa, yaşam tatmini de o kadar artmaktadır (Diener vd., 2003). İnsanların bir amacının olması, amacını gerçekleştirebileceğine inanması ve amacını gerçekleştirmek konusunda gösterdiği çabayı kararlı bir şekilde sürdürmesi yaşam tatminini artırmaktadır (İlhan ve Özbay, 2010). Dolayısıyla yaşam tatmini, bir anlamda bireyin hedeflerine ulaşma derecesidir (Özdevecioğlu ve Doruk, 2009). Nitekim Jagodzinski (2010) de yaşam tatmininin bugünün ve yarının amaç ve isteklerinin kişisel beklentileri karşılaması veya bu amaçların karşılanması ile direkt ilgisi olduğuna vurgu yapmıştır.

Yaşam tatmininin, bazı sosyo-demografik unsurlarla da ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bunlar arasında, gelir düzeyi (Bowman, 2000; Myers ve Diener, 1995; Diener vd., 1993), kültür (Oishi, 2006), medeni durum (Dockery, 2005), iş tatmini (Yiğit vd., 2011; Özdevcioğlu ve Doruk, 2009; Aşan ve Erenler, 2008; Saldamlı, 2008; Keser, 2005; Tait vd., 1989; Rice vd., 1980), kişilik özelliği ve değerleri (Perrone, 2007), bireyin kurumdaki mevkisi (Dockery, 2005; Yiğit vd., 2011), sosyal destek (Dockery, 2005; Baş, 2011), eğitim düzeyi (King, 1987) sayılabilir.

Myers ve Diener (1995)'e göre; cinsiyet, ırk ve gelir durumu yaşam tatmini ile mutluluğu yordamamaktadır. Kişisel eğilim, ilişkiler ve kültür gibi değişkenlerin yaşam tatminini açıklama konusundaki etkisi daha fazladır. Ancak Bayram ve diğerleri (2010), 2493 kişi üzerinde yaptığı araştırma neticesinde kadınların, eğitim düzeyi ile aylık geliri yüksek olanların, Keser (2005) ve Gençay (2009) da yine kadınların erkeklere göre daha yüksek yaşam tatminine sahip olduğunu tespit etmiştir. Baş (2011), 272 öğretmen adayı üniversite öğrencisi ile Özben (2013) ise 525 üniversite öğrencisi ile yaptığı araştırmanın neticesinde, kız öğrencilerin yaşam tatmin puanlarının erkek öğrencilerinkinden daha yüksek olduğunu bulmuştur. Aşan ve Erenler (2008) ise yaşam tatmini konusunda cinsiyet açısından bir farklılık tespit edememiştir. Diğer taraftan yapılan kesitsel (cross-sectional) çalışmalar, genel yaşam tatmini düşük olan yetişkinlerin intihar düşüncesine sahip olduğunu ve intihar davranışı sergilediğini, bu kişilerin akıl sağlığının bozuk olduğunu göstermiş, yine kişilerin tütün, alkol ve kokain gibi madde kullanımı da yaşam tatmininin düşüklüğü ile ilişkilendirilmiştir (Gadermann vd., 2010). İlgili yazın sonucunda hipotezler şu şekilde belirlenmiştir:

- H1: İşin, kişisel yaşama etkisi yaşam tatminini negatif bir şekilde etkilemektedir.
H2: Kişisel yaşamın işe etkisi yaşam tatminini negatif bir şekilde etkilemektedir.
H3: Çalışılan sektörün (kamu ve özel), işin kişisel yaşama etkisi ile yaşam tatmini arasındaki ilişkide düzenleyici etkisi vardır.
H4: Çalışılan sektörün (kamu ve özel), kişisel yaşamın işe etkisi ile yaşam tatmini arasındaki ilişkide düzenleyici etkisi vardır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Yöntem

İş-yaşam dengesinin iş tatminini yordamasında işgörenlerin çalıştığı sektörün düzenleyici etkisini tespit etmek için yapılan bu araştırmada, önce örneklem ve veri toplamak için kullanılan ölçekler hakkında bilgi verilmiş, daha sonra kurulan model ile ilgili yapılan analizlere yer verilmiştir. Bu kapsamda, doğrulayıcı faktör analizi yapıldıktan sonra değişkenler arasındaki korelasyona bakılmıştır. Analizler için SPSS ve AMOS programları kullanılmıştır.

Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın evrenini Ankara ve İstanbul'da kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren toplam 10 kurum/şirket oluşturmaktadır. Bu kapsamda, 10 kurum/şirkette çalışan toplam 1100 kişi kolayda örneklem yöntemiyle örneklem olarak seçilmiştir. Katılımcılara gönderilen 1100 anketten, 679'undan cevap alınmıştır. Anketlerin geri dönüş oranı %62'dir. Ancak, 57 anket değerlendirme dışı bırakılmıştır. Dolayısıyla analize tabi tutulan anket formu sayısı 622 olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılan kişilerin demografik bilgileri Tablo 1'de özetlenmiştir:

Tablo 1
Katılımcıların Demografik Özellikleri

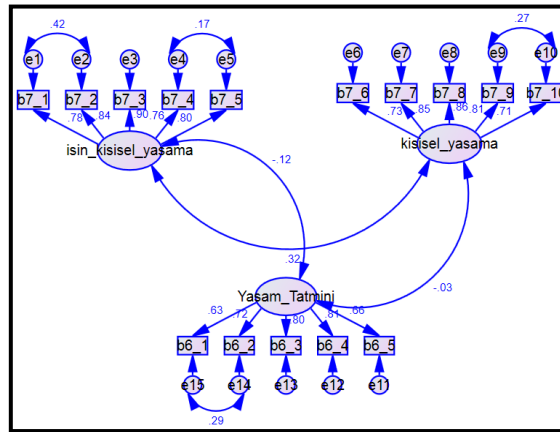
		Frekans	%
Cinsiyet	Erkek	482	77.7
	Kadın	139	22.3
	Toplam	622	100.0
Eş çalışma durumu	Evli değilim	305	49.0
	Çalışıyor	194	31.2
	Çalışmıyor	123	19.8
	Toplam	622	100.0
Çocuk sayısı	Çocuk sahibi olmayan	364	58.5
	Çocuk sahibi olan	258	41.5
	Toplam	622	100.0

Kavramsal Model ve Ölçekler

Kavramsal model oluşturulurken daha önce yapılmış araştırmalarda geliştirilmiş modeller temel alınmıştır. İş-yaşam dengesini ölçmek için Netemeyer ve diğerleri (1996) tarafından geliştirilen ve Türkçe geçerlemesi makalenin yazarları tarafından yapılmış olan ölçek kullanılmıştır. Ölçek, işin kişisel yaşama etkisi ve kişisel yaşamın işe etkisi olmak üzere 2 boyuttan ve 10 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan bazı ifadeler "İşimin gerekleri, iş dışındaki hayatımı sınırlandırıyor.", "İşime ayırdığım zaman, diğer ilgi alanlarıma yönelmemi zorlaştırıyor." şeklindedir. Yaşam tatminini ölçmek için Diener ve diğerleri (1985) tarafından geliştirilen, Türkçe geçerlemesi Bekmezci ve Mert (2018) tarafından yapılmış olan ölçek kullanılmıştır. Ölçek tek boyuttan ve 5 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan bazı ifadeler "İdeallerime yakın bir hayatım var.", "Hayat koşullarım mükemmeldir." şeklindedir. Ölçekler 7'li Likert ölçeğine göre düzenlenmiştir. Araştırmanın kavramsal modeli Şekil 1'de sunulmuştur.

Bulgular

Bu aşamada gözlenen değişkenlerin gizli değişkenleri temsil etme durumunu belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır (Hair vd., 2010). DFA ile araştırma modelinin veriye uygun olup olmadığını tespit etmek için, üç indeks kullanılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır: $\Delta\chi^2/df= 2.948$, GFI= 0.949, NFI= 0.957, CFI= 0.971, RMSEA= 0.056. Elde edilen bu sonuçlar neticesinde çalışmaya üç faktörlü (ilişkili) model ile devam edilmiştir. Maksimum Benzerlik Tahmini (MLE) kullanılarak gerçekleştirilen DFA çıktılarına göre maddelerin standartlaştırılmış faktör yüklerinin 0.626 ile 0.902 arasında değiştiği ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu yüklerin 0.5 değerinden büyük olması yakınsama geçerliliğinin sağlandığını göstermektedir (Hair vd., 2010; Abubakar vd., 2017; Bentler ve Bonett, 1980; Bollen, 1989). DFA sonuçları Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2. Doğrulayıcı Faktör Analizin Çıktıları

Kullanılan araçların, ölçmeye yöneldiği yapıyı ölçüp ölçmediğine ilişkin yapı geçerliği; 1) yakınsama geçerliği (Convergent validity) ve (2) İraksama ve ayırt edici geçerlilik (Divergent validity) teknikleri ile irdelenmiştir. Ortalama açıklanan varyans (Average Variance Extracted (AVE)) değerlerinin 0.50'nin üzerinde olması yakınsama geçerliliğini; Maksimum Paylaşılan Varyansın Karesinin (Maximum Squared Variance (MSV)) AVE'den küçük olması ve AVE'nin karekökünün de faktörler arası korelasyondan büyük olması da ıraksak ve ayırt edici geçerliliği göstermektedir (Anderson ve Gerbing, 1988; Fornell ve Larcker, 1981).

İçsel tutarlılık düzeyleri (Cronbach's alpha) ve yapı güvenirliliği (Composite Reliability (CR)) değerlerinin 0.70'in üzerinde olması iç güvenilirliğin yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir (Fornell ve Larcker, 1981). Yakınsama ve ıraksama geçerliliğinin sağlandığı Tablo 2'de gösterilmiştir. Elde edilen korelasyon katsayılarına bakıldığında, değişkenler arasındaki ilişkinin güçlü ve anlamlı olduğu söylenebilir.

Tablo 2

Değişkenlere Ait Uyuşma Geçerliliği, Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	Ort.	S. Sapma	1	2	3
1.İşin Kişisel Yaşama Etkisi	4.374	1.632	(.820)		
2.Kişisel Yaşamın İşe Etkisi	2.700	1.396	.303**	(.794)	
3.Yaşam Tatmini	4.662	1.267	-.121**	-.030	(.727)
Cronbach's α			.917	.897	.846
Birleşik Güvenilirlik (CR)			.911	.894	.847
Ortalama Açıklanan Varyans (AVE)			.672	.630	.528
Maksimum Paylaşılan Varyansın Karesi (MSV)			.104	.104	.015

Not: **p<.01; Parantez içindeki değerler AVE'nin karekökünü göstermektedir.

Çalışma kapsamında iddia edilen hipotezleri test etmek için yapılan yapısal eşitlik modeline ait sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3

Maksimum Benzerlik Tahmini Değerleri

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler	β -değeri	S. Hata	t-değeri
İşin Kişisel Yaşama Etkisi	Yaşam Tatmini	-.123**	.031	-3.085
Kişisel Yaşamın İşe Etkisi	Yaşam Tatmini	.007	.036	.187

Not: **p<.01

İşin kişisel yaşama etkisi, yaşam tatmini üzerinde negatif yönde ve anlamlı bir etkiye sahiptir ($\beta = -.123, p < .01$). Yani, işin kişisel yaşama etki düzeyi arttıkça yaşam tatmini azalmaktadır. Bu durum birinci hipotezin desteklendiğini göstermektedir. Kişisel yaşamın işe etkisinin yaşam tatmini üzerinde anlamsız ve negatif yönde bir etkisinin olduğu ifade edilebilir ($\beta = .007, p > .10$). Diğer bir anlatımla, kişisel yaşamın işe etkisinin artması işgörenlerin yaşam tatmininin azalmasına neden olmaktadır. Bu durum ikinci hipotezin reddedildiğini göstermektedir. Sektörün (kamu ve özel) düzenleyici etkisini test etmek için çoklu-grup yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modelinin uzantısı olan çoklu-grup SEM, farklı gruplarda aynı modeli test etmek için kullanılan son derece güçlü bir yöntemdir.

Bu amaçla örneklem; (1) kamu ve (2) özel sektör olmak üzere iki gruba ayrılmış ve işin-kişisel yaşama etkisi ve kişisel-yaşamın işe etkisi, yaşam tatmini üzerindeki etkisinin nasıl farklılaştığı bu iki grup için test edilmiştir. İlk olarak, sınırlandırılmamış (Unconstrained model) ve sınırlandırılmış model (Constrained model) test edilmiştir, daha sonra iki modelin χ^2 değerlerinin farkı alınarak mukayese edilmiştir. Model farklılık göstermemiştir, ancak sektörün, işin-kişisel yaşama etkisi ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide anlamlı

düzenleyici etkisinin varlığını göstermektedir. Diğer bir ifade ile işin-kişisel yaşama etkisi yaşam tatmini üzerindeki etkisi, kamu işgörenlerinde daha fazladır. Bu sonuç önerilen üçüncü hipotezin desteklendiğini, dördüncü hipotezin de reddedildiğini göstermektedir (Bk. Tablo 4).

Tablo 4
Çok-gruplu Düzenleyici Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler	β -değeri (Kamu, n=217)	β -değeri (Özel, n=405)	χ^2 -değeri
İşin Kişisel Yaşama Etkisi	Yaşam Tatmini	-.127***	-.117***	63*
Kişisel Yaşamın İş Etkisi	Yaşam Tatmini	-.083	.055	60

Not: ***p<.01, **p<.05, *p<.10

Sonuç ve Tartışma

Yapılan bu araştırmada, iş-yaşam dengesinin yaşam tatminini yordamasında işgörenlerin çalıştığı sektörün düzenleyici rolü araştırılmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde; işin kişisel yaşama etkisinin yaşam tatminini azalttığı, çalışılan sektörün (kamu-özel) iş yaşam dengesi ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide düzenleyici bir etkiye sahip olduğu, kamu sektöründe çalışanlarda iş-yaşam çatışmasının (işin kişisel yaşama etkisi) yaşam tatminini daha fazla azalttığı, kişisel yaşamın işe etkisinin ise yaşam tatminini etkilemediği belirlenmiştir. Elde edilen bu bulgular, önceden yapılan bazı araştırmalarla uyumluluk göstermektedir (Örneğin Karatepe ve Bekteshi, 2008; Marks ve MacDermid, 1996).

Sonuç olarak; işin kişisel yaşamı etkilemesi, kişinin kendisine, ailesine, sosyal ilişkilerine yansiyacaktır. Özel yaşamında istediklerini yapma konusunda engellendiğini düşünen çalışanın mutlu olması mümkün değildir. Özel yaşamında mutlu olmayan çalışan iş yerinde de mutlu olmayacak, dolayısıyla işinden de tatmin olmayacaktır. İşinden tatmin olmayan çalışanlar ise örgüt tarafından arzu edilmeyen davranışlar sergilemeye başlayacaktır. Dolayısıyla insanların özel yaşamında da bireysel ihtiyaçlarını karşılayabilecek imkânların sağlanması gerekmektedir. Mutlu çalışanların performansının yüksek olmasının yanında, örgüte bağlılığı da artacaktır. İşin kişisel yaşamı etkilemesinin kamuda daha fazla olması, kamu kurumlarının tamamında uygulanan standartların, kişinin çalıştığı kurumda uygulanmamasından kaynaklanabilir. Bu kapsamda kamu kurumlarında da kurallara uyulmalı, personele adil davranılmalı ve işler eşit olarak dağıtılmalıdır.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmada kolayda örneklem yoluyla veri toplanması araştırmanın önemli bir kısıtıdır. Araştırmanın boylamsal olmaması, araştırmanın sadece Ankara ve İstanbul'da yapılmış olması diğer bir kısıttır. Bu nedenle araştırmanın farklı zaman aralıkları ile kamu ve özel sektörün de alt sektörlerini de inceleyecek şekilde daha kapsamlı olarak yapılmasına ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Abubakar, A. M., Ilkan, M., Al-Tal, R. M. ve Eluwole, K. K. (2017). eWOM, revisit intention, destination trust and gender. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 31, 220-227. doi: 10.1016/j.jhtm.2016.12.005
- Adams, G. A., King, L. A. ve King, D. W. (1996). Relationships of job and family involvement, family social support, and work-family conflict with job and life satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 81(4), 411-420. doi: 10.1037//0021-9010.81.4.411.
- Adler, A. (1995). *İnsan tabiatını tanıma* (2.b.). Ayda Yörükân (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Akanji, B. (2012). Realities of work life balance in Nigeria: Perceptions of role conflict and coping beliefs. *Business, Management and Education*, 10(2), 248-263. doi: 10.3846/bme.2012.18.
- Akın, M. (2008). Örgütsel destek, sosyal destek ve iş/aile çatışmalarının yaşam tatmini üzerindeki etkileri. *Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 141-170. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/219452>
- Akın, A., Ulukök, E. ve Arar, T. (2017). İş-Yaşam dengesi: Türkiye’de yapılan çalışmalara yönelik teorik bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 113-124. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akuiibfd/issue/29881/321965>
- Akter, K., Ali, M. ve Chang, A. (2019). Work-life programs and performance in Australian organisations: The role of organisation size and industry type. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 1-23. doi: 10.1111/1744-7941.12235
- Allan, C., Loudoun, R. ve Peetz, D. (2007). Influences on work/non-work conflict. *Journal of Sociology*, 43(3), 219-239. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/283288082_Influences_on_worknon-work_conflict
- Allen, T. D., Herst, D. E., Bruck, C. S. ve Sutton, M. (2000). Consequences associated with work-to-family conflict: A review and agenda for future research. *Journal of Occupational Health Psychology*, 52(2), 278-308. doi: 10.1037//1076-8998.5.2.278.
- Allen, T. D. (2001). Family supportive work environments: The role of organizational perceptions. *Journal of Vocational Behavior*, 58, 414-435. doi: 10.1006/jvbe.2000.1774.
- Anderson, J. C. ve Gerbing, D. W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychology Bulletin*, 103(3), 411-433. doi: 10.1037/0033-2909.103.3.411.
- Apgar IV, M. (1998). The alternative workplace: Changing where and how people work. *Harvard Business Review*, 76(3), 121-136. Erişim adresi: <https://hbr.org/1998/05/the-alternative-workplace-changing-where-and-how-people-work>
- Aşan, Ö. ve Erenler, E. (2008). İş tatmini ve yaşam tatmini ilişkisi. *SDÜ İİBF Dergisi*, 13(2), 203-216. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/194741>
- Baş, A. U. (2011). Investigating levels and predictors of life satisfaction among prospective teachers. *Eurasian Journal of Educational Research*, 44(Summer), 71-88. Erişim adresi: <http://ejer.com.tr/en/archives/2011-summer-issue44/investigating-levels-and-predictors-of-life-satisfaction-among-prospective-teachers-2761/>
- Batt, R. ve Valcour, P. M. (2003). Human resources practices as predictors of work-family outcomes and employee turnover. *Industrial Relations*, 42(2), 189-220. doi: 10.1111/1468-232X.00287

- Barnett, R. C. ve Hyde, J. S. (2001). Women, men, work, and family: An expansionist theory. *The American Psychologist*, 56(10), 781-796. doi: 10.1037/0003-066X.56.10.781.
- Bayram, N., Sam, N., Aytaç, S. ve Aytaç, M. (2010). Yaşam tatmini ve sosyal dışlanma. "İş, Güç" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 12(4), 79-92. doi: 10.4026/1303-2860.2010.0159.x.
- Bekmezci, M. ve Mert, İ. S. (2018). Yaşam tatmini ölçeğinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 166-177. Erişim adresi: <https://acikerisim.toros.edu.tr/xmlui/handle/1/230>
- Bentler, P. M. ve Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88(3), 588-606. doi: 10.1037/0033-2909.88.3.588.
- Bollen, K. A. (1989). *Structural equations with latent variables*. New York: Wiley.
- Bowman, S. (2000). Career success and life satisfaction for female and male healthcare managers. *Hospital Topics*, 78(3), 5-11. doi: 10.1080/00185860009596553.
- Brummelhuis, L. T. ve van der Lippe, T. (2010). Effective work-life balance support for various household structures. *Human Resource Management*, 49(2), 173-193. doi: 10.1002/hrm.20340.
- Casper, W. J., Weltman, D. ve Kwesiga, E. (2007). Beyond family friendly: The construct and measurement of singles-friendly work culture. *Journal of Vocational Behavior*, 70, 478-501. doi: 10.1016/j.jvb.2007.01.001.
- MESS (2002). *Çalışma sürelerinde esneklik*. İstanbul: MESS.
- Çivitci, A. (2007). Çok boyutlu öğrenci yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Eurasian Journal of Educational Research*, 26, 51-60. Erişim adresi: <http://ejer.com.tr/en/archives/2007-winter-issue-26/>
- Demir, N. (2010). Küçülmeye giden işletmelerde geri kalanların yaşadıkları tükenme sendromunun örgüte bağlılık üzerindeki etkisi. *Öneri: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(33), 185-198. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/165679>
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75. doi: 10.1207/s15327752jpa4901_13.
- Diener, E., Sandvik, E., Seidlitz, L. ve Diener, M. (1993). The relationship between income subjective well-being: Relative or absolute?. *Social Indicators Research*, 28, 195-223. doi: 10.1007/BF01079018.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. ve Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302. doi: 10.1037/0033-2909.125.2.276.
- Diener, E., Oishi, S. ve Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, 54, 403-425. doi: 10.1146/annurev.psych.54.101601.145056.
- Dockery, M. (2005). Happiness, life satisfaction, and the role of work: Evidence from two Australian surveys. Perth: Curtin University of Technology.
- Edwards, J. R. ve Rothbard, N. P. (2000). Mechanisms linking work and family: Clarifying the relationship between work and family constructs. *Academic of Management Review*, 25, 178-199. doi: 10.2307/259269

- Eryılmaz, A. ve Öğülmüş, S. (2010). Ergenlikte öznel iyi oluş ve beş faktörlü kişilik modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 189-203. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/kefad/issue/59502/855340>
- Friedman, S. D., Christensen, P. ve DeGroot, J. (1998). Work and life: The end of zero-sum game. *Harvard Business Review*, 76, 119-129. Erişim adresi: <http://worklife.wharton.upenn.edu/wp-content/uploads/2012/11/Friedman-et-al-The-End-of-the-Zero-Sum-Game-HBR-19981.pdf>
- Fornell, C. ve Larcker, D. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50. doi: 10.2307/3151312.
- Frone, M. R., Russell, M. ve Cooper, M. L. (1992). Prevalence of work-family conflict: Are work and family boundaries asymmetrically permeable. *Journal of Organizational Behavior*, 13(7), 723-729. doi: 10.1002/job.4030130708.
- Gadermann, A. M., Schonert-Reichl, K. A. ve Zumbo, B. D. (2010). Investigating validity evidence of the satisfaction with life scale adapted for children, *Social Indicators Research*, 96, 229-247. doi: 10.1007/s11205-009-9474-1
- Gençay, S. (2009). Beden eğitimi öğretmen adaylarının umutsuzluk ve yaşam doyumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 380-388. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/esosder/issue/6141/82421>
- Gerçek, M., Elmas Atay, S. ve DüNDAR, G. (2015). Çalışanların iş-yaşam dengesi ile kariyer tatmininin, işten ayrılma niyetine etkisi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), 67-86. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/326551071_CALISANLARIN_IS-YASAM_DENGESI_ILE_KARIYER_TATMINININ_ISTEN_AYRILMA_NIYETINE_ETKISI_Merve_GERCEK_Sevgi_ELMAS_ATAY_Gonen_DUNDAR
- Gouveia, V. V., Milfont, T. L., da Fonseca, P. N. ve de Miranda Coelho, J. A. P. (2009). Life satisfaction in Brazil: Testing the psychometric properties of the satisfaction with life scale (SWLS) in five Brazilian samples. *Social Indicators Research*, 90, 267-277. doi: 10.1007/s11205-008-9257-0.
- Greenspoon, P. J. ve Saklofske, D. H. (1998). Confirmatory factor analysis of the multidimensional students' life satisfaction scale. *Personality and Individual Difference*, 25, 965-971. doi: 10.1016/S0191-8869(98)00115-9.
- Greenhaus, J. H. ve Beutell, N. J. (1985). Sources of conflict between work and family roles. *Academy of Management Review*, 10, 76-88. doi: 10.2307/258214.
- Greenhaus, J. H. ve Powell, G. N. (2006). When work and family are allies: A theory of work-family enrichment. *Academy of Management Review*, 31(1), 72-92. doi: 10.5465/AMR.2006.19379625.
- Grunberg, L., Moore, S. ve Greenberg, E. S. (1998). Work stress and problem alcohol behavior: A test of the spill-over model. *Journal of Organizational Behavior*, 19(5), 487-502. doi: 10.1002/(SICI)1099-1379(199809)19:5<487::AID-JOB852>3.0.CO;2-Z.
- Haar, J. M. (2006). The downside of coping: Work-family conflict, employee burnout and the moderating effects of coping strategies. *Journal of Management and Organization*, 12, 146-159. doi: 10.1017/S1833367200004089.
- Haar, J. M., Russo, M., Suñe, A., Ollier-Malaterre, A. (2014). Outcomes of work-life balance on job satisfaction, life satisfaction and mental health: A study across seven cultures. *Journal of Vocational Behavior*, 85, 361-373. doi: 10.1016/j.jvb.2014.08.010

- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L. ve Black, W. C. (2010). *Multivariate data analysis* (5th Ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Haybron, D. (2007). Life satisfaction ethical reflection and the science of happiness. *Journal of Happiness Studies*, 8(1), 99-138. doi: 10.1007/s10902-006-9006-5.
- Hsieh, C. M. (2003). Counting importance: The case of life satisfaction and relative domain importance. *Social Indicators Research*, 61(2), 227-240. doi: 10.1023/A:1021354132664.
- İlhan, T. ve Özbay, Y. (2010). Yaşam amaçlarının ve psikolojik ihtiyaç doyumunun öznel iyi oluş üzerindeki yordayıcı rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(34), 109-118. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200142>
- Jagodzinski, W. (2010). Economic, social, and cultural determinants of life satisfaction: Are there differences between Asia and Europe?. *Social Indicators Research*, 97, 85-104. doi: 10.1007/s11205-009-9555-1.
- Johnson, K. (2004). Flexible working: Changing the manager's role. *Management Decision*, 42(6), 721-737. doi: 10.1108/00251740410542302.
- Jyothi, S. V. ve Jyothi, P. (2012). Assessing work-life balance: From emotional intelligence and role efficacy of career women. *Advances in Management*, 5(6), 35-43. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/238597747_Assessing_Work-Life_Balance_From_Emotional_Intelligence_and_Role_Efficacy_of_Career_Women
- Karatepe, O. M. ve Bekteshi, L. (2008). Antecedents and outcomes of work-family facilitation and family-work facilitation among frontline hotel employees. *International Journal of Hospitality Management*, 27(4), 517-528. doi: 10.1016/j.ijhm.2007.09.004.
- Keser, A. (2005). İş doyum ve yaşam doyum ilişkisi: Otomotiv sektöründe bir uygulama. *Çalışma ve Toplum*, 4, 77-95. Erişim adresi: <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423874182.pdf>
- King, W. (1987). Comparison of job satisfaction, life satisfaction, and performance of overeducated and other workers. *Journal of Social Psychology*, 125(5), 421-434. doi: 10.1080/00224545.1987.9713727.
- Klun, S. (2008). Work-life balance is a cross-generational concern-and a key to retaining high performer at accenture. *Global Business and Organizational Excellence*, 27(6), 14-20. doi: 10.1002/joe.20229.
- Kumari, L. (2012). Employees' contribution on work life balance and its relations with job satisfaction in Indian public sector banks. *International Journal of Exclusive Management Research*, 2, 1-13. Erişim adresi: <https://ijemr.in/wp-content/uploads/2018/01/Employees-perception-on-Work-Life-Balance-and-job-satisfaction-in-Public-Sector-Banks.pdf>
- Lavallee, F. L., Hatch, P. M., Michalos, A. C. ve McKinley, T. (2006). Development of the contentment with life assessment scale (CLAS): Using daily life experiences to verify levels of self-reported life satisfaction. *Social Indicators Research*, 83, 201-244. doi: 10.1007/s11205-006-9054-6.
- Leiter, M. P. ve Durup, M. J. (1996). Work, home and in-between a longitudinal study of spillover. *Journal of Applied Behavioral Science*, 32, 29-47. doi: 10.1177/0021886396321002.
- Lucas, R. E., Diener, E. & Suh, E. (1996). Discriminant validity of well-being measures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 616-628. doi: 10.1037//0022-3514.71.3.616.
- Malone, E. K. ve Raja, R. A. (2013) Work-life balance and organizational commitment of women in the U.S. construction industry. *Journal of Professional Issues in Engineering Education & Practice*, 139(2), 87-98. doi: 10.1061/(ASCE)CO.1943-7862.0000809

- Marks, S. R. ve MacDermid, S. M. (1996). Multiple roles and the self: A theory of role balance. *Journal of Marriage and the Family*, 58(2), 417-432. doi: 10.2307/353506.
- Marques, S. C., Pais-Ribeiro, J. L. ve Lopez, S. J. (2007). Validation of a Portuguese version of the students' life satisfaction scale. *Applied Research in Quality of Life*, 2, 83-94. doi: 10.1007/s11482-007-9031-5.
- Maruyama, T., Hopkinson, P. G. ve James, P. W. (2009). A multivariate analysis of work-life balance outcomes from a large-scale telework programme. *New Technology, Work and Employment*, 24(1), 76-88. doi: 10.1111/j.1468-005X.2008.00219.x.
- Nam, T. (2014). Technology use and work-life balance. *Applied Research in Quality of Life*, 9, 1017-1040. doi: 10.1007/s11482-013-9283-1
- Mert, İ. S. ve Bekmezci, M. (2016). İki kariyerli aile çalışanlarında iş ve yaşam tatmini. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 46-56. Erişim adresi: <http://tursbad.hku.edu.tr/tr/download/article-file/347235>
- Myers, D. G. ve Diener, E. (1995). Who is happy?. *Psychological Science*, 6, 10-19. doi: 10.1111/j.1467-9280.1995.tb00298.x.
- Narayanan, A. G. V. ve Narayanan, R. L. (2012). An empirical study on factors affecting work-life balance of IT professionals. *European Journal of Social Sciences*, 31(3), 302-313. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/288389412_An_empirical_study_on_factors_affecting_work-life_balance_of_IT_professionals
- Netemeyer, R. G., Boles, J. S. ve McMurrian, R. (1996). Development and validation of work-family conflict and family-work conflict scales. *Journal of Applied Psychology*, 81(4), 400-410. doi: 10.1037/0021-9010.81.4.400.
- Oishi, S. (2006). The concept of life satisfaction across cultures: An IRT analysis. *Journal of Research in Personality*, 40, 411-423. doi: 10.1016/j.jrp.2005.02.002.
- Ozben, S. (2013). Social skills, life satisfaction and loneliness in Turkish university students. *Social Behavior and Personality*, 41(2), 203-214. doi: 10.2224/sbp.2013.41.2.203.
- Önder, N. (2013). Türkiye'de kadın işgücünün görünümü. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 35-61. Erişim adresi: <https://docplayer.biz.tr/30212-Turkiye-de-kadin-ismucunun-gorunumu.html>
- Özdevecioğlu, M. ve Doruk, N. Ç. (2009). Organizasyonlarda iş-aile ve aile-iş çatışmalarının çalışanların iş ve yaşam tatminleri üzerindeki etkisi. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 33, 69-99. Erişim adresi: <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi33/5.k%FDs%FDm.pdf>
- Pavot, W. ve Diener, E. (1993). Review of the satisfaction with life scale. *Psychological Assessment*, 5(2), 164-172. doi: 10.1037/1040-3590.5.2.164.
- Pavot, W. ve Diener, E. (2008). The satisfaction with life scale and the emerging construct of life satisfaction. *Journal of Positive Psychology*, 3, 137-152. doi: 10.1080/17439760701756946
- Perrone, K. (2007). Relationships between parental attachment, work and family roles, and life satisfaction. *Career Development Quarterly*, 55(3), 237-248. doi: 10.1002/j.2161-0045.2007.tb00080.x.
- Perry-Smith, J. E. ve Blum, T. C. (2000). Research notes-work-family human resource bundles and perceived organizational performance. *Academy of Management Journal*, 43(6), 11-24. doi: 10.5465/1556339.
- Rice, R. W., Near, J. ve Hunt, R. (1980). The job satisfaction-life satisfaction relationships: A review of empirical research. *Basic and Applied Social Psychology*, 1(1), 37-64. doi: 10.1207/s15324834basp0101_4.

- Sakthivel, R. ve Kamalanabhan (2011). Work life balance reflections on employee satisfaction. *Serbian Journal of Management*, 6(1), 85-96. doi: 10.5937/sjm1101085R
- Saldamlı, A. (2008). Otel işletmelerinde bölüm yöneticilerinin iş ve yaşam tatminini belirlemeye yönelik bir alan araştırması. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 25(2), 693-719. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muiibd/issue/484/4337>
- Shankar, T. ve Bhatnagar, J. (2010). Work life balance, employee engagement, emotional consonance/dissonance and turnover intention. *The Indian Journal of Industrial Relations*, 46(1), 74-87. doi: 10.2307/25741098.
- Tait, M., Padgett, M. Y. ve Baldwin, T. T. (1989). Job and life satisfaction: A reevaluation of the strength of the relationship and gender effects as a function of date of the study. *Journal of Applied Psychology*, 74(3), 502-507. doi: 10.1037/0021-9010.74.3.502.
- Topaloğlu, E. O., Sönmez, R. ve Yazgan A. E. (2019). Çalışmaya tutkunluk ve iş yaşam dengesi arasındaki ilişki: Banka çalışanları üzerine. *Journal of BRSA Banking and Financial Markets*, 13(1), 59-76. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bddkdergisi/issue/57335/812493>
- Turunç, Ö. ve Çelik, M. (2010). Algılanan örgütsel desteğin çalışanların iş-aile, aile-iş çatışması, örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyetine etkisi: Savunma sektöründe bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 209-232. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2825/38175>
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ueda, Y. (2012). The effects of the perception of work-life balance on acceptance of work arrangement request. *International Business Research*, 5(8), 24-32. doi: 10.5539/ibr.v5n8p24.
- Umer, R. ve Zia-ur-Rehman, M. (2013). Impact of work life balance and work life conflict on the life satisfaction of working women: A case study of higher education sector of twin cities of Pakistan. *Academic Research International*, 4(5), 445-458. Erişim adresi: <http://paper.researchbib.com/view/paper/9849>
- Veenhoven, R. (2000). The four qualities of life: Ordering concepts and measures of the good life. *Journal of Happiness Studies*, 1, 1-39. doi: 10.1007/978-94-007-5702-8_11.
- Yiğit, R., Dilmaç, B. ve Deniz, M. E. (2011). İş ve yaşam doyumu: Konya Emniyet Müdürlüğü alan araştırması. *Polis Bilimleri Dergisi*, 13(3), 1-18. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Buelent-Dilmac2/publication/344434133_IS_VE_YASAM_DOYUMU_KONYA_EMNIYET_MUDURLUG_U_ALAN_ARASTIRMASI/links/5f74cf4b92851c14bca34595/IS-VE-YASAM-DOYUMU-KONYA-EMNIYET-MUeDUeRLUeGUe-ALAN-ARASTIRMASI.pdf
- Waumsley, J. A., Houston, D. M. ve Marks, G. (2010). What about us? Measuring the work-life balance of people who do not have children. *Review of European Studies*, 2(2), 3-17. doi: 10.1016/j.sbspro.2013.04.243.
- Webber, M., Sarris, A. ve Bessell, M. (2010). Organisational culture and the use of work-life balance initiatives: Influence on work attitudes and work-life conflict. *The Australian and New Zealand Journal of Organisational Psychology*, 3(54), 54-65. doi: 10.1375/ajop.3.1.54.
- Young, M. (1999). Work-family backlash: Begging the question, what's fair?. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 562, 32-46. doi: 10.1177/000271629956200103.
- Zedeck, S. ve Mosier, K. (1990). Work in the family and employing organization. *American Psychologist*, 45, 240-251. doi: 10.1037/0003-066X.45.2.240.

Extended Abstract

Purpose

Studies on the relationship between work-life balance and life satisfaction have been continued to increase in the literature. In today's dynamic world, the number of double career families are gradually increasing. As a result of this increase, the importance of work-life balance and its affects on life satisfaction have gained importance.

In this study, the effect of work-life and life-work conflict on the life satisfaction of public and private sector employees was investigated. The research questions were determined as:

- Does the effect of work on personal life affect life satisfaction?
- Does the effect of personal life on work affect life satisfaction?
- Also, in two above cases - which can be summarized as the effect of work-life balance on life satisfaction - does the sector in which the attendances are working (whether the public or private sector) has a moderating role on this effect (the effect of work-life balance on life satisfaction)?

Design and Methodology

The study is an applied quantitative study that aimed to answer the research questions via exploratory design. By applying Structural Equation Modelling (SEM), a multi-group structural equation model was used to test the regulatory impact of the sector (public and private). Multi-group SEM, which is an extension of the structural equation model, is an extremely powerful method used to test the same model in different groups.

The universe of the research consists of 10 institutions/companies operating in the public and private sectors in two big cities of Turkey, Ankara and Istanbul. In this regard, the study's universe totally consists 1100 employees that were working in the selected 10 institutions/companies. Convenience sampling method was selected as the sampling method. The questionnaires were sent to 1100 employees and 679 out of 1100 questionnaires were returned. The return rate of the surveys is 62%. However, 57 questionnaires were excluded from the evaluation due to missing data. Therefore, the number of questionnaires analysed was 622..

To measure the work-life balance, the scale developed by Netemeyer et al. (1996) was used. The scale was both translated and adapted by the authors in Turkish. The scale consists of two dimensions and 10 items that aim to measure the effect of work on personal life and the effect of personal life on work. An example items is "The requirements of my job limit my private life outside of work.". In order to measure life satisfaction, the scale developed by Diener et al. (1985) and validated in Turkish by Bekmezci and Mert (2018) was used.

Findings

In this study, the moderating role of the sector (in which employees were working- whether it is private or public) on the relationship between work-life balance and life satisfaction was investigated. The motivation behind the investigation of such a topic emerged from the existing literature. The studies on this subject highlight the existence and importance of the relationship between work-life balance and life satisfaction, and emphasize the need for a more comprehensive examination of this relationship (For example, Karatepe and Bekteshi, 2008; Adams et al., 1996; Greenhaus and Powell, 2006; Marks and MacDermid, 1996; Barnett and Hyde, 2001).

In the study, it was found that the effect of work on personal life has a negative and significant effect on life satisfaction ($\beta = -.123, p < .01$). In other words, life satisfaction decreases as the effect level of the job on personal

life increases. It can be stated that the effect of personal life on work has a negative impact on life satisfaction ($\beta = .007, p > .10$). In other words, increasing the impact of personal life on the job does not cause a decrease in the life satisfaction of the employees.

In sum, it was found that the effect of work on personal life decreases the life satisfaction level of the employees, also it was determined that the sector that worked (public-private) has a moderating effect in the relationship between work life balance and life satisfaction. In a clearer word, the work-life conflict (effect of work on personal life) in the public sector reduces life satisfaction more compared to private sector. These findings are consistent with some previous studies that were done in a similar approach (For Example Karatepe and Bekteshi, 2008; Marks and MacDermid, 1996).

Research Limitations

This research has some limitations. Data collection through convenience sampling is an important constraint of the research. The study is not longitudinal and the research was conducted only in Ankara and Istanbul, can be stated as another limitation. For this reason, it is suggested that the research needs to be conducted more comprehensively in different time intervals and better to examine the effects sub-sectors of the public and private sectors.

Implications

It has been determined that the work-life conflict (the effect of the work on personal life) reduces life satisfaction and the sector (public and private) has a moderating role on the relationship between work-life balance and life satisfaction. In the public sector, the work-life conflict (the impact of the work on personal life) is more likely to reduce life satisfaction. On the other hand, the life-work conflict (the effect of personal life on work) does not affect life satisfaction. In this content, the impact of the work on personal life will effect the person himself, his family and social relations. An employee who is not happy in his private life will not be happy at work, and therefore will not be satisfied with his job. Employees who are not satisfied with their job will start to exhibit behaviours that are not desired by the organization. Therefore, it is necessary to provide opportunities to meet the individual needs of people in their private life. In addition to the high performance of happy employees, their commitment to the organization will also increase.

Originality

In today's high-tec world, there is an increasing number of conscious employees who have a high level of awareness and seek to be more satisfied with life compared to the past employees. In this regard, people's desire to be satisfied with life has also increased. Thus, the expectations of individuals not only from work life but also from private life have increased. This situation has made the work-life balance important for both blue and white collar employees regardless of their sector. That's why, investigating the relationship between work-life balance and life satisfaction and the role of the sector as a mediator on this relationship emerges as an important topic to understand and precisely manage today's employees.

Araştırmacı Katkısı: Mustafa BEKMEZCİ (%40), İbrahim Sani MERT (%30), Mohammad ABUBAKAR (%30).

Ergenlerin Sosyal Medya Bağımlılık Düzeylerinin Bazı Sosyo Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi¹

Caner DOĞRUSEVER²

Başvuru Tarihi: 04.07.2019

Kabul Tarihi: 22.01.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu araştırmanın amacı ergenlerin sosyal medya bağımlılık düzeylerini bazı sosyo-demografik değişkenler açısından incelemektir. Bu araştırma ilişkisel tarama modeli betimsel bir çalışma niteliğindedir. Araştırmanın örneklemini 386 ergen öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla kişisel bilgi formu ve sosyal medya bağımlılığı ölçeği uygulanmıştır. Verilerin analizi için t testi ve tek yönlü Anova testi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; ergenlerin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin sosyal medyayı kullanım sürelerine, sahip oldukları sosyal medya hesabı sayısına ve sosyal medya kullanım amaçlarına göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Ergenlerin cinsiyeti, akademik başarı düzeyi, okul türü ve devam ettikleri sınıf düzeyi, sosyal medya bağımlılık düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermemiştir. Ayrıca araştırmaya katılan ergenlerin %20'sinin sosyal medya bağımlısı olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulgular ışığında çalışmanın doğrularını tartışılmış bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya Bağımlılığı, Ergenler, Demografik Değişkenler

Atıf: Doğrusever, C. (2021). Ergenlerin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin bazı sosyo demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 23-42.

¹ Bu çalışma 2019 yılı içerisinde dergiye yayın başvurusunda bulunulmuş makale olduğundan geriye dönük etik kurul izni gerekmemektedir.

² Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bölümü, caner.dsever@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2213-4021

Investigation of Adolescents' Social Media Addiction Levels in Terms of Some Socio-Demographic Variables

Caner DOĞRUSEVER³

Submitted by: 04.07.2019

Accepted by: 22.01.2021

Article Type: Research Article

Abstract

The aim of this study is to examine adolescents' social media addiction levels in terms of some socio-demographic variables. This research is a descriptive study with a relational survey model. The sample of the study consists of 386 adolescent students. Personal information form and social media addiction scale were used to collect data in the study. For the analysis of the data, t-test and one-way Anova test were used. Research findings showed that adolescents' social media addiction levels differ according to their social media usage time, the number of social media accounts they have and their social media usage purposes. There were no statistically significant differences between adolescents' gender, level of academic achievement, type of school, and class level they continued. In addition, 20% of the adolescents who participated in the study were found to be social media addicts. In the light of these findings, the implications of the study were discussed and some suggestions were made.

Keywords: Social Media Addiction, Adolescents, Demographic Variables

³ Siirt University Faculty of Education Psychological Counseling and Guidance, caner.dsever@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2213-4021

Giriş

Sosyal Medya ve dolayısıyla internet yaşantımızın ayrılmaz bir parçasıdır. Öyle ki dünya çapında mevcut internet kullanıcı sayısı yaklaşık dört milyar kişiye, web siteleri bir buçuk milyara ulaşmıştır. Ayrıca dünyada günlük yaklaşık yüz kırk iki milyar mail gönderilmekte, üç buçuk milyar Google araması yapılmaktadır. Bu istatistikler yerinde durmamakta, her geçen dakika artarak devam etmektedir (internetlivesats.com, 2019). Dünyada durum böyleyken Türkiye'deki istatistiklere bakıldığında nüfusun %72'si internet, %63'ü aktif sosyal medya kullanıcısı olduğu göze çarpmaktadır. Gerek internet kullanıcıları gerekse de sosyal medya kullanıcı sayısı her yıl düzenli olarak artarak devam etmektedir (Kemp, 2019).

Davis, (2001) patolojik internet kullanımına ilişkin geliştirmiş olduğu bilişsel davranışçı kuramında, patolojik internet kullanımını (PİK) özgül PİK ve genelleştirilmiş PİK olmak üzere ikiye ayırmıştır. Özgül PİK bireysel ihtiyaçlar için örneğin, çevrimiçi cinsel materyaller/hizmetler, online hisse senedi alım satımı ve online kumar oynama gibi etkinliklerin aşırı/kötüye kullanılmasını içermektedir. Genelleştirilmiş PİK ise internetin daha çok sosyal yönüyle ilgilidir. Bireyin sosyal ilişki kurma ihtiyacı sanal yollarla elde etme fırsatı bulunca ve bu durum pekiştirilince gerçek yaşamda kurması gerekli olan yüz yüze iletişimin bir alternatifi olarak sanal iletişim yollarını kullanmayı daha çok arzu edebilir (Davis, 2001). Aslında bireylerin sosyal medyayı aşırı veya uzun süreli kullanmaları ya da sosyal ilişkilerinde sosyal medyayı yüz yüze iletişimin bir alternatifi olarak görmeleri bu bağlamda genelleştirilmiş patolojik internet kullanımını içerisine girebilir.

İnternet bağımlılığı terimi literatürde araştırmacılar tarafından farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Örneğin; Goldberg (1995), internetin patolojik kompulsif kullanımı, Davis (2001), patolojik internet kullanımı, Beard & Wolf (2011), problemlili internet kullanımı terimini kullanmayı tercih etmiştir. Araştırmacılar her ne kadar farklı isimler kullanmış olsalar da nihayetinde hepsi aynı kavramı tanımlamaya çalışmışlardır. İnternet bağımlılığı araştırmacılar tarafından, bireyin internette yürüttüğü faaliyetlerin çeşidine göre, internet oyun bağımlılığı, aşırı bilgi alma bağımlılığı, net bağımlılığı, pornografi bağımlılığı ve sosyal medya bağımlılığı gibi türlere ayrılmıştır (Walker, 2019; APA, 2013; Young, 2011; Young v.d, 2000). Bu bağlamda aslında sosyal medya bağımlılığı internet bağımlılığına benzeyen ancak internetin özellikle sosyal amaçlar için kullanıldığı internet bağımlılığının bir alt türü olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Nitekim yapılan çalışmalar sosyal medya bağımlılığı ve internet bağımlılığı arasında yüksek oranda bir ilişkinin olduğunu göstermiştir (Savci & Aysan, 2017; Yu, Wu, & Pesigan, 2016).

Sosyal medya bağımlılığı Facebook, Twitter, Instagram ve diğer sosyal medya platformlarının çok uzun sürelerle kullanıldığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Sosyal medya bağımlılığı Dünya Sağlık örgütü tarafından bir bağımlılık olarak kabul edilmemiş olsa da sosyal medyanın yoğun ve aşırı kullanılması araştırmacıların ilgisini ve dikkatini çekmiş bu konuda çok sayıda araştırma yapıldığı görülmüştür (Walker, 2019). Sosyal medya bağımlıları özellikle alkol ve kumar bağımlılığında olduğu gibi temel bazı semptomlar göstermektedir. Bu bireyler için, sosyal medyayı kullanmak yaşantılarının en önemli etkinliği haline gelmiştir; sosyal medya kullanımından ötürü hayatlarındaki birçok şeyi ihmal ederler ve eğitim yaşantılarında, mesleki yaşantılarında ayrıca sosyal ilişkilerinde çatışmalar yaşarlar; ruh hallerini değiştirmenin bir yolu olarak sosyal medyayı kullanırlar; günlük yaşantılarının büyük bir kısmını sosyal medyada geçirirler; sosyal medyayı kullanmadıkları zamanlarda hoş olmayan psikolojik ve fiziksel bazı etkiler yaşarlar ve sosyal medyayı bırakıp bırakmama konusunda bazı sorunlar yaşarlar (Griffiths, 2019).

Sosyal medya platformlarından özellikle Facebook ve Instagram genç bireylerin sağlığını, özellikle de ruh sağlığını etkileyen platformlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Britanya'da yapılan bir araştırma her on genç bireyden yedisinin sigara ve alkol bağımlılığından çok aşırı sosyal medya kullanımından zarar gördüğü tespit edilmiştir (Royal Society for Public Health, 2017). Britanya da yapılan bir başka araştırmada, Covid-19

salgınının ilk dönemlerinde sokağa çıkma yasaklarının olduğu süreçte insanların %47'sinin sosyal medya platformlarında daha uzun süreler geçirdiği bulunmuştur. Her ne kadar bu dönemde sosyal medya araçlarının arkadaşlar ve ailelerle iletişim kurmak gibi yararlı etkileri olduğu düşünülse de aşırı ve uzun süreli kullanımların fiziksel ve ruhsal sağlığı etkilediği görülmüştür. Örneğin aynı araştırmada depresyon, zorbalık, yalnızlık ve uyku kalitesinin sosyal medya kullanımından ötürü yükselen en yaygın sağlık sorunlarından olduğu tespit edilmiştir (Royal Society for Public Health, 2020).

İnternet bağımlılığına ilişkin ilk araştırmalar çoğunlukla genel internet kullanımına ilişkin yapılmışken son on yılda özellikle internet kullanımının türlerinden olan sosyal medya bağımlılığına ilişkin yapılmış araştırmalar göze çarpmaktadır. Örneğin, Alan & Kabadayı (2016), genç yetişkinlerin kişilik özelliklerinin sosyal medya kullanımı üzerine etkisini, Satici (2019), facebook bağımlılığı ve öznel iyi oluş arasında utangaçlık ve yalnızlığın aracı etkisini, Mamun & Griffiths (2019), facebook bağımlılığı ve depresyon arasındaki ilişkiyi, Brailovskaia, Rohmann, Bierhoff, Schillack, & Margraf (2019), facebook bağımlılığıyla günlük stres ve sosyal destek arasındaki ilişkiyi, Andreassen, Pallesen, & Griffiths (2017), sosyal medya bağımlılığı, narsizm ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir.

Sosyal medya bağımlılığının sosyo-demografik değişkenlerle ilişkili olduğunu gösteren bazı çalışmaların yapıldığı da görülmektedir. Örneğin, Sosyal medya kullanıcı sayılarına bakıldığında neredeyse tüm platformlarda erkeklerin kadınlara oranla daha fazla kullanıcıya sahip olduğu görülmektedir (Kemp, 2019). Bányai vd. (2017), kızların erkeklerden haftalık daha uzun süreli sosyal medya kullanıcısı olduklarını, ergenlerin yüzde beşinin sosyal medya kullanımından ötürü risk altından olduklarını, bu grubunda benlik saygısının düşük, depresyon düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmacılar akademik başarı ve sosyal medya kullanımı arasındaki ilişkiye de bakmışlardır. Young, (2004) ergenlerin okul dışındaki vakitlerini farklı aktiviteler yaparak (okumak, çalışmak, eğlenmek v.b.) geçirmek yerine internet kullanarak geçirdiklerini belirtmektedir. Dolayısıyla internet ve sosyal medya kullanımı ve akademik performans arasında anlamlı ilişkilerin olduğu, akademik performans düzeyi düşük olan öğrencilerin sosyal medya ve internet bağımlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Deniz & Gürültü, 2018; Doğrusever, 2015; Singh & Barmola, 2015; Tanrıverdi & Sağır, 2014).

Young'un (1996) internet bağımlılığına ilişkin geliştirmiş olduğu tanı kriterlerine bakıldığında; internet kullanımına ilişkin memnuniyeti sağlamak için giderek artan miktarda internet kullanımı ihtiyacı hissetmek ve planladığından daha uzun süreler internete girmek bağımlılık riski geliştirmede internette geçirilen sürenin önemli bir tanı kriteri olduğunu göstermektedir. Sosyal medya bağımlılığının internet bağımlılığının bir alt türü olduğu düşünüldüğünde bağımlılığın gelişmesinde sosyal medyada geçirilen süre önemli bir tanı kriteri olarak karşımıza çıkmaktadır. Üniversite öğrencileriyle yapılmış bir çalışmada erkekler her sosyal medya hesaplarına girişinde en az yaklaşık 13.5 dakika zaman harcarken, kızlar yaklaşık 25 dakika zaman harcamaktadırlar. Ayrıca erkekler sosyal medya hesaplarına günde en az 7 defa, kızlar ise en az 6 defa girdiklerini ifade etmişlerdir. Bu sayısal veriler sosyal medyanın günlük kullanımının öğrenciler tarafından çok uzun süreler olduğunu göstermektedir (Chae, Kim, & Kim, 2018). Kemp (2019), ise günde ortalama 2 saat 46 dakika sosyal medyada vakit geçirdiğimizi ifade etmektedir. Ergenlerin sosyal medyayı günlük ya da haftalık kullanım süreleri bağımlılık riski göstermeleri açısından önemli bir faktördür. Dolayısıyla sosyal medya kullanım süresi ve sosyal medya bağımlılığı arasında anlamlı ilişkilerin olduğu, sosyal medyayı daha uzun süreler kullanan bireylerin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin arttığına ilişkin araştırma sonuçlarına ulaşmak mümkündür (Aktan, 2018; Deniz & Gürültü, 2018; Kittinger, Correia, & Irons, 2012).

Alan & Kabadayı (2016), Türkiye’de yürütmüş oldukları çalışmada üniversite öğrencilerinin %22,22’sinin Twitter, %40,74’ünün Facebook kullanıcısı ve %37,04’ünün hem Twitter hem de Facebook kullanıcısı olduğunu tespit etmiştir. Kore’de üniversite öğrencileriyle yapılmış başka bir çalışmada öğrencilerin %80’ninin Facebook, %38’nin Instagram ve %6’sının Twitter kullanıcısı olduğu görülmüştür (Chae vd., 2018). Dünya çapında yapılan araştırmalar insanların en az beş sosyal ağa sahip olduğunu göstermektedir (Uğur, 2014). Üniversite öğrencilerinin %82’si ve 19 yaş altının %55’i sosyal ağ kullanmakta, internet kullanıcılarının %48’i YouTube gibi video paylaşım sitesi kullandıklarını belirtmişlerdir (Lenhart & Madden, 2007). Ayrıca araştırmacılar sosyal medya bağımlılık düzeyini de incelemişlerdir. Bu incelemelerde ergenlerin sosyal medyaya yetişkinlerden daha bağımlı oldukları görülmüştür (Ho, Lwin, & Lee, 2017).

Sosyal medya bağımlılığının yaygınlığına ilişkin yapılmış çalışmalara bakıldığında ülke ve bölgelere göre farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir. Facebook Bağımlılık ölçeğine göre farklı ülkelerde yapılmış araştırmalara bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkelerinde öğrenciler olağan kullanım veya hafif bağımlılık düzeyine sahipken, Doğu ülkelerinde öğrencilerin orta veya şiddetli bağımlılık düzeyine sahip olduğu görülmüştür (Şimşek, Elçiyar & Kızıllan, 2019). Sosyal medya bağımlılığının bir bütün olarak ele alındığı çalışmalarda ise, Hindistan’da özel ve devlet üniversitesine devam eden öğrencilerde %36,9 (Masthi, Pruthvi & Phaneendra, 2018); ergenlerle yapılmış çalışmalarda Çin’de %15,6 (Huang, 2014), İspanyada %21,3 (Malo-Cerrato & Vinas-Poch, 2018); Kanada’da üniversite öğrencilerinde %40,7 (Beyene, 2018); Türkiye’de üniversite ve lise öğrencileriyle yapılan çalışmada öğrencilerin orta düzeyde bir bağımlılık gösterdiği bulunmuştur (Şimşek, Elçiyar & Kızıllan, 2019).

Ergenler sosyal medyayı farklı amaçlar için kullanmaktadır. Joinson (2008), ergenlerin facebook kullanımını karakterize eden yedi faktör önermiştir. Sosyal bağlantı, benzer paylaşım yapan insanlarla birlikte olma, fotoğraf paylaşma ve gönderme, facebook uygulamalarını kullanma (örneğin oyun oynamak), sosyal araştırmalar (arkadaşları takip etme), profilleri inceleme (arkadaşının ya da diğer insanların profillerini inceleme), durum güncelleme. Whiting & Williams (2013), derinlemesine görüşme yöntemini kullanarak yapmış oldukları çalışmada sosyal medyanın; sosyal etkileşim, bilgi arama, zaman geçirme, eğlence, rahatlama, iletişim kurma, görüşlerin ifadesi, bilgi paylaşımı ve diğerlerini takip etme amaçlı kullanıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Görüldüğü üzere sosyal medya insanlar tarafından çok farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Bireylerin sosyal medyayı kullanım amaçlarının sosyal medya bağımlılığı üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı merak konusudur. Dolayısıyla bu araştırmayla ergenlerin sosyal medyayı kullanım amaçlarının sosyal medya bağımlılığı üzerindeki etkisine bakılarak ilgili alan yazına önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Psikolojik danışma ve rehberliğin en önemli işlevlerinden biri önleyici rehberlik hizmetleridir. Önleyici rehberlik hizmetleri gelecekte istenmeyen olay ve durumları önlemek için şimdiden bazı önlemler almak ya da gelecekte istendik durumların oluşması olasılığını arttırmak için şimdiden bir şeyler yapmak şeklinde tanımlanabilir (Albee & Ryan, 1998). Yukarıdaki literatür taramasından anlaşılacağı üzere gerek Dünyada gerekse de Türkiye de ön ergenler, ergenler ve yetişkinlerle yapılmış çalışmalarda sosyal medya kullanımı özellikle ergenler arasında hem çok popüler hem de aşırı ve uzun süreler kullanılmasıyla beraber bağımlılık olarak ifade edeceğimiz istenmeyen durumların ortaya çıkma olasılığını artıran bir teknoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca ülkemizde de devlet kanalıyla 2014 yılından itibaren bu problemin gerek teşhisi gerekse de tedavisinin yapılması amacıyla Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesinde İnternet Bağımlılığı Polikliniği hizmet vermeye başlamış olması bu problem durumun ülkemizde gün yüzüne çıktığını göstermesi açısından önemlidir. Bu bağlamda bu araştırma ile ergenlerin patolojik internet kullanımlarının spesifik bir boyutu ya da türü olarak adlandırılabilir sosyal medya bağımlılığının bazı sosyo-demografik değişkenlerle (cinsiyet, akademik başarı, okul türü, sınıf düzeyi, sosyal medya kullanım süresi, sosyal medya hesap sayısı, sosyal medya kullanım amaçları) olan ilişkisine ilişkin

betimsel bir çalışma yapılarak, okul psikolojik danışma ve rehberlik servislerinde çalışan psikolojik danışmanlara önleyici rehberlik hizmetleri kapsamında, müdahale programlarının oluşturulmasında önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma, ergenlerde sosyal medya bağımlılığını bazı sosyo-demografik değişkenler (cinsiyet, akademik başarı, öğrencinin sınıf düzeyi ve okul türü, günlük sosyal medya kullanım süresi, sosyal medyayı kullanım amaçları) açısından nasıl bir ilişki gösterdiğini incelemek amacıyla bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında ilişki tarama modeli betimsel bir çalışmadır. “Tarama modelleri geçmişte var olmuş ya da var olan bir durumu mevcut şekliyle betimlemeyi amaçlayan modellerdir. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır” (Karasar, 2012; s. 77).

Araştırma Grubu

Bu çalışma, Siirt ili merkezindeki resmi genel ve mesleki ve teknik liselerde öğrenimlerine devam eden 386 [$Y_{\text{ranj}} = 13 - 18$, $Y_{\text{ort}} = 15.77$, $Y_{\text{ss}} = .95$] gönüllü ergenin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların 227’si (%58.8) kız ve 159’u (%41.2) erkektir. Araştırma grubunu oluşturan ergenlerin sınıflara göre dağılımları incelendiğinde; 129’u (%33,4) dokuzuncu sınıf, 136’sı (%35.2) onuncu sınıf ve 121’i (%31.3) on birinci sınıfta öğrenim görmektedir. Araştırma grubunu oluşturan ergenlerin okul türüne göre dağılımlarına bakıldığında; 264’ü (%68.4) genel liseler ve 122’si (%31.6) mesleki ve teknik liselere devam etmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verilerini elde etmede Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ile Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Veri toplama araçlarına ait daha detaylı bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Sosyal medya bağımlılığı ölçeği

Sosyal medya bağımlılığı ölçeği (SMBÖ) (Van Den Eijnden, Lemmens, & Valkenburg, 2016) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin kısa formunun Türkçeye uyarlama çalışması Taş (2017), tarafından, lise öğrenimine devam eden ergenlerle yapılmıştır. Ölçek DSM 5’te araştırılacak, kesinleşmemiş tanılar bölümünde yer alan İnternet oyun bağımlılığı tanı kriterleri dikkate alınarak tek boyutlu olarak geliştirilmiştir. Ölçek ilk önce 27 madde olarak geliştirilmiş daha sonra 9 maddelik kısa formu oluşturulmuştur. “Evet” ve “Hayır” şeklinde puanlandırılan ölçeğin kesme puanı 5’tir. Ölçeğin puanlanması 0-9 puan şeklindedir. Buna göre 9 maddeden 5 ve üstü maddeye “Evet” diyenler sosyal medya bağımlısı kabul edilmektedir. Ölçeğin Türkçe kısa formunun doğrulayıcı faktör analizi uyum indekslerinin iyi sonuçlar verdiği görülmektedir [$\chi^2=61.29$, $df=27$, $\chi^2/df=2.27$, $RMSEA=.058$, $RMR=.009$, $S-RMR=.045$, $GFI=.96$, $AGFI=.93$, $CFI=.93$, $NNFI=.91$, $IFI=.93$]. Ayrıca ölçeğin güvenilirliği için ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısına bakılmıştır. Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .75 olarak bulunmuştur (Taş, 2017). Bu çalışmada ölçeğin güvenilirlik katsayısı .75 olarak hesaplanmıştır.

Kişisel bilgi formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formunda katılımcıların cinsiyetlerine, yaşlarına, sınıf düzeylerine, devam ettikleri okullara, sosyal medya günlük kullanım sürelerine ve sosyal medyayı kullanım amaçlarına yönelik sorulara yer verilmiştir.

İşlem

Araştırma kapsamında veriler sınıf ortamında, bizzat araştırmacı tarafından toplanmıştır. Araştırmacı öğrencilere araştırma konusunda gerekli bilgilendirmelerde bulunmuş, veriler çalışmaya katılmak isteyen gönüllü öğrencilerden kağıt kalem formu üzerinden elde edilmiştir. Ayrıca araştırma verilerinin doldurulması esnasında dahi araştırmacı öğrencilere geri çekilme hakları olduğuna dair gerekli açıklamalarda bulunmuştur. Ölçeklerin yarısından fazlasını eksik dolduran (12 adet) öğrencilere ait veriler çıkartılmış ve analizler 386 öğrenciye ait veri setleriyle yürütülmüştür.

Verilerin Analizi

Ergenlerin sosyal medya bağımlılıkları ve bazı sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler ağını belirleyebilmek için yürütülen bu çalışmada öncelikle değişkenlere ait betimsel istatistikler ve değişkenler arasındaki ilişkiler ortaya konmuştur.

Ergenlerin sosyal medya bağımlılığının; cinsiyetlerine, okul türüne ve sosyal medyayı kullanım amaçlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla ilişkisiz örneklem için t testi kullanılmıştır. Ergenlerin sosyal medya bağımlılığının; okula yerleşme puanlarına, sınıf düzeylerine, sosyal medyayı kullanım sürelerine ve sosyal medya hesap sayılarına göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla ilişkisiz örneklem için Tek Yönlü Varyans Analizi ile karşılaştırılmıştır. Tek yönlü varyans analizi sonucunda gruplar arasında anlamlı farklılığı tespit edebilmek için grupların varyanslarının eşitliği koşulu sağlandığında Tukey testi, eşitlik koşulu sağlanmadığında Dunnett's C testi kullanılmıştır. Yapılan tüm varyans analizlerinde varyansların homojenliğine Levene F Testi ile bakılmıştır. Bulguların anlamlı olup olmadığının yorumlamasında, .05 anlamlılık düzeyi ölçüt olarak alınmıştır.

Morgan vd. (2004, s.49) genel geçer kural olarak, normalliği test edilmek istenen veri grubunun çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakılarak, bunların +1, -1 arası değerlerini normal dağılımın ölçüsü olarak kabul etmeyi önermektedirler. Bu çalışmada sosyal medya bağımlılığı ölçeği toplam puanlarına ilişkin Çarpıklık (Skewness) .71; standart hatası (Std.Error of Skewness) .12; Basıklık (Kurtosis) -.39; standart hatası (Std.Error of Kurtosis) .24 çıkmıştır. Çarpıklık ve basıklık katsayıları +1, -1 arasında olduğu için dağılımın normal dağılım sergilediği kabul edilmiştir. Belirtilen analizler IBM SPSS Statistics 25.00 paket programı kullanılarak yapılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamında belirlenen amaçlara ilişkin istatistiksel analizler yapılmış elde edilen bulgular tablolar ve gerekli açıklamalarla sırasıyla ifade edilmiştir.

Tablo 1

Ergenlerin Cinsiyetlerine Göre Sosyal Medya Bağımlılıklarına İlişkin Bulgular

İnternet Bağımlılık Durumları	KIZ		ERKEK		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%
Bağımlı Olanlar	51	13.2	26	6.7	77	19.9
Bağımlı Olmayanlar	176	45.6	133	34.5	309	80.1
TOPLAM	227	58.8	159	51	386	100

Sosyal medya bağımlılığı ölçeğinin kesme noktası “5” puandır. İlgili ölçekten “5” puan ve üstü alanlar “sosyal medya bağımlısı” olarak tanımlanmaktadır. Tablo 1’e göre, sosyal medya bağımlılığı ölçeğine verilmiş yanıtlar incelendiğinde ergenlerin %20’sinin sosyal medya bağımlısı (%13’ü kız, %7’si erkek), %80’ninin (%46 kız, %34 erkek) sosyal medya bağımlısı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2

Ergenlerin Cinsiyetlerine Göre Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğinden Aldıkları Puanların t testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Sosyal Medya Bağımlılık Puanı	Kız	227	2.40	2.41	384	0,449	0,65
	Erkek	159	2.30	2.02			

Tablo 2 incelendiğinde, kız ve erkek öğrencilerin sosyal medya bağımlılık ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan ilişkisiz örneklem için t testinde, kız öğrencilerin puan ortalamasıyla ($\bar{X}_{kız}=2.40$), erkek öğrencilerin puan ortalaması ($\bar{X}_{erkek}=2.30$) arasında anlamlı bir fark görülmemiştir [$t_{(384)}=0,449$, $p>0,05$]. Bu durumda cinsiyetin sosyal medya bağımlılığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Tablo 3

Ergenlerin Akademik Başarı Düzeylerine Göre Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğinden Aldıkları Puanların ANOVA Testi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	25,645	3	8,548	1,681	0,17	
Gruplar İçi	1942,105	382	5,084			
Toplam	1967,751	385				

Öğrencilerin devam ettikleri liselerin yerleştirme puanlarına göre “çok yüksek”, “yüksek”, “orta” ve “düşük” olmak üzere dört farklı akademik başarı kategorisi oluşturularak, sosyal medya bağımlılığı ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ilişkisiz örneklem için Tek Yönlü Varyans Analizi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda oluşturulan Tablo 3 incelendiğinde akademik başarı düzeyi “çok yüksek” olan grubun ortalamasının ($\bar{X}_{çok\ yüksek}=2.23$), “yüksek” olan grubun ortalamasının ($\bar{X}_{yüksek}=2.45$), “orta” olan grubun ortalamasının ($\bar{X}_{orta}=2.01$) ve “düşük” olan grubun ortalamasının ($\bar{X}_{düşük}=2.67$) herhangi ikisi arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlenmemiştir. [$F_{(3-382)}=1,68$, $p>0,05$]. Dolayısıyla akademik başarının sosyal medya bağımlılığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Tablo 4

Ergenlerin Okul Türlerine Göre Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğinden Aldıkları Puanların t Testi Sonuçları

Değişkenler	Lise Türü	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Sosyal Medya Bağımlılık Puanı	Genel Lise	264	2,21	2,31	384	-	0,064
	Mesleki Lise	122	2,67	2,12			

İlgili araştırma genel liseler ve mesleki ve teknik liseler olmak üzere 2 farklı lise türünde yürütülmüştür. Bu lise türlerinde öğrenimine devam eden öğrencilerin sosyal medya bağımlılık ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan ilişkisiz örneklem için t testi sonuçları Tablo 4’de verilmiştir. Genel liselere devam eden öğrencilerin puan ortalamasıyla ($\bar{X}_{\text{genel}}=2.21$), mesleki ve teknik liselere devam eden öğrencilerin puan ortalaması ($\bar{X}_{\text{mesleki}}=2.67$) arasında anlamlı bir fark görülmemiştir [$t_{(384)}=-1,86$, $p>0,05$]. Bu durumda her ne kadar mesleki liselere devam eden öğrencilerin sosyal medya bağımlılık puanları daha yüksek olsa da okul türünün sosyal medya bağımlılığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Tablo 5
Ergenlerin Devam Ettikleri Sınıf Düzeylerine Göre Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğinden Aldıkları Puanların ANOVA Testi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	8,575	2	4,288	0,838	0,43	
Gruplar İçi	1959,176	383	5,115			
Toplam		385				

Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre sosyal medya bağımlılığı ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ilişkisiz örneklem için Tek Yönlü Varyans Analizi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur. Tablo 5 incelendiğinde, 9. Sınıfa devam eden öğrencilerin ortalamasının ($\bar{X}_{9.\text{sınıf}}=2.52$), 10. sınıfa devam eden öğrencilerin ortalamasının ($\bar{X}_{10.\text{sınıf}}=2.40$) ve 11. sınıfa devam eden öğrencilerin ortalamasının ($\bar{X}_{11.\text{sınıf}}=2.15$) herhangi ikisi arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlenmemiştir. [$F_{(2-83)}=0,838$, $p>0,05$]. İlgili ortalamalardan anlaşılacağı üzere öğrencilerin sınıf düzeyi yükseldikçe ortalama puanları düşmektedir. Ancak bu düşüş anlamlı değildir.

Tablo 6
Ergenlerin Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğinden Aldıkları Puanların ANOVA Testi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	577,650	3	192,550	52,913	.000	A-B, A-C, A-D
Gruplar İçi	1390,101	382	3,639			B-C, B-D
Toplam	1967,751	385				

1 saatten az kullananlar (A), 1-3 saat arası (B),
3-5 saat arası (C), 5 saatten fazla (D)

Öğrencilerin günlük sosyal medya kullanım sürelerine göre sosyal medya bağımlılığı ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ilişkisiz örneklem için Tek Yönlü Varyans Analizi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur. Tablo 6 incelendiğinde sosyal medyayı günlük 1 saatten az (A) kullanan öğrencilerin ortalamasının ($\bar{X}_{1\text{saatten az}}=1,22$), 1-3 saat arası (B) kullananların ortalamasının ($\bar{X}_{1-3 \text{ saat arası}}=2.81$), 3-5 saat arası (C) kullananların ortalamasının ($\bar{X}_{3-5 \text{ saat arası}}=4,33$) ve 5 saatten fazla (D) kullananların ortalamasının ($\bar{X}_{5\text{saatten fazla}}=5,16$) en az ikisi arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlenmiştir. [$F_{(3-382)}=52,91$, $p<0,05$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,29$) bu farkın geniş etki büyüklüğüne sahip olduğunu göstermektedir. Yapılan “Dunnett C” çoklu karşılaştırma testi sonucunda, anlamlı farkın sosyal medyayı “1 saatten az” kullananlar ile diğer gruplar arasında, “1-3 saat arası” kullananlar ile diğer gruplar arasında “3-5 saat arası”

kullananlar ile “1 saatten az” ve “1-3 saat arası” kullananlar arasında olduğu görülmüştür. Sosyal medyayı “3-5 saat arası” kullananlar ile “5 saatten fazla” kullanan öğrencilerin sosyal medya puanları arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. İlgili ortalamalardan anlaşılacağı üzere öğrencilerin sosyal medyayı kullanım süresi yükseldikçe sosyal medya bağımlılık düzeyi de yükselmektedir.

Tablo 7

Ergenlerin Sahip Oldukları Sosyal Medya Hesaplarının Sayısına Göre Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğinden Aldıkları Puanların ANOVA Testi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	304,190	4	76,048	17,417	.00	0-1, 0-2, 0-3, 0-4
Gruplar İçi	1663,561	381	4,366			1-2, 1-3, 1,4
Toplam	1967,751	385				

Öğrencilerin sahip oldukları sosyal medya üyelik (facebook, twitter, instegram, whatsapp) sayısına göre sosyal medya bağımlılığı ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ilişkisiz örneklem için Tek Yönlü Varyans Analizi ile karşılaştırılmış, sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur. Tablo 7 incelendiğinde, “sosyal medya üyeliği olmayan” öğrencilerin ortalamasının ($\bar{X}_{\text{olmayan}}=0,45$), “1 üyeliği olanların” ortalamasının ($\bar{X}_{1\text{üyelik}}=1,61$), “2 üyeliği” olanların ortalamasının ($\bar{X}_{2\text{üyelik}}=2,79$), “3 üyeliği” olanların ortalamasının ($\bar{X}_{3\text{üyelik}}=3,04$) ve “4 üyeliği” olanların ortalamasının ($\bar{X}_{4\text{üyelik}}=3,50$) en az ikisi arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlenmiştir [$F_{(4-381)}=17,41$, $p<0,05$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=0,15$) bu farkın geniş etki büyüklüğüne sahip olduğunu göstermektedir. Yapılan “Dunnett C” çoklu karşılaştırma testi sonucunda, anlamlı farkın “2 üyeliği” olan öğrencilerle “3 üyeliği” ve “4 üyeliği” olan öğrenciler; “3 üyeliği” olan öğrencilerle “4 üyeliği olan” öğrenciler dışında diğer tüm gruplar arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Daha açık bir söylemle ergenlerin sosyal medya hesaplarına olan üyelik sayıları yükseldikçe sosyal medya bağımlılık düzeyi puanlarında anlamlı bir artış gözlenmektedir.

Tablo 8

Ergenlerin Cinsiyetlerine Göre Sosyal Medyayı Kullanım Amaçlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Sosyal Medyayı Kullanım Amacı	KIZ		ERKEK		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%
Sosyal çevre edinme / Sosyalleşme	59	26	58	36,5	117	30,3
Eğlence / Boş vakit geçirme	139	61,2	92	57,9	231	59,8
Rahatlama / Stresten uzaklaşma	79	34,8	64	40,3	143	37
Bilgi edinme / Hayatı tanıma	132	58,1	91	57,2	223	57,8

İlgili araştırmada ergenlerin sosyal medyayı hangi amaçlarla kullandıklarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 8’de sunulmuştur. Tablo 8 incelendiğinde, ergenlerin %60’ı eğlence ve boş vakit geçirme, %58’i bilgi edinme ve hayatı tanıma, %37’si rahatlama ve stresten uzaklaşma ve %30’u sosyal çevre edinme ve sosyalleşme amacıyla sosyal medyayı kullandığını ifade etmiştir.

Tablo 9

Ergenlerin Sosyal Medyayı Kullanım Amaçlarına Göre Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğinden Aldıkları Puanların t Testi Sonuçları

	Tercih	N	$\bar{X}$	ss	t-değeri	p
Sosyal çevre edinme ve sosyalleşme	Kullananlar	117	3.13	2.34	4.50	.00
	Kullanmayanlar	269	2.03	2.14		
Eğlence ve boş vakit geçirme	Kullananlar	231	2.97	2.34	7.16	.00
	Kullanmayanlar	155	1.46	1.78		
Rahatlama ve stresten uzaklaşma	Kullananlar	143	2.87	2.20	3.43	.00
	Kullanmayanlar	243	2.06	2.24		
Bilgi edinme ve hayatı tanıma	Kullananlar	223	1.99	2.08	-3.76	.00
	Kullanmayanlar	163	2.87	2.39		

Araştırmaya katılan ergenlerin sosyal medya bağımlılığı ölçeğinden almış oldukları puanların sosyal medyayı kullanım amaçlarını tercih edip etmeme durumlarına ilişkin istatistikler Tablo 9’da verilmiştir. Tablo 9 incelendiğinde, sosyal çevre edinme ve sosyalleşme [$t_{(384)}=4,50$, $p<0,05$], eğlence ve boş vakit geçirme [$t_{(384)}=7,16$, $p<0,05$], rahatlama ve stresten uzaklaşma [$t_{(384)}=3,43$, $p<0,05$] ve bilgi edinme ve hayatı tanıma [$t_{(384)}=-3,76$, $p<0,05$] amaçlarıyla sosyal medyayı kullanan ve kullanmayan ergenler arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Bu durumda sosyal medyayı sosyal çevre edinme ve sosyalleşme, eğlence ve boş vakit geçirme, rahatlama ve stresten uzaklaşma amacıyla kullanan ergenlerin sosyal medya bağımlılık düzeyi yükselirken, bilgi edinme ve hayatı tanıma amacıyla kullanan ergenlerin, sosyal medya bağımlılık düzeylerinin düştüğü görülmektedir.

Tartışma, Yorum ve Sonuç

Araştırma, ergenlerin %20’sinin sosyal medya bağımlısı (%13’ü kız, %7’si erkek) olduğunu ortaya koymuştur. Bağımlı olan grup incelendiğinde ise kız ergenlerin bağımlı olma oranının erkeklere kıyasla daha yüksek çıktığı söylenebilir. Bu çalışmanın sonuçlarıyla örtüşen çalışmalara ulaşmak mümkündür. Balcı & Gölcü (2013), Türkiye’de üniversite öğrencileriyle yapmış oldukları çalışmada öğrencilerin %5,1’nin bağımlı, %22.6 sının riskli grupta yer aldığı diğer bir söyleyişle aslında öğrencilerin %27.7’sinin problemlili sosyal medya kullanıcısı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde, Hou, Xiong, Jiang, Song, & Wang (2019) üniversite öğrencileriyle yürütmüş oldukları çalışmada ergenlerin sosyal medya bağımlılık düzeyini %14.7 olarak tespit etmişlerdir. Milli eğitime bağlı liselere devam eden öğrencilere ücretsiz olarak ders amaçlı dağıtılan tabletlerin farklı yazılımlar kullanılarak günlük kullanıma açıldığı bilinmektedir. Öğrenciler sosyal medya hesaplarına okullarda öğrencilere sağlanan ücretsiz internet aracılığıyla daha kolay erişim sağlıyor olabilir. Dolayısıyla sosyal medya bağımlılık düzeyleri yükseliyor olabilir. Öğrencilerin bu tabletlere ve ücretsiz internet erişimine ulaşmalarını sınırlayıcı bazı tedbirlerin alınması etkili sonuçlar verebilir.

Bağımlılığın Dünya Sağlık Örgütü’nün Tanısal El kitabında patolojik bir durum olarak yer alması ayrıca bu araştırmada bağımlılık düzeyinin bu denli yüksek çıkması sebebiyle bu alanda bağımlılık düzeyinin düşürülmesine dönük okul psikolojik danışma ve rehberlik servislerinin daha fazla çalışma yapmasının faydalı olacağı düşünülebilir. Ayrıca sosyal medya bağımlılığına yönelik çalışmaların çoğunlukla üniversite öğrencileri ve yetişkinlerle yapıldığı görülmektedir. Ortaokul ya da lise öğrencileriyle sosyal medya bağımlılık düzeyinin belirlenmesine yönelik daha fazla çalışma yapılması bağımlılığının yaygınlığını görmek müdahale yaklaşımlarını belirlemek konusunda faydalı olabilir.

Ergenlerin cinsiyetlerine göre sosyal medya bağımlılık düzeyleri karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir. Aktan, (2018) Türkiye’de üniversite öğrencileriyle yürütmüş olduğu çalışmada bu çalışmada elde edilen bulguyu destekler nitelikte kız ve erkek öğrencilerin sosyal medya bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Literatürde bu bulguyu destekleyen çalışmalar olmakla birlikte (Deniz & Gürültü, 2018; Yu et al., 2016) kızlar lehine anlamlı farklılıkların tespit edildiği (Chae et al., 2018) ya da erkekler lehine anlamlı farklılıkların tespit edildiği (Akyıldız & Argan, 2012) çalışmalarda vardır. Tüm bunlara rağmen son yıllarda gerek internet bağımlılığı, gerekse de sosyal medya bağımlılığı üzerine yapılan çalışmalarda cinsiyetin sosyal medya bağımlılığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir (Hou et al., 2019; İliş, 2018; Meena, Soni, Jain, & Paliwal, 2015; Tutgun-Ünal, 2015). Ülkemizde internet abone sayısı 1998 yılında 229.885 iken 2019 yılında ise bu sayının 77 milyonu geçtiği; evden internete erişim imkanının 2007 yılında %19 iken, 2019 yılında %88 olduğu görülmektedir (Tüik, 2019). Bu rakamlar evde internet kullanımının artmasıyla birlikte kız ve erkek ergenlerin internete ulaşım olanaklarının eşit düzeyde olduğu dolayısıyla bağımlılık düzeyleri arasında herhangi bir farklılaşmaya ulaşılamamasını desteklediği şeklinde yorumlanabilir.

Bu araştırmada ergenlerin sosyal medya bağımlılığı ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları devam ettikleri liselerin yerleştirme puanlarına, bir anlamda akademik performanslarına göre karşılaştırılmış, istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir. Literatür incelendiğinde bu araştırma sonucunu destekleyici çalışmalar görmek mümkündür (Deniz & Gürültü, 2018; Kolek & Saunders 2008; Pasek, More, Hargittai, 2009). Örneğin; Kirschner & Karpinski (2010), lise öğrencileriyle yapmış oldukları nitel çalışmada öğrencilere sosyal medya kullanımının akademik performanslarına bir etkisinin olup olmadığı sorusunu yöneltmiş, öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%73.8) sosyal medya kullanımının ders başarılarına bir etkisi olmadığını ifade ettikleri görülmüştür. Ancak bu sonuca karşın araştırmalarda akademik performans ve sosyal medya kullanımı arasında, akademik performans düzeyi düşük olanlar lehine anlamlı farklılıkların çıktığını gösteren çalışmalara da rastlanmaktadır (Hou vd., 2019). Karpinski & Duberstein (2009) facebook kullanan ve kullanmayan üniversite öğrencileriyle yapmış olduğu çalışmada facebook kullanan öğrencilerin daha düşük akademik performansa sahip olduklarını ve çalışma için daha az süre ayırdıklarını, facebook’un eğlence ve diğer amaçlarla kullanımının öğrencileri ders çalışmadan alıkoyduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Diğer taraftan sosyal medya öğrencilerin gerek ödevlerinin gerekse de projeleri konusunda birbirleriyle ya da öğretmenleriyle iletişim kurmalarını sağlayan yararlı bir yönü de vardır (O’Keeffe & Clarke-Pearson, 2011; Pasek, More, & Hargittai, 2009). Ayrıca sosyal medya, öğrencilerin çalışmaları konusunda arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle iletişim kurmalarını sağlayan bir araç olarak görülmüştür (Salvation & Adzharuddin, 2014). Aslında ergenlerin sosyal medya bağımlılık düzeylerinde, akademik performansın yüksek ya da düşük olması değil bu platformları ne amaçla kullandıkları ve ne kadar süre ayırdıkları önem kazanmaktadır. Dolayısıyla ergenlerin sosyal medyayı kullanım amaçlarının farklılaşması sonucu da böyle bir sonuç elde edilmiş olabilir. Nitekim bazı ergenler sosyal medyayı sosyalleşme amacıyla kullanırken, bazı öğrenciler ise bilgi alma ya da öğrenme etkinlikleri için kullanmaktadırlar. Hou vd. (2019), üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığını azaltmaya dönük olarak yapmış olduğu bilişsel davranışçı temelli müdahale yaklaşımının öğrencilerde sosyal medya kullanımına harcanan süreyi azalttığını ve dolayısıyla okul dışında ders çalışmak için harcanan süreyi uzattığı sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmada veriler genel liseler ve mesleki ve teknik liseler olmak üzere iki farklı lise türünden toplanmıştır. İlgili çalışmada ergenlerin sosyal medya bağımlılık ölçeğinden almış oldukları puanlar devam ettikleri okul türüne göre anlamlı farklılık göstermemiştir. Okul türü ve sosyal medya bağımlılığı üzerine yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde bu araştırma sonucunu destekleyici çalışmalara ulaşılmıştır (Deniz & Gürültü, 2018). Nihayetinde okul türü ve öğrencilerin okullara yerleşme puanları arasında yüksek ilişki vardır. Örneğin

mesleki ve teknik lise öğrencileri okullara daha düşük puanlarla yerleşirken, genel liselere yerleşen öğrenciler daha yüksek puanlarla yerleşmektedirler. Bu çalışmada verilerin toplandığı okullar bu şekildedir. Dolayısıyla lise türleri ve sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişkinin, akademik performans ve sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişkiye benzer olması olağan karşılanabilir.

Bu araştırmada, ergenlerin sınıf düzeylerine göre sosyal medya bağımlılığı ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları karşılaştırıldığında sınıf düzeyi yükseldikçe puan ortalamaları düşmekte ancak bu düşüşün anlamlı olmadığı görülmüştür. Bu çalışmanın sonucunu destekleyici olarak, İliş (2018), üniversite öğrencileriyle Deniz & Gürültü (2018), lise öğrencileriyle yapmış olduğu çalışmada sınıf düzeyi ile sosyal medya bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla ergenlerde sosyal medya bağımlılık düzeyini düşürmeye dönük yapılacak çalışmaların sınıf farkı gözetmeksizin, tüm sınıf düzeylerine yönelik yapılmasının daha etkili olabileceği söylenebilir.

Bu araştırmada, ergenlerin sosyal medya bağımlılık ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları, öğrencilerin günlük sosyal medya kullanım süresine göre karşılaştırılmış, öğrencilerin günlük sosyal medya kullanım süresi yükseldikçe sosyal medya bağımlılık ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarının da yükseldiği bu farkın anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulguyu destekler nitelikte çalışmalara literatürde rastlamak mümkündür (Chung, Morshidi, Yoong, & Thian, 2019; İliş, 2018; Tutgun-Ünal, 2015). Aktan (2018), üniversite öğrencileriyle gerçekleştirmiş olduğu çalışmada sosyal medya bağımlılığı ve alt faktörlerinden meşguliyet, duygu durum düzenleme ve tekrarlama boyutlarının sosyal medya günlük kullanım süresiyle istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiğini tespit etmiştir.

Zaman yönetimi becerisi ergenler açısından sosyal medyayı doğru kullanabilme bakımından önemli bir beceridir. Zaman yönetimi becerisinin zayıf olduğunu belirten ergenlerin sosyal medyayı uygun sürelerde kullanmadıkları için akademik performanslarının düştüğünü ifade etmektedirler (Kirschner & Karpinski, 2010). Bu nedenle, zaman yönetimi eksikliği olan öğrenciler, sosyal medya platformlarının kullanımına sunduğu olumsuz etkiye kolayca düşebileceği söylenebilir. Ayrıca sosyal medya platformlarının öğrenciler tarafından anormal sürelerle kullanımı göz önüne alındığında, öğrencilerin bu platformları, eğitim performanslarının artırılmasına dönük olarak olumlu bir şekilde kullanmaları sağlanabilir (Okyeadie Mensah & Nizam, 2016). Okul psikolojik danışmanlarının öğrencilere zaman yönetimi konusunda kazandıracakları beceriler sosyal medyada geçirilecek sürelerin daha sağlıklı olmasını sağlayabilir. Bu da sosyal medya bağımlılık düzeyinin düşmesi konusunda önemli bir çalışma olarak karşımıza çıkabilir. Ayrıca sosyal medyanın yüz yüze iletişim kurmanın bir alternatifi olarak kullanılması ergenlerin daha uzun süreler bu platformlarda zaman geçirmesini sağlamış olabilir. Okullarda ergenlerin yüz yüze yapacakları etkinliklerin artırılmasına yönelik yapılacak çalışmalar sosyal medya bağımlılık düzeyini azaltabilir.

Bu araştırmada, ergenlerin sosyal medya bağımlılık ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları, sahip oldukları sosyal medya hesaplarının sayısı ile karşılaştırılmış, sahip olunan sosyal medya hesabı sayısı yükseldikçe sosyal medya bağımlılık ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarının da yükseldiği tespit edilmiştir. Ayrıca sahip olunan sosyal medya hesap sayısı ile sosyal medya bağımlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde bu çalışma sonucunu destekleyen çalışmalara ulaşmak mümkündür. Tutgun-Ünal, (2015) üniversite öğrencileriyle yapmış olduğu çalışmada iki adet ve daha fazla sosyal medya uygulaması kullananların bir adet kullananlara göre sosyal medya bağımlılık düzeylerinin anlamlı olarak farklılaştığını, sosyal medya hesabı sayısı yükseldikçe bağımlılık düzeyinin de yükseldiği sonucuna ulaşmıştır. Okul psikolojik danışmanlarının öğrencilerin sahip oldukları sosyal medya hesaplarını doğru kullanabilme becerisine yönelik yapacakları çalışmaların bağımlılık düzeyini düşürebileceği söylenebilir.

İlgili araştırmada ergenlerin sosyal medyayı sırasıyla eğlence/boş vakit geçirme, bilgi edinme/hayati tanıma, rahatlama/stresten uzaklaşma ve sosyal çevre edinme/sosyalleşme amacıyla kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucu destekler bir şekilde üniversite öğrencileriyle yapılmış çalışmalarda öğrencilerin sosyal medyayı sırasıyla eğlence, bilgi edinme, iletişim kurma ve zaman öldürme amacıyla kullandıkları bulunmuştur (Khan, 2010; Solmaz vd., 2013). Üniversite öğrencileriyle yapılmış bir çalışmada öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun sosyal medyayı arkadaşlarla sohbet etme resim ve video indirme amaçlı kullandığı küçük bir kısmının ise akademik amaçlı kullandığı sonucuna ulaşılmıştır (Kolan & Dzandza, 2018).

Ergenlerin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin sosyal medyayı kullanım amaçlarına göre değiştiği; sosyal medyayı eğlence/boş vakit geçirme, rahatlama/stresten uzaklaşma ve sosyal çevre edinme/sosyalleşme amacıyla kullandığını ifade edenlerin kullanmayanlara oranla sosyal medya bağımlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu ve bu farkın anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan bu çalışmada sosyal medyayı bilgi edinme/hayati tanıma amacıyla kullandığını belirtenlerin sosyal medya bağımlılık düzeyleri kullanmayanlara göre daha düşük çıkmış ve bu farkın anlamlı olduğu görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılık düzeyleri sosyal medyayı kullanım amaçlarına göre değişmektedir (Balci & Gölcü, 2013). Benzer şekilde üniversite öğrencileriyle yapılmış bir araştırmada öğrencilerin sosyal medyayı kullanım amaçlarının tümünde anlamlı farklılaşmaların olduğu görülmüştür. Buna göre, üniversite öğrencileri sosyal medyayı hangi amaçla kullanırsa kullansın, sosyal medyayı kullanım sıklıkları arttıkça sosyal medya bağımlılıkları da artış gösterdiği görülmüştür. Sadece eğitim amaçlı sosyal medya kullanımında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (Tutgun-Ünal, 2015).

Bu sonuç, okul psikolojik danışma rehberlik servislerinin sosyal medya bağımlılığı üzerine yapacakları müdahale yaklaşımlarının içeriğinde sosyal medyayı doğru amaçlarla kullanmaya dönük çalışmaların olması gerektiğini göstermektedir. Nitekim bu çalışma sonucunda elde edilen bulguya göre eğer öğrenciler sosyal medyayı bilgi amaçlı ve hayati tanıma amaçlı kullanıyorsa sosyal medya bağımlılık düzeyinin diğer amaçlar için kullananlara göre daha düşük çıktığı görülmüştür. Bir diğer anlatımla okul psikolojik danışma ve rehberlik servisleri eğer öğrencileri sosyal medyayı doğru amaçlar için kullanmaya yönlendirebilecek çalışmalar yapar ve bu amaca hizmet edecek beceriler kazandırabilirse ergenlerin bağımlılık düzeylerini düşürme olasılığının artacağı düşünülebilir.

Ergenlerin sosyal medyayı kullanım amaçlarına ilişkin yapılacak müdahale yaklaşımları sosyal medya bağımlılık düzeylerine etki edebilir. Örneğin Lambić (2016), ve Ainin, Naqshbandi, Moghavvemi, & Jaafar (2015), üniversite öğrencileriyle yürütmüş oldukları çalışmada sosyal medyanın eğitim amaçlı kullanım sıklığı ile öğrencilerin akademik performansları arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Dolayısıyla ergenlerin sosyal medyayı eğitim ve bilgi amaçlı kullanımını sağlarsak hem akademik performanslarını yükseltebilir hem de sosyal medya bağımlılık düzeylerini düşürebiliriz.

Kaynakça

- Ainin, S., Naqshbandi, M. M., Moghavvemi, S., & Jaafar, N. I. (2015). Facebook usage, socialization and academic performance. *Computers and Education*, 83, 64–73. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.12.018>
- Aktan, E. (2018). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 405–421. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.379886>
- Akyıldız, M., & Argan, M. (2012). Using online social networking: Students' purposes of facebook usage at the university of Turkey. *Journal of Technology Research*, 3, 1–11. Erişim adresi: <http://aabri.com/jtr.html>

- Alan, A. K., & Kabadayı, E. T. (2016). The effect of personal factors on social media usage of young consumers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 235(October), 595–602. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.11.086>
- Albee, G. W., & Ryan, K. (1998). An overview of primary prevention. *Journal of Mental Health*, 7(5), 441–449. <https://doi.org/10.1080/09638239817824>
- American Psychiatric Association (APA). (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)*. American Psychiatric Pub.
- Andreassen, C. S., Pallesen, S., & Griffiths, M. D. (2017). The relationship between addictive use of social media, narcissism, and self-esteem: Findings from a large national survey. *Addictive Behaviors*, 64, 287–293. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2016.03.006>
- Balci, Ş., & Gölcü, A. (2013). Facebook addiction among university students in Turkey: “Selcuk university example.” *Journal of Turkish Studies*, 1(34), 255–278. Erişim adresi: <http://sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/view/615>
- Bányai, F., Zsila, Á., Király, O., Maraz, A., Elekes, Z., Griffiths, M. D., ... Demetrovics, Z. (2017). Problematic social media use: Results from a large-scale nationally representative adolescent sample. *Plos One*, 12(1), 10–14. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0169839>
- Beard, K. W., & Wolf, E. M. (2011). Modification in the proposed diagnostic criteria for internet addiction. *Cyberpsychology & Behavior*, 4(3), 377–383. <https://doi.org/10.1027/00501-000>
- Beyene, B. (2018). *Social media usage, prevalence of social media addiction, and the relationship with academic performance among undergraduate students of st. Mary's University* (Doctoral dissertation). Erişim adresi: <http://etd.aau.edu.et/handle/123456789/16362>
- Brailovskaia, J., Rohmann, E., Bierhoff, H.-W., Schillack, H., & Margraf, J. (2019). The relationship between daily stress, social support and Facebook Addiction Disorder. *Psychiatry Research*, 276(May), 167–174. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2019.05.014>
- Chae, D., Kim, H., & Kim, Y. A. (2018). Sex differences in the factors influencing Korean college students' addictive tendency toward social networking sites. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 16(2), 339–350. <https://doi.org/10.1007/s11469-017-9778-3>
- Chung, K. L., Morshidi, I., Yoong, L. C., & Thian, K. N. (2019). The role of the dark tetrad and impulsivity in social media addiction: Findings from Malaysia. *Personality and Individual Differences*, 143(October 2018), 62–67. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.02.016>
- Davis, R. (2001). A Cognitive-behavioral model of pathological internet use. *Computers in Human Behavior*, 17(2), 187–195. [https://doi.org/10.1016/S0747-5632\(00\)00041-8](https://doi.org/10.1016/S0747-5632(00)00041-8)
- Deniz, L., & Gürültü, E. (2018). High school students' social media addiction. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(2), 355–367. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.389780>
- Doğrusever, C. (2015). *Ön ergenlerin internet bağımlılığının yalnızlık, sosyal beceriler ve bazı sosyo demografik değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Griffiths, M. D. (2019, 04 January). Adolescent social media use. How do social media operators facilitate habitual use? [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/in-excess/201901/adolescent-social-media-use>
- Goldberg, I. (1995). Internet-addiction-support-group for those with acute or chronic internet addiction disorder [Blog yazısı]. Erişim adresi: <http://web.urz.uni-heidelberg.de/Netzdienste/anleitung/wwwtips/8/addict.html>
- Ho, S. S., Lwin, M. O., & Lee, E. W. J. (2017). Till logout do us part? Comparison of factors predicting excessive social network sites use and addiction between Singaporean adolescents and adults. *Computers in Human Behavior*, 75, 632–642. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.06.002>

- Hou, Y., Xiong, D., Jiang, T., Song, L., & Wang, Q. (2019). Social media addiction: Its impact, mediation, and intervention. *Cyberpsychology*, 13(1). <https://doi.org/10.5817/CP2019-1-4>
- Huang, H. (2014). *Social media generation in urban China: A study of social media use and addiction among adolescents*. Springer.
- İliş, A. (2018). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ile iletişim becerileri arasındaki ilişkinin farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Joinson, A. N. (2008). *Looking at, looking up or keeping up with people?* Proceeding of the Twenty-Sixth Annual CHI Conference on Human Factors in Computing Systems -CHI '08, 1027. <https://doi.org/10.1145/1357054.1357213>
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karpinski, A. C., & Duberstein, A. (2009, 16 April). *A description of Facebook use and academic performance among undergraduate and graduate students*. In Poster, presented at the meeting of the American Educational Research Association, San Diego, CA. Erişim adresi: <https://www.aera.net/>
- Kemp, S. (2019). Digital 2019: Turkey. *We are social*, 30. Erişim adresi: <https://datareportal.com/reports/digital-2019-turkey?rq=turkey>
- Khan, S. (2010). Impact of social networking websites on students. *Abasyn Journal of Social Sciences*, 5(2), 56–77. Erişim adresi: <http://ajss.abasyn.edu.pk/admieditor/papers/V5I2-5.pdf>
- Kirschner, P. A., & Karpinski, A. C. (2010). Facebook and academic performance. *Computers in Human Behavior*, 26(6), 1237–1245. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.024>
- Kittinger, R., Correia, C. J., & Irons, J. G. (2012). Relationship between facebook use and problematic internet use among college students. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 15(6), 324–327. <https://doi.org/10.1089/cyber.2010.0410>
- Kolan, B. J., & Dzandza, P. E. (2018). Effect of social media on academic performance of students in Ghanaian universities: A case study of university of Ghana, Legon. *Library Philosophy & Practice*, 1(6), 1–24. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/323165156>
- Lambić, D. (2016). Correlation between Facebook use for educational purposes and academic performance of students. *Computers in Human Behavior*, 61, 313–320. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.03.052>
- Lenhart, A., & Madden, M. (2007, 7 January). Social networking websites and teens [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://www.pewinternet.org/2007/01/07/social-networking-websites-and-teens>
- Malo-Cerrato, S., & Viñas-Poch, F. (2018). Excessive use of social networks: Psychosocial profile of Spanish adolescents. *Comunicar. Media Education Research Journal*, 26(2). <https://doi.org/10.3916/C56-2018-10>
- Mamun, M. A. A., & Griffiths, M. D. (2019). The association between Facebook addiction and depression: A pilot survey study among Bangladeshi students. *Psychiatry Research*, 271(October 2018), 628–633. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.12.039>
- Masthi, N. R., Pruthvi, S., & Phaneendra, M. S. (2018). A comparative study on social media usage and health status among students studying in pre-university colleges of urban Bengaluru. *Indian journal of community medicine: official publication of Indian Association of Preventive & Social Medicine*, 43(3), 180. doi:10.4103/ijcm.IJCM_285_17
- Meena, P. S., Soni, R., Jain, M., & Paliwal, S. (2015). Social networking sites addiction and associated psychological problems among young adults: a study from North India. *Sri Lanka Journal of Psychiatry*, 6(1), 14. <https://doi.org/10.4038/sljspsc.v6i1.8055>
- Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W. & Barret, K. C. (2004). *SPSS for introductory statistics use and interpretation. (Second Edition)*. London: Lawrence Erlbaum Associates.

- O’Keeffe, G. S., & Clarke-Pearson, K. (2011). Clinical report — The impact of social media on children, adolescents and families. *American Academy of Pediatrics*, 127(4), 800–804. <https://doi.org/10.1542/peds.2011-0054>
- Okyeadie Mensah, S., & Nizam, D. I. (2016). The impact of social media on students’ academic. *International Journal Of Education, Learning & Training (IJELT)*, 1(1), 14–21. <https://doi.org/10.24924/ijelt/2016.11/v1.iss1/14.21>
- Pasek, J., More, E., & Hargittai, E. (2009). Facebook and academic performance: Reconciling a media sensation with data. *First Monday*, 14(5). <https://doi.org/10.5210/fm.v14i5.2498>
- Royal Society for Public Health. (2017, May). *Status of Mind: Social media and young people’s mental health*. Royal Society for Public Health. Erişim adresi: <https://www.rsph.org.uk/our-work/campaigns/status-of-mind.html>
- Royal Society for Public Health. (2020, 7 October). *Social media wellbeing tool updated to support the public’s mental health during Covid-19*. Erişim adresi: <https://www.rsph.org.uk/about-us/news/social-media-wellbeing-tool-updated-to-support-the-public-s-mental-health-during-covid-19.html>
- Salvation, M., & Adzharuddin, N. A. (2014). The influence of social network sites (SNS) upon academic performance of Malaysian students. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(10), 131–137. Erişim adresi: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1073.2581&rep=rep1&type=pdf>
- Satici, S. A. (2019). Facebook addiction and subjective well-being: a study of the mediating role of shyness and loneliness. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 17(1), 41–55. <https://doi.org/10.1007/s11469-017-9862-8>
- Savci, M., & Aysan, F. (2017). Technological addictions and social connectedness: predictor effect of internet addiction, social media addiction, digital game addiction and smartphone addiction on social connectedness. *Dusunen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 30(3), 202–216. <https://doi.org/10.5350/dajpn2017300304>
- Singh, N., & Barmola, K. C. (2015). Internet addiction, mental health and academic performance of school students / adolescents. *The International Journal of Indian Psychology*, 2(3). doi:10.25215/0203.053
- Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z., & Demir, M. (2013). İnternet ve sosyal medya kullanımını üzerine bir uygulama. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7(4), 23–32. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/josc/issue/19027/200546>
- Şimşek, A., Elciyar, K., & Kizilhan, T. (2019). A comparative study on social media addiction of high school and university students. *Contemporary Educational Technology*, 10(2), 106–119. <https://doi.org/10.30935/cet.554452>
- Tanrıverdi, H., & Sağır, S. (2014). Lise öğrencilerinin sosyal ağ kullanım amaçlarının ve sosyal ağları benimseme düzeylerinin öğrenci başarısına etkisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 775–822. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.849>
- Taş, İ. (2017). Ergenler için sosyal medya bağımlılığı ölçeği kısa formunun (smbö-kf) geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 4(1), 27–40. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ojtac/issue/30133/300029>
- Tutgun-Ünal, A. (2015). *Sosyal medya bağımlılığı: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK, (2019, Ağustos), *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması*, 30574. Erişim adresi: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2019-30574](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2019-30574)
- Uğur, D. (2014, 28 October). Internet users have five social accounts [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://wearesocial.com/blog/2014/10/internet-users-5-social-accounts>

- Van Den Eijnden, R. J. J. M., Lemmens, J. S., & Valkenburg, P. M. (2016). The social media disorder scale regina. *Computers in Human Behavior*, 61, 478–487. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.03.038>
- Walker, L. (2019, 11 January). What is social networking addiction? How to tell if you're hooked [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://www.lifewire.com/what-is-social-networking-addiction-2655246>
- Whiting, A., & Williams, D. (2013). Why people use social media: A uses and gratifications approach. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 16(4), 362–369. <https://doi.org/10.1108/QMR-06-2013-0041>
- Young, K. S. (1996). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behavior*, 1(3), 237–244. <https://doi.org/10.1089/cpb.1998.1.237>
- Young, K., Pistner, M., O'MARA, J. A. M. E. S., & Buchanan, J. (2000). Cyber disorders: The mental health concern for the new millennium. *CyberPsychology & Behavior*, 2(5), 475-479. doi: 10.1089/cpb.1999.2.475
- Young, K. (2004). Internet addiction: A new clinical phenomenon and its consequences. *The American Behavioral Scientist*, 48(1), 402-415. <https://doi.org/10.1177/0002764204270278>
- Young, K. (2011). *Internet addiction: A handbook and guide to evaluation and treatment*. Hoboken, NJ: Wiley
- Yu, S., Wu, A. M. S., & Pesigan, I. J. A. (2016). Cognitive and psychosocial health risk factors of social networking addiction. *International Journal of Mental Health and Addiction*. <https://doi.org/10.1007/s11469-015-9612-8>

Extended Abstract

Purpose

The main purpose of this study is to examine the social media addiction levels of adolescents in terms of some socio-demographic variables. In this context, social media addiction level of adolescents was examined in terms of gender, academic achievement, school type, grade level, duration of social media usage, number of social media accounts and social media usage purpose. Finally, social media addiction levels of adolescents were examined. It is thought that the findings obtained as a result of the research will provide important contributions to the psychological counselors working in the school counseling and guidance services in the creation of intervention programs within the scope of preventive guidance services.

Design and Methodology

This research is an attribute of a descriptive and relational screening model study. Convenience sampling method was used to determine the sample of the research.

This study was carried out with the participation of 386 [Agerange= 13-18, Agetmean= 15.77, AgeSD= .95] volunteer adolescents attending public general, vocational and technical high schools in the city center of Siirt. 227 (58.8%) of the participants were girls and 159 (41.2%) of them were boys. When the distribution of adolescents in the research group according to classes is examined; 129 (33.4%) were in the ninth grade, 136 (35.2%) were in the tenth grade and 121 (31.3%) were in the eleventh grade. Considering the distribution of adolescents in the research group by school type; 264 (68.4%) attend general high schools and 122 (31.6%) attend vocational and technical high schools.

In the study, data were collected using a personal information form and social media addiction scale. In order to determine whether the social media addiction level of adolescents significantly differentiated according to their gender, school type and purpose of using social media, t-test was used for independent samples. One-Way Anova was used for independent samples in order to determine whether the social media addiction level of adolescents differed at according to their school placement scores, class levels, duration of social media usage and number of social media accounts.

As a result of One-Way Anova test, Tukey test was used when the condition of equality of variances of the groups was provided in order to determine the significant difference between groups, and Dunnett's C test was used when the condition of equality was not met. Levene F Test was used to check the homogeneity of variances in all variance analysis. In determining whether the findings are meaningful, .05 significance level was taken as the criterion.

Findings

When the answers given to the social media addiction scale were analyzed, it was seen that 20% of the adolescents were social media addicts (13% girls and 7% boys).

In the t-test for independent samples [$t(384)=0,449$, $p>0,05$] conducted to determine whether there is a significant difference between the scores of female and male students on the social media addiction scale, no significant difference was found between the average score of female students ($\bar{X}_{\text{female}} = 2.40$) and male students ($\bar{X}_{\text{male}} = 2.30$).

Four different categories of academic achievement were created according to the students' high school placement scores: "very high", "high", "medium" and "low". The mean scores obtained by the adolescents from the social media addiction scale were compared using One-Way-Anova for unrelated samples. It was found that academic achievement does not have a significant effect on adolescents' social media addiction.

This research was conducted in two different types of high schools, namely general high schools and vocational and technical high schools. In order to determine whether there is a significant difference between the social media addiction scale scores of adolescents according to their high school types, a t-test was conducted for unrelated samples. It was found that school type does not have a significant effect on adolescents' social media addiction.

The mean scores of the adolescents from the social media addiction scale according to their grade levels were compared using One-Way Anova for unrelated samples. It was found that grade level does not have a significant effect on adolescents' social media addiction.

The mean scores obtained by the students from the social media addiction scale according to their daily social media usage time were compared with One-Way Anova for unrelated samples. It has been observed that the duration of daily social media use has a significant effect on adolescents' social media addiction. As the duration of social media use of adolescents increases, the level of social media addiction increases significantly.

The mean scores obtained by the students from the social media addiction scale according to the number of social media membership (facebook, twitter, instagram, whatsapp) were compared with One-Way Anova for unrelated samples. It has been observed that the number of social media memberships has a significant effect on adolescents' social media addiction. As the number of adolescents' social media membership increases, their social media addiction level also increases significantly.

60% of the adolescents stated that they use social media for entertainment and leisure, 58% for getting information and getting to know life, 37% for relaxation and getting away from stress, and 30% for acquiring social environment and socializing.

The effect of the purpose of using social media on adolescents' social media addiction was also examined. While the social media addiction level of adolescents who use social media for the purpose of acquiring and socializing, entertainment and leisure, relaxation and getting away from stress increases, it is observed that the

social media addiction levels of adolescents who use social media for the purpose of obtaining information and getting to know life have decreased.

Research Limitations

This research is limited to students attending high school in Siirt city center and participating in the research voluntarily. The data obtained are limited to the social media addiction scale questions and the content of the demographic information form prepared by the researcher.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

Practical Suggestions

In this study, it was observed that 20% of adolescents are social media addicts. It may be beneficial for school psychological counselors, teachers and school administration to pay attention to this and to do the necessary prevention activities. School psychological counselors can make necessary seminars and presentations about the negative consequences of social media use and conscious social media use for teachers and parents.

Considering the effect of the purpose of social media use on social media addiction in adolescents, studies to use social media more for informational purposes in schools can yield effective results.

As a result of the research, it was seen that some sociodemographic variables had a significant effect on adolescents' social media addiction. Social media usage duration, social media membership number and social media usage purpose are important risk factors on social media addiction in adolescents. If school psychological counselors primarily work on these risk factors, they can give effective results in a short time.

Suggestions for researchers

Relationships between variables used in this study can be reexamined by using one of the other addiction types such as internet addiction, pornography addiction or Facebook addiction.

When the literature is examined, it is seen that there is a limited number of studies on the long-term consequences of social media addiction. Similar variables can be examined in a longitudinal study.

This research was conducted using the quantitative research method. As it is known, qualitative research can be used to obtain more in-depth information based on variables and interactions between variables. Therefore, this research can be conducted using qualitative research methods.

Originality/Value

In this study, social media addiction levels of adolescents were examined in terms of gender, academic success, school type, grade level, duration of social media usage, number of social media accounts and social media usage purposes. In conclusion, it can be said that this study has made significant contributions to the literature by reaching some current findings on the use of social media by adolescents, whom both parents and teachers frequently complain about.

Araştırmacı Katkısı: Caner DOĞRUSEVER (%100).

The Impact of Sparking Leadership on Creating Work Passion and Job Satisfaction in Organizations – An Empirical Study¹

Elif BİLGİNOĞLU² - Uğur YOZGAT³

Submitted by: 06.09.2019

Accepted by: 25.12.2020

Article Type: Research Article

Abstract

In the highly competitive work environment of today, employees seem to be lacking work passion. Work passion is the inner fire. Leaders who ignite spirit, encourage passion and light the spark in employees to create the fire in their work environment are called the “sparking leaders”. The sparking leaders play an important role in organizations, but theoretical understanding of who they are and what impact they have in organizational outcomes is lacking. The present paper builds on fragmented and disparate extant work to conceptualize the nature of sparking leadership associated with work passion and job satisfaction of the employees. Consistent with the theoretical foundation behind previous research, the findings of the study reveal that sparking leaders have a positive effect on the subordinates’ work passion, which further leads to a higher job satisfaction. This means that the sparking leaders create the fire in an organization so that their work passion energizes their subordinates.

Keywords: *Sparking Leadership, Job Satisfaction, Harmonious Work Passion, Obsessive Work Passion*

Atıf: Bilginoğlu, E. ve Yozgat, U. (2021). The impact of sparking leadership on creating work passion and job satisfaction in organizations – an empirical study. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 43-58.

¹ Since the article was submitted for publication in 2019, ethics committee approval is not required.

² Marmara University Graduate School of Social Sciences, elifb@ada.net.tr, ORCID: 0000-0003-1481-0170

³ Nişantaşı University, Faculty of Engineering and Architecture, Industrial Engineering Department, ugur.yozgat@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9893-3551

Ateşleyici Liderliğin Örgütlerde İş Tutkusu ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisi – Ampirik Bir Çalışma

Elif BİLGİNOĞLU⁴ - Uğur YOZGAT⁵

Başvuru Tarihi: 06.09.2019

Kabul Tarihi: 25.12.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Günümüzün oldukça rekabetçi iş ortamında, çalışanlar iş tutkusundan yoksun gibi görünmektedirler. İş tutkusu içsel ateştir. Ruhu ateşleyen, tutkuyu teşvik eden ve çalışma ortamlarındaki yangını yaratmak için çalışanlarını kıvılcımlandıran liderler “ateşleyici liderler” olarak adlandırılmaktadır. Ateşleyici liderler örgütlerde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bu liderlerin kimler oldukları ve örgütsel çıktılarda nasıl bir etkiye sahip olduklarına dair teorik kavrayış yetersizdir. Ateşleyici liderliğin doğasını kavramsallaştırmak için parçalanmış ve farklı çalışmalar üzerine inşa edilmiş olan bu çalışmada, ateşleyici liderlik, çalışanların iş tutkuları ve iş tatminleri ile ilişkilendirmiştir. Daha önce yapılmış olan araştırmaların arkasındaki teorik temel ile uyumlu olarak, bu çalışmanın bulguları, ateşleyici liderlerin astlarının iş tutkuları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduklarını ve bunun daha yüksek bir iş tatminine yol açtığını göstermektedir. Bu, ateşleyici liderlerin iş tutkularıyla astlarına enerji verebilmek amacıyla bir örgütü ateşe verdiklerini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ateşleyici Liderlik, İş Tatmini, Uyumlu İş Tutkusu, Takıntılı İş Tutkusu

⁴ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mezunu, elifb@ada.net.tr, ORCID: 0000-0003-1481-0170

⁵ Nişantaşı Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölüm, ugur.yozgat@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9893-3551

Introduction

The world of work is rapidly changing. A leader should respond to these changes with different styles and use the right one for the right time and to the right degree (Goleman, 2000, p. 90). Today, contemporary leadership theories and a new paradigm in conceptualizations are coming because the field of study has witnessed an incredible surge of interest in both the entries of new theoretical leadership concepts and frameworks over the past 40 years (Alase, 2017). Leadership is continuously evolving over time, as business practices and changing values of culture. However certain qualities never lose their value; great leaders have to inspire their followers (Ayers, 2017). Today since leadership has become more instinctual, it is not only about evaluating the charts, graphs and the numbers any more. Today leadership is much more than that (Llopis, 2013).

In contrast to the common assumption that leading a good business means focusing solely on getting results (Bates et al., 2005; Tjan, 2017), it is the workforce that matters more than anything else. The employees add value at every point in the organization (DeNisi & Griffin, 2018; Kattarwala, 2006). Thus, to thrive in the dynamic new economy of today, organizations need a passionate workforce. However, it is important to note that it is the sparking leaders who bring out the latent potential in any subordinate and thus make employees wish to seek out difficult challenges in order to create results.

Numerous previous studies carried out research concerning the perception of leadership and employee work attitudes (e.g. Avolio et al., 2004; Dirks & Ferrin, 2002; Lok & Crawford, 1999). Following the claim of the previous research that the world needs sparks now more than ever (Lynch & Lynch, 2017, p. 2), the present paper builds on fragmented and disparate extant work to conceptualize the nature of sparking leadership associated with work passion and job satisfaction of the employees. The literature review shows that it is relevant to base this conceptual theory on empirical evidence and thus to test whether sparking leaders inspire the employees to be passionate about their work and whether this leads them experiencing higher job satisfaction.

The present study was inspired by the assertion of the previous research that despite growing interest in work passion, research in this area is still in its nascent stage of development, and our knowledge of work passion and of the antecedents of it is scant and need to be enriched (Perrewe et. all, 2014, p. 149). It is still unclear and need to be enlightened how organizations can spark and sustain employee passion (Ho et. all, 2018, p. 113). Furthermore, as stated by previous research, although a dualistic conceptualization of passion is widely accepted in the context of non-work activities, limited research has examined the applicability of it for work activities (Burke, Astakhova & Hang, 2015, p. 458). To address the mentioned gaps in the literature, the present study investigates the links between sparking leadership, obsessive and harmonious work passion of the employees and their job satisfaction.

Literature Review and Theoretical Framework

Sparking Leadership

Leadership is about fire. Minds which are lit with new ideas spark other minds to even vaster potential (Brown, 2002). However, a fire does not light itself. It must be lit. Much the same applies to one as a leader of an organization. Leaders must light the fire with all the people they interact with. They should ignite their passions and let them show what they are capable of. It is a part of their responsibility (Doyle, 2016).

The leaders should focus on lighting the little spark inside the employees. It may be a spark of enthusiasm, a flicker of unrealized potential, a flash of determination, a first flame of raw talent, or a kindling of interest. These internal motivations can either be boosted or immediately blown out with indignities and put out

(Calvert, 2013). When sparks are ignited, they are the catalyst for personal and organizational change. They cultivate the fortitude and temperament to lead themselves and others toward the results they seek (Morgan et al., 2017, p. 1).

The leaders should bring on the fire and use their own passion to inflame the passions of others to quench their spirits (Lucas, 1999, p. 66). Thus, today the organizations need leaders who will ensure that sparks have the ability to create the impact (Morgan et al., 2017, p. 3).

These unique leaders who are called the “fire starters” or the “sparkling leaders”, inspire the people around them to be better than they are. They are the ones who provide the spark for the employees to create the fire in the organizations (Chester, 2015; Davis, Palokoff & Eder, 2018, p. 13).

Work Passion

Employee work passion refers to an individual’s persistent, emotionally positive, meaning-based, state of well-being, stemming from reoccurring cognitive and affective appraisals of various job and organizational situations that result in consistent, constructive, work intentions and behaviors (Zigarmi et. all, 2009, p. 310). A passionate employee loves the work they do, views it as a significant part of their life and invests considerable time and energy in it (Ho, 2017, p. 1162).

Individuals internalize the activity passion mainly in two different forms (Vallerand et. All, 2003); obsessive and harmonious passion. Where an autonomous internalization that leads individuals to choose to engage in the activity that they like means harmonious passion, obsessive passion refers to a controlled internalization of an activity in one’s identity that creates an internal pressure to engage in the activity that the person likes.

It is one of the most essential duties of a leader to steer their organization and followers in the right direction and use their leadership skills to galvanize them into enthusiastic action to achieve extraordinary results (Singh, 2008, p. 734). As passion is contagious (Vogan, 2006), the passion of the leader inspires the employees to take on new and very dangerous challenges. A sparking leader lights the fire of the employees and creates passionate employees about the work and about the organization. In that way, the employees connect to the vision of the leader. Based on the above-mentioned arguments, the researchers would like to propose the following hypotheses

H₁: Sparking leadership has a positive impact on the employees’ harmonious work passion.

H₂: Sparking leadership has a positive impact on the employees’ obsessive work passion.

Job Satisfaction

Job satisfaction refers to how satisfied an employee is about their job; the degree to which an employee likes or dislikes their job; employee’s positive and negative feedback about how content they are with the job (Dukes-Robinson & Esmail, 2013, p. 8). Previous research claimed the relationship of the employee with their employer (or immediate supervisor) and their leadership style is important antecedents of job satisfaction (Aasland, Skogstad, Notelaers, Nielsen, & Einarsen, 2010, p. 440; Hoppock, 1935, p. 5; Lok & Crawford, 2004; Society for Human Resource Management, 2007). In building and fostering a passionate organization, a supervisor does not only increase the harmonious and obsessive work passion of the employees, but also increases their job satisfaction. Based on the above-mentioned arguments, the researchers would like to propose the following hypotheses

H₃: Harmonious work passion has a positive impact on job satisfaction.

H₄: Obsessive work passion has a positive impact on job satisfaction.

H₅: Sparking leadership has a positive impact on the employees' job satisfaction.

H₆: Harmonious work passion has a mediating role on the relationship between sparking leadership and the employees' job satisfaction.

H₇: Obsessive work passion has a mediating role on the relationship between sparking leadership and the employees' job satisfaction.

Method

Research Model and Hypotheses

In light of the previous theories and research, the present paper hypothesized that sparking leadership is related to obsessive and harmonious work passion, which positively effects job satisfaction.

The conceptual model and hypotheses are shown below (Figure 1).

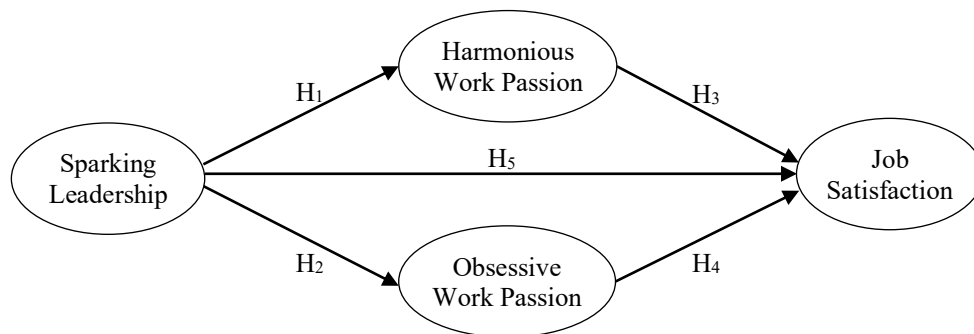

Figure 1. Hypotheses and Conceptual Model

Participants and Procedure

The present study was conducted in Istanbul between April 8th and June 14th, 2019. The convenient sampling method was used. The participants were mainly working in the service sector. 30 employees were used to pretest the questionnaires. There was a need for some wording changes. After distributing the revised questionnaires, the voluntarily participated subjects were asked to return the completed ones closed envelopes. The semi-filled ones were deleted, 171 remained to be analyzed. 70 (40.9 %) of the respondents were female and 101 (50.1 %) men. Their ages ranged from 18 to 67 (Mean = 30.86, SD = 9.63), tenure from 1 to 48 years (Mean = 11.02, SD = 10.05). Most of the participants (62.5 %) have a university degree.

Measures

Sparkling Leadership

Sparkling leadership is measured using the 8-item questionnaire developed by Bilginoğlu and Yozgat (2018). Cronbach's alpha value of the validated scale was found as 0.96 (Bilginoğlu and Yozgat, 2018) and 0.95 (Bilginoğlu and Yozgat, 2020). Previous research claims that subordinates' ratings are the best single way to evaluate the performance of a manager (Hogan & Hogan, 2001, p. 40). Thus, the subordinates are asked to rate their managers with a six-point scale ranging from 1 to 6 (totally disagree --- totally agree). An example of scale items is, "My supervisor ignites the employees' passions and let them show what they are capable of".

Work Passion

14-item questionnaire developed by Vallerand et al. (2003) is used to measure the work passion. Cronbach's alphas of .73 and .85 were obtained for HWP and OWP, respectively of the validated scale (Vallerand et al., 2003), and by Turkish Version 0.78 and .83 (Kelecek and Aşçı, 2013). The scale consists of two subscales which are obsessive and harmonious passion. Examples of scale items are "My work allows me to live memorable experiences" (for harmonious work passion) and "I have difficulty imagining my life without this activity" (for obsessive work passion).

Job Satisfaction

Job satisfaction is measured using the by Judge, Bono and Locke (2000) adapted 5-item short version of the questionnaire developed by Brayfield and Rothe (1951). Cronbach's alpha value of the validated scale cited more than 1,000 times was found as 0.92 (Judge, Bono and Locke, 2000). An example of scale items is "I feel fairly satisfied with my present job".

Results

For validation of the hypothesized structure by the collected data Exploratory Factor Analysis (principle component factoring with varimax rotation) is applied initially. A final structure is obtained by following a series of iterative procedures. All items are analyzed with respect to significant level (< 0.5), none of the items are eliminated. The analysis reveals 4 underlying factors (having eigenvalues > 1), as hypothesized. KMO measure of sampling adequacy equals to .923 ($p < .05$). Item correlations between distinct variables are lower than .25 (Table.1).

All items factor loadings were over than the recommended threshold of 0.65. Cronbach's alpha values of the dimensions varied between .92 and .96, composite reliabilities (CR) between .883 and .946 the average variance extracted (AVE) between .597 and .687 suggested convergent validity (Table 2).

LISREL was used to examine the discriminant validity of the four variables (sparkling leadership, job satisfaction, obsessive and harmonious work passion) with 29 items. Overall, the four variables model demonstrated a reasonably good fit to the data: $\chi^2(319) = 672.666$, $\chi^2/df = 2.11$, GFI = .901, CFI = .919, RMR = .078, RMSEA = .064. The examined alternative measurement models showed an unsatisfactory and/or a poorer fit. Thus, we treated the four variables of the study as being distinct in subsequent analyses.

Descriptive statistics, Cronbach's alpha values, composite reliabilities, average variances extracted and correlations among all study variables were shown in Table 2. Where there were no statistically significant correlations between demographic variables and others, they were not shown in Table 2.

Table 1
Factor and Reliability Analyses Results

Variable	Item	Loading	% of Variance Explained	Variable	Item	Loading	% of Variance Explained
Harmonious Work Passion	HP1	.752	18.374	Sparkling Leadership	SL1	.825	23.433
	HP2	.784			SL2	.852	
	HP3	.718			SL3	.887	
	HP4	.831			SL4	.857	
	HP5	.779			SL5	.812	
	HP6	.789			SL6	.792	
	HP7	.750			SL7	.802	
Obsessive Work Passion	OP1	.799	18.077	Job Satisfaction	JS1	.753	13.737
	OP2	.803			JS2	.723	
	OP3	.866			JS3	.780	
	OP4	.764			JS4	.743	
	OP5	.759			JS5	.866	
	OP6	.775					
	OP7	.750					

Table 2
Correlation Matrix and Descriptive Statistics

Variable	M	SD	1	2	3	4
1. SL	4.04	1.22	(.96)			
2. HWP	4.31	1.06	.44***	(.92)		
3. OWP	3.28	1.18	.39***	.34***	(.92)	
4. JS	4.16	1.26	.61***	.53***	.42***	(.93)
CR			.946	.912	.920	.882
AVE			.687	.597	.622	.600

Notes: SL = Sparking Leadership; HWP = Harmonious Work Passion; OWP = Obsessive Work Passion; JS = Job Satisfaction. CR = Composite reliability; AVE = Average Variance Explained. Values on the diagonal represent Cronbach's alpha coefficients. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$ (two-tailed tests); $N=171$.

There were found significant positive correlations between sparking leadership and passion at work; obsessive work passion (.39**) and harmonious work passion (.44***). Obsessive and harmonious work passion positively correlate with job satisfaction (.42*** and .53***).

The strong positive correlation between sparking leadership and job satisfaction (.61***) shows the strategic importance of sparking leadership.

Structural Equation Modeling (SEM) is conducted to test the hypothesized model. As hypothesized in H1 and H2, sparking leadership (SL) significantly contributes to harmonious (.464) and obsessive work passion (.388). H3, H4 and H5 were also supported, as positive effects of sparking leadership (SL), harmonious and obsessive work passion on job satisfaction (.433, .385 and .170). As a result, squared multiple correlations for structural equations indicate that the job satisfaction variance explained (R^2) = .530 is derived from sparking leadership, harmonious and obsessive work passion.

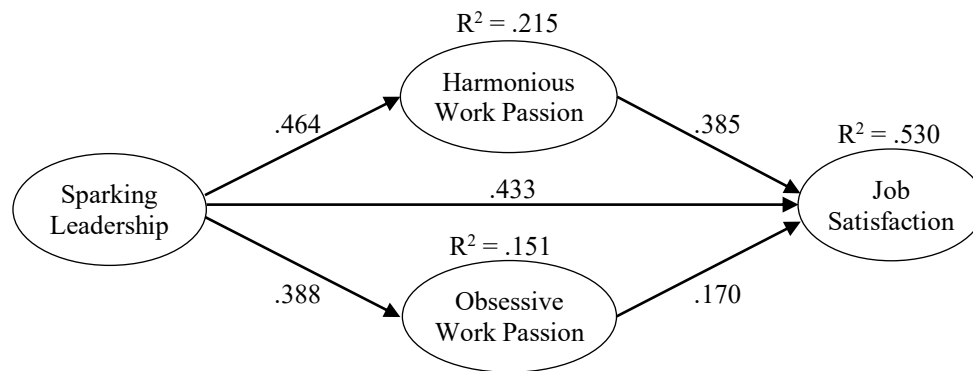

Figure 2. Structural Model with Path Estimates

The moderating effects of obsessive and harmonious work passion between the sparking leadership and job satisfaction relationship were tested using four-step regression analysis (Baron and Kenny, 1986).

Table 3
Summary of Hierarchical Regression Analysis to Test the Mediating Effect of Harmonious Work Passion

Ind.Var.	Dep.Var.	Std. β	T	Adj. R^2	F	p
SL	JS	.613**	10.10	.373	101.99	.000
SL	HWP	.443**	6.42	.191	41.29	.000
HWP	JS	.534**	8.21	.281	67.42	.000
SL	JS	.469**	7.43	.456	72.13	.000
HWP	JS	.326**	5.17			

**p<0.01

In the last step of the regression model HWP is included along with the SL.

Adjusted R^2 value was increased and regression coefficient of SL was decreased. Where the effect of SL was still statistically significant the partially mediating effect of HWP was seen between SL and JS. The Sobel–Goodman test for the indirect effect showed that the effect of SL through its indirect effect via HWP is significant ($Z=5.038$, $p=0.048$). The bootstrap test (with 5000 bootstrap samples), which offers a much more alternative that imposes no distributional assumption (Preacher & Hayes, 2008, Zhao, Lynch & Chen, 2010), is employed to test the mediation effect of HWP between sparking leadership and job satisfaction. The results show that the indirect and direct effects are positive and significant with a bias corrected 95% confidence intervals excluding zero (0.184, 0.579 / 0.348, 0.635). These results suggest partial mediation. And H_6 hypothesis has been accepted.

In the last step of the regression model OWP is included along with the SL. Adjusted R^2 value was increased and regression coefficient of SL decreased. Where the effect of SL was still statistically significant, the partially mediating effect of OWP is found between SL and JS. The Sobel–Goodman test proved indirect effect of SL via OWP ($Z=3.996$, $p=0.042$). The bootstrap test results show that the indirect and direct effects are positive and significant with a bias corrected 95% confidence intervals excluding zero (0.074, 0.370 / 0.414, 0.673). These results support evidence for applicability of the hypothesis. And H_7 hypothesis has been accepted.

Table 4
Summary of Hierarchical Regression Analysis to Test the Mediating Effect of Obsessive Work Passion

Ind.Var.	Dep.Var.	Std. β	T	Adj. R^2	F	P
SL	JS	.613**	10.10	.373	101.99	.000
SL	OWP	.386**	5.44	.144	29.58	.000
OWP	JS	.534**	8.21	.281	67.42	.000
SL	JS	.533**	8.32	.407	59.23	.000
OWP	JS	.209**	3.26			

**p<0.01

Conclusion

The findings of the present paper reveal that the sparking leaders create work passion in employees, which leads to higher level of job satisfaction. These findings are in line with the suggestions of the previous research that the leaders who want to spark passion in the employees should have their motivation not only from a desire for financial or organizational success, but from a genuine desire to improve the morale and well-being of the entire organization (Miller, 2017). The findings support the assertions of the previous research that job satisfaction is a correlate of passion for one's work and instead of criticizing employees regarding a lack of job related enthusiasm, the organizations should spend more time teaching and encouraging them to become leaders who inspire others (Stanley, 2004, p. 221).

The findings of the study are not in accordance with the research which showed that harmonious and obsessive passion respectively lead to very different psychological experiences and outcomes (Vallerand, 2010, 2015), where obsessive and harmonious work passion are found to lead to parallel outcomes.

As hypothesized, the findings of the present paper reveal that sparking leadership is positively related to the employees' work passion. These findings are consistent with the theoretical foundation behind the previous studies, which suggest that it is the sparking leaders who ignite the inherent employee passion in the workplace that further leads to positive organizational outcomes.

As hypothesized, the findings of the present paper also reveal that work passion is positively related to job satisfaction. These findings are in line with the findings of the studies of Burke and Fiksenbaum (2009) and Burke et al. (2015), while they are partly consistent with the findings of the studies of Carbonneau et. all (2008), Vallerand et. all (2010), Spehar, Forest and Stenseng (2016) and Thorgren, Wincent and Sirén (2013) which found that harmonious passion is positively correlated with job satisfaction, whereas obsessive passion is uncorrelated with job satisfaction.

On the other hand direct effect of the sparking leadership on job satisfaction and R^2 values were found higher than the other ones like transformational (Braun, Peus, Weisweiler & Frey, 2013; Mwesigwa, Tusiime & Ssekiziyivu, 2020), transactional (Mwesigwa, et al., 2020), ethical (Freire, & Bettencourt, 2020) and authentic leadership (Carol, Wong & Laschinger, 2013).

In conclusion, the present paper underlines the importance of passion and adds that it is the passion which makes the difference. And it is the sparking leaders who bring on the fire and use their own passion to inflame. Passionate employees constitute a dominant competing force and this energy in the organization turns into sustainable business results (Lucas, 1999, p. 170). It is because, passionate employees work relentlessly toward

their goals – not just to live up to organizational expectations, but also to their own high standards of personal achievement (Brox, 2013). Unless leaders tap into the employees' passion, they have not truly begun to lead their organization toward what is possible (Bilimora & Godwin, p. 263). Everything begins with a spark. The single spark, which is lit by the leader, ignites a firestorm. Here lies the secret of successful organizations.

Limitations and Future Research

The first limitation of the present paper is that all data was collected cross-sectionally using self-reports, which could lead to common method variance issues. The second limitation is that the sparking leadership is measured with the subordinates' ratings. In order to make sure that the subordinates rate their managers objectively and fairly and should not be biased by such factors as race, gender, ethnicity, country of origin, religion, etc., ratings from various sources such as two subordinates for each manager should be received. Hence, before the present paper was modelled, it was discussed and agreed that lighting the spark inside the employees is an individual matter. A manager should be regarded as a sparking leader for a subordinate and not as one for another. That is why the present paper has regarded this issue not as an obstacle to accurate experimental findings. Further research is suggested to collect data from two subordinates for each manager in order to make sure if the findings of the present study can be generalized.

References

- Aasland, M.S., Skogstad, A., Notelaers, G., Nielsen, M.B. & Einarsen, S. (2010). The Prevalence of Destructive Leadership Behaviour, *British Journal of Management*, 21, 438-452. doi: 10.1111/j.1467-8551.2009.00672.x
- Alase, A. (2017). Emerging Leadership Conceptualization: The Complexity Leadership Theory. *Australian Academy of Business and Economics Review*, 3(4), 200-206.
- Avolio, B.J., Gardner, W.L., Walumbwa, F.O., Luthans, F. & May, D.R. (2004). Unlocking the mask: a look at the process by which authentic leaders impact follower attitudes and behaviors, *The Leadership Quarterly*, 15, 801-823. doi: 10.1016/j.leaqua.2004.09.003
- Ayers, R. (2017, January 18). How leadership has changed in the 21st century. Retrieved at <https://www.leader-values.com/wordpress/how-leadership-has-changed-in-the-21st-century-ryan-ayers/>
- Baron, R.M. & Kenny, D.A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182. doi: 10.1037/0022-3514.51.6.1173
- Bates, B., Botha, M., Botha, S., Goodman, S., Ladzani, W., de Vries, C. & de Vries, L., November, M., Southey, L. (2005). *Fresh Perspectives: Business Management*. Cape Town: Pearson Education.
- Bilginoğlu, E. & Yozgat, U. (2018). Sparking leadership for engaged employees and passionate organizations – Sparking leadership scale (SLS) development and validation, *Journal of Management, Marketing and Logistics (JMML)*, 5(3), 226-235. doi: 10.17261/Pressacademia.2018.966.
- Bilginoğlu, E. & Yozgat, U. (2020). Ateşleyici Liderlik Ölçeği (ALÖ) Geliştirme Çalışması, *Akdeniz İİBF Dergisi* 2020, 20(1) 18-34. doi:10.25294/auibfd.734195

- Bilimora, D. & Godwin, L. (2005). Engaging people's passion: Leadership for the new century. In R.R. Sims & S.A. Quatro (Eds.) *Leadership: Succeeding in the Private, Public, and Not-for-Profit Sectors* (pp. 260-279). Armonk, New York: M.E. Sharpe.
- Braun, S., Peus, C., Weisweiler, S. & Frey, D. (2013). Transformational leadership, job satisfaction, and team performance: A multilevel mediation model of trust, *The Leadership Quarterly*, 24(1), 270-283. doi: 10.1016/j.leaqua.2012.11.006
- Brayfield, A.H. & Rothe, H.F. (1951). An index of job satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 3, 307-311. doi: 10.1037/h0055617
- Brown, T. (2002). *The Anatomy of Fire. Sparking a New Spirit of Enterprise*. USA: Management General.
- Brox, J. (2013, July 25). *5 Traits that Make Passionate Workers Drivers of Success*. Retrieved at <http://www.refreshleadership.com/index.php/2013/07/5-traits-passionate-workers-drivers-success/>
- Burke, R.J. & Fiksenbaum, L. (2009). Work motivations, satisfactions and health among managers: Passion versus addiction, *Cross-Cultural Research*, 43, 349-365. doi: 10.1177/1069397109336990
- Burke, R. J., Astakhova, M.N. & Hang, H. (2015). Work passion through the lens of culture: Harmonious work passion, obsessive work passion, and work outcomes in Russia and China, *Journal of Business and Psychology*, 30,457-471. doi: 10.1007/s10869-014-9375-4
- Calvert, D. (2013, March 02). *There are two ways to light a fire*. Retrieved at <https://blog.peoplefirstps.com/connect2lead/ways-light-a-fire-2>
- Carbonneau, N., Vallerand, R.J., Fernet, C. & Guay, F. (2008). The role of passion for teaching in intrapersonal and interpersonal outcomes. *Journal of Educational Psychology*, 100, 977-987. doi: 10.1037/a0012545
- Chester, E. (2015). *On fire at work: How great companies ignite passion in their people without burning them out!* Shippensburg, PA: Sound Wisdom.
- Davis, R., Palokoff, K. & Eder, P. (2018). *Firestarters: How Innovators, Instigators, and Initiators Can Inspire You to Ignite Your Own Life*. New York: Prometheus Books.
- DeNisi, A. & Griffin, R. (2018). *HR⁴: Human Resources*. Boston, MA: Cengage Learning.
- Dirks, K.T. & Ferrin, D.L. (2002). Trust in leadership: Meta-analytic findings and implications for research and practice. *Journal of Applied Psychology*, 87, 611-628. doi: 10.1037//0021-9010.87.4.611
- Doyle, S. (2016, April 20). How to be a firestarter – 5 ways to motivate your employees. Retrieved at <https://goodmenproject.com/featured-content/firestarter-5-ways-motivate-employees-dg/>
- Dukes-Robinson, T. & Esmail, A. (2013). *Oh, it's like CSI... A Qualitative Study of Job Satisfaction Experiences of Forensic Scientists*. Maryland: University Press of America.
- Freire, C. & Bettencourt, C. (2020). Impact of ethical leadership on job satisfaction: The mediating effect of work-family conflict, *Leadership & Organization Development Journal*, 41(2), 319-330. doi: 10.1108/LODJ-07-2019-0338
- Goleman, D. (2000). Leadership that gets results, *Harvard Business Review*, 78(2), 78-90. Erişim adresi: <https://hbr.org/2000/03/leadership-that-gets-results>

- Ho, V.T. (2017). Passion at Work. S.G. Rogelberg (Ed.) In *The Sage Encyclopedia of Industrial and Organizational Psychology* Vol. 1 (pp. 1162-1165). California: Sage Publications, Inc.
- Ho, V.T., Kong, D.T., Lee, C., Dubreuil, P. & Forest, J. (2018). Promoting harmonious work passion among unmotivated employees: A two-nation investigation of the compensatory function of cooperative psychological climate, *Journal of Vocational Behavior*, 106, 112-125. doi: 10.1016/j.jvb.2018.01.005
- Hogan, R. & Hogan, J. (2001). Assessing leadership: A view from the dark side, *International Journal of Selection and Assessment*, 9, 40-51. doi: 10.1111/1468-2389.00162
- Hoppock, R. (1935). *Job satisfaction*. New York: Harper.
- Judge, T.A., Bono, J.E. & Locke, E.A. (2000). Personality and job satisfaction: The mediating role of job characteristics. *Journal of Applied Psychology*, 85, 237-249. doi: 10.1037/0021-9010.85.2.237
- Kattarwala, N.H. (2006). A human capital management model to optimize resource efficiency of logistics & supply chain management. In T. Blecker & W. Kersten (Eds.) *Complexity Management in Supply Chains: Concepts, Tools and Methods* (pp. 285-302). Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Kelecek, S. & Aşçı, F.H. (2013). "Tutkunluk Ölçeği"nin Üniversite Sporcuları İçin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Türkiye Klinikleri Spor Bilimleri Dergisi*, 5(2), 80-85. Erişim adresi: <https://www.turkiyeklinikleri.com/article/tr-tutkunluk-olceginin-universite-sporculari-icin-gecerlilik-ve-guvenilirlik-calismasi-66091.html>
- Llopis, G. (2013, November 25). Eight Clear Signs It's Time to Make A Leadership Change. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/glennllopis/2013/11/25/8-clear-signs-its-time-to-make-a-leadership-change/#685a81e110ef>
- Lok, P. & Crawford, J. (1999). The relationship between commitment and organizational culture, subculture, leadership style and job satisfaction in organizational change and development. *Leadership Organization Development Journal*, 20, 365-374. doi: 10.1108/01437739910302524
- Lok, P. & Crawford, J. (2004). The effect of organisational culture and leadership style on job satisfaction and organisational commitment: A cross-national comparison, *Journal of Management Development*, 23, 321-338. doi: 10.1108/02621710410529785
- Lucas, J. R. (1999). *The Passionate Organization: Igniting the Fire of Employee Commitment*. USA: Amacom Books.
- Miller, A. (2017, July 05). *How to spark passion in your employees*. Retrieved from <https://careertrend.com/spark-passion-employees-9354.html>.
- Morgan, A., Lynch, C. & Lynch, S. (2017). *Spark: How to Lead Yourself and Others to Greater Success*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- Mwesigwa, R., Tusiime, I. & Ssekiziyivu, B. (2020). Leadership styles, job satisfaction and organizational commitment among academic staff in public universities, *Journal of Management Development*, 39(2), 253-268. doi: 10.1108/JMD-02-2018-0055

- Perrewe, P.L., Hochwater, W.A., Ferris, G.R., McAllister, C.P., Harris, J.N. (2014). Developing a passion for work passion: Future directions on an emerging construct. *Journal of Organizational Behavior*, 35, 145–150. doi: 10.1002/job.1902.
- Preacher, K.J. & Hayes, A.F. (2008). A symptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models, *Behavior Research Methods*, 40, 879-891. doi: 10.3758/BRM.40.3.879
- Singh, J. (2008). Impostors masquerading as leaders: Can the contagion be contained?, *Journal of Business Ethics*, 82, 733–745. doi: 10.1007/s10551-007-9588-9
- Society for Human Resource Management (2007). *2007 Job Satisfaction*. Retrieved at <https://workplaceexperts.com/resources/Job%20Satisfaction%20Survey%20Report.pdf>
- Society for Human Resource Management (2016). *Employee job satisfaction and engagement - Revitalizing a changing workforce*. Retrieved at <https://www.shrm.org/hr-today/trends-and-forecasting/research-and-surveys/Documents/2016-Employee-Job-Satisfaction-and-Engagement-Report.pdf>
- Spehar, I., Forest, J. & Stenseng, F. (2016). Passion for work, job satisfaction, and the mediating role of belongingness. *Scandinavian Journal of Organizational Psychology*, 8, 17-26. Erişim adresi: http://selfdeterminationtheory.org/wp-content/uploads/2017/03/2016_Spehar_etal__2016_Scand_J_Org_Psych.pdf
- Stanley, T.J. (2004). *Millionaire Women Next Door: The Many Journeys of Successful American Businesswomen*. Kansas City: Andrews McMeel Publishing.
- Thorgren, S., Wincent, J. & Sirén, C. (2013). The influence of passion and work–life thoughts on work satisfaction, *Human Resource Development Quarterly*, 24, 469- 492. doi: 10.1002/hrdq.21172
- Tjan, A. (2017). *Good People: The Only Leadership Decision That Really Matters*. USA: Portfolio.
- Vallerand, R. J. (2010). On passion for life activities: The dualistic model of passion, *Advances in Experimental Social Psychology*, 42, 97–193. doi: 10.1016/S0065-2601(10)42003-1
- Vallerand, R. J. (2015). *The psychology of passion: A dualistic model*. New York, NY: Oxford University Press.
- Vallerand, R. J., Blanchard, C., Mageau, G. A., Koestner, R., Ratelle, C., Léonard, M. & Marsolais, J. (2003). Les passions de l'âme: On obsessive and harmonious passion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 756–767. doi: 10.1037/0022-3514.85.4.756
- Vallerand R.J., Paquet, Y, Philippe, F.L. & Charest, J. (2010). On the role of passion for work in burnout: a process model, *Journal of Personality*, 78, 289-312. doi: 10.1111/j.1467-6494.2009.00616.x.
- Vogan, P. (2006, April 17). 5 key traits of great leaders, *Entrepreneur*. Retrieved at <https://www.entrepreneur.com/article/163590>
- Wong, C.A. & Laschinger, H.K.S. (2013). Authentic leadership, performance, and job satisfaction: the mediating role of empowerment, *Journal of Advanced Nursing*, 69(4), 947–959. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2012.06089.x>

Zigarmi, D., Nimon, K., Houson, D., Witt, D., Diehl, J. (2009). Beyond engagement: Toward a framework and operational definition for employee work passion. *Human Resource Development Review*, 8, 300–326. doi: 10.1177/1534484309338171

Zhao, X., Lynch, J. & Chen, Q. (2010). Reconsidering Baron and Kenny: Myths and truths about mediation analysis, *Journal of Consumer Research*, 37, 197-206

Genişletilmiş Özet

Amaç

Bu çalışma, iş tutkusuna dair artan ilgiye rağmen, bu alandaki araştırmaların hala gelişme aşamasında oldukları, iş tutkusu ve öncülleri hakkındaki bilginin yetersiz olup zenginleşmesine ihtiyaç olduğu iddiasından yola çıkmaktadır. Örgütlerin çalışan tutkusunu nasıl tetikleyebilecekleri ve sürdürebilecekleri konusu hala çok net değildir ve aydınlatılması gerekmektedir. Bununla birlikte, daha önce yapılan araştırmalarda belirtildiği gibi, iş dışı etkinlikler bağlamında uyumlu tutku ve takıntılı tutku olmak üzere ikili bir tutku kavramsallaştırması yaygın olarak kabul edilmekle birlikte, sınırlı sayıda araştırma bu kavramsallaştırmanın iş etkinlikleri için uygulanabilirliğini incelemiştir. Bu çalışma, literatürdeki söz konusu boşlukları gidermek için, ateşleyici liderlik, çalışanların takıntılı ve uyumlu iş tutkusu ile iş tatmini arasındaki ilişkileri irdelemektedir.

Tasarım ve Yöntem

Kavramsal ve uygulamalı olarak kurgulanmış keşifsel çalışma İstanbul'da ağırlıklı olarak hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletme çalışanlarına 8 Nisan ile 8 Haziran 2019 tarihleri arasında kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Değişkenlerin ölçümünde; ateşleyici liderlik için Bilginoğlu ve Yozgat (2018) tarafından geliştirilen 8 soruluk ölçek, iş tutkusu için Vallerand ve diğerleri (2003) tarafından geliştirilen 14 soruluk ölçek ve iş tatmini için Judge, Bono ve Locke (2000) tarafından geçirilen 5 soruluk kısa form kullanılmıştır. 30 çalışan ile ön test yapılmış, küçük düzeltmelerden sonra anket formu gönüllü katılımcılara dağıtılmış, kapalı zarf içinde geri dönüşü olan anketlerden eksik doldurulmuş olanların elimine edilmesinden sonra geriye kalan 171 anket değerlendirilmiştir. Temel bileşenler analizi ve Varimax rotasyonu ile açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır, tüm ifadelerin faktör yüklerinin tavsiye edilen 0,65 değerinin üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Kaiser-Meyer-Olkin değeri 0,923 ve Bartlett küresellik testi değeri istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bu değerler verilerin açımlayıcı faktör analizine uygunluğunu göstermektedir. CR değerleri 0,883 ile 0,946 ve AVE değerleri 0,597 ile 0,687 arasında değişmekte ve tavsiye edilen yakınsama geçerliliği şartlarını sağlamaktadır. Alt boyutların Cronbach alfa değerleri 0,92 ile 0,96 değerleri arasında değişmektedir. Dört değişkenli (ateşleyici liderlik, iş tatmini, uyumlu ve takıntılı iş tutkusu) model iyi bir uyum göstermektedir ($\chi^2(319) = 672,666$, $\chi^2/df = 2,11$, GFI = 0,901, CFI = 0,919, RMR = 0,078, RMSEA = 0,064).

Tanımlayıcı istatistikler hesaplanmış ve değişkenler arasındaki korelasyon değerleri belirlenmiştir. Modeldeki hipotezlerin testinde yapısal eşitlik modelinden yararlanılmıştır. Uyumlu ve takıntılı iş tutkusunun ateşleyici liderlik ile iş tatmini arasındaki aracılık etkisi Baron ve Kenny (1986)'nin dört aşamalı hiyerarşik regresyon analizi yöntemi ile irdelenmiştir ve Sobel testi ile geçerlenmiştir.

Bulgular

Örneklemin %50,1'i erkek, ortalama yaşları 30,86 (en genç 18 ve en yaşlı 67) olup, çalışma deneyimleri ortalama 11,02 (std. sapma 10,05) yıldır ve %62,50'si üniversite ve üstü eğitime sahiptir.

Değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için yapılan korelasyon analizi sonucunda, yöneticilerin algılanan ateşleyici liderlikleri ile çalışanların işe karşı uyumlu tutku (0,44^{***}) ve takıntılı tutkuları (0,39^{***}) arasında örneklem bağlamında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Takıntılı ve uyumlu iş tutku ile iş tatmini arasında da istatistiki olarak anlamlı olumlu bir ilişki tespit edilmiştir (0,42^{***} ve 0,53^{***}). Ateşleyici liderlik ile iş tatmini arasındaki yüksek ilişki (0,611^{***}) ateşleyici liderliğin stratejik önemini göstermektedir.

Yapısal eşitlik modeli analizi sonuçları ateşleyici liderliğin uyumlu (0,464^{***}) ve takıntılı iş tutkusuna (0,388^{***}) istatistiki olarak anlamlı etkisi olduğunu göstermiş H₁ ve H₂ hipotezleri doğrulanmıştır. Ateşleyici liderliğin, uyumlu ve takıntılı iş tutkusunun da iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilerek (0,433^{***}; 0,385^{***} ve 0,170^{***}) H₃, H₄ ve H₅ hipotezleri de doğrulanmıştır. İş tatminindeki değişimin %53'ünün ateşleyici liderlik, uyumlu ve takıntılı iş tutkusu ile açıklandığı görülmüştür.

Uyumlu ve takıntılı iş tutkusunun ateşleyici liderlik ile iş tatmini arasındaki aracılık etkisi Baron ve Kenny (1986)'nin dört aşamalı hiyerarşik regresyon analizi yöntemi ile irdelenmesi sonucunda uyumlu iş tutkusu ve takıntılı iş tutkusu modele eklendiğinde, modellerin açıklayıcılığının (düzeltilmiş R² değerlerinin) arttığı ateşleyici liderlik katsayısının azaldığı ancak istatistiki olarak anlamlılığını koruduğu görülmüştür. Sobel-Goodman testi ile dolaylı etkilerin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 5.000 örneklem Bootstrap testi ile direkt ve dolaylı etkilerin pozitif ve istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle uyumlu ve takıntılı tutkunun ateşleyici liderlik ile iş tatmini ilişkisinde örneklem bağlamında kısmi aracı değişken rolü oynadıkları tespit edilerek H₆ ve H₇ hipotezleri doğrulanmıştır.

Sınırlılıklar

Bu makalenin birinci sınırlılığı, tüm verilerin kendi kendine raporlama kullanılarak kesitsel olarak toplanmış olmasıdır, bu da ortak yöntem yanlılığı sorunlarına yol açabilir. İkinci sınırlama, ateşleyici liderliğin sadece tek bir ast tarafından değerlendirilmesidir. Astlar çeşitli nedenlerle yöneticilerine karşı önyargılı ya da yanlı olabilirler, her yöneticinin en az iki astı tarafından değerlendirilmemiş olması sorun oluşturabilir. Bir kişiyi ateşleyebilen bir yönetici, bir diğerini ateşleyemeyebilir. Ancak çalışmada değinildiği üzere, çalışanların içindeki kıvılcımı ateşlemenin bireysel bir konu olduğu tartışılmış ve kabul edilmiştir. Buradan hareketle bulguların yorumlanmasında bir sorun görülmemiştir. Ancak bulguların genelleştirilebilmesi için her yönetici için en az iki astından veri toplamasında yarar görülmektedir.

Öneriler (Teorik, Uygulama ve Sosyal)

Bu çalışma, örgütlerde farkı yaratan asıl unsurun tutku olduğunun altını çizmekte ve ateşleyici liderlerin ateşi yakan ve kendi tutkularını ateşi alevlendirmek için kullanan kişiler olduklarını vurgulamaktadır. Tutkulu çalışanlar, baskın bir rekabet gücü oluşturmakta ve örgütteki bu enerji, sürdürülebilir iş sonuçlarına dönüşmektedir. Bunun nedeni, tutkulu çalışanların hem örgütsel beklentileri karşılamak hem de kendi yüksek kişisel başarı standartlarına ulaşmak için hedeflerine doğru durmak bilmeden çalışmalarınıdır. Liderler, çalışanların tutkularından yararlanmadıkları sürece, örgütlerini gerçekten mümkün olan en iyi sonuçlara doğru yönlendiremeyeceklerdir. Her şey bir kıvılcımla başlar. Lider tarafından yakılan tek bir kıvılcım, bir yangın fırtınasını ateşler. Başarılı örgütlerin sırrı budur.

Özgün Değer

Günümüzün oldukça rekabetçi iş ortamında, çalışanlar iş tutkusundan yoksun gibi görünmektedirler. İş tutkusu içsel ateştir. Ruhu ateşleyen, tutkuyu geliştiren ve çalışma ortamlarındaki yangını yaratmak için çalışanlarının kıvılcımlarını yakan liderler “ateşleyici liderler” olarak adlandırılmaktadırlar. Ateşleyici liderler örgütlerde önemli bir rol oynamaktadırlar. Ancak bu liderlerin kimler oldukları ve örgütsel çıktılarda nasıl bir etkiye sahip olduklarına dair teorik kavrayış yetersizdir. Liderlik algısı ve çalışanların iş tutumları ile ilgili daha önce çok sayıda araştırma yapılmıştır. Daha önce yapılan araştırmaların, dünyanın, kıvılcımlara şimdi her zamankinden daha fazla ihtiyacı olduğu iddiasını takiben (Lynch & Lynch, 2017, s. 2), bu çalışma, ateşleyici liderliğin çalışanların iş tutkusu ve iş tatmini ile ilişkisini kavramsallaştırmak için parçalanmış ve farklı olan mevcut çalışmalardan hareketle önemli katkılar yapmaktadır. Literatür taraması, bu kavramsal teoriyi ampirik kanıtlara dayandırmanın ve böylece ateşleyici liderlerin çalışanlara işleri konusunda tutkulu olmaları için ilham verip vermediğini ve bunun daha yüksek iş tatmini deneyimlemelerine yol açıp açmadığını test etmenin uygun olduğunu göstermektedir.

Araştırmacı Katkısı: Elif BİLGİNOĞLU (%50), Uğur YOZGAT (%50).

Dijital Platform Kullanıcılarının İzleme Alışkanlıklarına Yönelik Bir Araştırma: Netflix Örneği¹

Ümit SARI² - Halil TÜRKER³

Başvuru Tarihi: 16.12.2019

Kabul Tarihi: 08.03.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Dijital platformların günlük izleme pratiklerinde oynadığı rol giderek artmaktadır. Yayıncılık ve bilişim teknolojilerinin kesiştiği noktada doğan dijital platformların kullanıcılarına sunduğu özelleştirilmiş hizmetler bireylerin izleme alışkanlıklarını etkilemekte ve şekillendirmektedir. Geleneksel televizyon yayıncılığında uzun yıllar yalnızca ekrana getirileni izleyen ve edilgen bir konumda olan izleyici, günümüzde özellikle dijital platformlar yoluyla kişisel zevklerine hitap eden içerikleri izleme, geri bildirimde bulunma gibi seçeneklere sahip olarak aktif bir konuma yükselmiştir. Çalışmada dijital platform kullanıcılarının izleme alışkanlıklarının Netflix örneği üzerinden araştırılması amaçlanmıştır. Amaca göre örnekleme tekniği kullanılarak gerçekleştirilen araştırmada veri toplama tekniklerinden Bilgisayar Destekli İnternet Anketi (CAWI) tercih edilmiş ve veriler tam yapılandırılmış soru formu kullanılarak elde edilmiştir. Katılımcılara Netflix dijital platformu içeriklerini izleme alışkanlıklarını ve tercih nedenlerini irdeleyici sorular yöneltilmiştir. Netflix'in yaygın uluslararası dijital platformlar arasında Türkiye'de faaliyet gösteren ilk platform olması çalışmaya konu olmasının başlıca sebebini oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucunda dijital platform kullanıcılarının izleme alışkanlıklarına yönelik tespitlere ve tercih sebeplerine ulaşılmıştır. İçerik çeşitliliği, seçme özgürlüğü ve yapımların kalite düzeyinin kullanıcıların dijital platformlardaki izleme alışkanlıklarını doğrudan etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca dijital platformlara yönelimin yakın gelecekte artarak devam edeceği çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İzleyici, Dijitalleşme, Televizyon, Dijital Platformlar, Netflix

Atıf: Sarı, Ü. ve Türker, H. (2021). Dijital platform kullanıcılarının izleme alışkanlıklarına yönelik bir araştırma: Netflix örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 59-80.

¹ Bu çalışma 2019 yılı içerisinde dergiye yayın başvurusunda bulunulmuş makale olduğundan geriye dönük etik kurul izni gerekmemektedir.

² İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema, sariumitt@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1761-304

³ İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema, halilturker@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5776-3250

A Research on the Viewing Habits of Digital Platform Users: The Case of Netflix

Ümit SARI⁴ - Halil TÜRKER⁵

Submitted by: 16.12.2019

Accepted by: 08.03.2021

Article Type: Research Article

Abstract

The Digital platforms features prominently in daily viewing practices. The customized services offered by digital platforms affect and shape the viewing habits of individuals. The television audience, which has been passive for years, has reached an active position today through personalized services offered by digital platforms. This study aims to investigate the viewing habits of digital platform users through the Netflix sample. Computer Assisted Web Interview (CAWI) was preferred as the data collection method, which was carried out using the Purposive Sampling, and the data were obtained using a fully structured questionnaire. Participants were asked questions to examine their viewing habits of Netflix digital platform content and their motives for preference. Netflix is selected as the example of this study because it is the first global digital platform in Turkey. As a result of the study, the determinations and motives for preferences regarding the viewing habits of digital platform users have been reached. This study shows that variety of content, freedom of choice and quality of productions directly affect the viewing habits of users on digital platforms. Besides, one of the results of the study shows that there will be a rising tendency for digital platforms in the near future.

Keywords: Audience, Digitalization, Television, Digital Platforms, Netflix

⁴ İstanbul University Faculty of Communication Radio, TV and Cinema, sariumitt@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1761-304

⁵ İstanbul University Faculty of Communication Radio, TV and Cinema, halilturker@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5776-3250

Giriş

Görüntünün kalıcı hale getirilmesi ve bir noktadan diğerine aktarılmasına dair uzun yıllar farklı bilim insanları ve mucitler tarafından yürütülen çalışmalar sonucu ortaya çıkan televizyon, günümüzde geldiği noktada elektronik bir cihazın yanı sıra sosyolojik, kültürel ve hatta psikolojik anlamlar içermektedir. Toplumun ‘televizyon dünyası’ gibi bir kalıp kullanması, yabancı dizilerin yayınlandığı ülkelerdeki giyim tarzını etkilemesi ve aynı anda bir diziyi veya programı izleyen birden çok kişinin söz konusu yayındaki gelişmelere kızarak, üzülerek veya sevinerek tepki verip bu bağlamda kendi aralarında diyaloga girmesi televizyonun bir cihaz olmaktan öteye geçtiğini kanıtlar niteliktedir.

Televizyon ve izleyici arasındaki ilişki uzun yıllar boyunca tek taraflı bir şekilde gerçekleşmiştir. Görüş belirtmeyen, katılım gösteremeyen ve yalnızca “izlemek” eylemini icra etmek ile yükümlü olan izleyici söz konusu ilişkide pasif taraf olmuştur. Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler elbette televizyon yayıncılığı üzerinde de etkiler göstererek günümüze uzanan köklü değişikliklerin başlangıç noktasını oluşturmuştur. 1990’lı yıllardan itibaren televizyon yayınlarına faks çekerek veya telefon yoluyla bağlanarak görüş bildirmek ve istekte bulunmak gibi eylemler yıllarca pasif durumda olan izleyicinin nispeten daha aktif bir konuma yükselmesinde atılan önemli adımlar olmuştur. Takip eden süreçte izleyici medya metinlerini yeniden oluşturan, yorumlayan ve anlamlandıran hale gelmiştir (Uluç, 2008, s. 116).

Televizyon-izleyici ilişkisinde en önemli kırılma noktasını günümüzde yeni medya başlığı altında kavramsallaştırılan sosyal ağların kullanımının yaygınlaşması oluşturmuştur. Facebook, Twitter, Youtube gibi sosyal ağların yaygınlaşması ve yayıncılık teknolojileriyle entegre hale gelmesi izleyiciyi yeni bir boyuta taşımıştır. İzlediği içeriğe sosyal ağlarda anında yorum yapabilen, topluluklar oluşturup senaryo yazarlarını etkileyerek dizilere yön verebilen, ana haber bültenlerindeki haberleri eleştirerek spikerleri açıklama yapmak ve zaman zaman özür dilemek zorunda bırakan aktif ve belirleyici rolde olan bir izleyici varlığından söz edilir noktaya gelinmiştir.

Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler televizyon yayıncılığını elbette yalnızca izleyici özelinde etkilemekle kalmayıp icra edilme şeklini de köklü düzeyde etkilemiştir.

2010’lu yılların başlarından itibaren Youtube gibi video paylaşım siteleri bireysel üyelerin yanı sıra medya şirketleri gibi kurumsal üyeler tarafından kullanılmaya başlanmış ve televizyon kanallarındaki ulusal-uluslararası yayınların tekrarları internet ortamında izlenilir hale gelmiştir. Televizyonlar daha sonra canlı yayınlarını eş zamanlı olarak internet ortamına taşımış ve izleyiciler söz konusu kanalların özellikle kurumsal web sayfaları ve Youtube hesaplarından bu yayınları izleme olanağına erişmişlerdir. Görüntü teknolojilerinin tablet ve akıllı telefon gibi mobil cihazlarla entegre olmasıyla birlikte internet ortamındaki yayınların masa başı bilgisayarlara bağlı kalınmadan hareket halindeyken dahi izlenebilir hale gelmesi izleme deneyimini değiştirirken yayıncıları da bu yeni izleyici modelini etkilemek ve yakalamak için alternatif yollar aramaya yöneltmiştir.

İnternetin bireye kazandırdığı içerik seçme özgürlüğü günümüzde izleme davranışı üzerinde de etkisini göstermektedir. Bireyler izlemek istedikleri içeriğe yer ve zaman fark etmeksizin ulaşabilmektedirler. Arzu edilen içeriğe ulaşma ve izleme davranışı medya yöneticilerinin bu arzuya çeşitli işlevler yoluyla hizmet eden yeni bir ortam geliştirmelerini sağladı: Dijital platformlar.

İçeriklerin kategorize edilmesi, kişinin izlediği içeriklerden yola çıkıp benzer içerik önerilerinde bulunması, çoklu dil-altyazı seçeneğinin yanı sıra reklamsız izleme deneyimi sunması gibi özellikleri nedeniyle son yıllarda dünya çapında yükselişe geçen dijital platformlar yayıncılıkta adeta yeni bir dönemi başlatmış ve beraberinde izleme alışkanlıklarında da önemli değişiklikleri getirmiştir

Dijital platform kullanıcılarının izleme alışkanlıklarının onların aktif izleyici olma konumuna etki edip etmediğini saptamak bu çalışmanın sorunsalını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada dijital platform kullanıcılarının izleme alışkanlıkları dünyanın en yaygın dijital platformlarından biri olan Netflix'in kullanıcıları baz alınarak incelenmiştir. Çalışmanın oluşturulmasında 1950'li yıllarda Elihu Katz tarafından temeli atılan (Erdoğan ve Alemdar, 1990) ve tarihsel süreç içerisinde akademisyenlerin ve alan üzerine çalışan uzmanların katkılarıyla geliştirilerek günümüzde geçerliliğini korumakta olan kullanımlar ve doyumlar yaklaşımından faydalanılmıştır. Bireylerin medya araçlarını nasıl kullandığı ve onlarla ne yaptığıyla ilgilenmesi (Özçetin, 2018, s. 113), izleyicilerin medya içeriklerini kullanma kapasiteleri üzerine yoğunlaşması (Yaylagül, 2006, s. 71) ve bu çerçevede izleme alışkanlıklarının oluşmasındaki etkenlerin saptanmasındaki rolü kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının bu çalışmanın kuramsal tabanını oluşturmasındaki en önemli sebeplerin başında gelmektedir.

Amaca Göre Örneklem (Purposive Sampling) tekniği kullanılarak gerçekleştirilen nicel araştırmada (Thompson,1997) veri toplama tekniklerinden Bilgisayar Destekli İnternet Anketi (CAWI) tercih edilmiş ve veriler tam yapılandırılmış soru formu kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma örnekleme dahil olan Netflix kullanıcısı kitleye izleme alışkanlıkları, tercih sebepleri ve dijital platformlara olan yaklaşımlarına dair sorular yöneltilmiştir.

Bu çalışma dijital bir platformun kullanıcılarının (Netflix) izleme alışkanlıklarına ait detaylı bilgileri elde etmek üzere yapılmıştır. Söz konusu kitleye erişim olasılık hesaplarına bağlı olarak gerçekleşmemektedir. Bunun sebebi Netflix şirketinin kurumsal bir politika olarak kullanıcı verilerini kamuoyu ve araştırmacılar ile paylaşmamasıdır. Amaca Göre Örneklem tekniği özel bir amaç çerçevesinde yapılan araştırmalarda en güvenilir sonuca götürecek örneklem kitlesine ulaşmada kullanılan önemli bir teknik olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu durum Amaca Göre Örneklem tekniğinin bu çalışmada kullanılmasının başlıca sebebini oluşturmaktadır.

Veriler çeşitli detaylarıyla bulgular bölümünde açıklanmıştır. Sonuç ve tartışma bölümünde ise araştırmanın bulgularından yola çıkılarak aktif izleyicinin rolü Henry Jenkins'in katılımcı kültür ve kolektif zekâ kavramları üzerinden tartışılmıştır.

Bireyler ve medya arasındaki ilişki geride bırakılan yarım asır boyunca başta iletişimciler ve sosyologlar olmak üzere sosyal bilimcilerin en önemli çalışma alanlarından biri olmuştur. Küreselleşmenin ve dijitalleşmenin etkisiyle medya bireylerin yaşamının adeta her alanına nüfuz eder hale gelmiştir ve izleyici araştırmaları önemini korumayı sürdürmüştür. Dijitalleşmenin enformasyon ve iletişim sinyallerinin üretimini, yayılmasını ve tüketimini büyük ölçüde artırması bu durumun başlıca nedenini oluşturmaktadır (Dijk, 2018, s. 297).

Günümüzde birey-medya arasındaki ilişki iletişim, sosyoloji, psikoloji, ekonomi ve siyaset bilimciler tarafından incelenecek düzeyde geniş ve çok disiplinli bir alan üzerinde şekillenmektedir. Geçmişte ve günümüzde yapılan çalışmaların kesiştiği en önemli nokta ise bireylerin medya ürünlerine ulaşmalarında ve tüketmelerindeki en önemli faktörlerin başında sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının gelmekte olduğudur. Bu noktada geçmişten günümüze çeşitli katkılarla geliştirilen ve geçerliliğini korumayı sürdüren kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı ön plana çıkmaktadır.

İzleyici araştırmalarına yönelik çalışmalarda en önemli referans noktalarının başında gelen kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı kendisinden önce yapılan etki araştırmalarının aksine medyanın insanlara ne yaptığı yerine insanların medya ile ne yaptığına odaklanmaktadır. Psikolog Elihu Katz'ın çalışmalarıyla temeli atılan ve izleyicilerin medyaya yalnızca maruz kalan değil aynı zamanda etki eden bir unsur olduğunun savunulduğu yaklaşım aktif izleyici çalışmalarının da temelini oluşturmuştur. Kişilerin medyayı nasıl kullandığını anlamaya çalışan psikolojik bir iletişim yaklaşımı olan (Özçetin, 2018, s. 113) kullanımlar ve doyumlar yaklaşımında dünya ile girdiğimiz ilişki "gereksinimlerimiz" aracılığıyla ve yaşamda yolumuzu aydınlatan bizim bu

gereksinimlerimizi tatmin etme arzumuzdur (Mutlu, 2005, s. 352). Çalışmaya konu olan dijital platformlar bu noktada önem kazanmaktadır. Bireysellik ve konfor anlayışına atfedilen önemin her geçen gün arttığı günümüz dünyasında dijital platformlar izleyicilerine/kullanıcılarına sunduğu çeşitli seçenekler ve içeriklerle onların tatmin olma arzusuna hizmet etmektedir. Burada söz edilen “tatmin olma” durumu bireylerin diledikleri medya içeriğine erişerek doyuma ulaşmalarıdır. Greenberg’e göre kişiler iletişim araçlarında dinlenme, yalnızlığı giderme, eğlence, heyecan ve sorunları unutmaya gibi doyumlar aramakta ve elde etmektedirler (Erdoğan ve Alemdar, 1990, s. 110).

Medya içeriği ile izleyici arasında işlevsel bir ilişki olduğu kabul edilen kullanımlar ve doyumlar yaklaşımından yararlanan araştırmalar izleyicilerin kendi ihtiyaçlarına ve isteklerine uygun medya içeriklerini aramaları, bulmaları ve kullanma kapasiteleri üzerine yoğunlaşmaktadır (Yaylagül, 2006, s. 71). Söz konusu işlevsel ilişki kullanımlar ve doyumlar yaklaşımına bu çalışmada değinilmesinin en önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. İzleyicinin pasiflikten sıyrılarak aktif bir şekilde konumlandırıldığı dijital platformlar bu işlevsel ilişkinin başlıca örneklerinden olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca yaklaşım izleyicileri aktif, akılcı, etkiye karşı direnen ve isteklerine göre seçim yapan bireyler olarak kabul etmektedir (Erdoğan ve Alemdar, 1990, s. 109).

Dijital platformlar ve izleyici alışkanlıkları ilişkisi üzerine son dönemde yapılan bazı çalışmalarda ulaşılan sonuçları belirtmek faydalı olacaktır. Başer ve Akıncı kullanıcı deneyimi ve kişiselleştirme bağlamında Netflix’i incelediği çalışmasında amaçlı örneklem kapsamında belirlediği 17 Netflix aboneli ile derinlemesine görüşme yapmıştır. Çalışmada kullanıcıların abonelik kararlarında kişiselleştirmeye ve kullanıcı deneyimine önem verdikleri sonuç olarak öne çıkmıştır (Başer ve Akıncı, 2020, s. 866). Katmer ve Sevindi ise Netflix’in izleme pratiklerinde yaptığı değişiklikleri konu edindiği çalışmasında gençlerin geleneksel televizyondan uzaklaşmasına neden olan faktörleri irdeleyerek Netflix’in hangi noktalarda farklılaştığına yönelik tespitler yapmıştır (Katmer ve Sevindi, 2020, s. 57). Ateşalp ve Başlar’ın aşırı izleme (binge-watching) ile ilgili odak grup görüşmesine dayalı çalışmasında Katılımcıların neden ve nasıl aşırı izleme yaptıkları ve aşırı izlemeye dair görüşleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Katılımcılar görüşmelerde aşırı izleme deneyimine dair görüşlerini aktarırken, aşırı izlemenin vakit kaybına, yorulmaya, sersemliğe neden olduğunu, bağımlılık yarattığını ifade etmişlerdir. Fakat bu izleme deneyimine dair olumsuz görüşlerine rağmen katılımcıların odaklanarak izlemek, spoiler almamak, diziler hakkındaki konuşmalara katılarak sosyalleşebilmek, boş vakitlerini değerlendirmek, gündemden kaçmak gibi nedenlerle aşırı izleme yapmayı tercih ettikleri görülmüştür (Ateşalp ve Başlar, 2020, s. 110).

Aktif İzleyici, Yeni Medya ve Dijitalleşme

İlk televizyon yayınının (1936) gerçekleştiği günden itibaren televizyondan ayrı düşünülmemeyen izleyici kavramı tarihsel süreç içerisinde çeşitli aşamalardan geçerek anlam ve bağlam değişikliğine uğramıştır. 1960’lara kadar yalnızca ekranın kendisine verdiği maruz kalan, içeriğin belirlenmesinde herhangi bir etkisi bulunmayan ve yalnızca ‘etkilenen-pasif’ konumda olduğu savunulan izleyiciye yönelik bakış açısı bu tarihlerden itibaren değişmeye başlamıştır. Elihu Katz’ın öncülük ettiği bilim insanları, uzmanlar ve araştırmacılar izleyicilerin medya üzerindeki etkisine yoğunlaşmışlardır (Erdoğan ve Alemdar, 1990). Yapılan çalışmalarda izleyicinin savunulmasının aksine “etkileyen-aktif” bir konumda olduğu görüşüyle hareket edilmiştir.

İletişim ve internet teknolojilerindeki gelişmeler izleyicinin tarihsel süreç içerisindeki kimliğinin şekillenmesinde etkili rol oynamıştır. 1980’lerde küreselleşme hareketlerinin hızlanması ve 1990’ların başında internetin halkın kullanımına açılarak hızla yaygınlaşması kitle iletişiminde önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. İnternet ve uydu teknolojilerindeki gelişim yayıncılık şeklini değiştirmeye başlamış ve uluslararası haber/yayın akışı hızlanmıştır. Medyanın küreselleşmesinin getirilerinden biri olarak medya ürünlerinin daha geniş sınırlar içinde dolaşımı başlamıştır (Uluç, 2008, s. 211). Diziler dâhil olmak üzere televizyon içeriklerinin

uluslararası dolaşıma girmesi izleyiciyi içerik seçimi açısından daha bilinçli hale getirmeye başlamıştır. Ancak bilinçlenen izleyicinin dilediği içeriğe dilediği zaman ulaşabilme seçeneğine sahip olması için web teknolojisinin gelişmesi, etkileşim ve yöndeşmenin artması, televizyon yayıncılığının platformlara taşınarak kişiye/kişilere özel hizmet verir hale gelmesi gerekmektedir. Günümüz dünyasındaki iletişim/yayıncılık sistemleri bu dinamikler üzerinde şekillenirken 1990'lı yılların perspektifinden bakıldığında dönemin koşullarının izleyiciyi bir süre daha pasif konumda bıraktığı görülmektedir.

Birden fazla haberleşme ağının (network), birlikte meydana getirdikleri bir iletişim ortamı (platform) olarak tanımlanabilen internet (Uluç, 2008, s. 20), izleyicinin günümüz anlamında aktif konuma yükselmesi sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Halkın kullanımına Web 1.0 ile açılan internet tek taraflı bir deneyimi temsil etmekten öteye geçememiştir. İçeriği almakla yetinmek zorunda kalan ve bundan dolayı pasif durumda olan birey Web 2.0 ile içeriğe katkı sunabilir hale gelerek aktif (katılımcı) bir konuma yükselmiştir. Etkileşim kavramının doğurduğu süreç zaman içinde yöndeşmenin de gelişmesiyle benzer durumun izleyiciler nezdinde yaşanması sonucunu beraberinde getirmiştir. İnternet, insanların iletişimde bulunabilme mekânlarına bir yenisini eklemiştir (Timisi, 2003, s. 147).

Telekomünikasyon, veri iletişimi ve kitle iletişiminin tek bir ortamda birleşmesi yöndeşme süreci olarak adlandırılabilir (Dijk, 2018, s. 20). Akıllı telefonlar yöndeşmeye gösterilebilecek en önemli örneklerin başında gelmektedir. Telefon ana işlevi olan arama eylemini yerine getirmesinin yanı sıra bilgisayar gibi e-posta göndermekte, müzik çalar ve televizyon ekranı işlevi görmektedir. Dijk, etkileşim kavramını ise birbiri ardına gelen etkiler ve tepkiler olarak tanımlamaktadır (2018, s. 21). Geleneksel ve yeni medya arasındaki en önemli ayrım etkileşimdir. Tek taraflı bir iletişimin söz konusu olduğu geleneksel medya izleyicileri/okurları etkileşim kavramı ile birlikte artık birer kullanıcı/üretici konumuna gelmişlerdir.

Yeni medya kavramı kitle iletişimini derinden etkileyerek beraberinde köklü değişiklikler getirmiştir. Söz konusu değişiklikleri tarihsel perspektifte küreselleşme süreci bağlamında okumak gelinen noktayı çeşitli yönleriyle kavrama açısından faydalı olacaktır. Yeni medyanın bir metin olarak ele alındığı ve izleyicilerin de bu yeni metinlerle girdiği ilişki bağlamında sorgulandığı bu süreçte izleyicinin tanımı ve içeriği de değişmiştir. Üretim –tüketim ve yeniden üretim süreçleri boyunca, izleyiciden kullanıcıya, içerik tüketicisine, üreten tüketicilere doğru önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir (Özsoy, 2011, s. 113-114).

Dijitalleşme kavramı yayıncılık biçiminde köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Dijitalleşme her şeyin 1'ler ve 0'lardan oluşan dizilerin oluşturduğu ayrı ayrı bitlere dönüştürülebilmesi anlamına gelmektedir (Dijk, 2018, s. 293). Televizyon yayıncılığının dijitalleşmesi çalışmanın "Dijital Platformlar" başlığında ele alınmıştır. Dijitalleşmenin yayıncılığın icra biçimini etkilemesi zamanla içerik yapısına da yansımıştır. Yayınların platformlar aracılığıyla internet üzerinden abonelere ulaştırılması ve izleyicide bir süre sonra içeriğin çeşitlenmesi talebini oluşturmuştur. Günümüzde hizmet veren dijital platformlar hizmetlerini abone/kullanıcı/izleyicilerden gelen öneriler doğrultusunda geliştirmektedir.

Dijitalleşme aynı zamanda kendi kültürünü oluşturmuştur: dijital kültür... Dijital kültür, dijital medya araçlarıyla meydana getirilen yaratıcı bir süreç ve bir dizi üründür (Dijk, 2018, s. 323). Ekranların günümüzde her an her yerde kişilerin karşısına çıkıyor olması dijital bir kültürün oluşumunu sağlamaktadır. Çalışmaya konu olan platformlar, dijital kültürün yaygınlaşmasının bir sonucu olarak bireylerin yaşamında konumlanmaktadır. Ağ toplumunda ekranlar her yerdedir (Dijk, 2018, s. 298) ve bireyler günlük planlarını ekran izleme alışkanlıklarına göre şekillendirmektedirler.

Kullanımlar ve doyumlar kuramı iletişim alanındaki gelişmelerin etkisiyle tarihsel süreç içerisinde çeşitli aşamalardan geçmiş ve kuramdan faydalanan veya katkı sağlayan uzmanların çalışmalarını yoğunlaştırdığı alanlar dönemlere göre farklılıklar göstermiştir. Kuram çerçevesinde yarım asrı aşkın süre televizyon, radyo, gazete ve dergi gibi geleneksel kitle iletişim araçları üzerine çalışmalar yapılmıştır. Ancak 2000'li yılların

başından itibaren dijitalleşmenin iletişim alanına getirdiği yenilikler ve oluşturduğu yeni mecralar uzmanları dijital ortamlardaki doyumları araştırmaya yönlendirmiştir. Dijitalleşmenin medyada meydana getirdiği köklü değişikliklerin başında şüphesiz “yeni medya” başlığında kavramsallaştırılan mecralar gelmektedir. Özellikle son yıllarda yeni medya alanına ilişkin yapılan çok sayıda araştırma kullanıcıların söz konusu mecralardaki kullanım davranışlarını ve doyumlarını ölçmeye yöneliktir. Kullanımlar ve doyumlar kuramının Ustakara ve Cevher’in (2019, s. 818-819) belirttiği gibi Instagram, Twitter ve Snapchat gibi sosyal medya mecralarındaki doyumları tespit etmede hangi derecede etkili olduğu çeşitli araştırmacılar tarafından çalışılmış ve olumlu sonuçlar alınmıştır. Dijitalleşmenin iletişim teknolojilerinde meydana getirdiği önemli yeniliklerden biri çeşitli aşamalardan geçerek günümüzdeki haline ulaşan dijital platformlardır. Geleneksel televizyon yayıncılığının dijital platformlara taşınması ve bireylerin izleme alışkanlıklarının yeniden şekillenmesini beraberinde getirmiştir. Söz konusu durum izleyici araştırmalarının dijital platformlar özelinde yoğunlaşması sonucunu doğurmuştur. Dijital platformların izleme dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda kullanımlar ve doyumlar kuramı bu platformların tercih sebeplerinin tespit edilmesinde, izleme alışkanlıklarını şekillendiren dinamiklerin aydınlatılmasında işlevsel bir rol oynamaktadır. Söz konusu durum bu çalışmada kullanımlar ve doyumlar kuramının baz alınmasında önemli rol oynamaktadır.

Dijital Platformlar

Televizyon yayıncılığının icra ediliş biçimi (teknik ve içerik bakımından) tarihsel süreç içerisinde teknolojinin gelişimi ile değişikliklere uğrayarak günümüzdeki şeklini almıştır. Televizyon yayıncılığı en önemli kırılma noktalarından birini uydu teknolojisinin gelişimi ile yaşamıştır.

1962 yılında uzaya gönderilen Telstar1 uydusu yardımıyla Fransa’dan ABD’ye ilk televizyon yayını yapılmış ve 1965 yılında Intelsat (International Satellite System) adı verilen kıtalar arası haberleşme sistemi ABD’de kurulmuştur (Akyol, 2012, s. 24). 1962’den günümüze binden fazla uydu uzaya gönderilmiştir. Türkiye ilk uydusu TÜRKSAT 1-B’yi Fransa iş birliğiyle 1994’te uzaya göndermiştir. İlk uyduyu TÜRKSAT 1-C ve EURASIASAT 1-A takip etmiştir. 2001 yılında atılan EURASIASAT 1-A Türkiye’nin sayısal yayıncılık ve uydudan internet yayıncılığı uygulayabilmesine imkân vermesi açısından önem taşımaktadır.

Dijital platformların ortaya çıkışını hazırlayan ise sayısal yayıncılık teknolojisinin gelişimi olmuştur. Türkiye 2000’li yılları sayısal yayıncılık teknolojilerine yönelik adımlar atarak karşılamıştır. 1999 yılında Dijital TV anlaşması ile Digitürk’ün kurulması bu alanda atılan en önemli adımların başında gelmektedir. 2008 yılında TRT kablolu yayıncılığını sonlandırarak dijital yayıncılığa geçmiştir (Tanrıöver, 2011, s. 15).

Dijital yayıncılık sistemleri uydu yayıncılığı, IPTV (Internet Protocol Television), Web TV, HBB TV ve OTT TV şeklinde sınıflandırılabilir. Çalışma kapsamında dijital platform örneği olarak seçilen Netflix, OTT TV örneklerinden olmaktadır. OTT, İngilizce’de “bir şeyin üzerinde” anlamına gelen Over-The-Top ifadesinin kısaltmasıdır. Dolayısıyla OTT TV, internet üzerinden sunulan televizyon hizmetleri anlamına gelmektedir. OTT, görüntülü içeriğin televizyonun yanı sıra başta bilgisayar olmak üzere çeşitli mobil cihazlardan izlenilmesine olanak tanımaktadır. OTT TV ilk bakışta Web TV ve IPTV ile benzerlik gösteriyor olsa da bir takım temel özellikleri açısından ayrılmaktadır. Web TV herhangi bir abonelik gerektirmeden bilgisayar üzerinden izlenen internet yayınlarını ifade ederken IPTV denetlenen özel bir ağ üzerinden yayınları ulaştırmaktadır. OTT TV ise kapalı bir ağa ihtiyaç duyan IPTV ile kıyaslandığında internete genişbant erişim ile bağlanan herkese sunulan bir hizmet olarak farklılaşmaktadır (Akyol, 2012, s. 62). Netflix, Hulu ve Amazon Prime günümüzdeki en yaygın OTT TV örneklerini oluşturmaktadır.

Çalışmaya konu olan ‘dijital platformlar’ olarak da adlandırılacak dijital yayın sistemleri çeşitli özellikler göstermektedir. Pay TV, Catch Up TV, Mobil TV, kişiselleştirme ve Video on Demand gibi özelliklere sahip olan dijital platformlar teknolojik gelişmelerden en çok etkilenen alanların başında gelmektedir.

Türkiye, yeni nesil olarak adlandırılabilir dijital platformlar alanında son yıllarda önemli adımların atıldığı bir yer olarak öne çıkmaktadır. Puhutv ve BluTV gibi yerel markaların faaliyet gösteriyor olmasının yanı sıra çalışmaya konu olan uluslararası dijital platform Netflix, ülkemizde Netflix Türkiye adıyla faaliyet göstermektedir. Ayrıca Hulu, DC Universe, Amazon Prime Video, Youtube Premium ve CBS All Access uluslararası dijital platformlar olarak öne çıkmaktadır. Netflix'in gerek bu çalışmaya konu olması gerek uluslararası alandaki etkisi ve yaygınlığı bakımından kuruluş bilgileri ile gelişim aşamalarına değinmek faydalı olacaktır.

ABD merkezli uluslararası hizmet veren Netflix şirketi 1997 yılında kurulmuştur. DVD satışı ve kiralama hizmeti ekseninde temeli atılan şirket kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra DVD satışlarını durdurarak posta yoluyla kiralama üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmış ve iş modelini kısmen yeniden şekillendirmiştir. Bunun sonucu olarak 1999'da aylık abonelik sistemini tanıtmasının ardından 2007 yılının şubat ayına kadar söz konusu sistem dâhilinde hizmet vermeye devam etmiştir. 1999-2007 yılları arasındaki aylık abonelik sistem "sınırsız DVD kiralama" üzerine kurulmuştur. Aboneler ayda 19,95 dolar ödeyerek dört DVD kiralayabilmişlerdir.

2007 yılı Netflix şirketi için bir dönüm noktası olmuştur. Günümüzde Netflix denildiğinde akla gelen sistem ve izleme deneyiminin bu yıl itibarıyla temellendirildiği görülmektedir. Şirket internet üzerinden yayın hizmeti vermeye başlayarak altı ve on sekiz saatlik iki tarife belirlemiştir. Abonelerden altı saatlik hizmeti için aylık 5,99 dolar, on sekiz saatlik yayınlar için 17,99 dolar ücret talep edilmiştir.

Günümüzde "yeni medya" başlığında kavramsallaştırılan Youtube, Facebook, Twitter gibi sosyal ağların 2007 ve sonrasında yükselişe geçmesi özellikle yayıncılık alanındaki dijitalleşme sürecini hızlandırmıştır. Netflix bu bağlamda dijitalleşme çalışmalarına hız vererek 2008 yılında saat başına 1 dolar ek ücret ile sınırsız yayın hizmeti vermeye başlamıştır.

Şirket gelecek yıllardaki ekran çeşitliliğini ön görerek 2010 yılında Netflix İos, 2011 yılında Android uygulamasını yayınladı. 2010 yılında Kanada'da hizmet vermeye başlayan Netflix için 2011 yılı uluslararası alanda genişlemeye yönelik önemli adımların atıldığı bir yıl olmuştur. Brezilya, Arjantin, Uruguay, Paraguay, Bolivya, Şili, Meksika, Peru, Ekvador ve Karayipler'de faaliyet göstermeye başlayan şirket 2012 yılında ise İngiltere ve İrlanda öncelikli olmak üzere Avrupa pazarına giriş yapmıştır.

Netflix orijinal içerik üretimine yönelik ilk adımını 2013 yılının şubat ayında atmıştır. İlk orijinal içeriği olan House of Cards dizisinin tüm bölümlerini aynı anda yayınlayan şirket çoklu profil oluşturma özelliğini de devreye sokmuştur. İzlenenlerin paylaşılması imkânını doğuran bu adım Netflix'in yayılması için de önemli bir aşama teşkil etmiştir. Sezonun tüm bölümlerinin aynı anda yayına girmesi ile Netflix dizi maratonu (binge watching) kavramını da izleyicilere kazandırmıştır (Akkuş, 2019, s.179).

2015 yılında Epix ile olan anlaşmasını sonlandıran Netflix, orijinal içerik üretimine ağırlık vererek kendi içerik dünyasını oluşturmaya başlamıştır. 2016 yılında çocuklar için özel içerik eklenmesinin yanı sıra Univision Communications Inc. ile anlaşarak Narcos'u İspanyolca dilinde yayınlamıştır. Böylece İngilizce dışındaki dilleri konuşanlara hitap eden içerikler de Netflix içerisinde yer almaya başlamış ve şirketin uluslararasılaşma süreci yeni bir aşamaya geçmiştir. Takip eden yıllarda İspanyolca orijinal içeriklerin sayısı artmış ve Almanca dâhil çeşitli dillerde orijinal içerikler üretilmiştir.

91. Oscar Ödülleri'nde Roma filmi Netflix'e "En İyi Yönetmen", "En İyi Görüntü Yönetmeni" ve "Yabancı Dilde En İyi Film" olmak üzere üç dalda ödül kazandırmıştır. Netflix, günümüzde 190'dan fazla ülkede hizmet vermektedir.

Netflix'in hizmet verdiği ülkelerden biri Türkiye'dir. Netflix Türkiye adıyla hizmet veren platform Türkiye'ye yönelik içerik çalışmaları yürütmektedir. Türkiye'ye özel ürettiği ilk içerik olan "Hakan: Muhafız" adlı yapıımı

14 Aralık 2018 tarihinde abonelerine sunmuştur. Türkiye'yi önemsediklerini her fırsatta belirten şirket, Türkçe yapım çalışmalarını sürdürmektedir.

Netflix Türkiye, 2019 yılının Eylül ayında yaptığı açıklamada Türkiye içerisinde 1.5 milyon tekil kullanıcısı olduğunu belirtmiştir. Tekil kullanıcılarda bulunan aile hesapları da göz önünde bulundurulduğunda yaklaşık rakam dört milyon olarak belirmektedir. Netflix'in Türkiye sınırları içerisinde kısa denebilecek sürede ulaştığı tekil kullanıcı rakamı önemli bir başarı olarak değerlendirilmektedir.

Netflix Türkiye'de üç farklı üyelik sistemi bulunmaktadır (www.netflix.com.tr): Temel plan (17.99 TL), standart plan (29.99 TL) ve özel plan (41.00 TL). 2019 yılının Eylül ayında yürürlüğe giren yönetmelik gereğince Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), dijital platformlardan kullanıcı başına gelirden % 0.5 pay alacaktır. Söz konusu durumun Netflix'in ve ülkede faaliyet gösteren diğer dijital platformların ücret politikasına nasıl etki edeceği yakın gelecekte netlik kazanacaktır.

Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun (RTÜK) 1 Ağustos 2019 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan ve 2 Eylül 2019'da yürürlüğe giren yönetmeliği gereğince internet üzerinden yayın yapan platformlara lisans zorunluluğu getirilmiştir. Yönetmelik gereği internet ortamından yayın iletim yetkilendirme ücreti yıllık 100 bin TL olarak uygulanmaktadır. Yıllık gelirlerinin binde 5'ini her yıl RTÜK'e verecek olan yayıncı kuruluşların denetime tabi tutulacağı belirtilmiştir ancak söz konusu denetimin hangi şekilde gerçekleşeceği yakın gelecekteki uygulamalar sonucu netleşecektir.

Netflix günümüzde geldiği noktada yeni dünyanın izleyici profiline şekillenmesinde etkili olmuştur. Dünyanın çeşitli ülkelerinde üretilen içeriklerin yer aldığı bir platform olması izleyiciye ulusötesi bir nitelik kazandırmıştır (Jenner, 2018, s.241). Hindistan'da Netflix'e erişim sağlayan bir izleyici Amerikan, İngiliz ve İspanyol yapımı içeriklerden istediğini izleyebilmektedir.

Amaç ve Yöntem

Bireylerin kitle iletişim araçlarını kullanmalarının altında yatan güdülerini keşfetmek Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımının temel amaçları arasında yer almaktadır (Özçetin, 2018, s. 114). Yazılı materyal temelinde başlayan ve gazete-dergi yapısında şekillenen kitle iletişimi tarihsel süreç içerisinde sesin ve görüntünün aktarılmasına dayalı bilimsel çalışmaların ilerlemesinin bir sonucu olarak radyo ve televizyon biçiminde işitsel-görsel bir hal almıştır. 1960'ların sonlarına doğru başlayan internet çalışmaları 1980'lerde hızlanan küreselleşmeyle birlikte geliştirilmiş ve internet 1990'larda halkın kullanımına sunulmuştur. Söz konusu durum başta iletişim teknolojileri olmak üzere çeşitli alanlarda dijitalleşme sürecini hızlandırmıştır. Kitle iletişim araçları dijitalleşme sürecinden önemli ölçüde etkilenerek iletişim ve internet teknolojilerindeki yakınsamanın (convergence) da etkisiyle günümüzdeki şeklini almıştır. Televizyon; tarih sahnesinde belirlediği dönemden günümüze teknolojik gelişmelere bağlı değişimlerin önemli odak noktalarından olmakta ve internetin yaygın gücüne rağmen etki alanını korumaya devam etmektedir. Teknoloji ürünü bir cihaz olmasının ötesinde ekonomik, politik, kültürel ve sosyolojik araştırmalara konu olan televizyon her dönem izleyicisi ile birlikte değerlendirilmiştir. 1990'lı yıllarda (günümüzden değerlendirildiğinde 'geleneksel' olarak nitelendirilebilecek) platformlara taşınan televizyon yayınları günümüzde dijitalleşen platformlarda varlığını sürdürmektedir. Yayıncılığın dijital platformlara taşınmasıyla içerikte meydana gelen değişim çalışmanın ilgili bölümlerinde ele alınmıştır. Dijitalleşme ile birlikte televizyon yayıncılığına dair değişen noktalar teknik ve içerikle sınırlı kalmamıştır. Televizyon izleyicisi de dijitalleşme sürecinde beklenti, istek ve izleme deneyimi açısından yeniden konumlanmıştır.

Bu çalışmanın genel amacı dijital platform kullanıcılarının izleme alışkanlıklarının belirlenmesidir. Alışkanlıklar ve tercih nedenlerinin ortaya konulmasının ardından kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının aktif izleyici tanımlaması çerçevesinde izleyicinin aktifliği tartışılacaktır. Bu bağlamda uluslararası dijital

platformlar arasında Türkiye’de resmi olarak ilk faaliyet gösteren Netflix platformu kullanıcılarına izleme alışkanlıklarını, tercih nedenlerini ve geleneksel televizyon yayıncılığı ile dijital platformda yaşadıkları izleme deneyimini karşılaştırmaya yönelik sorular yöneltilmiştir.

Çalışma kapsamında aşağıda belirtilen sorulara yanıt aranmaktadır:

- Bireylerin izleme alışkanlıkları onların aktif izleyici konumunu nasıl etkilemektedir?
- Dijital çağın sunduğu araç çeşitliliği (telefon, tablet, taşınabilir bilgisayar vb.) izleme alışkanlıkları üzerinde etkili midir?
- Yapımlardaki içerik seçimi, içerik çeşitliliği ve kültürel unsurlar izleme alışkanlıkları üzerinde etkili midir?

Ayrıca günümüzdeki izleyici tercihlerinin televizyon yayıncılığının dijital platformlardaki geleceğine ilişkin kalıcılığını irdeleme ve konuya dair ön görüşlerde bulunulmasını sağlayacak sorular da çalışma kapsamında yer almaktadır. Netflix’in yaygın uluslararası dijital platformlar arasında Türkiye’de faaliyet gösteren ilk platform olması çalışmaya konu olmasının başlıca sebebini oluşturmaktadır. Dijital platform kullanıcılarının izleme alışkanlıklarının şekillenmesinde söz konusu platformların kullanım biçimlerinin, kişiselleştirilmiş hizmetlerinin etkili olması bu çalışmanın hipotezini oluşturmaktadır. Geleneksel televizyon yayıncılığında içeriğe “ulaşma” veya başka bir ifade biçimiyle “maruz kalma” durumu söz konusu iken dijital platformlarda yer alan türe göre içerik seçimi özgürlüğü, çoklu dilde ses-altyazı seçenekleri, izleme geçmişini referans alan bir algoritma yapısının benzer türde izleme önerileri sunması gibi hizmetler kullanıcılara kayda değer ölçüde konforlu bir izleme deneyimi sunmakta ve genel izleme alışkanlığının bu kriterler doğrultusunda şekillenmesini sağlamaktadır. Çalışma hipotezinin çıkış noktasını dijital platformlardaki bu tür referanslar oluşturmaktadır.

Çalışmada “Amaca Göre Örnekleme (Purposive Sampling)” tekniği kullanılarak nicel araştırma gerçekleştirilmiştir (Thompson, 1997). Nicel araştırmada özel bir örneklem olarak Netflix kullanıcısı kitle üzerinde uygulanmıştır. Verilerin toplanması aşamasında online veri toplama tekniklerinden Bilgisayar Destekli İnternet Anketi (CAWI) tercih edilmiş ve veriler tam yapılandırılmış soru formu kullanılarak elde edilmiştir.

Anket, birincil kaynaklardan bilgi toplamak için hazırlanan sistematik bir soru formudur ve amacı araştırmanın problemini çözecek ve ele alınan hipotezleri test edecek bilgileri sistematik bir şekilde toplayarak saklamaktır (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2013, s. 129).

Hazırlanış biçimine göre soru formu, görüşme cetveli ve görüşme kılavuzu olmak üzere üç farklı isim alan anket yönteminde bu çalışma için soru formu biçimi kullanılmıştır. Soru formu cevaplayıcıya başkaca soru sormayı gerektirmeyecek ve ihtiyaç duyulan tüm bilgileri verecek biçimde düzenlenmiş ve anketörle cevaplayıcı karşı karşıya görüşecekse buna görüşme cetveli denir. Soru formu ise görüşme cetvelinin anketör olmaksızın uygulanışdır (Keleş’ten akt. İslamoğlu ve Alnıaçık, 2013, s. 129).

Uygulanış biçimine göre yüz yüze görüşme, telefonla görüşme, posta ile gönderme ve internetle anket olarak dört başlıkta çeşitlendirilen anket yönteminde (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2013, s. 130) bu çalışma için internet üstünden anket uygulaması yapılmıştır. Sorular elektronik posta ve sosyal ağlar aracılığıyla katılımcılara ulaştırılmıştır. Hızlı bilgi toplama ve anketör kullanılmadığından anketörün hatalı tutumundan etkilenmeme kriterlerinin (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2013, s. 132) göz önünde bulundurulması bu uygulama biçiminin seçilmesinde etkili olmuştur.

Soru formunda yer alan sorular araştırmanın hipotezi ile ilişkili olacak şekilde belirlenmiştir. İslamoğlu ve Alnıaçık’ın (2013, s. 135) belirttiği açıklık ilkesi gereği hazırlanış aşamasında soruların amaca hizmet etmesi, herkes tarafından aynı anlamda anlaşılması ve cümlelerin basit sözcüklerle teknik dilden uzak olması esas alınmıştır.

Soru formunda çoktan seçmeli sorular, iki cevaplı sorular ve dereceleme soruları yer almıştır. Birden çok soru çeşidinin kullanılmasındaki temel amaç soru formunun tutarlılığı ile araştırmanın genelinin güvenilirliğinin sağlanmasıdır.

Hazırlanan soru formunda katılımcılara öncelikle geleneksel televizyon yayınlarını izleme alışkanlıkları (program tercihleri ve izleme sıklığı), dijital platformların bilinirlikleri ve hangilerinin kullanıldığına dair sorular yöneltilmiştir. Soru formunun devamında çalışmanın dijital platformları temsil bazında örnekleme olan Netflix'e yönelik üyelik durumu, izleme sıklığı, izleme alışkanlıkları, tercih edilme sebepleri ve Netflix özelinden yola çıkarak dijital platformların gelecekteki konumuna dair öngörülerde bulunmaya imkân sağlayan sorular yer almıştır. Soruların hazırlanmasında bu sıranın izlenmesinin nedenini araştırma kapsamında cevap aranan;

- Bireylerin izleme alışkanlıkları onların aktif izleyici konumunu nasıl etkilemektedir?
- Dijital çağın sunduğu araç çeşitliliği (telefon, tablet, taşınabilir bilgisayar vb.) izleme alışkanlıkları üzerinde etkili midir?
- Yapımlardaki içerik seçimi, içerik çeşitliliği ve kültürel unsurlar izleme alışkanlıkları üzerinde etkili midir?

soruların göz önünde bulundurulması olmuştur.

Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının kitle iletişim araçları kullanımının altında yatan güdüleri keşfetme (Özçetin, 2018, s. 114) amacı araştırma soruları hazırlanırken göz önünde bulundurulmuştur. "Netflix'in aşağıdaki özelliklerinden hangisi sizin için bir tercih sebebidir?" sorusunun devamında katılımcılara aşağıdaki ifadelerle katılım düzeyleri sorulmuştur:

- Netflix içeriklerinin mobil cihazlara indirilebilmesi ve internet olmayan ortamlarda da izlenilebilir olmaları tercih etmemde önemli bir sebeptir.
- Yapımların kalitesi Netflix'i tercih etmemde önemli bir sebeptir.
- İçerik seçimi özgürlüğü Netflix'i tercih etmemde önemli bir sebeptir.
- İçerik çeşitliliği (suç, komedi, romantik vb.) Netflix'i tercih etmemde önemli bir sebeptir.
- Yaşadığım ülkenin kültürünü ve dilini içeren yapımların yer alması beni Netflix kullanmaya yönlendirebilir.
- Netflix'te izlediğim içeriğin farklı bir kültürü (Batı, Amerikan vb.) temsil etmesi benim için tercih sebebidir.
- Reklamsız izleme Netflix'i tercih etmemde önemli bir sebeptir.

Yukarıdaki ifadelerin belirlenmesinde çalışmanın hipotezi esas alınmıştır. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının kitle iletişim araçları kullanımının altında yatan güdüleri keşfetme (Özçetin, 2018, s. 114) özelliği ile bireyin gereksinimlerinin tatmin edilmesi gerekliliği (Mutlu, 2005, s. 352) görüşü çalışmanın "dijital platform kullanıcılarının izleme alışkanlıklarının şekillenmesinde söz konusu platformların kullanım biçimlerinin, kişiselleştirilmiş hizmetlerinin etkili olduğu" hipotezinin araştırılması için uygun bir çıkış noktası ve perspektif teşkil etmektedir.

319'u kadın (%50,2) ve 317'si (%49,8) erkek olmak üzere toplam 636 katılımcı soru formunu yanıtlamıştır. Formda katılımcılara dair temel bilgilerden cinsiyet, yaş aralığı, eğitim durumu ve meslek dâhil olmak üzere 33 soru yöneltilmiştir. Çalışmanın örnekleme olan Netflix platformunun kullanımına yönelik soruya 393 (%61,8) katılımcı olumlu yanıt vermiştir. Çalışmanın Bulgular ile Tartışma-Sonuç bölümünde söz konusu soruya olumlu yanıt veren 385 kişinin cevapları esas alınacaktır.

Araştırmadan elde edilen veriler “tanımlayıcı istatistik (descriptive statistics)” analizlerine tabi tutulmuş (Gürsakal, 2015), sonuçların değerlendirilmesinde frekans ve oran değerleri dikkate alınıp ortalama varyans gibi özetleyici tahminlerden faydalanılmıştır.

Bulgular

Dijital platform kullanıcılarının izleme alışkanlıklarının belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada anket yönteminden yararlanılarak veriler toplanmıştır. Katılımcılara izleme alışkanlıklarının belirlenmesinde etkili olan unsurları saptamaya yönelik sorular yöneltilmiştir. Bu doğrultuda elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır. Bulguların değerlendirilmesinde soru formunu cevaplayan 636 kişiden “Netflix kullanıyor musunuz?” sorusuna olumlu yanıt veren 385 katılımcı esas alınmıştır.

Geleneksel Televizyon Yayınlarını İzleme Alışkanlıkları

Katılımcılara “Televizyonda aşağıdakilerden hangisini izliyorsunuz?” sorusuna şıklarda “dizi, film, belgesel, haber programı, reality şov ve diğer” seçeneklerinde tekli veya birden fazla işaretleme yaparak yanıt vermeleri istenmiştir. Verilen yanıtlardaki dağılım dikkat çekmektedir. Katılımcıların % 10,6’sı (41 kişi) dizi, % 7,26’sı (28 kişi) haber programı, % 5,19’u (20) belgesel, % 4,41’i (17 kişi) film ve %0,77’si (3 kişi) reality şov yanıtını vermiştir. Söz konusu cevaplar katılımcıların % 28,23’ünü (109 kişi) oluşturmaktadır. Geriye kalan 276 katılımcı (%71,77) söz konusu soruya birden fazla şık işaretleyerek cevap vermiştir. Bunlardan % 14’ü (54 kişi) dizi, film, belgesel ve haber programı şıklarını bir arada işaretlemiştir. Şıklardaki tüm içerik türlerini bir arada izlediğini belirtenler ise % 10,38’i (40 kişi) oluşturmaktadır. Bu noktada dikkat çeken ise çalışmanın takip eden bölümünde Netflix kullanıcılarının içerik tercihlerine ilişkin rakamlar incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Gerek geleneksel televizyon yayını içeriklerinde gerek ise Netflix içeriklerinde tercih konusunda dizilerin ilk sırada olduğu görülmektedir. Ancak rakamsal dağılım arasındaki fark oldukça yüksektir: Geleneksel televizyonda dizi izleme yüzdesi 10,06 iken dijital platform olan Netflix’te yüzde 85 olarak görülmektedir. Netflix’in geleneksel mecralarda yayınlananlardan çok kendi ürettiği orijinal içerikleri yayınlayan bir platform stratejisi izlediği göz önünde bulundurulduğunda izleyicinin dijital platformlara yönelmesinde ve platformda reality şov, belgesel, film ve konser gibi çeşitli türlerden içerikler yer aldığı halde yüzde 80 gibi yüksek bir oranda dizileri tercih ediyor olması söz konusu platformların izleyici dönüşümü üzerindeki etkisini de ortaya koymaktadır.

Geleneksel televizyon yayını içeriklerini günlük ve haftalık izleme sıklığına yönelik soruya katılımcıların % 45,19’u (174 kişi) “günde 1 saatten az” yanıtını vermiştir. Katılımcıların % 26,23’ü (101 kişi) günde 1-3 saat arası, % 7,53’ü (29 kişi) günde 3-5 saat arası ve yüzde 1,29’u (5 kişi) ise günde 5 saat ve üzeri televizyon izlediklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların bir bölümü ise doğrudan haftalık izleme sıklığına yönelik yanıt vermeyi tercih etmiştir. Haftada 1 saatten az televizyon izlediğini belirtenler % 9,09’u (35 kişi) oluştururken % 5,45 (21 kişi) haftada 1-3 saat arası, % 4,41 (17 kişi) 3-5 saat arası ve % 0,77 (3 kişi) 5 saat ve üzeri yanıtını vermişlerdir.

Netflix İçeriklerini İzleme Alışkanlıkları

Netflix içerik çeşitliliğiyle dikkat çeken bir dijital platform olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda katılımcılardan ağırlıklı olarak izledikleri ilk üç kategoriyi işaretlemeleri istenmiştir. Katılımcıların % 85’i diziler, % 71,4’ü Netflix orijinal içerikleri ve % 35,4’ü ise belgeseller cevabını vermişlerdir.

Netflix’te yer alan içerikleri günlük ve haftalık izleme sıklığına yönelik soruya katılımcıların % 43,89’u (169) kişi “günde 1-3 saat arası” yanıtını vermiştir. Katılımcıların % 12,98’i (50 kişi) günde 1 saatten az, % 10,64’ü (41 kişi) günde 3-5 saat arası, % 4,15’i (16 kişi) ise günde 5 saat ve üzeri izlediklerini belirtmişlerdir. Haftalık izleme sıklığına ilişkin yanıt veren kullanıcıların % 11,16’sı (43 kişi) haftada 3-5 saat arası, % 7,27’si (28 kişi)

haftada 1-3 saat arası, % 6,75'i (26 kişi) haftada 5 saat ve üzeri ve % 3,11'i (12 kişi) haftada 1 saatten az izlediğini belirtmiştir.

İçeriklere Erişimde Kullanılan Cihazlar

“Geleneksel televizyon yayın içeriklerini ağırlıklı olarak hangi cihazdan izliyorsunuz?” sorusuna katılımcıların % 49,35'i (190 kişi) televizyon yanıtını vermiştir. Katılımcıların % 20'si (77 kişi) bilgisayar, % 17,40'ı (67 kişi) akıllı telefon, % 11,68'i (45 kişi) akıllı televizyon ve yüzde 1,55'i (6 kişi) tablet kullanarak geleneksel televizyon yayın içeriklerini izlediklerini belirtmişlerdir.

“Netflix'i ağırlıklı olarak hangi cihaz yoluyla kullanıyorsunuz?” sorusuna ise katılımcıların % 34,54'ü (133 kişi) bilgisayar, % 31,68'i (122 kişi) akıllı televizyon, % 29,87'si (115 kişi) akıllı telefon ve % 3,63'ü (14 kişi) tablet yanıtını vermiştir.

Akıllı televizyon, bilgisayar ve akıllı telefon gibi mobil teknolojinin gelişmiş olduğu cihazlardan içeriklere erişimin izleyiciler nezdindeki önemini daha net kavrayabilmek ve soru formundaki soruların kendi aralarındaki tutarlılığını güçlendirmek adına katılımcılardan söz konusu iki soruya ek olarak “Dijital platformların akıllı televizyonlar dâhil olmak üzere akıllı telefon ve tablet gibi mobil cihazlarda erişilebiliyor olması tercih edilmelerinde önemli bir sebeptir.” ifadesine katılım düzeyini ölçen yanıt vermeleri istenmiştir. Katılımcıların %74,02'si (285 kişi) “kesinlikle katılıyorum”, %21,81'i “katılıyorum”, %0,25'i (1 kişi) “kesinlikle katılmıyorum”, % 1,29'u (5 kişi) “katılmıyorum” yanıtını verirken % 2,07 (8 kişi) ise kararsız olduğunu belirtmiştir. 2 katılımcı görüş belirtmemiştir.

Netflix'in Tercih Sebepleri Üzerine

Çalışmanın amacı gereği izleyicilerin dönüşümünde dijital platformların etkisini saptayabilmek adına söz konusu platformların tercih sebepleri üzerinde durmak faydalı olacaktır. Bu bağlamda soru formunda yer alan “Netflix'in aşağıdaki özelliklerinden hangisi sizin için bir tercih sebebidir?” sorusuna katılımcıların % 44'ü (171 kişi) orijinal içeriklere sahip olması, % 14,28'i (55 kişi) içeriğin platform tekrar açıldıktan sonra kaldığı yerden devam etmesi, % 11,68'i içeriklerin detaylı kategorilere ayrılmış olması, % 8,83'ü istenilen bölümün izlenebilmesi, % 7,27'si (28 kişi) seçimleriniz doğrultusunda tavsiyelerde bulunması ve % 3,63'ü (14 kişi) izleme listesi oluşturulabilmesi yanıtını vermiştir. Toplam 347 kişinin verdiği yanıtlara ek olarak “diğer” seçeneğine yazan 38 (% 9,87) kişi ise çoklu altyazı ve dublaj, zengin içerik kütüphanesi, reklamsız izleme ve içerik indirerek internetsiz ortamda izleme gibi tercih sebepleri belirtmişlerdir.

Soru formuna verilen cevapların ve çalışmanın güvenilirliğinin sağlanması açısından tercih sebeplerine yönelik katılımcılara derecelenmeli sorular sorulmuştur. “Netflix içeriklerinin mobil cihazlara indirilebilmesi ve internet olmayan ortamlarda da izlenebilir olmaları tercih etmemde önemli bir sebeptir.” ifadesine verilen yanıtlar % 63,37 (244 kişi) kesin katılıyorum, % 23,37 (90 kişi) katılıyorum, % 2,07 (8 kişi) kesin katılmıyorum, % 5,97 (23 kişi) katılmıyorum ve % 3,89 (15 kişi) kararsızım şeklinde olmuştur. 5 (% 1,29) katılımcı söz konusu soruya yanıt vermemiştir.

“Yapımların kalitesi Netflix'i tercih etmemde önemli bir sebeptir.” ifadesine katılımcıların % 59,22'si (228 kişi) kesinlikle katılıyorum, % 31,16'sı (120 kişi) katılıyorum, % 1,55'i (6 kişi) kesinlikle katılmıyorum, % 2,85'i katılmıyorum ve % 4,67'si (18 kişi) kararsızım yanıtını vermiştir. 2 (% 0,51) katılımcı söz konusu soruya yanıt vermemiştir.

“İçerik seçimi özgürlüğü Netflix'i tercih etmemde önemli bir sebeptir.” ifadesine katılımcıların % 61,29'u (236 kişi) kesin katılıyorum, % 29,87'si (115 kişi) katılıyorum, % 0,77'si (3 kişi) kesin katılmıyorum, % 2,59'u (10 kişi) katılmıyorum, % 4,41 (17 kişi) kararsızım yanıtını vermiştir. 4 katılımcı (% 1,03) söz konusu soruya yanıt vermemiştir.

“İçerik çeşitliliği (suç, komedi, romantik vb.) Netflix’i tercih etmemde önemli bir sebeptir.” ifadesine katılımcıların % 59,48’i (229 kişi) kesin katılıyorum, % 30,64’ü (118 kişi) katılıyorum, % 1,29’u (5 kişi) kesin katılmıyorum, % 2,85’i (11 kişi) katılmıyorum ve % 4,41’i (17 kişi) kararsızım yanıtını vermiştir. 5 katılımcı (% 1,29) söz konusu soruya yanıt vermemiştir.

“Yaşadığım ülkenin kültürünü ve dilini içeren yapımların yer alması beni Netflix kullanmaya yönlendirebilir.” ifadesine katılımcıların % 29,61’i (114 kişi) katılıyorum, % 29,35’i (113 kişi) katılmıyorum, % 23,89’u (92 kişi) kesinlikle katılıyorum, % 11,94’ü (46 kişi) kararsızım ve % 3,89’u (15 kişi) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. 5 katılımcı (% 1,29) söz konusu soruya yanıt vermemiştir.

“Netflix’te izlediğim içeriğin farklı bir kültürü (Batı, Amerikan vb.) temsil etmesi benim için tercih sebebidir.” ifadesine katılımcıların % 17,40’ı (67 kişi) kesinlikle katılıyorum, % 37,92’si katılıyorum, % 3,37’si (13 kişi) kesinlikle katılmıyorum, % 27,01’i (104 kişi) katılmıyorum, % 12,20’si (47 kişi) kararsızım yanıtını vermiştir. 8 katılımcı (% 2,46) söz konusu soruya yanıt vermemiştir.

Dijital platformların en dikkat çeken özelliklerinin başında yayınların reklamlar yoluyla bölünmemesi gelmektedir. Bu bağlamda katılımcılara “Reklamsız izleme Netflix’i tercih etmemde önemli bir sebeptir.” ifadesine katılım sorulmuştur. Katılımcıların % 79,22’si (305 kişi) kesinlikle katılıyorum, % 16,10’u (62 kişi) katılıyorum, % 1,29’u (5 kişi) kesinlikle katılmıyorum, % 0,77’si (3 kişi) katılmıyorum, % 1,55’i (6 kişi) kararsızım yanıtını vermiştir. 4 katılımcı (%1,03) ise katılım derecesi belirtmemiştir.

Özellikler Bakımından Geleneksel Televizyon Yayıncılığı ve Netflix Karşılaştırması

Her biri aynı zamanda birer Netflix kullanıcısı/izleyicisi olan katılımcılara şıklarda verilen niteliklerden hangilerinin geleneksel televizyon yayıncılığına ve Netflix yapısına uygun olduğu sorulmuştur.

“Aşağıdaki ifadelerden hangisi Netflix için uygundur?” sorusuna katılımcılar birbirine yakın cevaplar vermişlerdir. Katılımcıların %21,81 (84 kişi) yenilikçi, %21,55’i (83 kişi) çeşitli, %21,03’ü (81 kişi) kaliteli, %15,06’sı (58 kişi) orijinal, %9,61’i (37 kişi), %8,05’i (31 kişi) erişilebilir ve % 1,55’i (6 kişi) ise farklı yanıtını vermiştir. 5 katılımcı (%1,29) söz konusu soruya yanıt vermemiştir.

“Aşağıdaki ifadelerden hangisi geleneksel televizyon yayıncılığı için uygundur?” sorusuna katılımcıların %44,15’i (170 kişi) klasik, %33,24’ü (128 kişi) eski moda, %10,90’ı (42 kişi) erişilebilir, %3,37’si (13 kişi) çeşitli, %0,77’si (3 kişi) farklı, %1,29’u (5 kişi) inovatif, %1,03’ü (4 kişi) kaliteli, % 1,29’u (5 kişi) orijinal, % 2,07’si (8 kişi) yenilikçi yanıtını vermiştir. 7 katılımcı (%1,81) ise söz konusu soruya yanıt vermemiştir.

Dijital Platformların Geleceği

Çalışma bağlamında Netflix özelinden yola çıkarak dijital platformların geleceğine dair ön görüşler Sonuç ve Tartışma bölümünde ele alınacaktır. Söz konusu ön görüşlere temel teşkil etmesi bakımından katılımcılara farklı tiplerde (iki cevaplı, katılım dereceli) sorular yöneltilmiştir.

“Türk televizyonlarında takip ettiğim bir dizi ücretli bir dijital platforma geçtiği takdirde söz konusu diziyi izlemeye devam etmek için platforma üye olurum.” ifadesine katılım derecesine yönelik verilen cevaplar dikkat çekici niteliktedir. Katılımcıların %31,68’i (122 kişi) katılmıyorum, %22,07’si (85 kişi) katılıyorum, %13,24’ü (51 kişi) kesinlikle katılmıyorum, %9,35’i (36 kişi) kesinlikle katılıyorum yanıtını verirken %22,07’si (85 kişi) kararsız kaldığını belirtmiştir. 6 katılımcı (%1,55) ise söz konusu soruya yanıt vermemiştir.

“Vizyonda olan bir sinema filminin aynı anda Netflix’te yayınlanması durumunda” cümlesini katılımcıların %71,68’i (276 kişi) “Netflix’te izlerim”, %12,20’si (47 kişi) “sinema salonunda izlerim”, %15,06’sı (58 kişi) “her ikisinde de izlerim” şeklinde tamamlamıştır. 4 katılımcı (%1,03) ise yanıt vermemiştir.

Geleneksel televizyon yayıncılığı ve Netflix seçenekleri verilerek “Yaşadığınız yerde ikisinden birini seçmek zorunda kalsaydınız tercihinizi hangisinden yana kullanırdınız?” sorusuna katılımcıların %82,59’u (318 kişi)

Netflix, %15,58'i (60 kişi) geleneksel televizyon yayını yanıtını vermiştir. 7 katılımcı (%1,81) ise söz konusu soruya yanıt vermemiştir.

“Netflix’i yakın çevrenize tavsiye eder misiniz?” sorusuna katılımcıların %92,46’sı (356) evet, %5,45’i (21 kişi) hayır yanıtını vermiştir. 8 katılımcı (%2,46) söz konusu soruya yanıt vermemiştir.

“Televizyon yapımlarının yakın gelecekte yalnızca dijital platformlara taşınacağına inanıyorum.” ifadesine katılımcıların %33,24’ü (128 kişi) kesinlikle katılıyorum, %32,72’si (126 kişi) katılıyorum, %17,14’ü (66 kişi) katılmıyorum, % 3,37’si kesinlikle katılmıyorum, % 12,20’si (47 kişi) kararsızım şeklinde yanıt vermişlerdir. 52 katılımcı (%13,50) ise görüş belirtmemiştir.

Tartışma ve Sonuç

Dijital platformların uluslararası alanda olduğu gibi Türkiye’deki yükselişi çeşitli sonuçları beraberinde getirmektedir. Söz konusu sonuçlar hem yayıncılık sektörü hem de izleyiciler açısından gözlemlenebilmektedir. Yapımcılar dijital platformlar ile iş birliği yoluna giderken izleyicilerin bu platformlara olan ilgisi giderek artış göstermektedir. Dijital platformların geleneksel yayın mecralarına kıyasla sunduğu esnek ve hatta konforlu denebilecek imkânlar izleyici alışkanlıklarını da etkilemektedir. Bu çalışmada dijital platform kullanıcılarının izleme alışkanlıkları ve tercih sebepleri araştırılmıştır.

Çalışmada günlük ve haftalık olarak saat bazında geleneksel televizyon yayınları ile Netflix izleme sıklığının dikkat çekici düzeyde farklı olduğu görülmektedir. Katılımcıların %43,89’u günde 1-3 saat arası Netflix izlediklerini belirtirken %26,23’ü 1-3 saat arasını geleneksel televizyon yayınlarına ayırdıklarını belirtmişlerdir. Haftalık izleme saatine dair veriler ise dijital platforma yönelimin ulaştığı noktayı belirginleştirmesi açısından önem taşımaktadır. Katılımcıların %0,77’si haftada 5 saatten fazla televizyon izlediklerini belirtirken %3,11’i ise Netflix izlediklerini belirtmişlerdir. Aradaki kayda değer fark dijital platformlara olan yönelimi belirginleştirmesi açısından önem taşımaktadır.

Çalışma kapsamında izleyicilerin geleneksel televizyon yayınlarına ve dijital platformlara erişim biçimleri irdelenmiştir. Netflix kullanıcılarının %96,09’u bilgisayar, akıllı televizyon ve akıllı telefon ile içeriklere erişim sağlamaktadırlar. Aynı cihazlardan geleneksel televizyon yayınlarına erişim ise yüzde 50,63 oranında gerçekleşmektedir. Elde edilen bulgular ışığında bilgisayar ve mobil cihazlar yoluyla görüntülü içeriğe erişim eğiliminin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Netflix özelinde incelenen dijital platformların tercih sebepleri irdelendiğinde orijinal içeriklere sahip olunmasının başta gelen tercih sebebi olduğu sonucuna varılmaktadır. Çalışmaya konu olan dijital platform Netflix, yapımcılığını üstlendiği ve “Netflix Originals” adını verdiği içerikler yayınlamaktadır. Bu içerikler Netflix platformuna özel olmakta ve yalnızca aboneler tarafından izlenebilmektedir. Katılımcıların %44’ünün orijinal içerikleri tercih sebebi olarak kabul etmesi içeriğin önemini de bir kez daha vurgulamaktadır. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımında belirtildiği üzere izleyicinin aktif ve isteklerine göre seçim yapan bireyler olduğu (Erdoğan ve Alemdar, 1990, s. 109) yargısı bu noktada bir kez daha doğrulanmaktadır.

İçerik seçimi özgürlüğünün ve çeşitliliğinin (suç, komedi, romantik vb.) izleyicilerin dijital platformlara yönelmesinde ve mevcut kullanıcıların izleyici sadakatini korumasında önemli bir unsur olduğu çalışmada varılan sonuçlar arasında yer almaktadır. Katılımcıların toplamda %91,16’sı içerik seçiminin bir tercih unsuru olduğu ile ilgili soruya olumlu yanıt vermiştir. İçerik çeşitliliği ile ilgili soru ise katılımcıların %90,12’si tarafından olumlu şekilde yanıtlanmıştır. Geleneksel televizyon yayıncılığında izleyicilerin içerik seçimi yalnızca kanal değiştirme eylemine bağlı iken dijital platformlarda bir özellik butonu olarak bulunması ve seçilen türe (suç, komedi, romantik, dram vb.) göre içerik listelenmesi izleyici üzerinde olumlu etki oluşturmakta ve izleme alışkanlığının bu doğrultuda şekillenmesi sonucunu doğurmaktadır.

Günümüz küresel dünyasının en önemli kültür taşıyıcılarından biri olarak gösterilen televizyonun en önemli kaynaklarından biri popüler kültürdür (Cereci, 2016, s. 74). İçerik oluştururken başta popüler kültür olmak üzere çeşitli kültürel unsurları kullanan geleneksel televizyon yayıncıları ve dijital platformlar küresel ve yerel unsurlara ağırlık vermektedir. Netflix içeriklerinde izleyicilerin kendi ülkelerinin kültürüne ve anadiline uygun yapımların izleme tercihini ne yönde etkilediği araştırma içerisinde irdelenen konular arasında yer almaktadır. Söz konusu unsurların izleyicileri dijital platformlara yönlendirdiği ile ilgili soruya katılımcıların toplam %53,5'i olumlu yanıt verirken %33,24'ü olumsuz yanıt vermiştir. Kişilerin benimsemiş olduğu kültürel unsurların içeriklerde yer almasının önemli bir tercih sebebi olarak öne çıkması çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır. Dijital platform içerikleri ağırlıklı olarak küresel kültüre ilişkin unsurlar taşımaktadır.

Çalışmaya konu olan uluslararası dijital platform Netflix'in ABD merkezli olması ve alanda faaliyet gösteren benzer yapıların da ABD-Batı merkezli olması söz konusu içeriklerin yoğunlukla Batı kültürüne özgü unsurları taşımaya neden olmaktadır. Bu durum küreselleşmenin kültürel boyutunun özellikle Amerikan ve Batı kültürleri bağlamında kültürel bir homojenleşme süreci olarak betimlenmesiyle açıklanabilmektedir (Adıgüzel, 2011, s. 132). Katılımcılara Netflix'te yer alan içeriklerin başta Amerikan ve Batı kültürü olmak üzere farklı kültürel unsurları taşımalarının tercihlerini hangi yönde etkilediğine dair yöneltilen soruya %55,32 olumlu, %30,38 ise olumsuz yanıt vermiştir. Bu noktada kararsız kalanların oranı dikkat çekmektedir. Katılımcıların %12,20'si kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Ancak rakamlar incelendiğinde farklı bir kültürel unsur taşıyan içeriğin izleme eğilimini çekici yönde etkilediği sonucuna varılabilmektedir.

Geleneksel televizyon yayını izleyicilerinin günümüzde en önemli sorunlarının başında reklam yayınları gelmektedir. Reklamsız izleme, dijital platformların abonelerine sunduğu en önemli seçeneklerden biri olma özelliğini taşımaktadır. Söz konusu özelliğin dijital platformlara yönelime ve bu platformlardaki izleme alışkanlığına olan etkisini belirlemek amacıyla katılımcılara yöneltilen soruya %95,32 olumlu, %2,06 olumsuz yanıt alınmıştır. Bulgular değerlendirildiğinde reklamsız izleme özelliğinin izleyici eğiliminde ve yöneliminde belirleyici unsur olduğu sonucuna varılmaktadır. İzleyici reklamsız izleme özelliğinin bulunduğu dijital platformlara yönelerek kullanımlar ve doyumlar yaklaşımında belirtildiği gibi aktif, etkiye direnen ve özgürce seçim yapabilen bir birey olarak öne çıkmaktadır (Erdoğan ve Alemdar, 1990, s. 109).

Geleneksel televizyon yayıncılığı ve Netflix içeriklerinin izleyiciler nezdindeki niteliğinin tespit edilmesi ve karşılaştırılması amacıyla katılımcılara yöneltilen sorulara verilen yanıtlar araştırma açısından önem taşımaktadır. Katılımcıların %64,42'si Netflix'i katılımcı, yenilikçi ve çeşitli olarak nitelmiştir. Geleneksel televizyon yayıncılığının nitelendirilmesi istenen soruya ise katılımcıların %77,39'u klasik ve eski moda yanıtını vermiştir. Araştırma bağlamındaki yanıtlar değerlendirildiğinde izleyicilerin dijital platformlara yöneliminde zevklerine hitap eden unsurları ön planda tuttıkları sonucu elde edilebilmektedir.

Katılımcılara yöneltilen sorulara verilen yanıtlar çalışmanın geleneksel televizyon yayıncılığı ve dijital platformların geleceğine ilişkin öngörülere ışık tutması açısından önem taşımaktadır. Televizyonda takip edilen bir dizi dijital platforma geçtiği takdirde söz konusu diziyi takip etmek için platforma üye olma durumuna yönelik soruya katılımcıların %44,92'si olumsuz, %31,42'si olumlu yanıt vermiştir. Katılımcıların %22,07'sinin kararsız kalması ücretli üyelik durumunun izleyiciler nezdinde sorgulanmakta olduğu sonucuna varılmasına neden olmaktadır.

Dijital platformların yaygınlığının ve kullanılma düzeyinin artması sinema salonlarının geleceğine dair izleyicilerde ve yapımcılarda soru işaretleri oluşturmaktadır. Vizyonda olan bir sinema filminin aynı anda Netflix'te yayınlanması durumunda katılımcıların %71,68'i "Netflix'ten izlerim", %12,20'si "Sinema salonunda izlerim", %15,06'sı "Her ikisinde de izlerim" yanıtını vermiştir. "Netflix'ten izlerim" yanıt oranının kayda değer biçimde yüksek olması dijital platformların sinema salonlarına alternatif olması durumunun yakın gelecekte daha da artacağına işaret etmektedir.

“Yaşadığınız yerde ikisinden birini seçmek zorunda kalsaydınız tercihinizi hangisinden yana kullanırdınız?” sorusuna katılımcıların %82,59’u Netflix, %15,58’i geleneksel televizyon yanıtını vermiştir. “Netflix’i yakın çevrenize tavsiye eder misiniz?” sorusuna ise katılımcıların %92,46’sı “evet”, %5,45’i “hayır” yanıtını vermiştir. Eğilimi ve tercihi ölçen bu sorulara verilen cevaplar değerlendirildiğinde izleyicilerin dijital platformlara yöneliminin yükselerek devam edeceği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Dijital platformların yakın gelecekte ne şekilde konumlanacağına dair ön görüşlerde bulunulmasını sağlamak bu çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda “Televizyon yapımlarının yakın gelecekte yalnızca dijital platformlara taşınacağına inanıyorum.” ifadesine katılımcıların %65,96’sı olumlu, %20,51’i olumsuz yanıt vermiştir. Katılımcıların %12,20’si kararsız kalırken %13,50’si ise görüş belirtmemiştir. Cevap dağılımları incelendiğinde söz konusu ifadeye katılanların oranı yüksek olsa dahi kararsızların ve görüş belirtmeyenlerin oranı dikkat çekmektedir.

Dijital platformların içerik kalitesi ile çeşitliliği kullanıcıların izleme alışkanlıkları ve tercihleri konusunda belirleyici önem taşımaktadır. Reklamsız izleme deneyiminin sunduğu konfor alanı kullanıcı ve izleyici sadakatini sürekliliğini sağlamaktadır. Kullanıcıların izleme deneyimi sırasında karşılaştıkları herhangi bir teknik sorunu hizmet sağlayıcıya eş zamanlı olarak rapor edebilmeleri (geri bildirim) ve içeriği takip etme açısından akıllı cihazlar arasında geçiş imkânına sahip olmaları önemli bir avantaj olarak öne çıkmaktadır. Netflix’teki herhangi bir içeriği evinde bulunan internet bağlantılı akıllı televizyonundan izlemeye başlayan kullanıcı, bir süre sonra evden çıktığında aynı içeriği izlemeye toplu taşıma aracında akıllı telefonundan devam edebilmektedir. Söz konusu durum dijital platform kullanıcılarının izleme alışkanlıklarının esnek koşullar çerçevesinde şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın teorik temelini oluşturan kullanımlar ve doyumlar yaklaşımında aktif izleyiciyle ilgili iki sav bulunur. İlki izleyicinin seçme hakkı olduğu, ikincisi ise izleyicinin medya içeriğinden memnun olmadığı zaman elde-etme grupları vasıtasıyla medya kurumlarından talepte bulunma hakkıdır (Erdoğan ve Alemdar, 1990, s. 109).

Çalışmanın örnekleme olan Netflix başta olmak üzere dijital platformlar izleyiciye sunduklarıyla izleyicinin kullanımlar ve doyumlar çerçevesinde ihtiyaçlarını karşılamakta ve doyuma ulaşmalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda dijital platformların çoklu ortamlarda izlenebilmeleri ve yeni medya üzerinden izleyici tartışmalarının ve yorumlarının yapıldığını göz önünde bulundurulduğunda Jenkins’in katılımcı kültür ve kollektif zekâ kavramları üzerinden araştırmanın bulgularını tartışmak faydalı olacaktır.

Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı çerçevesinde McQuail, Blumer ve Brown doyumları dörde ayırmıştır (Özmen, 2014, s.76):

1. **Vakit geçirme:** Günlük sorunlardan kaçma,
2. **Kişisel ilişki:** Arkadaşlık, toplumsal yarar,
3. **Kişisel özdeşlik (kimlik):** Toplumla ilgili olaylar hakkında bilgi alma, değerleri destekleme, gerçekleri arama.
4. **Gözetme:** Çevreyi bilip tanıma, olayla ve tüketim ürünleriyle ilgili bilgi edinme.

İzleyiciler medyadan bu ihtiyaçlarını karşılayarak doyuma ulaşırlar. İhtiyaçlarını karşılamak için medyayı kullanması izleyicinin “aktif izleyici” olarak konumlanmasını sağlamaktadır.

Çalışmaya konu olan Netflix başta olmak üzere dijital platformlar izleyiciye çoklu dilde altyazı seçeneği, belli bir yayın akışına bağlı kalmadan istenilen saatte izleme yapabilme ve istenilen içerik türünü seçebilme özgürlüğü sunmaktadır ve bu yönüyle yaklaşımda dikkat çekilen seçim yapabilen aktif izleyicinin varlığını sürdürmesine hizmet etmektedir.

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün iletişim ve haberleşme teknolojileri ile medyayı "yeni kültür araçları" olarak tasvir ettiği (Yılmaz ve Akyar, 2020, s. 7) göz önünde bulundurulduğunda dijital platformların da kültür ve bilgi taşıyıcısı olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir. Farklı bir kültüre dair içeriği izlemek söz konusu kültürden izleyicinin haberdar olması ve içerikte işleniş biçimine bağlı olarak zamanla çeşitli yönleriyle tanınması sonucunu doğurmaktadır. Çalışma kapsamında yapılan ankette yer alan "Netflix'te izlediğim içeriğin farklı bir kültürü (batı, Amerikan vb.) temsil etmesi benim için tercih sebebidir" ifadesine katılım düzeyine verilen cevaplar dijital platformların izleyiciye bu doyumunu sağladığı yönündedir (%17,40 kesinlikle katılıyorum, %37,92 katılıyorum).

Dijital platformların içerik seçme özgürlüğü, zaman kısıtlamasından bağımsızlığı, çeşitli araçlarla (akıllı cihazlar, bilgisayar, tablet vb.) erişilebilme konforu yoluyla sağladığı doyumlar aktif izleyiciyi aynı zamanda kolektif zekânın da bir parçası haline getirmektedir. Ayrıca izleyicilerin dijital platformlardaki "beğendim-beğenmedim" butonları ile geri bildirimde bulunmaları interaktivite ve katılımcı kültürün kesişmesi anlamına gelmektedir. Aktif izleyici bu sayede "tercihe göre özelleştirilmiş interaktif bir medya" kullanıcısı olarak katılımcı kültür ve kolektif zekâ içindeki yerini almaktadır (Jenkins, 2006, s. 366).

Kitle iletişim araçlarının içeriği de kullanım ve doyuma ulaşma açısından önem taşımakta olduğundan İrfan Erdoğan içerik sınıflandırmasını şu şekilde yapmıştır (Özmen, 2014, s.76):

1. **Gerçek-enformasyon veren içerik:** Haber, belgesel sunuşlar ve yorumlar.
2. **Gerçek-dokunaklı içerik:** Bu içerik tipi tiyatro ya da oyun gibi estetik ve hayali değildir. Ancak gerçeğe dayanmasına rağmen bu içerik tipi çevreden uzaklaşma, kaçış ve hayali ilişkilere girmek için kullanılabilir. Canlı spor yayınlarını, konuşma programları ve reklamları örnek verilebilir.
3. **Hayali-dokunaklı içerik:** Roman, hikâye, filmler, televizyon oyunları örnek verilebilir. Bu tür içerik kişileri toplumsal ilişkilerde daha çok yalnızlığa götürür ve çoğunlukla sorunları çözme yerine sorunlardan kaçma olanağı verir.

Sınıflandırmadaki her üç içerik türü çalışmaya konu olan Netflix başta olmak üzere dijital platformlarda yer almaktadır. Çalışma kapsamında yapılan ankette katılımcılar en çok izledikleri ilk üç içeriğin dizi, Netflix orijinal içerikleri ve belgesel olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcı kültürün aktif izleyicileri seçme özgürlüğüne sahip bir şekilde kendisine uygun olduğunu düşündüğü anlamlı içeriği tüketerek (Jenkins, 2006, s. 365) doyuma ulaşmaktadır.

Çalışma kapsamında yapılan ankete katılımcıların verdiği cevaplar dijital platformların izleme alışkanlıklarını bireysellik merkezli olarak şekillendirmekte olduğu yönündedir. Kişisel tercihlerin ön planda tutulması, platformun izlendiği cihaz türünün taşınabilirliği, reklamsız izleme deneyiminin, içerik seçimi özgürlüğünün, platform algoritmasının kişinin sık izlediği içeriklere benzer tavsiyelerde bulunmasının ve içeriklerin detaylı kategorilere ayrılmasının tercih sebebi olarak belirtilmesi izleme deneyimindeki bireyselliği ve aktifliği çeşitli yönlerden vurgulamaktadır. İzleyicinin kullanımlar ve doyumlar yaklaşımında vurgusu yapılan "aktif" özelliğinin dijital platformlar yoluyla yeniden pekiştiği bu çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır.

İçerik seçimi özgürlüğü, farklı kültürel unsurları keşfetme isteğinin karşılanması, izleyiciye uygun tavsiye veren algoritma konforu, çoklu dilde altyazı-seslendirme seçeneği ve reklamsız izleme deneyimi gibi özellikler izleyicide yeni bir izleme deneyimi standardı oluşturmuştur. Çalışmanın bulguları genel olarak

değerlendirildiğinde dijital platformların izleme alışkanlıklarını belirgin düzeyde etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Aktif izleyiciye yeni bir deneyim sunan dijital platformların bu gibi öne çıkan özellikleri nedeniyle yükselişinin devam edeceği ve izleyici eğiliminin platformlara yönelik artacağı da bu çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır.

Kaynakça

- Adıgüzel, M. (2011). *Ekonomik, kültürel ve politik küreselleşme ve sonuçları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Akkuş, T. (2019). Kan benim kanal benim. *TRT Akademi Dergisi*, 4(7), 179-183. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/638800>
- Akyol, O. (2012). *Developing television broadcasting technologies and interactive broadcasting practices*. (Doktora Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Ateşalp, S.T. ve Başlar, G. (2020). İnternette dizi izleme pratiklerinin dönüşümü: Aşırı izleme (bingewatching) üzerine bir araştırma. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 32, 109-136. Erişim adresi: <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/en/download/article-file/1172185>
- Başer, E. ve Akıncı, S. (2020). Kullanıcı deneyimi ve kişiselleştirme bağlamında bir dijital platform incelemesi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 13(2), 866-897. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1182103>
- Cerçi, S. (2016) *Televizyon sosyolojisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Cevher, R. ve Ustakara, F. (2019). A research on social media usage within the context of uses and gratifications theory. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(19), 812-831. Erişim adresi: <http://journalofsocial.com/DergiTamDetay.aspx?ID=166&Detay=Ozet>
- Çil, S. (2015). *Social sharing sites and democrazitation relation: Facebook example*. (Yüksek Lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Dijk, J.V. (2016). *Ağ toplumu*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (1990). *İletişim ve toplum: Kitle iletişim kuramları tutucu ve değişimci yaklaşımlar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Gürsakar, N. (2015) *Betimsel istatistik*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- İslamoğlu, A.H. ve Alnıaçık, Ü. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. NewYork: NYU Press
- Jenner, M. (2018). *Netflix and the re-invention of television*. UK, Cambridge: Anglia Ruskin University.

- Katmer, G. ve Sevindi, M.İ. (2020). Türkiye’de netflix’in serialler açısından genç geleneksel televizyon izleyici kullanım pratiklerine yansımaları. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 6(1), 57-72. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/medeniyetsanat/issue/55869/760492>
- Mutlu, E. (2005). *Kitle iletişim kuramları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Özçetin, B. (2018). *Kitle iletişim kuramları: Kavramlar, okullar, modeller*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özmen, S. (2014). *Radyo ve televizyon okumaları*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Özsoy, A. (2011). *Televizyon ve izleyici: Türkiye’de dönüşen televizyon kültürü ve izleyici*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Serim, Ö. (2007). *Türk televizyon tarihi 1952-2006*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Tanrıöver, H. (2011). *Türkiye’de televizyon yayıncılığı*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Thompson, K.S. (1997). *Sampling*. NewYork: John Walley & Sons Inc.
- Timisi, N. (2003). *Yeni iletişim teknolojileri ve demokrasi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Uluç, G. (2008). *Küreselleşen medya: İktidar ve mücadele alanı*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Yaylagül, L. (2006). *Kitle iletişim kuramları: Egemen ve eleştirel yaklaşımlar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yılmaz, B. ve Akyar, B.Y. (2020). Küreselleşme ve medya-ekonomi politiği bağlamında reklamveren unsurunun rolü: Türkiye’de yayınlanan reklamlarda kültürün aktarılması üzerine bir inceleme. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 1-19. Erişim adresi: <https://bit.ly/2WcQpJU>

Extended Abstract

Purpose

Due to the prevalence of digital platforms today, the number of users of digital platforms is also increasing. Digital platform users have different viewing habits than the viewers of traditional television broadcasts. This situation makes it necessary to do research on the viewing habits of digital platform audiences. The purpose of this research is to determine the viewing habits of digital platform users. Within the scope of the study, answers to the following questions are sought:

- How do individuals' viewing habits affect their active audience position?
- Does the variety of tools (phones, tablets, portable computers, etc.) provided by the digital age have an impact on viewing habits?
- Are the content selection, content diversity and cultural elements in the productions effective on viewing habits?

In addition, questions that will enable to examine the permanence of today's audience preferences regarding the future of television broadcasting on digital platforms and to make predictions on the subject are also included in the study.

Design and Methodology

This study has been prepared as a research article. The aim of the study is to investigate the viewing habits of digital platform users through the Netflix example. CAWI was chosen as one of the data collection techniques in the study, which was carried out using the Purposive Sampling technique, and the data were obtained using a fully structured questionnaire. Participants were asked questions about the habits of watching Netflix digital platform content and their reasons for preference. Netflix common among international digital platforms is the main reason for choosing the sample to be the first platform operating in Turkey. The Uses and Gratifications Theory was used in the analysis of the data.

Findings

The findings of the study provided important inferences about the participant audience's watching habits and reasons for preference, the devices they use to access the content and the future of digital platforms. Findings indicate that digital platform watching habits are shaped within the frame of TV series and documentary productions. The computer comes first in accessing content on digital platforms. Besides, the main reasons for preference are the ability to access digital platforms from mobile devices, the quality of the productions, content diversity and freedom of content choice.

Research Limitations

Netflix users constitute the limitation of the research. Netflix is the first brand in the international digital platforms Turkey entered the market. Considering the high number of subscribers, the limitation of the research was determined in the context of Netflix users, resulting in more reliable results.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

As a result of the study, determinations regarding the viewing habits of digital platform users and the reasons for their preference were reached. It has been determined that the variety of content, freedom of choice and the quality level of the productions directly affect the viewing habits of the users on digital platforms. It is

among the results of this study that the "active" feature of the audience, emphasized in the uses and gratifications approach, is reinforced through digital platforms. In addition, it is among the results obtained in the study that the trend towards digital platforms will continue to increase in the near future.

One of the most striking elements in the viewing habits of digital platform users is the trend towards personalized features. For this reason, it will be beneficial for digital platform managers to give more importance to personalization in the services they will provide in the near future. The cultural elements carried by the productions are an important determinant in the habits of the audience. Digital platform companies should especially focus on cultural elements in the content they produce for country markets.

Originality/Value

In parallel with the trend worldwide there is increasing use in recent years in Turkey, despite the viewing habits of users digital platforms are very few studies on it. This study investigating the viewing habits of digital platform users fills an important gap.

Araştırmacı Katkısı: Ümit SARI (%50), Halil TÜRKER (%50).

Sağlık Kuruluşlarında Halkla İlişkilerin Etkinliğini Ölçme: Özel ve Kamu Sağlık Kuruluşlarının Karşılaştırılması¹

Engin ÇELEBİ²

Başvuru Tarihi: 16.12.2019

Kabul Tarihi: 25.02.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Kuruluşlar için halkla ilişkiler biriminin değeri hedef kitlelerle sürdürülen ilişkilerin kalitesine dayanmaktadır. Sağlık kuruluşlarına karşı duyulan memnuniyet, güven ve bağlılık duygusunun ise psikolojik ve sosyal gerçeklikleri vardır. Bu yüzden sağlık hizmeti alıcılarının sağlık kuruluşları tercihlerini anlamak ve olumlu ilişkisel sonuçlara ulaşabilmek için yeni ve farklı stratejiler gerekebilir. Bu stratejiler içinde ise halkla ilişkilerin ve etkili iletişim tekniklerinin rolünü araştırmak gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı sağlık kuruluşlarında halkla ilişkiler çalışmalarının etkisini ölçmek ve hedef kitlelerin duygusal ve davranışsal tutumları üzerindeki etkisini belirlemektir. Araştırma özel ve kamu sağlık kuruluşlarından düzenli olarak en az 3 ay hizmet alan 249 sağlık hizmeti alıcısı üzerinde uygulanmıştır ve sonuçların karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırma sonucuna göre halkla ilişkilerde ilişkisel sonuçların hem özel sağlık kuruluşlarında hem de kamu sağlık kuruluşlarında sağlık hizmeti alıcılarının duygusal ve davranışsal tutumları üzerine olumlu etkisinin olduğu ortaya çıkartılmıştır. Hem kamu hem de özel sağlık kuruluşlarında en önemli boyutlar güven ve memnuniyet olarak ölçülmüştür. Her iki sağlık kuruluşu sektöründe de ilişkisel sonuçlar arasında anlamlı bir korelasyon vardır ve olumlu sonuçlar benzerlik göstermektedir. Sonuç olarak, sağlık kuruluşlarının halkla ilişkiler algılamalarını güçlendirmenin aynı zamanda sağlık kuruluşlarına olan olumlu toplumsal algıyı ve kurumsal itibar algısını güçlendirmek anlamına gelebileceği bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, İlişki Yönetimi, Sağlık Kuruluşları, İletişim Yönetimi, Kurumsal İletişim

Atıf: Çelebi, E. (2021). Sağlık kuruluşlarında halkla ilişkilerin etkinliğini ölçme: Özel ve kamu sağlık kuruluşlarının karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 81-98.

¹ Bu çalışma 2019 yılı içerisinde dergiye yayın başvurusunda bulunulmuş makale olduğundan geriye dönük etik kurul izni gerekmemektedir.

² Çukurova Üniversitesi A.S. Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Tıbbi Hizmetler ve Teknikleri Bölümü, engincelebi@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5791-8080

Measuring The Effectiveness of Public Relations in Health Organizations: Comparison of Private and Public Health Organizations

Engin ÇELEBİ³

Submitted by: 16.12.2019

Accepted by: 25.02.2021

Article Type: Research Article

Abstract

For organizations, the value of the public relations unit is based on the quality of the relations with the target groups. There are psychological and social realities of satisfaction, trust and loyalty towards health organizations. Therefore, new and different strategies may be necessary to understand the preferences of the patients of health care institutions and to reach positive relational results. Within these strategies, the role of public relations and effective communication techniques should be investigated. The aim of this study is to measure the impact of public relations facilities in health institutions and to determine their impact on the emotional and behavioral attitudes of target groups. The research was conducted on 249 health care recipients who regularly received service from private and public health institutions for at least 3 months and the results were compared. According to the results of the research, it has been found out that relational results in public relations have positive effects on emotional and behavioral attitudes of patients both in private and public health institutions. The most important dimensions in both public and private health institutions are measured as trust and satisfaction. There is a significant correlation between the relational outcomes in both sectors and the positive results are similar. As a result, it can be said that strengthening public relations perceptions of health institutions can also mean strengthening the positive social perception and corporate reputation perception of health institutions.

Keywords: *Public Relations, Relationship Management, Health Institutions, Communication Management, Corporate Communication*

³ Cukurova University A.S. Vocational School of Health Services Department of Medical Services and Techniques, engincelebi@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5791-8080

Giriş

Halkla ilişkiler çalışmalarının amacı duygusal, düşüncese ve davranışsal desteğe yönelik bir bilinç oluşturmak ve tutumsal bir etki yaratmaktır. Bu amacı gerçekleştirme becerisi aynı zamanda hedef kitlelerin motivasyonu ile ilgili bir süreçtir. Bu yüzden halkla ilişkiler çalışmalarının ortak değerlere ve deneyimlere ait anlamlar taşıması gerekmektedir. Ayrıca, halkla ilişkiler uygulamalarının etkililiğine yönelik arzulan sonuçlara ulaşabilmek için hedef kitlelerin ihtiyaçlarının, beklentilerinin ve endişelerinin anlaşılması gerekmektedir. Bu yüzden hedef kitle odaklı bir perspektifle ilişkisel sonuçlara odaklanmak halkla ilişkiler uygulamalarının odak noktası haline gelmiştir.

İletişimsel süreçte hedef kitlelerin görüşlerinin dikkate alınması onlarla etkileşim kurmak kadar değerlidir. Böylece daha iyi ve uzun süreli ilişkiler kurulabileceği öngörülebilir. Bu yüzden halkla ilişkiler uygulayıcıları temsil ettikleri kuruluşlarda; hedef kitle gruplarının hangi ilişkisel boyutlara diğerlerine göre öncelik verdiğini, bu boyutlar arasında neden-sonuç ilişkisinin olup olmadığının ve bunların nedensel bağlantıları belirlemek durumundadır (Çelebi, 2019).

Coombs ve Holladay'e (2007) göre halkla ilişkiler birimleri genellikle kuruluşlar içinde stratejik kararlar verme gücüne sahip değildir. Ancak halkla ilişkiler birimleri çeşitli paydaş bakış açıları ve çatışmalarını/fikir ayrılıklarını tanımlayarak yönetime en iyi şekilde hizmet edebilmelidir. Halkla ilişkiler teori ve uygulamalarında ilişki yönetimi büyük önem taşımaktadır. İlişki yönetimi simetrik iletişimi ve işbirliğine dayalı karar alma sürecini gerektirmektedir. İlişki yönetiminin merkezinde sorumlu davranmak ve birey merkezli olmak vardır. Birey merkezli olmak duygu, düşünce, istek ve endişelere odaklanmayı gerektirmektedir. Bu çalışmanın amacı ise sağlık kuruluşlarında ilişkisel boyutların önem derecesini açıklamak, ilişkisel sonuçları iletişimsel becerilerle tahmin edebilmek ve böylece sağlık kuruluşlarında halkla ilişkilerin değerini ortaya çıkarmaktır.

Sağlık kuruluşlarında halkla ilişkilerin değerinin ortaya çıkartılması için öncelikle kurumsal halkla ilişkilerin tanımlanması, kurumsal halkla ilişkilerin öneminin kurumsal sonuçlarla ilişkilendirilmesi ve ilişkisel kalitenin ölçülmesi gerekmektedir. Sağlık kuruluşları farklı özelliklere sahip hedef kitle gruplarıyla ilişkilerini sürdürmektedir. Her bir hedef kitle grubuna yönelik ilişkisel sonuçların önemini ve etki derecesini anlamak etkili uygulamalar geliştirilmesi için gereklidir. Sağlık kuruluşlarında hedef kitle üyelerinin talep ve beklentilerinin farklılık gösterebilmesinden dolayı halkla ilişkilerin sağlık kuruluşlarında nasıl organize edildiği, nasıl algılandığı, işlevi, sorumlulukları, görevleri ve etkilerinin anlaşılması gerekmektedir.

Literatürde halkla ilişkilerin iletişim yönetimi, sorun yönetimi, kriz yönetimi, ilişki yönetimi ve gündem yönetimi vb. fonksiyonları ile ilişkili tanımları mevcuttur. Dahası halkla ilişkiler itibar yönetimi, imaj yönetimi, müşteri ilişkileri yönetimi, sosyal sorumluluk uygulamaları, sosyal medya yönetimi vb. çok farklı alan ile ilişkilendirilmektedir. Amaç her ne olursa olsun halkla ilişkiler uygulamaları ile arzulan ilişkisel sonuçlara ulaşmak olumlu diyalog kurmayı, hoşgörü geliştirmeyi ve bağlılık değeri yaratmayı gerektirir. Sağlık kuruluşlarının hedef kitleleri aynı zihniyete sahip kişilerden oluşmaz. Hedef kitleyi oluşturan bireyler içinde farklı insan türleri, fikirler ve duygular bulunabilir. Ortak stratejik yaklaşım ise güven vermeyi gerektirir ve 'güven' sağlık kuruluşlarında kritik öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı ise sağlık kuruluşlarında ilişkisel boyutların önem derecesini açıklamak, ilişkisel sonuçları iletişimsel becerilerle tahmin edebilmek ve böylece sağlık kuruluşlarında halkla ilişkilerin değerini ortaya çıkarmaktır.

Sağlık Kuruluşlarında Halkla İlişkilerin Önemi

Sağlık kuruluşları kamu sağlığına yönelik toplum yararına hizmet eden kuruluşlardır. Halkla ilişkilerde ilişki sonuçları sağlık kuruluşlarının sağlık hizmeti alıcıları ile kurmuş oldukları beşeri ilişkileri ölçebilen bir strateji olarak kullanılabilir. Sağlık kuruluşlarının sağlık hizmeti alıcılarıyla olan ilişki sonuçlarını güçlendirilmesi sağlık hizmeti alıcılarının sağlık kuruluşlarına olan duygusal ve davranışsal desteklerinin belirleyicisi olabilir.

Sağlık kuruluşları için toplumsal ilişkiler ve dış hedef kitle büyük önem arz etmektedir. Sağlık kuruluşlarının hedef kitleleri birçok farklı grubu içermektedir. Belirsizlikler yönetmek, kaygı ve endişeleri gidermek, sorunları çözmek gibi yaklaşımların sağlık kuruluşları ile hizmet alıcıları arasındaki ilişkilerin kalitesini etkileyebileceği söylenebilir. Bunun için sağlık hizmeti alıcıları kendi düşünce ve fikirlerini rahatça ifade edebilmelidir. Çünkü eşitlik ve etkileşim olumlu ilişki sonuçlarına ulaşmada önemli bir rol oynamaktadır.

Halkla ilişkiler algılamalarına yönelik en önemli katkı stratejik iletişimdir. Sağlık kuruluşlarında halkla ilişkilerin kurumsal amaç ve misyonlara yönelik stratejik bir iletişimsel çaba olduğu söylenebilir. Diğer yandan, Khodarahmi (2009) halkla ilişkiler ve stratejik halkla ilişkiler arasında iletişimsel açıdan farklılıklar olduğunu söylemektedir. Yazara göre "simetrik iletişim" ve "zamanlama" stratejik halkla ilişkiler hedeflerine ulaşmak için önemlidir.

Halkla ilişkiler teori ve uygulamalarının tarihsel süreç içinde tek yönlü iletişimden iki yönlü simetrik iletişime evrildiği söylenebilir. İki yönlü iletişimin amacı ilişki kaliteyi arttırmaktır. Çünkü ilişki kalite iki yönlüdür. Diğer kuruluşlarda olduğu gibi sağlık kuruluşlarında da halkla ilişkiler çalışanlarının amacı güven ve anlayışı artırarak hedef kitle ilişkilerini güçlendirmektir. Bu yüzden ilişki yönetimi teorisinin sağlık kuruluşlarında değerli olabileceği söylenebilir.

Springston ve Lariscy (2005), sağlık kuruluşlarında halkla ilişkilerin etkinliğini araştırmış ve iki temel unsur bulmuştur: itibar yönetimi ve paydaş ilişkileri. Yazarlara göre (2005, s. 238) itibar yönetimi etik davranış, onurlu bir işyeri, etkin liderlik, kamuya odaklanma ve kaliteli sağlık hizmetlerinin güvenilir bir şekilde sunulması olarak tanımlanmaktadır. Springston ve Lariscy (2005, s. 238), kritik öneme sahip olan şu iki bileşenin yönetilmeden itibar yönetiminin sağlanamayacağını belirtmiştir: (1) halk sağlığı kuruluşlarını, özellikle de kriz zamanlarında, etkileyen sorunlar ve (2) paydaşlarla ilişkiler. Hem sorunların yönetimi hem de paydaş ilişkileri için ise en iyi uygulama alanının halkla ilişkiler olduğu söylenebilir.

Halkla ilişkiler tüm sağlık kuruluşları için gereklidir. Park ve Reber'e göre (2010, s. 52) halkla ilişkiler sağlık kuruluşlarının halk ile karşılıklı yarar sağlayan ilişkilerinin kolaylaştırılmasına olanak sağlar ve bunun sonucunda sağlık kuruluşları halk ile beraber daha sağlıklı bir toplum geliştirilmesi hedefine ulaşabilir.

Gordon ve Kelly (1999), "Hastanelerde Halkla İlişkiler Uzmanlığı ve Örgütsel Etkililik" üzerine yapmış olduğu araştırma sonucunda halkla ilişkilerde "iki yönlü simetrik modelin uygulanması", "yönetici rolünün uygulanması" ve "stratejik planlamaya dahil olunması" ile "örgütsel etkinlik" arasında güçlü ve olumlu ilişkiler bulmuştur. Ayrıca Yazarlar, bir teknisyen rolü olarak geleneksel iletişimin (yüz yüze iletişim), hastanede halkla ilişkilerin mükemmelliği için bir temel oluşturduğunu tespit etmiştir.

Türkiye'deki sağlık iletişimi çalışmalarını inceleyen Becerikli (2013) sağlık alanındaki politikalara ve gündelik hayattaki izdüşümlerine mesafeli ve eleştirel bir tarzda bakılmadığı, genellikle ana akım iletişim çerçevelerine başvurulduğu ve yönetsel olarak da insan tutum ve davranışını ölçmeye yönelik nicel araştırma tekniklerine odaklanıldığını söylemektedir. Duğan ve Uludağ'ın (2015) sağlık kuruluşlarında yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre hastane personelinin büyük çoğunluğunun kurumlarında halkla ilişkiler biriminin varlığı ve işlevi hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı ve bu nedenle iç halkla ilişkilere daha fazla ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır.

Halkın tutumu olarak, görüş ve davranışlar genellikle bir halkla ilişkiler programının temel sonuçları olarak kabul edilmiştir (Ki ve Hon, 2007). Sağlık kuruluşlarında ilişkisel sonuçlara odaklanma ve bunların nasıl geliştirileceğinin yöntemlerini bulmak oldukça önemlidir. Sağlık kuruluşlarında ilişki kurma stratejileri oluşturulurken ilişkisel sonuçları (bağlılık, güven, memnuniyet) nelerin oluşturduğu ve bunları nelerin arttırdığı öngörülebilir. İlişkisel sonuçlar sağlık kuruluşlarında duygusal, davranışsal ve tutumsal olarak ortaya çıkabilir. İlişkisel sonuçlar motivasyonel bir güçtür. Halkla ilişkiler uygulayıcıları ise istenilen olası sonuçlar hakkında tahminlerde bulunmalıdır. İlişki yönetimi sağlık kuruluşlarında etkili halkla ilişkiler süreç ve teknikleri ile mümkün kılınabilir. Bu sayede sağlık kuruluşlarında halkla ilişkiler hedef kitlelerle yüksek kaliteli ilişkilerin olduğu başarılı bir alana dönüşebilir.

İlişkisel Sonuçlar ile Kurumsal Halkla İlişkilerin Etkinliğinin Ölçülmesi

Kuruluşların hedef kitleleri ile olan ilişkilerinin derecesi ve kalitesi temel bir sonuçtur. Hedef kitleler ile olan ilişkilerin kalitesi birçok olumlu sonuç üretir. Beklentiler, deneyimler ve değerlerin uyumuyla olan ilişkisel kaliteye yönelik unsurlar ise psikolojik, karmaşık ve çok boyutlu kavramlardır (Heath, 2013, s. 426). Bu yüzden ilişkisel sonuçlar kuruluşların hedef kitleleri ile olan ilişki türleri esas alınarak incelenmelidir.

Etkileşim ilişkisel sonuçlara yönelik önemli bir faktördür. Ancak, hedef kitleler ile etkileşime geçmek onlarla ilişki kurmak anlamına gelmemelidir. İlişki yönetimi güven, bağlılık ve memnuniyetten etkilenen uzun vadeli ilişkiler kurmak ve sürdürmekle yürütülür. Hedef kitle ilişkilerini yönetmek için ilişkisel boyutların etki düzeyine odaklanılmalıdır. İlişki yönetimi halkla ilişkiler literatüründe önemli bir araştırma alanıdır. Amaç belirsizlikleri yönetmek, kaygı ve endişeleri gidermek, hedef kitlelerle uzun vadeli güçlü ilişkiler kurmak ve sürdürmektir.

Halkla ilişkilerde ilişki yönetimi, kuruluşlar ve hedef kitleleri arasında güçlü ve olumlu ilişkiler kurulmasına olanak tanıyan ve karşılıklı faydalar üreten bir yaklaşım olarak görülmektedir (Ledingham, 2008). Ferguson'un (2018) 1984 yılında dikkat çektiği ilişki yönetimi halkla ilişkilerin halen en çok kabul gören tanımlamalarından biridir. Amerika Halkla İlişkiler Derneği'nin (PRSA), halkla ilişkilerin tanımı ilişkisel etkiye odaklanarak halkla ilişkileri "kuruluşlar ve hedef kitleleri arasında karşılıklı olarak yararlı ilişkiler kuran stratejik bir iletişim süreci" şeklinde tanımlamaktadır.

Halkla ilişkilerde ilişkisel sonuçların etkinliğini ölçme kuruluşların pazarlama, sponsorluk, reklam ve kurumsal itibar gibi kurumsal başarılarını ölçmeden farklıdır. Kurumsal halkla ilişkilerin etkinliğini anlamak için iletişimsel sürece ve ilişkisel sonuçlara bakmak önemlidir. İlişki geliştirme stratejileri hem kuruluşun hem de hedef kitlenin yararına olanlara odaklanmaktadır. Kurumsal halkla ilişkilerin etkinliğini ölçmek için çok farklı yaklaşımlar benimsenmiştir.

Halkla ilişkilerin duayenlerinden Hon ve Grunig (1999) kurumsal halkla ilişkilerin etkinliğini güven, memnuniyet, bağlılık ve karşılıklı kontrol unsurlarıyla ölçmektedir. Yazarlara göre: "Güven" bir tarafın kendisini diğer tarafa maruz bırakma konusundaki güven ve istekliliğini ifade eder ve bütünlük, güvenilirlik ve yetkinlik olmak üzere üç temel boyuttan oluşur. "Bağlılık" katılan tüm tarafların, ilişkinin harcanan zamana ve enerjiye değer olduğunu düşündüğünü belirtir. Bağlılık değerli ilişkileri sürdürmek için gereklidir. Çünkü Moorman vd.'ye (2012) göre bağlılık ilişkiyi sürdürme istekliliğidir. "İlişkisel Memnuniyet" tarafların ilişkiden ne ölçüde memnun kaldığı anlamına gelir. Memnuniyet faydaların derecesine dayanmaktadır. Memnuniyet ilişkisel sonuçların değerlendirmesinde uzun zamandan beri merkezi bir faktör olmuştur. "Karşılıklı Kontrol" ise tarafların diğerini etkileme hakkına kimin sahip olduğu konusunda mutabık kalındığı anlamına gelmektedir.

Sağlık hizmeti alıcılarının sağlık kuruluşlarına yönelik ilişkisel sonuçlarını ölçmek için Hon ve Grunig'in ölçeğinden yararlanılarak 20 maddeden oluşan anket oluşturulmuştur. Hon ve Grunig'in (1999, s. 19-20)

kuruluş ve hedef kitle arasındaki ilişki değerlendirmelerin boyutlarını ölçen ve Halkla İlişkiler Enstitüsü için hazırlanan ölçeği halkla ilişkiler alanında geçerli ve güvenilir bir ölçektir ve halen birçok araştırmacı tarafından kullanılmaktadır (Sisson, 2015; Pressgrove ve McKeever, 2016; Jo, 2018; Kim, 2018; Dhanesh ve Duthler, 2019; Ni, Xiao, Liu ve Wang, 2019).

Araştırma soruları oluşturulurken güven unsuruna yönelik “Bu sağlık kuruluşu çalışanları sağlık hizmeti alıcılara karşı dürüst ve adil davranır”, karşılıklı kontrol unsuruna yönelik “Bu sağlık kuruluşu çalışanları sağlık hizmeti alıcılarıyla ilgilenirken kendisini üstün görmemektedir”, bağlılık ölçeğine yönelik “Sağlık hizmeti almak için genellikle bu sağlık kuruluşunu tercih ederim.”, memnuniyet ölçeğine yönelik “Bu sağlık kuruluşundan sağlık hizmeti almaktan memnunum” şeklinde ölçek maddeleri kullanılmıştır. İlişkisel sonuçlar tutumsal bir boyut ve bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Araştırma Sorusu 1: Sağlık hizmeti alıcıları sağlık kuruluşları tercihlerine yönelik isteklerini hangi ilişki boyutu ile tanımlamaktadır.

Araştırma Sorusu 2: Sağlık hizmeti alıcılarının sağlık kuruluşları ile olan ilişki sonuçları (karşılıklı kontrol, güven, memnuniyet, bağlılık) arasında nasıl bir korelasyon vardır?

Araştırma Sorusu 3: Sağlık hizmeti alıcılarının sağlık kuruluşları ile olan ilişki boyutlarının derecesi kamu ve özel sağlık kuruluşlarında farklılık gösterecek midir?

Araştırma Sorusu 4: İlişkisel sonuçlar ile sağlık kuruluşlarının kurumsal itibarları arasında bir ilişki var mıdır?

Sağlık Kuruluşlarında Kurumsal Halkla İlişkilerin Etkinliği Üzerine Bir Araştırma

Araştırmanın Metodolojisi

Bu araştırmada halkla ilişkilerde ilişki yönetiminin etkinliği sağlık kuruluşları ile sağlık hizmeti alıcıları arasındaki ilişkilerin kalitesini ölçmek için kullanılacaktır. Böylece literatüre katkı sağlatılması amaçlanmaktadır. Araştırma kapsamına Türkiye’de sağlık kuruluşlarından hizmet alan sağlık hizmeti alıcıları dâhil edilmiştir. Özel sağlık kuruluşlarından hizmet alan 117 kişiye ve Kamu sağlık kuruluşlarından hizmet alan 132 kişiye anket uygulaması gerçekleştirilmiştir ve sonuçların karşılaştırılması amaçlanmıştır. Örneklemin % 44’ünü (n =110) kadınlar, % 56’sını ise (n =139) erkekler oluşturmuştur. Katılımcıların yaş aralığı ise şu şekildedir; 18-30 yaş arası 39 kişi, 31-40 yaş arası 57 kişi, 41-50 yaş arası 68 kişi ve 51 yaş ve üzeri 85 kişi. Veriler, katılımcılardan anket tekniği ile gönüllülük esasına göre toplanmıştır. Verilerin toplanması yaklaşık 4 ay (Eylül-Aralık 2019) sürmüştür. Araştırma için Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan etik rapor alınmıştır (Yıl: 2019, Toplantı Sayısı: 86, Karar No: 13).

Örneklem seçiminde ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu ölçütlere yönelik olarak hizmet alınan sağlık kuruluşuna karşı bir tutum oluşumu için gereken süre 3 ay olarak belirlenmiştir ve anket uygulaması sağlık kuruluşlarından düzenli olarak en az 3 ay hizmet alan, 18 yaş üzerinde ve anket uygulamasına katılmaya gönüllü olan sağlık hizmeti alıcıları üzerinde uygulanmıştır.

Anket maddeleri 5’li likert ölçeğe göre (1-Kesinlikle katılmıyorum, 5- kesinlikle katılıyorum) ölçülmüştür. Anket Türkiye’de daha önceki araştırmalarda kullanılmıştır (Çelebi, 2020a). Ancak sağlık sektörü alanına uyarlandığı için ölçeğin yapısal geçerliliği yeniden test edilmiştir. SPSS yöntemi ile yapılan güvenilirlik analizinde anketin iç tutarlılığı için Cronbach Alfa değeri ,846 olarak ölçülmüştür. Bu değer ölçekte kullanılan maddelerin kabul edilebilir düzeyde ve birbirleriyle tutarlı olduğunu göstermektedir. Her bir boyutun Cronbach Alfa değerleri ise: memnuniyet .867, güven .774, bağlılık .739 ve karşılıklı kontrol .645 şeklinde

ölçülmüştür. Anket ölçeğinde yer alan maddelerden bazıları kontrol amaçlı olarak birbirleriyle ters orantılı verilmiştir.

Faktör analizi sonuçlarına göre ölçekte yer alan data faktör analizi için uygun bulunmuştur (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy = ,753 ; Bartlett's Test of Sphericity = ,000). Faktör analizi sonucuna göre özdeğeri 1'in üzerinde olan 4 bileşen saptanmıştır ve bu bileşenler ölçülmeye çalışılan değerlerin % 63'ünü açıklayabilmektedir. Dolayısıyla, kümülatif varyans %50'nin üzerinde bulunduğu için ölçek uyarlamasının geçerli olduğu söylenebilir.

Ölçekte kullanılan her bir maddenin geçerliliğini test etmek için ise faktöriyel varyanslara bakılmıştır. Anket ölçeğinde bulunan maddelerin faktöriyel varyansları en düşük .468 ve en yüksek .748 aralığında ölçülmüştür. Ankette kullanılan her bir maddenin ortak faktör varyansının 0.30'dan yüksek çıkması ölçeğin yapısal geçerliliğini sağlamıştır.

Araştırma Sonuçları

İlk araştırma sorusu, sağlık hizmeti alıcılarının sağlık kuruluşları tercihlerine yönelik isteklerini ilişkisel boyutlar ile tanımlamayı amaçladığı için her bir ilişkisel boyut ölçeğine yönelik genel ortalamalar ölçülmüştür. Kamu sağlık kuruluşlarındaki en yüksek ilişkisel sonuç ortalamasını karşılıklı kontrol (M = 3.74, SS = .69) unsuru vermiştir. İkinci sırada memnuniyet (M = 3.60, SS = .79), üçüncü sırada güven (M = 3.56, SS = .78), dördüncü sırada ise bağlılık (M = 3.51, SS = .80) unsuru yer almıştır. Sonuçlar tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1
Sağlık Hizmeti Alıcılarının Kamu Sağlık Kuruluşları ile Olan İlişkisel Boyutları

İlişkisel Boyutlar	Sayı	Ortalama	Std. Sap.
Bağlılık	132	3,5136	,80274
Güven	132	3,5631	,78621
Memnuniyet	132	3,6061	,79115
Karşılıklı Kontrol	132	3,7409	,69972

Özel sağlık kuruluşlarındaki en yüksek ilişkisel sonuç ortalamasını yine karşılıklı kontrol (M = 3.70, SS = .71) unsuru vermiştir. İkinci sırada memnuniyet (M = 3.66, SS = .74), üçüncü sırada bağlılık (M = 3.48, SS = .61), dördüncü sırada ise güven (M = 3.38, SS = .62) unsuru yer almıştır.

Tablo 2
Sağlık Hizmeti Alıcılarının Özel Sağlık Kuruluşları ile Olan İlişkisel Boyutları

İlişkisel Boyutlar	Sayı	Ortalama	Std. Sap.
Bağlılık	117	3,4821	,61260
Güven	117	3,3803	,62700
Memnuniyet	117	3,6650	,74084
Karşılıklı Kontrol	117	3,7043	,71756

Tablo 1 ve tablo 2’de ki sonuçlara göre tüm ilişkisel sonuçlar olumludur ve birbirlerine oldukça yakındır. Araştırma verilerine göre her iki kuruluşta da iletişimsel sürece yönelik “karşılıklı kontrol” boyutu en güçlü pozitif etkiyi sağlamıştır. İletişimsel sürecin ise öncelikle karşılıklı kontrol boyutuyla ilişkili olduğu söylenebilir.

Araştırma sorusu 2’ye yanıt aramak için sağlık hizmeti alıcılarının Kamu sağlık kuruluşları ile olan ilişkisel boyutları (bağlılık, güven, memnuniyet, karşılıklı kontrol) arasındaki korelasyona bakılmıştır. Sonuçlar tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 3
Sağlık Hizmeti Alıcılarının Kamu Sağlık Kuruluşları ile Olan İlişkisel Sonuçları Arasındaki Korelasyon

İlişkisel Boyutlar		Bağlılık	Güven	Memnuniyet	Karşılıklı Kontrol
Bağlılık	Pearson Correlation	1	,713**	,529**	,708**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000
	N	132	132	132	132
Güven	Pearson Correlation	,713**	1	,680**	,681**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000
	N	132	132	132	132
Memnuniyet	Pearson Correlation	,529**	,680**	1	,722**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000
	N	132	132	132	132
Karşılıklı Kontrol	Pearson Correlation	,708**	,681**	,722**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	
	N	132	132	132	132

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 3’de ki sonuçlara göre tüm ilişkisel boyutlar arasında anlamlı bir korelasyon bulunmuştur. En yüksek korelasyon karşılıklı kontrol ve memnuniyet arasında (.722) ölçülürken ikinci sırada güven ve bağlılık (.713) yer almıştır.

Özel sağlık kuruluşlarındaki sonuçlarda ise ilişkisel boyutlar arasında yine anlamlı bir korelasyon bulunmuştur. En yüksek korelasyon yine karşılıklı kontrol ve memnuniyet (.746) arasındayken, ikinci sırada güven ve memnuniyet (.577) yer almaktadır. Sonuçlar tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo 4
Sağlık Hizmeti Alıcılarının Özel Sağlık Kuruluşları ile Olan İlişkisel Sonuçları Arasındaki Korelasyon

İlişkisel Boyutlar	Bağlılık	Güven	Memnuniyet	Karşılıklı Kontrol	
Bağlılık	Pearson Correlation	1	,509**	,490**	,434**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000
	N	117	117	117	117
Güven	Pearson Correlation	,509**	1	,577**	,562**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000
	N	117	117	117	117
Memnuniyet	Pearson Correlation	,490**	,577**	1	,746**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000
	N	117	117	117	117
Karşılıklı Kontrol	Pearson Correlation	,434**	,562**	,746**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	
	N	117	117	117	117

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 3 ve tablo 4'deki sonuçlara göre tüm ilişkisel sonuçlar birbirleriyle ilişkilidir. Bu yüzden ilişkisel sonuçları güçlendirmenin veya değiştirmenin aynı zamanda sağlık kuruluşlarına olan algıyı değiştirmek veya güçlendirmek anlamına gelebileceği söylenebilir.

Araştırma sorusu 3'e yanıt aramak için sağlık hizmeti alıcılarının sağlık kuruluşları ile olan ilişkisel boyutlarının derecesi özel ve kamu sağlık kuruluşlarına göre karşılaştırılmıştır. % 95 güven aralığında yapılan Anova testi sonucuna göre iki farklı kuruluşun sağlık hizmeti alıcıları ile olan ilişkisel sonuçları olarak bağlılık ($F=985,479 > 0,05$); güven ($F=927,548 > 0,05$); memnuniyet ($F=565,903 > 0,05$) ve karşılıklı kontrol ($F=877,585 > 0,05$) ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

İlişkisel sonuçların sağlık kuruluşlarının kurumsal itibarları ile olan ilişkisini ölçmek için her bir ilişkisel boyutun kurumsal itibar ile arasındaki korelasyona bakılmıştır. Tablo 5'de gösterildiği gibi ilişkisel sonuçlar ile kurumsal itibar arasında anlamlı bir korelasyon vardır. Kurumsal itibarın karşılıklı kontrol ile ,560; güven ile ,565; memnuniyet ile ,596; ve bağlılık ile ,590 korelasyon katsayısı vardır. Tüm bu oranlar birbirlerine oldukça yakındır.

Tablo 5
İlişkisel Boyutlar ile Özel Sağlık Kuruluşlarının İtibarları Arasındaki Korelasyon

	İlişkisel Boyutlar	Sayı	Korelasyon Katsayısı	Sig.
Kurumsal İtibar	& Karşılıklı Kontrol	117	,560	,000
	& Güven	117	,565	,000
	& Memnuniyet	117	,596	,000
	& Bağlılık	117	,590	,000

Tablo 6’da gösterildiği üzere Kamu sağlık kuruluşlarının itibarları ile ilişkisel sonuçlar arasında birbirine benzer şekilde anlamlı bir korelasyon katsayısı vardır. Kurumsal itibarın karşılıklı kontrol ile ,543, güven ile ,531, memnuniyet ile ,523, bağlılık ile ,552 korelasyon katsayısı vardır.

Tablo 6
İlişkisel Sonuçlar ile Kamu Sağlık Kuruluşlarının İtibarları Arasındaki Korelasyon

	İlişkisel Boyutlar	Sayı	Korelasyon Katsayısı	Sig.
Kurumsal İtibar	& Karşılıklı Kontrol	132	,543	,000
	& Güven	132	,531	,000
	& Memnuniyet	132	,523	,000
	& Bağlılık	132	,552	,000

Sonuç ve Öneriler

Halkla ilişkiler uygulamalarının öncelikle iletişimsel süreç ile yani karşılıklı kontrol boyutuyla ilişkili olduğu söylenebilir. Bu yüzden araştırma verilerine göre her iki kuruluştaki da iletişimsel süreçle yönelik “karşılıklı kontrol” boyutu en güçlü pozitif etkiyi sağlamıştır. Karşılıklı kontrolün ise her iki kuruluştaki da en fazla “memnuniyet” boyutuyla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu yüzden sağlık hizmeti alıcıları açısından sağlık kuruluşlarında halkla ilişkiler algılamalarının en fazla karşılıklı kontrol ve memnuniyet boyutları üzerinde değerli olduğu söylenebilir.

Halkla ilişkiler uygulamalarının kalitesini ve bu uygulamaların hedef kitleler üzerindeki etkinliğini belirlemek oldukça zor ve karmaşıktır. Güven, memnuniyet, bağlılık ve karşılıklı kontrol boyutları ise halkla ilişkiler araştırmalarında en çok kullanılan unsurlardır. Bunların etki faktörleri, birbirleri arasındaki bağlantılar ve neden-sonuç ilişkileri farklı sektörlerde araştırılmıştır. Araştırma bulgularına göre tüm bu boyutların birbirleriyle ilişkili olduğu ve sağlık kuruluşlarının kurumsal itibarlarını etkileyebileceği söylenebilir. Diğer yandan bu boyutlar kendi aralarında çelişkilide olabilir. Çünkü kurumsal bağlamda değerlendirilen bu faktörler kurumsal imaj, kurumsal itibar ve kurumsal kimlik gibi faktörlerle de ilişkilidir ve bunlar sağlık kuruluşlarının kurumsallaşması için gereklidir.

Araştırma bulguları ışığında sağlık kuruluşlarında halkla ilişkiler uygulamalarının değerinin ortaya çıkartılması için ve sağlık kuruluşlarının hedef kitleleriyle olan ilişkilerinin kalitesinin arttırılabilmesi için gerekli olan önermeler şu şekildedir:

Memnuniyet: Sağlık kuruluşlarında halkla ilişkilerin etkinliğini ölçmek diğer sektörlere göre farklılık gösterebilmektedir. Çünkü sağlık kuruluşlarında halkla ilişkiler uygulamalarının kalitesinin ve öneminin ortaya çıkartılması kurumsal amaçlarla olan ilişkilerin öneminin ortaya çıkartılması ile paralellik gösterebilmektedir. Bu nedenle sağlık kuruluşlarında halkla ilişkiler uygulamalarının etkinliği sadece hedef kitlelerin memnuniyeti üzerinden yapılabilmektedir. Hedef kitleler öncelikle bir kuruluşla olan ilişkilerinden memnun kalırlarsa, sağlık kuruluşları tarafından değerli olduklarını ve saygı gördüklerini hissederlerse ilişkilerini devam ettirirler. Memnuniyete yönelik olarak ise hedef kitlelerin beklentilerinin, endişelerinin, algılarının, tutumlarının ve bunların davranışsal sonuçlar üzerine ayırt edici etkilerinin belirlenmesi gerekmektedir. Farklı sosyal, kültürel ve demografik özelliklere sahip olan hedef kitlelere yönelik ortak stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Diğer yandan sağlık kuruluşlarında memnuniyet unsurunun çok boyutlu olabileceği söylenebilir. Memnuniyeti sağlamak için bu duyguya nelerin etki ettiğinin anlaşılması gerekmektedir. Çünkü sağlık kuruluşlarına karşı duyulan memnuniyet duygusunun psikolojik ve sosyal gerçeklikleri vardır. Diğer yandan sağlık kuruluşlarında halkla ilişkiler uygulamalarına yönelik olarak duyulan memnuniyet duygusunun tek başına yeterli olamayabileceği söylenilebilir. Bu yüzden ilişkisel memnuniyeti diğer ilişkisel sonuçlarla beraber değerlendirmek gerekmektedir.

Güven: Sağlık kuruluşlarına karşı duyulan güven en önemli faktörlerden biri olarak ölçülmüştür. Güvenilirliği arttırmak için etkili kişilerarası iletişim yöntemleri ile diyaloga dayalı simetrik bir süreç kullanılması, sorumluluklara dikkat edilmesi, hesap verebilir ve şeffaflık içerecek şekilde bilgi akışının sağlanması ve özel hayatın gizliliğine riayet edilmesi gibi yaklaşımlar sağlık hizmeti alıcılarına değer verildiğinin gösterilmesi açısından önemlidir. Ayrıca araştırma sonucu sağlık kuruluşlarına olan güven duygusunun destekleyici davranışlara yönelik en önemli unsur olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden sağlık kuruluşları halkla ilişkiler uygulamalarıyla güven unsurunu daha kapsayıcı hale getirerek arttırmalıdır. Sağlık kuruluşlarının çok farklı sosyokültürel ve demografik özelliklere sahip bireylerden oluşan hedef kitlelerinin farklılıkları hakkında bilgi sahibi olmak etkili iletişimsel becerilerin geliştirilmesi ve sürdürülmesi için gereklidir. Hedef kitle ilişkilerinin güven unsuru açısından geliştirilmesi için sağlık kuruluşlarındaki birim farklılıklarına göre ihtiyaç, talep ve beklentilere yönelik olarak çok farklı yaklaşımlar kullanılabilir. Örneğin, sağlık kuruluşları tarafından kurumsal itibara ve imaja odaklanması güven unsuru için yeterli görülebilmektedir. Oysaki sağlık kuruluşlarında, farklı deneyimlerden dolayı, özel stratejiler gerektiren psikolojik unsurları göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu nedenle güven unsurunun oluşturulması için kaygı ve endişelerin giderilmesi gerekmekte, etik, ahlaki ve sosyal açıdan hesap verebilir bir şekilde davranmak gerekmektedir.

Hedef kitlelerin duygu ve düşünceleri zaman içinde değişebilir. Üstelik ilişkisel sonuçlar birçok sosyal faktörden etkilenir. Tüm halkla ilişkiler uygulamalarının sonucuna yönelik olarak ise öncelikle güven unsuru oluşturmak gerektiği söylenebilir. Sağlık kuruluşlarının hizmet alıcılarıyla etkili iletişim kurması güven duygusunu oluşturmak ve arttırmak için gereklidir. Ancak güven oluşturmak, özellikle de sağlık sektöründe, sadece halkla ilişkiler uygulayıcılarının kontrolünde olan bir durum değildir. Bu yüzden sağlık hizmeti alıcıları üzerinde güven unsurunu neyin oluşturduğuna ve güvenin nasıl arttırılacağına yönelik ölçümler yapılmalı, olumlu ve olumsuz etkiler not edilmelidir. Chia'ye (2004) göre güven, karşılıklı olarak anlaşıldığında ve değer verildiğinde ilişkilerin geliştirilmesine ve sürdürülmesine yardımcı olabilir. Aksi takdirde, güven, ilişkilerin gelişmesine değil, esas olarak sonuçlara bağlı olacaktır.

Bağlılık: Bağlılık unsuru sağlık kuruluşlarının hedef kitleleri ile olan ilişkilerinin kalitesine yönelik bir sonuçtur. Sağlık kuruluşlarında halkla ilişkilerin değerinin ortaya çıkartılması için bağlılığa yönelik yararlarının ortaya çıkartılması gerekmektedir. Sağlık kuruluşlarında hedef kitle ayrımlarının sınıflandırılması ve tanımlanması, bu ayrımlar arasında eşitliğin sağlanması ve ortak yaklaşımların uygulanması değer yaratma sürecine ve bağlılık ilkesine katkı sağlayacaktır. Bağlılık duygusal, bilişsel ve davranışsal niyetleri içermektedir. Halkla ilişkiler uygulamalarına yönelik iletişimsel sürecin miktarının ve kalitesinin daha fazla bağlılık hissi yaratabileceği söylenebilir. İlişkisel sonuçlar bilişsel, duygusal ve davranışsal süreçlere yönelik tutumları ölçen fizyolojik ve psikolojik etkilere göre belirlenebilen oldukça karmaşık unsurlardır. Tüm bunlar deneyimsel öğrenme süreci ile oluşur ve zaman içinde değişebilir. Bilişsel ve duygusal tutumların davranışsal bağlılığın bir öncüsü olduğu söylenebilir. Ki ve Hon (2007) ve Grunig ve Hung-Baesecke (2015) yapmış oldukları araştırmada ilişki kalitesi algısının halkın tutumu ve davranışsal niyetleri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu yüzden önemli olan bunların tutumlara nasıl yansıdığı araştırılmasıdır. Çünkü tutumlar tüm değişkenleri içermektedir. Olumlu tutumsal sonuçlar ile sağlık hizmeti alıcıları sağlık kuruluşlarının savunucuları ve destekçisi olabilirler. Ağızdan ağıza iletişim ve sosyal medya kanallarında olumlu yorumlamalar şeklinde oluşturulacak bir iletişimin ise davranışsal desteği arttırabileceği ve sağlık kuruluşlarının kurumsal kimliklerine yönelik değer oluşturabileceği söylenebilir (Çelebi, 2020b)

Karşılıklı Kontrol: Sağlık kuruluşları hedef kitleleri ile olan ilişkilerinde daha fazla güç sahibi olduğu düşünebilir. Halkla ilişkiler uygulayıcıları kuruluşlar ve hedef kitleleri arasında arzulanan karşılıklı olumlu ve yararlı ilişkisel sonuçlara ulaşabilmek için bir aracı olarak işlev görmektedir. Halkla ilişkiler uygulayıcıları sağlık kuruluşlarında sadece kurumsal amaçlara değil aynı zamanda kamu yararına da hizmet eden ilişkisel bir süreçle faaliyetlerini sürdürmelidir. Bu yüzden sadece diyalog oluşturmak ve etkileşim kurmak yeterli olmamaktadır. Hedef kitlelerin görüşlerinin dikkate alınması ve karşılıklılık ilkesinin uygulanması etkileşim kurmak kadar değerlidir. Karşılıklılık ilkesinin daha olumlu ve uzun süreli ilişkiler yaratacağı söylenebilir. Karşılıklılık için sağlık kuruluşlarının geribildirimler ile hedef kitlelerinin ihtiyaç ve endişelerine yönelik görüş ve önerilerini dikkate alması ve bunun için ikna edici, açık, doğrudan ve aktif bir diyalog başlatması gerekmektedir. Halkla ilişkiler literatüründe açık, özgün ve şeffaf iletişim yoluyla kuruluşlar ve kamuoyu arasında güçlü ilişkiler kurmak, mükemmel halkla ilişkilerin mihenk taşı olarak görülmüştür (Grunig ve Grunig, 2008; Taylor ve Kent, 2014). Böylece hedef kitlelerinin kendilerini değerli hissetmeleri sağlatılmalıdır. Aksi halde kendilerini geçici ve daha az değerli bir birey olarak görebilirler. İlişkileri geliştirmek hedef kitle gruplarını tanımayı ve onlara nasıl değer verildiğini göstermeyi gerektirir. Diğer yandan özel hayatın gizliliği ilkesine uyulması ve bilgilerin nasıl korunacağı gibi nedenler göz ardı edilmemelidir. Sağlık hizmeti alıcılarının sağlık kuruluşlarına karşı tutumlarının halkla ilişkiler algılamalarıyla arasında çok farklı faktörler olabilir. Bu faktörlere yönelik olarak karşılıklı değerler yaratmak, psikolojik süreçleri tanımlamak, kişilerarası etkili iletişim tekniklerinden yararlanmak, samimiyetlik kurmak vb. stratejiler iletişimsel kalitenin arttırılmasına katkı sağlayabilir. Çünkü ilişki yönetimi genellikle iletişimsel etkinlik ile ilişkilendirilmektedir (Kim ve Rhee, 2011). Bir ilişki yönetimi aracı olarak kişilerarası iletişim yeteneği önemli bir kaynaktır. Bu sayede olumlu beşeri ilişkiler kurulur, geliştirilir ve sürdürülür. Halkla ilişkiler uygulamaları ile kurulan iletişimsel süreç sadece bilgi alışverişinde bulunma değil aynı zamanda olumlu tutumsal algılar oluşturmaya yönelik bir süreçtir. Sağlık hizmeti alıcılarının kaygı ve endişeleri bilişsel, duygusal ve davranışsal tutumlarını etkileyebilir. Olumsuz duyguları gidermek veya en aza indirmek sağlık sektöründe halkla ilişkiler uygulayıcılarının üzerinde durması gereken temel konulardan biridir.

Halkla ilişkiler çalışanları temsil ettikleri kuruluşların amaçlarına hizmet etmenin yanı sıra toplum geneline de katkıda bulunabilecek ilişkisel sonuçlara odaklanan bir süreçle faaliyetlerini sürdürmelidir. Sağlık kuruluşlarının hizmet alıcıları ile olan ilişkilerinin kalitesinin geliştirilmesi halkla ilişkiler uygulayıcılarının mesleki başarı potansiyelinin önemli bir göstergesidir. Bunun için halkla ilişkiler uygulayıcıları son derece gelişmiş etkili iletişim becerilerine sahip olmalıdır. İletişimsel süreçte aktif dinleme ve etkili geribildirim

önemlidir. İletişimsel sürecin kalitesini arttırmak ve etkili iletişim stratejileri geliştirebilmek için kapsayıcı ve tutarlı mesajlar verilmesi gerekmektedir.

Sağlık kuruluşlarının halkla ilişkiler çalışmaları aracılığıyla tüm hedef kitleleriyle ilişkilerini geliştirmeye odaklanması gerekmektedir. Sağlık kuruluşlarının sağlık hizmeti alıcılarıyla olan ilişkilerinin kalitesinin uzun vadeli ve sürdürülebilir olabilmesi için ilişkisel sonuçların nasıl oluştuğu anlaşılmalı, bu ilişkisel sonuçların zamanla nasıl değişebileceğine yönelik ölçümler yapılmalı ve bu ilişkisel sonuçları geliştirmeye zaman ayrılmalıdır. Çünkü halkla ilişkilerde ilişki yönetimi hedef kitle odaklı bir yaklaşım gösterildiğinde başarıya ulaşabilmektedir (Ni ve diğerleri, 2018). Bunları yaparken etik ve ahlaki değerlere uygun davranılması, dürüstlük ve iyi niyetlilik gösterilmesi, sağlık hizmeti alıcılarının tüm ihtiyaç ve beklentilerinin anlaşılması ve bunlara imkânlar dâhilinde cevap verilebilmesi, iyi kurumsal temsilcilere sahip olunması vb. stratejiler sağlık hizmeti alıcılarına değer verildiğinin gösterilmesi açısından önemlidir. .

Sağlık kuruluşlarında halkla ilişkiler uygulayıcıları ilişkisel sonuçlar olarak memnuniyet, güven ve bağlılığın nasıl kurulacağı ve bunların nasıl korunabileceği konusunda tavsiyeler verilmesinden sorumludur. Ancak bu tutumlar sağlık kuruluşlarında oldukça karmaşık bir takım algılar sonucunda oluşmaktadır. Bu yüzden bu tutumların algılanmasına etki edebilecek tüm faktörlerin iyice anlaşılması gerekmektedir.

Gelecek araştırmalarda sağlık hizmeti alıcılarının sağlık kuruluşlarıyla olan ilişkisel sonuçlarını etkileyebilecek psikolojik faktörlerin nedenleri ve zaman içinde bunların nasıl değiştiği araştırılmalıdır. Sağlık hizmeti alıcılarının geçmiş tecrübeleri, coğrafi ve kültürel farklılıklar gibi nedenler ve demografik unsurlar ileriki araştırmalara dâhil edilebilir. Ayrıca ilişki geliştirme stratejilerin kalitesini belirlemek ve sağlık kuruluşlarında bu ilkeleri oluşturabilmeye yönelik stratejiler geliştirebilmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

- Chia, J. (2004). Is trust a necessary component of relationship management?. *Journal of Communication Management*, 9(3), 277–285. doi:10.1108/13632540510621515
- Coombs, W.T. ve Holladay, S.J. (2007). The negative communication dynamic. *Journal of Communication Management*, 11(4), 300–312. Doi:10.1108/13632540710843913
- Çelebi, E. (2019). *Halkla ilişkiler uygulamaları nasıl olmalı?*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çelebi, E. (2020a). Kurumsal halkla ilişkilerin etkinliğini ölçme: STK gönüllüleri üzerine bir araştırma, *Selçuk İletişim*, 13(1), 180-196. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/josc/issue/52040/607432>
- Çelebi, E. (2020b). Sosyal medya iletişiminin kurumsal itibar algısı üzerindeki rolü, Pamukkale Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 108-118. Doi: 10.30794/pausbed.737870
- Dhanesh, G.S. ve Duthler, G. (2019). Relationship management through social media influencers: Effects of followers' awareness of paid endorsement. *Public Relations Review*, 45(3), 1-13. doi: 10.1016/j.pubrev.2019.03.002
- Duğan, Ö. ve Uludağ, A. (2015). Sağlık çalışanlarının halkla ilişkilere bakışı: Selçuk üniversitesi tıp fakültesi örneği, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 41-51. Erişim adresi: <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/1156>

- Ferguson, M. A. (2018). Building theory in public relations: Interorganizational relationships as a public relations paradigm. *Journal of Public Relations Research*, 30(4), 164-178. doi: 10.1080/1062726X.2018.1514810
- Gordon, C.G. ve Kelly, K.S. (1999). Public relations expertise and organizational effectiveness: A study of U.S. hospitals. *Journal of Public Relations Research*, 11(2), 143-165. doi: 10.1207/s1532754xjpr1102_03
- Grunig, J.E. ve Grunig, L.A. (2008). Excellence theory in public relations: Past, present, and future. In: Zerfass, A. Van Ruler, B. & Sriramesh, K. (eds) *Public Relations Research*. Wiesbaden, 327-347. doi: 10.1007/978-3-531-90918-9_22
- Grunig, J.E. ve Hung-Baesecke, C.J.F (2015). The effect of relationships on reputation and reputation on relationships: A cognitive, behavioral study. Ki, E.J., Kim, J.N. & Ledingham, J.A. (eds.) *Public relations as relationship management: A relational approach to the study and practice of public relations* (63-113), Routledge, New York And London
- Heath, R. L. (2013). The journey to understand and champion OPR takes many roads, some not yet well traveled. *Public Relations Review*, 39(5), 426–431. doi: 10.03.248/j.pubrev.2013.05.002
- Hon, L.C. ve Grunig, J.E. (1999). Guidelines for measuring relationships in public relations. *Institute for Public Relations*, 1-40. Erişim adresi: http://paineublishing.com/wp-content/uploads/2013/10/Guidelines_Measuring_Relationships.pdf
- Jo, S. (2018). In search of a causal model of the organization–public relationship in public relations. *Social Behavior and Personality*, 46(11), 1761–1770. doi: 10.2224/sbp.7022
- Khodarahmi, E. (2009). Strategic public relations. *Disaster Prevention and Management*, 18(5), 529-534. doi: 10.1108/09653560911003723
- Ki, E. ve Hon, L.C. (2007). Reliability and validity of organization: Public relationship measurement and linkages among relationship Indicators in a membership organization. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 84(3), 430-431. Doi:10.1177/107769900708400302
- Ki, E.-J. ve Hon, L. (2007). Testing the linkages among the organization-public relationship and behavioral intentions. *Journal of Public Relations Research*, 19(1), 1–23. doi:10.1080/10627260709336593
- Kim, J. N. ve Rhee, Y. (2011). Strategic thinking about employee communication behavior (ECB) in public relations: Testing the models of megaphoning and scouting effects in Korea. *Journal of Public Relations Research*, 23(3), 243–268. doi:10.1080/1062726X.2011.582204
- Kim, D. (2018). Examining effects of internal public relations practices on organizational social capital in the Korean context: Mediating roles of employee-organization relationships. *Corporate Communications: An International Journal*, 23(1), 100-116. doi:10.1108/CCIJ-01-2017-0002
- Ledingham, J.A. (2008). A chronology of organization-stakeholder relationships with recommendations concerning practitioner adoption of the relational perspective. *Journal of Promotion Management*, 14(3-4), 243-262. doi:10.1080/10496490802637846
- Moorman, C., Zaltman, G. ve Deshpande, R. (1992). Relationships between providers and users of market research: The dynamics of trust within and between organizations. *Journal Of Marketing Research*, 29(3), 314-328. doi: 10.1177/002224379202900303

- Ni, L., Wang, Q. ve Sha, B-L. (2018). *Intercultural public relations: Theories for managing relationships and conflicts with strategic publics*. New York: Routledge.
- Ni, L., Xiao, Z., Liu, W. ve Wang, Q. (2019). Relationship management as antecedents to public communication behaviors: Examining empowerment and public health among AsianAmericans. *Public Relations Review*, 45(5), 1-10. doi: 10.1016/j.pubrev.2019.101835
- Park, H. ve Reber, B.H. (2010). Using public relations to promote health: A framing analysis of public relations strategies among health associations. *Journal of Health Communication*, 15(1), 39-54. doi: 10.1080/10810730903460534
- Pressgrove, G. N. ve McKeever, B.W. (2016). Nonprofit relationship management: Extending the organization-public relationship to loyalty and behaviors. *Journal of Public Relations Research*, 28(3-4), 193-211. doi: 10.1080/1062726X.2016.1233106
- Public Relations Society of America (PRSA) Erişim adresi (11 Aralık 2020): <https://www.prsa.org/about/all-about-pr>
- Sisson, D. C. (2015). Authentic relationship management to heighten control mutuality in social media. *Doctoral dissertation*, Erişim adresi: <http://scholarcommons.sc.edu/etd/3608>
- Springston, J.K. ve Lariscy, R.A.W. (2005). Public relations effectiveness in public health institutions. *Journal of Health and Human Services Administration*, 28(2), 218-245. Erişim adresi: <http://www.jstor.org/stable/41288065>
- Taylor, M. ve Kent, M.L. (2014). Dialogic engagement: Clarifying foundational concepts, *Journal of Public Relations Research*, 26(5), 384-398. doi: 10.1080/1062726X.2014.956106
- Yıldırım Becerikli, S. (2013). Türkiye’de sağlık iletişimi üzerine yazılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi: Eleştirel bir bakış. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 12(2), 25-36. doi: 10.1501/Ashd_0000000089

Extended Abstract

Purpose

In order to achieve the desired results regarding the effectiveness of public relations practices in health institutions, it is necessary to understand the needs, expectations and concerns of the healthcare recipients. Relational results in public relations can be used as a strategy that can measure the human relationships that health organizations have established with healthcare recipients. Strengthening the relational consequences of healthcare organizations with healthcare recipients may determine the emotional and behavioral support of healthcare recipients to healthcare organizations. The aim of this study is to explain the importance of relational dimensions in health institutions, to predict relational results with communicative skills, and thus to reveal the value of public relations in health institutions.

Design and Methodology

While creating the research questions, the scale developed by Grunig and Hunt (1999) for the Public Relations Institute was used. 5 items were used to measure the feeling of trust in the research scale. For example, “these healthcare provider employees treat healthcare healthcare recipients honestly and fairly.” 4 items were used for

the control mutuality. For example, “these healthcare professionals don’t consider themselves superior when dealing with healthcare recipients”. 5 items were used for the commitment. For example, “I generally prefer this health institution to receive health services”. 6 items were used for the satisfaction. For example, “I am pleased to receive health service from this health institution”.

Relational results are considered as an attitudinal dimension and independent variables. Within the scope of the research, the following questions were asked:

Research Question 1: With which relational dimension do healthcare recipients define their requests for the preferences of health institutions?

Research Question 2: What is the correlation between the relational outcomes (control mutuality, trust, satisfaction, loyalty) of health care recipients with healthcare organizations?

Research Question 3: Does the degree of relational dimensions of health service recipients with health institutions differ between public and private health institutions?

Research Question 4: Is there a relationship between relational results and the corporate reputation of health institutions?

Criterion sampling method was used in sample selection. The time required to develop an attitude towards the health institution from which service is provided was determined as 3 months, and the survey was applied to health service recipients who are over 18 years of age and volunteering to participate in the survey.

Findings

Since the first research question aims to define the requests of health service recipients towards the preferences of health institutions with relational dimensions, the general averages for each relational dimension item were measured. Control mutuality ($M = 3.74$, $SS = .69$) gave the highest average in public health institutions. Satisfaction ($M = 3.60$, $SS = .79$) ranked second, trust ($M = 3.56$, $SS = .78$) in the third, and commitment ($M = 3.51$, $SS = .80$) in the fourth rank. The factor of control mutuality ($M = 3.70$, $SD = .71$) has the highest average in private health institutions. Satisfaction ($M = 3.66$, $SS = .74$) ranked second, commitment ($M = 3.48$, $SS = .61$) in the third, and trust ($M = 3.38$, $SS = .62$) in the fourth rank. According to the research data, the "control mutuality" dimension towards the communicative process provided the strongest positive effect in both organizations. It can be said that the communicative process is primarily related to the control mutuality dimension.

For the 2nd research question, a significant correlation was found between all relational dimensions. While the highest correlation was measured between control mutuality and satisfaction (.722), the second was trust and commitment (.713). All relational dimensions were related to each other. Therefore, it can be said that strengthening or changing the relational dimensions can also mean changing or strengthening the perception towards health institutions.

In order to receive for an answer to research the 3rd question, the degree of relational dimensions of health service recipients with health institutions was compared according to private and public health institutions. According to the Anova test, the difference between commitment ($F = 985, 479 > 0.05$); trust ($F = 927, 548 >$

0.05); satisfaction ($F = 565, 903 > 0.05$) and control mutuality ($F = 877, 585 > 0.05$) averages were not statistically significant in public and private health institutions.

According to the results, there is a significant correlation between relational results and corporate reputation in both private and public health institutions.

Research Limitations

Future research should investigate the causes of psychological factors that may affect the relational results of health care recipients with healthcare institutions and how these have changed over time. Reasons such as the past experiences of healthcare recipients, geographical and cultural differences, and demographic factors can be included in future research. In addition, more research is needed to determine the quality of relationship development strategies and to develop strategies to establish these principles in health institutions.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

Satisfaction: If health service recipients are satisfied with their relationship with an organization, they feel valued and respected by health institutions, they continue their relationships. With regard to satisfaction, it is necessary to determine the expectations, concerns, perceptions, attitudes of the health service recipients and their distinctive effects on behavioral results.

Trust: Trust in health institutions has been measured as one of the most important factors. Approaches such as using effective interpersonal communication methods and a symmetrical process based on dialogue, paying attention to responsibilities, ensuring accountability and transparency, and respecting the privacy of private life are important in terms of showing that healthcare clients are valued.

Commitment: The factor of commitment is a result of the quality of the relationships of health institutions with their healthcare recipients. In order to reveal the value of public relations in health institutions, it is necessary to reveal the benefits of commitment. It can be said that the amount and quality of the communicative process for public relations practices can create a greater sense of commitment.

Control Mutuality: Public relations practitioners should continue their activities in health institutions with a relational process that serves not only institutional purposes but also the public good. Therefore, it is not enough to just create a dialogue and interact. Considering the opinions of the healthcare recipients and applying the principle of reciprocity is as valuable as interacting. It can be said that the principle of control mutuality will create more positive and long-lasting relationships.

Originality/Value

Improving the quality of the relations of health institutions with their service recipients is an important indicator of the professional success potential of public relations practitioners. For this reason, public relations practitioners must have highly developed, effective communication skills. Active listening and effective feedback are important in the communicative process. In order to increase the quality of the communication process and to develop effective communication strategies, inclusive and consistent messages should be given.

In order for the quality of the relationships of healthcare organizations with healthcare providers to be long-term and sustainable, it should be understood how relational results are formed, measurements should be made about how these relational results may change over time. Public relations practitioners in healthcare organizations are responsible for providing advice on how to build and maintain satisfaction, trust and loyalty as relational outcomes. However, these attitudes are formed as a result of quite complex perceptions in health institutions. Therefore, all factors that can affect the perception of these attitudes should be thoroughly understood.

Araştırmacı Katkısı: Engin ÇELEBİ (%100).

Ruhsal Liderliğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisini Farklı Kuşaklar Üzerinden İnceleme^{1 2}

Alper DEMİRDAĞ³ - Şafak GÜNDÜZ⁴

Başvuru Tarihi: 27.01.2020

Kabul Tarihi: 16.02.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu araştırmanın amacı ruhsal liderliğin iş tatmini üzerindeki etkisini farklı kuşaklar bazında incelemektir. Ruhsal Liderlik Ölçeği ve İş Tatmininin sosyodemografik bilgilere göre farklılık gösterip göstermediğinin sınındığı bu araştırma, nicel verilere dayalı tarama modellerden ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. Ölçüm aracı olarak, Fry'ın 40 maddelik Ruhsal Liderlik Ölçeği ile 18 maddelik Minnesota İş Tatmini Ölçeği kullanılmıştır. Toplanan verilerin analiziyle elde edilen bulgulara göre, ruhsal liderlik arttıkça iş tatmini de artmaktadır. Y kuşağının ruhsal liderlik algısı toplam 9 boyutun 5'inde X kuşağına göre daha yüksektir. İş tatmini algısı puanları değerlendirildiğinde Y kuşağının iş tatmini algısının sadece içsel tatmin boyutunda X kuşağından daha yüksek olduğu görülmektedir. Ruhsal liderliğin iş tatmini üzerindeki etkisini farklı kuşaklar üzerinden incelemesine atıfta bulunan bu çalışma, X ve Y kuşaklarının ruhsal liderlik ve iş tatmini algıları arasında kısmi farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. Ruhsal liderliğin iş tatminini pozitif yönde etkilediği literatürü destekler biçimde bir kez daha görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ruhsal Liderlik, İş Tatmini, Kuşaklar

Atıf: Demirdağ, A. ve Gündüz, Ş. (2021). Ruhsal liderliğin iş tatmini üzerindeki etkisini farklı kuşaklar üzerinden inceleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 99-118.

¹ 2019 yılına ait tezden üretildiği için etik kurul izni gerekmemektedir.

² Bu çalışma yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

³ Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, email2alper@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5747-7131

⁴ Maltepe Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, safakgunduz@maltepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2589-8780

Analysing the Impact of Spiritual Leadership on Job Satisfaction Through Different Generations

Alper DEMİRDAĞ⁵ - Şafak GÜNDÜZ⁶

Submitted by: 27.01.2020

Accepted by: 16.02.2021

Article Type: Research Article

Abstract

The aim of this study is to examine the effect of spiritual leadership on job satisfaction in different generations. This study was designed to investigate whether the Psychological Leadership Scale and Job Satisfaction differ according to sociodemographic variables. Fry's 40-item Spiritual Leadership Scale and 18-item Minnesota Job Satisfaction Scale were used. It was found that job satisfaction increases when spiritual leadership perception increases. The spiritual leadership perception of the Generation Y is higher in 5 of the 9 dimensions compared to the Generation X. When the perception of job satisfaction scores are evaluated, it is seen that the Generation Y is higher than the Generation X only in the internal satisfaction dimension. This study, which refers to the effect of mental leadership on job satisfaction over different generations, reveals that there is a partial difference between the perceptions of spiritual leadership and job satisfaction of the Generations X and Y. It was once again seen that spiritual leadership positively affects job satisfaction, in support of the literature.

Keywords: Spiritual Leadership, Job Satisfaction, Generations

⁵ Maltepe University Graduate School Business Administration, email2alper@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5747-7131

⁶ Maltepe University Faculty of Business and Management Sciences, safakgunduz@maltepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2589-8780

Giriş

İş yaşamının gün geçtikçe artan yoğun ve karmaşık yapısında İşletme disiplini de ilgisini çalışanların iş yerinde yaşamını nelerin daha anlamlı kılabileceğine yöneltmiş ve ruhsal liderlik konusunda araştırmalar artmıştır. Çalışanların iş tatmininde etkili olabilecek unsurları, özellikle de liderlik ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi araştıran çok sayıda çalışma mevcuttur (Gündüz, 2016). Bu bağlamda ruhsal liderlik ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi irdelemek mevcut literatüre katkı sağlayacaktır. Farklı kuşakların bir arada çalıştığı iş yaşamında, kuşaklar arasında ruhsal liderlik algılarındaki ve iş tatmini algıları arasındaki farklılıkları tespit etmek, işletme disiplinine ve profesyonellere yol gösterici nitelikte olabilecektir. Literatürde, demografik özelliklerden yaşın iş tatmini düzeyinde nasıl bir fark yarattığına ilişkin pek çok çalışma mevcuttur (Toker, 2007; Friday ve Friday, 2003). Bu çalışmaların büyük kısmı yaş arttıkça iş tatmininin de arttığını göstermektedir. Bu çalışmada ise yaş değişkeni, X ve Y kuşağı ayrımı ile belirtilerek hangi kuşağın iş tatmininin daha fazla olduğu tespit edilerek kuşak çalışmalarına katkı sağlanacaktır.

Gerek işletme disiplininde, gerekse profesyonel iş yaşamında oldukça dikkat çeken liderlik kavramı, ticari türbülanslarda da etkili olduğu için sermaye sahiplerinin dikkatini çekmekte ve insan kaynaklarının planlarını etkilemektedir (Parameshwar, 2005; Strack ve ark., 2000). Gelişen teknoloji, güncel hayattaki olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuzluklara da yol açmaktadır ve birtakım eksiklikleri mevcuttur. Bu eksikler içerisinde önemle dikkate alınması gereken bir kavram maneviyattır. Maneviyat, bireysel ve insan odaklı bir kavramdır. Her insan, maneviyatı zihniyetiyle şekillendirip tanımlayabilmektedir (Dent ve ark., 2005; Strack ve ark., 2002; Freeman, 2011). Maneviyat, ruhsal liderliğin temelini oluşturarak iş yerlerindeki gelişimi arttırmakta ve dolayısıyla iş doyumuna katkı sağlamaktadır (Dent ve ark., 2005; Cook-Greuter, 2002; Sanders ve ark., 2003). Bu çalışma, ruhsallığı liderliğin ayrılmaz bir parçası olarak temellendirmekte; ruhsallığı bütünlük bir liderlik geliştirme modelinin değişkeni olarak kuşaklar bazında irdeleyerek ruhsal liderlik ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Ruhsal liderlik

Liderlik Kuramı, milattan önceki yıllarda “Özellik Kuramı” ile başlayarak 1940’lı yıllara kadar devam etmiş, 1940-1960 arası “Davranışsal Kuram” ile lider davranışları konuya dahil edilmiş, 1960-1980 arasında ise “Durumsal Kuram” ile liderlerin çevreleriyle etkileşimleri ve bunun sonuçları irdelenmiştir. 1980 ve sonrası “Yeni Yaklaşımlar” kavramı ile (Koçel, 2001), 21. yüzyılın yeniliklerine adapte olabilen Y ve Z kuşağının karakteristik özellikleri gelişim göstermiş ve kuşaklarda yaşanan bu değişim liderliği etkilemiştir (Serinkan, 2012).

Son yıllarda iş ortamlarında ekonomik krizlerle birlikte kendini gösteren aşırı stresli yaşam tarzı sonucu, rutin hayattan zevk almama (Demircioğlu, 2015), kolay tatmin olmama (Aslan-Yılmaz ve Dönmez, 2013) ve dışlanma duygusuna yol açmış ve böylece, geleneksel liderlik anlayışından uzaklaşarak manevi liderlik anlayışına doğru yönelinmiştir (Baloğlu ve Karadağ, 2009; Marx, 2006). Uzun zamandır ihmal edilmiş bir alan olan maneviyatın liderlik teorilerine dâhil edilmesi liderin değerleri, tutumları ve davranışları yoluyla başkalarının motive etmesi hedeflenmiştir (Fry, 2003). Tek bir liderlik çeşidi üzerinde uzlaşamaması liderlik kavramında farklı teorilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Maneviyat duygusunun liderlik ile bütünlükmesi fikrinden yola çıkan Ruhsal Liderlik de bu teorilerden biri olarak gündeme gelmektedir (Fry ve ark., 2017).

Kişisel özelliklerin, umudun, inancın, maneviyatın, anlam, özgecil sevgi ve aitlik hissi boyutlarının liderlik ile bütünlükmesi ile ortaya çıkan ruhsal liderlik modelinde kişisel vizyon ile ruh birleşir (Fry, 2003). Ruhsal liderlik modelinde, vizyon, kişinin hayatında ulaşmak istediği hedeftir (Chen ve Yang, 2012). Böylece aynı vizyona sahip çalışanların umut ve inanç duyguları ile hedeflerine ulaşacaklarına ve yaptıkları işleri başaracaklarına

dair kendine olan güvenleri artar ve ortak duyguları ruhsal olarak temellenir (Fry ve ark., 2017). Ruhsal olarak hedeflerine ulaşmaya hazır bireyler için hedeflerine ulaşmak ödül almak gibidir. Örgüt içinde ödül olarak görülen bu ortak duygu, çalışanların sağlam bir inanca sahip olması sayesinde kişisel ve örgütsel vizyonlarının daha fazla güçlenmesine yol açmaktadır (Chen ve Yang, 2012).

Ruhsal lideri olan çalışanların, ortak ve net vizyon nedeniyle daha iyi performans gösterme olasılığı daha yüksektir (Gündüz, 2017). Ruhsal liderlik, örgüt içinde uzun vadeli bir mücadeleyi ve farklı bir geleceği vad ederek motivasyonu artırır. Lider için bu noktada yapılması gereken verilen vaatleri gerçekleştirerek takipçilerinin tatmin duygusunu yükseltmek ve yaptıkları işten keyif almalarını sağlamaktır. Motivasyonu yükselen çalışanlar, performanslarını geliştirmek için kendilerini zorlayacak hedefleri isterler (Locke, 1976). Basit işleri yapmayı tercih etmezler, çünkü işlerini ve işyerini severler. Görev ve sorumluluk alarak, kendilerine güvenerek, kendilerini ve yaşamayı severek (Allen, 1972), inançları ve ruhsal özgürlükleri sayesinde zor işlerin üstesinden gelebileceklerini düşünerek işlerin kararlılıkla yaparlar.

Ruhsal liderlik diğer liderlik türlerinde olduğu gibi farklı seviyelerde görülmektedir (Corgnet ve ark., 2015). Ruhsal liderlik modeli genel olarak, kendine güvenmeyi ön plana koyan ve zorlu görevlere karşı işini severek ve mükemmeliyetçi bir tutumla yapan ve yaptığı işin altından kalkan bireyleri motive etmek üzerinedir (Yang ve ark., 2017). Ruhsal liderliğin temelinde beden, akıl, kalp ve ruh bulunmaktadır (Moxley, 2000). Bu dört ana nokta aynı zamanda insan varlığının da merkezini oluşturmaktadır ve kişilerden yüksek düzeyde verim alabilmek için kullanılmaktadır (Harvard Business School Publishing, 2015). Ruhsal lider, çalışanın bu dört öğeyi bir araya getirerek maneviyat elde etmesini sağlar, bu da kişinin yaptığı işten keyif almasını sağlar (Vu ve Gill, 2018; Gündüz, 2017).

Çalışan birey çoğunlukla, kendini geliştirebileceği, kişisel motivasyonunu arttırabileceği, maddi ve manevi duygularını tatmin ederek kendisine hitap eden bir iş ve yeteneklerini sergileyebileceği bir çalışma ortamı arar (Goleman, 2007). Yaptığı işteki rolü ile iş yaşamı dışında sahip olduğu rollerin uyum içinde olması bireyin mutluluk duygusunu artırırken aynı zamanda da işyerindeki üretkenliğin de devamlılığını sağlayarak, çalışanların işten kopmalarını ve soğumalarını engeller (Giacalone ve Jurkiewicz, 2003).

Ruhsal liderlik, çalışanlar tarafından arzulan ortak bir vizyon oluşmasına (Hoppock, 1935) ilham vermesi nedeniyle (Fry, 2003) iş tatminini yükselterek çalışanlara işyerinde hayallerini gerçekleştirebilme umudu verir (Weng ve ark., 2015). İş tatmini, işin özellikleri ile çalışanların beklenti ve isteklerinin kesiştiği noktada gerçekleşir. Yoğun rekabetin yaşandığı günümüzde, örgütlerin ayakta kalabilmeleri ve rekabet edebilmeleri sahip oldukları kaynakları en etkili ve verimli biçimde kullanmalarına bağlıdır (Aşık, 2010). Ruhsal lider, kişinin kendisine ve bulunduğu ortama bir şekilde her zaman katkı sağlamasını bekler (Fry, 2003). İşyerine geldiğinde sevinen, kendini evinde gibi hisseden, işyerinde gördüğü saygıdan memnun olan ve bu duygularla her gün işine giden çalışanlar, işyerinde karşılıklarına gelen karmaşık ya da zor problemleri çözme konusunda daha arzulu olurlar ve işleri verimli şekilde yaparlar (Rose ve ark., 2016).

Ruhsal liderlik teorileri ilk ortaya çıktığında, ABD iş dünyasında yayımlanan ruhsal liderlik çalışmaları, istenilen ve beklenen ilgiyi görmemiş ve ruhsal liderlik teorileri için sığ düşüncelere bağlı varsayımlar olduğu eleştirileri yapılmış (Hoppe, 2005), ancak yine de bu teori üzerine yapılan araştırmalara destek verilmiştir (Pratt, 2000).

İş tatmini

İsteklerin gerçekleşmesi ile kişide oluşan mutluluk düzeyine ya da yeterli doyumluğa ulaşmaya tatmin denir. İş tatmini de çalışanın işini yaparken sahip olduğu mutluluk düzeyi ya da işine hissettiği doyumluk derecesi olarak ifade edilebilir (Yüksel, 2007). İş tatmini, çalışanın işine devam edip etmeyeceğini belirler ve çalışma ortamını düzenleyerek yönetimin alacağı kararlarda çalışanlara karşı güç verir (Wnuk, 2017).

1935'te Hoppock tarafından yayınlanan "Job Satisfaction" isimli makalede iş tatmini "bir kişinin gerçekten işinden tatmin olduğunu söylemesini sağlayacak tüm psikolojik, fizyolojik ve çevresel koşullar" olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle çalışanların yaptıkları işlerden elde ettikleri memnuniyet ve mutluluk düzeyine iş tatmini denir. İş tatmini, çalışanların işlerine karşı hissettikleri duygusallığın (Vroom, 1964), iş yaparken aldıkları hazzın, mutluluğun ve iş yerine karşı gelişen aidiyet duygusunun bütünü olarak da betimlenebilir (Ülker ve Özdemir, 2016). İş tatmini kişilerin istekleri, hedefleri, beklentileri ve ihtiyaçları ile performansları arasındaki ilişki hakkında fikir verir (Özdemir ve ark., 2016).

Fiziksel iyileştirme yaparak üretimde verimlilik artışı olabileceği fikri üzerine 1924 yılında başlanan ve 1934 yılına kadar devam eden Hawthorne deneylerinin, tahmin edilen aksine, fiziksel iyileştirme yapılmasının üretimde verimlilik artışına sebep olmadığını ortaya koyması (Ataman, 2009) araştırmaların sosyal etkenlere kayarak, çalışanların çalışma hayatındaki psikolojilerinin çalışmalarına yansıtılabileceği varsayımı üzerinde yoğunlaşmasına yol açmıştır (Mucuk, 2003).

Psikoloji, sosyoloji, işletme, örgütsel davranış gibi pek çok disiplinin ilgi odağı haline gelen iş tatmini, çalışanların içsel (duygulara ait) ve dışsal (ifadeye ait) hislerinin meydana getirdiği tepkiler bütünüdür. Tepkilerin pozitif veya negatif olması, şiddeti, biçimi örgüt ve çalışanlar arasında oluşturulan bağ ile şekillenmektedir (Özpehlivan, 2018). İş tatmini üzerine yapılan araştırmalar işin kendi niteliğini temel alan içsel iş tatmini ve işin çevre etkenlerini (yönetici, iş arkadaşları vb.) temel alan dışsal iş tatmini üzerine yoğunlaşmıştır (Lawler ve Porter, 1967; Gemmil ve Heisler, 1972; Deutsch, 1975; Feldman ve Arnold, 1985; Bogler, 2001). İş tatminini etkileyen unsurlar kişisel etkenler, sosyal etkenler (çalışma arkadaşları, etkileşim fırsatları), örgütsel etkenler (ücret, yapılan işin niteliği, yönetim tarzı, yükselme olanakları) ve çevresel etkenler (ekonomik, teknolojik, yasal) olarak sıralanabilir (Mullins, 1996).

Sosyal sermayenin, diğer bir deyişle çalışanların rekabet üstünlüğü sağlayan bir unsur olarak görüldüğünden hareketle, örgütte iş tatmininin sağlanamamasının örgütün sürdürülebilirliğini tehlikeye sokan bir etmen olduğu söylenebilir. İş tatmininin verdiği sağladığı doyum, çalışanın performansını arttırabileceğinden örgütsel başarıda da etkili olacağı şeklinde bir değerlendirme yapılabilir (Vecchio, 1988).

Bir Demografik Değişken Olarak "Kuşak"

Kuşak kelimesi, "yaklaşık yirmi beş-otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, batın, jenerasyon" anlamına gelmektedir (TDK, 2019). Kuşak kavramının tarihsel temelleri eski uygarlıklardan itibaren atılmış (Özer ve ark., 2013); kişiler arası periyodik ve sistemli farklılıklardan ortaya çıkmış, tarih, sosyoloji, psikoloji ve yönetim bilimi gibi alanlara inceleme konusu olmuştur (Adıgüzel ve ark., 2014). Kuşaklar birbirinden sadece o kuşağa ait bireylerde olan özellikler ile ayrılır (Toruntay, 2011). Kuşaklar arasında kişilerin yaşadıkları ortama ve sosyal çevrelerine, aldıkları eğitime ve gelecekte beklediklerine göre değişimler gözlenebilir. Farklı kuşakların birbirinden farklı şahsi bakış açısı olmasıyla birlikte aynı zamanda şahsına münhasır davranışları, güçlü ya da zayıf yanları bulunur. Birbirine yakın yıllarda doğmuş ve benzer deneyimleri yaşamış kişiler kendilerini aynı dönemin insanları olarak görürken, diğerleri farklı kuşak mensubu olarak adlandırılır. Kuşaklar, çok çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmakla birlikte bu çalışmada Sessiz Nesil (1925-1945), Bebek Patlaması (1946-1964), X Kuşağı (1965-1979), Y Kuşağı (1980-1999) ve Z Kuşağı (2000 ve sonrası) şeklinde sınıflandırılarak incelenmiştir (Yüksekbilgili, 2013).

Sessiz Nesil: 1925-1945 arası doğan sessiz nesil mensupları, bilgili, muhafazakâr, disiplinli, sorumluluk duygusu yüksek, keşfetme yeteneği gelişmiş bireylerdir (Tolbize, 2008). Kuşak, güven duygusunu önemsemektedir. Daha çok direktif olarak çalışır (ERC Raporu, 2011). İş hayatında aktif oldukları dönem sınırı en son 2010 olarak çizilmiştir (Adıgüzel ve ark., 2014).

Bebek Patlaması: 1946-1964 yılları arasında doğanlardan oluşan bebek patlaması kuşağının kendi kendilerini motive edebilen ve takdir edilmekten hoşlanmayan bir yapıya sahip oldukları söylenebilir. Maaş öncelikleridir. Takım çalışmasına önem verirler (Acılıoğlu, 2015).

X Kuşağı: 1965 ile 1979 yılları arasında doğanlardan oluşan X kuşağı aynı zamanda geçiş kuşağı olarak da adlandırılır (Alwin, 2002). Genellikle bağımsızlıklarına düşkün ve sonuç odaklıdır. Kendisini sıkacak işlerden uzak durarak zamanın koşullarına ayak uydurmaya çalışırlar (Dias, 2003). Erkeklerin kadar kadınların da iş yaşamında aktif olmaya başladıkları gözlemlenmektedir. Birden fazla kariyer yapmayı tercih etmektedirler. İş yaşamında güvenlik ve maaş unsurlarını ön planda tutmaktadırlar.

Y Kuşağı: 1980-1988 arası doğan Y kuşağının dörtte birinin ebeveynleri en az üniversite eğitimi almışken, üçte biri boşanmış anne ve babaya sahiptir (Zemke ve ark., 2013). Teknolojiyi kendisinden önceki kuşaklara göre çok daha iyi kullanır ve teknoloji hayatlarının bir parçasıdır (Mengi, 2018).

Z Kuşağı: 1999-2012 arası doğan Z kuşağı çağımızın en genç çalışanlarını oluşturmaktadır (Kuran, 2018). Z kuşağının sosyal ve iş yaşamındaki davranışları yeni araştırmalar neticesinde belirlenmeye çalışılmaktadır, zira şimdiye kadar yeterince bilgi kaynağına sahip olunmamıştır. Tam anlamıyla teknolojinin hâkim olduğu süre içinde doğup büyüdüğü için teknolojiyi doğdukları andan itibaren kullanan kişilerden oluşur (Levickaite, 2010).

Yöntem

Değişkenler ve Hipotezler

Çalışmanın bağımlı değişkeni iş tatmini iken bağımsız değişkeni X ve Y kuşağı sosyo-demografik özellikleridir. Literatürde X kuşağı iş tatmini düzeyinin Y kuşağına göre daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Koç ve ark., 2016, s.181). Bu araştırmada X ve Y kuşaklarında ruhsal liderliğin ne şekilde önemli olduğu ve iki kuşak arasında iş tatmini bakımından önemli bir fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla şu araştırma soruları oluşturulmuştur:

1. Ruhsal liderlik faktörleri ile iş tatmini faktörleri arasında pozitif yönlü bir ilişki var mıdır?
2. X ve Y kuşağının ruhsal liderlik algıları farklılık göstermekte midir?
3. X ve Y kuşağının iş tatmini düzeyleri farklılık göstermekte midir?

Araştırma kapsamında yaş harici başka sosyodemografik değişkenlere ait sorular yöneltilmiş olsa da bu verilerden elde edilen bulgular çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Örneklem ve Veri Toplama

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının uygulanması için 322 kişiye online anket yöntemiyle ulaşılmıştır (Çalışma 2019 yılına ait tezden üretildiği için etik kurul izni gerekmemektedir.). Kişisel Bilgi Formu, Ruhsal Liderlik ve İş Tatmini Ölçekleri uygulanmıştır. Online anket uygulamasının başında araştırmacının amacı hakkında bilgi verilmiştir. Araştırma sonuçlarının geçerlik ve güvenilirliği açısından içten bir şekilde cevaplandırılmalarının önemli olduğu ve bireysel bilgilerin gizli tutulacağı belirtilmiştir.

Araştırmanın evreni tüm çalışanlar olmakla beraber bu çalışmanın sınırlılığı olarak BİST 500 şirketlerindeki çalışanlar belirlenmiş olup araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu özel sektördeki çalışanlardır. Gerek kamu gerekse özel sektörden de eşit oranda katılımın olmaması araştırma kısıtı oluşturmuştur. Ölçeklerdeki ifadelerin araştırmaya katılanlar tarafından doğru anlaşıldığı, verilen cevapların gerçeği yansıttığı ve herhangi bir baskı altında kalmadan verildiği varsayılmaktadır. Araştırmanın örneklem büyüklüğü belirlerken, hedef kitleyi belirlemek olanaksız olduğunda, ya da çalışmanın genelleme amacı taşımamasından dolayı hedef kitledeki birey sayısının bilinmediği durumlardaki formül kullanılmıştır:

$$n = \frac{z_{\alpha/2}^2 \cdot p \cdot q}{d^2}$$

Burada (Gündüz, 2016);

n: örnekleme alınacak birey sayısı

p: incelenen olayların görülüş sıklığı (gerçekleşme olasılığı)

q: İncelenen olayların görülmeşiş sıklığı (gerçekleşmeme olasılığı)

d: olayın görülüş sıklığına göre kabul edilen örnekleme hatası (genellikle %5)

z: α anlamlılık düzeyinde, z tablosuna göre bulunan teorik değer.

BİST 500 şirketlerinde 1 milyonun üzerinde olan çalışan sayısına (Hürriyet, 2018) göre hesaplanan örneklem büyüklüğü

$$n = (1,96)^2 (0,20 \times 0,80) / (0,05)^2 = 246 \text{ dir.}$$

Ankete dönüşün aksayacağı ihtimaline karşı 400 anket dağıtılmış ve 322 dönüş sağlanmıştır. Anket formu aracılığıyla elde edilen veriler “SPSS for Windows 22.0” programında analiz edilmiştir.

Ölçüm Araçlarının Güvenilirliği, Geçerliliği ve Oluşan Faktörlerin Analizi

Bu tez çalışmasında Fry’ın 40 maddelik Ruhsal Liderlik Ölçeği ile Minnesota İş Tatmini Ölçeği geçerliliği, faktör analizi ve güvenilirlik teknikleri ile sınanmıştır.

Ruhsal Liderlik Ölçeği ile toplanan verilerin, faktör analizine uygunluğu için yapılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi sonucu KMO değeri KMO=0,957 olarak bulunduğundan, ölçüm aracının faktör analizi için uygun olduğu anlaşılmıştır. Değişkenler arasında yeterli oranda ilişki olduğunu test etmek amacıyla uygulanan Bartlett Küresellik Testinde $p < 0,001$ olduğundan, değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

KMO uygunluk testi sonrası, Varimax Rotasyon Tekniği kullanılarak yapılan birinci faktör analizi ile ölçüm aracının 40 maddesinin 9 alt boyutta toplandığı ve alt boyutların toplam varyansın %79,63’ünü açıkladığı bulunmuştur. Bu analizlerde ilgili yazılımın önerdiği biçimde Öz Değer 1 olarak tercih edilmiştir. Faktör analizinin ilk sonuçlarında minimum faktör yük değerinin 0,30’dan büyük olduğu gözlenmektedir. Maddelerle ilgili olarak tanımlanan dokuz faktörün ortak varyanslarının (communalities) ise 0,402 ile 0,764 arasında değiştığı gözlenmektedir. Buna göre, analizde Fry’ın ölçeği ile paralellik gösterir biçimde ortaya çıkan dokuz faktörün, maddelerdeki toplam varyansın ve ölçeğe ilişkin varyansın çoğunluğunu açıkladığı görülmektedir. Ancak, ölçüm aracında yer alan 23, 31, 36, 37, 39 ve 40 numaralı maddelerinin 9 faktörde (boyutta) birden faktör yükü aldığı görülerek, bu maddelerin ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Tekrar yapılan faktör analizi sonucu (Tablo 1) “Vizyon” alt boyutunun toplam varyansın %43,21’ini; “Umut/Çaba” alt boyutunun toplam varyansın %7,08’ini; “Özgecil Sevgi” alt boyutunun toplam varyansın %5,20’sini; “Anlam” alt boyutunun toplam varyansın %4,92’sini; “Üyelik/Aitlik” alt boyutunun toplam varyansın %4,43’ünü; “Ruhsal Yaşam” alt boyutunun toplam varyansın %4,34’ünü; “Kurumsal Bağlılık” alt boyutunun toplam varyansın %3,97’sini; “Verimlilik” alt boyutunun toplam varyansın %3,25’ini; ve “Yaşamsal Memnuniyet” alt boyutunun toplam varyansın %3,12’sini açıkladığı bulunmuştur.

Tablo 1.

Ruhsal Liderlik Ölçeği Faktör Yükleri (Varimax Döndürülmüş Faktör Matrisi)

		1	2	3	4	5	6	7	8	9
Faktör 1 Vizyon										
18	Çalıştığım kurumun vizyonunu anlıyorum ve bu vizyona kendimi adadım.	0,701								
26	Kurumumu vizyonu beni, içimdeki en iyiyi çıkarmaya teşvik eder.	0,638								
28	Kurumumun vizyonu açık ve beni zorlayıcıdır.	0,620								
30	Kurumumun vizyonu benim en yüksek performansımı sergilememe neden olur.	0,594								
Faktör 2 Umut/Çaba										
8	Kurumuma inanırım ve kurumumun misyonunu başarması için “gereken ne olursa olsun” yapmaya gönüllüyüm.		0,737							
15	Kurumumun tüm ideallerine inanırım, bu nedenle kurumumun başarısına yardım etmek için azimliyim ve çok fazla çaba harcarım.		0,706							
16	Başarmamıza yardımcı olabilecek her şeyi yaparak kurumuma ve onun misyonuna olan inancımı kanıtliyorum.		0,704							
Faktör 3 Özgecil Sevgi										
1	Kurumumdaki liderler konuştuğu gibi hareket ederler, liderlerimizin özü sözü birdir.			0,764						
10	Kurumumuzdaki liderler dürüst ve alçak gönüllüdür.			0,727						
12	Kurumum güvenilir bir yerdir ve çalışanlarına karşı vefalıdır.			0,716						
22	Kurumumdaki liderler, çalışanların haklarını koruyacak cesarete sahiptir.			0,683						
Faktör 4 Anlam										
2	Yaptığım iş insanların yaşamında farklar yaratır.				0,764					
14	Yaptığım iş benim için anlamlıdır.				0,708					
17	Yaptığım iş benim için oldukça önemlidir.				0,703					
Faktör 5 Üyelik/Aitlik										
3	Kurumumun beni ve işimi takip ettiğini hissedirim.					0,757				
9	Kurumumun bana ve işime saygı duyduğunu hissedirim.					0,730				
21	İşimden dolayı önemsendiğimi hissedirim.					0,695				
32	Liderlerim tarafından son derece saygı gördüğümü hissedirim.					0,582				

Tablo 1.

Ruhsal Liderlik Ölçeği Faktör Yükleri (Varimax Döndürülmüş Faktör Matrisi) (Devamı)

Faktör 6 Ruhsal Yaşam		
5	Yaşam için umut doluyum.	0,748
13	İş arkadaşlarımla ruhsal sağlıklarına dikkat ederim.	0,713
25	Kendimi manevi değerleri olan bir kişi olarak görürüm.	0,646
34	Manevi uygulamalar yürütürüm (ibadet, doğada zaman geçirme, meditasyon, yoga, günlük yazma vb.)	0,559
38	Manevi değerlerim yaptığım seçimleri etkiler.	0,402
Faktör 7 Kurumsal Bağlılık		
4	Bu kurumda kendimi aileden biri gibi hissederim.	0,754
7	Kurumun sorunlarını gerçekten kendi sorunumuş gibi hissederim.	0,740
11	Meslek hayatımın geri kalanını bu kurumda geçirirsem mutlu olurum.	0,719
Faktör 8 Verimlilik		
19	Çalıştığım birimdeki herkes yapabileceği en iyi çabayı gösterir.	0,701
20	Çalıştığım birimde iş kalitesi tüm çalışanlar için en önemli önceliktir.	0,698
29	İş arkadaşlarımla oldukça üretkendir.	0,600
33	İş arkadaşlarımla kaynaklardan (para, insan, ekipman vb.) maksimum çıktı elde etmede oldukça başarılıdır.	0,580
Faktör 9 Yaşamsal Memnuniyet		
6	Hayat şartlarımla mükemmeldir.	0,745
24	Yaşamımdan hoşnudum.	0,650
27	Pek çok açıdan ideal bir yaşamım var.	0,635
33	Hayata yeniden başlama şansım olsa hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.	0,540

Ruhsal Liderlik Ölçüm Aracının faktörleri için bulunan Cronbach's alpha katsayıları Tablo 2'deki gibidir. Görüldüğü üzere boyutlardan 6'sı güçlü, 3'ü düşük güvenilirlik değerine sahiptir.

Tablo 2

Ruhsal Liderlik Ölçeği Faktörleri Cronbach's Alpha Katsayıları

Ruhsal Liderlik Ölçeği Alt Boyutları	Cronbach Alpha
Vizyon	0,619
Umut/Çaba	0,672
Özgecil Sevgi	0,711
Anlam	0,769
Üyelik-Aitlik	0,680
Ruhsal Yaşam	0,708
Kurumsal Bağlılık	0,869
Verimlilik	0,778
Yaşamsal Memnuniyet	0,981

20 ifadeden oluşan Minnesota İş Tatmini Ölçüm Aracı'nın, araştırmaya katılanlar tarafından bir veya birden fazla boyutlu algılanıp algılanmadığı ve faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ile incelenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3

Minnesota İş Tatmini Ölçeği KMO ve Barlett Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uyumlu Ölçümü (KMO)		0,916
	Yaklaşık Ki-Kare (x^2)	2770,048
Bartlett's Küresellik Testi	Serbestlik derecesi (sd)	190
	p	0,000

Ölçüm aracı ile toplanan verilerin, faktör analizine uygunluğu için yapılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi sonucu: KMO değeri, KMO=0,916 olarak bulunduğundan ölçüm aracının faktör analizi için uygun olduğu anlaşılmıştır. KMO uygunluk testi sonrası, Varimax Rotasyon Tekniği kullanılarak yapılan birinci faktör analizi ile ölçüm aracının 20 maddesinin 2 alt boyutta toplandığı ve alt boyutların toplam varyansın %56,71'sini açıkladıkları bulunmuştur (Tablo 4). Bu analizlerde ilgili yazılımın önerdiği biçimde Öz Değer 1 olarak tercih edilmiştir. Maddelerin hangi faktörlerin içinde yer aldığı belirlerken, minimum yük değeri 0,30 olarak kabul edilmiştir. Maddelerle ilgili olarak tanımlanan iki faktörün ortak varyanslarının (communalities) ise 0,587 ile 0,760 arasında değiştiği gözlenmektedir. Buna göre, analizde literatüre uygun olarak ortaya çıkan iki faktörün, maddelerdeki toplam varyansın ve ölçeğe ilişkin varyansın çoğunluğunu açıkladığı görülmektedir. Ancak, ölçüm aracında yer alan 19 (Yaptığım iyi bir iş karşılığında aldığım övgü) ve 20 (İşimden elde ettiğim başarı duygusu) numaralı maddelerinin iki faktörde birden faktör yükü aldığı görülerek, bu maddenin anketten çıkarılmasına karar verilmiştir. Analiz sonucu içsel iş tatmini alt boyutunun toplam varyansın %37,85'ini, dışsal iş tatmini alt boyutun toplam varyansın %18,85'ini açıkladığı bulunmuştur.

Tablo 4

Minnesota İş Tatmini Ölçeği Faktör Yükleri

	1	2
Faktör 1 İçsel İş Tatmini		
1	Sürekli bir şeylerle meşgul olabileme imkânı	0,704
2	Tek başına çalışma imkânı	0,760
3	Zaman zaman farklı şeyler yapabilme imkânı	0,733
4	Toplumda bir yer edinme imkânı	0,705
7	Vicdanıma ters düşmeyen şeyleri yapabilme imkânı	0,669
8	Sürekli bir işe sahip olma imkânı	0,665
9	Başkaları için bir şeyler yapabilme imkânı	0,646
10	Başkalarına ne yapacaklarını söyleme imkânı	0,636
11	Yeteneklerimi kullanabilme imkânı	0,626
15	Kendi kararımı verme özgürlüğü	0,615
16	İş yaparken kendi yöntemlerimi deneme imkânı	0,605
Faktör 2 Dışsal İş Tatmini		
5	Yöneticimin elemanlarına karşı davranış tarzı	0,697
6	Yöneticimin karar verme konusundaki yeterliliği	0,689
12	Firma politikasını uygulama imkânı	0,617
13	Aldığım ücret	0,608
14	Bu işte ilerleme imkânım	0,595
17	Çalışma koşulları	0,594
18	Çalışma arkadaşlarımla birbiriyle anlaşması	0,587

Minnesota İş Tatmini Ölçüm Aracı ile toplanan veriler için yapılan güvenilirlik testinde “İçsel İş Tatmini” Cronbach Alpha katsayısı 0,589; “Dışsal İş Tatmini” Cronbach Alpha katsayısı 0,634; “Genel İş Tatmini” Cronbach Alpha katsayısı ise 0,678 olarak bulunmuştur (Tablo 5). Söz konusu değerler düşük güvenilirlik seviyesindedir.

Tablo 5

Minnesota İş Tatmini Ölçeği Faktörleri Cronbach's Alpha Katsayıları

Ruhsal Liderlik Ölçeği Alt Boyutları	Cronbach's Alpha
İçsel İş Tatmini	,589
Dışsal İş Tatmini	,634

Bulgular

Anketleri yanıtlayan 322 kişide sessiz kuşak ve bebek patlaması kuşağına mensup kişi olmadığı görülmüştür. Ankete katılanların 50'si X kuşağı (%17), 249'u kişi Y kuşağı (%83) mensubudur. Araştırmaya katılanlardan 23 kişinin Z kuşağında olduğu belirlenmiş ve çalışmanın kapsamı gereği analize dahil edilmemiştir. Araştırmaya katılan çalışanların %43,2'si kadın, %56,8'i erkektir. Sosyodemografiklere ilişkin yöneltilen diğer sorulara ait bulgular bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Araştırma Sorusu 1. Ruhsal liderlik faktörleri ile iş tatmini faktörleri arasında pozitif yönlü bir ilişki var mıdır?

Bu ilk ve temel araştırma sorusuna yanıt vermek açısından,

H₀: İçsel İş Tatmini Ölçeği ile Ruhsal Liderlik Ölçeği alt boyutları arasında ilişki yoktur.

ve

H₀: Dışsal İş Tatmini Ölçeği ile Ruhsal Liderlik Ölçeği alt boyutları arasında ilişki yoktur.

şeklindeki hipotezler, analize konu olan bir çok alt boyutun Kolmogorov-Smirnov sınaması ile 0,05 anlam düzeyinde normal dağılıma sahip olmadığı tespit edildiğinden Spearman sıra korelasyonu yolu ile sınanmıştır.

İş Tatmini Ölçeği "İçsel İş Tatmini" alt boyutu ile Ruhsal Liderlik Ölçeği tüm alt boyutları arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Örnek verileri üzerinden hesaplanan korelasyon katsayıları Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6

İş Tatmini Ölçeği İçsel Tatmin Boyutu ile Ruhsal Liderlik Ölçeği Boyutları Arasındaki İlişki

İş Tatmini Ölçeği "İçsel İş Tatmini" Ruhsal Liderlik Ölçeği Alt Boyutları	r	p
Vizyon	0,504	0,000*
Umut/Çaba	0,587	0,000*
Özveri/Fedakârlık Sevgisi	0,515	0,000*
Anlam	0,533	0,000*
Üyelik-Aitlik	0,590	0,000*
Ruhsal Yaşam	0,507	0,000*
Kurumsal Bağlılık	0,541	0,000*
Verimlilik	0,441	0,000*
Yaşamsal Memnuniyet	0,494	0,000*

* p<0,000

İş Tatmini Ölçeği "Dışsal İş Tatmini" alt boyutu ile Ruhsal Liderlik Ölçeği tüm alt boyutları arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Örnek verileri üzerinden hesaplanan korelasyon katsayıları Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7
İş Tatmini Ölçeği Dışsal Tatmin Boyutu ile Ruhsal Liderlik Ölçeği Boyutları Arasındaki İlişki

İş Tatmini Ölçeği "Dışsal İş Tatmini"	r	p
Ruhsal Liderlik Ölçeği Alt Boyutları		
Vizyon	0,643	0,000*
Umut/Çaba	0,586	0,000*
Özveri/Fedakârlık Sevgisi	0,756	0,000*
Anlam	0,433	0,000*
Üyelik-Aitlik	0,737	0,000*
Ruhsal Yaşam	0,484	0,000*
Kurumsal Bağlılık	0,718	0,000*
Verimlilik	0,585	0,000*
Yaşamsal Memnuniyet	0,685	0,000*

*p< 0,000

Araştırma Sorusu 2. X ve Y kuşağının ruhsal liderlik algıları farklılık göstermekte midir?

Bu ikincil araştırma sorusuna yanıt vermek açısından,

H₀: X kuşağı ile Y kuşağı arasında ruhsal liderlik algısı açısından anlamlı fark yoktur.

şeklindeki hipotez Kruskal Wallis sınaması ile test edilmiştir. Sonuçlar Tablo 8'de görülmektedir.

Katılımcıların ait oldukları kuşağa göre ruhsal liderlik puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere uygulanan Kruskal Wallis Testi sonuçları, (Tablo 8) Ruhsal Liderlik "Vizyon"; "Anlam"; "Üyelik/Aitlik"; "Verimlilik" ve "Yaşamsal Memnuniyet" alt boyutlarından aldıkları puanlara göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Puanlar sırasıyla; χ^2 (sd= 2, n= 313) = 8,600 p<0,05; χ^2 (sd= 2, n= 313) = 10,143 p<0,01; χ^2 (sd= 2, n= 313) = 10,315 p<0,01; χ^2 (sd= 2, n= 313) = 11,237p<0,01; χ^2 (sd= 2, n= 313) = 8,472 p<0,05 şeklindedir. Elde edilen bu bulgular, katılımcıların ait oldukları kuşağın Ruhsal Liderlik "Vizyon"; "Anlam"; "Üyelik/Aitlik"; "Verimlilik" ve "Yaşamsal Memnuniyet" alt boyutlarından aldıkları puanları arttırmada farklı etkilere sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 8
Katılımcıların Ait Olduğu Kuşağa Göre Ruhsal Liderlik Puanları Karşılaştırması
(Kruskal Wallis Testi Sonuçları)

Ruhsal Liderlik Ölçeği Alt Boyutları	Gruplar "Kuşak"	N	Sıralar Ortalaması	Kikare	Sd	p
Vizyon	X Kuşağı (1965-1979)	50	131,78		2	0,014***
	Y Kuşağı (1980-1999)	249	159,32			
Umut/Çaba	X Kuşağı (1965-1979)	50	140,08	5,748	2	0,056
	Y Kuşağı (1980-1999)	249	157,78			
Özgecil Sevgi	X Kuşağı (1965-1979)	50	132,20	4,643	2	0,098
	Y Kuşağı (1980-1999)	249	161,95			
Anlam	X Kuşağı (1965-1979)	50	147,48	10,143	2	0,006*
	Y Kuşağı (1980-1999)	249	154,81			
Üyelik-Aitlik	X Kuşağı (1965-1979)	50	124,74	10,315	2	0,006*
	Y Kuşağı (1980-1999)	249	161,11			
Ruhsal Yaşam	X Kuşağı (1965-1979)	50	135,22	5,512	2	0,064
	Y Kuşağı (1980-1999)	249	159,30			
Kurumsal Bağlılık	X Kuşağı (1965-1979)	50	133,68	5,100	2	0,078
	Y Kuşağı (1980-1999)	249	160,09			
Verimlilik	X Kuşağı (1965-1979)	50	119,73	11,237	2	0,004*
	Y Kuşağı (1980-1999)	249	163,08			
Yaşamsal Memnuniyet	X Kuşağı (1965-1979)	50	124,09	8,472	2	0,014***
	Y Kuşağı (1980-1999)	249	162,37			

*p< 0,000 **p<0,01 ***p<0,05

Katılımcıların "Vizyon"; "Anlam"; "Üyelik/Aitlik"; "Verimlilik" ve "Yaşamsal Memnuniyet" alt boyutlarının grup sıralar ortalamaları dikkate alındığında; 1980-1999 doğumlu katılımcıların (Y kuşağının) puanını 1965-1979 doğumlu katılımcıların (X kuşağı) takip ettiği tespit edilmiştir. Son olarak ise Ruhsal Liderlik Ölçeği "Umut/Çaba", "Özgecil Sevgi", "Ruhsal Yaşam" ve "Kurumsal Bağlılık" alt boyut puanlarından elde edilen puanların, katılımcıların ait oldukları kuşağa göre anlamlı bir farklılaşma göstermediği tespit edilmiştir. Polat'ın (2011) yürüttüğü bir çalışmaya göre ruhsal (manevi) liderlik, organizasyonel hedefleri başarmada önemli bir etkidir. Polat'ın Kocaeli Üniversitesi son sınıfta okuyan 432 öğrenci üzerinde gerçekleştirdiği çalışma sonucunda, akademisyenlerin, öğrencilerden farklı olarak inanç ve vizyondan ziyade özgecil sevgi tutumu gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada ise özgecil sevgi değil, vizyon ve yaşamsal memnuniyet boyutları Y kuşağı lehine farklılık göstermiştir (Tablo 8).

Araştırma Sorusu 3. X ve Y kuşağının iş tatmini düzeyleri farklılık göstermekte midir?

Bu ikincil araştırma sorusuna yanıt vermek açısından,

H₀: X kuşağı ile Y kuşağı arasında iş tatmini düzeyi açısından anlamlı fark yoktur.

şeklindeki hipotez Kruskal Wallis sınaması ile test edilmiştir. Sonuçlar Tablo 9'da görülmektedir.

Katılımcıların ait oldukları kuşağa göre iş tatmini puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere uygulanan Kruskal Wallis testi sonuçları (Tablo 9); katılımcıların İş Tatmini "İçsel İş Tatmini" alt boyutlarından aldıkları puanların katılımcıların ait olduğu kuşak değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir. Elde edilen bu bulgu, katılımcıların hangi kuşağa ait olduklarının İş Tatmini "İçsel İş Tatmini" alt boyutlarından aldıkları puanları arttırmada farklı etkilere sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 9'da görüldüğü üzere X kuşağının içsel iş tatmini Y kuşağına göre daha yüksektir. Dolayısıyla, literatürde yaş arttıkça iş tatminin de artacağı bulgularıyla (Marschke ve ark., 2011) paralellik söz konusudur.

Tablo 9

Katılımcıların Ait Olduğu Kuşağa Göre İş Tatmini Puanları Karşılaştırması
(Kruskal Wallis Testi Sonuçları)

İş Tatmini Ölçeği Alt Boyutları	Gruplar "Kuşak"	N	Sıralar Ortalaması	Kikare	Sd	p
İçsel İş Tatmini	X Kuşağı (1965-1979)	50	160,93		2	0,014*
	Y Kuşağı (1980-1999)	249	152,42			
Dışsal İş Tatmini	X Kuşağı (1965-1979)	50	141,98	1,797	2	0,407
	Y Kuşağı (1980-1999)	249	160,35			

*p< 0,05

Sonuç

Ruhsal liderlik, bugünün kaotik iş ortamında hayatta kalmak için önem teşkil etmektedir. Vizyonlarını geliştirmeyi hedefleyen örgütler için motivasyon kaynağı olan ruhsal liderlik, performansı arttırarak iş tatminini yükseltmektedir. Yine çalışanların iş tatmini, yüksek performansın çok önemli bir belirleyicisidir.

Katılımcıların Ruhsal Liderlik "Vizyon" ve "Yaşamsal Memnuniyet" alt boyutlarından aldıkları puanların katılımcıların ait oldukları kuşak değişkenine göre anlamı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle Y kuşağı, liderlerinden vizyon ve yaşamsal memnuniyet anlamında X kuşağından daha fazla beklenti içindedir. Bu durum gençlerin ileriye yönelik daha çok beklentilerinin olması ve iş-yaşam dengesi kurarak daha çok hayatlarından memnun olmak istemeleri şeklinde yorumlanabilir. Bu bağlamda ülkemizde çalışma hayatının düzenlenmesinde ve yönetim politikalarının belirlenmesinde yurtdışı yayınlar temel alınarak,kuşakların yönetim algılarının ve liderlik tarzı beklentilerinin daha derinlemesine araştırılmasının ve analiz edilmesinin önem taşıdığı düşünülmektedir.

Çalışmada, katılımcıların İş Tatmini "İçsel İş Tatmini" alt boyutlarından aldıkları puanların X kuşağı lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Literatürde yaş arttıkça iş tatminin de artacağı bulgularıyla (Marschke ve ark., 2011) paralellik gösteren bu durum, yaş ilerledikçe artan sorumluluklardan kaynaklanabileceği gibi, artık gençler kadar kolay iş değiştirme yeteneğinin kalmadığının düşünülmesi kaynaklı olabilir.

Gösterilen ruhsal liderlik ve iş tatmini algısı davranışının sadece birey ve onun ait olduğu kuşak, ya da sosyodemografik özelliklerden kaynaklanmadığı, yalnızca yaptığı iş gereği olabileceği de düşünülmelidir. Araştırmacılara bu boyutu dikkate alan bir çalışma yapmaları önerilebilir. Diğer çalışmalar gibi bu çalışmanın da kısıtları mevcuttur. Çalışmada tüm X ve Y kuşağı mensuplarının dahil edilememiş olması genellenebilirlik özelliğini düşürmektedir. Yine de bu çalışma kuşakların ruhsal liderlik ve iş tatmini algılarını anlamak adına yol gösterici niteliktedir. Daha sonra yapılacak çalışmalarda örneklem büyüklüğü artırılarak genel geçerlilik arttırılabilir. Nitel çalışma ile de desteklenebilecek çalışmalarla daha sağlıklı veriler elde edilebilir. X ve Y Kuşağı bireylerinin ruhsal liderlik ve iş tatmini farklılıklarının incelenmesi amacıyla yürütülen bu araştırma hem araştırmacılara hem de iş dünyasındaki profesyonellere katkı sağlayabilecek niteliktedir. Bu araştırmanın literatüre yaptığı en önemli katkı, yöneticilerin örgüt iklimlendirmesinde X ve Y kuşağı özelliklerini dikkate alabilmeleri adına yol gösterici olmasıdır. Ruhsal liderliğin iş tatminine etkisi göz önünde bulundurularak bu iklimin oluşturulması için her türlü örgütsel desteğin sağlanması gerektiği anlaşılmalıdır.

Kaynakça

- Acılioğlu, İ. (2015). *İş'te Y kuşağı*. Ankara: Elma Yayınevi.
- Adıgüzel, O., Batur, H. Z. ve Ekşili N. (2014). Kuşakların değişen yüzü ve Y kuşağı ile ortaya çıkan yeni çalışma tarzı: Mobil yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(19), 165-182. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/215113>
- Allen, C. L. (1972). *The miracle of love. Old tappan*. New Jersey: Fleming H. Revell.
- Alwin, D. F. (2002). Generations X, Y and Z: Are they changing America? *American Sociological Association*, 42(1), 42-51. doi: 10.1525%2Fctx.2002.1.4.42
- Aslan-Yılmaz, H. ve Dönmez, A. (2013). İş doyumunu tayin eden bazı psikolojik ve demografik değişkenler. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(31), 91-97. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/321824211_AslanYilmaz_H_Donmez_A_2013_Is_Doyumu_nu_Tayin_Eden_Psikolojik_Bazi_Psikolojik_ve_Demografik_Degiskenler_Turk_Psikoloji_Yazilari_16_31_91-97
- Aşık, N. A. (2010). Çalışanların iş doyumunu etkileyen bireysel ve etkisel faktörler ile sonuçlarına ilişkin kavramsal bir değerlendirme. *Türk İdare Dergisi*, 1(467), 31-51. Erişim adresi: <http://www.tid.gov.tr/makaleler/467nuranaksit.pdf>
- Baloğlu, N. ve Karadağ, E. (2009). Ruhsal liderlik üzerine teorik bir çözümleme. *Educational Administration: Theory and Practice*, 15(58), 165-190. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/kuey/issue/10339/126680>
- Bogler, R. (2001). The influence of leadership style on teacher job satisfaction. *Educational Administration Quarterly*, 37, 657-681. doi: 10.1177%2F00131610121969460
- Chen, C. Y. ve Yang, C. F. (2012). The impact of spiritual leadership on organizational citizenship behavior: A multi-sample analysis. *Journal Business Ethics*, 105, 107-114. doi: 10.1007/s10551-011-0953-3
- Cook-Greuter, S. (2002). *A detailed description of the development of nine action logics*. Nine Action Logics and Their Development in Detail. Erişim adresi: <http://nextstepintegral.org/wp-content/uploads/2011/04/The-development-of-action-logics-Cook-Greuter.pdf>
- Corgnet, B. Gomez-Minambres, J. ve Hernan-González, R. (2015). Goal setting and monetary incentives: When large stakes are not enough. *Management Science*, 61(12), 2926-2944. doi: <https://econpapers.repec.org/scripts/redir.pf?u=http%3A%2F%2Fdx.doi.org%2F10.1287%2Fmns.2014.2068;h=repec:inm:ormnsc:v:61:y:2015:i:12:p:2926-2944>
- Demircioğlu, E. M. (2015). Karizmatik liderliğin yönetsel açıdan değerlendirilmesi. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 52-69. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/626319>
- Dent, E. B., Higgins, M. E. ve Wharf, D. M. (2005). Spirituality and leadership: An empirical review of definitions, distinctions and embedded assumptions. *The Leadership Quarterly*, 16, 625-653. doi: 10.1016/j.leaqua.2005.07.002
- Deutsch, M. (1975). Equity, equality, and need: what determines which values will be used as determinants of distributive justice? *Journal of Social Issues*, 31, 137-149. doi: 10.1111/j.1540-4560.1975.tb01000.x
- Dias, L. P. (2003). Generational buying motivations for fashion. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 7(1): 78-86. Erişim adresi: <https://ivypanda.com/essays/generational-buying-motivations-for-fashion-by-laura-portolese-dias-essay/>

- Eren, E. (2014). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Farrell, D., Ferraris, L., King, I., Paradi, A., Robertson, A. ve Rossi, L. Siccardi, F. (2011). The enhancing resilience to reduce vulnerability in the Caribbean region project. *Plinius Conference Abstracts*, Erişim adresi: <https://meetingorganizer.copernicus.org/Plinius13/Plinius13-128.pdf>
- Feldman, D. C. ve Arnold, H. J. (1985). *Managing individual and group behavior in organizations*. London: McGraw-Hill Book Company.
- Freeman, G. T. (2011). Spirituality and servant leadership: A conceptual model and research proposal. *Emerging Leadership Journeys*, 4(1), 120-140. Erişim adresi: https://www.regent.edu/acad/global/publications/elj/vol4iss1/Freeman_V4I1_pp120-140.pdf
- Friday, S. S. ve Friday, E. (2003). Racioethnic perceptions of job characteristics and job satisfaction. *Journal of Management Development*, 22(5), 426-442. doi: 10.1108/02621710310474778
- Fry, L. W. (2003). Toward a theory of spiritual leadership. *The Leadership Quarterly*, 14, 693-727. doi: 10.1016/j.leaqua.2003.09.001
- Fry, L. W., Latham, J. R., Clinebell, S. K. ve Krahnke, K. (2017), Spiritual leadership as a model for performance excellence: A study of baldridge award recipients. *Journal of Management, Spirituality and Religion*, 14(1), 22-47. doi: 10.1080 /14766086.2016.1202130
- Gemmil, G. R. ve Heisler, W. J. (1972). Machiavellianism as a factor in managerial job strain, job satisfaction, and upward mobility. *Academy of Management Journal*, 15 (1), 51-62. doi: 10.2307/254800
- Giacalone, R. A. ve Jurkiewicz, C. L. (2003). *Handbook of Workplace Spirituality and Organizational Performance*. R. A. Giacalone ve C. L. Jurkiewicz (Ed.), New York: M. E. Sharp.
- Goleman, D. (2007). *İş başında duygusal zekâ* (5. Baskı). Türkçeleştiren: Handan Balkara, Redaksiyon: Filiz Deniztekin - Osman Deniztekin, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2016). Ruhsal liderlik ile iş tatmini arasındaki ilişki: Duygusal zekânın aracı etkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündüz, Ş. (2017). The relationship between spiritual leadership and organizational cynicism: The moderating effect of emotional intelligence. *Doğuş University Journal*, 18(2), 117-132. Erişim adresi: <http://openaccess.maltepe.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12415/3954>
- Harvard Business School Publishing (2015). *Liderlik* (Çev.: M. İnan). İstanbul: Optimist Yayınları.
- Hina, A., Fani, M. İ., Huma, A. ve Shahab, S. (2013). Impact of gender diversity on spiritual leadership and follower's need for spiritual survival/well-being. *African Journal of Business Management*, 7(39), 4122-4127. doi: 10.5897/AJBM11.2235
- Hoppock, R. (1935). *Job satisfaction*. New York and London: Harper and Brothers.
- Hürriyet, (2028). Bigpara. Erişim tarihi: <http://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/ekonomi-haberleri/iste-turkiyenin-en-buyuk-sirketleriID1447259/>
- Juhaizi, M. Y. ve Izah, M. T. (2011). Spiritual leadership and job satisfaction: A proposed conceptual framework. *Information Management and Business Review*, 6(2), 239-245. Erişim adresi: https://econpapers.repec.org/scripts/redirector.php?u=http%3A%2F%2Fwww.internationalconference.com.my%2Fproceeding%2F2ndicber2011_proceeding%2F471-2nd%2520ICBER%25202011%2520PG%252024612479%2520Multidimensional%2520Approach.pdf;h=repec:cms:2icb11:2011-471

- Koç, M., Öztürk, L. ve Yildirim, A. (2016). A study on job satisfaction and organisational commitment of X and Y generations. *Research Journal of Business and Management*, 3(2), 173-183. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/rjbm/issue/23910/254820>
- Lawler III, E. E., ve Porter, L. W, (1967). The effect of performance on job satisfaction. *Industrial Relations*, 7(1), 20-28. doi: 10.1111/j.1468-232X.1967.tb01060.x
- Lehto, Y. X., Jang, S., Francis, A. ve O'leary, J. (2008). Exploring tourism experience sought: A cohort comparison of baby boomers and the silent generation. *Journal of Vacation Marketing*, 14(3), 237-252. doi: 10.1.1.1027.798
- Levickaite, R. (2010). Generations X Y Z: How social networks form the concept of the world without borders the case of Lithuania. *Limes*, 3(2), 170-183. doi: 10.3846/limes.2010.17
- Locke E. A. (1976). *The nature and causes of job satisfaction*. In M. D. Dunnette (Ed.), *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*. Chicago: Rand McNally.
- Marschke, E., Preziosi, R. ve Harrington, W. J. (2011). How sales personnel view the relationship between job satisfaction and spirituality in the workplace. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, 15(2), 71-110. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net>
- Marx, G. (2006). *Future-Focused leadership: Preparing schools, Students, and for tomorrow's realities*. Alexandria: Libra Publishers.
- Mengi, Z. (2018), İş başarısında kuşak farkı. Erişim adresi: www.kigem.com/is-basarisinda-kusak-farki
- Moxley, R. S. (2000). *Leadership and spirit*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mucuk, İ. (2003). *Modern işletmecilik*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Mullins, L. J. (1996). *Management and organizational behaviour*. Fourth ed., London: Pitmon Publishing.
- Özdemir, B., Yılmaz, G. ve Ülker, M. (2016). *The relationships among socio-demographic characteristics, behaviours and motivations of festival attendees: A study in Urla International Grape Harvest Festival*. 6th International Conference on Tourism (ICOT 2016), Napoli, İtalya, 29.06.2016-02.07.2016, 1(1), 323-337.
- Özer S. P., Eriş, E. D. ve Özmen-Timurcanday, Ö. N. (2013). Kuşakların farklılaşan iş değerlerine ilişkin emik bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38(1), 123-138. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/dpusbe/issue/4780/65888>
- Özpehlivan, M. (2018). İş tatmini: Kavramsal gelişimi, bireysel ve örgütsel etkileri, yararları ve sonuçları. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 43-70. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/kusbder/issue/42811/474446>
- Parameshwar, S. (2005), Spiritual leadership through egotranscendence: Exceptional responses to challenging circumstances. *The Leadership Quarterly*, 16, 689-722. doi: 10.1016/j.leaqua.2005.07.004
- Polat, S. (2011). The level of faculty members' spiritual leadership (SL) qualities display according to students in Faculty of Education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 15, 2033-2041. doi: 10.1016/j.sbspro.2011.04.049
- Pratt, M. (2000). Building an ideological fortress: The role of spirituality, encapsulation and sense making. *Studies in cultures. Organizations and Societies*, 6(1), 35-53. doi: 10.1080/10245280008523537
- Rose, G. M., Merchannt, A., Orth, U. R. ve Horstmann, F. (2016). Emphasizing brand heritage: Does it work? And how? *Journal Business Research*, 69, 936-943. doi: 10.1016/j.jbusres.2015.06.021

- Sanders, J. E., Hopkins, W. E. ve Geroy, G. D. (2003). From transactional to transcendental: toward an integrated theory of leadership. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 9(4), 21-31. doi: 10.1177/107179190300900402
- Serikan, C. (2012). *Liderlik ve motivasyon: Geleneksel ve güncel yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Strack, G, Fottler, M., Wheatley, M. ve Sodomka, P. (2002). Spirituality and effective leadership in healthcare: Is there a connection? *Frontiers of Health Service Management*, 18(4), 3-45. doi: 10.1097/01974520-200204000-00002
- Toker, B. (2007). Demografik değişkenlerin iş tatminine etkileri: İzmir'deki beş ve dört yıldızlı otellere ilişkin bir uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 92-107. Erişim adresi: <http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/view/102>
- Tolbize, A. (2008). *Generational differences in the workplace*. University of Minnesota, Research and Training Center on Community Living. Erişim adresi: http://rtc.umn.edu/docs/2_18_Gen_diff_workplace.pdf
- Toruntay, H. (2011). *Takım rolleri çalışması: X ve Y kuşağı üzerinde karşılaştırmalı bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu (TDK), (2019). *Güncel Türkçe sözlük*. Erişim adresi: <http://www.tdk.gov.tr/>
- Ülker, F. ve Özdemir, G. (2016). İş tatmininin örgütsel bağlılığa olan etkisi: Kooperatif işletmeler örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(27), 331-352. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/comuybd/issue/43601/533929>
- Vecchio, R. P. (1988). *Organizational Behavior*. Orlando: The Dreyden Press.
- Vroom, V. H. (1964), *Work and Motivation*. New York: Wiley.
- Weng, R. H., Huang, C. Y., Chen, L. M. ve Chang, L. Y. (2015). Exploring the impact of transformational leadership on nurse innovation behaviour: A cross sectional study. *Journal Nursing Management*, 23, 427-439. doi: 10.1111/jonm.12149
- Wnuk, M. (2017). Organizational conditioning of job satisfaction: A model of job satisfaction. *Contemporary Economics*, 12(1), 31-44. doi: 10.5709/ce.1897-9254.227
- Yang, F., Liu, J., Wang, Z. ve Zhang, Y. (2017). Feeling energized: A multilevel model of spiritual leadership, leader integrity, relational energy, and job performance. *Journal Business Ethics*, 145, 1-5. doi: 10.1007/s10551-017-3713-1
- Zemke, R., Rainess, C. ve Filipczak, B. (2013). *Generations at work: Managing the clash of boomers, gen Xers, and gen Yers in the workplace*. 2nd Ed., USA: Amacom.

Extended Abstract

Purpose

In the intensive and complex structure of business life the management discipline has directed its attention to what could make the workplace life more meaningful, thus research on spiritual leadership has increased. There are many studies that investigate the factors that may affect employees' job satisfaction, especially the relationship between leadership and job satisfaction. In this context, examining the relationship between spiritual leadership and job satisfaction will contribute to the current literature. Identifying the differences between the perceptions of spiritual leadership and job satisfaction between generations in business life, where different generations work together, can be a guide for business discipline and professionals. The aim of this

study is to examine the effect of spiritual leadership on job satisfaction in different generations. This study bases spirituality as an integral part of leadership and traces the relationship between spiritual leadership and job satisfaction.

Design and Methodology

This study was designed to investigate whether the Spiritual Leadership and Job Satisfaction differ according to sociodemographic factors. Fry's 40-item Spiritual Leadership Scale and 18-item Minnesota Job Satisfaction Scale were used. Following a pilot study with 30 participants, KMO values were found 0,957 and 0,916 respectively.

After the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) suitability test with Varimax Rotation Technique for Spiritual Leadership Scale, it was found that 40 items of the measurement tool were gathered in 9 sub-dimensions and the sub-dimensions explained 79.63% of the total variance. The communalities of the nine factors vary between 0.402 and 0.764. Accordingly, it is seen that nine factors that appeared in parallel with Fry's scale in the analysis explained the majority of the total variance.

The result of KMO test made for the suitability of the data collected with the 18-item Minnesota Job Satisfaction was found 0.916. The factor analysis with Varimax Rotation Technique showed 20 items were gathered in 2 sub-dimensions explaining 56.71% of the total variance. The communalities vary between 0.587 and 0.760. Accordingly, it is seen that two factors explain the majority of the total variance in the items in accordance with the literature

The sample size was calculated as 246 considering the size of the universe (1 million working people in BİST 500 firms in Istanbul). In case the return to the questionnaire would be delayed, 400 questionnaires were distributed and 322 responses were provided. The data obtained through the questionnaire form were analyzed in the "SPSS for Windows 22.0" program.

While the dependent variable of the study is job satisfaction, the independent variable is the socio-demographic characteristics of the Generations X and Y. In this study, the following research questions were created in order to determine how important spiritual leadership is in the Generations X and Y and whether there is a significant difference in job satisfaction between the two generations:

- 1) Is there a positive relationship between spiritual leadership factors and job satisfaction factors?
- 2) Do the spiritual leadership perceptions of the Generations X and Y differ?
- 3) Do the job satisfaction levels of the Generations X and Y differ?

Findings:

H0: There is no relationship between Internal Job Satisfaction Scale and the sub-dimensions of Spiritual Leadership Scale.

H0: There is no relationship between External Job Satisfaction Scale and the sub-dimensions of the Spiritual Leadership Scale.

hypotheses were tested by Spearman rank correlation as it had been determined that they did not have a normal distribution at 0.05 significance level by Kolmogorov-Smirnov test. A positive and significant relationship was found between the "Internal Job Satisfaction" sub-dimension of Job Satisfaction Scale and all sub-dimensions of Spiritual Leadership Scale. A positive and significant relationship was found between "External Job Satisfaction" sub-dimension in the sub-dimensions "Vision", "Meaning", "Membership / Belonging", "Efficiency" and "Vital Satisfaction".

H0: There is no significant difference between the Generation X and the Generation Y in terms of the perception of spiritual leadership.

hypothesis was tested with the Kruskal Wallis test, which shows the scores of "Vision", "Meaning", "Membership / Belonging", "Efficiency" and "Vital Satisfaction" sub-dimensions differ.

H0: There is no significant difference between the Generation X and Generation Y in terms of job satisfaction.

hypothesis was tested with the Kruskal Wallis test to determine whether the job satisfaction scores of the participants differ according to the generation they belong to, which shows that the scores of the participants' "Internal Job Satisfaction" sub-dimensions differs in a meaningful way according to the generations to which the participants belong. This finding shows that the generation of the participants has different effects on increasing their scores from the "Internal Job Satisfaction" sub-dimensions. In other words, the internal job satisfaction of the Generation X is higher than the Generation Y, which is parallel to the literature (Marschke et al., 2011)

In the literature, it is stated that the job satisfaction level of Generation X is higher than that of Generation Y (Koç et al., 2016, p.181). This study, which refers to the effect of spiritual leadership on job satisfaction over different generations reveals that there is a partial difference between the perceptions of spiritual leadership and job satisfaction of the Generations X and Y. It was once again seen that spiritual leadership positively affects job satisfaction, in support of the literature.

Research Limitations

Although the universe of the research is all employees, the limitation of this study is the employees in BIST 500 companies, and the majority of the participants in the research are private sector employees. The lack of equal participation from both public and private sectors created a research constraint. It is assumed that the items in the scales are understood correctly by the participants, the answers reflect the truth and are given without any pressure.

The fact that all generation X and Y members were not included in the study decreases the generalizability feature. Nevertheless, this study is a guide for understanding the perceptions of spiritual leadership and job satisfaction of generations.

Implications

It should also be considered that spiritual leadership and job satisfaction perception behavior shown is not only due to the individual and the generation to which they belong, or sociodemographic characteristics, but may only be due to their job. A study that takes this dimension into account is suggested for the researchers. The general validity can be increased by increasing the sample size in future studies. Healthier data can be obtained with studies that can also be supported by qualitative studies.

Originality

There are many studies in the literature on how job satisfaction varies in terms of age, one of demographic characters. Most of these studies show that job satisfaction increases as age increases. In this study, it is aimed to contribute to existing literature by specifying the age variable with the distinction between Generations X and Y.

This research, which is conducted to examine the differences in spiritual leadership and job satisfaction of Generation X and Y individuals, can contribute to both researchers and professionals. The most important contribution of this research to the literature is that it is a guide for managers to take into account the characteristics of the Generations X and Y in organizational conditioning. Considering the impact of spiritual leadership on job satisfaction, it should be understood that all kinds of organizational support should be provided to create this climate.

Araştırmacı Katkısı: Alper DEMİRDAĞ (%50), Şafak GÜNDÜZ (%50).

Yazı ve Yazılı İletişim: Yazı Temalı Atasözleri ve Deyimlere İlişkin Bir İçerik Analizi¹

Emet GÜREL² - Aslı Ceren ALAÇAM AKŞİT³

Başvuru Tarihi: 08.12.2020

Kabul Tarihi: 08.03.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Yazı, insanoğlunun en önemli teknolojik buluşlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Sözlü kültürden yazıya geçiş, toplumsal yapının değişmesini beraberinde getirmiş ve tekstüalite devrini başlatmıştır. Bu çalışmanın amacı, insani bir üretim olmasının yanı sıra bir iletişim edimi ve becerisi olan yazıyı mercek altına alarak, Türkçede yer alan atasözleri ile deyimler üzerinden analiz etmektir. Çalışmanın kavramsal çerçevesi; yazının doğuşu ve gelişimi, Türkçede yazı ve yazma eylemi, yazının işlevleri ve yazılı iletişim konularını içermektedir. Nitel yöntemle tasarlanan araştırma kapsamında, Türk Dil Kurumu - TDK- tarafından hazırlanmış olan Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde yer alan yazı temalı atasözü ve deyimler tespit edilmiş ve içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara ilişkin detaylar, çalışmanın sonuç kısmına yansıtılmış ve Türk toplumunun yazı ile ilişkisine yönelik çıkarımlar yapılmıştır. Çalışma, gelecek araştırmalara yönelik öneriler ile sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yazı, Yazılı İletişim, İçerik Analizi, Atasözü, Deyim

Atıf: Gürel, E. ve Alaçam Akşit, A. C. (2021). Yazı ve yazılı iletişim: Yazı temalı atasözleri ve deyimlere ilişkin bir içerik analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 119-144.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, emet.gurel@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5120-8042

³ Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, asli.ceren.alacam.aksit@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4152-0902

Writing and Written Communication: Content Analysis of Proverbs and Idioms about Writing

Emet GÜREL⁴ - Aslı Ceren ALAÇAM AKŞİT⁵

Submitted by: 08.12.2020

Accepted by: 08.03.2021

Article Type: Research Article

Abstract

Writing is one of the most significant technological inventions of humanity and a milestone in the history of civilization. The transition from oral culture to writing led to changes in social structure and started the era of textuality. The aim of this study is to analyze Turkish proverbs and idioms relating to writing, which is a human production, a communication acquisition, and an ability. The conceptual framework of the study includes the birth and development of writing, the status and importance of writing, the act of writing in Turkish, and the functions of writing and written communication. The proverbs and idioms about writing in the Proverbs and Idioms Dictionary prepared by the Turkish Language Institution -TDK- were determined and content analysis was carried out within the scope of the research designed with qualitative method. Details about the findings obtained in the research were reflected in the conclusion of the study and deductions about Turkish society's attitude towards reading were made. The study was concluded with suggestions for further studies.

Keywords: *Writing, Written Communication, Content Analysis, Proverb, Idiom*

⁴ Ege University Faculty of Communication Department of Public Relations and Publicity, emet.gurel@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5120-8042

⁵ Ege University Faculty of Education Department of Elementary Education, asli.ceren.alacam.aksit@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4152-0902

Giriş

İletişimin tarihi, insanlığın varlığı ile başlamış ve çeşitli aşamalardan geçmiştir. Yazı, uygarlık sürecinde ve iletişim tarihinde önemli bir kilometre taşıdır. Başlangıçta ticaret kayıtları için kullanılan yazı, zamanla önemli bir ifade ve iletişim aracına dönüşmüştür. Bilgi, duygu, düşünce ve deneyimlerin nesilden nesile aktarılması, ticari yaşamın düzenlenmesi, dini söylemin inanç sahiplerine iletilmesi, toplumsal ve siyasal örgütlenmenin sağlanması yazı sayesinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte yazma eylemine ve yazıya atfedilen önem, kültürden kültüre farklılık gösterebilmektedir. Bir kültürde 'yazı yazma' ve 'yazı' ile ilgili dilsel ifadelerin ne ağırlıkta yer aldığı o kültürün 'yazı' ile olan ilişkisine ve yazıya verdiği öneme dair önemli bir göstergedir. Bu noktada, kültürel değerlerin taşıyıcısı olan atasözleri ve deyimler, o kültürün 'yazı yazma' ve 'yazı' ile ilgili yaklaşımlarını ortaya çıkarmak için uygun bir inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yazı; bulunuşundan itibaren ekonomi, felsefe, sanat, hukuk, iletişim gibi pek çok alanda insanlığa hizmet eden bir araç olarak gündelik hayatın ve kültürün önemli bir parçası olmuştur. Güvenç (2013, s. 48) toplum ve kültürde ne varsa, dilde de ifadesinin bulunduğunu belirterek, dil ile toplum arasındaki sıkı ilişkiyi işaret etmektedir. Toplumun kullandığı dildeki ifadeleri analiz ederek o toplumun değerleri hakkında çıkarsama yapmak mümkündür. Bu noktada, kültürün özelliklerini taşıyan en önemli dil öğeleri olan atasözleri ve deyimler toplumsal değerlerini araştırmak için uygun bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Atasözleri ve deyimler milletlere özgüdür ve milletlerin karakterleri, hayat karşısında tavırları ile zihniyetleri hakkında bilgi vermektedirler (Altaylı, 2010; Tanrıkulu, 2011; Yurtbaşı, 2012; Bekiroğlu, 2014). Atasözleri, iletişimin tamamen söze dayandığı dönemde bireylerin yaşamlarına kılavuzluk yapma görevini üstlenen sosyal ve kültürel düsturlardır (Yurtbaşı, 2012, s. 4). Bir konuşma içerisinde nasihat etmek, yol göstermek ve ibret alınması için gerçekleri apaçık göstermek amacıyla kullanılmaktadırlar (Altaylı, 2010, s. 131). Deyimler ise; genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbekleridir (TDK Büyük Sözlük, 2014).

Alanyazınına bakıldığında çeşitli kavram ve olguların Türk kültüründeki yerini araştırmak amacıyla atasözleri ve deyimler üzerinde içerik incelemelerinin yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda özellikle toplumsal meselelere gönderme yapan ve gündemde olan konular yer almaktadır. Örneğin; Okray (2015) ve Karakuş-Umar (2019) çalışmalarında kadın imgesini atasözleri ve deyimlerde araştırmışlardır. Benzer şekilde, Kalaycı-Kırlioğlu ve arkadaşları (2016) kadına yönelik şiddetle ilgili izleri atasözleri ve deyimler alanında araştırırken, Bayrakdar (2018) aynı alanda toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden sembolik şiddetle ilgili ifadeleri araştırmasında ele almıştır. Bu çalışmaların hepsinde atasözü ve deyimlerin içerdiği ifade ve anlamların kültüre ve gündeme yönelik önemli göstergeler olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların yanında, belli bir olgunun geçmişten günümüze algılanışını ortaya koymaya çalışan fenomenolojik nitelikte çalışmalar da söz konusudur. Esen (2011) girişimcilik olgusunu, Gürel ve Tat (2019) beden olgusunu, Gürel ve Nazlı (2019) yönetim olgusunu anahtar kelimeler aracılığıyla atasözü ve deyimlerde incelemiş, bu olguların Türk kültüründeki yerine yönelik çıkarımlarda bulunmuştur. Sarıtaş (2012) ise sadece 'yüz' kelimesini içeren atasözleri ve deyimleri araştırarak deyim ve atasözü çalışmalarına katkı sağlamıştır. Bir başka kültürel çalışmada Erdoğan (2015) içerisinde müzikal unsurlar barındıran atasözü ve deyimleri araştırmış ve elde edilen bulguları müzik ve halk bilimi açısından değerlendirmiştir. Yapılan çalışmalar arasında, Gürel ve Tat'ın (2012) dinleme edimini, Gürel ve Alaçam-Akşit'in (2018) okuma eylemini ve Gürel ve Özşenler'in (2020) dedikodu olgusunu atasözleri ve deyimlerde araştırdıkları çalışmaların iletişim alanına yapılmış katkılar olduğunu söylemek mümkündür. Ancak alanyazınında Türk kültüründe yazma eylemi ve yazının yerini atasözleri ve deyimlerde araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Sözü edilen çalışmaların her biri atasözleri ve deyimlerin zenginliğini ve kültür taşıyıcısı olma özelliğini ortaya koyar niteliktedir. Geçmişten günümüze deneyimlerle pekiştirilerek gelen atasözleri ve deyimlerin, Türk kültüründe belli bir konuya nasıl yaklaşıldığını, o konuya ne derece önem verildiğini anlama açısından önemli göstergeler olduğunu göstermektedir. Söz konusu gerçekten hareketle, bu çalışmanın amacı Türk kültüründe yazma eylemi ve yazının yerini analiz edebilmek için Türkçede bulunan 'yazma' ve 'yazı' ile ilgili atasözleri ve deyimleri araştırmaktır. Gerçekleştirilen araştırma ile Türk kültürünün yazı ve yazma ile ilişkisine dair çıkarımlar yapmak hedeflenmektedir.

Yazın İncelemesi

Yazının Doğuşu ve Gelişimi

İnsan, fiziksel ve manevi ihtiyaçları için kendisiyle ve çevresiyle iletişim kurmak zorundadır. İnsanlığın ilk dönemlerinde iletişim sesle, bakışla, duruşla ve hareketlerle gerçekleşmiştir. Sonrasında ise sözcükler ve dil iletişim sürecine dahil olmuştur. Zamanla nüfusun artışı, yerleşik hayata geçiş ve tarımın gelişmesi ile iletişim içinde bulunan öğelerin sayısı artmıştır. Üretimin artması ve ticaretin gelişmesi ile birlikte hesapları ve ticari ilişkileri kaydetme ihtiyacı ortaya çıkmış, 'yazı' da bu ihtiyacı karşılamak için doğmuştur (Erdoğan, 1999, s. 29).

Faulman'a (2015) göre, gösterge dizesi olarak saptanan sözün yazı karşısında teslimiyet yaşamasının ardından, yazı eylemi kendini bir serüven içerisinde bulmuştur. Bu serüven, tüm yerküreyi ve tüm zamanları kapsamaktadır. Bu bağlamda yazının yaklaşık 5000 yıllık tarihinin en eski dönemlerine bakıldığında karşımıza Sümer, Mısır, Aztek, Hint, Çin kültürlerine ait resim yazısı -pictogram-, fikir yazısı -ideogram- ve hece yazısı -syllabic writing- ile bunların karışımlarıyla elde edilen yazı sistemleri -hiyeroglifler ve çivi yazıları- çıkmaktadır (Şirin, 2004, s. 563)

İ.Ö. 3000'li yıllarda insanlar anlatmak istedikleri obje ya da durumu genel hatlarıyla, görünüşleriyle, basit çizgilerle ifade etmişlerdir. Bu ifadelere, resim yazısı -piktogram- denilmektedir. Yazının ilk örnekleri olan bu biçimler, insanların somutlaştırma ve bellek oluşturma ihtiyacına hizmet etmiştir. Resim yazısının daha ileri aşamasında, nesneyle ilgili çağrışımın yazıyla ifade edildiği, daha soyut bir anlamın söz konusu olduğu fikir yazısı -ideogram- dönemi yer almaktadır. Sonrasında ise anlatılmak istenenin seslerle ifade edildiği işaretler, diğer bir deyişle fonetik yazı -fonogram- kullanılmaya başlanmıştır. Fonetik yazıda, her sembol bir sese ya da ses birliğine karşılık gelmektedir (User, 2006, s. 16). Bir temsil sistemi olarak sözlü dili birebir yansıtır hale gelmesi, yazının gelişimindeki en önemli aşama olarak kabul edilebilmektedir (Yıldız, 2007, s. 47).

Alfabe ise, yazının bulunmasından yaklaşık olarak 2000 yıl sonra kullanılmaya başlanmıştır (Özbay, 2005, s. 69). Alfabenin kökeninin Sami halkına ait Kuzey Sami alfabesi veya onun eski şekli olan proto Sami alfabesi olduğu düşüncesi kabul görmektedir (User, 2006: s. 19). Sonrasında alfabe, Akdeniz'de İ.Ö. 1400 yıllarında Fenikelilerle gelişmiş ve Fenike yazısını, Grek ile Latin yazıları takip etmiştir. Kültürlerin birbirleriyle etkileşimiyle yayılarak günümüz çağdaş alfabe ve yazıları oluşmuştur (Tan, 2003, s. 306).

Alfabetik yazı sistemleri, hem kamusal hem de özel yaşamın düzenlenmesinde çok etkili olmuştur. Feodalite ve Hristiyanlığın hâkim olduğu Orta çağda ise yazı, bilgi saklama ihtiyacına yönelik olarak el yazması kitaplarda yer bulmuştur. Yazı açısından bir diğer önemli dönüm noktası, matbaanın bulunuşudur. Rönesans ve reform hareketleri ile hümanist ve laik dünya görüşünün yaygınlaştırılmasında matbaa sayesinde çoğaltılan kitaplar etkili olmuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte baskı teknolojileri gelişmiş ve yazı ürünlerinin daha kısa sürede daha büyük kitlelere ulaşımı sağlanmıştır. Bu durum iletişimin kitleleşmesini sağlamış, bilim ve eğitim alanında gelişmelerin önünü açmıştır (Gürel, 2019).

Sanayi Devrimi'nden günümüze, kültürle birlikte yazının kullanım alanları da genişlemiş, bunun yanında yazın alanında pek çok eser yaratılmıştır. Okuryazar oranının artması ve teknolojik gelişmeler insanların yazıyla etkileşimini arttırmıştır. Doksanlı yıllarda yazı sanal ortamda da yerini bulmuş, 2000'li yıllarda ise sosyal medyanın kullanımıyla birlikte günlük hayatta iletişimin en temel araçlarından biri haline gelmiştir.

Yazma Eylemi ve Türkçede Yazı

Yerli ve yabancı alanyazınında yazı ile ilgili birçok tanımlama bulunmaktadır. Bu bağlamda yazı; 'bir şifreleme pratiği' (Yıldız, 2007, s. 47), 'grafik bir göstergeye dönüşmüş bir söz', 'dili kayda geçiren bir teknik', 'belgeye dönüşmüş bir göstergeler dizgesi' (Uçan, 2012, s. 37) gibi ifadeler üzerinden açıklanmıştır. Gürel (2019, s. 3) yazıyı, görüntü aracılığıyla mesaj alışverişinin gerçekleşmesini sağlayan bir görsel iletişim aracı olarak tanımlamaktadır. Söz konusu tanımlarda, yazının görsel ve teknik yönü vurgulanmıştır.

Alanyazınında yazının toplumsallaşmadaki ve düşün alanındaki işlevlerini ön plana çıkaran tanımlar da yer almaktadır. Söz gelimi; Barthes'a (2006, s. 10) göre yazı; bir 'satori', diğer bir ifadeyle aydınlanma ve özü kavramadır. Ong (2012, s. 103) yazıyı, modern insanın zihinsel etkinliğini biçimlendiren ve güçlendiren, konuşmadan daha üstün bir teknoloji olarak tanımlamaktadır. Güvenç (2013, s. 48) ise yazıyı, toplum ve kültürü yansıtan bir tür dil olarak nitelemektedir. Öte yandan yazının sanat yönü de söz konusudur. Gürel (2018, s. 3); yazma eylemini yaratıcı yöntem ve tekniklerin kullanıldığı, coşku, arzu ve ihtiras dolu bir yolculuk olarak tanımlamıştır.

Yazının oluşturduğu süreç, yazma eylemi olarak ifade bulmaktadır. Yazma eylemi, söz ve düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak demektir. TDK Türkçe Sözlüğü'ne (2019) göre yazmak; 'söz ve düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak', 'yazı ile anlatmak, yazıya dökmek', 'yazar olarak görev yapmak', 'yazı ile bildirmek, haber vermek', 'bir bilim veya edebiyat eseri oluşturmak', 'sayaç vb. sayılarla niceliği belirtmek', 'kaydetmek', 'bir göreve almak', 'insanın geleceğini belirlemek', 'gelinin yüzünü süslemek' gibi anlamlara sahiptir.

Dilbilimsel açıdan ele alındığında çeşitli dillerde 'yazı yazmak' anlamına gelen sözlerin, yazının ortaya çıkış şekliyle örtüşen biçimde 'resim yapmak, kazmak; oymak; çentmek; yarmak; çizmek' hareketlerinin karşılandığı fiillerle benzer köklerde oldukları görülmektedir. Bu bağlamda Türkçede de yaz- fiili, 'kazımak, hakketmek, oymak, çentmek, nakşetmek, resim yapmak' gibi anlamları olan yar- fiilinin son sesindeki 'r' harfinin 'z' harfine dönüşmesiyle ortaya çıkmış ve 'yazı yazmak' anlamını kazanmıştır (Şirin, 2004, s. 570).

Yazı, Türkler için tarihsel geçmişi oldukça geriye giden bir iletişim aracıdır. Türk toplumuna ait bilinen ilk yazılı örneğin, İ.S. 687-692 yıllarıyla tarihlenen ve altı satırlık bir uzunluğuna sahip olan Çoyr Yazıtı olduğu ileri sürülmektedir. Daha hacimli yazı örneği olarak ise, yazılmış olan Orhun Yazıtları kabul edilmektedir. İ.S. 8. yüzyıl başlarında Bilge Kağan, Kültigin ve Tonyukuk adına olan bu yazıtlar taş zemin üzerine sivri uçlu araçlarla kazınarak yapılmıştır (Şirin, 2004, s. 566).

Yazılı edebiyatın Anadolu'da ne zaman başladığı konusunda net bir bilgi olmamakla birlikte, Anadolu'nun Türkleşmesinden ve Selçuklu Devletinin bu ülkede tamamıyla yerleşmesinden sonra yaklaşık 13. yüzyılın ortalarında yazı dilinin başlamış olduğu düşünülmektedir (Özkan, 2014, s.54). Günümüzde, değişik yazı sistemleriyle yazılan yirmiye yakın Türk yazı dili kullanılmaktadır. Bu dillerin ortak yönleri olmasının yanında, bölgesel farklılıkları da bulunmaktadır (Johanson, 2002, s. 71). Türkçe, büyük oranda konuşulduğu gibi yazılan ya da yazıldığı gibi konuşulan bir dil olarak dünya dilleri arasında önemli bir yere sahiptir (Dursunoğlu, 2006, s. 4).

Yazının İşlevleri

Ticari ilişkileri kaydetme ve hafızada tutma ihtiyacından doğan yazı; daha sonraları başta iletişim alanında olmak üzere pek çok alanda farklı işlevleri yerine getiren, düşünce ve sanat ürünlerinin doğuşunu ve yayılmasını sağlayan, toplumları ileriye taşıyan bir araç olarak tarihteki yerini almıştır. Yazının işlevleri, şu şekilde özetlenebilmektedir:

- Yazı; bilgiyi, duyguyu ve düşünceyi somutlaştırmaktadır. Yazılan bir metin, yazan ve diğerleri için kullanılabilir hale gelmektedir. Konuşulanlar, diğer bir ifadeyle söylenenler anlık ve geçicidir. Buna karşın yazılanlar, kalıcı ve somuttur. Yazının bu özelliği, somutlaştırma işlevi olarak adlandırılmaktadır (Coulmas, 1989, s.12).
- Yazı, iletişimde zaman ve uzam sınırlılıklarını kaldırmaktadır. Sözlü iletişimde, konuşan ve dinleyenin aynı anda aynı yerde bulunması bir gereklilik iken; yazılı iletişimde, tarafların aynı anda aynı mekânda olmaları bir gereklilik değildir. Örneğin bir mektup yazıldıktan yıllar sonra çok uzaklardaki biri tarafından okunabilir. Yazının bu özelliği, mesafe işlevi olarak da tanımlanmaktadır (Coulmas, 1989, s.12).
- Yazı, belleği desteklemektedir. Kültürlenme sürecinde bilgi, fikir ve deneyimlerin paylaşılmasında ve aktarılmasında sözlü geleneğin yetersiz kaldığı noktalarda yazı, bellek destekleyici bir araç olarak varlığını göstermiştir (Erdoğan, 1999, s. 36-38). İnsan belleği, sürekli artan bilgi akışını düzenlemeye ve hesap kitap yapmaya çalışırken, kaydetme ihtiyacı duymuştur. Bu işlev, yazının bellek destekleme işlevi olarak nitelenmektedir.
- Yazı, kültür mirasının devamlılığını sağlamaktadır. Yazı sayesinde eski bilgi ve deneyimler saklı tutularak üstüne yenileri eklenebilmiş, birikim ve aktarım sayesinde gelişim ve kültürel gelişme sağlanmıştır. Milletlerin sahip olduğu maddi ve manevi değerleri belgelenmesi, yazı yoluyla gerçekleşmektedir. Belli bir döneme ait yaşayışı, hâkim olan dünya görüşünü, kısaca tarihi yazının kalıcılığı sayesinde bilmek olanaklıdır (Özbay, 2005, s.73). Yazının bu işlevi, kültürel mirasın devamlılığını sağlama işlevi olarak karşılık bulmaktadır.
- Yazı, sosyal kontrolü sağlama görevi görmektedir. Yazının kalıcı ve belgeleyici olması özelliği, toplumun yönetilmesine yardımcı olmaktadır. Vatandaşların sahip olduğu haklar, uyması gereken kanunlar, kurallar ve yazı aracılığıyla düzenlenmekte ve duyurulmaktadır (Coulmas, 1989, s.13). Yazının bu misyonu, sosyal kontrolü sağlama işlevi olarak nitelenmektedir.
- Yazı, etkileşimsel eylemlerin gerçekleştirilmesine olanak vermektedir. Yazı aracılığı ile yazan kişi ya da birim ile yazılan kişi ya da birim -okuyucu- arasında ilişkisel bir ortam ve koordinasyon yaratılmaktadır. Mektup, dilekçe, kılavuz, reçete gibi yazılı metinler; bir okuyucuya yöneliktir ve onun davranışını düzenlemeye ya da ona bir talimat vermeye hizmet etmektedir. Coulmas (1989, s.14), yazının koordine edici bu niteliğini etkileşim işlevi olarak tanımlamaktadır.
- Yazı, düşün alanının gelişimine hizmet etmektedir. Yazı, sözlü ortamda hatırda tutması zor olan çok sayıda düşüncenin somutlaşmış halleri üzerinden tartışma, bu tartışmaları saklama ve istenildiğinde tekrar tekrar kullanabilme olanağı sağlamaktadır. Aynı zamanda, farklı kişilerin aynı konu üzerinde çalışabilmelerine olanak sağlayarak düşün alanına katkıda bulunmaktadır. Kaplan'ın (1983, s.171) deyişiyle yazının zaman ve mekân içinde çok geniş bir diyalog kurması, düşün alanının gelişimine hizmet etme işlevi olarak adlandırılmaktadır.
- Yazı, bilimin ilerlemesine katkıda bulunmaktadır. Bilim alanındaki çalışmalar, buluşlar yazı ile tespit edilmekte ve belgelenmektedir. Bu belgelerin incelenmesi ve üzerine yeni bilgiler eklenmesi

ile bilimsel ilerleme sağlanmakta, toplumsal refah gelişmektedir (Özbay, 2005, s.73). Yazının bu işlevi, bilimin ilerlemesine katkıda bulunma işlevi olarak özetlenmektedir.

- Yazı, estetik bir ifade aracıdır ve sanata hizmet etmektedir. Duygu, düşünce, ideal ve fantezilerin öznel ve eşsiz bir dille yazılması ile roman, öykü -hikâye-, şiir, anı, deneme, biyografi-otobiyografi-monografi, masal, destan, fabl, senaryo, oyun, günce -günlük-, duvar yazısı ve fıkra gibi yaratıcı yazma ürünleri ortaya çıkmıştır (Kantemir, 1995; Özdemir, 2007). Bu yazı türleri insanın kendini, başkalarını ve hayatı anlamasına yardımcı olmuştur. Bu bağlamda estetik bir ifade aracı olarak sanat alanına hizmet etme işlevi, yazının en önemli işlevlerinden biri olarak dikkat çekmektedir.

Yazının İletişim İşlevi: Yazılı İletişim

İletişim, yazının en önemli işlevleri arasındadır. Yazılı iletişim -written communication-; imgeleri ve diğer grafik unsurları da içeren ancak öncelikli olarak yazı bilimindeki -el yazısı, daktilo yazısı ya da basılı- sözel mesajlar olarak tanımlanabilmektedir. İletişimin dil vasıtasıyla olan iki türünden biri olan yazılı iletişim, eşzamanlı iletişimi -örneğin mektup ve e-posta gibi-, eş zamansız iletişimi ve sınırları bulanıklaştıran biçimlerini içermektedir (Chandler ve Munday, 2018, s. 446).

Yazılı iletişim süreci, sözlü iletişim sürecine benzer şekilde işlemektedir. Ancak ondan daha güvenilir bir niteliğe sahiptir. Yazılı iletişimde, sözlü iletişimden farklı olarak mesajın ses ve konuşma formatında değil de, yazma formatında sunulması söz konusudur (Kaya, 2010, s. 20). Yazılı iletişim sürecinde 'kaynak' fikrini, duygusunu, düşüncesini yazı aracılığıyla ileten kişi ya da kurum; 'alıcı' yazılı belgesinin muhatabı olan ve yazıyı okuyan kişi ya da kurum; 'mesaj' yazılı metnin içerdiği ileti; 'kod', yazı dili; 'kanal' ise yazının alıcıya ulaşmasını olanaklı kılan araç olarak karşılık bulmaktadır.

Yazılı iletişim, yazılı metinler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Çotuksöken (2013, s. 23), iletişim açısından metinleri üç gruba ayırmıştır: 'Bilgilendirici metinler', 'yazınsal/kurmaca metinler' ve 'bilgilendirici/yazınsal metinler'. Bu bağlamda bilgilendirici metinler; makale, gazete, dergi haberi, dilekçe, telgraf, tarif, reçete gibi okura/alıcıya gerçek dünyada yararlı olabilecek bilgileri sağlamaya yönelik olan metinlerdir. 'Yazınsal/kurmaca metinler'; roman, öykü, şiir, oyun gibi gerçek yaşamla doğrudan ilişkili olmayan, 'öz-göndermeli' metinlerdir. 'Bilgilendirici/yazınsal metinler' ise; söyleşi, köşe yazısı, deneme, özel mektup, anı yazısı gibi yazılış amacı ve içeriği açısından bilgilendirici ama dil kullanımı açısından yazınsal olan metinlerdir.

Çağcıl dünyada yeni iletişim teknolojilerinin ve internetin yaygınlaşması, iletişim aracı olarak yazının ve yazılı iletişimin görece öneminin artmasını sağlamıştır. Çeşitli kısaltmalar hâlinde veya ikonlarla desteklenerek kullanılan yazı, çağın hızlı doğasına uygun formlara girerek iletişim alanına hizmet etmeye devam etmektedir.

Yöntem

Nitel araştırma yaklaşımıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın veri kaynağını, Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından hazırlanan ve www.tdk.gov.tr adresinden online olarak ulaşılabilen Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde yer alan atasözleri ve deyimler oluşturmaktadır. TDK, 1932 tarihinden itibaren Türk dili üzerine yaptığı çalışmalar ile Türk dili ve öğeleri üzerine en zengin, güncel ve güvenilir kaynaklar sunmaktadır. Bu nitelikleriyle Türk kültürüne ait atasözü ve deyimlerini kapsamlı bir şekilde temsil edeceği düşünülmüştür.

Araştırmada nitel araştırmanın amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan 'ölçüt örnekleme' kullanılmıştır. Bu yöntemde, araştırmacının örnekleme birimlerini önceden belirlediği bir dizi ölçüt doğrultusunda seçmesi söz konusudur (Baş ve Akturan, 2013). Araştırma verilerinin toplanması aşamasında 'yazma süreci', 'yazma araçları', 'yazı türleri' ile 'yazılı yayınlar' olmak üzere dört temaya odaklanılmıştır. Bu temalar ölçüt alınarak hangi kelimelerin atasözleri ve deyimler sözlüğünde aratılacağı belirlenmiştir. Yazma süreci ile ilgili olarak

'yazmak', 'yazar', 'yazı', 'harf', 'nokta', 'virgül', 'elif', 'lam' ve 'cim'; yazma araçları ile ilgili olarak 'kalem', 'defter', 'mürekkep', 'divit', 'hokka'; yazı türleri ile ilgili olarak 'şiir', 'masal', 'roman', 'hikâye', 'destan', 'gazel', 'mektup'; yazılı yayınlar ile ilgili olarak ise 'kitap', 'dergi', 'mecmua', 'gazete' kelimeleri online TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde aratılmıştır. Temmuz 2019 tarihinde gerçekleştirilen tarama sonucunda elde edilen tüm atasözleri ve deyimler, alanyazınından yararlanılarak bir sistem dahilinde kategoriler altında toplanmış ve içerik analizi gerçekleştirilmiştir.

İçerik analizi, dokümanların karakterize edilmesi ve karşılaştırılması için kullanılan bir analiz yöntemidir. Bir araştırma metnindeki birçok kelimenin daha az sayıda içerik kategorisine indirgenmesi söz konusudur (Altunışık vd., 2010, s.322). İçerik analizi sürecinde, incelenen içerikte gözlenen ve betimlenen öğelerden hareketle bir yorum getirme amaçlanmaktadır. Mesajdan elde edilen psikolojik, sosyolojik, tarihsel, ekonomik ve benzer türden bilgilerin ötesine ulaşmak hedeflenmektedir (Bilgin, 2006, s.14). Bu çalışma, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Bulgular ve Tartışma

'Yazma süreci', 'yazma araçları', 'yazı türleri' ile 'yazılı yayınlar' temalarına ilişkin belirlenen anahtar kelimelerin online TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde aratılması ile elde edilen tüm atasözleri ve deyimler, araştırmanın bulgularını oluşturmaktadır. Söz konusu bulgular, 'atasözü' ve 'deyim' şeklinde gruplanarak alfabetik düzene göre aşağıda sunulmuştur.

Yazı ve Yazma ile İlgili Türkçede Bulunan Atasözleri ve Deyimler:

Atasözü

- Âlim unutmuş, kalem unutmamış
- Alna yazılan başa gelir
- Başa yazılan gelir
- Bezirgân züğürtleyince geçmiş defterleri yoklar -karıştırır-
- Cin tutana bir muska yeter
- Elifin hecesi var, gündüzün gecesi var
- Kul azmayınca Hak yazmaz
- Müflis bezirgân eski defterleri karıştırır
- Tüccar züğürtleyince geçmiş defterleri yoklar/karıştırır
- Züğürtleyen bezirgân, eski defterleri yoklar

Deyim

• Birine- ceza kesmek	• Daktiloya çekmek
• -Birinin- defteri dürülmek	• Defter açmak
• -Birinin- ifadesini almak	• Defter tutmak
• -Herhangi bir nitelikte- kalemi olmak	• Defteri kapamak -kapatmak-
• -Üstüne- kalem çekmek	• Defterinde olmamak
• -Bir şeyi- kitaba -kitabına- uydurmak	• Defterinde yazmamak
• Aklının bir köşesine yazmak	• Defterini dürmek
• Alnında yazılmış olmak	• Destan düzmek
• Alnının kara yazısı	• Destan gibi
• Ayraç açmak	• Destan yazmak
• Bant çözmek	• Dillere destan olmak
• Beyaza çekmek	• Dile getirmek
• Bir kalem geçmek -boş vermek-	• Döküm çıkarmak
• -Birini- defterden -defterinden- silmek	• Eli kalem tutmak
• Buz üstüne yazı yazmak	• Elifi mertek sanmak
• Cim karnında bir nokta	• Lam elif çevirmek
• Daktilo etmek	• Lamı cimi yok

- Eski defterleri kapatmak
- Eski defterleri yoklamak -karıştırmak-
- Gelin yazmak
- Günlük tutmak
- Hâlâ o masal
- Hariçten gazel okumak
- Harf atmak
- Hesaba kitaba gelmemek
- Hesabını kitabını bilmek
- Hesap etmek, kitap etmek
- Hesap kitap yapmak -etmek-
- Hesaplamak kitaplamak
- Hesap tutmak
- İhtarname çekmek
- İnci gibi -yazmak-
- Kâğıda dökmek
- Kâğıt kaleme sarılmak
- Kalem açmak
- Kalem kırmak
- Kalem oynatmak
- Kaleme -kaleme kâğıda- sarılmak
- Kaleme almak
- Kaleme gelmek
- Kaleminden çıkmak
- Kaleminden kan damlamak
- Kalemine dolamak
- Kalemiyle yaşamak -geçinmek-
- Karınca duası gibi
- Kayda geçirmek
- Kaydını düşmek
- Kayıtsız olmak
- Kitaba el basmak
- Kitabı kapamak
- Kitabında yer almamak
- Kitapta yeri olmak
- Kitap -kitaplar- devirmek -devretmek-
- Kütüğe geçirmek
- Masal âleminde yaşamak
- Masal gibi
- Masal okumak -anlatmak-
- Mektubu dışından okumak
- Mektup atmak
- Mesaj bırakmak
- Methiye düzmek
- Mürekkebi kurumadan bozmak
- Mürekkep olmak
- Mürekkep yalamak
- Mürekkep yalamış
- Ne yazar
- Not almak
- Not düşmek
- Not etmek
- Not tutmak
- Olur almak
- Olur vermek
- Parantez açmak
- Reçete gibi
- Reçete yaptırmak
- Romanı yazılmak
- Romanı yazılmak
- Ruzname tutmak
- Sah çekmek
- Şerh düşmek -koymak-
- Şiir düzmek
- Şiir gibi
- Tarih atmak -koymak-
- Temize çekmek
- Yazının cahili olmak
- Yazıp çizmek
- Yazıya dökmek
- Yazıya geçirmek
- Yazıya gelmemek
- Yazıyı çıkarmak -sökme-
- Yüz yazmak
- Yüzüne yazmak
- Yüzü yazılı kalmak
- Zapt etmek -yazıya geçirmek-

Araştırma bulgularının genel değerlendirilmesinde, yazı ve yazma ile ilgili Türkçede bulunan deyim sayısının atasözü sayısına kıyasla çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Atasözleri kategorisi anlamsal temelde mercek altına alındığında, saptanan atasözlerinin büyük bir çoğunluğunun yazının metaforik anlamlarından biri olan ‘alın yazgısı’ ile ilgili olduğu görülmüştür. Deyim kategorisi incelendiğinde ise, bulgularan deyimlerin büyük oranda yazının bilgi, duygu düşünce, aktarma anlamına gönderme yaptıkları belirlenmiştir.

Tüm bu bulgular ışığında oluşan ve araştırmanın omurgasını oluşturan alt kategoriler, şu şekildedir.

- Yazının işlevleri ile ilgili atasözleri ve deyimler;
- Yazmanın okuryazarlık ve bilgili olma ile ilişkilendirildiği atasözleri ve deyimler;
- Yazının alını yazısı (kader) anlamıyla ilgili olan atasözleri ve deyimler;
- Yazının niteliği ile ilgili olan atasözleri ve deyimler;
- Edebi metinlerle ilgili atasözleri ve deyimler;
- Edebi olmayan metinlerle ilgili atasözleri ve deyimler

- Yazma sürecinde kullanılan araçlar ile ilgili atasözleri ve deyimler
- Yazılı yayınlar ile ilgili atasözü ve deyimler ve yazma ile ilgili Türkçede bulunan atasözleri ve deyimler ile ilgili oluşturan kategoriler ve söz konusu kategorilere ilişkin kapsam aşağıda sunulmuştur.

Yazının İşlevleri ile İlgili Atasözleri ve Deyimler

Yazma eylemi; 'söz ve düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatma', 'bir şeyi yazıya dökme', 'yazar olarak görev yapma', 'bildirme', 'haber verme', 'bir bilim veya edebiyat eseri oluşturma', 'sayılarla niceliği belirtme' ve 'kaydetme' gibi birçok amaca hizmet edebilmektedir. Çalışmanın alanyazın bölümünde de konu edildiği üzere yazının 'somutlaştırma işlevi', 'bellek destekleme işlevi', 'sosyal kontrol işlevi', 'etkileşim işlevi', 'uzaklık işlevi' ve 'estetik işlevi' gibi işlevlerinden söz etmek mümkündür.

Araştırma bulguları uyarınca, Türkçede yazının -yazmanın- işlevleri ile ilgili atasözü ve deyimlerin varlığı tespit edilmiştir. Söz konusu atasözü ve deyimler aşağıda sunulmuştur.

Yazının İşlevleri ile İlgili Türkçede Bulunan Atasözleri ve Deyimler:

Atasözleri

- Âlim unutmüş, kalem unutmamış
- Cin tutana bir muska yeter

Deyimler

• Aklının bir köşesine yazmak	• Kayda geçirmek
• Ayraç açmak	• Kaydını düşmek
• Bant çözmek	• Kayıtsız olmak
• Beyaza çekmek	• Kütüğe geçirmek
• -Birine- ceza kesmek	• Mektup atmak
• -Birinin- ifadesini almak	• Mesaj bırakmak
• Buz üstüne yazı yazmak	• Methiye düzmek
• Daktilo etmek	• Mürekkebi kurumadan bozmak
• Daktiloya çekmek	• Ne yazar
• Defter açmak	• Not almak
• Defter tutmak	• Not düşmek
• Destan düzmek	• Not etmek
• Destan yazmak	• Not tutmak
• Dile getirmek -yazarak-	• Olur almak
• Döküm çıkarmak	• Olur vermek
• Günlük tutmak	• Parantez açmak
• Hesap tutmak	• Reçete yaptırmak
• İhtarname çekmek	• Romanı yazılmak
• Kâğıda dökmek	• Ruzname tutmak
• -Üstüne- kalem çekmek	• Sah çekmek
• Kalem kırmak	• Şerh düşmek -koymak-
• Kalem oynatmak	• Şiir düzmek
• Kaleme -kaleme kâğıda- sarılmak	• Tarih atmak -koymak-
• Kaleme almak	• Temize çekmek
• Kaleme gelmek	• Yazıya dökmek
• -Herhangi bir nitelikte- kalemi olmak	• Yazıya geçirmek
• Kaleminden kan damlamak	• Yazıya gelmemek
• Kalemine dolamak	• Zapt etmek -yazıya geçirmek

Yukarıda sunulan bulgular uyarınca, yazının -yazmanın- işlevleri ile ilgili yalnızca iki atasözünün bulunduğu görülmüştür. Bu bağlamda 'âlim unutmüş, kalem unutmamış' atasözü, insan ne kadar bilgili olursa olsun her şeyi aklında tutamayacağı için unutulmaması istenilen şey mutlaka yazılmalıdır olarak ifade bulmaktadır ve yazının bellek destekleme işlevini tanımlamaktadır. 'Cin tutana bir muska yeter' atasözü ise, çok kızmış birisini yatıştırmak için akıllı bir kimsenin sözlü veya yazılı öğüdü etkili olur anlamına gelmekte ve yazının bir iletişim

aracı olma niteliğine gönderme yapmaktadır. Yazının gücüne dikkat çeken bu atasözü, yazının bir iletişim aracı olarak etkileme ve iyileştirme işlevine dikkat çekmektedir.

Deyim kategorisine göz atıldığında, yazının işlevleri ile ilgili Türkçede birçok deyim bulunduğu görülmüştür. Bulgular incelendiğinde yazının 'somutlaşma', 'estetik' ve 'sosyal kontrol' işlevi ile ilgili deyimlerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Yazılan bir ifade, yazıldıktan sonra yazan kişi ve diğer kişiler için kullanılabilir hale gelmektedir. Bu niteliği ile yazı, bir aktarım aracıdır. Konuşmanın an odaklılığına ve geçiciliğine rağmen yazı, varlığı algılanabilir niteliktedir ve zamansal olarak aşkındır. Yazının somutlaştırma işlevi olarak karşılık bulan bu niteliği, araştırma bulgularında da niceliksel yoğunluğu ile dikkat çekicidir. Bu kapsamda yer alan 'yazıp çizmek' deyimini direkt yazma eylemini ifade ederken; 'defter açmak', 'defter tutmak', 'döküm çıkarmak', 'hesap tutmak', 'kayda geçirmek', 'kaydını düşmek', '-üstüne- kalem çekmek', 'not almak', 'not düşmek', 'not etmek', 'not tutmak', 'sah çekmek', 'tarih atmak -koymak-', 'kütüğe geçirmek' deyimleri; yazının somutlaştırma işlevinin yanı sıra günlük yaşamı kolaylaştırmaya ve düzenlemeye yönelik olmasına vurgu yapmaktadır. Bunun yanında, süresi ya da etkisi çok az olacak bir iş yapmak anlamına gelen 'buz üstüne yazı yazmak' deyiminde de yazının kalıcılığı ve somutlaştırma işlevi konu edilmiştir. Yazı, buz üzerine yazılması nedeniyle kalıcılığını yitirmekte ve somutlaştırma işlevini yerine getirememektedir.

Yazı, konuşmaya kıyasla özen ve titizlik gerektiren bir eylemdir. Yazının bu niteliği, güzel ve estetik yazmanın önemli olmasını sağlamıştır. Öyle ki 'kaligrafi' ve 'hat' gibi sanat dalları ve uzmanlık alanları da daha estetik yazma çabasının sonucu olarak doğmuştur. Yazının fiziksel niteliğini vurgulayan 'beyaza çekmek' ve 'temize çekmek' deyimlerini, somutlaştırma işlevi kapsamında ele almak mümkündür. Söz konusu deyimler, yazının karalamasını temiz olarak yazmak anlamını ifade etmektedir.

Yazma sürecine ilişkin tekniği tanımlayan 'ayraç açmak', 'parantez açmak', 'bant çözmek', 'daktilo etmek', 'daktiloya çekmek' deyimlerini de; yazının somutlaştırma işlevi kapsamında ele almak mümkündür. Bu paralelde yazılı duruma getirmek ve herhangi bir konuyu yazı ile anlatmak anlamlarını ifade eden 'yazıya dökmek', 'yazıya geçirmek', 'zapt etmek', 'kaleme almak', 'kâğıda dökmek', 'kaleme gelmek' deyimleri de yazının aktarma özelliğini vurgulamaları nedeniyle somutlaştırma işlevi kapsamında değerlendirilebilmektedir.

Yazının somutlaştırma işlevi ile ilgili deyimlerin biri hariç tümü, olumlu niteliktedir. Bu bağlamda 'yazıya gelmemek' deyimini, yazı ile anlatılmama anlamına gelmekte ve yazı karşıtı bir duruma gönderme yapmaktadır.

Yazı; yazılı ifadenin kaydedilmesi, hafızaya alınması ve hafızada tutulmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla yazının bir diğer önemli işlevi, belleğe yardımcı olmaktadır. Yazı aracılığıyla bilgiler, duygular, düşünceler ve anılar yazıldığı şekliyle hafızada tutulabilmekte ve tekrar tekrar hatırlanabilmektedir. Gerçekleştirilen araştırma sonucunda, yazının bellek destekleme işlevine hizmet eden deyimlerin varlığı tespit edilmiştir. Günlük tutmak', 'döküm çıkarmak', 'hesap tutmak', 'ruzname tutmak', 'defter tutmak', 'not tutmak' belleğe yardımcı eylemlerdir ve yazının bellek destekleme işlevi kapsamında ele alınabilir.

Yazı, kalıcı ve belgeleyici niteliğiyle toplumun ve örgütlerin yönetilmesini düzenlemeye yardımcı olan bir araç olarak sosyal kontrol işlevini gerçekleştirir. Araştırma kapsamında '-Birine- ceza kesmek', '-birinin- ifadesini almak', 'ihtarname çekmek', 'olur almak', 'olur vermek', 'mürekkebi kurumadan bozmak', 'şerh düşmek -koymak-' ve 'kalem kırmak' deyimleri yazının bu işleviyle ilgili ele alınabilir. Söz konusu deyimlerin tümü, devlet ile vatandaş arasında ya da vatandaş ile vatandaş arası hukuki süreçleri içermektedir.

Mektup, dilekçe, kılavuzlar, reçete gibi yazılı araçlar bir okuyucuya yöneliktir ve onun davranışını düzenlemeye ya da ona bir talimat vermeye hizmet etmektedirler. Yazı, bu şekilde yazan-yazılan ile okuyucu arasında eylem koordinasyonu sağlamaktadır. Yazının eylem koordinasyonunu sağlaması, onun etkileşimsel işlevi olarak tanımlanabilmektedir. Bu paralelde 'reçete yaptırmak', 'mesaj bırakmak' ve 'mektup atmak' deyimlerinde de; yazı ile okuyan arasında, okuyucunun hareketini yönlendirmeye dair bir eylem söz konusudur.

Yazı, iletişimde zaman ve mekân sınırlılıklarını ortadan kaldıracak güçte bir araçtır. Yazılı iletişimde tarafların aynı zamanda aynı mekânda olmaları gerekmez. Yazının mesafe işlevi olarak tanımlanan bu özelliğinin ‘Mesaj bırakmak’, ‘mektup atmak’, ‘ihtarname çekmek’ deyimlerinde konu edildiğini söylemek mümkündür.

Deyim kategorisinde yer alan ‘destan düzmek’, ‘destan yazmak’, ‘romanı yazılmak’, ‘şiiir düzmek’, ‘methiye düzmek’ deyimleri ise edebi türlerle ilgilidir. Dolayısıyla bu deyimler, yazının estetik işlevi ile bağlantılıdır. Bu deyimlerin yanı sıra özel olarak bir edebi türe atıfta bulunmayan ancak yazının estetik bir ifade aracı olması özelliğini konu eden; ‘-herhangi bir nitelikte- kalemi olmak’, ‘dile getirmek -yazarak-’, ‘kalemine dolamak’, ‘kaleme/kâğıda sarılmak’, ‘kaleme almak’, ‘yazıya dökmek’, ‘kaleminden çıkmak’, ‘kaleminden kan damlamak’ gibi deyimler de yazının estetik işlevi kategorisine dahil edilmiştir.

Yazının işlevlerini konu alan atasözü ve deyimler arasında yazmanın-yazının bir geçim kaynağı olarak kullanılmasını ifade eden ‘kalemle yaşamak -geçinmek-’ deyimini, yüzü süsleme, yüze makyaj yapma anlamında olan ‘yüz yazmak -makyaj-’ deyimini, gelinin yüzünü değişik süs gereçleriyle bezemek anlamına gelen ‘gelin yazmak’, ‘hükmü olur mu?’, ‘değeri var mı?’ anlamlarında kullanılan ‘ne yazar’ deyimleri yukarıda yer alan kategorilerin dışında farklı işlevlere işaret etmektedir.

Yazının Okuryazarlık ve Bilgili Olma ile İlişkilendirildiği Atasözleri ve Deyimler

Yazı, ilk keşfedildiği andan itibaren belirli niteliklere sahip kişiler tarafından anlaşılabilen bir iletişim aracıdır. Özellikle ilk çağlarda, yazıyı okuyabilenlere Tanrısal güçler ve ayrıcalıklı bir statü atfedilmiştir. Tarihsel süreç boyunca uzunca bir süre yazı; bilgelerin, din adamlarının ve entelektüellerin tekelinde bir beceri olmuştur. Bu bağlamda geçmişten günümüze, tüm toplum ve kültürlerde yazı, okuryazar olma ve bilgili olma ile ilişkilendirilen bir niteliktedir.

Gerçekleştirilen araştırma kapsamında, Türkçede yazıyı okuryazarlık ve bilgili olma ile ilişkilendiren deyimlerin varlığı tespit edilmiştir. Kategoriye ait atasözü bulunmamakla birlikte, bulgularan deyimler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1

Yazı, Okuryazarlık Olma ve Bilgili Olma ile İlgili Türkçede Bulunan Deyimler

<u>Atasözü</u>	<u>Deyim</u>
	<ul style="list-style-type: none"> • Cim karnında bir nokta • Eli kalem tutmak • Elifi mertek sanmak • Mürekkep yalamak • Mürekkep yalamış • Yazının cahili olmak • Yazıyı çıkarmak -sökmek-

Araştırma bulgularına bakıldığında Türkçede ‘eli kalem tutmak’, ‘yazıyı çıkarmak -sökmek-’ gibi yazmanın okuryazar bir bireyin sahip olacağı beceri olarak ele alındığı deyimlerin yanı sıra ‘mürekkep yalamak’, ‘mürekkep yalamış’ gibi yazı ile bilgili olmayı ilişkilendiren deyimlerin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Çok cahil olmak anlamına gelen ‘elifi mertek sanmak’ deyimini de, elif harfini tanıyamama eylemi ile cehaleti eşleştirmesi ve yazının bilgili olma ile ilişkisin vurgulaması nedeniyle bu kategoriye dahil edilmiştir. Bunun yanı sıra Arapçadaki ‘cim’ harfini içeren ‘Cim karnında bir nokta’ deyimini hiçbir bilgisi olmayan, cahil kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır. Burada da yazının bir parçası olan harf üzerinden cehalete atıfta bulunmaktadır.

Yazının Alinyazısı-Kader Anlamı ile İlgili Olan Atasözleri ve Deyimler

Türkçede 'yazı' kelimesi; talih, nasip, kader, alın yazısı anlamlarında da kullanılmaktadır. Bu anlamıyla yazı; kişinin kaderinde yazılı olanı, diğer bir ifadeyle yazgıyı tanımlamaktadır. Yazının alinyazısı -kader- anlamı ile ilgili Türkçede bulunan atasözleri ve deyimler, Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2

Yazının Alinyazısı (Kader) Anlamı ile İlgili Türkçede Bulunan Atasözleri ve Deyimler

<u>Atasözü</u>	<u>Deyim</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Alna yazılan başa gelir • Başa yazılan gelir • Kul azmayınca hak yazmaz 	<ul style="list-style-type: none"> • Alnında yazılmış olmak • Alnının kara yazısı

Araştırma bulguları kapsamında yazının alinyazısı (kader) anlamı ile ilgili atasözlerine bakıldığında, alinyazısının -kaderin- mutlaklığına dair inanç dikkat çekmektedir. 'Alna yazılan başa gelir' ve 'başta yazılan gelir' atasözleri, kaderin değişmez olduğunu ve alinyazısından kaçılmayacağını ifade etmektedir. 'Kul azmayınca hak yazmaz' atasözü ise, kötü kaderin Tanrı tarafından yanlış yapan kullara bir ceza olarak verildiği anlamını içermektedir.

Deyim kategorisine göz atıldığında ise, bulguların her iki deyimde alinyazısının -kaderin- mutlaklığına vurgu yaptığı görülebilmektedir. Bu bağlamda bir olayın kişinin başına gelmesini Allah'ın yazmış olması anlamına gelen 'alnında yazılmış olmak' deyimini, kaderci yaklaşıma işaret etmektedir. Benzer şekilde 'alnının kara yazısı' deyimini ise, kötü talihi anlamına gelmekte ve kötü talihe gönderme yapmaktadır.

Yazının Nitelikleri ile İlgili Atasözleri ve Deyimler

Yazı, bulunuşundan itibaren görsel ve estetik bir değer olmuştur. Bu yönüyle yazı, beceri isteyen bir iletişim aracıdır. Tarih boyunca toplumlar, güzel ve düzgün yazı yazabilmeye önem vermişlerdir. Bununla birlikte yazının içeriği de görselliği kadar önemsenen bir öğedir. Yazının içeriğine; özellikle sanat, felsefe ve iletişim alanlarına büyük değer atfedilmiştir. Tablo 3'te, yazının nitelikleri ile ilgili Türkçede bulunan deyimler sunulmuştur.

Tablo 3

Yazının Nitelikleri ile İlgili Türkçede Bulunan Deyimler

<u>Atasözü</u>	<u>Deyim</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Elifin hecesi var, gündüzün gecesi var 	<ul style="list-style-type: none"> • Alnının kara yazısı • Beyaza çekmek • Destan gibi • İnci gibi -yazmak- • Karınca duası gibi • Reçete gibi • Temize çekmek • Kaleminden kan damlamak

Araştırma bulgularına bakıldığında yazının nitelikleri ile ilişkilendirilebilecek yalnızca bir tane atasözünün bulunduğu görülmektedir. 'Elifin hecesi var, gündüzün gecesi var' atasözü kolay ve düzgün başlayan bir işin hep öyle sürmeyebileceği, güçlüklerle ve aksaklıklarla karşılaşılacağı anlamını vermek için kullanılır.

Burada Arapçadaki elif harfinin biçimindeki zorluk ile yapılan bir işin zorluğu arasında benzetim yapılmaktadır.

Yazının nitelikleri ile ilgili sekiz deyim bulunmaktadır. Bunlardan ‘alnının kara yazısı’ deyimi, yazının metaforik anlamı olan alınyazısı -kader- ile ilgilidir ve kaderin kötü olması anlamına gelmektedir. ‘Kaleminden kan damlamak’ deyimi yazının nitelikleri ile ilgili iki anlama sahiptir. Deyim, birincil anlamı ile yazının acı ve dokunaklı olması anlamına gelmektedir. İkincil anlamıyla ise etkili yazmak olarak karşılık bulmaktadır.

Deyim kategorisinde bulunan altı deyim, yazının nitelikleri ile doğrudan ilgilidir. Öyle ki yazının uzunluğunu ifade eden ‘destan gibi’, düzgün oluşunu ifade eden ‘inci gibi -yazmak-’, düzensiz olmasını ifade eden ‘karınca duası gibi’ ve kargacık burgacık olmasını ifade eden ‘reçete gibi’ deyimleri, yazının niteliğine ilişkin bir tespit içermektedirler. Yazının daha düzgün halde yazılması anlamına gelen ‘beyaza çekmek’ ve ‘temize çekmek’ deyimleri ise, yazının biçimsel sürecini betimlemektedirler.

Bu deyimlerin dışında yazıyı oluşturan harfleri içeren; kısa bir süre dolaşıp gelmek anlamında kullanılan ‘lam elif çevirmek’, başka yolu yok demek için kullanılan ‘Lamı cimi yok’, ‘bir kadına uygunsuz sözler söyleyerek yaklaşmaya çalışmak’ anlamında kullanılan ‘harf atmak’ deyimleri de yer almaktadır. Ancak yazının niteliğine atıfta bulunmadığı için bu kategoriye dahil edilmemiştir.

Yazınsal (Edebi) Metinler ile İlgili Atasözleri ve Deyimler

Yazınsal -edebi- tür, yapıt ve yaratıların içsel ve dışsal biçimlerini oluşturan öğelere bağlı kalarak onları belirli adlar altında toplayıp adlandırmaktır (Özdemir, 2007, s. 47). Bu bağlamda yazınsal -edebi- metin, yazılı metinlerin betimleyici bir bakış açısıyla ele alınarak kategorileştirilmesi esasına göre varlık göstermektedir. Bu metinlerde yazı, sanatsal çabayla buluşmaktadır.

Sözlü gelenekle başlayan ‘destan’, ‘gazel’, ‘mâni’ ve ‘masal’ gibi yazı türleri; toplumlara ait değerlerin nesilden nesile aktarılmasına aracılık eden kültürel öğeler olarak tarihteki yerini almıştır. ‘Roman’, ‘öykü’, ‘deneme’ gibi düz yazı türleri -nesir- ve ‘şiir’ gibi manzum yazı türleri -nazım-; yazı aracılığıyla hayatımıza giren değerlerdir. Gerçekleştirilen araştırma kapsamında, yazınsal -edebi-türler ile ilgili Türkçede atasözü bulgulanmamıştır. Bununla birlikte söz konusu kategoriye ilişkin olarak tespit edilen deyimler Tablo 4’da sunulmuştur.

Tablo 4

Yazınsal -Edebi- Metinler ile İlgili Türkçede Bulunan Deyimler

Atasözü	Deyim
	<ul style="list-style-type: none"> • Destan düzmek • Destan gibi • Destan yazmak • Dillere destan olmak • Gazel tutturmak • Hâlâ o masal • Hariçten gazel okumak • Mani düzmek • Masal âleminde yaşamak • Masal gibi • Masal okumak -anlatmak- • Methiye düzmek • Romanı yazılmak • Şiir düzmek • Şiir gibi

Araştırma bulguları uyarınca yazınsal -edebi- türler ile ilgili Türkçede bulunan deyimlerin ‘destan’, ‘masal’, ‘gazel’, ‘methiye’, ‘roman’ ve ‘şiir’ gibi yazı türlerini konu ettikleri saptanmıştır. Kategori kapsamındaki bulguların niceliksel dağılıma göz atıldığında masal, destan ve şiir; diğer yazınsal türlere oranla daha yoğun konu edilmiştir. Bunun yanı sıra kategori kapsamındaki deyimlerin en dikkat çeken özelliği, yazınsal -edebi- türlerin biçimsel ya da içeriksel özelliklerini mecaz olarak kullanmalarındadır.

Türkçede masal ile ilgili, üç deyim bulunmaktadır. ‘Hâlâ o masal’ deyimini ise hep aynı söz, aynı düşünce, davranış veya sorun anlamında kullanılmaktadır. Burada da masalın bir anlatı biçimi olması özelliğine gönderme yapılmaktadır. ‘Masal âleminde yaşamak’ ve ‘masal okumak -anlatmak-’ deyimlerinde ise kullanılan masal sözcüğü ile masal türünün gerçek olmayan, olağanüstü olayları anlatması özelliğine atıfta bulunmaktadır.

Türkçede destan ile ilgili üç deyim bulunmaktadır. ‘Destan düzmek’, kahramanlık hikâyesi veya herhangi bir olayı anlatan şiir yazmak anlamına gelmektedir. Deyim kapsamında kullanılan ‘düzmek’ kelimesi, yazmak eylemi ile eş anlamlıdır. Benzer kullanımı, ‘şiir düzmek’ ve ‘methiye düzmek’ deyimlerinde de görmek mümkündür. Destan ile ilgili bir diğer deyim olan ‘destan gibi’ ise uzun yazılmış anlamına gelmekte ve yoğunlukla mektup için kullanılmaktadır. Bu deyim, destanların biçimsel bir özelliği olan uzunluğuyla ilgili benzetme yapılırken kullanılmaktadır. ‘Dillere destan olmak’ deyimini ise herkes tarafından konuşulur olmak anlamına gelmekte, ilgili konunun ya da kişinin ünlenmesine atıfta bulunmaktadır.

Araştırmada şiir ile ilgili iki deyim olduğu görülmektedir. ‘Şiir düzmek’, şiir yazmak ve söylemek demektir. ‘Şiir gibi’ ise; çok güzel ve çok hoş anlamına gelen bir deyimdir ve ‘masal gibi’ deyimine koşut bir anlama sahiptir. Bir diğer tür olan gazel ile ilgili iki deyim yer almaktadır. Gazel tutturmak’, yüksek sesle şarkı veya türkü söylemek olarak ifade bulurken, ‘hariçten gazel okumak’ deyimini bir konuşma sırasında bilmeden görüş ve düşünce ileri sürmeyi, konuşmaya yersiz ve zamansız katılmayı ifade etmektedir. Mâni, methiye ve roman ile ilgili ise birer deyim bulunmaktadır. ‘Mâni düzmek’, mâni okumak ve müzik eşliğinde mani söylemek anlamlarına sahiptir. ‘Methiye düzmek’, övmek ve övgü şiiri yazmak olarak tanım bulmaktadır. ‘Romanı yazılmak’ ise, romanlaşmak demektir.

Yazınsal (Edebi) Olmayan Metinlerle İlgili Atasözleri ve Deyimler

Yazı, edebi olmayan metinlerde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu metinler, gündelik hayatta kullandığımız, sanatsal bir kaygı gütmeyen yazılan metinlerdir. Bu metinlerde genellikle bilgilendirici yazma söz konusudur. Bilgilendirici yazma, açıklama ve bilgi vermenin amaçlandığı, özel bir yetenek ve geniş çapta yaratıcılık gerektirmeyen yazma türüdür (Gürel, 2018, s. 7). Araştırma kapsamında genelde günlük hayatı düzenlemek, kolaylaştırmak ya da iletişimi ve bilgi akışını sağlamak amacıyla kullanılan bu metinler ile ilgili Türkçede atasözü ve deyimlerin bulunduğu saptanmıştır. Söz konusu atasözü ve deyimler, Tablo 5’te derlenerek sunulmuştur.

Tablo 5

Yazınsal (Edebi) Olmayan Metinler ile İlgili Türkçede Bulunan Atasözleri ve Deyimler

<u>Atasözü</u>	<u>Deyim</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Cin tutana bir muska yeter 	<ul style="list-style-type: none"> • Günlük tutmak • İhtarname çekmek • Mektubu dışından okumak • Mektup atmak • Mesaj bırakmak • Not almak • Not düşmek • Not etmek • Not tutmak • Reçete gibi • Reçete yaptırmak • Ruzname tutmak • Şerh düşmek -koymak-

Araştırma bulguları kapsamında yazınsal -edebi- olmayan metinler kapsamında Türkçede ‘günlük’, ‘ruzname’, ‘mektup’, ‘mesaj’, ‘not’, ‘reçete’, ‘muska’, ‘ihtarname’ ve ‘şerh’ gibi türlerin yer aldığı saptanmıştır. Söz konusu metin türleri, çoğunlukla yazının günlük hayattaki kullanımıyla, işlevleriyle ilgilidir.

Atasözü kategorisine göz atıldığında, yazınsal -edebi- olmayan metinler ile ilgili Türkçede bir atasözünün olduğu görülmüştür. ‘Cin tutana bir muska yeter’ atasözü, çok kızmış birisini yatıştırmak için akıllı bir kimsenin sözlü veya yazılı öğüdü etkili olur anlamına gelmektedir. Muska; içinde dinsel ya da büyüsel bir gücün saklı olduğu sanılan ve taşıyanı ya da takanı kötülüklerden koruyarak iyilik getirdiğine inanılan üçgen biçiminde katlanmış yazılı kâğıt demektir. Bu bağlamda bahsi geçen atasözü, yazının bir iletişim aracı olarak etkileme ve yatıştırma gücüne gönderme yapmaktadır.

Kategori kapsamındaki deyimlere göz atıldığında ise, niceliksel olarak atasözlerine kıyasla oldukça fazla oldukları saptanmıştır. Bu bağlamda yazınsal -edebi- olmayan metinler ile ilgili Türkçede 14 deyim bulunmakta ve söz konusu deyimler yazının işlevlerine gönderme niteliği taşımaktadırlar. Araştırma bulguları uyarınca ‘günlük tutmak’ ve ‘ruzname tutmak’ deyimlerinde yazının bellek destekleyici işlevi; ‘mektup atmak’ ve ‘mesaj bırakmak’ deyimlerinde iletişim işlevi; ‘not almak’, ‘not düşmek’, ‘not etmek’ ve ‘not tutmak’ deyimlerinde yazının hem somutlaştırma hem de bellek destekleyici işlevi; ‘şerh düşmek’ ve ‘ihtarname çekmek’ deyimlerinde yazının sosyal kontrol işlevi; ‘reçete yaptırmak’ deyiminde ise yazının etkileşimsel işlevi konu edilmektedir. Bunların dışında ‘reçete gibi’ deymi ile bir yazının karmaşıklığı, ‘mektubu dışından okumak’ deymiyle ise bir kimsenin içinden geçenleri yüz çizgilerine bakarak anlamak ifade edilmektedir.

Yazma Eyleminde Kullanılan Araçlarla İlgili Atasözleri ve Deyimler

Yazı, bir araç vasıtasıyla gerçekleştirilebilen bir eylemdir. Başlangıçta mağara duvarlarına, çeşitli taşlara ve ağaçlara sivri cisimlerle kazıma yapılarak yazı ve çizi gerçekleştirilirken, sivri uçlu kamışlarla kil tabletler, papirüs ve fırça, parşömen, kâğıt, mürekkep, kurşun kalem ve çok sonraları bulunan matbaa yazı hayatında kullanılan diğer araçlar olmuşlardır (Erdoğan, 1999; Özbay, 2005; Donoughue, 2007).

Araştırma kapsamında, yazma eyleminde kullanılan araçlarla ilgili Türkçede atasözü ve deyimlere rastlanmıştır. Söz konusu atasözleri ve deyimler, Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6

Yazma Araçları ile İlgili Türkçede Bulunan Atasözleri ve Deyimler

<u>Atasözü</u>	<u>Deyim</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Âlim unutmuş, kalem unutmamış • Bezirgân züğürtleyince geçmiş defterleri yoklar -karıştırır- • Müflis bezirgân eski defterleri karıştırır • Tüccar züğürtleyince geçmiş defterleri yoklar -karıştırır- • Züğürtleyen bezirgân, eski defterleri yoklar 	<ul style="list-style-type: none"> • Bir kalem geçmek • -Birin- defteri dürülmek • Cart -zırt- kaba kâğıt • Daktilo etmek • Daktiloya çekmek • Defter açmak • Defter tutmak • Defterden -defterinden- silmek • Defterini dürmek • Defteri kapamak -kapatmak- • Defterinde olmamak • Defterinde yazmamak • Eski defterleri kapatmak • Eski defterleri yoklamak -karıştırmak- • Eli kalem tutmak • Kâğıda dökmek • Kâğıt açmak • Kâğıt kaleme sarılmak • -Bir iş- kâğıt üzerinde -üstünde- kalmak • Kalem açmak • -Üstüne- kalem çekmek • Kalem kırmak • Kalem oynatmak • Kaleme -kaleme kâğıda- sarılmak • Kaleme almak • Kaleme gelmek • -Herhangi bir nitelikte- kalemi olmak • Kaleminden çıkmak • Kaleminden kan damlamak • Kalemine dolamak • Kalemiyle yaşamak -geçinmek- • Mürekkebi kurumadan bozmak • Mürekkep olmak • Mürekkep yalamak • Mürekkep yalamış • -Birin- Yüzü kâğıt gibi olmak

Araştırma bulgularına uyarınca kalem, defter, kâğıt, mürekkep ve daktilonun yazma eyleminde kullanılan araçlar olarak Türkçede atasözleri ve deyimlere konu oldukları görülmektedir. Kategori kapsamında beş atasözünün mevcut olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda bir atasözü, kalem; dört atasözü ise, defter ile ilgilidir. ‘Âlim unutmuş, kalem unutmamış’ atasözü, insan ne kadar bilgili olursa olsun her şeyi aklında tutamayacağı için unutulmaması istenilen şey mutlaka yazılmalıdır anlamına gelmekte ve yazının bellek destekleyici işlevine vurgu yapılmaktadır.

‘Bezîrgân züğürtleyince geçmiş defterleri yoklar/karıştırır’, ‘Müflis bezîrgân eski defterleri karıştırır’, ‘Tüccar züğürtleyince geçmiş defterleri yoklar -karıştırır-’, ‘Züğürtleyen bezîrgân, eski defterleri yoklar’ atasözleri ise iki anlama sahiptir. Söz konusu atasözlerinin birincil anlamı, tüccar züğürtleyince, belki bir kimsede alacağım kalmıştır diye eski defterlerini gözden geçirir şeklindedir. İkincil anlam ise, vaktiyle önemli işler yapmış olanlar, düşkünlüklerinde eski durumlarını anarak, anlatarak avunmaya çalışırlar olarak tanım bulmaktadır. Bu anlamıyla defter, yaşanan olaylar olarak ya da hatıralar olarak tanımlanabilmektedir.

Deyim kategorisine göz atıldığında yazma araçlarından kalem ve defterin sıklıkla deyimlere konu olduğu tespit edilmiştir. Kalemle ilgili deyimler incelendiğinde ‘eli kalem tutmak’, ‘herhangi bir nitelikte- kalemi olmak’, ‘kaleminden çıkmak’, ‘kaleminden kan damlamak’, ‘kalemine dolamak’, ‘kalemiyle yaşamak -geçinmek-’ gibi deyimlerinin yazan insanı tanımladığı görülmektedir. ‘Kalem oynatmak’, ‘kaleme almak’, ‘kaleme -kâğıda-sarılmak’, ‘kalem çekmek -üstüne-’, ‘kalem açmak’ deyimleri ise, yazma eylemini konu almaktadır. Bu paralelde bir olay ya da duygunun yazılabilir veya anlatılabilir olması anlamına gelen ‘kaleme gelmek deyim’, yazının bir ifade aracı olması özelliğini vurgulamaktadır.

Kategori kapsamındaki diğer bulgu, kalemin metafor olarak kullanıldığı deyimlerin varlığıdır. ‘Bir kalem geçmek’ deyim, boş vermek anlamına gelirken; ‘kalem kırmak’ deyim, idam kararı verildiğinde bir daha idam kararı imzalamak için hâkim kalemini kırması anlamında kullanılmaktadır.

Kategori kapsamındaki bir diğer bulgu, mürekkep ile ilgili deyimlerdir. Kalemin yazma aracı olarak yaygınlaşmasından önceki dönemlerde yazı yazmak için kullanılan bir sıvı olan mürekkep ile ilgili deyimlere bakıldığında ‘mürekkep yalamak’ ve ‘mürekkep yalamış’ deyimlerinde; mürekkep ile okuryazar ve bilgili olmanın ilişkilendirildiği görülmektedir. Yazı ile ilişkili olan ‘mürekkebi kurumadan bozmak’ deyimiyse ise kararı, sözleşmeyi, anlaşmayı yazılmasından çok kısa süre sonra bozmak ifade edilmektedir. Bunların yanı sıra ‘mürekkep olmak’ deyim, -den oluşmak anlamına gelmektedir ve yazma eylemiyle doğrudan ilişkili değildir.

Kaleme kıyasla daha modern bir yazma aracı olarak daktilo ile ilgili deyimler, araştırmanın diğer bulgusudur. ‘Daktilo etmek’ ve ‘daktiloya çekmek’ deyimleri yazı makinasıyla yazmak anlamına gelmektedir. Daktilo ile kalemlle yazılan el yazısına göre daha düzgün ve standartlaşmış bir yazı yazmak mümkündür. Bu yönüyle daktilo, özellikle resmi yazışmalarda kullanılan bir araç olmuştur.

Araştırma bulguları uyarınca defter, Türkçede bulunan atasözü ve deyimler kapsamında yazı araçları arasında kalemden sonra en çok yer alandır. TDK Türkçe Sözlüğü’ne (2020) göre defter kelimesi; yazı yazmak için tutturulmuş olan kâğıt yapraklar ve vergi, gelir ve nüfus bilgilerinin kayıtlarının tutulduğu resmî belge olmak üzere iki anlama sahiptir. Atasözü ve deyimlere bakıldığında her iki anlamına yönelik kullanımların olduğu görülmektedir. İşlem veya hesapları düzenli olarak bir deftere geçirmek olarak ifade edilebilen ‘defter tutmak’ deyim, defterin günlük hayattaki gerçek anlamıyla kullanımına örnektir. Öte yandan ‘defter açmak’ deyim ise hem hesap açmak, banka cüzdanı vermek anlamında kullanılırken hem de bir şeye yeniden başlamak anlamında da kullanılabilir. Defter kelimesini metaforik olarak kullanıldığı diğer deyimlere bakıldığında bazı olumsuz anlamların çağrıştığı da görülmektedir. Örneğin; ‘-birinin- defteri dürülmek’ ve ‘defterini dürmek’ deyimleri; bir insanın öldürülmesi, işine son verilmesi, başarısına engel olunması gibi anlamları içermektedir.

Kategori kapsamındaki diğer bulgu, defterin bir ilgi nesnesi olarak kullanılmasıdır. ‘-Birini- defterden -defterinden- silmek’, ‘defteri kapamak -kapatmak-’, ‘eski defterleri kapatmak’ ve ‘eski defterleri yoklamak -karıştırmak-’ deyimleri; bu kapsamda örnek verilebilmektedir. Bu bağlamda ‘-birini- defterden -defterinden-silmek’ deyim, birinin adını anmaz olmak, onu dost saymaz olmak gibi olumsuz bir anlama sahiptir. ‘Defteri kapamak -kapatmak-’ deyim, söz konusu işi artık yapmaz olmak ve bir şeyle ilgiyi kesmek anlamına gelmektedir. ‘Eski defterleri kapatmak’ deyim, eski olayları yeniden ele almamak olarak ifade bulmaktadır. ‘Eski defterleri yoklamak -karıştırmak-’ deyim ise, bir yarar umarak veya başka bir amaçla eski olayları yeniden

ele almak demektir. Bunun yanında defter kelimesinin geçtiği ‘defterinde olmamak’ ve ‘defterinde yazmamak’ deyimleri ile bir özelliğin ya da davranışın kişinin tabiatında bulunmaması kastedilmektedir.

Kategoride geçen bir diğer yazma aracı ise kâğıttır. Kâğıt, bitkisel maddelerden yapılan yazının yazıldığı ortamdır. Bu bağlamda yazıya geçirmek anlamında olan ‘kâğıda dökmek’ deyimini ve hemen yazmaya başlamak anlamında olan ‘kâğıt kaleme sarılmak’ deyimini, doğrudan yazı yazma ile bağlantılıdır. ‘-Bir iş- kâğıt üzerinde -üstünde- kalmak’ deyimini ise, yapılması düşünülmüş olduğu hâlde yapılmayan ya da karara bağlandığı hâlde uygulanmayan işler için kullanılmaktadır. Bu deyim; yazı düzleminin yaşam düzleminden farklı olduğu, yazının bir soyutlama olduğu düşüncesini barındırdığı da düşünülebilmektedir. Araştırma kapsamında bulguların ‘Cart -zırt- kaba kâğıt’, ‘yüzü kâğıt gibi olmak’ ve ‘kâğıt açmak’ deyimleri ise kâğıt kelimesini içeren, ancak yazıyla ilgili olmayan deyimlerdir.

Yazılı Yayınlar ile İlgili Atasözleri ve Deyimler

Yazılı yayınlar, yazıyı temel alan çıktı demektir. Yazıyı temel alan bir süreç, yazınsal bir ürün ile sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda ‘kitap’, ‘kitapçık’, ‘gazete’ ya da ‘dergi’ gibi bir çıktının oluşması anlamına gelmektedir. Gerçekleştirilen araştırma kapsamında yazılı yayınlar kapsamında Türkçede bulunan atasözleri ve deyimlerde yalnızca kitabın konu edildiği bulgulanmıştır. Kitap, herhangi bir konuda yazılmış yazıların düzenli bir şekilde sunulduğu basılı veya yazılı kâğıt yaprakların bütünüdür.

Araştırma bulguları uyarınca Türkçede kitap ile ilgili atasözünün bulunmadığı görülmüştür. Bununla birlikte kitap ile ilgili on bir deyim bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bulgular, Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7
Yazılı Yayınlar ile İlgili Türkçede Bulunan Deyimler

<u>Atasözü</u>	<u>Deyim</u>
	<ul style="list-style-type: none"> • -Bir şeyi- kitaba -kitabına- uydurmak • Hesaba kitaba gelmemek • Hesabını kitabını bilmek • Hesap etmek, kitap etmek • Hesap kitap yapmak -etmek- • Hesaplamak kitaplama • Kitaba el basmak • Kitabı kapamak • Kitabında yer almamak • Kitapta yeri olmak • Kitap -kitaplar- devirmek -devretmek-

Deyim kategorisine göz atıldığında kitabın yazılı bir yayın olarak ele alındığı deyimlerin sayısının çok az olduğu görülmektedir. Bu çerçevede ‘kitap -kitaplar- devirmek -devretmek-’ deyimini, bir veya birden çok kitabı başından sonuna kadar okuyup bitirmek anlamına gelmektedir. Söz konusu deyimde, kitap kelimesi öz anlamıyla yer almaktadır.

‘Kitapta yeri olmak’ ve ‘kitaba el basmak’ deyimlerinde ise kitap, Kutsal Kitap olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda ‘kitaba el basmak’ deyimini, kutsal kitap üzerine elini koyarak ant içmek olarak ifade bulmaktadır. ‘Kitapta yeri olmak’ deyiminde ise, din veya yasa kitaplarında bulunmak kastedilmektedir. Her iki deyimde de hem din hem hukuk kitaplarının değerli kabul edilerek referans alındığı bir anlayış karşımıza çıkmaktadır.

Kategori kapsamındaki deyimlerde 'kitap' kelimesinin, yazılı yayın olması dışındaki anlamlarıyla daha sık kullanıldığı görülmektedir. Bu yönüyle kitap kelimesi, çoğunlukla 'hesap' kelimesiyle birlikte yer almaktadır. 'Hesap etmek kitap etmek', 'hesap kitap yapmak -etmek-', 'hesaplamak kitaplamak' deyimleri bir şeyi ayrıntılarıyla hesap edip düşünmek anlamını taşımaktadır. 'Hesaba kitaba gelmemek' deyimini, sınırsız olmak anlamına gelirken; 'hesabını kitabını bilmek' deyimini, tutumlu olmak anlamında kullanılmaktadır.

Bunların yanı sıra kategori kapsamında kitabın metaforik anlamıyla yer aldığı deyimler de bulunmaktadır. Kitabı kapamak' deyimini herhangi bir konu ile ilgiyi kesmek; '-bir şeyi- kitaba -kitabına- uydurmak' deyimini, yasal olmayan bir işi hile, düzen vb. ile kanuna uygun gibi göstermek; 'kitabında yer almamak' deyimini, aklına ve mantığına aykırı düşmek anlamlarına gelmektedir.

Sonuç

Bir somutlaştırma aracı olan yazı, başlangıçta ticari ilişkilerin düzenlenmesi ve iletişim amacıyla ortaya çıkmış, zamanla insan belleğinin yardımcısı, edebiyat yapıtlarının ana malzemesi, bilim ve kültürün taşıyıcısı, düşün alanında etkileşimi ve toplumsal yapının düzenlenmesini sağlayan bir sosyal kontrol aracı görevini gerçekleştirerek insanlığın en önemli icatlarından biri olmuştur.

İnsanlık tarihi açısından bu denli önemli olan bu icadın Türk kültüründeki yeri ve önemini araştırmak amacıyla yapılan bu çalışmada, atasözleri ve deyimlerden yararlanılmıştır. Atasözleri ve deyimler, bir toplumun kültürel değerlerini yansıtan en önemli araçlardır. Araştırma verileri, araştırmanın çalışma evrenini oluşturan TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde yer alan atasözü ve deyimlerle kısıtlıdır. Halk arasında geçmişte ya da günümüzde kullanılıp da bu sözlüğe dahil edilmemiş olan ifadeler erişim olanaklarının kısıtlılığı nedeniyle araştırma kapsamı dışında kalmıştır.

Yapılan çalışmada Türkçede bulunan 'yazma' ve 'yazı' ile ilgili atasözleri ve deyimler incelendiğinde; yazının işlevleri, yazmanın okuryazarlık ve bilgili olma ile ilişkilendirilmesi, yazının alınyazısı-kader anlamı, yazının niteliği, yazma sürecinde kullanılan araçlar, edebi olan ve edebi olmayan metinler, kitap ve okuma ile ilgili atasözleri ve deyimlerin olduğu kategorilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Belirli kelimelerin taranması sonrasında oluşturulan bu kategoriler, atasözü ve deyimlerin içeriksel özelliklere göre toplanmasıyla oluşmuştur. Bu yüzden, Türk kültüründe yazmak eylemi ve yazı ile ilgili en çok öne çıkan konuların bu kategorilerde yer alanlar olduğu söylenebilir.

Tüm atasözü ve deyimler ele alındığında; yazmak ve yazmayla ilişkili konularda atasözü sayısının deyim sayısına göre daha az olduğu, var olan atasözlerinin çoğunun da yazının metaforik bir anlamı olan 'alınyazısı' ile ilgili olduğu görülmüştür. Bu noktada gerçek anlamı 'söz ve düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak' olan yazma eylemiyle ilgili atasözü sayısının çok az olduğu dikkati çekmektedir. Yazının gerçek anlamıyla ilgili deyimlerin ise en çok yazmanın işlevleri ve yazma araçları başlıkları altında toplandığı görülmektedir.

Yazının işlevleri ile ilgili ifadeler bakıldığında en çok somutlaştırma işlevi ile ilgili deyimlerin bulunduğu, bu deyimlerde de günlük yaşamı kolaylaştırmaya ve düzenlemeye yönelik eylemlerin yer aldığı görülmüştür. Bu sonuç, Türk kültüründe yazının en çok somutlaştırma işleviyle yer edindiğine işaret etmektedir. Yazının etkileşimsel ve iletişimle ilgili olan mesafe işlevlerinin ise atasözü ve deyimlerde çok az yer aldığı tespit edilmiştir.

Yazının, okuryazarlık ve bilgili olma ile ilişkilendirildiği herhangi bir atasözü yer almamakla birlikte az sayıda deyim olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, yazının biçiminin ve içeriğinin niteliğiyle ilgili herhangi bir atasözü olmadığı görülmektedir. Bu durum, birçok toplumda önem verilen güzel yazma eyleminin Türk kültüründe ve eğitiminde yeterince karşılığı olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Yapılan araştırmada yazma sürecinde kullanılan araçlar olarak; kalem, defter, kağıt, mürekkep ve daktilonun atasözleri ve deyimlerde karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu araçlar yakın yazı tarihinde ortaya çıkan araçlardır. Daha eski dönemlerde kullanılan araçları içeren herhangi bir ifade bulgular arasında yer almamaktadır.

Türkçede yer alan atasözleri ve deyimler incelendiğinde edebi yazı türleri olan destan, masal, methiye, roman ve şiir ile ilgili ifadelerin deyimlerde karşımıza çıktığı, ancak bu konuda herhangi bir atasözü olmadığı görülmektedir. Edebi yazı türlerinin dışında kalan diğer yazılı anlatım türleriyle ilgili ifadeler ise çoğunlukla yazının günlük hayattaki kullanımıyla, işlevleriyle ilgilidir. Ayrıca, TDK sözlüğü verilerine göre Türkçede 'kitap' ile ilgili atasözü bulunmamaktadır. Deyimlere bakıldığında da kitabın bir yazı ürünü olarak ele alındığı deyimlerin sayısının çok az olduğu görülmektedir. Yazma ile yakından ilişkili olan ve kültürün devamlılığı açısından çok önemli olan 'Okumak' kelimesinin de çoğunlukla dua okumak anlamında kullanıldığı görülmüştür.

Genel olarak bakıldığında, yazma eylemi ve yazının gerçek anlamıyla atasözlerimiz ve deyimlerimizde yoğunlukla yer edemediğini söylemek mümkündür. Özellikle, yazının niteliği, edebi yazı türleri ve kitapla ilgili atasözü olmaması, ayrıca yazı ile okuryazarlığı ilişkilendiren atasözü bulunmaması bu sonucu destekler niteliktedir.

Araştırmadan elde edilen tüm bu sonuçlar doğrultusunda, gelecek araştırmalara yönelik aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Araştırmanın veri kaynağı olarak TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü kullanılmıştır. Halkın konuşma dilinin yer aldığı şarkı ve türkülerde ya da yazınsal eserlerde atasözü ve deyimler araştırılarak kültürel analizler gerçekleştirilebilir.
- Araştırmada 'yazı' ve 'yazma' ile ilgili ifadeler incelenmiştir. Yazının tamamlayıcı eylemi olan 'okuma' ile ilgili araştırmalar da göz önünde bulundurularak 'okuryazarlık' konusu bütüncül bir şekilde ele alınabilir.
- 'Yazı' ve 'yazma' ile ilgili atasözleri ve deyimler farklı dillerde araştırılarak kültürler arası karşılaştırma ve analizler gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Akturan, U. ve Baş, T. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: Nvivo ile nitel veri analizi, örnekleme, analiz, yorum*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Altaylı, S. (2010). Atasözü ve deyimler arasındaki farklar. *Karadeniz Araştırmaları*, 25, 125-134. Erişim adresi: <http://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423906787.pdf>
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. Adapazarı: Sakarya Yayıncılık.
- Barthes, R. (2006). *Yazı üzerine çeşitlemeler-metnin hazzı*. (Çev. Ş. Demirkol). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bayraktar, S. (2018). Toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden sembolik şiddet: Türk atasözleri ve deyimlerinde annelik-babalık cinsiyet rollerinin kültür kodlarına dayalı bir inceleme. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri*, 4(5), 178-194. doi: 10.26677/TR1010.2019.85
- Bekiroğlu, O. (2014). Türkçe atasözlerinde iletişim olgusunun izleri ve sosyo-kültürel çıkarımları. *Millî Folklor*, (103), 80-97. Erişim adresi: <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=103&Sayfa=77>
- Bilgin, N. (2006). *İçerik analizi: teknikler, örnekler alıştırmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Chandler, D. ve Munday, R. (2018). *Medya ve iletişim sözlüğü*. (B. Taşdemir, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coulmas, F. (1989). *The writing systems of the world*. Oxford: Basil Blackwell.
- Çotuksöken, Y. (2013). *Uygulamalı Türkçe yazılı ve sözlü anlatım*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Donoghue, C. (2007). *Yazının öyküsü* (S. Atılhan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dursunoğlu, H. (2006). Türkiye Türkçesinde konuşma dili ile yazı dili arasındaki ilişki. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (30), 1-21. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32971>
- Erdoğan, G. (2015). Türk atasözleri ve deyimlerinde müzik kültürümüz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), 174-182. doi: 10.17719/jisr.20153813633
- Erdoğan, İ. (1999). Eski çağlar ve ilk imparatorluklardaki egemen iletişim biçimleri üzerine bir değerlendirme. *Kültür ve İletişim*, 2 (2), 15-47. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/266392753_Eski_Caglar_ve_Ilk_Imparatorluklardaki_Egemen_Iletisim_Bicimleri_Uzerine_Bir_Degerlendirme
- Esen, S.& Yılmaz, E. (2011). Türk atasözleri ve deyimlerinde girişimcilik olgusu (sosyo-ekonomik açıdan bir bakış). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 249-258. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55715>
- Faulmann, C. (2015). *Yazı kitabı* (I. Arda, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gürel, E. (2018). Etkili yazma ilkeleri. N. Başok, (Ed.), *Halkla İlişkiler Yazarlığı* içinde (1-25). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Gürel, E. (2019). Yazı ve grafik tasarım. M. K. Dinçer, (Ed.), *Halkla İlişkilerde Uygulama Teknikleri* içinde (1-27). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Gürel, E. ve Alaçam-Akşit, A. C. (2018). *Türkçede bulunan okuma ile ilgili atasözleri ve deyimler: bir içerik analizi*. G. Taşkiran, E. Geçgin (Ed.) Gender & Cultural Studies (s. 87-100) içinde. Londra: IJOPEC Publication.

- Gürel, E. ve Tat, M. (2012). Bir iletişim edimi olarak dinleme ve Türkçede bulunan dinleme temalı atasözleri ile deyimler üzerine bir içerik analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(23), 276-297. Erişim adresi: https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt5/cilt5sayi23_pdf/gurel_emet.pdf
- Gürel, E.ve Nazlı, A. (2019). Türkçede yönetim olgusu: atasözleri ve deyimler üzerine bir içerik analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 1333-1342. doi: 10.17719/jisr.2019.3142
- Gürel, E.ve Özşenler, S. D. (2020). Dedikodu olgusu: atasözleri ve deyimler üzerine bir içerik analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 975-992. doi: 10.46928/iticusbe.767958
- Gürel, E.ve Tat, M. (2019). Türkçede beden olgusu: atasözleri ve deyimler üzerine bir içerik analizi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (32), 235-256. doi: 10.31123/akil.620824
- Güvenç, B. (2013). *Kültürün ABC'si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Johanson, L. (2002). Türk yazı dillerinin ve yazı sistemlerinin geçerliliğine dair. *Türkbilig*, (4), 71-79. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/45321/566579>
- Kalaycı Kırlioğlu, H. İ., Akarçay, D.ve Kırlioğlu, M. (2016). Atasözleri ve deyimlerde kadına yönelik şiddetin izleri: niteliksel bir çalışma. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 100-122. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tusbd/issue/39952/474772>
- Kantemir, E. (1995). *Yazılı ve sözlü anlatım*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Kaplan, M. (1983). *Kültür ve dil*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karakuş Umar, E. (2019). Türk atasözleri ve deyimlerinde kadın. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD), Proceedings ICES-2019*, 109-121. doi: 10.21733/ibad.581418
- Kaya, A. (Ed.) (2010), *Kişilerarası ilişkiler ve etkili iletişim*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Okray, Z. (2015). Türk atasözleri ve deyimlerinde kadın imgesi. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 93-102. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/euljss/issue/6287/84358>
- Ong, W. (2012). *Sözlü ve yazılı kültür*. İstanbul: Metis Yayıncılık
- Özbay, M. (2005). Bilim ve kültür aktarıcısı olarak yazı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 1(2), 67-74.
- Özdemir, E. (2007). *Yazınsal türler* (6. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özkan, M. (2014). Türkçenin Anadolu'da yazı dili olarak gelişmesi. *Türkiyat Mecmuası*, 24(2), 53-73. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkiyat/issue/16672/329865>
- Sarıtaş, S. (2012). Türk kültüründe yüzle ilgili deyim ve atasözleri üzerine bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 175-181.
- Şirin, H. (2004). Türkçede Yaz- 'yazı yazmak' fiili üzerine. *Türk Dili*, LXXXVII(634), 563-571. Erişim adresi: <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/75>
- Tan, E. T. (2003). Fonetik alfabenin bulunuşundan matbaanın icadına kadar olan süreçte elyazısı (cursives) gelişimi ve çağdaş tipografiye katkıları. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (8), 305-313. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunikkefd/issue/2767/36978>
- Tanrıkulu, T. (2011). Türk atasözlerinde gerçeklik terapisi. *Millî Folklor*, (90), 54-60. Erişim adresi: <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=90&Sayfa=83>

- Türk Dil Kurumu (2019). Atasözleri ve deyimler sözlüğü. Erişim adresi: <http://www.tdk.gov.tr>
- Türk Dil Kurumu (2019). Büyük Türkçe Sözlük. Erişim adresi: <http://www.tdk.gov.tr>
- Uçan, H. (2012). Yazı'nın niteliği ve yazı mekânlarının işlevi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 35-52. Erişim adresi: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=59f3fd56-5125-4af9-8543-b098614d04ab%40sessionmgr4008>
- User, H. Ş. (2006). *Başlangıcından günümüze Türk yazı sistemleri*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Yıldız, A. (2007). Geçmişten günümüze okuryazarlık araştırmaları. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 5(18), 44-61. Erişim adresi: https://www.academia.edu/9010952/Geçmişten_Günümüze_Okuryazarlık_Araştırmaları
- Yurtbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış atasözleri sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing.

Extended Abstract

Purpose

Writing is one of the most significant technological inventions of humanity and a milestone in the history of civilization. The transition from oral culture to writing led to changes in social structure and started the era of textuality. Proverbs and idioms, which are the most important language elements bearing the characteristics of culture, are thought to be a suitable field for researching social values related to writing. Proverbs and idioms that come from past to present, reinforced with experience, are important indicators of understanding how a certain subject is approached in Turkish culture and how much importance is attached to it. The aim of this study is to analyse Turkish proverbs and idioms relating to writing, which is a human production, a communication acquisition, and an ability. With this research, it is intended to make inferences about the relationship between Turkish culture and writing.

Design and Methodology

The conceptual framework of the study includes the birth and development of writing, the status and importance of writing, the act of writing in Turkish, and the functions of writing and written communication.

The data source of this study, which is carried out with a qualitative research approach, consists of the proverbs and idioms in the Proverbs and Idioms Dictionary prepared by the Turkish Language Association (TDK) which is accessible online at www.tdk.gov.tr. With its studies on the Turkish language since 1932, TDK offers the richest, up-to-date and reliable resources on the Turkish language and its elements. With these qualities, it is thought that it will represent the proverbs and idioms of Turkish culture in a comprehensive way.

During the collection of research data, four themes were focused on: "writing process", "writing tools", "types of writing" and "written publications". Within the framework of these themes, it has been determined which words will be searched in The Proverbs and Idioms Dictionary. Regarding the four themes, the words of 'writing', 'writer', 'writing', 'letter', 'dot', 'comma', 'elif', 'lam' and 'cim', 'pen', 'notebook', 'ink', 'ink dip', 'inkwell', 'poem', 'fairy tale', 'novel', 'story', 'epic', 'gazel', 'letter', 'book', 'magazine', 'newspaper' were searched in the online TDK Proverbs and Idioms Dictionary. All proverbs and idioms obtained as a result of the screening carried out in July 2019 were collected under categories within a system using the literature and content analysis. This

analysis involves characterizing and comparing documents. In the content analysis process, it is aimed to make an interpretation based on the observed and depicted elements in the analyzed content.

Findings

When all the proverbs and idioms are determined; it has been observed that the number of the proverbs on act of writing is less than the number of the idioms, and most of the existing proverbs are related to the "destiny" which is a metaphorical meaning of writing. It is seen that the idioms related to the real meaning of the writing are mostly gathered under the headings of writing functions and writing tools.

When the expressions related to the functions of writing are examined, it is seen that there is mostly the concretization function of the idioms related to writing. These idioms also include actions to facilitate and organize daily life. It has been determined that the distance functions of writing, which are related to interactivity and communication, are rarely included in proverbs and idioms.

Although there is no proverb that the writing is associated with literacy and being knowledgeable, it has been observed that there are few idioms. Similarly, no proverb has been identified regarding the nature of the form and content of writing.

As the tools used in the writing process in the research; It is seen that pen, notebook, paper, ink and typewriter appear in the proverbs and idioms. Any proverb or statement about the tools used in earlier periods is not included in the research findings.

In the research findings, it is seen that literary writing genres and expressions about books appear in the idioms, but there are no proverbs on this subject. The expressions related to other types of written expression other than literary writing genres are mostly related to the use of writing in daily life. In addition, it is seen that the number of the idioms in which books are treated as a product of writing is very low.

In general, it is possible to say that the act of writing and writing do not take a place in our proverbs and idioms in the true sense. Especially, the quality of the writing, the genres of literary writing and the absence of proverbs about books, and the absence of proverbs relating writing to literacy support this result.

Research Limitations

The research data is limited to the proverbs and idioms in the TDK Proverbs and Idioms Dictionary. The expressions that were used in the past or today but were not included in this dictionary were excluded from the scope of the research due to the limited access possibilities

Implications (Theoretical, Practical and Social)

In line with all these results obtained from the research, the following suggestions for future research are presented:

- TDK Proverbs and Idioms Dictionary was used as the data source of the research. Cultural analyzes can be carried out by researching the proverbs and idioms in songs and folk songs in which the spoken language of the people is included or in literary works.
- In the research, expressions about "act of writing" and "writing" were examined. 'Literacy' issue can be addressed in a holistic manner, taking into account the researches on 'reading' which is the complementary action of writing.
- The proverbs and idioms related to "act of writing" and "writing" can be researched in different languages and comparisons and analyzes between cultures can be performed.

Originality/Value:

In the study, the proverbs and idioms were collected in certain categories according to their content, after the words related to the writing were scanned. These categories and the meanings of the expressions in them carry important clues about the place and importance of writing in Turkish culture. Researching the place of writing, which is very important for cultural development, in Turkish culture through the proverbs and idioms will contribute to the field both in terms of method and content.

Araştırmacı Katkısı: Emet GÜREL (%50), Aslı Ceren ALAÇAM AKŞİT (%50).

Lozan'a Giden Süreçte Mudanya Ateşkes Antlaşması¹

Ömer Faruk KIRMIT²

Başvuru Tarihi: 07.12.2020

Kabul Tarihi: 22.03.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Ateşkes; savaştan iki kuvvetin karşılıklı olarak savaşı durdurması demektir. Genellikle Ateşkes ile Mütareke kelimesi birbirlerinin eş anlamlısı olarak kullanılmakla beraber bazen bunların yerine Bırakışma da denilmektedir. Mudanya Ateşkes Antlaşması, Ankara Hükümetinin Batı cephesi karşısında gösterdiği askeri başarılar neticesinde TBMM ile İtilaf devletleri arasında imzalanmış siyasi bir belgedir. Antlaşma, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Lozan'a giden süreçte çok önemli bir yapı taşı oluşturmuştur. Bu önemi gösterir derecede Mudanya Ateşkes Antlaşması ile ilgili birçok çalışma yapılmış ve yapılan bu çalışmalarda antlaşma bütün yönleriyle ele alınmıştır. Dolayısıyla biz bu makalede, Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasını sağlayan Büyük Taarruz ile o dönem yaşanan gelişmeleri değerlendirdik ve olayları farklı bir bakış açısıyla yorumladık. 3-11 Ekim 1922'de toplanılan ve toplantı sonucunda imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması, Lozan'dan önce TBMM'nin imzaladığı büyük antlaşmalardan birisidir. Antlaşma sonuçları itibariyle üç yıldır devam eden Yunan işgalini sona erdirmiş ve Doğu Trakya'nın savaş yapılmadan boşaltılmasını sağlamıştır. Lozan Antlaşmasına gidilen süreçte TBMM'nin elini güçlendirmiş ve masaya herkesle eşit bir şekilde oturmasının yolunu açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Taarruz, Mudanya Ateşkes Antlaşması, Atatürk, İsmet Paşa, Harrington, Yunanistan

Atıf: Kırmit, Ö. F. (2021). Lozan'a giden süreçte Mudanya Ateşkes Antlaşması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 145-162.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Hacıbayram Veli Üniversitesi Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, kirmit1989@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1219-2647

Armistice of Mudanya in the Process Through Lausanne Agreement

Ömer Faruk KIRMIT³

Submitted by: 07.12.2020

Accepted by: 22.03.2021

Article Type: Research Article

Abstract

Truce means that two fighting forces mutually stop the war. Generally, the words Armistice and Truce are used as synonyms for each other. Sometimes they are also called as “letting go”. The Mudanya Armistice Agreement is a political document signed between the Turkish Grand National Assembly and the Entente states as a result of the military success of the Ankara government against the Western front. The treaty constituted a very important building block in the process leading to Lausanne in the first quarter of the 20th century. As a matter of fact, although many studies have been carried out on the Mudanya Armistice Agreement before, it has been observed that there are some incomplete expressions in the process leading to the agreement. The purpose of this article is; rather than revealing new information on the subject, it is to explain the developments in the process leading to the signing of the treaty with the Great Attack

Keywords: *Great Attack, Armistice of Mudanya, Atatürk, İsmet Pasha, Harrington, Greece*

³ Hacibayram Veli University Polatlı Science and Literature Faculty Department of History, kirmit1989@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1219-2647

Giriş

1914-1918 yılları arasında cereyan eden I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti yenilmiş ve 30 Ekim 1918'de Limni Adası'nda bulunan Mondros Limanı'nda Agamemnon adlı bir İngiliz zırhlısında Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalamıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması sadece Osmanlı için I. Dünya Savaşını sona erdirmemiş aynı zamanda bütün Osmanlı topraklarının yazılı bir antlaşma ile belli bir hukuka dayandırılarak işgal edilmesine zemin hazırlamıştır. 25 maddeden oluşan bu antlaşmanın her bir maddesi başlı başına bir öneme sahiptir. Fakat bu antlaşmanın en ağır koşullarını 7. ve 24. maddeler oluşturmuştur. İtilaf Devletleri, düşündükleri işgallere zemin hazırlamak ve bunun hukuki alt yapısını oluşturmak için; 7. maddede “*Müttefikler, emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda, herhangi sevkulceyş (stratejik) noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır*” diye belirtmişlerdir. (Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, I, 1962, s. 40-46; Bıyıklıoğlu- Ercan, 1992, s.38,41; Orbay, I, 1993, s.90-155). Bu madde sadece güvenliklerini tehdit altında gördükleri bir bölgeyi işgal etmeyi kapsıyor gibi görülse de, İtilaf Devletlerinin istedikleri zaman bir oldu-bittiyle her yeri işgal edebilecekleri anlamına gelmektedir. Nitekim de öyle olmuştur. Antlaşma imzalandıktan bir müddet sonra İngilizler 9 Kasım'da Musul'u işgal etmiştir (Jaeschke, 1970, s.3).

Bu işgaller devam ederken 13 Kasım'da ise İtilaf Devletlerinin donanması İstanbul'a gelmiştir (Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, I, 1962, s.47-49). İtilaf Devletlerinin donanması 5 yıl boyunca İstanbul'da kalacaktır. İtilaf kuvvetlerinin ilk işgal ettiği yerlerle yetinmeye niyetleri yoktu. Nitekim beklenen bu durum gerçekleşmiş, İngilizler ilk işgal ettiği Musul'a ek olarak 27 Aralık'ta Kilis'i, 1 Ocak'ta Antep'i, 31 Ocak'ta Osmaniye'yi işgal etmişlerdir (Türk İstiklâl Harbi, Güney Cephesi, IV, 2009, s.49-60). Fransızlar ise Trakya'da bulunan demiryolunun büyük ve önemli istasyonları ile Afyon istasyonunu, Dört Yol, Mersin, Adana'ya işgal etmiştir. İtalyanlar antlaşma imzalandıktan sonra ilk etapta pasif kalmalarına rağmen Batı Anadolu bölgesinde Yunanistan'ın lehine gelişen siyasi paylaşımları gördükleri zaman Antalya, Kuşadası, Bodrum, Fethiye ve Marmaris'i işgal ederek, Konya ve Akşehir'e de birlikler yollamışlardır (Sofuoğlu, 2002, s. 618-619).

İtilaf Devletlerinin Anadolu'nun her yerini işgal etmeye başlamaları karşısında ve şartları çok ağır olan Mondros Ateşkes Antlaşmanın imzalanması karşısında kimse sessiz kalamazdı. Nitekim Anadolu'nun büyük bir kısmının düşman işgaline uğramasına birçok kesimden tepki gelmiştir. En büyük tepkiyi verenlerin başını Mustafa Kemal Paşa çekmiş ve I. Dünya Savaşında İtilaf Devletleri birliklerine karşı Çanakkale cephesinde başarılı mücadeleler vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu antlaşma maddelerinin çok ağır koşullar içerdiğini belirterek bunun sonucunda yapılacak olan işgallerin ortaya çıkaracağı sorunların Türk milletinin başını çok ağrıtaçağını söylemiştir. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa Ahmet İzzet Paşa tarafından Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na atanmıştır. (Çankaya, 1995, s.22). Mustafa Kemal Paşa 31 Ekim 1918'de Limon Von Sanders'ten Yıldırım Orduları Grup Komutanlığını devralmıştır (Onar, 1991, s.1). 13 Kasım 1918 tarihinde Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. 16 Kasım günü M. Kemal Paşa, Pera Palas Oteli'nde gazetecilere bir mülakat vermiş ve burada Mondros Ateşkes Antlaşması'nın siyasi bir yenilgi sonucunda imzalandığını belirtmiştir. Aynı zamanda manen, ilmen ve ahlaken kuvvetli olmak gerektiğinin belirtmiş, eğer bu meziyetler herhangi bir toplumda yer almazsa silahlı olarak en kuvvetli olmanın bir işe yaramayacağını söylemiştir (Çankaya, 1995, s.24). M. Kemal Paşa 18 Kasım 1918 tarihinde de Vakit gazetesine bir mülakat vermiş ve burada Meclis-i Mebusan'ın milleti temsil etmediğini belirterek, antlaşmanın nasıl uygulanacağı ve uygulanırken karşılaşılabilecek olan problemlerin nasıl çözüleceği hakkında görüşlerini belirtmiştir (Vakit, 18 Kasım 1918).

İtilaf Devletleri, işgalleri Anadolu'nun her tarafına yaymak için, Samsun'da bulunan Türklerin halen terhis olmadığını ve silahlarını kendilerine teslim etmediğini bahane göstererek Samsun'u işgal etme tehdidinde bulunmuştur (Budak, 1997, s.81-105). Ayrıca orada bulunan Müslüman Türklerin Hristiyanları katlettiğini de iddia etmişlerdir. Osmanlı Devleti, bölgede durumu araştırmak ve eğer İtilaf Devletlerinin iddia ettiği gibi bir

durum varsa da orada önlem almak için bölgeye bir müfettiş gönderilmesine karar vermiştir (Altuncuoğlu-Erdoğan, 2019, s.64). Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Müfettişi olarak görevlendirilmiş ve 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmıştır (Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler, 1999, s.79). Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmeleri üzerine, 20 Mayıs 1919 günü Samsun'dan Sadrazam'a ve Harbiye Nazırı'na bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafta, vatan toprakları üzerinde bu ve benzeri işgallerin olmasını engellemek için, bir an önce gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir (Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), 1982, s.26).

İtilaf Devletlerinin daha önce işgal ettikleri yerlerde de tepkiler olmuşsa da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi halk üzerinde bugüne kadar olmadığı bir şekilde büyük bir tesir uyandırmıştır. Buna bir neden olarak şu durum da gösterilebilir: Mondros Ateşkes Antlaşması maddelerinde İzmir ve çevresi ile ilgili hiçbir hüküm bulunmamasına rağmen, böyle önemli ve stratejik bir noktanın İtilaf Devletlerinin desteğiyle Türk toprakları üzerinde genişlemeye çalışan Yunanistan'ın işgaline bırakılması, Türk milletini çok gücendirmiştir. Nitekim İzmir demek Anadolu'nun Batı girişi demektir. Oraya hâkim olan Yunanistan sadece orada kalmayacak ve içeri doğru genişleyecektir (Sofuoğlu, 2002, s.624-625). İstanbul'da bulunan padişahın ve hükümetin düşman işgalleri karşısında bir şey yapmaması üzerine, Anadolu'nun her yerinde halk tarafından buldukları bölgeyi düşman saldırısından korumak için Kuvayımillie oluşturulmuştur. Kuvayımillie; Türk Milli Mücadele döneminde, düşmana karşı savaşan milis kuvvetler olmuştur (Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, TBMM Hükümeti Dönemi, IV, 1984, s.90-100).

Anadolu'nun işgal edilmesi halkta bir takım sosyo-kültürel problemleri ortaya çıkarmıştır. Bu durum sadece Türkler için değil bütün dünyada yaşayan uluslar içinde geçerli bir çıkarımdır. Halk, asırlarca üzerinde yaşadığı toprakların, yabancı güçler tarafından işgal edilmesi karşısında eskisinden daha güçlü bir şekilde o topraklara aidiyet bağı geliştirirler ve korumaya çalışırlar. Nitekim Kuvayımillie bunun en somut örneğidir. Kuvayımillie hareketi düşmanı işgal ettiği yerlerden atmanın yanı sıra halkta da birlik ve beraberliği sağlamış ve halktan her kesimi birbiri ile bütünleştirmiştir. Bu sayede Anadolu'nun önce Doğu ve Güney bölgeleri düşmandan temizlenmiş ve daha sonra ise bütün halk maddi-manevi her şeyiyle Batı bölgesini tamamen işgalden arındırmak için el birliği ile mücadele etmişlerdir.

TBMM, Mondros sonrası Anadolu'nun işgal edilme sürecinde, halkın da desteğiyle Doğu ve Güney cephesinde İtilaf Devletlerine karşı askeri alanda başarılı mücadeleler vermiştir. Takvimler 1921 yılını gösterdiğinde, Anadolu'nun doğusunda ve güneyinde düşman işgali durdurulmuş; doğu sınırları Kars Antlaşması, güney sınırları ise Ankara Antlaşması ile güvence altına alınmıştır. Anadolu'da devam eden ve işgal altında kalan tek yer ülkenin batısında kalan bölge olmuştur. Bu bölge Yunan işgali altındadır. Ege ve Trakya Yunanlıların, Çanakkale ve İstanbul Boğazları ise İtilaf Devletlerinin işgali altında bulunmaktaydı. Batı Cephesinde Yunanlılara karşı sırasıyla I. İnönü (10 Ocak 1922) ve II. İnönü (1 Nisan 1922) savaşı kazanılmıştır. Fakat 10-20 Temmuz arasında Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ile Yunanlılara karşısında bir mağlubiyet alınmış, bir ay sonra gerçekleşecek olan Sakarya Meydan Muharebesi'nde (23 Ağustos-13 Eylül) bu mağlubiyet telafi edilmiş ve Sakarya'da büyük bir zafer kazanılmıştır. 22 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihinde yapılan Sakarya Meydan Muharebesi, Milli Mücadele Döneminin çok önemli bir safhasını teşkil etmiş ve dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Nitekim bu muharebe iki buçuk asra yakın devam eden Türk savunması artık sona ermiş ve Türkler taarruz pozisyonuna geçmişlerdir. Yunan kuvvetleri Türk askerleri tarafından Sakarya Nehrinin doğusunda durdurulmuş ve Eskişehir-Afyon hattının gerisine çekilmeye zorlanmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi ile Yunanlılara büyük bir darbe vurulmuş fakat bu yeterli olmamıştır (Çınar-Yalçinkaya, 2009, s. 86).

Mudanya Ateşkes Antlaşması'na Götüren Zafer: Büyük Taarruz

Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra 1921 yılının son aylarını da iyi değerlendirmiş ve bu süre zarfında artık Yunanlılara son darbeyi vurmanın vaktinin geldiğini düşünmüştür. Çünkü Sakarya Meydan Muharebesi ile Türk Ordusu taarruz pozisyonuna geçmiş ve bunun yanında Yunanlılardan da birçok stratejik noktaları geri almıştır. Mustafa Kemal Paşa 1922 yılına gelindiği zaman daha önce düşünmüş olduğu gibi Yunanlıları Anadolu'dan tamamen atmak için onlara karşı Büyük Taarruz'u yapma kararını vermiş ve bu süreci başlatmıştır. Bunun için 1921 yılında başlatmış olduğu askeri hazırlıkları, 1922 yılının Haziran ayı içerisinde hızlandırmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu ay içerisinde Eskişehir taraflarında bulunan Sarıköy'de İsmet Paşa ile görüşmüş ve gizli bir şekilde taarruzun hazırlıklarını başlatmıştır. (Goloğlu, 2010, s.305) Burada, Fevzi ve İsmet Paşalar ile taarruzun harekât planı çizmiş, ordunun nerede konaklayacağı ve hangi taraftan hücumu geçeceğini belirlemiştir (Yüceer, 2017, s.141).

Mustafa Kemal Paşa taarruz planını belirlerken bir yandan da birkaç ay önce ordunun ihtiyaçlarının giderilmesi için başlatmış olduğu hazırlıkları tamamlamaya çalışmıştır. Ordunun bütün eksiklikleri için Anadolu'da var olan küçük imalathaneleri kullanılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele Dönemi'nde Konya'yı Batı Cephesi'nin ikmal merkezi olarak görmüş ve bu nedenle Konya'da yeni bir imalathane kurdurulmuştur (Semiz ve Toplu, 2017, s.254-283). Bu imalathanelerde sadece ordunun kullanacağı silah ve alet edevat yapılmamış, bunun yanında elbise dikme gibi birçok işler de yapılmıştır. Sadece bu imalathanelerde yapılan ve üretilenlerle yetinilmemiş daha önce Anadolu'yu işgal etmeye gelen İtilaf Devletlerinin ordusundan arta kalan askeri malzemeler de para karşılığında alınması için çalışmalar yapılmıştır. Daha önce Güney bölgesini işgal eden Fransız ve İtalyanlara karşı başarılı mücadeleler verildikten sonra onlar buralardan temizlenmiş ve onlarla antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma sayesinde o devletlerden yüklü miktarda silah ve cephane alınmıştır (Müderrisoğlu, 1990, s.504-510, 546-548, 557-558).

Bu esnada Rusya'dan da obüs topları, şarapnel, mermi gibi birçok silah, mühimmat ile para yardımı da alınmıştır. Rusya, yardım olarak 1920 yılında 21 Eylül-15 Ekim arasında toplam 2.815 adet İngiliz tüfeğiyle 1.885 sandık cephaneyi Trabzon'a yollamıştır. Ardından ise 500 adet daha İngiliz piyade tüfeğiyle 250 sandık cephane yardım olarak Giresun Alayı komutanı Topal Osman'a verilmiştir. Böylece, Rusya'dan Milli Mücadele Dönemi içerisinde 37.812 tüfek, 324 makineli tüfek, 44.587 kutu mermi, 66 top, 141.173 top mermisi alınmıştır. Rusya'dan ayrıca para yardımı da alınmıştır. 1920'de 1.809.412, 1921'de 5.781.600 ve 1922'de 2.714.000 lira yardım alınmış ve bu yardımların toplam miktarı 10.305.012 lira olmuştur (Kılıç, 2016, s.127, 131, 136). Ayrıca dışarıdaki Müslümanlardan Ankara Hükümeti'ne gönderilen yardımları da unutmamak lazımdır. Hint Hilafet Komitesi, Anadolu'da ki Milli Mücadele için yardım kampanyası başlatmıştır. Özellikle Hindistan Müslümanları Anadolu'ya 125.000 İngiliz lirası yardım göndermişlerdir (Şahin, 2019, s.747). Bu yardımların çoğu Milli Mücadele'de kullanılmış ve arta kalanlar ise Cumhuriyet kurulduktan sonra vatanın imar sürecine maddi kaynak sağlamıştır. Yapılan bütün bu hazırlıklarla beraber, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde işgal kuvvetlerinin bıraktığı ve Anadolu'daki imalathanelerde yeni yapılan bütün silahlar, hızlı bir şekilde Batı cephesine taşınmıştır

Bütün bu taarruz hazırlıklarını düşmana belli etmeden büyük bir gizlilik içinde yürütülmüştür. Türk ordusu, bütün cephaneyi taşıyan at ve katırların ayak seslerini Yunan askerlerine duyurmamak için onların ayaklarına keçeler bağlamışlardır. Cephaneler, bütün bu yorgunluk ve imkânsızlıklara rağmen kısa bir sürede o bölgenin en yükseği olan Kocatepe'ye intikal ettirilmiştir. O dönemin zor şartları altında gerçekleştirilen sadece bu gelişme başlı başına büyük bir başarıdır (Çevik, 2016, s.1570).

Mustafa Kemal Paşa, bütün bu hazırlıklar tamamlandıktan sonra, 4 Ağustos 1922'de TBMM'de bir konuşma yapmış ve ileri bir tarihte Yunanlılara karşı taarruz başlatılacağını Bakanlar Kuruluna bildirmiştir. Taarruz yapılacağını bildirmesine rağmen ne zaman yapılacağı hakkında net bir tarih ve bilgi vermemiştir. (Önder, 1972, s.256). Mustafa Kemal Paşa'nın, artık taarruzu başlatmak için savaş bölgesine, gizli bir şekilde gitmesi

gerekiyordu. Bunun için trenle değil de kendi otomobiliyle gitmiş ve Ankara'dan ayrıldığını kimseye sezdirmeden Konya yolu üzerinden cepheye geçmiştir. Herkesin kendisini Ankara'da sanması için de 20 Ağustos 1922 günü Hâkimiyet-i Milliye gazetesine şu ilanı verdirmiştir: “*Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Ağustos’un 21. Gününü pazartesi günü öğleden sonra saat 4’te Çankaya’daki köşklerinde şehrimiz ricali siyasiyesine bir ziyafet keşide edeceklerdir. Ziyafette bütün sufera ve ricali siyasiye hazır bulunacaktır.*” (Hâkimiyet-i Milliye, 20 Ağustos 1922). Mustafa Kemal Paşa, aynı gazetenin 20-26 Ağustos 1922 tarihi arasında çıkan sayılarında da halkta bir endişeye mahal vermemek için düşmanla Aydın, Sarayköy yakınlarında ve Afyon cephesinde keşif çatışmalarının yapıldığı haberlerini yayınlamıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 20-26 Ağustos 1922).

Mustafa Kemal Paşa, 20 Ağustos günü Batı Cephesinde karargâh olarak kullanılan Akşehir’de idi. Batı Cephesi komutanına 26 Ağustos gününde Yunanlılara karşı taarruz başlatılacağını emretmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Akşehir’de yine aynı gün ve ertesi günün gecesinde Başkumandan sıfatıyla diğer komutanlarla da görüşerek, taarruzun son durumunu değerlendirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, burada yine bir hamle yapmış ve taarruzun dış ülkelerde hemen duyulmaması için, 25 Ağustos gününün akşamından itibaren Anadolu’nun dışarıyla bütün haberleşmesinin kesilmesini emretmiştir. Yine aynı günün sabahında, I. Ordu Komutanı tarafından taarruza geçileceği haberi bütün birliklere bildirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 25 Ağustos gününün gecesinde, yarın sabah ordunun taarruza geçirileceği haberini hem Hükümete hem de TBMM’ye bildirmiştir (Çevik, 2016, s.1571).

26 Ağustos 1922 günü saat 05.30’da ilk topçu ateşiyle beraber Yunanlılara karşı taarruza başlanmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 27 Ağustos 1922). Gizli yürütülen taarruz hareketi 27 Ağustos’ta halka da duyurulmuş ve aynı gün TBMM’de ‘*Hükümetimizin Halk ve Memurlarımıza Beyannamesi*’ adı ile bir tebliğ yayınlanmıştır. Bu tebliğde kahraman askerlerin canla başla vatanın istikbalini kurtarmak için düşmanla savaştığı belirtilmiş, zaferin yakın olduğu ve maddi-manevi destek veren millet için güzel günlerin geldiği söylenmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 27 Ağustos 1922). Mustafa Kemal Paşa, savaş sırasında asker ve halkın moralini yüksek tutmanın gerektiğini biliyordu. Taarruzu halka duyurması ve bir beyanname yayınlamasındaki amacının maddi manevi halk desteğini almak ve askerlere moral vermek olduğu söylenebilir.

Yunan ordusu asker, silah ve cephane bakımından Türk ordusundan belirgin bir şekilde üstün bir konumdaydı. Fakat bu üstünlüğü Türk ordusu karşısında kullanamamışlar ve taarruz başlatıldıktan bir gün sonra gibi çok kısa bir süre içinde 27 Ağustos’ta hezimete uğramışlardır. Aynı gün Afyon Yunanlılardan alınmış ve Dumlupınar mevkiinde Yunanlılar kuşatılmıştır. Bu kuşatılma da Yunan Başkomutanı Trikopis dâhil olmak üzere birçok Yunan askeri esir edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem I, Cilt 23, 1960, s. 268-271). Birkaç gün içinde savaş bölgesi binlerce ölü Yunan askerleriyle dolmuş, Yunanlıların gücü ve direnci iyice kırılarak, bölgeyi terk etmeye koyulmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa, onlara kesin ve son darbeyi vurmak, Anadolu’dan tamamen kovmak için 30 Ağustos günü orduyu bizzat kendisi komuta ve sevk etmiş ve o gün gerçekleşen Başkomutanlık Meydan Muharebesi’nde Yunan kuvvetlerinin büyük bir kısmı etkisiz hale getirilmiştir (Türkmen, 2010, s.143). Mustafa Kemal Paşa bununla yetinmeyerek yurttan tüm düşmanların temizlenmesi için 1 Eylül’de “*Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz’dir, ileri!*” emrini vererek, Türk askerlerini İzmir’e doğru yönlendirmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 2 Eylül 1922).

Yunanlılar, Büyük Taarruz hücumu sonrasında, bir daha toplanamamak üzere ağır ve büyük bir yenilgi almışlardır. Bu yenilgi üzerine Yunanlılar, baştan beri kendisini maddi olarak destekleyerek Türklere karşı kıskırtan İngiltere’ye, 2 Eylül 1922 tarihinde başvurarak, Türklere barış yapmalarına arabulucu olmasını istemiştir. İngiltere, Yunanistan’ın ateşkes isteğine hemen cevap vermeyerek, Yunan yenilgisinin kendilerince bir süre herkesten gizlemeye çalışmışlardır. İngiltere, Yunanlıların Türklere karşısında yenilgilerinin devam etmesi üzerine, artık Yunan ordusunun bir daha toplanamayacağını anlamış ve onların ateşkes isteğini 4 Eylül 1922’de önce Türklere değil de diğer müttefik devletlere bildirmiştir (Akın, 2002, s.219).

Bütün bu süreçler devam ederken Türk ordusu savaşı bırakmamış, köy köy Yunanlıları takip ederek ve buraları kurtararak İzmir'e doğru ilerlemeye başlamıştır. Burada şu önemli konuya dikkat çekmek lazımdır: Türk uçakları savaşın devam ettiği günlerde, savaş bölgesine Rumca ve Türkçe yazılmış beyannameler atmıştır. Rumca beyanname ile Yunan askerlerine, Türkçe beyanname ile bölgede yaşayan Türk halkına hitap edilmiştir. Rumca beyanname; bütün Yunan askerlerinin mağlup olarak topu tüfeği bırakarak kaçtığı, kalan askerlerin de etrafını sarıldığından bahsedilerek, eğer teslim olurlarsa sefalet ve açlık içinde ölmeyecekleri belirtilmiştir. Türkçe beyanname ise; Türk halkının artık güven ve emniyette olduğu, Yunan askerlerinin yenilerek kaçmaya mecbur bırakıldığından bahsedilerek, düşmanın kaçarken köyleri yakmaya çalıştığı, eğer bunlar görülürse buna müsaade etmemeleri istenmiş, Türk askerlerinin bir gün içinde yardıma geleceği söylenmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 4 Eylül 1922).

İngiltere'nin önderliğinde Batılı Devletler, Yunanistan'ın ateşkes isteğini 7 Eylül günü Ankara'ya iletmiştir. Ancak Ankara Hükümeti zaman kazanmak ve bu süre zarfında Anadolu'yu tamamen Yunanlılardan temizlemek amacı güttüğü için, bu ateşkes isteğine olumlu-olumsuz bir cevap vermemiş ve beklemiştir. Türk Ordusu, 9 Eylül 1922'de İzmir'e girmiş, 11 Eylül'de Bursa Yunan işgalinden kurtarılmış ve akabinde İstanbul, Boğazlar ve Doğu Trakya'yı da tamamen düşmandan arındırmak için harekete geçilmiştir (**Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti**, 1931, s.121-123; Kurtcephe vd. 1999, s.317; Peyâm-ı Sabah, 9 Eylül 1922). 18 Eylül 1922'de Milli Mücadele'nin son kurşunu Bandırma-Erdek arasında atılmış ve bugün aynı yerde o günün anısına dikilmiş Ay-Yıldız Tepe adıyla bir anıt yer almaktadır. Doğrudan Genelkurmay'a bağlı Kocaeli Grubu ile III. Kolorduya bağlı 61. Alay'ın askerleri tarafından Erdek kurtarılmıştır. Böylece Yunan esirleri dışında Anadolu'da hiçbir Yunan askeri kalmamıştır. Bu son çarpışmada 8'i subay olmak üzere 73 şehit verilmiştir. (Çevik, 2016, s.1584-1585).

Böylece üç yıldır devam eden Milli Mücadele'nin silahlı safhası artık sona ermiştir. Türklerin Yunanlılar karşısındaki zaferi Anadolu'nun her tarafında sevinçle karşılanmıştır. Ankara'da Cuma Namazı kılındıktan sonra, burada bütün halk toplanmış ve hep birlikte 'Amin' sesleri her tarafta yankılanarak dualar etmişlerdir. Dua edildikten sonra da Ankara Mebusu Hacı Mustafa Efendi bir konuşma yapmış ve ardından şükür kurbanları kesilmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 9 Eylül 1922).

Türklerin bu büyük zaferi karşısında, İtilaf Devletleri Türk askerlerinin daha da ilerlemesinden çekinmişlerdir. Bundan dolayı Mustafa Kemal Paşa İzmir'de bulunduğu sırada kendiyile konuşmaya gelen İtilaf Devletleri Donanma Komutanı İngiliz Amiral general Pelle ve Türk dostu olarak bilinen Fransız devlet adamı Franklin Boullion ile bir görüşme yapmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem I, Cilt 23, 1960, s.275-276; Sürmeli, 2007, s.52). Bu kişiler, Mustafa Kemal Paşa'dan Türk askerlerinin tarafsız bölge olarak kabul edilen, İstanbul ve Çanakkale bölgesine girmemeleri isteğinde bulunmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul ve Çanakkale bölgesinin sadece kendilerinin tek taraflı olarak tarafsız bölge ilan edip oraya Türk askerinin girmemesi isteklerine karşı sert bir tavır takınarak böyle bir bölgeyi tanımadığını ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa akabinde iki nota vermiş ve İtilaf Devletlerinin derhal askeri harekâtlarını durdurması ve Yunanlıların 1914 yılından önceki sınırlarına çekilmesi şartıyla, Türklerin masada bir ateşkes anlaşmasına oturacağını bildirmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem I, Cilt 23, 1960, s.275-277).

Yunanistan'ın en büyük destekçisi olan ve Batı Anadolu'nun onların olması için diğer İtilaf Devletlerini de ikna eden İngiltere, Türklerin bu zafer sonucunda durmayarak daha ileriye doğru gideceğini tahmin etmesi güç değildi. Çünkü gözlerini ileriye diken Türklerin Çanakkale ile İstanbul Boğazına doğru yürümesi ve oraları ellerine geçirmeleri an meselesiydi. İngiltere bu durumda bile Türk zaferini kabul etmemek için her yolu denemek için gayret etmişlerdir. Yunanlılara asker takviyesi yapmak ve onları tekrar Türklere karşı savaşa davam ettirme planları bile yapmışlardır. Hatta İngiltere, Yunanlılara tekrar asker desteği vermek için sömürgelerinden destek istemiş fakat sömürgelerinden Yeni Zelanda haricinde hiçbirinden olumlu cevap alamamıştır (Şimşir, 1984, s.530-545; Yeşilbursa, 2019, s.1018)). İngiltere'nin savaş yanlısı bu tutumu ve savaşı

devam ettirme arzusu sadece sömürgelerinden değil hem kendi kamuoyundan hem de müttefikleri olan Fransa ve İtalyanlar tarafından da olumsuz karşılanmıştır. Başbakan Lord Curzon, bütün bu hengâme devam ederken müttefiklerinin gönlünü almak ve ilişkileri daha da iyileştirmek için 19 Eylül'de Paris'e giderek, orada Fransa Başbakanı Poincare ve İtalyan Büyükelçi Count Sforza ile görüşmüş ve onlarla aradaki bağı koparmamaya çalışmıştır (Aralov, 1985, s.150-155). Burada Lord Curzon'un pragmatist davrandığı göze çarpmaktadır. Çünkü Büyük Taarruz sonrasında bir antlaşma yapılıncaya kadar barış mı yapılacağı yoksa savaşa mı devam edileceği bir süre belirsizliğini korumuştur. İngiltere her ne kadar savaşı devam ettirme arzusu gütmekteyse de hem kendi kamuoyu hem de müttefikleri ve onların egemenliği altında bulunan halk bu savaşın bir an önce bitmesi taraftarıydı. O nedenle Lord Curzon, müttefikleri ile aralarında oluşan soğukluğu bitirmek ve tekrar onları bir hedef doğrultusunda bir araya getirmek için çeşitli stratejik hamleler yapmıştır.

Gerek Yunan ordusunun bir daha toplanamamak üzerine bir büyük darbe alması gerekse de İngiltere'nin artık bu savaşı devam ettiremeyeceğini gören Mustafa Kemal Paşa, artık Büyük Taarruz'un askeri safhasının tamamlandığını düşünmüş ve 18 Eylül'de savaşın özetini anlattığı şu beyannameyi yayınlamıştır: *"Büyük Türk milleti, Ordularımızın kabiliyet ve kudreti düşmanlarımıza dehşet, dostlarımıza emniyet verecek bir kemal ile tezahür etti. Millet orduları on dört gün zarfında büyük bir düşman ordusunu imha ettiler. Dört yüz kilometrelik fasılasız bir takip yaptılar. Anadolu'daki bütün memalik-i müstevliyemizi istirdat eylediler. Büyük zafer münhasıran senin eserindir. Çünkü İzmir'imizi ihtirasat-ı siyasiye neticesinde adeta memnunen düşmana teslim eden heyetlerle milletin hiçbir münasebeti yok idi. Bursa'mızı istilâ eden Yunan kuvvetleri ise ancak imparatorluğun askeri teşkilâtıyla tevhid-i amâl ve tevhid-i harekât ederek muvaffak olmuşlardı. Vatanın halâsı milletin rey ve idaresi kendi mukadderatı üzerinde bilâkaydüşart hâkim olduğu zaman başlamış ve ancak milletin vicdanından doğan ordularla müsbet ve kati neticelere ermiştir. Büyük ve Necip Türk Milleti, Anadolu'nun halâsı zaferini tebrik ederken sana İzmir'den, Bursa'dan, Akdeniz ufuklarından ordularının selâmını da takdim ediyorum."* (Hâkimiyet-i Milliye, 18 Eylül 1922). Burada Mustafa Kemal Paşa, orduyu tebrik ederken üstü kapalı olarak da ileride demokrasiye dayalı bir sistemi tasarladığı görülmektedir. Çünkü 'Vatanın halâsı milletin rey ve idaresi kendi mukadderatı üzerinde bilâkaydüşart hâkim olduğu zaman başlamış' cümlesinde, Anadolu'nun kurtuluşunun milletin kendi iradesi ile seçtiği kişilerin TBMM'de söz sahibi olması sonucunda neticelendiğine dair atıflar vardır.

Türk ordusunun büyük zaferinin yankıları İtilaf devletleri üzerinde devam ederken, İzmir ve Bursa'nın da Türkler tarafından ele geçirilmesi özellikle İngiltere'yi bir endişeye sevk etmiştir. İngiltere'nin, bundan sonra Türk ordusunun Boğazlar üzerine yürüyeceğini tahmin etmesi güç değildi. General Harrington, Türklerin Çanakkale ve İstanbul Boğazına ilerlememeleri için 26 Eylül'de TBMM'nin İstanbul temsilcisine başvurmuş ve Türklerin Çanakkale için Biga'nın batısından, İstanbul için ise Erenköy'ün batısından çekilmelerini rica etmiştir. Türkler ile aralarında bir ateşkes antlaşması yapılıncaya kadar, Türk askerlerinin bu tarafsız bölgelerden uzak kalmalarını istemiştir (Sürmeli, 2007, s.51). Mustafa Kemal Paşa, burada usta bir siyasetçi gibi mahir bir politika izlediği göze çarpmaktadır. Böylelikle Osmanlı Devletinin İtilaf Devletleri ile Boğazlar üzerinde yapmış olduğu anlaşmayı üstü kapalı olarak reddetmiş ve Ankara hükümetinin Boğazlar ile ilgili bir antlaşma imzalamadığını belirtmiştir. Harrington'a bu zamana kadar o bölgenin tarafsız bölge olduğundan haberdar olmadığını ve buranın tarafsız bölge olarak TBMM tarafından kararlaştırılmadığını belirtmiştir. Türk askerinin o bölgelere Yunan askerlerini takip etmek için girdiğini çünkü o yerlerde Yunanlıların halka büyük zulüm yaptığını söylemiştir. Hatta M. Kemal Paşa, 25 Eylül'de Yunan donanmasının İstanbul'a demir atarak, İstanbul ile Çanakkale arasında neredeyse Britanya kıtaları genişliğinde büyük yıkım ve katliamlar yaptığını dile getirmiştir (Sürmeli, 2007, s.52-53). Harrington, Mustafa Kemal'e Yunanlıların hiçbir zaman o bölgede askeri amaçlı yıkımlar yapmadığını ve bu konuda oralarda inceleme yaptırdığını ifade etmiştir. Harrington, tekrardan Türklerin Çanakkale ve İstanbul boğazlarını tehlikeye atacak girişimlerden uzak durmalarını rica ederek, İngiltere'den yeni askerler geldiğini ve bu askerlerin savaş için değil barış için kullanılacağını belirtmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 20 Ağustos 1922- 1 Eylül 1922; Karacan, 1971, s.28-32).

Burada şu hususu da vurgulamak gerekir ki, İngiltere'nin savaş yanlısı tutumu sadece kendi ülkesinde değil müttefiki olduğu diğer İtilaf Devletleri içerisinde de tasvip edilmemektedir. Türklerin vatanlarını savunmak için vermiş oldukları bu büyük başarı, Fransız kamuoyunda Türklerin zaferi olarak yer almıştır. Hatta Fransız basınında, İngiltere Başbakanı Lloyd George'nin Yunan tutuculuğu yaptığı ve onları Türklere karşı kışkırtması ile asıl mağlup olanın Yunanistan değil de İngiltere olduğu yazılmıştır (Akyüz, 1988, s.298-301). Artık Türklerin ebediyete kadar Asya ve Avrupa'dan atılmayacağını tüm dünyaya göstermiş oldukları belirtilmiştir. Nitekim gerek Büyük Taarruz sonrasında gerekse de neredeyse bir buçuk ay sonra imzalanacak olan ateşkes antlaşmasına giden süreçte Türk askerleri, İngilizlerin her türlü stratejik oyun ve planlarına karşı, kararlı bir şekilde tarafsız bölge ilan edilen yerde ilerlemişlerdir. Türkler, bu haklı mücadelesine, İtilaf Devletlerinin İngiltere'den sonra gelen en büyük askeri gücü Fransa ile İtalya'yı da inandırmışlar, hem onların desteğini kazanmışlar hem de onların Türkler aleyhine bir strateji geliştirmesinin önünü kesmişlerdir. Bunun sonucunda Fransa ve İtalyanlar da dolaylı olarak İngiltere'nin stratejik kurnazlık yapma tavrı karşısında yer almış ve artık Türk-Yunan savaşının barışçıl yollarla çözülmesi yolundaki düşüncelerini sesli bir biçimde dile getirmişlerdir (Üçüncü, 2012, s.435-441). Bu gelişme bize Türkler'in sadece askeri olarak savaşı kazanmadığını aynı zamanda ise uygulamış oldukları stratejik taktikler ile düşman safında olan Fransa ve İtalya'yı da yanına çektiklerini göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın uyguladığı bu taktikler hiç şüphesiz bir müddet sonra imzalanacak olan ateşkes antlaşması sırasında, masada Türklerin elini güçlendirmiştir.

Bütün bu süreçler devam ederken İtilaf devletleri 19-23 Eylül tarihleri arasında Paris'te kendi aralarında bir konferans yapmışlar ve hemen akabinde 23 Eylül'de Mudanya'da generaller seviyesinde temsil edilecek bir ateşkes antlaşmasının toplanılmasını istemişlerdir (Sürmeli, 2007, s.52,53). Bu isteği TBMM'ye bir nota ile iletmışlerdir. Müttefik devletlerin generalleri Mustafa Kemal Paşa'nın ateşkes antlaşması imzalamasını istiyorlardı. İtilaf Devletleri, eğer Türkler barış görüşmelerinin devam ettiği süre zarfında, tarafsız kabul edilen bölgeleri işgal etmezlerse, azınlıkların güvenliklerini sağarlarsa Meriç Nehri ve Edirne'ye kadar olan Trakya topraklarının Türkiye'ye verilmesini kabul edeceklerini bildirmişlerdir. Bütün bunlar sağlanırsa ve bir barış antlaşması imzalanırsa, antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi için destek vereceklerini ve bütün askeri birliklerini İstanbul'dan çekeceklerini de taahhüt etmişlerdir. Akabinde ise İtilaf Devletlerini temsil etmek için özel yetkilerle donatılan Fransız temsilcisi Franklin Boullion 28 Eylül'de İzmir'e gelmiş, Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek Mudanya'da bir konferansın yapılmasına karar vermişlerdir (Hâkimiyet-i Milliye, 12 Ekim 1922; Yeşilbursa, 2019, s. 1019-1020). Burada İtilaf Devletlerinin özellikle hiçbir şekilde Türklerin barış antlaşması imzalanana kadar Boğazlar'ı geçmemesini istemesi durumu düşündürücüdür. İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti ile 10 Ağustos 1920'de imzaladıkları Sevr Antlaşması'nda, Boğazlar ile ilgili hükmün devam etmesi için çabaladıkları görülmektedir. Çünkü Sevr Antlaşması gereği, Boğazları kontrol eden bir komisyon kurulacak, Boğazlar bütün devletlere açık bırakılacak ve herhangi bir savaş esnasında bile savaş gemilerinin geçirilmesine izin verilecektir. Bu da göstermektedir ki İtilaf Devletleri artık Anadolu'dan toprak koparmaktan çok orada ekonomik çıkarlarını korumak siyasetinin devam ettirmeye çalışmışlardır.

Mudanya Ateşkes Antlaşmasının İmzalanması Sürecinde Yaşanan Gelişmeler

Mustafa Kemal Paşa'nın Mudanya'da yapılacak olan görüşmeleri kabul etmesi üzerine birkaç önemli değerlendirme yapmanın çalışma açısından önemli olacağı kanaatindeyiz. Mustafa Kemal Paşa'nın askeri ve siyasi tavrını hem Büyük Taarruz sırasında hem de Taarruzdan sonra yapılacak olan bir antlaşma öncesinde çok yerinde ve uygun zamanlarda ortaya koyduğunu görmekteyiz. Hem kendisini hem de ordusunu büyük bir zafer sarhoşluğu içerisinde sokmamış, emin adımlarla kafasında belirlediği noktalara kadar ilerlemiş ve oraları almıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa gerek Yunanistan'ın gerekse de İngiltere'nin tahrik edici provokasyonlarına kanmamış ve İngiltere'yi kızdırmadan çeşitli taktikler izlemiştir. Özellikle İtilaf

Devletlerinin ve bilhassa da İngiltere'nin Boğazlar üzerinde hassas davrandığını bildiği için, bu konuda kışkırtıcı adım atmaktan uzak durmuş ve askerlerini meydana gelebilecek çatışmalardan men etmiştir. Barış yanlısı bir tutum sergilediğini her platformda dile getirmiş ve bu tavrını İtilaf Devletleri temsilcileri ile olan görüşmelerinde de yansıtmıştır. Zaten bütün bu gelişmeler TBMM'nin İtilaf Devletleri nezdinde hukuksal olarak tanınmasının önünü açmış ve onlarla birlikte eşit koşullarda masaya oturmasına zemin hazırlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, generaller seviyesinde temsil edilecek olan ve Mudanya'da yapılması kararlaştırılan ateşkes görüşmelerini kabul etmiştir. Bundan sonra artık askeri alanda binlerce şehit verilerek kazanılan bu mücadeleyi masa başında taçlandırarak ve dökülen kanların karşılığını her damlasına kadar alacak, dirayetli birinin konferansa seçilmesi gerekliydi. Bu konferans generaller seviyesinde temsil edileceği için rütbe olarak Mustafa Kemal Paşa'nın katılması uygun olmazdı. Çünkü o hem başkomutan hem de askeri rütbelerin en büyüğü olan mareşal unvanına sahipti. Mustafa Kemal Paşa'nın aklından İsmet (İnönü) Paşa geçmekteydi. Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'yı düşünmesinin nedenini iki maddede sıralayabiliriz. Bunlardan ilki Mustafa Kemal Paşa'nın en güvendiği isimlerin başında yer almaktaydı. İkincisi ise İsmet Paşa Batı Cephesi Komutanı olarak Yunanlılara karşı Ege'de çok başarılı bir şekilde mücadele etmiş olmasıydı. Bütün bunların ötesindeki en önemli şey ise Mustafa Kemal Paşa'nın, Milli Mücadele'nin en başından beri süreci İsmet Paşa'yla beraber süreci yönetmesidir. Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'nın Mudanya'da yapılacak olan ateşkes antlaşmasında Türk milletinin çıkarlarını sonuna kadar koruyacağından ve bu konuda dirayetli ve başarılı olacağından da emindi. Mustafa Kemal Paşa, bu ateşkes antlaşmasının imzalanması için İsmet Paşa'yı görevlendirmesini Nutuk'ta şöyle anlatmıştır:

“...Konferansın toplanmasından evvel, Yunan kıtalarının, İtilaf devletleri kumandanlarının çizecekleri bir hattın gerisine çekilmesi için, İtilaf devletlerinin nüfuzunu kullanacağı vaat olunmakta ve bu konuda görüşülmek üzere Mudanya veya İzmit'te bir toplantı yapılması teklif edilmekte idi. 29 Eylül 1922 tarihinde, bu notaya verdiğim kısa bir cevapta, Mudanya Konferansı'nı kabul ettiğimi bildirdim. Fakat, Meriç nehrine kadar Trakya'nın derhal bize iadesini talep ettim. 3 Teşrinievvel'de [3 Ekim'de] toplanmasının münasip olacağını söylediğim Mudanya Konferansı'na, Başkumandanlık namına fevkalade salahiyyete sahip olmak üzere Batı Cephesi Orduları Kumandanı İsmet Paşa'yı delege tayin ettiğimi tebliğ ettim...” (Nutuk, 2015, s.517,518).

Ateşkes antlaşmasında Türk tarafının kim tarafından temsil edileceği konusu kararlaştırıldıktan sonra görüşmenin yapılacağı yer hakkında bilgi vermek gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü Mudanya, İtilaf Devletleri tarafından rastgele seçilmiş bir yer değildir. Mudanya stratejik olarak önemli bir konumda bulunmaktaydı. Mudanya'nın Marmara Denizi kıyısında yer alması ve İstanbul-Boğazlara da çok uzak bir konumda olmaması seçilmesinde önemli bir etken olmuştur. İtilaf Devletleri sırtlarının bir tarafını karaya dayarken öteki tarafını ise denize dayamaktaydılar.

Bunun yanında Mudanya'da yapılacak olan konferansa ev sahipliği yapan konak hakkında da bilgi vermek yararlı olacaktır. Bu konak 19. yüzyılda, Rus kereste tüccarı Aleksandr Ganyanof tarafından inşa ettirilmiştir. Konak, toplamda 800 m² olan arsanın 400 m² alanını kaplamaktadır (Alper, 2013, s.30-31). Toplamda iki katlıdır ve çevrede bulunan en gözde konaklardan birisidir. Konağın ön kısmı ana cepheye arka kısmı ise denize bakmaktadır. Ana cepheye bakan kısımda hoş bir cumba, deniz tarafına bakan kısımda ise denizin seyredilebileceği küçük bir balkon vardı. Konağın girişinde birkaç basamak merdiven vardı ve bu merdivenlerden geçilerek konağa giriliyordu. Konağın içine girildiğinde hoş bir sofa konukları karşılıyordu. Sofanın sağında ve solunda ise odalar vardı. Görüşmelerin yapılacağı salon binanın girişinde sol tarafta bulunuyordu. Bu oda ilk etapta tek ve küçük bir oda olarak inşa edilmişken, toplantı için yan tarafındaki odanın duvarı kırılarak birleştirilmiş ve büyütülmüştür (Arı, 2008, s. 98). Konak adeta görüşmeler için tekrardan dizayn edilerek hazır hale getirilmiştir. Konağın deniz tarafına bakan yönünde balkon bulunması İtilaf

Devletlerinin çok işine yaramıştır. Çünkü İtilaf Devletleri gemilerinin bazıları konağa çok uzak olmayan bir mesafeye demir atmışlar ve kendi aralarında daha önce belirlemiş oldukları şifreli hareketler ile konakla deniz arasında iletişim kurmuşlardır.

Nihayet beklenen görüşmeler, 3 Ekim 1922'de saat 15.15'te başlamıştır. Türkler Batı cephesinde Yunanlılara karşı savaşmasına rağmen antlaşma için masaya Yunanlılar değil de İtilaf Devletleri oturmuşlardır. Bu da göstermektedir ki Türkler görünüşte Yunanlılara karşı fakat gerçekte ise bütün İtilaf Devletleriyle savaşmıştır. TBMM, İsmet Paşa haricinde ayrıca Fevzi Paşa ve Refet Paşaları Mudanya'ya göndermiş ama bu paşalar doğrudan görüşmelere katılmamış ve ateşkes imzalanıncaya kadar orada bulunmuşlardır. Görüşmelerde Türk delegeleri olarak Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım (Gündüz) Paşa, Kurmay Yarbay Tevfik Bıyıklıoğlu, Binbaşı Seyfi (Düzgören) Bey, Kızılay İkinci Başkanı Hamit Bey de yer almış ve bunların yanında iki yazman görevlendirilmiştir. İtilaf Devletleri adına ise İngiltere'yi general Harrington, Fransa'yı general Charpy ve İtalya'yı da general Monbelli temsil etmiştir. Yunanistan bir temsilci belirlemesine rağmen bu temsilcilerden general Mazarakis ve Albay Sariyanis, görüşmelere doğrudan katılmamış ve görüşmeyi Mudanya yakınlarında bulunan bir İngiliz gemisinden izlemişlerdir (TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem I, Cilt 23, 1960, s.349-353; İnönü, II, 1987, s.25-40; Turan, 2003, s.49).

Konferansın başlarında konferansa kimin başkanlık yapacağı belli değildi. İsmet Paşa, ev sahibi olması hasebiyle konferansa gelen heyeti tek tek karşılamış ve onları görüşmelerin yapılacağı büyük salona götürmüştür. İsmet Paşa generallere masada yer göstermiş, kendi sağına general Harrington'u soluna general Monbelli'yi, karşı tarafına ise general Charpy'yi oturtmuştur. İsmet Paşa generallere kendisinin yer göstermesini generallerin yadırgadığını ve içlerinden birinin konferansa başkanlık yapacağını sandıklarını söylemiştir (Alper, 2013, s. 33). Böylece toplantıya kimin başkanlık yapacağı meselesi kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Generaller İsmet Paşa'nın konferansa başkanlık etmesine ses çıkarmayarak, kabul etmişlerdir Görüldüğü üzere Ankara Hükümeti üç büyük devlet İngiltere, Fransa ve İtalya ile eşit şartlar çerçevesinde masaya oturmuş ve onlar tarafından hukuksal olarak tanınmıştır.

Salona iki tane büyük masa koyulmuştur. Birisi temsilcilere ötekisi ise kâtiplere ayrılmıştır. General Harrington, daha önce hiç İsmet Paşayla karşılaşmamış ve daha görüşmelerin başında Başbakanı olan Lord Curzon'a İsmet Paşanın kişisel özelliklerinden bahsettiği bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafta; İsmet Paşanın genç biri olduğu, dikkati çeken herhangi bir özelliğini görmediğini, çok az konuştuğundan ve bazı hallerde bir kusur bazı hallerde de üstün olmasını sağlayan sağırlığından bahsetmiştir. Görüşmeler başladığında Yunanistan'da Krala karşı askeri darbe başlatıldığı için Yunan temsilcisi görüşmelere katılmamıştır. İsmet Paşa, heyete madem Yunan temsilcisi yoktur, biz aramızda bir sonuca varalım zaten onlar bunu kabul etmek zorunda kalacaklardır demiştir (Başyigit, 2007, s.180,181). İsmet Paşa'nın bu sözünde gizli bir nükte olduğu gözden kaçmamaktadır. Çünkü Yunanlılar İtilaf Devletlerinin özellikle de İngiltere'nin yardımları ile üç yıla yakın bir süre Anadolu'nun Batı bölgesini talan etmiş, maddi kayıpların yanı sıra yetişmiş insan gücünün de savaşta ölmesine neden olmuşlardır. İtilaf Devletlerinin kabul edeceği bir antlaşma Yunanistan tarafından da kabul edilecektir.

Kaynaklarda genel olarak Yunanistan'da askeri darbe başlatıldığı için Yunan temsilcilerinin görüşmeye katılmadıkları yönünde bilgiler yer almasına rağmen Karacan, bunu farklı bir sebebe dayandırmıştır. Karacan'a göre; Yunan temsilcileri deniz yolculuğu sırasında Pire ve Mudanya arasında fırtınaya yakalandıkları için konferansın ilk gününe katılamamışlar ancak ikinci gün öğleden sonra Kızılhaç'a ait bir posta vapuruyla konferansa yetiştirilmişlerdir. Bundan dolayı Yunan general Mazarakis o sırada Yunanistan'ı değil de Yunan delegelerini temsil etmiştir (Karacan, 1971, s.36-37). Zaten Mustafa Kemal Paşa da Nutuk'ta Mudanya görüşmelerinin İsmet Paşa'nın riyaseti altında başladığını belirtmiş, İngiltere Delegatesi general Harrington, Fransa Delegatesi general Charpy, İtalya Delegatesi general Monbelli'nin katıldığını söylemiştir (Nutuk, 2015, s.518). Mustafa Kemal Paşa'nın Yunan delegelerinden hiç bahsetmediği görülmektedir.

Antlaşma süreci boyunca general Harrington, kendini ve ülkesi İngiltere'yi Türk zaferi karşısında mağlup göstermemeye gayret etmiştir. Bu nedenle görüşmeleri kendisinin sunmuş olduğu 10 maddelik bir gündem maddesi ile tartışmaya açılmıştır. 10 maddelik bu açılış metninde, Türklerin dikkatini üç madde celp etmiş ve Türkler daha çok bu maddeler üzerine yoğunlaşmıştır. Burada, Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından tahliye edilmesine karar verilmiş ama buranın Türklere verilmesi gündeme getirilmemiştir. Yunanlıların, tahliye edecekleri yerlerin tekrar müttefikler tarafından işgal edilmesi istenmiştir. Meriç nehrinin batısında yer alan ve Edirne'nin mahallesi olan Karaağaç'ın geleceği hakkında hiç bahsedilmemiştir (Aydemir, III, 2016, s.35-36). Bu üç madde ilerleyen günlerde de konferansın gündemini meşgul etmiş ve konferans bunlar üzerinde şekillenmiştir.

Hem Türklerin hem de İtilaf Devletlerinin istediklerini alma konusunda ısrarcı tavırları, görüşmelerin daha ilk günden itibaren hararetle ve zorlu geçeceğini göstermiştir. İsmet Paşa'nın, görüşmenin ilk başlarında heyetlere, Yunan askeri kuvvetlerinin Meriç nehrinin soluna çekilmesini istediklerini belirttiği sırada, Yunan temsilcisi General Mazarakis bu isteğe şiddetle karşı çıkmıştır. Yeri gelmişken şunu hatırlatmak gerekir ki görüşme sırasında Yunan temsilcisinin sanki savaşı kazanmışlar gibi davranma tavırları, görüşmelerin uzamasına ve yer yer sıkıntılı süreçlerin yaşanmasına neden olmuştur. İsmet Paşa'nın Yunan askeri kuvvetlerinin Meriç nehrinin soluna çekilmesi isteğini Yunan temsilcisinin yanı sıra heyette bulunan diğer İtilaf Devletleri temsilcileri de hemen kabul etmemişlerdir (Başyigit, 2007, s.182).

Konferansın üçüncü gününde, Generaller, Türklerin Doğu Trakya'ya geçirilecek olan jandarma ve memur sayılarında yapmış oldukları ısrardan ve bu harbin sona erdirilmesi kararını kabul etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa bunun yanında Doğu Trakya'nın hem Yunanlılardan hem de diğer müttefikler tarafından tamamen boşaltılarak işgalden arındırılması isteğini İsmet Paşa'ya bildirmiştir. Hatta Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya bu istek kabul edilmezse 6-7 Ekim'de derhal İstanbul'a dönüş talimatını vermiştir (Aydemir, III, 2016, s.37). Bu temsilciler, bu kararı tek başlarına veremeyeceklerini ve hükümetlerine bildirmeleri gerektiğini söylemiştir. Bundan dolayı 5 Ekim 1922'de görüşmeler kesilmiştir (Başyigit, 2007, s.182).

Görüşmelerin kesilmesi ve herhangi bir karar birliğine varılamamasında özellikle İngiliz temsilci general Harrington'un takındığı tutumun da sebep olduğu görülmektedir. Çünkü Harrington'un, Türklerin kazandığı büyük zaferi görmezden gelmesi sanki Türkler savaşta yenilmiş gibi bir tutumla olaylara yaklaşması görüşmeleri bir çıkmaza sokmuştur. Harrington, Türk istekleri karşısında hep sert bir tavır takınmış ve işin içinden çıkamayacağı zamanda İngilizlerin hem askeri hem donanma gücü olarak Türklere çok üstün bir konumda olduğunu belirterek, üstü kapalı olarak Türkleri savaşla tehdit etmiştir (Osmanlı Belgelerinde Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, 2007, s.109; İnönü, II, s.37-38). Burada İngiltere'nin tarihi süreçte kurnazca ürettikleri politikaları ve öne sürdüğü blöfleri unutmamak gerekir. İngiltere görüşmeler sırasında da bu kurnaz siyasetinden bir sonuç alacağını ümit etmiş ve üstü kapalı olarak İsmet Paşa'yı savaşla tehdit etmiştir. Bu durumu bir blöf olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü İngiltere gerek askeri gerekse de ekonomik olarak TBMM'den güçlü olmasına rağmen, Büyük Taarruz'dan sonra müttefiklerinden Yunanlılara asker takviyesi istemiş ve olumlu bir sonuç alamamıştır. Bunun yanında İngiltere halkı da topraklarında devam etmeyen bir savaş için İngiltere ekonomisinin gereksiz yere harcanmaması gerektiğini istiyorlardı. Ayrıca kamuoyu, basın ve diğer İtilaf Devletleri de İngiltere aleyhine bir tutum geliştirmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa İngiltere'nin bu davranışının blöf olduğunu ve onların tekrar bir savaşı göze alamayacağını bilmekteydiler. Bu nedenle İsmet Paşa, Konferans boyunca dik durmuş ve İngiltere'nin bu tehditlerine boyun eğmemiştir.

5 Ekim'de kesintiye uğrayan görüşmeler 7 Ekim'de tekrar başlamıştır. İtilaf Devletleri Türklerin, Yunan askeri kuvvetlerinin Meriç nehrinin sol tarafına çekilmesi isteğini makul görmüşler ve bunu kabul ettiklerinin belirtmişlerdir (Sürmeli, 2007, s.58-60). Bundan sonra devam eden görüşmeler, iki gün daha çetin bir biçimde sürdürülmüştür. Hem İsmet Paşa'nın hem de İtilaf Devletleri temsilcilerinin ortaya koyduğu şartlar artık ya

savaşı devam ettirecek ya da bitirecekti. Bu durum her iki tarafında canını sıkmaktaydı. Bu nedenle konağın deniz tarafında bulunan balkonunda İngiliz iki deniz subayı ellerinde işaret bayraklarıyla beklemişlerdir. Eğer antlaşma olumlu geçerse bu işaret bayrakları ile verilen emirleri biraz ileride bekleyen İngiliz gemisine iletceklerdi (Karacan, 1971, s.40-45).

General Harrington, 10 Ekim 1922'de Salı günü saat 17.00'de Mudanya'ya gelmiş ve diğer müttefikleri olan general Charpy ve general Mombelli ile gemide bir görüşme yapmıştır. Saat 18.00'de tekrar konağa gelerek konferansı başlatmışlardır. Görüşmeler iki saat kadar sürmüş ve 21.00'de sona ermiştir. İtilaf Devletleri temsilcileri tekrar gemilerine dönmüşlerdir. Artık iş sadece antlaşmanın imzalanmasına kalmıştır. Temsilciler, gece saat 03.00'de tekrar konağa gelmişler ve üzerinde çalıştıkları protokol müsveddelerini okuyup tartışmışlardır. Türklerinde üzerinde mutabık olduğu bu metin temize çekilmiş ve sabaha doğru 05.15'de dinlenmek üzere görüşmelere ara verilmiştir. Bu sırada Mudanya'da yaşayan halk bütün gece uyumamış ve binanın etrafında görüşmenin sonucunu beklemişlerdir. Her ne kadar gerginlikler yaşandıysa da hem Türklerin hem de İtilaf Devletlerinin kabul ettiği antlaşma maddeleri 11 Ekim'de sabah 06.43'te Yunanistan temsilcisi dışında herkes tarafından bütün sayfalarını tek tek imzalamıştır (Yalman, 1996, s.199).

Yunanistan, Doğu Trakya'dan geri çekileme konusunda adım atmamaya çalışmış ve burada sınırın Meriç nehrinin solu değil de 1915 yılında Meriç'in doğusunda olan bölge olmasını istemiştir. Yunanlıları Meriç'in doğusunda kalmaları için diğer ülke temsilcileri ve özellikle İngiliz temsilci Harrington ikna etmeye çalışmışlardır. Bu antlaşmayı Yunan temsilcisi ilk başta imzalamamış Yunanlıların Meriç'in doğusunda kalması için diretmeyi sürdürmüştür. Fakat Harrington'un Mudanya Ateşkes Antlaşmasının herkes tarafından uygulanacağı ve bu yönde kararlı olduklarını açıklamasından üç gün sonra Yunanlılarda imzalamak zorunda kalmıştır. Çünkü en büyük destekçileri İngiltere'ydi, onların istemediği bir şeyi Yunanlıların devam ettirmesi mümkün değildi. Yunanlıların da imzalaması sonucunda, Mudanya Ateşkes Antlaşması 15 Ekim 1922 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 12-15 Ekim 1922; TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem I, Cilt 23, 1960, s. 349,350; Osmanlı Belgelerinde Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, s.108; Yeşilbursa, 2019, s.1025).

İsmet Paşa, Ankara'ya çekmiş olduğu telgrafta antlaşmanın 11 Ekim 1922'de saat 06.00'da imzalandığını bildirmiştir. Bu haber TBMM'de adeta bir sevinç havası oluşturmuş ve meclis koridorunda milletvekilleri birbirleri ile kucaklaşarak bu zaferi kutlamışlardır. Konferansın son oturumunda önce general Harrington, sırasıyla TBMM Hükümetine, sonra Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya akabinde ise İsmet Paşa'ya teşekkür etmiştir. Ayrıca Genelkurmay mensuplarına, Türk halkı ve temsilcilerine ve Mudanya kasabasında yaşayan halka da ayrı teşekkür etmiştir: "*Tanışmayarak geldik, dost olarak gidiyoruz ve bu hissi daima muhafaza edeceğiz*" demiştir (Yalman, 1996, s.199). General Harrington'dan sonra diğer generaller de ev sahibi sıfatıyla kendilerine iyi nezaket gösterdiği için İsmet Paşa'ya teşekkür etmişlerdir. İsmet Paşa'da nezaketli davrandıkları için onlara teşekkür etmiş ve onları konak önünde bulunan bir askeri bando eşliğinde, asker selamı vererek rıhtımda bulunan gemilerine uğurlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz'dan sonra 9 Eylül'de İzmir'e girdiği vakit, artık Milli Mücadele'nin askeri safhasının bittiğini ve ikinci safhayı açmalarının gerektiğini söylemiştir (Aydemir, III, 2016, s.38,39). Bundan sonra Türk milletinin önünde açılan ve hiç kapanmayacak olan askeri zaferleri ilim ve kültürle taçlandırma devresi başlayacaktır.

Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın Önemi ve Sonuç

Mudanya Ateşkes Antlaşması 14 madde olarak imzalanmıştır. Bu antlaşma ile İtilaf devletleri TBMM'yi resmen tanımışlardır. Bu antlaşma, Türklerle Yunanlılar arasında üç yıldan fazla süre devam eden çatışmayı durdurmuş ve Yunanlıların Batı Anadolu'dan çıkartılmasına zemin hazırlamıştır. Antlaşma ile artık Türk topraklarında hiçbir yabancı asker kalmamış ve Türkler için savaşın askeri safhası sona ermiştir. Bundan sonra sıcak çatışmalar olmayacak ve bir karar masa başında verilecektir. Antlaşmanın en önemli taraflarından birisi

de Doğu Trakya üzerinde olmuştur. Doğu Trakya savaş yapılmadan Yunanlılardan alınmıştır. Türk ve Yunan sınırı Meriç nehri olarak kabul edilmiştir. Bu sınır halen günümüzde de geçerliliğini korumaktadır (Hâkimiyet-i Milliye, 15 Ekim 1922; TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem I, Cilt 23, 1960, s.350; Soysal, I, 1983, s.60-70; Türk geldi, 1948, s.185-188).

Antlaşmanın imzalanmasından sonra Doğu Trakya'da bulunan Türkler çok rahatlamıştır. Çünkü Yunan işgali altında bölgede tarihte görülmemiş yıkım ve sayısız ölüm görmüşlerdir. Bölgenin asayışı alt üst olmuştu. Yunanistan Türkleri yer altı çeteleriyle ve kanun dışı yollarla kontrol altında tutmak istemiştir. Bölgenin Türklere verildiğini duyan Rum göçmenler bir an önce Yunanistan'a taşınmak istemişlerdir. Tekirdağ-Selanik arasında hem trenlerle hem de hem de çeşitli vasıtalarla göç etmeye başlamışlardır. Tanin gazetesinin belirttiğine göre bir ay içinde neredeyse 650.000 bin Rum nüfus Yunanistan'a göç etmiştir. Bu nüfusun büyük bir kısmını ise Doğu Trakya'dan göçen Rumlar oluşturmuştur (Tanin, 20-25 Ekim 1922; Tanin, 4-5 Aralık 1922).

Türkler her ne kadar masa başında isteklerini kabul ettirmeye çalıştılsa da bunda büyük oranda başarılı oldukları görülmektedir. Fakat bu antlaşmanın Türklerin aleyhine olan maddeleri de olduğu anlaşılmaktadır. Türklerin iç güvenliklerini sayısı 8000 bini aşmayacak bir Jandarma kuvveti ile korumaları bir nevi Türklerin iç işlerine müdahaledir. Bunun yanında Türk kuvvetlerinin Çanakkale Boğazı ve İzmit'te belirlenen çizgiyi geçemeyecekleri maddesi ile Türkler kendi sınırları içerisinde bulunan boğazlar üzerinde tam bir kontrol sağlanması durumunu elde edememişlerdir. Boğazlar üzerinde tam bir hakimiyet sağlanmaması durumu Lozan Barış Antlaşması'nda da kabul edilmiştir. Türkler Boğazlar üzerinde tam bir hakimiyet elde etme durumunu ancak 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Antlaşması ile elde edebilmişlerdir. Antlaşmada yer alan, bir barış antlaşması yapılana kadar Türklerin Doğu Trakya'da ne bir asker bulunduracak ne de bir ordu toplamayacağı şartı ileride yapılacak olan Lozan Barış Antlaşması sırasında pazarlık etme gücünü sınırlandırmıştır.

Yunan askeri kuvvetlerinin işgal ettiği yerlerden çekilmesi ve İtilaf Devletleri kontrolünde bulunan yerlerin Türk kuvvetlerine devri otuz gün içinde tamamlanmıştır. Kasım ayının sonuna kadar bütün Doğu Trakya anavatana katılmış ve artık Anadolu'nun hiçbir yerinde Yunan askeri kalmamıştır. Antlaşmanın en önemli bir tarafı da Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin İtilaf Devletleri tarafından resmen tanınmış olduğudur. Artık İtilaf Devletleri Türklerin temsilcisi olarak Osmanlı Devleti'ni değil TBMM'yi muhatap almıştır. Askeri güç ile kazanılan savaş, masa başında İsmet Paşanın yoğun gayretleriyle mühim bir antlaşmaya dönüşmüştür (Eraslan, 2005, s.358). Bütün bu başarılar bir yıl sonra imzalanacak olan Lozan Barış Antlaşmasında TBMM'nin elini daha da güçlendirmiştir.

Son söz olarak bu çalışmada Mudanya Ateşkes Antlaşmasına gidilen süreçte ve antlaşmanın imzalanma sürecinde yaşanan gelişmeler, bilgiler ışığında ele alınarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Özellikle bu konu ile ilgili yapılan çalışmalarda detaylı anlatılmayan Mudanya Ateşkes Antlaşmasına imzalanma sürecinde yaşanan gelişmeler, biraz genişletilerek detaylandırılmış ve ne kadar önemli olduğuna dair vurgu yapılmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

Akın, V. (2002). Mudanya mütarekesi ve Trakya'nın kurtuluşu. Hasan Celal Güzel, Kemal Koçak, Salim Koca (Ed.), *Türkler: Cilt 16*. (s.219-229) içinde. Ankara:Yeni Türkiye Yayınları. Erişim adresi: https://www.academia.edu/28649882/T%C3%BCrkler_Cilt_16_pdf

Akyüz, Y. (1988). *Türk kurtuluş savaşı ve Fransız kamuoyu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Alper, S. (2013). Mudanya ateşkes antlaşması Atatürk'ün diplomasi zaferi. *Hukuk Gündemi (Atatürk Özel Sayısı)*, 30-34. Erişim adresi: <http://www.ankarabarusu.org.tr/Siteler/1944-2010/Dergiler/HukukGundemiDergisi/2013-1.pdf>
- Altuncuoğlu, N. & Erdoğan, A. (2019). Arşiv belgeleri ışığında Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa süreci. *Journal of Universal Studies*, 2(1), 62-71. <https://doi.org/10.38000/juhis.508754>
- Aralov, S. İ. (1985). *Bir sovyet diplomatının Türkiye anıları*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Arı, K. (2008). *Osmanlıdan işgal yıllarına mütarekeden cumhuriyet günlerine mudanya*. Dörtok Abacı (Haz.) kitabının içinde, Mudanya bırakışması'na uzanan süreçte girişimler ve doğu trakya sorunu (s.98-107), Bursa: Gaye Yayınevi.
- Atatürk ile ilgili arşiv belgeleri, 1911-1921 tarihleri arasında ait 106 belge*. (1982). Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları. *Atatürk'ün Samsuna çıkışı ve kurtuluş savaşı'nın başlatılmasına dair belgeler*. (1999).
- Cemalettin Taşkıran ve diğerleri (Haz.). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı ATESE Yayınları. Aydemir, Ş. S. (2016). *Tek adam* (Cilt III). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Başığit, T. (2007). Anılarda mudanya ateşkes antlaşması. *ÇTTAD*, 6(14), 177-184. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/233309>
- Bıyıklıoğlu, T. & Ercan, T. (1962). *Türk istiklal harbi mondros mütarekesi ve tatbikatı* (Cilt I). Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları.
- Budak, M. (1995). Mütareke döneminde itilaf devletlerinin müdahaleleri (30 Ekim 1918- 15 Mayıs 1919). *İlmi Araştırmalar*, 5, 81-105. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73210>
- Çankaya, N. (1995). *Atatürk'ün hayatı, konuşmaları ve yurt gezileri*, Ankara: Tifduruk Yayınları.
- Çevik, Z. (2016). Milli mücadele'de kocaali grubu ve son kurşun, 3-5 Nisan 2015 Uluslar arası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II (s. 1551-1589) içinde. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları. Erişim adresi: <http://www.kocaelitarihsempozyumu.com/bildiriler2/106.pdf>
- Çınar, B. & Yalçınkaya, H. (2009). Blitzkrieg'in II. dünya savaşı öncesi uygulaması: büyük taarruz, *CTAD*, 5(9), 77-96. Erişim adresi: https://www.academia.edu/38351345/Blitzkrieg_in_II_D%C3%BCnya_Sava%C5%9F%C4%B1_%C3%96ncesi_Uygulamas%C4%B1_B%C3%BCy%C3%BCk_Taarruz
- Eraslan, C. (2005). Mudanya mütarekesi. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: Cilt 30* (s. 356-359) içinde. (Cilt 30, 356-359 ss.). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. Erişim adresi: <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/30/C30009858.pdf>
- Gazi Mustafa Kemal. (2015). *Nutuk*, N. Bayramoğlu & K. Güran (Ed.). Ankara: Kaynak Yayınları.
- Goloğlu, M. (2010). *Cumhuriyet'e doğru*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. 20 Ağustos 1922.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. 20-26 Ağustos 1922.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. 27 Ağustos 1922.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. 27 Ağustos 1922.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. 2 Eylül 1922.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. 4 Eylül 1922.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. 9 Eylül 1922.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. 18 Eylül 1922.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. 20 Ağustos 1922- 1 Eylül 1922.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. 12 Ekim 1922.

- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. 12-15 Ekim 1922.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. 15 Ekim 1922.
- İnönü, İ. (1987). *Hatıralar* (Cilt II). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Jaeschke, G. (1970). *Türk kurtuluş savaşı kronolojisi (Mondros'tan mudanya'ya kadar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karacan, A. N. (1971). *Lozan*. (2. Baskı). İstanbul: Milliyet Yayınevi.
- Kılıç, S. (2016). İstiklal harbi'nde sovyetler birliği'nden gelen yardımlar. *DTCF Dergisi*, 56(1), 124-143. doi: 10.1501/Dtcfder_0000001467
- Kurtcephe, İ. ve Beden, A. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi*. Ankara: Alp Yayınevi.
- Müderrişoğlu, A. (1990). *Kurtuluş savaşı'nın mali kaynakları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Onar, M. (1991). *Atatürk'ün kurtuluş savaşı yazışmaları I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Orbay, R. (1993). *Cehennem değirmeni, siyasi hatıralarım* (Cilt I). İstanbul: Emre Yayınları.
- Osmanlı belgelerinde millî mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk*. (2007). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Önder, M. (1972). Akşehir'de garp cephesi karargahı ve büyük taarruz kararı, *Büyük Zaferin 50. Yıldönümüne Armağan*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınevi.
- Semiz, Y. ve Toplu, G. (2017). Milli mücadele döneminde Konya ve Atatürk. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(12), 254- 283. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/317505>
- Sofuoğlu, A. (2002). Mondros mütarekesi sonrası Türkiye'nin işgaline karşı milli direniş: Kuvay-i milliye (1918-1921). Hasan Celal Güzel, Kemal Koçak, Salim Koca (Ed.), *Türkler: Cilt 15*. (s. 618-629) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. Erişim adresi: https://www.academia.edu/28649881/T%C3%BCrkler_Cilt_15_pdf
- Soysal, İ. (1983). *Tarihçeleri ve açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin siyasal antlaşmaları (1920-1945) I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sürmeli, S. (2007). General Charles Harington'un 1920-1923 dönemi Türkiye raporu ve döneme dair raporla ilgili değerlendirmeler. *Atatürk Dergisi*, 5(4), 25-86. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/26224>
- Şahin, H. H. (2019). Osmanlı devleti ile Hindistan müslümanlarının tarihi bağı ve Hindistan hilafet hareketi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 731-754. doi: 10.9775/kausbed.2019.063
- Şimşir, B. (1984). *İngiliz belgelerinde Atatürk* (Cilt 4). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tanin Gazetesi*. 20-25 Ekim 1922.
- Tanin Gazetesi*. 4-5 Aralık 1922.
- Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti*. (1931). Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Haz.). İstanbul: Devlet Yayınevi.
- Turan, Ş. (2003). *İsmet İnönü yaşamı, dönemi ve kişiliği*, (2. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türk istiklâl harbi, Mondros mütarekesi ve tatbikatı* (Cilt I). (1962) Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları.
- TBMM zabıt ceridesi*. (1960). Dönem I. Cilt 23. Ankara: TBMM Yayınları.
- Türk istiklâl harbi, güney cephesi* (Cilt IV). (2009). (Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Haz.). Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları.
- Türk silahlı kuvvetleri tarihi, TBMM hükümeti dönemi* (Cilt IV), (1984), Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları.

- Türkgeldi, A. (1948). *Mondros ve mudanya mütarekelerinin tarihi*. Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Türkmen, Z. (2010). *Büyük taarruz hareketi. Atatürk ve büyük taarruz kahramanlarına armağan*. G. Şahin (Ed.). Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Üçüncü, U. (2012). *Türk kamuoyunda büyük taarruz*. Ankara: Altınpost Yayınevi.
- Vakit Gazetesi*. 18 Kasım 1918.
- Yalman, A. E. (1996). Mudanya bırakışması ve yankıları. *Atatürk Yolu Dergisi*, 5(18). 189-203. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20702>
- Yeşilbursa, B. K. (2019). İngiliz yıllık raporlarına göre mudanya mütarekesi (3-11 Ekim 1922). *Mondros mütarekesi'nin 100. yılı: I. dünya savaşı'nın sonu mütarekeler ve barış antlaşmaları uluslararası sempozyumu bildiriler kitabı II* (s. 1009-1033) içinde. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yüceer, S. (2017). Bir ütopyanın gerçekleşmesi: Tam bağımsız Türkiye ve misak-ı milli, *Yeni Türkiye: Misak-ı Milli Özel Sayısı*, 23(93). 141-148. Erişim adresi: <https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=586152&materialType=KT&query=Yavuz%2C+Mustafa>.

Extended Abstract

Purpose

When we examined the articles written about the Mudanya Treaty so far, we saw that all the developments in the process of signing the Mudanya Treaty were not explained and explained incompletely. What makes this article different from other articles is that this missing part of the Mudanya Agreement is explained. Because the treaty has led the Ankara Government of the Republic of Turkey signed the deed of the Lausanne Treaty process. It is İsmet (İnönü) Pasha who signed both the Mudanya Treaty and the Lausanne Treaty on behalf of the Ankara Government. Therefore, this article is necessary in terms of explaining the relations between the Ankara Government and the representatives of the Entente States before the signing of the Mudanya Armistice.

Design and Methodology

Mudanya Armistice constituted a very important building block in the process leading to Lausanne in the first quarter of the 20th century. Despite many studies have been carried out on Mudanya Armistice before, this study aims to discuss the agreement in all aspects. Therefore, in this article, we evaluated the developments that took place in that period with the Great Offensive, which enabled the signing of the Mudanya Armistice, and interpreted the events from a different perspective.

The paper is a review study. Although it is a review paper, it is an original article in terms of the content of the subject. In order to add originality to this study, archival documents were reviewed. The issues of Hâkimiyet-i Milliye Newspaper, the official media organ of the Ankara Government in those years, which were published between 20 August and 15 October 1922 were included in the study. Besides, the study also benefited from the Republican History Archive and also the 'ATASE' Published Archival Documents. At last, the books published by the newspaper, 'TBMM Zabıt Cerideleri' and 'ATASE' were also reviewed.

Findings

With this treaty, the Entente states officially recognized the Turkish Grand National Assembly. This treaty is one of the most profitable treaties the Turks signed during the War of Independence. The treaty stopped the conflict between Turks and Greeks for three years and the Greeks were expelled from Western Anatolia. With the treaty, there were no foreign soldiers left in the Turkish lands and the military phase of the war ended for the Turks. After that, there will be no hot conflicts and the final decision will be made at the table. One of the most important parties of the treaty was on Eastern Thrace. Eastern Thrace was taken from the Greeks without war. The Turkish and Greek border has been accepted as the Meriç river. This limit is still valid even today.

After the signing of the treaty, the Turks in Eastern Thrace were very relieved. Because, under the Greek occupation, they have seen fires, destruction and countless deaths in the region that have not been seen in the history. The order of the region was turned upside down. Greece wanted to keep the Turks under control through underground gangs and illegal means. Having heard that the region was given to Turks, Greek immigrants wanted to move to Greece as soon as possible. They started to migrate between Tekirdağ and Thessaloniki both by trains and by various means. According to Tanin newspaper, almost 650,000 Greek population immigrated to Greece in a month. A large part of this population was composed of Greeks immigrating from Eastern Thrace.

Although the Turks tried to get their requests accepted at the desk, it is seen that they were successful in this to a large extent. However, it is seen that this treaty also has articles against the Turks. The fact that the Turks protect their internal security with a Gendarmerie, whose number will not exceed 8000 thousand, is a kind of intervention in the internal affairs of the Turks. In addition, with the provision that Turkish forces cannot cross the line determined in the Dardanelles and Izmit, the Turks could not achieve full control over the straits within their borders. The lack of full control over the Straits was also accepted in the Lausanne Peace Treaty.

Research Limitations

This article named “Armistice Of Mudanya In The Process Through Lausanne Agreement Mudanya Treaty in the Process Leading to Lozan” covers the events of 1922 in general and the events occurred between July to September in 1922 in terms of boundaries and scope.

Originality

This study is an original article in terms of narrating, expressing and evaluating events. With the addition of archival documents of the period this study presents an alternative approach to the role of the Armistice Of Mudanya .

Araştırmacı Katkısı: Ömer Faruk Kırmıt (%100).

Muhasebe Meslek Mensuplarının Yeni Dünya ile İmtihanı¹

Nur BEDER²

Başvuru Tarihi: 10.12.2020

Kabul Tarihi: 07.01.2021

Makale Türü: Derleme

Öz

Dünyada beklenmedik bir anda ortaya çıkan COVID-19 pandemisi, tüm dengelerin değişmesine ve bireylerin alışık olmadıkları çalışma koşullarına uyum göstermek zorunda kalmalarına sebep olmuştur. Bu ani değişim süreci, bir tarafta bir bilinmeyen ile mücadele etmeyi ve diğer tarafta iş hayatına ilişkin alışkanlıkların bir anda farklılaşmasını beraberinde getirmiş; bazı bireylerin/sektörlerin/mesleklerin bu değişime ayak uydurmaları kolay olurken, bazılarının cevabı ise direnç şeklinde gerçekleşmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının, işin ve mesleğin genel ve temel yapısı nedeniyle, bu süreçte daha fazla sorun yaşayabildikleri ve mesleğin, dijitalleşme eğiliminde olan dünya ile uyumlaşma konusunda geri kaldığı görülmektedir. Bu çalışmada, mesleğin ve meslek mensubu bireylerin değişim karşısında kişisel özellikler ve mesleki nitelikler çerçevesinde bir analizi yapılmakta, bu değişim sürecinde yaşanan sorunlara yönelik başta koçluk sistemi olmak üzere çözüm önerileri geliştirilmekte ve durumun genel bir tahlili yapılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Meslek Mensupları, COVID-19 Pandemisi, Değişim ve Değişime Direnç, Mesleki Gelişim, Koçluk Desteği, Meslekte Gelecek Tahlili

Atıf: Beder, N. (2021). Muhasebe meslek mensuplarının yeni dünya ile imtihanı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 163-184.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Doktora Öğrencisi, nur.beder@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9663-9594

The Challenge of Accounting Professional in the New World

Nur BEDER³

Submitted by: 10.12.2020

Accepted by: 07.01.2021

Article Type: Review

Abstract

The Coronavirus pandemic that appeared unexpectedly in the world caused all balances to change and individuals to adapt to unfamiliar working conditions. This sudden process of change brought about struggling with an unknown situation on the one hand and the sudden differentiation of work habits on the other. While it was easy for some individuals, sectors and professions to adapt to these changes, some of them responded with resistance. It is observed that accounting professionals may have more problems in this situation due to the general and basic structure of the job and the profession, and it seems that this profession is far behind in harmonizing with the world, which tends to be digitalized. In this study, an analysis of the profession and individuals who are members of the profession is made within the framework of personal characteristics and professional qualities in the face of change, and solutions are developed, especially the coaching system, and a general analysis of the situation is discussed.

Keywords: *Accounting Professionals, Coronavirus Pandemic, Changing and Resistance to Change, Career Development, Coaching Support, Future Analysis in the Profession*

³ Yıldız Technical University Graduate School of Social Sciences Business Administration (Dr.Student), nur.beder@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9663-9594

Giriş

COVID-10 Pandemisi, hayatın normallerini etkilediği gibi, alternatif dünyanın (örneğin; taksi yerine Uber, otel yerine Airbnb gibi ikame hizmetler) da durmasına neden olmuş, bilinen çözümlerin geçerliliğini yitirdiğinin ve psikolojik bağışıklığın ne kadar önemli olduğunun farkına varılmıştır. Şu ana kadar tartışılan ve senaryoları konuşulan geleceğin iş yapma biçimleri, bu ani değişimle birlikte yeni normaller olarak hayata geçirilmek zorunda kalmıştır. Bu değişim süreci, bireyleri biraz daha fazla anlama, yeteneklerini sorgulama ve zayıf noktalarını destekleme anlayışının ve koçluk, mentorluk gibi içinde rehberlik içeren ilişkilerin öneminin artmasına yol açmıştır.

Bireylerin kurum içinde hareket alanının, kendilerine açılan yer kadar olduğu ve bireylerin, örgüt tarafından çizilen bir çerçeve içine sığdırılmak istendiği görülmektedir. Bu durum, nihayetinde modern bir sanayi ekonomisini hatırlatmakta ve kişi, sahip olduğu konfor alanının dışına çıkartılmak zorunda bırakıldığında, dirençle cevap vermektedir (Erdoğan, 2020). Özellikle mesleki nitelikler ve iş özelliklerinin getirdiği dinamizm yoksunluğu, çevresel gelişimler karşısında adaptasyonu baltalarken, dijitalleşme boyutundaki uyumsuzluk seviyesi ve dijitalleşmenin bir tehdit olarak algılanması, direncin çok daha yüksek düzeylerde ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Galunic, 2017). Muhasebe mesleği, sistematik ve statik yapıya sahip olan mesleklerden biri olarak bilinmektedir. Bu mesleği edinen bireyler, çevresel değişimler karşısında esneklik gösterebilmede zorlanmakta ve mesleki kurumların bu konudaki tutum ve uygulamaları, mesleki gelişimi kısıtlayabilmektedir. Özellikle pandemi ile birlikte yaşanan ani değişim, dijitalleşmenin getirdiği yeni düzen ve çalışma koşulları, meslek mensuplarında adaptasyon sorunlarına ve değişimlere karşı direncin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu bağlamda, yapılan çalışmada, ilk olarak değişimde birey ve problem analizine ilişkin bilgiler verilerek, bireysel müdahale tekniği olarak koçluk seçiminden ve koçluk desteğine bağlı olarak gerçekleştirilebilecek uygulamalardan söz edilecektir. Sonrasında ise, değişim karşısında ortaya çıkabilecek olası sorunlar ve çözüm önerilerine ve dijitalleşme karşısında mesleki geleceğin bir tahliline yer verilecektir.

Değişimde Birey ve Problem Analizi

Değişim, bir bilinmeyen normalleştirilmesi ve yeni bilinen şekilde hayata geçirilmesidir. Genellikle, değişim çabalarının çatışma ve değişime direnç ile karşılık bulduğu ve bunun genel sebebinin, yönetsel niteliklerden kaynaklandığı belirtilmektedir. Kubr (1996), değişime direncin, teknik bilgi eksikliği, yani bilişsel ve davranışsal bir nedenden veya değişimin gerekli olduğuna dair inanç eksikliğinden ya da güçlü bir duygusal sebepten kaynaklanabileceğini ifade etmektedir. Bireyin dayatılan değişiklikten ya da sürprizlerden hoşlanmaması; özgüven veya başkalarına karşı güven eksikliğinin olması; yetersizlik ve başarısızlık korkusu; yönetimin zor sorunlarla başa çıkma konusundaki isteksizlikleri; rahatsız edici uygulamalar, alışkanlıklar ve ilişkiler; kişisel çıkarlar, rol kaybı veya iktidar değişimi; önceki değişim girişimlerinin başarısızlığı gibi nedenler, bireyde değişime karşı direncin meydana gelmesinin sebepleri olarak gösterilmektedir (Gill, 2002).

Meslek mensuplarının bu ani değişim karşısında, kendilerini konfor alanlarından uzaklaştıracak uygulamalarla yüzleşmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Meslek olarak muhasebenin de, zaten zorlu olan bu süreci daha da zorlayıcı hale getirdiği ve birey-çevre uyumunun tekrar sorgulandığı düşünülmektedir. Bu bölümde, muhasebe mesleğine dair mesleki bir analiz yapılarak, muhasebe meslek mensuplarına ilişkin bir değerlendirme gerçekleştirilecek ve değişim karşısında kişilik özelliklerinin etkisi incelenecektir.

Muhasebe Mesleğinin Tanımı ve Mesleğe İlişkin Temel Bilgiler

Muhasebecilik ve mali müşavirlik mesleği, insan etkileşimi üzerine kurulu bir meslek olup, ülkemizde, 3568 sayılı "Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu" ile yasal statüye kavuşmuştur. 2008 yılında 5786 no'lu kanun ile yapılan değişiklikle birlikte, kanunda belirtilen genel ve özel şartları yerine getirmenin yanı sıra yapılan meslek sınavlarından da başarılı olan ve muhasebe mesleğini profesyonel anlamda icra eden kişiler, "serbest muhasebeci mali müşavir" ve "yeminli mali müşavir" olmak üzere iki unvana sahip olabilmektedir. Mesleğin uzmanlık alanları, defter tutma, mali müşavirlik, yeminli mali müşavirlik, bilirkişilik, danışmanlık ve denetçilik şeklinde sıralanabilmektedir. Ayrıca mesleğin iş ve kariyer alanları, özel sektör (kurumsal ortamda bağımlı çalışma), uluslararası denetim firmaları ve bağımsız çalışma (muhasebe bürosuna sahip olma) olarak ayrılmaktadır.

Bu çalışmada, bir kuruma bağımlı olarak çalışan serbest muhasebeci mali müşavirlerin değişim karşısındaki durumu irdelenmeye çalışılacaktır. Bağımsız çalışan serbest muhasebeci mali müşavirler ile yeminli mali müşavirlerin, işlerini kendi otoriteleri altında yürüten ve genel olarak herhangi bir üst yöneticisi bulunmayan kişiler olduğu düşünüldüğünde, çevresel değişimlerden en çok bir kuruma bağlı olarak çalışan meslek mensuplarının etkilenebileceği ve bu bireyler çerçevesinde gerçekleştirilecek bir müdahalenin pratikte daha fazla katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Mesleki Analizde Temel Noktalar

Meslek mensuplarını kişilik ve meslek bağlamında incelemeyen ve değişim karşısında bireysel tepkilerini analiz etmeden önce, muhasebe mesleğini genel nitelikleri ile gözden geçirmek ve mesleki dinamikleri ayrıntılı bir şekilde ele almak gereklidir.

Çevresel uyum

Dünyadaki değişimlerle birlikte günlük yaşantıya ait alışkanlıklar düne karışmakta ve her geçen gün, yeni normaller hayatımıza girmeye başlamaktadır. Teknolojinin hızlı gelişimi ile birlikte, yapısal olarak statik, durağan ve rutin işler barındıran mesleklerin yerini, gelecekte başkalarının alacağı ve bu meslekler arasında, muhasebenin de olduğu belirtilmektedir.

Mesleğin değerini belirleyen en önemli kriterin, mesleğin talepleri karşılama kapasitesi olduğu ve meslek mensuplarından, kullanıcıların bilgi ihtiyaçlarına hizmet etmelerinin ve küresel bir bakışa sahip olmalarının beklendiği ifade edilmektedir (Demir, 2012). Bir hizmet aracı olan muhasebe mesleği, yapısı gereği önemli bir eğitim, yeterlilik ve tecrübe gerektirmekte ve meslek mensupları değer katmaya devam edebilmek adına, mevcut ihtiyaçları karşılamak ve yeni talepleri öngörmek zorunda kalmaktadırlar (Yılmaz, Allahverdi ve Kuzucu, 2018).

21. yüzyılda yaşanan gelişmeler ve ülkemizdeki mevcut muhasebe sistemi değerlendirildiğinde, muhasebe mesleğinin vizyon ve misyonunun, dünya ile uyum sağlaması açısından;

- Uluslararası muhasebe standartları ile uyumlu ortak bir muhasebe dilinin oluşturulması,
- Yabancı dil öğreniminin zorunluluk haline getirilmesi,
- Teknolojik gelişmelere adaptasyon sağlanması,
- Bilgi yönetimi ve müşterilere değer yaratacak hizmetlerin ön planda tutulması,
- Sürekli eğitim ve danışmanlık konusuna önem verilmesi gerektiği belirtilmektedir (Fırat, 2003; Kurtcebe, 2008).

Mesleki çerçeve ile çevre koşulları düşünüldüğünde, birbirleriyle oldukça uyumsuz bir profilin ortaya çıktığı ve her ne kadar mesleğin ileri gelenleri tarafından öngörülen gelecek pandemi ile birlikte ani vuruşlar yapsa da

mesleki iş yapısının kemikleşmiş standartlarının çevreye olan uyumu olumsuz etkilediği ve çalışanların iş yapış tarzlarının da bundan etkilendiği görülmektedir. Kişinin mesleğini sevmesi ve içselleştirmesi, kurum içinde kendisini ve/veya mesleğini iyi bir yerde konumlandırabiliyor olması, bu zorunlu değişim karşısında başarılı bir adaptasyon gerçekleştirmesine imkân tanıyabilmektedir. Ancak çoğu meslek mensubunun bu konuda çok da şanslı olmadığı ve bu değişim sürecinde ciddi bir desteğe ihtiyacı olduğu düşünülmektedir.

Mesleki etkinlik

Dünyadaki ekonomik ve teknolojik gelişmelere paralel olarak, muhasebe sistemi tarafından üretilen bilgilerin kapsamının genişlediği ve niteliğinin de arttığı görülmektedir. Bu gelişmeler ile birlikte, muhasebe uygulamalarının ve yöntemlerinin de değişmekte olduğuna, aynı zamanda muhasebe mesleğini icra eden meslek mensuplarında daha fazla nitelik aranmaya başladığına şahit olunmaktadır (Yılmaz ve diğerleri, 2018). Muhasebe meslek mensubu, hem kamu menfaatine hem de ekonominin sürdürülebilir ve dengeli gelişimine yönelik sorumluluk almakta ve böylece kurumsal yönetimde önemli bir rol üstlenmektedir (Kurtcebe, 2008). Ancak değişen çevre koşulları, meslek mensuplarını bilgiye daha hızlı uyum sağlamak zorunda bırakmakta ve bilginin kullanımı konusunda kendilerinden beklentiler gün geçtikçe artmaktadır. Bu noktada muhasebenin mesleki dinamikleri ile çevresel değişimler arasında tutarsız bir durum göze çarpmaktadır. Muhasebenin yapısı, işleyiş biçimi ve meslek mensubundan talep edilen unsurların birbiriyle örtüşmediği görülmektedir.

Geleceğin muhasebecilerinden yalnızca bilginin üretilmesi değil, karar alma ve analiz etmede de uzman olmaları beklenmekte, ancak mesleğin ve çalışma biçiminin, meslek mensuplarını dijital ortamda tam olarak desteklememesi, muhasebe mesleğinin teknoloji ile uyum dersinde sınıfta kalmasına neden olmaktadır. Geçen zaman içinde her ne kadar belirli işlemler elektronik ortama taşınmış olsa da pandemi ile birlikte gelişen sosyal değişimler karşısında, muhasebe işlemlerinin aynı iş yapış usulleriyle gerçekleştirilmesinin devam ettirildiğine şahit olunmaktadır. Diğer mesleki çalışma koşulları teknoloji ile birlikte değişim gösterirken hatta evrimleşirken, muhasebe dinamikleri genel anlamda bu değişimlere ayak uyduramamaktadır. Bu noktada, meslek mensupları her ne kadar çevresel koşullara kendi girişimleri ile adapte olmaya çalışsalar da genel etkinliğin sağlanabilmesi için, yapının üst düzeyde bir değişime ihtiyacı olduğu ve bunun da ancak ulusal düzeyde bir müdahale ile gerçekleştirilebileceği tahmin edilmektedir.

Mesleğin gelişmesinde temel sorunlar

Günümüzün en değerli ürünü haline gelen “bilgi”, karar vericilere değer kazandırmak amacı ile kullanılabilen ve her alanda olduğu gibi, muhasebe mesleğinin de en önemli çıktısı olarak kabul edilmektedir (Yürekli ve Gönen, 2015). Çevredeki hızlı değişim, daha hızlı, güvenilir ve doğru bilgiler üretilme konusunda, muhasebe ve meslek mensuplarından beklentilerin gün geçtikçe artmasına neden olmaktadır (Yılmaz ve diğerleri, 2018). Ancak mesleğin icrasında yaşanan sorunların, genel olarak çözüme kavuşturulamadığı ve meslek mensuplarını gittikçe yorduğu görülmektedir. Muhasebe mesleğinin oldukça fazla iş yüküne sahip olmasından dolayı, meslek mensuplarının özel hayatlarına zaman ayıramadıkları, hatta yapılan iş karşılığında alınan ücretin, emeklerinin karşılığı olmadığı belirtilmektedir. Uşak ilinde yapılan bir araştırmada, muhasebe meslek mensuplarının, bürokratik işlemlerin azaltılması, vergi mevzuatında yapılacak değişikliklerde muhasebecilerin de görüşünün alınması, muhasebe standartlarına ilişkin değişiklikler hakkında bilgi verilmesi ve mesleğe hak ettiği değerin verilmesinin sağlanması konusunda devletten beklenti içinde oldukları ifade edilmektedir (Gündüz ve Özen, 2016).

Mesleğin geleceğe yönelik boyutu düşünüldüğünde, bu beklentilerin çözülmesinin ancak mesleğe hak ettiği itibarın kazandırılması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi adına atılması gerekli adımlar olabileceği ve bunların ancak kısa vadeli bir etki oluşturabileceği; çevresel değişimler karşısında ise yetersiz kalacağı oldukça açıktır. Mesleğin gelişmesi, çevresel adaptasyon sorununun çözülmesi ve mesleki açıdan bireylere ve iş yapış

biçimine dinamizm kazandırılabilmesi için, ulusal ve uluslararası alanda yaşanan ve küresel etki doğuran gelişmelere yönelik bir farkındalık oluşturmak gerekmektedir. Bilginin en kolay paylaşıldığı yer olan “sosyal medya” platformlarının dahi, mesleki örgütler tarafından aktif ve etkin bir şekilde kullanılmadığı ve birliğe kayıtlı mesleki odaların yaklaşık %73’ünün, bir sosyal medya hesabı bulunmadığı belirtilmektedir (Alkan ve Yaşar, 2019). Oysa mesleki vizyonun genişletilmesi ve özellikle iş yapma, davranış ve düşünme kalıplarını ve biçimlerini oluşturan paradigmalardan değiştirilmesi, çevresel dinamikler ile birlikte, meslek ve meslek mensuplarının da gelişim eğilimlerinin sağlanabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir (Kurtcebe, 2008). Bu konuda mesleki örgütlerin, değişimin uygulanmasında öncü kurum olarak görüldüğü, ancak bir meslek mensubu olarak bireysel gelişimin, meslek için genel bir katkı da oluşturabileceği; tümevarımsal düşünüldüğünde ise, her bir bireysel değişim ile, mesleğin durağan yapısının kırılabileceği ve geleceğe dair daha pozitif bir çerçeve çizilebileceği tahmin edilmektedir.

Muhasebe Mesleği ve Meslek Mensubunun Kişilik Özellikleri

Bütünsel ve etkin bir değişim, çok büyük adımlar yerine, küçük, net ve kararlı bir şekilde ilerlemekten geçmektedir. Bu noktada, bireyleri çerçeveleyen bir değişim ajandasının uygulanması, bütünü yakalayabilmek adına daha gerçekçi bir çözüm olabilecektir. Bireysel anlamda değişim ve değişime olan tepkiler düşünüldüğünde, her meslek mensubunun değişime olan tepkisi ve direnci, kişiliklerine ve bireysel özelliklerine göre değişebilecektir. Kişilik, bir bireyi diğer bireylerden ayıran ve onu başkalarından farklı kılan ayırıcı özellikler bütünü şeklinde ifade edilmekte (Horzum, Ayas ve Padır, 2017) ve bireyin düşüncelerini, değerlerini, inançlarını ve tutumlarını içeren bir kendilik sistemini olduğu belirtilmektedir (Bilgin, 2017).

Thurstone (1933), bir bireyin, dışadönüklük, yumuşak başlılık, öz-denetim, nevroitiklik (duygusal denge) ve deneyime açıklık şeklinde sahip olabileceği beş kişilik özelliği olduğuna işaret etmekte; sosyal ve cana yakınlık düzeyi dışadönüklük, kişiler arası uyumlu ilişki eğilimi yumuşak başlılık; bireylerin öz-kontrol dereceleri özdenetim; duygusal denge düzeyi nevroitiklik ve entelektüel olma düzeyi deneyime açıklık ile ifade edilmektedir (Doğan, 2013; Bilgin, 2017; Horzum ve diğerleri, 2017). Vakola, Armenakis ve Oreg (2013) tarafından yapılan çalışmada, öz-yeterliliği yüksek bireylerin değişimi yüksek kabul ile karşıladıkları, deneyime açıklık ile değişimle baş etme arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu, iç denetimli bireylerin değişime pozitif karşılık verdikleri ve dışsal baskının direnç oluşturduğu, bununla birlikte pozitif bir duygu durumunun, değişimle baş çıkmada olumlu sonuçlar verirken, negatif bir ruh halinin değişim karşısında depresif semptomlarla sonuçlandığı bulgularına ulaşılmıştır.

Değişim karşısında bireylerin direnç tepkilerinin bu kişilik özelliklerine göre farklılaşması, her bireye karşı farklı yaklaşım ve destek metotlarının kullanılması gerektiğini düşündürmektedir. Bireylerin bu süreçlerde destek gördükleri kişilerin ağırlıklı olarak kendi yöneticileri olduğu varsayılırsa, kişilik özelliklerinin, lider-üye etkileşimi üzerinde de etkili olabileceği ve bu etkileşim sırasında, değişimin bireylerin kişilikleri de göz önünde bulundurularak yönetilmesi gerektiği ifade edilebilir. Bernerth, Armenakis, Feild, Giles ve Walker (2007)’ın çalışması bu tahminleri destekler niteliktedir. İlgili araştırma sonuçları, bireylerin yumuşak başlı, dışa dönük ve öz-denetimli olmalarının, lider-üye etkileşim kalitesi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu, bunun aksine, nevroitik kişilik ile lider-üye etkileşimi arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Genel anlamda bakıldığında, muhasebe mesleğinin sosyal bir yapıyı içinde barındırdığı ve bireylerin özellikle dışa dönük olmalarının, bireylerin çevre ile olan etkileşimlerini ve değişime adaptasyonlarını olumlu yönde etkileyeceği, bununla birlikte işlerin dijitalleşmeye uyumlaştırılmasını kolaylaştıracağı ve nihai olarak mesleğin gelişimini de sağlayacağı tahmin edilmektedir.

Bireylerin değişime olan tepkilerinin ve değişim sürecinin etkin yönetilebilmesinin, sadece bireyin kişilik özelliklerine göre farklılaşması ile ölçümlenebileceği düşüncesi hatalı olacaktır. Konu hakkında her ne kadar

bireye odaklanılmış olsa da, bireyin çevre ile olan uyum dinamiklerinin de incelenmesi gereklidir. Birey-çevre uyumu, farklı düzeylerde incelenebilmekte ve çevre, iş, örgüt, meslek, yönetici ya da grup olarak ele alınabilmektedir. Uyum, değerler arasındaki bir kesişmeyi ifade ettiğine göre, bireyin değerlerinin, yöneticisinin, aynı işi yapan çalışma arkadaşlarının, içinde bulunulan grubun ve son olarak örgüt çalışanlarının tümüyle ya da örgütün değerleriyle benzer olma(ma) durumu incelenmektedir (Irak, 2012). Dolayısıyla birey ne kadar pozitif kişilik özelliklerine sahip olursa olsun, değerleri ile örtüşmeyen bir çevredeki değişim karşısında direnç gösterebilecek ve daha fazla desteğe ihtiyaç duyabilecektir.

Kişilik özellikleri ve çevresel uyum, değişim karşısında direncin karşılanması adına önemli faktörler olmakla birlikte, işe olan memnuniyetin, bireyin değişime olan tutumunu olumlu yönde etkileyebileceği ihtimalini de akla getirmektedir. İş şartlarının (örneğin; işin kendisi ya da yönetimin tutumu) veya işten elde edilen sonuçların (örneğin; ücret, statü, iş güvenliği, fayda ve ödüller) kişisel bir değerlendirmesi olan iş memnuniyetinin, muhasebecilerin normatif ve duygusal bağlılıklarını artırdığı ve işten ayrılma eğilimlerini azalttığı sonucuna ulaşıldığı görülmekte (Günlük, Özer ve Özcan, 2013), bunun sonucu olarak, bireylerin değişiminin kolaylaştırılabilmesi adına, iş memnuniyetlerini sağlayacak önlemlerin alınmasının da bir çözüm olabileceği akla gelmektedir.

Konuya çok daha tepeden bakıldığında, aslında bireyler ile mesleki uyumun meslek seçildikten ve sonraki çalışma süreçleri ilerledikten sonra ortaya çıkan problemler karşısında analizinin yapılmasının belki de bir geç kalınmışlık ifadesi olabileceği de akla gelmektedir. Mesleğin sahip olduğu dinamiklerin, mesleki seçim öncesinde kişiye uygunluğunun araştırılması ve bireylerin bu konuda açıkça bilgilendirilmeleri, gelecekteki iş hayatlarını çok daha verimli hale getirebilecektir.

Her şeyden öte, sorunlarla baş etmenin sırrının, mesleki seçimde hangisi mesleğin daha iyi olduğunda değil, bireyin hangi mesleği sevebileceğinde ve bu meslek için hayatını ona adayabileceğinde saklı olduğudur. Sonuçta muhasebe mesleğinin hala gerekli saygınlığı elde edememiş olduğuna ilişkin kanıtlar mevcuttur. Mesleğin Türkiye’de profesyonel bir kimlik kazanamadığı (Terzi, 2010), muhasebecilik mesleğinin toplumda çok iyi bilinmediği ve kişilerin yakınlarına bu mesleği tavsiye etmede kararsız kaldıkları (Akdoğan ve Parlak, 2017) ve muhasebecilerin vergi mükellefinin sadece muhasebe defterini tutan kişiler olarak tanındığı belirtilmektedir (Altan, 2004). Uzun zamandır meslekle ilgili çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından mesleki sorunlara çözüm arandığı ancak aynı sorunların devam ettiği (Dağdeviren, Mirza ve Çetinel, 2018), mesleki olarak büyük yapının gelişimine ve değişimine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Özellikle etik dışı uygulamalar, mesleğin ve meslek mensuplarının genel itibarı üzerinde etkili olmaktadır. Finansal tablolarda gerçekleştirilen yaratıcı muhasebe uygulamaları dünyada yaşanan şirket skandallarının çıkış noktası olarak görülmekte, muhasebe manipülasyonlarının geçmişte yaşanan Enron, Adelphia, Toshiba ve Tesco gibi örnekleri, muhasebe ve denetim mesleğini ifa edenler üzerinde oldukça büyük bir güven kaybına yol açmış bulunmaktadır (Çıtak, 2019; Dereköy, 2020). Dolayısıyla meslek mensuplarına karşı kamuoyunda meydana gelen bu güven kaybının telafi edilmesi ve yeniden güven kazanımının sağlanması adına, yetkili kurum ve kuruluşlar tarafından gerekli görev ve sorumlulukların belirlenerek, etkin bir şekilde uygulamaya konulması beklenmektedir.

Yeni meslek mensuplarının, muhasebe mesleğine katılmaları ve yukarıda ele alınan pek çok mesleki ve iş alanlarındaki sorunlar nedeniyle umduklarını bulamamaları, gün geçtikçe geri dönüşlerin olamayacağı yaşlarda işsizlikle yüzleşmek ve bu durumla baş etmek zorunda kalmalarına neden olabilmekte, nihayetinde bu sonuç, mesleğin geleceği için de bir tehlike arz etmektedir. Bu noktada mesleki sorunların çözümünde kökten bir değişime ihtiyaç hissedildiği ve mesleğin geleceğine yönelik ciddi adımlar atılmasının gerekli olduğu aşikardır.

Değişim nerede, hangi boyutta ve nasıl gerçekleşiyor olursa olsun ve bu değişim karşısında kişi ne gibi zorluklarla mücadele ediyorsa etsin, her şeye rağmen önemli olan o kişinin baskılar karşısındaki azmini, sabrını ve heyecanını kaybetmiyor olmasıdır. Bunun en güzel örneği belki de Newton'un yaşadığı büyük sorunlara rağmen, bilime önemli katkılar sağlamaya devam edebilmiş olmasıdır. 1665'te Londra'da yaşanan "Büyük Veba Salgını" sırasında, henüz 20'li yaşlarında bir öğrenci olan Isaac Newton'un bilimsel çalışmalarına, okuduğu Cambridge Üniversitesi'nin zorunlu tatil edilmesi engel olamamış ve gittiği Woolsthorpe kentindeki aile çiftliğinde de bilimin seyrini değiştiren katkılarda bulunmaya devam etmiştir (Koyuncu, 2020). Bugün de adeta dünyanın gidişatını değiştiren pandemi salgını karşısında yapılacak olan şey, bu ani değişimlere direnc göstermek yerine, bunların kabullenilebilmesi ve bireysel gelişimler için bir fırsat olarak görülebilmesidir. Kişinin ileri görüşlülük derecesinin aslında kriz dönemlerinde ölçümlenebileceği ve geleceğe yönelik potansiyelin başkaları tarafından keşfedilmesini beklemeden, kişisel olarak bunu gerçekleştirmenin yollarını araması gerektiği düşünülmektedir.

Bireysel Müdahale Tekniği Olarak Koçluk ve Genel Yapı Çözümlemesi

Bireylerin işleri ve/veya çevreleriyle ilgili yaşadıkları sorunlar, zaman içinde birikerek, "yeni güne uyanmaktan nefret etmek" durumuna dönüşmektedir. Bu gibi durumlarda herhangi bir destek alamayan bireylerin, daha fazla olumsuz etkilenebildikleri ve bir tükeniş durumuyla karşı karşıya kalabildikleri görülmektedir.

Bireyler, problemler karşısında çıkış yakalayabilmek adına, çevrelerinden destek arayışlarına girebilmekte ve öngörü yapmaya çalıştıkları konularda, önemli gördükleri kişi ya da kurumların görüş ve düşüncelerini dikkate almaya çalışmakta, yani kendilerine bir tür "referans çerçevesi" oluşturmaya gayret etmektedirler. Bu noktada, doğru ve isabetli bir referans, bireyin sorunlarını çözebilmesinde yardımcı olabilecek ve bireyin geleceğine dair etkili fırsatlar oluşturabilecektir.

Bu bölümde, bireysel müdahale tekniği olarak koçluğun neden seçildiğine ve bireysel değişim ve gelişim sürecindeki uygulamalarda koçlardan nasıl destek alınabileceğine değinilmekte, bununla birlikte gelişebilecek olası diğer sorunlara ve dijitalleşme ile birlikte mesleki bir tahlile yer verilmektedir.

Bireysel Müdahalede Seçim Kararı: "Koçluk"

Bir bütünün değişimi, ancak bütünü oluşturan parçaların nitelikli değişimleri ile gerçekleştirilebilir. Ani değişimler bireyler için son derece sarsıcı olabilmekte ve hem bugünün getirdiği şartlara uyumun sağlanması, hem de gelecekte karşılaşılabilecek dış baskılara karşı hazırlıklı olunabilmesi adına, bireylere yeterli düzeyde bir destek verilmesini örgütlere zorunlu kılmaktadır. Bu noktada, bireylere koçluk desteğinde bulunulmasının, bireylerin zorlu değişimler karşısında dik durabilmelerine ve bilişsel ve duygusal anlamda güç kazanabilmelerine yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Bireylerin genel bir sorun karşısında standart yaklaşımlar ve sorun çözme uygulamaları yerine, kendi ihtiyaçlarına uygun destek almaları çok daha etkin bir sonuç verecektir. Murray (1938) bu durumu ihtiyaç baskı modeli ile açıklamakta ve bireylerin ihtiyaçları ile çevrenin özellikleri arasındaki uyumun önemli olduğunu savunmaktadır. Bu uyumun yeterli düzeyde olması, ihtiyaçlarına ilişkin bireylerde doyum sağlamak ya da yoksunluğa neden olmaktadır (Irak, 2012).

Bireysel koçluk, örgüt geliştirmede, performans, yaşam başarısı ve mesleki gelişim adına hızla büyüyen bir uygulama olarak da karşımıza çıkmaktadır (Tschudy, 2014). Koçluk, bireylere, davranış ve düşüncelerini tahlil edebilmeyi öğrenmelerini sağlayarak, etkinliklerini geliştirmelerine yardımcı olma becerisidir (Schwarz, 2014). Koçluk uygulaması, bireylerin kariyerlerini geliştirme ya da davranışlarını düzeltme amaçlı, iki taraf arasındaki

ilişkiyi geliştirebilme yani ekip olmaya hazırlayabilme amaçlı ve stratejik danışmanlık amaçlı olmak üzere üç düzeyde gerçekleştirilebilmektedir (Nevis, Hanafin ve Rainey, 2014).

Bireylerin destek görme ihtiyaçlarına ilişkin genel görüş, onların davranışlarının pozitif yönde değişimlerine dair uygulamalar olması yönünde anlaşılabilir. Ancak, başarılı bireyler de geleceğe dair hedeflere ulaşmada belirli desteklere ihtiyaç duyabilmektedir. Başarılı bireyler, mesleki donanımları, sahip oldukları becerileri ve üstün insani ilişkileri nedeniyle, örgüt içinde gösterdikleri performans karşısında herhangi bir desteği hak etmiyorlar gibi bir düşünce hasıl olsa da, bireylerin başarılarının devamlılığının sağlanması ve gelecekte bu durumun korunabilmesi adına, bireylerin koçlar tarafından “cılanmaları” da gerekebilecektir. Bu durum, bireylerin örgüte olan bağlılıklarının devamını sağlamak ve diğer örgüt çalışanlarına da örnek oluşturmak için önemli bir uygulamadır.

Koçluğun uygulanmasında hangi amaç edinilmiş olursa olsun, koçluk sürecinde birey ile koç arasındaki etkileşim oldukça önemlidir. Bireye koçluk edecek kişi onun yöneticisi ise, bu ikili arasındaki karşılıklı ilişki, sürecin kalitesini büyük derecede etkileyebilecektir. Lider-üye ilişkisinde, taraflar birbir ilişki kurmakta ve karşılıklı etkileşim ortaya çıkmakta, ayrıca, bu ikili ilişki, kararlara katılma, sorumluluk verme, kaynaklara erişim sağlama gibi süreçleri de içermektedir (Tarım, 2017). Bu ilişkide, lider ile bireyin uyumu, değişim sürecindeki etkinliğin artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Birey ile yöneticisi arasındaki uyumda, kişilik özelliklerinin benzer olması, değerlerin uyum sağlanması ve amaçlar arasındaki uyum, taraflar arasındaki etkileşimi kolaylaştırmakta ve daha etkin bir sonuca varılmasını sağlayabilmektedir (Çiçek, Evcimen ve Biçer, 2018).

Sonuç olarak, koçluğun kişiye özel bir şekilde uygulanması ve bu uygulama sürecinde birebir etkileşimin olması, değişim ve gelişim sürecinin etkin olmasını sağlayabilecektir. Bazı bireylerin daha yüksek performansa ancak içe dönük bir yapıya sahip olması, onlara daha farklı bir bireysel ilgi gösterilmesini gerektirebilirken; bazı bireylerin dışa dönük ve sosyal ilişkilerde daha iyi olması, bu bireylere grup görüşmeleri, sosyal medya paylaşımları gibi daha sosyal ortamlarda ilgi gösterilmesini gerektirebilmektedir.

Kariyer Fırsatları ve Kariyer Planlamada Koçluk Desteği

Koçluk, belirlenen amaca göre farklılık göstermekte, davranışsal koçluk, kariyer/yaşam koçluğu, liderlik geliştirme koçluğu, örgütsel değişim koçluğu, strateji koçluğu şeklinde farklılaşabilmektedir (Morgan, Harkins, ve Goldsmith, 2014). Son üç koçluk tarzı, örgütsel etkinlik ve yapısal değişimi kapsadığından, bu koçluk tarzlarının konumuz kapsamında olmadığı görülmektedir. Birey için yeni bir rol, pozisyon, sorumluluk seviyesi ve çevre açısından kariyer seçeneklerinin tanımlanması ve bu çerçevede koçluk sağlanması amacıyla kariyer/yaşam koçluğu uygulamasının daha uygun olacağı, ayrıca bu koçluk tarzı bireye yeni bir vizyon sağlayacağından, performansı üzerinde de olumlu etki edeceği ve değişime direncin azaltılarak, örgütsel çıktılara da katkıda bulunulabileceği tahmin edilmektedir.

Koçluğun yeni odağının, iyi olan bireylerin daha iyi hale getirilmeleri, çevrelerinde daha etkin ve uyumlu çalışabilecekleri şekilde konumlandırılmaları ve yeteneklerinden en iyi şekilde yararlanmaları üzerine kurgulandığı görülmektedir. Başka bir deyişle, koçluk, örgüt tarafından çoğunlukla liderlik ve büyüme potansiyelinin çok iyi olduğu şeklinde değerlendirilen, yani “en iyi” performanslı kişilere uygulanmaktadır (Morgan ve diğerleri, 2014). Ancak bu durumun değişim zamanlarında geçerli olmayabileceği düşünülmektedir. Çünkü, normal çalışma periyotlarında başarılı bireylerin, dışsal bir baskı unsurunun ortaya çıkması ile performansları düşebilmektedir. Özellikle pandeminin dünyadaki tüm dengeleri alt üst etmesi, bilinen tüm ezberleri bozmuş, uç noktalarda uygulama gerektiren yöntemlerin günlük uygulamalara entegre edilmesine neden olmuştur.

Değişimin bireyler üzerine getirdiği baskı, bugünün ve geleceğin sorgulanmasına yol açmış durumdadır. Bireyin yaptığı iş ile ilgili kendini tatmin olmuş hissetmemesi, sahip olduğu nitelikler çerçevesinde etraftaki değişime olan uyumunu sorgulamasına neden olurken, bulunduğu konum ile ilgili olarak da, yaptığı işin yapılmaya devam etmeyi hak edip etmediğini de düşünmesine sebep olmuştur. Bu noktada bireysel gelişimin bir çözüm sağlayabileceği, bunun için kariyer hedeflerinin belirlenerek, ileriye yönelik gelişim planlarının hazırlanması ve bunların uygulanmasına yönelik çalışmalar yapılması gerektiği öngörülmektedir.

Birey, kendi niteliklerini, isteklerini, gelecekte bulunmayı arzu ettiği konumu, kendi özelliklerine uygun gördüğü ya da görmediği iş ve/veya çalışma koşullarını göz önünde bulundurarak, kendisine kariyer hedefleri belirlemelidir. Bir muhasebe meslek mensubunun, mesleki anlamda kendisi için belirleyebileceği birçok kariyer hedefi bulunabilir. İlk olarak, mesleğin vizyonu içinde, “yeminli mali müşavirlik” önemli bir aşama olarak yer almaktadır. Bu mesleki aşama, serbest muhasebeci mali müşavir olarak çalışılan on yıllık süreçte muhasebe biliminden elde edilen bilgi birikiminden dolayı denetimin eksiksiz yapılabilmesi imkânına sahip olunması ve bu bilgi hazinesi ile mesleğe de eşsiz bir katkı verilebilmesi anlamına gelmektedir (Pur, 2006).

Yeminli mali müşavirlik ünvanına sahip olabilmek için bireylerin oldukça uzun bir zaman sabretmeleri ve bu mesleki kariyere ulaşmak adına önemli bir çaba ve emek ortaya koymaları gerekmektedir. Ancak globalleşmenin getirdiği fırsatlar da, meslek mensupları açısından son derece değerlidir. Fırat (2003), bunlardan bazılarını bilgi sistemleri danışmanlığı, yönetim muhasebesi uzmanlığı, elektronik denetim, yabancı sermaye danışmanlığı şeklinde sıralamaktadır. Teknolojik gelişmelerle birlikte meslek mensuplarının bilişim teknolojilerini anlama konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları, bu nedenle işletmelerin her fonksiyonunda yer alan muhasebe ve muhasebecilerin görevlerinin, mühendislik eğitimi almış kişiler tarafından doldurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, meslek mensuplarından bilgi sistemleri hakkında gelişim göstermeleri ve ilgili aşamalarda danışmanlık verebilmeleri beklenmektedir. Bununla birlikte, globalleşme, ülkeler arası sermaye akışını hızlandırmakta ve uluslararası ticaret ve vergi anlaşmaları gibi yabancı sermayeyi ilgilendiren konularda yeni çalışma alanları açılmaktadır. Meslek mensuplarının bu alanlarda da kendilerini geliştirebilecekleri ve danışmanlık fırsatları yakalayabilecekleri ifade edilmektedir.

Bilgi teknolojilerinin sağladığı hız ve zaman tasarrufu ile birlikte, verilerin elde edilmesi, işlenmesi ve raporlanması oldukça kolaylaşmış durumdadır. Bu gelişmelerle birlikte, denetimin elektronik ortamda gerçekleştirilmesi gittikçe önem kazanmakta ve bunun için belirli bir düzeyde bilgi ve deneyim aranmaktadır. Özellikle Endüstri 4.0 ile birlikte, geleneksel denetim yaklaşımı ile muhasebe faaliyetlerinin denetiminden, nesnelere ve akıllı makinelerin denetimine bir geçiş yaşanacağı ve bunun için meslek mensuplarından beklenen yeterliliklerin de değişim göstereceği, hatta bu durumun, “bilgi teknolojileri denetçiliği” şeklinde yeni bir meslek doğmasına sebep olacağı belirtilmektedir (Kablan, 2018).

Gelecekteki denetim uygulamaları açısından son zamanlardaki tartışma konularından biri de, dijital çağın getirilerden biri olan blockchain (blok zinciri) teknolojisi ve muhasebe sistemlerine olan etkileridir. Blok zinciri temelli muhasebe sisteminin, denetim süreçlerinde zaman ve maliyeti önemli ölçüde azalttığı ve kullanıcılara şeffaflık sağladığı bildirilmektedir (Özkul ve Alkan, 2020). Bu gelişmelere rağmen günümüzde hala mesleki açıdan müşavirlik yani danışmanlık görevinin tam anlamıyla yerine getirilemediği ve zamanın çoğunda kaydetme ve raporlama işleri ile meşgul olduğu aktarılmakta (Yücel ve Adiloğlu, 2019); muhasebe meslek mensuplarından, dijital çağın ihtiyaçlarına göre kendilerini yenileyebilen, sistem tasarımı yapabilen ve proaktif yaklaşımlar sergileyebilen, dijitalleşen iş süreçleri kapsamında teknolojik açıdan donanımlarını artırabilmiş bireyler olmaları beklenmektedir (Yardımcıoğlu, Karahan ve Yörük, 2019).

Dünyadaki değişimlerle birlikte mali müşavirlik mesleğinin artık evrimleşmek zorunda kalacağı, yerini yavaş yavaş mali mühendisliğe bırakacağı vurgulanmaktadır (Tekbaş, 2017). Mesleki tanımın, defter tutma,

beyanname ve bildirge düzenleme, mali tabloları hazırlama ve danışmanlık yapmadan, mali tabloları tasarlama, analiz etme, yorumlama ile birlikte, mali problemleri tanımlayabilme, bu problemlere bilimsel ve matematiksel prensipler çerçevesinde standartlara uygun, ekonomik ve verimli çözümler üretebilme, işletmelerin mali yapısını ve mali geleceğini inşa etme, strateji geliştirme ve bu stratejileri uygulayabilmeye doğru değişim eğiliminde olduğu ifade edilmektedir (Koçdemir ve Genç, 2019).

Yeni kariyer hedefi noktasında, bireyin harekete geçmesinde ve hedefe başarıyla ulaşmasında koçlar etkin bir rol üstlenebilecek ve bireyin nitelik ve yeteneklerine uygun bir şekilde yeni kariyerine adım atmasına ve gerekli konularda gelişme göstermesine yardımcı olmaları sağlanacaktır. Koçların da desteği ile, bireysel bir kariyer planlaması gerçekleştirilebilecektir. Bireyin güçlü ve zayıf yönlerinin tespit edilmesi, kariyer amaç ve hedeflerinin saptanması, örgüt içindeki ve dışındaki olanakların araştırılarak, kariyer yollarının tespit edilmesi, kariyer planlarının hazırlanması ve ilgili çalışma programlarının yapılması aşamalarını kapsayan ilgili süreçte (Gök ve Çelik, 2018), bireylerin profesyonel anlamda ihtiyaç duydukları destek, kendilerine koçlar tarafından temin edilebilecektir.

Bireysel Gelişimde Eğitim ve Koçluk Desteği

Globalleşen dünyada, bireylerin ve örgütlerin ellerinde bulundurdukları en önemli rekabet aracı “bilgi yönetimi”dir (Kurtcebe, 2008). Meslek mensuplarının bu bağlamda bilgi donanımları konusunda önemli ölçüde eksik oldukları, hatta bu nedenle kendilerine “defter tutucu” nazarıyla bakıldığı belirtilmektedir. Özellikle, muhasebe mesleği ile dijitalleşen dünya arasındaki farkın gittikçe açıldığı ve mesleki çalışma hayatlarında bireylerin teknoloji kullanımı konusunda geride kaldıkları görülmektedir. Ayrıca, mesleğin monoton olarak bilindiği ancak muhasebe mesleğini yapan bireylerin teknoloji kullanımını etkin bir araç olarak gördükleri ve teknolojiye olumlu baktıkları belirtilmektedir (Terzi, 2010). Bu noktada, bireylerin teknolojinin çalışma alanlarındaki kullanımlarına ilişkin alternatiflerin ve ulaşım yollarının belirlenmesi konusunda desteğe ihtiyaçlarının olduğu; bireylerin teknoloji kullanımındaki eksiklerini giderecek ve dijital ortamlar ile uyumunu sağlayacak eğitimlerin belirlenmesi ve bu alanlardaki gelişimin takibinin, koçlar tarafından sağlanabileceği düşünülmektedir.

Pandemi ile gelen bu ani değişim karşısında, bireylerin direnç gösterme durumunun aslında teknoloji donanımları ve teknolojinin yetersiz kullanımı nedeniyle de oluştuğu öngörülebilir. Dijitalleşmenin normal çalışma rutinlerinde yer almaması, değişim durumlarında ciddi bir paniğe yol açabilmektedir. Bu noktada, koçlar, kolaylaştırıcı bir eğitmen rolüne de bürünebilmektedir (Schwarz, 2014). Öğrenme yönelimli bir motivasyonel desteğin, değişim sürecini ve değişim derecesini etkileyebileceği belirtilmekte (Vakola ve diğerleri, 2013) ve bireylerin çalışma ortamlarının teknoloji ile uyumlaştırılmasında ve işlerin dijital ortama aktarılabilmesinde, koçların ciddi katkılarda bulunabilecekleri öngörülmektedir.

Bireyler, bazı koşullarda eğitimlere istekli olsalar dahi, bunlara ulaşımında zorluklarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Belirli periyotlarda mesleki oda tarafından benimsenen misyona⁴ ilişkin mesleki gelişim eğitim ve seminerleri düzenlenmektedir. Ancak burada meslek mensuplarının bağlı oldukları kurumdaki çalışma yoğunlukları ya da kurumdan izin alamamaları, bu gelişim fırsatlarını kaçırmalarına neden olabilmektedir.

Eğitimle ilgili sorunların aslında derin olduğu, hatta ülkemizde muhasebe mesleğinin yeterince itibar görmemesinin temel nedenlerinden birinin, mesleki eğitimin yetersizliği olarak gösterildiği belirtilmektedir (Ayboğa, 2003). Bir muhasebe meslek mensubunda olması gereken en temel özellik kaliteli bir eğitim iken,

⁴ İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası (İSMMMO) Misyonu: “Mesleki hak ve hukukumuzu korumak üzere finansal bilgi, yönetim muhasebeciliği, danışmanlık konularında sürekli eğitimler ve yayınlarla meslek mensuplarının bilgi birikimini, kariyerini geliştiren, uzmanlaşmasını sağlayan, Muhasebe ile ilgili uygulamalara yön veren bilimsel ve teknolojik çalışmalar yapmaktır” (Misyon ve Vizyon, 2020).

üniversitelerde muhasebe eğitiminin yetersiz kaldığı ve eğitimdeki en büyük eksikliğin ise pratikten, yani uygulamalardan kaynaklandığı (Terzi, 2010), bununla birlikte, muhasebe eğitiminde dijitalleşmenin oldukça önemli olduğu, fakat mevcut muhasebe eğitiminin dijital sistemlere yeterince yer vermediği ve muhasebe meslek mensuplarının iş dünyasının ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte yetişmelerine katkı sağlayamadığı bildirilmektedir (Kurnaz, Tekbaş, Bozdoğan ve Çetin, 2020).

Muhasebe meslek mensuplarının bilgiyi yönetme ve bu bilgiyi analiz etme becerisine sahip olan, olgular hakkında zihinsel, sosyal ve ekonomik ilişkiler kurabilen kişiler olmaları beklenmekte ve bu yetinin ancak eğitimle sağlanabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca günümüz bilgi çağında, işletmenin mali yapısı hakkında bilgi sahibi olmaları, rapor vermeleri, mali kaynakların daha verimli kullanılması konularında danışmanlık verebilecek düzeyde bilgi ve yetiye sahip olmaları gerekli görülmektedir (Yürekli ve Gönen, 2015). Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC)'na göre, mesleki bilgi ve becerileri kazandıracak standartlarda bir eğitim, muhasebe, finans ve iş bilgisi, bilişim teknolojisi bilgisi, entelektüel, teknik, fonksiyonel, kişisel ve toplumsal, iletişimsel ve iş yönetimi becerilerini içermekte (Demir, 2012), ancak bireyler bu kapsamda bir eğitim alamadıklarından dolayı, bireysel çaba ile bu eksiklerini tamamlamaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle mesleki yapıda temelden başlayan bir güçlendirme yapılmasına ve meslek mensuplarının donanımlı bir şekilde mesleki hayata hazırlanmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte mesleğin icrasında yeni bilgiler edinme yollarının açılmasının ve dünyadaki gelişmelere paralel şekilde meslek mensuplarına bilgi kazandırılmasının ve en önemlisi bu uygulamaların zorunluluğunun, yetkili kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenmesi son derece gerekli görülmektedir.

Gelişim Sürecinde Olası Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Pandemi, bireyler ve örgütlerin çalışma normallerini alt üst etmiş, bir bilinmeyen ile savaşıma sürecine sokmuş ve alışlagelmiş birçok rutinde değişime zorlamış durumdadır. Bu ani değişim karşısında, bireylerin karşılaştıkları en temel sorunun, yeni çalışma koşullarına adaptasyon olduğu görülmektedir. Bu çevresel değişim Kezar (2001)'in yaşam döngüsü modeline benzemektedir. Bu modelde değişim, doğal ve plansız bir süreç olarak ifade edilmekte ve değişimin, olması gerektiği için meydana geldiği ve çevrenin, belirsiz ve tehditkâr olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu pandemik salgının çalışma hayatını etkileyen son değişim olmadığı, hatta yeni hayat biçimlerinin başlangıcı bile olabileceği iddia edilmektedir.

Oswick (2009), örgüt geliştirmenin iki form üzerinden incelenebileceğini; diagnostik formun, sorun tespiti ve belirlenen sorun üzerine çözüm sürecini kapsayan bir model olduğunu, bununla birlikte diyalojik formun, geleceğe odaklanan ve katılım ve motivasyon faktörlerini içeren pozitif bir örgüt geliştirme uygulaması olduğunu belirtmektedir. Pandemi ile yaşanan bu değişim karşındaki gelişme sürecinin, her iki formun bir entegrasyonu ile bütünleştirilebileceğini ve bu bağlamda, diagnostik form ile, şu an karşılaşılan sorunlara ve çözüm sürecine ilişkin açıklamalar getirilebileceğini ve diyalojik model ile, geleceğe ilişkin “daha iyi nasıl olur”ların cevabının verilebileceğini düşünmek mümkündür.

İlk olarak diagnostik bir çözümleme yapmak gerekirse, değişim karşısında meslek mensuplarının karşı karşıya geldikleri temel sorunların, rutin işlerin değişime uğraması ve çevresel uyumun sağlanamaması olduğu düşünülmektedir. Bireyler, işlerinin ana kısımlarında rutin ve hatta bazı zamanlarda monoton görevler yerine getirmekte ve bu durumda, tipik olarak değişime dirençli olan kişilerin, istikrarlı ve rutin ortamlarda daha rahat hisseden bireyler olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, rutin olmayan görevlerde yer alan kişilerin, daha esnek, daha gelişmeye açık, daha tatmin olabilir ve daha iyi performans gösterebilir oldukları ifade edilmektedir (Oreg, 2018).

Bu noktada meslek mensuplarının performanslarını yükseltmede iki farklı mesele olduğu göze çarpmaktadır. İlki, mesleğin genel yapısının zaten rutin ve monoton işlerden oluşması, ikincisi ise, güncel rutin çalışma programının pandemi ile değişikliğe uğramış olmasıdır. Mesleki monotonluğun, bireye bir kariyer hedefi oluşturmak ve zayıf düştüğü konularda koç tarafından destek sağlamak ile aşılabileceği, bireyler üzerindeki desteğin kişiler arası farklılıklar göz önünde bulundurularak arttırılmasının ve bireyin yeniye hazırlanmasının, değişimin sağlanmasında bir çözüm olabileceği öngörülmektedir. Bununla birlikte önemli diğer bir faktör ise, işin özellikleridir. İş özellikleri, iş motivasyonu ve iş doyumunu birlikte açıklamakta ve beceri çeşitliliği, görev kimliği, görevin anlamlılığı, özerklik ve geri bildirim şeklinde beş temel özellik içermektedir (Bilgiç, 2008). Dolayısıyla, mesleğini seven ve kendini mesleğinde geliştirmek isteyen bir bireyin, iş özellikleri çerçevesinde değerlendirilmesi ve bu noktalardaki sorunlarının çözülmesi de, motivasyon ve performansının arttırılması adına, oldukça büyük önem taşımaktadır.

Değişim karşısında meslek mensuplarının karşılaşılabileceği ikinci sorunun ise, çevresel uyumsuzluk ile ilgili olabileceği tahmin edilmektedir. Bireylerin, örgüt, iş, grup, yönetici gibi çevrenin farklı düzeyleriyle olan uyumlarının çeşitli örgütsel davranışlarla ilişkili olduğu belirtilmekte ve bireyin kendini grupta huzursuz hissetmesinin ya da gruba hissettiği aidiyet duygusunun yetersiz olmasının, bireyin grubu terk etmesi ile sonuçlanabileceği ifade edilmektedir (Çiçek vd., 2018). Benzerlik uyumu düşüncesine göre, bireyler, çevrelerindeki diğer kişilerle benzer özelliklere, değerlere, normlara ya da ilgilere sahip olduklarında, o çevreyle uyumlu olduklarını düşünmektedirler (Irak, 2012). Bu nedenle, birey ve grup arasındaki uyumsuzluğun, çalışma akışlarında problemlere ve çatışmalara neden olabileceği, dolayısıyla değişim noktasındaki bazı sorunların bu durumdan kaynaklanabileceği ve bunun çözümünün, grup tasarımının revize edilmesi ya da yenilenmesinden geçebileceği açıkça ifade edilebilir.

Ani değişimin getirdiği yeni normlardan biri olan uzaktan çalışma, bireyler arasındaki koordinasyonu da olumsuz etkilemiştir. Uzaktan çalışma dahi olsa, bireyler genel olarak bir çalışma ekibine dahil şekilde işlerini yürütmekte ve çoğu zaman etkileşimde sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu noktada, grup tasarımlarının yeniden şekillendirilmesi ve uyumlu çalışabilen bireyler ile takımların oluşturulmasının, bu tarz sorunları giderebileceği, bununla birlikte, taraflar arasındaki ilişkilerin geliştirilerek, etkin takımların oluşturulması konusunda koçlardan destek alınabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, fiziki ofis kullanımları zamanlarında, çalışma yerlerinin bireylerin kişilik özelliklerine ve bireyler arası uyum derecelerine göre tahsis edilmesi de, değişen çalışma koşullarına adapte olma konusunda yardımcı olabilecek etkili bir araçtır.

Takımların oluşturulması sürecinde, kişisel yönetim görüşmeleri (Personal Management Interview - PMI) tekniğinden yararlanılabilmekte, hatta bu yöntemin sanal takımlar oluşturmada da kullanılabileceği belirtilmektedir (Boss ve McConkie, 2008). Bu tekniğe göre, lider ve ona bağlı çalışanlar arasında düzenli toplantılar gerçekleştirilmekte, ilk aşamada taraflar birbirlerinden beklentilerini ifade ederken, birlikte nasıl çalışacakları tanımlanmaktadır. İkinci aşamada ise, toplantılar belirli periyodlarla gerçekleştirilmekte ve böylece, taraflar arasındaki iletişimin artırılması, sorunların çözülmesi, geri bildirim verilmesi ve güven oluşturulması amaçlanmaktadır.

Diyalojik forma göre değişim, durumun geleceğe bakan yönü ile düşünülebilmesine ve sürecin daha pozitif ve etkin bir şekilde ilerletilebilmesine imkân sağlamaktadır. Günümüz şartlarında ortaya koyulan çözümler, genellikle kısa dönemli çareler üretebilmekte, ancak bu süreçte değişimin asla durmadığı ve bitmeyen bir döngü içinde devam ettiği gerçeği unutulabilmektedir. Bu anlamda, meslek mensuplarının dijitalleşme karşısında yaşadıkları sorunların asıl çözümünün, mesleki yapının değişimine bağlı olarak gerçekleştirilebileceği söylenebilir. Mesleki yapının değişime adaptif hale getirilmesi, değişikliklerin öngörüldüğü ve değişikliklere

liderlik edebilecek bir yapılanma içine girilmesi, uyumsal sorunların çözülebilmesine ve çevreye uyum sağlama konusunda bütüncül bir çerçeve oluşturulmasına imkân sağlayabilecektir.

Harvey-Jones (1988), uyum konusunu radikal bir görüş ile açıklamakta ve gelecekte, bireyin kurumlara uyum sağlamalarını beklemek yerine, bireyin ihtiyaçlarına göre, kurumların bireylere uyum sağlamalarının gerekeceğini belirtmektedir (Gill, 2002). Dolayısıyla, muhasebe ile dijital dünya arasındaki uyumlu yapının kurulabilmesi ve gelecekte muhasebe mesleğinin bugünden daha etkin bir konumda olabilmesi, ilgili kurum ve kuruluşların acil bir değişim süreci başlatmasından geçmekte ve meslek mensuplarının da bireysel olarak bu değişime katkıda bulunmaları gerekmektedir.

Dijitalleşme ve Mesleki Geleceğin Tahlili

Teknolojinin seyri, her alanda olduğu gibi, muhasebe mesleğinin de seyrini değiştirmiş durumdadır. Küreselleşme ve yeni (dijital) ekonomi, muhasebe mesleğinin gelişimini etkilemekle birlikte, ciddi anlamda fırsatları da içermektedir. Bigdata (büyük veri) kullanımı ile birlikte akıllı sistemler, veri madenciliği ile birlikte analitik tahminler, muhasebenin operasyonel ve yorumlayıcı yönlerini değiştirebilecek nitelikler getirmekte (Türker, 2018) ve büyük verinin yakın gelecekte muhasebe mesleği üzerinde etkili olacağı, meslek mensupları tarafından da kabul edilmektedir (Aslan ve Özerhan, 2017). Bununla birlikte, teknoloji, mesleğin geleneksel çalışma şeklini de hızlandırmakta ve optimize etmekte, elektronik ortamda zaman ve mekân kavramlarının önemini yitirmesi ile birlikte, daha etkin bir çalışma sistemi kurulabilmektedir. Bu etkileşim ile birlikte, mesleğin yeni profili mali mühendislik gibi durmaktadır. Mali müşavirlerin beyan ve bildirim yapmak yerine, bilgi ve otomasyon sistemlerinin ürettiği bilgilerin doğruluğundan sorumlu olacakları bir mesleki tanım yapılmaya çalışılmaktadır. Ancak bunun da mesleğin geleceği için yeterli olup olmayacağı oldukça tartışılmalıdır.

Teknolojinin gelişimi, her geçen gün dünya dengeleri üzerindeki etkisini artırmakta ve daha dün konuşulan Endüstri 4.0'ın getirdiği yapay zekâ, robotik teknolojiler, kuantum bilgisayarlar, nesnelerin interneti, bulut sistemleri, blok zinciri ve giyilebilir teknolojinin yerini, çok yakında Endüstri 5.0'in alacağı ve "cobot" robot teknolojilerinin yani insansız bir teknolojinin kapıda olduğu söylentileri dolaşmaktadır. İnsanlar ile robotlar arasındaki ilişkinin en faydalı düzeyde sağlanabildiği "süper akıllı toplum" yani Toplum 5.0 düşüncesi ortaya koyulmakta ve böylece bilgi toplumundan artık süper akıllı bir topluma geçişin gerçekleşebileceği iddia edilmektedir (Universal Robots, 2019).

Dijitalleşmenin bu hızlı akışı, muhasebe mesleğinin de yeniden tanımlanması ihtiyacını doğurmakta ve yeni yetenek setlerinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Uluslararası muhasebe firmalarının, yüksek teknoloji denetim araçlarını geliştirmeye yönelik ciddi harcamalar yaptıkları görülmektedir. KPMG ile IBM'in yapay zekâ ünitesi projesi Watson, bunun en güzel örneğidir (Watson, 2020). Vergi düzenleme şirketi H&R Block ile yürütülen çalışma ile, Watson'a vergi dili konusunda eğitim verildiği ve Watson'ın artık vergi uzmanı bir yapay zekâ olacağı ve böylece bir meslek alanında daha hakimiyet kuracağı ifade edilmektedir (Freeland, 2017). Yapay zekâ temelli akıllı sistemlerin, gelecekte karar verme görevini insanlardan daha fazla üstleneceği ve dijitalleşmenin gerektirdiği teknik altyapı ve veri analiz yeteneklerini oluşturamayan mesleklerin, ayakta kalmayı başaramayacağı konuşulmaktadır. Bugünün dijital ve fiziksel teknolojilerinin benimsenmesi ve entegrasyonu, gelecekte hayatta kalmak adına önemli bir temel oluşturmaktadır. Konuya ülkemiz açısından bakıldığında, muhasebe mevzuatının sık bir şekilde değişmesi, kurumlar arası iletişim noksanlıkları, bildirim ve beyanname yükümlülüklerine sürekli yeni eklemeler yapılması, mali olayların net olmaması ve belge düzeninin oturmamış olması, dijitalleşme ve yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı açısından tehdit oluşturmaktadır (Gacar, 2019).

Bilger (2016), mesleklerin geleceklere hakkında, teknoloji ve küreselleşmeye bağlı olarak tahminlerde bulunulduğunu ve neredeyse yarısının yakın bir gelecekte ortadan kalkacağını ifade etmektedir. Oxford'da yapılan bir çalışmada ise, işlerin bilgisayarlaşmaya ne kadar duyarlı olduklarının incelendiği ve yine bu araştırmaya göre, muhasebeci ve denetçilerin muhtemelen yüzde 94'ünün gelecek süreçte işlerini kaybedecekleri sonucuna varılmıştır (Frey ve Osborne, 2013). Muhasebe mesleğinin bu süreçte dönüşüm yapabilmesi ve yeni döneme hazırlıklı olması gerektiği ve meslek mensuplarının farkındalıklarını artırarak, dijital dünyayı yakından takip etmeleri önerilmektedir. Bütün mesleklerin dijital dönüşümü gerçekleştirmek adına yoğun bir çalışma içerisinde olduğu ve bu dönüşüm sürecinde işlevlerini yeni teknolojiler ile optimize edenlerin avantajlar elde edebileceği açıkça görülmektedir. Bu bağlamda, muhasebe mesleği ile ilgili kurum ve kuruluşlardan, geleceği anlamada ve anlamlandırmada meslek mensupları için bir yol açmaları gerektiği düşünülmektedir. Mesleğin eğitim sürecinin yeniden şekillendirilmesi ve dijital sistemlerle zenginleştirilmesi, bununla birlikte, teknoloji ile entegre uygulamaların geliştirilerek, mesleğe dinamizm kazandırılması beklenmektedir.

Sonuç

Pandeminin dünya üzerinde sebep olduğu ani değişim, bireylerin çalışma hayatlarında sarsıcı değişimlere yol açarken, iş ve mesleki geleceklere ilişkin sorgulamalar yapmalarına da neden olmuştur. Teknolojik uygulamalar ve dijitalleşme, kimi işlerin yapılmasında bireylere olumlu destek verirken, çalışma alışkanlarında da pozitif yönlü bir değişime yol açmıştır. Bu anlamda, muhasebe meslek mensuplarının, mesleki özellikler nedeniyle bu konuda çok fazla şansa sahip olmadıkları, monoton ve statik bir yapıya sahip olan muhasebe işinin yapılmasında, bireylerin uzaktan çalışma gibi teknolojiye bağlı yeni çalışma koşullarına ayak uydurmakta zorlandıkları tahmin edilmektedir.

Bu ani ve büyük değişim, bireylerin oldukça rutin iş akışlarının mecburi değişimi karşısında dirençli olabilmelerine yol açmış, geleceğe dair belirlenebilecek bir kariyer beklentisi ile birlikte, alabilecekleri profesyonel bir desteğin (koçluk), bu zorlu süreci atlatmalarında yardımcı olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca, bireylerin bu değişimler karşısında verecekleri tepkinin, kişilik özelliklerine göre farklılaşabileceği, bununla birlikte, çevresel uyumun da, bu değişim sürecinde bireyleri olumlu ya da olumsuz etkileyebileceği öngörülmüştür.

Muhasebe, çevresel değişimlere ayak uydurmakta zorlanan, kuralcı ve durağan yapısı ile, bu işi yapan kişileri, özellikle dışa dönük, girişimci ve yenilikçi meslek mensuplarını, mesleklerine ilişkin sorgulamada bulunmaya itmektedir. İçinde bulunulan bu çelişkili durum karşısında, meslek mensuplarının beklentisinin, meslekle ilgili yetkili kurum ve kuruluşlardan, bütüncül bir değişim adımı atılması yönünde olduğu görülmektedir. Yeni dijital dünyanın, gelecekte uyumu yakalayamayan meslekleri silip süpüreceği düşünülürse, bu adımların bir an önce atılmasının gerekliliği ve aciliyeti gözler önüne serilmektedir.

Kurumsallaştırma, artık geçmişin bir değeri olmaya yüz tutmakta ve bugün, kişiselleştirmeyi gerektirmektedir. Değişim, değerlerle yönetilen bir dünyanın geldiğini göstermekte ve bu anlamda, şikâyet etmek yerine bireyleri ikna etmek gerektiği ve bu ikna sürecinde doğru yolların izlenmesinin, etkin ve başarılı dönüşümler sağlayabileceği öngörülmektedir. Bireysel direncin altında yatan sebeplerin, bilişsel ve duyuşsal anlamda çözümlenmelerinin yapılması ve değişim hedeflerine ulaşmada katılımcı yöntemlerin izlenmesi, taraflar arasındaki etkileşimin sağlanmasını kolaylaştırabileceği gibi, işin ve mesleğin içselleştirilmesine de katkıda bulunabilecektir. Bu anlamda, bireylerin desteklenmesinin ve yeterlilik düzeylerinin yükseltilmesinin, nihai olarak örgütsel gelişim ve değişimi de sağlayabileceği ve birlikte öğrenmenin, ani çevresel değişimler karşısında, proaktif yanıt verebilme becerisi geliştirmeye imkân vereceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akdoğan, H. ve Parlak, N. (2017). Toplumda muhasebe mesleğine yönelik algı analizi: Ordu ili alan araştırması. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 24-42. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/52673/694301>
- Alkan, G. ve Yaşar, R. Ş. (2019). Sosyal medya ve muhasebe: Bir alan araştırması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 21(4), 1061-1077. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/eujmr/issue/56394/774485>
- Altan, M. (2004). Muhasebecilik mesleğinin toplumda algılanma biçimi üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 29-54. Erişim adresi: <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/720>
- Aslan, Ü. ve Özerhan, Y. (2017). Big data, muhasebe ve muhasebe mesleği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(4), 862-883. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mbdd/issue/33192/331154>
- Ayboğa, M. H. (2003). Globalleşme sürecinde ülkemizde muhasebe mesleği ve meslek mensuplarının eğitimi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 327-359. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muiibd/issue/480/4089>
- Bernerth, J. B., Armenakis, A. A., Feild, H. S., Giles, W. F. ve Walker, H. J. (2007). Is personality associated with perceptions of LMX? An empirical study. *Leadership & Organization Development Journal*, 28(7), 613-631. doi: 10.1108/01437730710823879
- Bilgiç, R. (2008). İş özellikleri kuramı: Geniş kapsamlı gözden geçirme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11 (22), 66-77. Erişim adresi: <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/T1RRNE1EYzM>
- Bilgin, M. (2017). Ergenlerin beş faktör kişilik özelliği ile bilişsel esneklik ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (62), 945-954. doi: 10.17755/esosder.285296
- Bilger, A. (2016). Why the coming jobs crisis is bigger than you think. *Wharton Executive Education*. Erişim adresi: <https://knowledge.wharton.upenn.edu/article/why-the-coming-jobs-crisis-is-bigger-than-you-think/>
- Boss, R. W. ve McConkie, M. L. (2008). *Team building*. T. G. Cummings (Ed.), Handbook of Organization Development (s. 237-259) içinde. California: Sage Publications.
- Çıtak, N. (2019). Yaratıcı muhasebe mi? Aldatıcı muhasebe mi? *TİDE Academia Research*, 1, 55-76. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tide/issue/46547/533582>
- Çiçek, I., Evcimen, İ. V. ve Biçer, İ. H. (2018). Örgütsel bağlamda kişi-grup uyumu (Kuramsal perspektif). *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(3), 699-730. Erişim adresi: <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TXpBME16UXpNdz09>
- Dağdeviren, İ. E., Mirza, Ş. ve Çetinel, M. H. (2018, Nisan). Muhasebe meslek mensuplarının sorunlarına ilişkin yapılan çalışmaların değerlendirilmesi. III. INES Education and Social Science Kongresinde sunulan bildiri, Alanya, Antalya. Erişim adresi: <http://www.cizgikitabevi.com/indir.php?dfa=0655243001541773468&dga=ESB-2018-FULLTEXT-compressed%20%282%29.pdf>
- Demir, B. (2012). Muhasebeye yön veren gelişmeler ve meslek yüksekokullarında verilen muhasebe eğitime yansımaları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 109-120. Erişim adresi: <http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/13a.demir.pdf>
- Dereköy, F. (2020). Muhasebe manipülasyonları: Toshiba vakası. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 85, 91-110. doi: 10.25095/mufad.673709

- Doğan, T. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 56-64. Erişim adresi: <http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/view/585>
- Erdoğmuş, N. (2020, 4 Haziran). Çevik ve insani duyarlılığı yüksek örgütlerle geleceğe hazırlanmak [Blog yazısı]. Erişim adresi: <http://blog.ilem.org.tr/nihat-erdogmus-cevik-ve-insani-duyarlilik-yukse-orgutlerle-gelecege-hazirlanmak/>
- Fırat, H. (2003, Nisan). Globalleşmenin ülkemiz muhasebe mesleğine yarattığı fırsatlar. Uluslararası Muhasebe Sempozyumunda sunulan bildiri. Erişim adresi: http://archive.ismmmo.org.tr/docs/SEMPOZYUMLAR/SEMPOZYUM_06/3Oturum/HuseyinFirat.pdf
- Freeland, A. (2017, 6 Şubat). What will H&R block with Watson mean for you? [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://www.hrblock.com/tax-center/around-block/hr-block-with-watson/>
- Frey, C. B. ve Osborne, M. A. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?. *Technological Forecasting and Social Change*, 114, 254-280. doi: 10.1016/j.techfore.2016.08.019
- Galunic, C. (2017, 20 Ekim). Overcoming resistance to digital change [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://knowledge.insead.edu/leadership-organisations/overcoming-resistance-to-digital-change-7496>
- Gacar, A. (2019). Yapay zekâ ve yapay zekânın muhasebe mesleğine olan etkileri: Türkiye'ye yönelik fırsat ve tehditler. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(EUREFE' 19), 389-394. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsbd/issue/51031/650750>
- Gill, R. (2002). Change management –or change leadership?. *Journal of Change Management*, 3(4), 307-318. doi: 10.1080/714023845
- Gök, S. G. ve Çelik, N. (2018, Nisan). Bireysel kariyer hedeflerine ulaşmada demografik değişkenlerin rolü. III. INES Education and Social Science Kongresinde sunulan bildiri, Alanya, Antalya. Erişim adresi: <http://www.cizgikitavebi.com/indir.php?dfa=0655243001541773468&dga=ESB-2018-FULLTEXT-compressed%20%282%29.pdf>
- Gündüz, M. ve Özen, E. (2016). Muhasebe meslek mensuplarının sorunları ve mesleki memnuniyetlerinin analizi: Uşak ili örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 70, 67-90. doi: 10.25095/mufad.396681
- Günlük, M., Özer, G. ve Özcan, M. (2013). İş memnuniyetinin muhasebecilerin örgütsel bağlılık ve işten ayrılma eğilimleri üzerindeki etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(20), 57-76. doi: 10.11122/ijmeb.2013.9.20.305
- Horzum, M. B., Ayas, T. ve Padır, M. A. (2017). Beş faktör kişilik ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 398-408. doi: 10.19126/suje.298430
- Irak, D. U. (2012). İşyerinde birey-çevre uyumu: Kuramsal yaklaşımlar ve örgütsel psikolojideki yeri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(30), 12-22. Erişim adresi: <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TVRRMU9UZ3INZz09>
- Kablan, A. (2018). Endüstri 4.0, “Nesnelerin interneti” - Akıllı işletmeler ve muhasebe denetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(Endüstri 4.0 ve Örgütsel Değişim Özel Sayısı), 1561-1579. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/53210/714756>
- Kezar, A. J. (2001). Theories and models of organizational change: Understanding and facilitating organizational change in the 21st century, Recent Research and Conceptualizations, *ASHE-ERIC Higher Education Report*, 28(4), 25-58. Erişim adresi:

https://www.academia.edu/477525/Understanding_and_facilitating_organizational_change_in_the_21st_century

- Koçdemir, E. ve Genç, M. (2019, Nisan). Muhasebe mesleğinin dijitalleşmesi: Muhasebe mühendisliği ve yükseköğretim kurumlarındaki yeri. 2. Uluslararası Akademik Öğrenci Çalışmaları Kongresinde sunulan bildiri, İstanbul. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/332980857_MUHASEBE_MESLEGININ_DIJITALLESME_I_MUHASEBE_MUHENDISLIGI_VE_YUKSEKOGRETIM_KURUMLARINDAKI_YERI.
- Koyuncu, H. (2020, 9 Haziran). “Evde kal” çağrısına o da uymuştu: Isaac Newton ve büyük veba salgını. Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2020/03/19/buyuk-veba-salgininda-kendine-eve-kapatan-isaac-newton-buyuk-kesifler-yapti>
- Kubr, M. (1996). *Management consulting. A guide to the profession*. Geneva: International Labour Office.
- Kurnaz, E., Tekbaş, İ., Bozdoğan, T. ve Çetin., Ö. O. (2020). Dijitalleşmeyle birlikte muhasebe eğitiminin muhasebe meslek mensupları açısından değerlendirilmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(Özel Sayı), 81-96. doi: 10.31460/mbdd.642307
- Kurtcebe, E. (2008). *21. Yüzyılda muhasebe mesleğinin vizyonu* (Yüksek lisans tezi). <http://acikerisim.pau.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11499/2787/Emin%20Kurtcebe.pdf?sequence=1&isAllowed=y> veri tabanından erişildi.
- Misyon ve Vizyon. (2020). ISMMMO içinde. Erişim adresi: <https://www.ismmmo.org.tr/Kurumsal/Misyon-ve-Vizyonumuz--6798>
- Morgan, H., Harkins, P. ve Goldsmith, M. (2014). *The right coach*. J.V. Gallos (Ed.), *Organization development* (s. 1-12) içinde. San Francisco: Jossey-Bass.
- Nevis, E. C., Hanafin, J. ve Rainey, M. A. (2014). *Working with individuals in organizations: Coaching, facilitating interaction with others, and strategic advising*. B. B. Jones ve M. Brazzel (Ed.), *The NTL handbook of organization development and change: Principles, practices, and perspectives* (s. 249-263) içinde. Erişim adresi: <https://www.oreilly.com/library/view/the-ntl-handbook/9781118836163/>
- Oreg, S. (2018). Resistance to change and performance: Toward a more even-handed view of dispositional resistance. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 54(1), 88-107. doi: 10.1177/0021886317741867
- Oswick, C. (2009). Revisioning or re-versioning? A commentary on diagnostic and dialogic forms of organization development. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 45(3), 369-374. doi: 10.1177/0021886309338687
- Özkul, F. U. ve Alkan, B. Ş. (2020). Dijital çağda muhasebenin dönüşümü: “Blockchain” teknolojisinde muhasebe ve mali kontroller. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(2), 218-236. doi: 10.31460/mbdd.657162
- Pur, H. P. (2006, Kasım). Muhasebe ve denetim mesleğinin geleceği (Vizyonu) ve sorumluluğu. 17. Dünya Muhasebe Kongresinde sunulan bildiri, İstanbul. Erişim adresi: <https://www.istanbulymmo.org.tr/Data/Platform/1274.pdf>
- Schwarz, R. (2014). *The facilitator and other facilitative roles*. J.V. Gallos (Ed.), *Organization development* (s. 409-432) içinde. San Francisco: Jossey-Bass.
- Tarım, M. (2017). *Lider-üye ilişkilerinde liderin olumlu ve olumsuz özellikler göstermesi ile ortaya konulan duygusal emeğin üyelerin bağlılık ve performansı üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi) <http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/handle/11467/2008> veri tabanından erişildi.

- Tekbaş, İ. (2017, 31 Ekim). Dijital çağda muhasebe mesleğinin yeniden tasarımı: Mali mühendislik [Blog yazısı]. Erişim adresi: <http://www.muhasebetr.com/yazarlarimiz/ismailtekbas/027/>
- Terzi, A. (2010). *Muhasebe mesleği ve Rize'deki meslek mensuplarına yönelik bir araştırma* (Yüksek lisans tezi) <http://denetimakademisi.com/muhasebe-meslegi-ve-rizedeki-meslek-mensuplarina-yonelik-bir-arastirma.html> veri tabanından erişildi.
- Tschudy, T. (2014). *OD map: The essence of organization development*. B. B. Jones ve M. Brazzel (Ed.), *The NTL handbook of organization development and change: Principles, practices, and perspectives* (s. 129-151) içinde. Erişim adresi: <https://www.oreilly.com/library/view/the-ntl-handbook/9781118836163/>
- Türker, M. (2018). Dijitalleşme sürecinde küresel muhasebe mesleğinin yeniden şekillenmesine bakış. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(1), 202-235. doi: 10.31460/mbdd.383319
- Universal Robots. (2019). Endüstri 4.0 “Akıllı fabrika”lardan Endüstri 5.0’a. Erişim adresi: <https://blog.universal-robots.com/tr/endustri4.0-akilli-fabrikalardan-endustri-5.0a>
- Vakola, M., Armenakis, A. ve Oreg, S. (2013). *Predicting employees' reactions to change: Individual factors*. S. Oreg, A. Michel ve R. By (Ed.), *The Psychology of Organizational Change: Viewing Change from the Employee's Perspective* (s. 93-142) içinde. New York: Cambridge University Press.
- Watson. (2020). Erişim adresi: <https://www.ibm.com/watson/stories/kpmg>
- Yardımcıoğlu, M., Karahan, M. ve Yörük, A. (2019). Dijitalleşme ışığında muhasebe mesleğinin geleceği. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, 61, 35-46. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/meder/issue/48329/542847>
- Yılmaz, B., Allahverdi, M. ve Kuzucu, S. C. (2018). Türkiye’de muhasebe mesleğinin son yıllardaki durumunun işgücü açısından analizi. *Mali Çözüm ISMMMO Mesleki Dergisi*, Mayıs-Haziran Sayısı, 13-36. Erişim adresi: http://archive.ismmmo.org.tr/YAYINLAR/MALI_COZUM/MALICOZUM147.pdf
- Yücel, G. ve Adiloğlu, B. (2019). Dijitalleşme - yapay zeka ve muhasebe beklentiler. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17, 47-60. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/46942/589319>
- Yürekli, E. ve Gönen, S. (2015). Muhasebe meslek mensuplarının nitelikli meslek mensubu yetiştirilmesine yönelik önlisans programından beklentileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi KAÜ İİBF Dergisi*, 6(10), 301-316. Erişim adresi: <https://www.kafkas.edu.tr/dosyalar/iibfdergi/file/10/14.pdf>

Extended Abstract

Purpose

The Coronavirus pandemic has deeply affected the normal life and known solutions had lost their validity. This process of change has led to the increased importance of understanding individuals more, questioning their abilities and supporting their weak points, and relationships that contain guidance such as coaching and mentoring.

Since the accounting profession has a static structure, the sudden change experienced with the pandemic, the new order and working conditions brought about by digitalization have led to the emergence of adaptation problems and resistance to changes among professionals.

In this context, the aim of the study is to make an analysis of the situation of the members of the profession in the face of change and to examine the possible problems and solutions. In the study, a professional and individual analysis of change is made and coaching, which is an individual intervention technique, is recommended.

Design and Methodology

In this study, the analysis of the members of the profession in the face of change and the implications of this analysis are made and it is mentioned which Strategies can be used in overcoming the possible problems. For this purpose, a conceptual framework is created in the study and the relevant concepts are explained in this direction, and what is the ideal support in the face of change is discussed.

Change is the normalization of unknown and its implementation into the new known. Generally, it is stated that the efforts of change are responded with conflict and resistance to change. Changing environmental conditions force members of the profession to adapt to information faster, and expectations regarding their use of information increase. Enjoyment and internalization of one's profession, being able to position himself and/or his profession in a good place within the institution can enable a successful adaptation in the face of this obligatory change. However, it is thought that most members of the profession are not very lucky in this regard and need serious support during this change process.

A holistic and effective change requires small, clear and decisive progress instead of huge steps. At this point, implementing a change agenda that frames individuals would be a more realistic solution to capture the whole. It is clear that the development of an individual, along with individual support, can also make a general contribution to the profession in a professional sense. Considering inductively, it is estimated that with each individual change, the static structure of the profession can be broken, dynamic business manners can be gained, the environmental adaptation problem can be solved and a more positive framework can be drawn for the future.

Considering the responses to change, the attitudes and resistance of the members of the profession to change may differ according to their personal characteristics. The differentiation of resistance reactions of individuals according to these personality traits suggests that different approaches and support methods should be used for each individual and it is predicted that the most effective method in this regard is coaching.

Findings

Change is a phenomenon that can strongly affect individuals and involve different dynamics. When the change is examined in terms of the professionals working in the field of accounting, it is seen that it brings along very sensitive issues. While individuals are faced with major problems in achieving happiness in general terms in their work, the sudden change(s) that have to be struggled make this situation even more intractable.

The problems individuals experience with their jobs and/or their environment accumulate over time and turn into a state of "hating to wake up to the new day". In this situation, individuals who cannot receive support may be affected more negatively and may face a state of exhaustion. Individuals may seek support from their surroundings in order to find a breakout in the face of these accumulated problems, and try to take into account the opinions and thoughts of individuals or institutions they deem important on the issues they are trying to predict, in other words, they can try to create a "reference frame" for themselves. At this point, a correct and accurate reference can help the individual to solve his/her problems and create effective opportunities for the future of the individual.

The individual should set career goals for himself, taking into account his/her own qualifications, desires, the position he/she wishes to be in the future, the job and/or working conditions that he/she deems appropriate or not suitable for his/her own personality. At the point of the new career goal, the coaches will be able to take an active role in the individual's taking action and achieving the goal successfully, and they will be provided to help the individual to advance and improve their new career in accordance with their qualifications and abilities.

Research Limitations

Change shows that a world governed by values has come and individuals need to be persuaded in this sense. Following the right paths in this persuasion process will provide effective and successful transformations. Analyzing the reasons underlying individual resistance in cognitive and affective terms and following participatory methods in achieving change goals can facilitate interaction between the parties and contribute to the internalization of the job and the profession. In this sense, supporting individuals and raising their level of competence will ultimately provide organizational development and change, and learning together will enable them to develop proactive responsiveness to sudden environmental changes.

The study does not mention how there can be practices that can support these inferences and how these practices can be carried out for professionals. Although the study has a limitation in this sense, it allows making suggestions for future studies.

Implications

It is thought that the difference between the accounting profession and the digitalized world is gradually widening and that individuals fall behind in the use of technology in their professional working lives. Individuals may need support in determining alternatives and transition routes for the use of technology in work areas. At this point, coaches will be able to assist individuals in identifying trainings that will eliminate their shortcomings in technology use and ensure their compatibility with digital environments and will be able to follow their developments in these areas.

The development of technology requires the redefinition of the accounting profession and the development of new skill sets. The adoption and integration of today's digital and physical technologies provide an important foundation for future survival. When the futures of the professions are predicted depending on technology and globalization, it is stated that almost half of them will disappear in the near future and accounting profession

is among them. Therefore, it is recommended that the profession should be transformed and be prepared for the new period, and that professionals should keep up with the digital world closely by increasing their awareness.

Originality/Value

The sudden change caused by the Coronavirus pandemic has led to traumatic changes in work life, and questioned the jobs and the professions in the near future. Technological applications and digitalization had given positive support to individuals in the performance of some works, and have led to a positive change in working habits. In this sense, it is estimated that professional accountants do not have much chance in this regard due to their professional characteristics, and individuals have difficulty in keeping up with new technology-dependent working conditions like working remotely in accounting, which has a monotonous and static structure.

This sudden and big change has led individuals to be resistant to the forced change of routine workflows, and it was predicted that a professional support (coaching) they could receive, together with a career expectation that could be determined for the future and help them overcome this difficult process.

Coaching is seen as a type of professional support that guides individuals and prepares them strongly for their new tomorrow. In this study, coaching support, which is increasingly important today but is extremely neglected in the field of accounting, is recommended for professional accountants and the importance of coaching practice in this regard is emphasized.

Araştırmacı Katkısı: Nur BEDER (%100).

Video Oyunların Eğitim Araştırmalarında Kullanımı: Bir Sistemik Tarama¹

Hakan ALTINPULLUK²

Başvuru Tarihi: 16.12.2020

Kabul Tarihi: 12.02.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu araştırmada video oyunların eğitim araştırmalarındaki mevcut durumunun incelenmesi ve araştırma eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. 2007-2019 yılları arasında yayınlanan ve başlığında “video oyunları” anahtar sözcükleri olan, Web of Science veritabanında Social Sciences Citation Index (SSCI) indeksli 67 makalenin sistemik tarama yöntemiyle incelenmesiyle araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, 2017 ve 2019 yıllarında yayın sayılarının en üst noktaya ulaştığı, en fazla Fen Bilimleri alanında video oyunlar araştırmalarının yapıldığı, en çok duyuşsal ve motivasyonel öğrenme çıktıların elde edildiği ve oyunların en çok video oyun konsollarında oynandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Kullanılan araştırma yöntemine ilişkin bulgular incelendiğinde, en çok nicel yöntemin tercih edildiği, veri toplama aracı olarak en çok testlerin kullanıldığı, örneklem grubu olarak ilköğretim öğrencilerinin seçildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Kuramsal yaklaşımlara ilişkin ise oyun tabanlı öğrenme yaklaşımının en fazla tercih edilen öğrenme yaklaşımı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, araştırma bulgularına dayalı olarak bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğilimler, Eğitim Araştırmaları, Video Oyunları, Sistemik Tarama

Atıf: Altınpulluk, H. (2021). Video oyunların eğitim araştırmalarında kullanımı: Bir sistemik tarama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 185-212.

¹ Bu araştırma kapsamında, “Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu”na başvuru yapılmış olup, 10.09.2020 Evrak Kayıt Tarihli ve 53291 Protokol No’lu “Olumlu” Karar Belgesi alınmıştır.

² Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Uzaktan Eğitim Bölümü, hakanaltinpulluk@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4701-1949

The Use of Video Games in Educational Researches: A Systematic Review

Hakan ALTINPULLUK³

Submitted by: 16.12.2020

Accepted by: 12.02.2021

Article Type: Research Article

Abstract

In this study, it is aimed to examine the current situation of video games in educational research and to determine research trends. The research was carried out by systematically reviewing 67 articles with Social Sciences Citation Index (SSCI) in the Web of Science database, published between 2007 and 2019, with the keywords "video games" in the title. According to the results obtained from the findings, in 2017 and 2019, the number of publications reached the highest point, video games researches were made in the most science fields, mostly affective and motivational learning outcomes were obtained, the games are played mostly in video game consoles. When the findings regarding the research method used are examined, quantitative methods are preferred as the method, the most common tests are used as the data collection tool, primary school students are selected as the sample group. Regarding to the theoretical approaches, it was determined that the game-based learning approach was the most preferred learning approach. In addition, some suggestions were made based on the findings of this research.

Keywords: Trends, Educational Researches, Video Games, Systematic Review

³ Anadolu University Open Education Faculty Distance Education Department, hakanaltinpulluk@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4701-1949

Giriş

Oyunlar insanlık tarihinde hep var olan bir etkinlik olarak günlük rutinin dışına çıkmak için eğlenceli bir rahatlama yolu olarak görülmekteydi (Kuss ve Griffiths, 2012). Huizinga (1949), ünlü eseri “Homo Ludens”te oyunların kültürleri de şekillendirdiğini ve toplumsal değişimlere yol açtığını belirtmiştir. İnsanlığa yönelik bir içgüdü olan oyun kavramının farklı dönemlerde farklı rollerde karşımıza çıktığı görülmektedir (Sezgin, Bozkurt, Yılmaz ve van der Linden, 2018).

Bir oyun türü olan video oyunları, kişisel bilgisayarlar, oyun konsolları, akıllı telefon veya tablet gibi bir cihazda oynatılabilen elektronik oyunlar olarak tanımlanmaktadır (Haaranen, Rissanen, Laatikainen ve Kauhanen, 2014). Video oyunlar ilk kez 1970'lerde ortaya çıkmasından bu yana çok yol kat etmiş ve bugün fotogerçekçi grafikler ve üst düzey simülasyonlar sunmaktadır (Statista, 2019a). Son dönemlerde yaygınlaşmasından dolayı, artık kendi başına temel bir okuryazarlık olarak düşünülebilen video oyunları (Gower ve McDowall, 2012), sanat, tasarım, bilim-teknoloji ve pazarlama tekniklerinin birlikte kullanılmasıyla önemli bir metaya dönüşmüş ve beklentilerin sürekli büyümesiyle video oyun teknolojisi büyük bir hızla gelişmiştir (Okur ve Aygenc, 2017). Adams, Margaron ve Kaplan'a (2012) göre, video oyun endüstrisi, motor, görsel ve bilişsel koordinasyon gerektiren çeşitli senaryoların fotogerçekçi simülasyonlarını sunarak son yıllarda giderek daha popüler hale gelmiştir. 1980'lerde mütevazı bir başlangıç ile niş bir pazar olarak ortaya çıkan video oyunları dünya çapında muazzam bir atılımla milyonlarca dolarlık bir endüstri haline gelmiştir (Phan ve Tan, 2017). Akıllı telefonlar ve tablet bilgisayarlar gibi dijital teknolojilerin gittikçe yaygınlaşması, toplumların video oyunlarına maruz kalmasına ve endüstrinin büyümesine neden olmuştur (Palas, Marron, Viejo-Sobera ve Redolar-Ripoll, 2017).

Statista (2019b) verilerine göre, 2012 yılında 70.6 milyar ABD doları olan video oyun endüstrisinin pazar değeri, 2020 yılında 165.9 milyar ABD doları olarak büyük bir yükseliş göstermiştir. 2021 yılında bu pazar değerinin 180 milyar ABD dolarının üzerinde olması beklenmektedir. Yine Statista (2020) verilerine göre, 2020 yılında 27.5 milyon ABD doları olan pazar hacmiyle, en büyük gelir Çin'dedir. Bu ülkeyi ABD, Japonya, Güney Kore ve İngiltere izlemektedir. Aynı kaynaktan elde edilen verilere göre, 2019 yılında video oyun kullanıcılarının %61'i erkeklerden oluşmakta ve oyuncuların %37.6'sı düşük gelir grubunda yer almaktadır. Dünya çapında aktif oyuncu sayısı 2020 yılında dünya çapında 2,69 milyar iken, 2023 yılında bu sayının 3,07 milyar kişiye çıkacağı tahmin edilmektedir (Statista, 2021).

Oyunların eğitimde kullanımı yani oyun tabanlı öğrenme yaklaşımının yeni olmadığı ve 1960'lara dayandığı gözlenmektedir (Piaget, 1962). Eğitsel video oyunlarının kullanımı, son yıllarda çevrimiçi ağlar, tabletler ve akıllı telefonlar gibi yeni teknolojik gelişmelerle desteklenmiştir (Sánchez-Mena, Martí-Parreño ve Aldás-Manzano, 2019). Eğitsel video oyunlarının etkinliği ve faydaları birçok farklı alanda kanıtlanmıştır (Manero ve diğerleri, 2015). Araştırmalar, video oyunlarının öğrencinin performansı ve öğrenmeye karşı tutumu üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir (Beserra ve diğerleri, 2014; Israel, Wang ve Marino, 2016; Lieury, Lorant, Trosseille, Champault ve Vourc'h, 2016). Ek olarak, video oyunlarının öğrenmeye ve okula karşı olumlu bir tutum geliştirebildiğine de inanılmaktadır (Durkin ve Barber, 2002). Video oyunları öğrenme süreçlerinde bilgi ve içerik aktarımı açısından faydalı etkinlikler olarak bazı araştırmalarda dikkat çekmektedir. Video oyunlarının

- Fen Bilimleri (Corredor, Gaydos ve Squire, 2014; Garneli ve Chorianopoulos, 2018; Lookadoo ve diğerleri, 2017; Sun, Ye ve Wang, 2015; Ye, Hsiao ve Sun, 2018)
- Matematik (Beserra, Nussbaum ve Oteo, 2019; Beserra, Nussbaum, Zeni, Rodriguez ve Wurman, 2014; Masek, Boston, Lam ve Corcoran, 2017)
- Müzik (Gower ve McDowall, 2012; Hutton ve Sundar, 2010; Paney, 2015)

- Dil (Chen ve Yang, 2013; Ibrahim, 2019)
- Psikoloji (Ceranoğlu, 2010; You, Kim ve No, 2015)
- Tıp Eğitimi (Adams, Margaron ve Kaplan, 2012; Kron, Gjerde, Sen ve Fetters, 2010)

gibi pek çok eğitsel alanda uygulandığı görülmektedir. Ayrıca, eğitim alanında video oyunlarının kullanımıyla ilgili

- Uzamsal becerileri (Martin-Gutierrez, Luis Saorin, Martin-Dorta ve Contero, 2009),
- Akademik katılımı (Marino ve diğerleri, 2014; Ouariachi, Olvera-Lobo, Gutiérrez-Pérez ve Maibach, 2019),
- Duygusal farkındalık ve derse yönelik algıları (Gallup ve Serianni, 2017),
- İşbirlikçi öğrenmeye yönelik tutumları (Del Pozo, Gómez-Pablos ve Muñoz-Repiso, 2017),
- Akademik başarıları (Hawkins, Ratan, Blair ve Fordham, 2019),
- Motor becerileri (Bonney, Jelsma, Ferguson ve Smits-Engelsman, 2017),
- Bilişsel süreçleri (Lieury ve diğerleri, 2016),
- Sosyal becerileri (Hanghøj, Lieberoth ve Misfeldt, 2018),
- Motivasyonları (Kenny ve McDaniel, 2011) ne şekilde etkilediğini inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır.

Video oyunları başta gençler olmak üzere, toplumda giderek popülerliği artan bir faaliyet olarak, yalnızca bir eğlence aracı değil, bir araştırma aracı veya bir çalışma alanı olarak potansiyel taşımaktadır (Palau ve diğerleri, 2017). Dijital video oyunlarının yaygınlaşması ile eğitimdeki potansiyellerine yönelik araştırmacıların da dikkatini çektiği görülmektedir (Chen ve Yang, 2013). Son yıllarda öğrenme süreçlerinde etkin kullanım alanı bulan video oyunlarla ilgili eğitim alanı dışında bazı içerik analizi (Brand ve diğerleri, 2003; Bullen, Katchabaw ve Dyer-Witthford, 2006; Phan ve Than, 2017; Schmierbach, 2009; Watson, Alber, Barnett, Mercado ve Bernhardt, 2016) veya sistematik tarama (Barnett, Cerin ve Baranowski, 2011; Haaranen ve diğerleri, 2014; Lu ve Kharrazi, 2017; Zeng, Pope, Lee ve Gao, 2017) çalışmaları yapıldığı görülmektedir.

Video oyunlarının eğitim alanındaki kullanımını araştıran ve bu alandaki yayınların analiz edildiği bazı sistematik tarama, içerik analizi, meta analiz ve alanyazın taraması çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmaları içeren Tablo 1 aşağıda gösterilmektedir:

Tablo 1
Video Oyunlarının Eğitim Alanında Analiz Edildiği Bazı Çalışmalar

Yayın	Analiz Edilen Yıllar	Analiz Türü	İncelenen Veritabanı ve İndeksler	İncelenen Çalışma Sayısı	İncelenen Konu
Bediou, B., Adams, D. M., Mayer, R. E., Tipton, E., Green, C. S. ve Bavelier, D. (2018). Meta-analysis of action video game impact on perceptual, attentional, and cognitive skills. <i>Psychological Bulletin</i> , 144(1), 77-110. doi: 10.1037/bul0000130	2000 – 2015	Meta analiz	PsycINFO, PsycINDEX, ERIC, FRANCIS, MEDLINE, SCOPUS, Web of Science, ScienceDirect	82	Aksiyon video oyunların algısal, dikkat ve bilişsel becerilere etkisi

Tablo 1

Video Oyunlarının Eğitim Alanında Analiz Edildiği Bazı Çalışmalar (Devamı)

Yayın	Analiz Edilen Yıllar	Analiz Türü	İncelenen Veritabanı ve İndeksler	İncelenen Çalışma Sayısı	İncelenen Konu
Sánchez-Mena, A. ve Martí-Parreño, J. (2017). Teachers acceptance of educational video games: A comprehensive literature review. <i>Journal of e-Learning and Knowledge Society</i> , 13(2). doi: 10.20368/1971-8829/1319	-2017	Kapsamlı literatür incelemesi	Web of Science, Scopus	11	Öğretmenlerin eğitsel video oyunlarını kabulü
Kangas, M., Koskinen, A. ve Krokfors, L. (2017). A qualitative literature review of educational games in the classroom: The teacher's pedagogical activities. <i>Teachers and Teaching</i> , 23(4), 451-470. doi:10.1080/13540602.2016.1206523	1998-2013	Nitel alanyazın taraması	ScienceDirect, PsycINFO, Proquest, PsycARTICLES, Ovid, Project Muse, EBSCO, ERIC, Proquest, SocINDEX, SpringerLink	35	Sınıfta eğitsel oyunlar
Çoban, M., Yılmaz, R. M., Yılmaz, T. K. ve Göktaş, Y. (2016). Üç boyutlu oyunların eğitimde kullanılması. <i>Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi</i> , 11(1), 172-187. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/214871	2009-2013	İçerik analizi	SSCI veya SCI	28	3B video oyunlar
Clark, D. B., Tanner-Smith, E. E. ve Killingsworth, S. S. (2016). Digital games, design, and learning: A systematic review and meta-analysis. <i>Review of Educational Research</i> , 86(1), 79-122. doi: 10.3102/0034654315582065	2000-2012	Sistemati k tarama ve meta analiz	ISI Web of Science (SCI, SSCI), Proquest, ERIC, PsycINFO, Social Services Abstract, PubMed, Inspec, Compendex, IEEE Xplore	69	Öğrenme de dijital oyunların tasarımı

Tablo 1

Video Oyunlarının Eğitim Alanında Analiz Edildiği Bazı Çalışmalar (Devamı)

Yayın	Analiz Edilen Yıllar	Analiz Türü	İncelenen Veritabanı ve İndeksler	İncelenen Çalışma Sayısı	İncelenen Konu
Boyle, E. A., Hainey, T., Connolly, T. M., Gray, G., Earp, J., Ott, M. ... ve Pereira, J. (2016). An update to the systematic literature review of empirical evidence of the impacts and outcomes of computer games and serious games. <i>Computers & Education</i> , 94, 178-192. doi: 10.1016/j.compedu.2015.11.003	2009-2014	Sistemati k alanyazın taraması	Science Direct, ASSIA, BioMed Central, ERIC, Ingenta ve IEEE	143	Bilgisayar oyunları ve ciddi oyunlar
Caroux, L., Isbister, K., Le Bigot, L. ve Vibert, N. (2015). Player-video game interaction: A systematic review of current concepts. <i>Computers in Human Behavior</i> , 48, 366-381. doi: 10.1016/j.chb.2015.01.06	2000-2013	Sistemati k tarama	ACM SIGCHI, SCI-Expanded, SSCI	72	Oyuncu-video oyun etkileşimi
Connolly, T. M., Boyle, E. A., MacArthur, E., Hainey, T. ve Boyle, J. M. (2012). A systematic literature review of empirical evidence on computer games and serious games. <i>Computers & Education</i> , 59(2), 661-686. doi: 10.1016/j.compedu.2012.03.004	2004 - 2009	Sistemati k alanyazın taraması	ACM, ASSIA, BioMed Central, Cambridge Journals Online, ChildData, Index to Theses, Oxford University Press, Science Direct, EBSCO, PsycINFO, SocINDEX, Library, Information Science and Technology Abstracts, CINAHL, ERIC, Ingenta Connect, Infotrac, Emerald, IEEE, CSDL	129	Bilgisayar oyunlarının ve ciddi oyunların ampirik kanıtları
Papastergiou, M. (2009). Exploring the potential of computer and video games for health and physical education: A literature review. <i>Computers & Education</i> , 53(3), 603-622. doi: 10.1016/j.compedu.2009.04.001	2000-2008	Alanyazın taraması	ISI Web of Knowledge, EBSCO Host, SPORTDiscus, PsycINFO, Green-FILE, Shock ve Vibration Digest, PubMed, ERIC, EdITLib	34	Sağlık ve beden eğitiminde bilgisayar video oyunları

Bu araştırma ise incelenen öğeler açısından bazı ortak noktalar olsa da gerek kapsamı gerek incelendiği yıllar açısından daha farklı bir bağlamda gerçekleştirilmiştir. 2007 ve 2019 periyodu gibi görece uzun bir dönemi kapsamı ve güncel çalışmalardaki son durumun tespiti açısından bu araştırmanın sonuçları önemlidir. Ayrıca, alanyazındaki diğer çalışmalardan farklı olarak, video oyunların oynandığı ortamlar, cihazlar, araştırmalarda kullanılan kuramlar/yaklaşımlar/modeller gibi hiçbir çalışmada yer almayan bazı bileşenlerin analiz edilmesi açısından özgün bulgular içermektedir.

Bu araştırmanın amacı, 2007-2019 yılları arasında Web of Science veritabanında SSCI indeksli eğitim bilimleri dergilerinde, başlığında “video oyunlar” içeren 67 makalenin sistematik tarama yöntemiyle analiz edilmesiyle, video oyunların eğitimdeki kullanım eğilimlerinin belirlenmesidir. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Yıllara göre yayınlanan makale sayılarındaki değişimler nelerdir?
2. Video oyun araştırmalarının eğitsel alanları hangileridir?
3. Video oyun araştırmalarından elde edilen öğrenme çıktıları nelerdir?

Video oyunlara ilişkin boyutlar:

1. Araştırmalardaki video oyunların adları nelerdir?
2. Araştırmalarda kullanılan video oyunların türleri nelerdir?
3. Araştırmalarda kullanılan video oyunların oynandığı cihazlar hangileridir?
4. Video oyunların oynandığı fiziksel ortamlar nelerdir?

Araştırma yöntemlerine ilişkin boyutlar:

1. Video oyun araştırmalarında kullanılan yöntemler nelerdir?
2. Video oyun araştırmalarında kullanılan veri toplama araçları hangileridir?
3. Video oyun araştırmalarında yer alan örneklem grupları hangileridir?
4. Video oyun araştırmalarında kullanılan örneklem sayıları nelerdir?
5. Video oyun araştırmalarında kullanılan kuramlar/yaklaşımlar/modeller hangileridir?

Yöntem

Bu çalışmada, video oyunları ile ilgili makaleler sistematik olarak taranmıştır. Sistematik tarama, alanında uzman kişiler tarafından araştırma eğilimlerini belirlemek için benzer yöntemler ile yapılmış çok sayıda araştırmanın yapılandırılmış ve kapsamlı bir sentezidir (Karaçam, 2014). İdeal olarak, sistematik taramalar, önceden tanımlanmış uygunluk kriterlerine dayanarak, ana hatlarıyla belirtildiği gibi bir metodolojik yaklaşıma göre yürütülür (Moher ve diğerleri, 2015). Sistematik taramalar, seçim kriterlerinin belirlenmesi, ilgili çalışmalar için araştırma yapılması, eleştirel değerlendirme, veri analizi ve sentezi süreçlerini içermektedir (Dybå ve Dingsøyr, 2008).

Bu çalışmada, 2007-2019 yılları arasında SSCI kapsamındaki eğitim bilimleri dergilerinde, başlığında “video games” içeren 67 makalenin analiz edilmesiyle, video oyunlarının eğitim araştırmalarındaki kullanım eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmakta ve mevcut durum ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu araştırma kapsamında, “Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu”na başvuru yapılmış olup, 10.09.2020 Evrak Kayıt Tarihi ve 53291 Protokol No’lu “Olumlu” Karar Belgesi alınmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Süreci

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak, "Web of Science Core Collection" veritabanı kullanılarak, anahtar kelime olarak "video games" sözcüklerini başlığında içeren makalelerin listelenmesi sağlanmıştır. Zaman periyodu (timespan) bölümünde 2007-2019 yılları arasındaki periyod seçilmiş ve "Web of Science Core Collection: Citation Indexes" bölümünde yalnızca "SSCI" seçilmiştir. Bu aşamada 868 çalışma listelenmiştir. Daha sonra açılan sayfada yalnızca makaleler listelenerek, Web of Science kategorilerinde "Education Educational Research or Psychology Educational or Education Special or Education Scientific Disciplines" kutucukları seçilerek yalnızca eğitim bilimleri disiplinine ait makalelerin listelenmesi sağlanmıştır. Bu seçimlerin ardından 69 makale listelenmiş ancak 1 makalenin İspanyolca, 1 makalenin ise Almanca olarak yayınlanmasından dolayı 67 makale son durumda sistematik tarama için belirlenmiştir.

Bu makalelerin yer aldığı dergiler, dergilerde konuyla ilgili yayınlanmış makale sayısı, derginin 2018 yılı ve 5 yıllık etki faktörü ve kategorisindeki çeyrek (quartile) bilgisi Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2
Makalelerin Yayınlandığı Dergiler

Dergiler	Makale Sayısı	Etki Faktörü 2018	Etki Faktörü 5 Yıllık	Çeyrek Kategorisi
Computers & Education	8	5.627	5.902	Q1
Journal of Science Education and Technology	6	1.785	1.935	Q2
British Journal of Educational Technology	4	2.588	3.028	Q1
Interactive Learning Environments	4	1.929	2.056	Q2
Educational Technology ve Society	3	2.133	2.682	Q1
Theory into Practice	3	1.347	2.199	Q3
Creativity Research Journal	2	1.13	1.645	Q4
Educational Technology Research and Development	2	2.115	2.672	Q1
Eurasia Journal of Mathematics Science and Technology Education	2	0.903	-	Q3
International Journal of Engineering Education	2	0.611	0.676	Q4
Journal of Computer Assisted Learning	2	2.451	3.257	Q1
Journal of Educational Computing Research	2	1.543	1.542	Q2
Learning Disability Quarterly	2	1.525	1.853	Q2
Diğer*	25	-	-	-
Toplam	67	-	-	-

*"Diğer" sütunundaki dergilerin her birinde birer makale yayınlanmıştır.

67 makale tam metin olarak bilgisayara indirilmiş ve yıllara göre klasörleştirilmiştir. Ulaşılan makaleler için "yayın yılı", "eğitsel alan", "elde edilen öğrenme çıktısı", "video oyunun adı", "video oyunun türü", "video oyunun oynandığı cihaz", "video oyunun oynandığı ortam", "araştırma yöntemi", "veri toplama aracı", "örneklem grubu", "örneklem sayısı" ve "kuramlar/yaklaşımlar/modeller" olarak 12 sütunda belirtilmiştir. 67 makaleye ait bilgiler Microsoft Excel tablosuna girilmiştir.

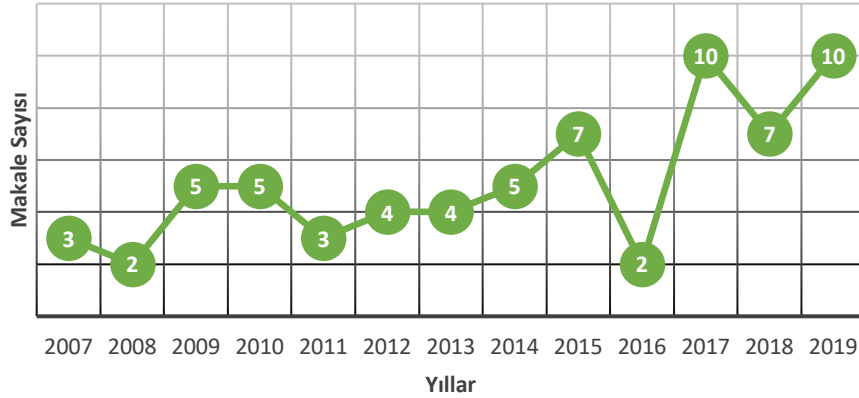
Verilerin Analizi

Makalelerin belirlenen kriterlere göre analiz edilmesi ve sınıflandırılmasında, 67 makale sistematik tarama ile analiz edilerek değerlendirilmiştir. Araştırmacı özellikle makalelerde kullanılan araştırma yöntemleri konusunda tereddüt yaşadığı yerlerde araştırmanın güvenilirliğini artırmak adına bilimsel araştırma yöntemleri dersi veren gönüllü iki alan uzmanına danışmıştır. Bu iki uzman çalışmaların beşte birini analiz etmiş ve kodlayıcılar arası uyum değeri hesaplanmıştır. Kodlayıcılar arası tutarlılığın hesaplanmasında Miles ve Huberman'ın (1994) Güvenilirlik = Uzlaşma Sayısı / (Toplam Uzlaşma Sayısı + Uzlaşmazlık) formülü kullanılarak uyum düzeyi .87 olarak belirlenmiştir. Alanyazındaki makaleler sistematik taranırken betimleyici istatistiklerden frekanslar kullanılmış ve analizler tablo ve grafiklerle görselleştirilmiştir.

Bulgular

Yıllara Göre Makale Sayılarındaki Değişim

Video oyunları başlığında içeren makalelerin yıllara göre dağılımı ile ilgili grafik Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Yıllara Göre Makale Sayılarındaki Değişim

Eğitim alanında video oyunlarla ilgili gerçekleştirilen SSCI indeksli 67 araştırmanın yıllara göre dağılımı Şekil 1'de gösterilmektedir. Buna göre, 2007 yılında makale sayısının az olmasına rağmen (f=3), 2008'te bu sayının da düştüğü (f=2); 2009 ve 2010 yıllarında ise tekrar yükselişe geçtiği (f=5) anlaşılmaktadır. 2011 yılında ise makale sayısı tekrar düşüş göstermiştir (f=3). 2011'den 2015 yılına kadar doğrusal bir artış gözlenirken, 2016 yılında makale sayılarında büyük bir düşüş göze çarpmaktadır (f=2). Ancak bu düşüşten sonra 2017 yılında en yüksek (f=10) makale sayısına ulaşılmıştır. 2018 yılında tekrar bir düşüş yaşanırken (f=7) 2019 yılında da 2017 yılında olduğu gibi en yüksek sayıda makalenin (f=10) SSCI indeksli dergilerde yayınlandığı gözlenmektedir.

Video Oyunların Eğitsel Alanları

Video oyunların eğitsel alanları ve alt alanları ile ilgili bilgiler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3
Video Oyunların Eğitsel Alanları

Eğitim Alanı	Alt Alan	f	Eğitim Alanı	f
Fen Bilimleri	Genel	4	Dijital okuryazarlık	1
	Biyoloji	6	Ebeveyn eğitimi	1
	Fizik	3	Eleştirel oyun okuryazarlığı	1
	Kimya	1	Engelli eğitimi	1
Matematik eğitimi		6	Fiziksel aktivite eğitimi	1
Tıp eğitimi		4	Genel lisansüstü becerileri eğitimi	1
Etik / ahlak eğitimi		3	Mimari eğitimi	1
Mühendislik eğitimi		3	Spor eğitimi	1
Müzik eğitimi		3	Tiyatro oyunculuğu eğitimi	1
Psikoloji eğitimi		3	Verimlilik eğitimi	1
Dil eğitimi		2	Yangın söndürme eğitimi	1
Grafik tasarımı eğitimi		2	Yöneticilik eğitimi	1
Tarih eğitimi		2	Yurттаşlık eğitimi	1
Bilgisayar eğitimi		2	Belirtilmemiş	11

*Bazı makaleler birden fazla eğitim alanında gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3’de gösterilen eğitsel alt alanlara bakıldığında oldukça çeşitli eğitim alanlarında video oyunların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu alanlardan en yoğununu Fen Bilimleri alanıdır. 4’ü Genel, 6’sı Biyoloji, 3’ü Fizik ve 1’i Kimya alt alanı olmak üzere 14 makale video oyunların Fen Bilimlerinde kullanımı üzerinedir. Fen Bilimlerini Matematik takip etmektedir. 6 çalışma Matematik Eğitimi üzerine yayınlanmıştır. Tıp Eğitiminde video oyunların kullanıldığı 4 makale bulunmaktadır. Etik / ahlak, Mühendislik, Müzik ve Psikoloji alanlarında da 3’er çalışma yayınlanmıştır. Dil, Grafik Tasarımı, Tarih ve Bilgisayar Eğitimi de 2’şer çalışmada yer almaktadır.

Video oyunlardan elde edilen öğrenme çıktıları

Video oyunlardan elde edilen öğrenme çıktıları ile ilgili bilgiler Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4
Video Oyunlardan Elde Edilen Öğrenme Çıktıları

Öğrenme Çıktısı	f
Duyuşsal ve motivasyonel	17
Algısal ve bilişsel	14
Bilgi edinme / İçeriği anlama	13
Davranış değişikliği	8
Motor becerileri	7
Sosyal / yumuşak beceri (social/soft skill) çıktıları	4
Fizyolojik	3
Diğer	1
Toplam	67

Video oyunlarından elde edilen öğrenme çıktıları incelendiğinde (Tablo 4) en çok video oyunlarının duyuşsal ve motivasyonel (f=17) etkileriyle ilgili araştırmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Daha sonra algısal ve bilişsel (f=14) öğrenme çıktılarının ölçüldüğü çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bilgi edinme / içeriği anlama (f=13), davranış değişikliği (f=8), motor becerileri (f=7), sosyal / yumuşak beceri (social / soft skill) çıktıları ve fizyolojik (f=3) çıktıların araştırıldığı makaleler de yer almaktadır.

Video Oyunların Adı

Video oyunların adı ile ilgili bilgiler Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5
Video Oyunların Adı

Oyunun Adı	f	Oyunun Adı	f
You Make Me Sick!	3	Cut the Rope	1
World of Warcraft	2	Dance Dance Revolution	1
Angry Birds	2	Ecity	1
Minecraft	2	Fable III	1
Cell Command	2	Mass Effect II	1
Crazy Plant Shop	2	Fire Captain	1
Reach for the Sun	2	Guitar Hero	1
Abydos	1	SingStar	1
Assassin's Creed Unity	1	Lego Star Wars II	1
Aion	1	MinecraftEdu	1
Lineage 1	1	Particles!	1
Sudden Attack	1	Perfect Strain	1
Mabinogi Heroes	1	Quest Atlantis	1
Special Force	1	Rock Band	1
Counter-Strike Online	1	Karaoke Revolutions	1
Diablo 3	1	Soccer heading	1
Blade and Soul	1	Table tilt	1
TERA	1	Ski jump	1
Queen’s Blade	1	Bubble Balance	1
Legend of Souls	1	Penguin slide	1
Alien Game	1	Snow board	1
Bookworm	1	KungFu	1
Baalty	1	Perfect 10	1
Ballance	1	Skateboard	1
Big Brain Academy	1	Space Race	1
BONE	1	Supercharged!	1
Borderlands 2	1	Tetris	1
Portal 2	1	The Foolish Lady (La Dama Boba)	1
Lara Croft and the Guardian of Light	1	Torchlight II	1
Team Fortress 2	1	Wii Sports: Bowling	1
Gone Home	1	X-Men Destiny	1
Papers, Please	1	Prisoner of Echo	1
Call of Duty 4: Modern Warfare	1	Yeni Oyun Üretimi	2
Civilization III	1	Belirtilmemiş	28

*Bazı çalışmalarda birden fazla video oyunu kullanılmıştır.

Tablo 5’te 67 makalede oynanarak etkileri araştırılan video oyunların bir listesi görülmektedir. Tabloda oyun çeşitliliğinin oldukça fazla olduğu dikkat çekmektedir. Video oyunların isimleriyle ilgili yapılan sistematik taramada “You Make Me Sick!” (f=3) adlı oyun en çok karşımıza çıkan oyun olarak göze çarpmaktadır. Bu oyunu, “World of Warcraft”, “Angry Birds”, “Minecraft”, “Cell Command”, “Crazy Plant Shop” ve “Reach for the Sun” adlı video oyunları (f=2) takip etmektedir. Diğer video oyunlarının birer kez araştırmalarda oynandığı görülmektedir.

Video Oyunların Türü

Video oyunların türü ile ilgili bilgiler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6

Video oyunların türü

Oyun Ana Türü	Oyun Alt Türü	Alt Toplam	Toplam
Eğitsel oyun / Ciddi (serious) oyun			29
Aksiyon-Macera	Platform oyunları	3	24
	Nişancı oyunları	2	
	Dövüş oyunları	1	
	Gizlilik/gizem (stealth) oyunları	2	
	Hayatta kalma (survival) oyunları	3	
	Ritim müzik aksiyon oyunları	3	
	Korku oyunları	1	
	Etkileşimli film / Öykü anlatımı (storytelling)	4	
	Gerçek zamanlı 3B macera	5	
Rol oynama (Role-playing)	Kitlesel çok oyunculu çevrimiçi rol oynama oyunları (MMORPG)	7	14
	Taktik rol oynama	1	
	Korumalı alan (sandbox) rol oynama	6	
Simülasyon	Yapı simülasyonu	2	11
	Yaşam simülasyonu	7	
	Araç simülasyonu	2	
Eşleme - Bulmaca (puzzle)			9
Strateji	Gerçek zamanlı strateji	5	8
	Tur tabanlı (turn-based) strateji (TBS)	2	
	Büyük strateji savaş oyunu	1	
Spor	Yarış	2	5
	Genel spor	2	
	Spor temelli dövüş	1	
Kitlesel çok oyunculu çevrimiçi oyun (Massively multiplayer online /MMO)			5
Gündelik (Casual)			5
Programlama oyunu			1
Trivia oyunu			1
Belirtilmemiş			20

*Bazı çalışmalarda birden fazla oyun türü bulunmaktadır.

Yapılan sistematik tarama doğrudan eğitim alanındaki video oyunların etkilerinin araştırıldığı araştırmalara dayandığı için, eğitsel oyun veya ciddi oyun adı verilen video oyun türlerinin en yüksek (f=29) sayıda karşımıza çıktığı görülmektedir (Tablo 6). Makalelerde bir diğer popüler oyun türünün ise aksiyon-macera (f=24) olduğu görülmektedir. Rol oynama oyunları da bir diğer çok oynanan oyun türüdür. Bu oyun türünde Kitlesel Çok Oyunculu Çevrimiçi Rol Oynama Oyunları (Massively Multiplayer Online Role Playing Game-MMORPG) ve korumalı alan oyunlarının popüler olduğu görülmektedir. Rol oynama oyunlarının ardından simülasyon oyunlarının yoğunlukla (f=11) kullanıldığı görülmektedir. Simülasyon oyunlarının da alt kümesi olan yaşam simülasyonu oyunları da (f=7) en çok oynanan simülasyon oyun türü olarak göze çarpmaktadır. Eşleme -

bulmaca (puzzle) oyunları (f=9), strateji (f=8), spor (f=5), kitlesel çok oyunculu çevrimiçi oyun (massively multiplayer online /MMO) (f=5), gündelik (casual) (f=5), programlama (f=1) ve önemsiz (trivia) (f=1) video oyunları diğer oyun türleri olarak dikkat çekmektedir.

Video Oyunların Oynandığı Cihazlar

Video oyunların oynandığı cihazlar ile ilgili bilgiler Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7

Video Oyunların Oynandığı Cihazlar

Cihaz*	Cihaz Alt Türü**	Alt toplam	Toplam
Video oyun konsolu	Nintendo (Wii/Gamecube/Switch)	13	39
	Microsoft Xbox	14	
	Sony PlayStation	12	
Kişisel masaüstü bilgisayar (PC)			16
Akıllı telefon	Android	9	13
	iOS	4	
Tablet	Android Tabletler	5	10
	iPad	3	
	BlackBerry PlayBook	2	
Akıllı televizyon	Samsung Smart TV	1	1
Belirtilmemiş			29

*Bazı oyunlar birden fazla cihazda oynanabilmektedir.

**Bu tabloda cihazların sürümleriyle ilgili bilgi verilmemiştir.

Tablo 7’de video oyunların oynandığı teknolojik cihazlara yer verilmektedir. Video oyun konsolları (f=39) bu konuda en çok kullanılan aygıtlar olarak dikkat çekmektedir. Video oyun konsollarında ise Microsoft firmasının ürettiği Xbox (f=14) konsolları en yoğun kullanılan cihaz olarak görülmektedir. Video oyun konsollarından sonra kişisel masaüstü bilgisayarların (f=16) hala en çok kullanılan teknolojik cihazlar olduğu anlaşılmaktadır. Toplam 13 makalede video oyunlar akıllı telefon kullanılarak oynanmaktadır. Dokuz makalede Android işletim sistemi kullanılırken, dört makalede ise iOS işletim sistemi kullanılmıştır. Tabletler de akıllı telefonlar gibi sık kullanılan mobil oyun cihazlarıdır. Toplam 10 araştırmada teknolojik ortam olarak tabletler kullanılırken, Android Tabletler (f=5), iPad (f=3) ve BlackBerry PlayBook (f=2) araştırmalar gerçekleştirilirken kullanılan diğer mobil cihazlar olarak sıralanmaktadır. Bir araştırmada ise akıllı televizyonlardan Samsung Smart Tv bir oyun ortamı olarak kullanılmıştır.

Video Oyunların Oynandığı Fiziksel Ortamlar

Video oyunların oynandığı fiziksel ortamlar ile ilgili bilgiler Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8
Video Oyunların Oynandığı Fiziksel Ortamlar

Ortam	f
Sınıf	23
Bilgisayar laboratuvarı	10
Fen laboratuvarı	5
Ev	5
Ameliyathane	1
Topluluk Merkezi	1
Ofis	1
Kütüphane	1
Belirtilmemiş	20
Toplam	67

Tablo 8’de araştırmalarda video oyunların oynandığı fiziksel ortamlar yer almaktadır. Fiziksel ortamlar olarak video oyun uygulamalarının en çok sınıflarda (f=23) gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu ortamı, bilgisayar laboratuvarları (f=10) takip etmektedir. Fen laboratuvarları ve evlerde de 5’er uygulamanın gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Ameliyathane, topluluk merkezi, ofis ve kütüphane (f=1) oyunların oynandığı diğer fiziksel ortamlar olarak tabloda gösterilmektedir.

Araştırmalarda Kullanılan Yöntemler

Araştırmalarda kullanılan yöntemler ile ilgili bilgiler Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9
Araştırmalarda Kullanılan Yöntemler

Yöntem	f
Nicel	31
Karma	12
Nitel	10
Kuramsal	5
Tasarım tabanlı	4
Tarama (Review)	4
Belirtilmemiş	1
Toplam	67

Tablo 9’da araştırmalarda kullanılan yöntemler listelenmektedir. Buna göre, en çok nicel yöntemlerin (f=31) tercih edildiği; bunu karma (f=12) ve nitel (f=10) yöntemlerin izlediği görülmektedir. Yalnızca kuramsal çerçeve üzerine inşa edilen (f=5), tasarım tabanlı (f=4), tarama (review) (f=4) çalışmalar da gerçekleştirilmiştir.

Araştırmalarda Kullanılan Veri Toplama Araçları

Araştırmalarda kullanılan veri toplama araçları ile ilgili bilgiler Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10
Araştırmalarda Kullanılan Veri Toplama Araçları

Veri Toplama Aracı	f
Başarı testi	32
Anket	26
Görüşme	21
Ölçek	10
Gözlem	9
Dökümanlar	7
Odak grup	2
Çevrimiçi blog gönderileri	2
Delphi panelleri	2
Kavram haritaları	1
Oylama araçları (polls)	1
Kısa raporlar	1
Mesajlar	1
Proje verileri	1
Kart derecelendirme	1
Alan notları	1
Belirtilmemiş	4

*Bazı çalışmalarda birden fazla veri toplama aracı kullanılmıştır.

Tablo 10'da araştırmalarda kullanılan veri toplama araçlarının bir listesi bulunmaktadır. Buna göre, veri toplama araçlarında en çok başarı testi (f=32) kullanılırken, bu aracı anket (f=26) izlemektedir. 21 araştırmada görüşme yapılırken, 10 araştırmada ölçeklerden yararlanılmıştır. Gözlem dokuz, dökümanlar yedi, odak grup iki, çevrimiçi blog gönderileri iki, delphi panelleri iki araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Araştırmalarda Yer Alan Örneklem Grubu

Araştırmalarda yer alan örneklem grubu ile ilgili bilgiler Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11
Araştırmalarda Yer Alan Örneklem Grubu

Örneklem Grubu	f
İlköğretim öğrencileri	25
Lisans öğrencileri	15
Öğretmenler	6
Lise öğrencileri	5
Oyuncular	3
Ebeveynler	2
Üniversite öğretim elemanları	2
Lisansüstü öğrenciler	1
Oyun geliştiriciler	1
Oyun yayıncılar	1
Tıp fakültesi cerrahi asistanları	1
Alan uzmanları	1
Hastalar	1
Yaşlılar (60 yaş üstü)	1
Belirtilmemiş	9

*Bazı çalışmalarda birden fazla örneklem grubu kullanılmıştır.

Tablo 11’de araştırmalarda yer alan örneklem grupları görölmektedir. Buna göre, 25 araştırma ile en fazla örneklem olarak hedeflenen grup ilköğretim öğrencileridir. Onları 15 araştırmada kullanılan lisans öğrencileri takip etmektedir. Öğretmenler 6, lise öğrencileri 5, oyuncular 3, ebeveynler 2 ve üniversite öğretim elemanları 2 araştırma ile izlemektedir. Lisansüstü öğrenciler, oyun geliştiriciler, oyun yayıncılar, tıp fakültesi cerrahi asistanları, alan uzmanları, hastalar ve 60 yaş üstü yaşlılar birer araştırmada örneklem grupları içerisinde yer almaktadır.

Araştırmalarda Kullanılan Örneklem Sayısı

Araştırmalarda kullanılan örneklem sayısı ile ilgili bilgiler Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12
Araştırmalarda Kullanılan Örneklem Sayısı

Örneklem Büyüklüğü	f
0-50	14
51-100	13
101-200	13
201-300	2
301-400	4
401-500	2
501-1000	4
1001+	2
Belirtilmemiş	13
Toplam	67

Tablo 12’de araştırmalarda kullanılan örneklem sayısı ile ilgili bilgiler verilmektedir. Bu tabloya göre, 0-50 arasındaki örneklem sayısı (f=14) en çok tercih edilen örneklem sayısıdır. 13’er makalede 51-100 ve 101-200 arası örneklem kullanılmıştır. 2 çalışmada 201-300, 4 çalışmada 301-400, 2 çalışmada 401-500, 4 çalışmada ise 501-1000 arası örneklemden veri toplanmıştır. 2 çalışmada ise 1001 ve daha fazla sayıda örneklem yer almıştır.

Araştırmalarda Kullanılan Kuramlar/Yaklaşımlar/Modeller

Araştırmalarda kullanılan kuramlar/yaklaşımlar/modeller ile ilgili bilgiler Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13

Araştırmalarda kullanılan kuramlar/yaklaşımlar/modeller

Kuram/Yaklaşım/Model Adı	f
Oyun Tabanlı Öğrenme	17
Teknoloji Kabul Modeli	3
Öğrenmede Evrensel Tasarım İlkeleri	3
Yapılandırmacı Öğrenme Kuramı	2
ARCS Motivasyon Modeli	2
Sorgulamaya Dayalı Öğrenme Modeli	2
Bağlantılı Öğrenme Çerçevesi	1
Carroll's Zekâ Modeli	1
Bilişsel Gelişim Kuramı	1
Bilişsel Ayar Kuramı	1
Uygulama Topluluğu	1
Durumlu Öğrenme Kuramı	1
Yapılandırılabilir Özgün Temsiller Tasarım Prensipleri	1
"Düşünülmesi Gereken Nesnelere" Prensipleri	1
Aktif Öğrenme Kuramı	1
Etik Uygulama ve Uygulama Sınıflandırma Çerçevesi	1
Beklenti-Değer Kuramı	1
Ters Yüz Edilmiş Öğrenme	1
Genel Duyuşsal Saldırganlık Modeli	1
Oyun Akışı Kuramı	1
Oyun Transferi Olguları	1
Bireysel ADAPTabilite Kuramı	1
Genel Beceri Teorisi	1
Teknolojik Pedagojik İçerik Bilgisi	1
Sosyal Bilişsel Kuram	1
Mayer'in Multimedya Öğreniminde Bilişsel Kuramı	1
Çoklu Zekâ Kuramı	1
Uygulamaya Dayalı Öğrenme	1
Sistem Tabanlı Uygulama Yaklaşımı	1
Okulda Öğrenme Yaklaşımı	1
Sosyal Yapılandırmacı Kuram	1
Belirtilmemiş	33

*Bazı çalışmalarda birden fazla kuram/yaklaşım/model kullanılmıştır.

Tablo 13'te araştırmalarda kullanılan kuramlar/yaklaşımlar/modeller sıralanmaktadır. Buna göre, oyun tabanlı öğrenmenin araştırmalarda en çok kullanılan kuramsal yaklaşım olması (f=17) doğal bir bulgu olarak görülebilir. Teknoloji Kabul Modeli (f=3), Öğrenmede Evrensel Tasarım İlkeleri (f=3), Yapılandırmacı Öğrenme Kuramı (f=2), ARCS Motivasyon Modeli (f=2), Sorgulamaya Dayalı Öğrenme Modeli (f=2) diğer popüler kuram model ve yaklaşımlar olarak dikkat çekmektedir.

Diğer Web of Science Bulguları

Bu sistematik taramada elde edilen bulgular dışında Web of Science veritabanında yapılan aramaların sistem tarafından hazır olarak analiz edildiği bazı bulguları paylaşmanın da çalışmada elde edilen bulgulara destek vereceği ve zenginleştireceği düşünülmektedir. Web of Science'ta otomatik olarak oluşturulan analiz bilgilerine göre, bu konudaki araştırmaların en çok ABD'li araştırmacılar tarafından gerçekleştirildiği (f=34), bu ülkeyi İspanya (f=6) ve Tayvan'ın (f=4) takip ettiği görülmektedir. Araştırmaların gerçekleştirildiği üniversitelerin analizi incelendiğinde ise, State University System of Florida, University of Central Florida ve University of

North Carolina’da 4’er adet araştırmanın yapıldığı ve üniversite bazında en yüksek sayıya ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Yazarlar bazında yapılan incelemede bu konuda yapılan en çok araştırmanın Matthew T. Marino (f=4) tarafından gerçekleştirildiği gözlenmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada, 2007-2019 yılları arasında, başlığında “video games” sözcükleri olan, Web of Science veritabanındaki SSCI indexli dergilerde yayınlanan 67 makale sistematik tarama yöntemiyle incelenmiş ve eğitim araştırmalarında kullanılan video oyunları ile ilgili eğilimler belirlenmiştir. Bu çalışmada video oyunlarının eğitim alanındaki kullanımına yönelik olarak gerçekleştirilen araştırmaların en çok Computers & Education dergisinde yayınlandığı görülmektedir. Q1 çeyrekliğinde olan ve eğitim/eğitim araştırmaları kategorisinde 243 dergi içerisinde 3. sırada olan bu dergide 8 makale yayınlanmıştır. Eğitim ve e-öğrenme alanında saygın bu dergi dışında, 6 makale Journal of Science Education and Technology’de, 4 makale ise British Journal of Educational Technology adlı dergide yayınlanmıştır. Educational Technology ve Society dergisinde 3 ve Theory into Practice dergisinde 3 makalenin yayınlandığı görülmektedir. Makalelerin yayınlandığı bu dergilerin hem etki faktörleri, hem de çeyrek kategorisi anlamında üst düzey dergiler olması dikkat çekicidir. Yapılan çalışmalarda genellikle sistematik tarama yapılan veritabanları ve indeks bilgilerinin makalede verildiği ancak dergilerle ilgili bilgilerin çok fazla sunulmadığı gözlenmiştir. Çoban, Yılmaz, Yılmaz ve Göktaş (2016), üç boyutlu oyunların eğitimde kullanılmasıyla ilgili yaptıkları çalışmada ve Hung, Yang ve Tsai (2020) bir okuryazarlık uygulaması olarak öğrenci oyun tasarımıyla ilgili 2010-2020 arası 10 yıllık periyodu taradığı çalışmasında dergi bilgilerine yer vermiştir. Bu iki çalışmada da en çok makalenin Computers & Education dergisinde yer alması bu çalışmadaki bulguyu destekler niteliktedir.

Eğitim alanında video oyunların işlendiği makalelerin yıllara göre değişimi incelendiğinde 2011-2015 yılları arasındaki yükselişin, 2016 yılında hızlı bir düşüş geçirdiği ve bu düşüşün ardından 2017 yılında zirveye ulaşıldığı görülmektedir. Bu durum Statista (2021) verilerinde de 2017 yılından sonra dünya genelindeki oyuncu sayısının hızla artması ve video oyunlarının popülerleşmesiyle ilişkili olabilir. Verilere göre, 2017 yılındaki video oyuncu sayısı 2.26 milyar iken, 2018’de 2.42 milyara, 2019’da 2.55 milyara, 2020’de 2.69 milyara yükseleceği öngörülmektedir. Geleceğe yönelik olarak video oyuncu sayısının 2021 yılında 2.81 milyara ve 2023 yılında ise 3.07 milyara yükseleceği tahmin edilmektedir. Ayrıca, Cruz, Hanus ve Fox (2017), Holbert ve Wilensky (2019) ile Ward (2018)’da eğitsel video oyunlarının son yıllarda popülerliğinin arttığını belirtmektedirler. Bu makalede de 2018 yılında bir düşüş olsa da, yıllar geçtikçe araştırmalarda video oyunlarına daha fazla yer verildiği görülmektedir. Dünya genelindeki oyuncu sayılarının artması da eğitim araştırmacılarının bu alana daha fazla yönelmesine neden olmuş olabilir.

Video oyunların eğitsel alanları incelendiğinde, 14 makaleyle en çok Fen Bilimleri alanında, ardından 6 makaleyle Matematik ve 4 makaleyle Tıp Eğitimi alanında araştırmaların gerçekleştirildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Çoban ve diğerleri (2016), 3 boyutlu oyunlarla ilgili gerçekleştirdikleri içerik analizinde Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri alanı olarak 2 boyutta incelemiş ve bu çalışmanın aksine Sosyal Bilimlerde daha fazla araştırmanın yapıldığını belirtmişlerdir. Bunun nedeni bu iki çalışmanın farklı oyun türlerini incelemiş olmaları olabilir. Boyle ve diğerleri (2016) 2009-2014 yıllarını içeren sistematik tarama araştırmasında, bu çalışmadaki Fen Bilimleri, Matematik ve Tıp sonucuna benzer olarak Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (STEM) konuları için oyunların en popüler disiplinler olduğu ve bunu 23 makaleyle Tıp alanının takip ettiğini belirtmektedir. 24 STEM oyunundan 12’sinin Fen Bilimleri alanında gerçekleştirildiğini raporlamışlardır. Connolly, Boyle, MacArthur, Hainey ve Boyle (2012) ise 2004-2009 yıllarını kapsayan araştırmasında, bu çalışmalardan farklı olarak “eğlenceyi” bir disiplin olarak sunarak en fazla bu alanda eğitsel video oyun araştırmalarının gerçekleştirildiğini, Sağlık, Sosyal Meseleler ve Fen Bilimlerinin takip ettiğini

belirtmişlerdir. Benzerlikler olsa da bu çalışmadaki bulgularla genel anlamda örtüşmediği gözlenmektedir. Clark, Tanner-Smith ve Killingsworth (2016) ise, 2000-2012 yılları arasında gerçekleştirilen sistematik tarama ve meta analiz çalışmasında dijital oyunların en fazla Psikoloji disiplinde yer bulunduğunu belirtmiş ve bu çalışmadaki bulguyla ters bir sonuç elde edilmiştir. Bu alanı Matematik, Okuryazarlık ve Fen Bilimleri takip etmektedir.

Video oyunlarından elde edilen öğrenme çıktılarında Connolly ve diğerlerinin (2012) sınıflandırması kullanılmıştır. Connolly ve diğerleri (2012) tarafından 2004-2009 yıllarını içeren sistematik alanyazın çalışmasında makalelerin en fazla duyuşsal ve motivasyonel çıktılar içerdiği bulgusuyla bu çalışmadan elde edilen bulgular birbirini desteklemektedir. Ancak bu bulguyu takip eden çıktılar incelendiğinde, bilgi edinme / içerik anlama ve algısal / bilişsel çıktılarının yerlerinin değişiklik gösterdiği gözlenmektedir. 4. sıradaki bulgu olan davranış değişikliği ise 2 çalışmada da aynı sırada yer almıştır. Boyle ve diğerleri (2016) tarafından 2009-2014 yılları arasında gerçekleştirilen sistematik alanyazın taraması çalışmasında ise, motivasyon çıkarılarak yalnızca duyuşsal çıktılara yer verilmiş ve Connolly ve diğerleri (2012) sınıflamasına benzer bir yapı oluşturulmuştur. Bilgi edinme Boyle ve diğerleri (2016) tarafından yapılan çalışmada elde edilen en yüksek çıktı olarak görülmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulguyla farklı bir bulgunun elde edildiği anlaşılmaktadır. Boyle ve diğerleri (2016) tarafından yapılan çalışmada diğer en yüksek öğrenme çıktılarından “Algısal ve Bilişsel” ve “Duyuşsal” çıktılar olduğu raporlanmıştır. Papastergiou (2009) tarafından 2000- 2008 yılları arasında sağlık ve beden eğitimi alanında gerçekleştirilen alanyazın taramasında video oyunların bilgi, tutum, davranış, motor becerilerini ve fiziksel egzersiz motivasyonunu artırdığını gösteren çalışmalar bulunduğunu belirtmiştir. Çoban ve diğerleri (2016) ise 3 boyutlu oyunlarla ilgili araştırmalarda daha çok motivasyon veya öğrenme temelli araştırmaların yer aldığına dikkat çekmiştir. Bu çalışmada da benzer şekilde duyuşsal ve özellikle motivasyonel açıdan video oyunların etkisini inceleyen çalışmaların yüksek sayıda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmadan önce video oyunları ile ilgili gerçekleştirilen sistematik tarama veya içerik analizi çalışmalarında oyunların adları belirtilse de (Graafland, Schraagen ve Schijven, 2012; Zeng ve diğerleri, 2017) bu çalışmadakine benzer şekilde eğitim araştırmalarında video oyunların adlarını belirten herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada yapılan sistematik taramada eğitim araştırmalarında en çok kullanılan video oyunun “You Make Me Sick!” olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Israel ve diğerleri, 2016; Marino ve diğerleri, 2013; Marino ve diğerleri, 2014). You Make Me Sick! bakteri, virüs ve diğer bulaşıcı hastalıkların öğretiminde kullanılan Fen Bilimleri Biyoloji oyunudur. Öğrencilerin kendi virüslerini veya bakterilerini tasarlamalarını, konakçıları enfekte etmelerini ve hastalıklarını uzaklara yayabilmelerini sağlamaktadır.

Video oyun türleriyle ilgili farklı araştırmacıların farklı sınıflandırmalar (Boyle ve diğerleri, 2016; Connolly ve diğerleri, 2012; Graafland, Schraagen, ve Schijven, 2012; Kron ve diğerleri, 2010; Phan ve Tan, 2017) kullandığı görülebilmektedir. Video oyunların türleri incelendiğinde eğitim araştırmalarında eğitsel ve ciddi oyunların en yoğun olarak kullanılması doğal bir bulgu olarak düşünülebilir. Ancak bu oyunlar dışında da eğitim ortamlarında farklı oyun türlerinden yararlanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin, aksiyon-macera türü oyunlar özellikle de gerçek zamanlı 3B macera oyunları araştırmalarda kullanılmıştır. Bunların dışında, rol oynama oyunları da bir diğer popüler oyun türüdür. Bu oyun türünde kitlesel çok oyunculu çevrimiçi rol oynama oyunları ve korumalı alan oyunları da tercih edilen oyun türlerindedir. Alanda yapılan sistematik tarama çalışmalarında da, Connolly ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada 2004-2009 yılları arasında simülasyon türü oyunların toplam 43 makaleyle ilk sırada yer bulunduğu görülmektedir. Bu türü takip eden jenerik oyunlar 22 makale ile 2. sıradayken, 3. sırada 14 makale ile aksiyon oyunları yer almaktadır. Boyle ve diğerleri (2016), Connolly ve diğerleri (2012) araştırmasına benzer olarak bilgisayar ve eğitsel oyunların en çok simülasyon türü oyunlardan oluştuğu, daha sonra ise rol oynama oyunlarının, tatbikat oyunlarının,

Kitlesel çok oyunculu çevrimiçi rol oynama oyunlarının, strateji oyunlarının, eşleme bulmaca ve macera oyunlarının takip ettiğini raporlamışlardır. Bu iki çalışmada elde edilen oyun türü bulgularının, bu sistematik taramadaki bulgularla örtüşmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmalardaki bulgularla mevcut araştırmanın farklı sonuçlar içermesinin nedenleri, hem incelenen veritabanı ve indekslerin, hem de incelenen yılların farklı olması olabilir. Ayrıca, bu çalışmalardaki oyun türü sınıflandırmasının da farklı olduğu görülmektedir.

Video oyunların oynandığı teknolojik cihazlara bakıldığında yapılan sistematik taramada en çok video oyun konsollarının kullanıldığı ve Microsoft Xbox'ın en çok tercih edilen video konsolu olduğu tespit edilmiştir. Onu Nintendo ve Sony PlayStation takip etmektedir. Video oyun konsollarını, kişisel bilgisayarlar, akıllı telefonlar, tabletler ve akıllı televizyonlar takip etmektedir. ISFE (2019) raporlarına göre, Avrupa pazarının 2018 yılında %47'sini video oyun konsollarının gelirleri oluştururken, %34'ün mobil/tablet gelirlerinden ve %18'in kişisel bilgisayar gelirlerinden ve %2'nin el bilgisayarları gelirlerinden oluştuğu görülmektedir. Söz konusu raporda bu çalışmada elde edilen bulguyu destekler nitelikte video oyun konsolları ön plana çıkmaktadır. Statista (2019a) raporlarında, video oyun konsollarının liderlik pozisyonunda Sony, Microsoft ve Nintendo'nun olduğunu ve Sony'nin PlayStation 4 konsolunun mevcut nesil konsollar arasında en çok satan ürün olduğu gösterilmektedir. Ancak aynı raporda, 2019 yılında video oyun konsollarının satışlarının azalmaya başladığını belirtmesi de dikkat çekicidir. Martin-Gutierrez ve diğerlerine (2009) göre, video oyunu kullanıcıları arasında en yaygın kullanılan platformlar, kişisel bilgisayar, Sony PlayStation, Sony PlayStation Portable (PSP), Nintendo Wii, Nintendo DS, Nintendo Game Boy Advance ve Microsoft Xbox 360 olarak sıralanmaktadır. Oyuncular tarafından daha az kullanılan diğer platformları ise Nintendo Game Cube, Sega Dreamcast, Nokia N-Gage, Game Park 32 olarak raporlamışlardır. Haaranen ve diğerleri (2014), dijital ve video oyunlarının sağlık davranışları üzerindeki etkileri üzerinde gerçekleştirdikleri sistematik taramada, en çok kullanılan video oyun konsolunun Nintendo Wii olduğunu, bunu Sony PlayStation, Microsoft Xbox veya Xavix olduğunu belirlemişlerdir. Connolly ve diğerleri (2012) yaptığı sistematik alanyazın taramasında, en çok (73) kişisel bilgisayarların kullanıldığı, onu video konsollarının (28) takip ettiğini ortaya koymuşlardır. Boyle ve diğerleri (2016) ise, buna benzer olarak kişisel ve dizüstü bilgisayarların en yoğun kullanılan cihazlar olduğunu ve mobil cihazlarda oynanan oyunların sayısının yalnızca 2 olduğunu belirtmişlerdir.

Video oyunların oynandığı fiziksel ortamlara bakıldığında, bu konuda yapılmış sistematik tarama veya içerik analizi çalışmalarında bu bileşenin hiç incelenmediği ve bu çalışmada elde edilen bulguların özgün bulgu niteliği taşıdığı söylenebilir. Video oyun uygulamalarının en çok sınıflarda, bilgisayar laboratuvarlarında, fen laboratuvarlarında ve evlerde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunun dışında ameliyathane, topluluk merkezi, ofis ve kütüphanelerde de video oyunların oynandığı eğitim araştırmalarının olması dikkat çekici bir sonuçtur.

Eğitimde video oyunlarla ilişkili çalışmalarda kullanılan yöntemlere bakıldığında en yüksek nicel, daha sonra ise karma, nitel, kuramsal, tasarım tabanlı ve tarama araştırmaların izlediği görülmektedir. Boyle ve diğerleri (2016) yaptığı çalışmada kullanılan sınıflandırma farklı olsa da yarı deneysel 72 çalışmanın gerçekleştirilmiş olmasıyla nicel yöntemlerin ağırlıklı olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılabilir. Daha sonra 27 makalede anket, 21 çalışmada korelasyon yöntemlerinin kullanıldığını belirtilmiştir. Yalnızca 5 çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanıldığı tespit edilmiştir. Connolly ve diğerleri (2012) ise benzer şekilde gerçekleştirilen sistematik alanyazın taramasında yarı deneysel (65) yöntemin en yoğun kullanıldığını, bunu anketin (43) takip ettiğini, nitel çalışmaların ise, yalnızca 8 makalede tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Hem Boyle ve diğerleri (2016), hem de Connolly ve diğerleri (2012) çalışmalarında elde edilen bu bulguların bu çalışmadaki bulgularla benzerlik taşıdığı ve birbirini desteklediği görülmektedir.

Araştırmalarda kullanılan veri toplama araçlarıyla ilgili herhangi bir sistemik tarama ve benzer analiz çalışmalarına ulaşılamamıştır. Bu çalışmada en çok kullanılan veri toplama araçları olarak test, anket, görüşme,

ölçek, gözlem, dökümanlar, odak grup, çevrimiçi blog gönderileri, delphi panelleri, kavram haritaları, oylama araçları, kısa raporlar, mesajlar, proje verileri, kart derecelendirme ve alan notları saptanmıştır. Bu çalışmada elde edilen bu bulgular çalışmanın özgün niteliğini ortaya koymaktadır.

Araştırmalarda yer alan örneklem grupları incelendiğinde, en fazla örneklem olarak hedeflenen grubun ilköğretim öğrencileri olduğu tespit edilmiştir. Çoban ve diğerleri (2016) 3B oyunların araştırmalarıyla ilgili yaptıkları içerik analizinde benzer bir sonuç elde ederek %29'luk kitlenin ilköğretim düzeyinde olduğunu, bu kişilerin yaş ortalamalarının yaklaşık olarak 14-15 yaş arasında değiştiğini ve yetişkinlerin öğrenme sürecinde oyunlardan daha az yararlandığını belirtmişlerdir. ISFE (2019) Avrupa temelinde yayınladıkları raporda, 11-14 yaş arasındaki erkek bireylerin video oyunlarını oynamayı daha çok tercih ettiklerini göstermişlerdir. İlköğretim öğrencileri dışında, lisans öğrencileri, öğretmenler ve lise öğrencileri de örneklem grubu olarak en çok seçilen gruplar olarak dikkat çekmektedir.

Eğitim araştırmalarında video oyunların kullanımıyla ilgili kullanılan örneklem sayılarıyla ilgili bundan önce incelenen çalışmalarda herhangi bir bilgiye yer verilmediği görülmektedir. Yalnızca Sánchez-Mena ve Martí-Parreño (2017) tarafından öğretmenlerin eğitsel oyunları kabulüne ilişkin gerçekleştirilen bir kapsamlı alanyazın taramasında bazı bilgilere yer verilse de bağlamsal açıdan farklı çalışmalar olduğu yargısına ulaşılmıştır. Sánchez-Mena ve Martí-Parreño'nun (2017) çalışmasında yalnızca öğretmenlerin örneklem grubu olarak seçilmiş olması ve örneklem büyüklüğüne ilişkin analizlerin ilgili aralık yerine doğrudan sayısal olarak tabloda gösterilmiş olması bakımından bu çalışma ile aynı düzlemde değerlendirilmemiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, 0-50 arası (Garneli ve Chorianopoulos, 2018; Holbert ve Wilensky, 2019; Ouariachi ve diğerleri, 2019) kullanılan örneklem sayısının en çok tercih edildiği görülmektedir. Çalışmalarda küçük örneklem gruplarının seçilmesi ve 1000'den fazla sayıda örneklem seçilen yalnızca 2 çalışmanın olması dikkat çekici bir sonuçtur.

Eğitimde video oyunları konu alan araştırmalarda kullanılan kuramlar/yaklaşımlar/modellerle ilgili bu çalışmadan önceki analizlere bakıldığında Çoban ve diğerleri (2016) tarafından 3B oyunların eğitimde kullanılmasına yönelik gerçekleştirilen içerik analizi çalışması ve Papastergiou (2009) tarafından gerçekleştirilen video oyunların sağlık ve beden eğitimde kullanılmasını içeren literatür tarama çalışmaları yer almaktadır. Papastergiou (2009) göre, oyunları kategorilendirirken, "Gelişme", "Tartışma" ve "Teori" olarak 3 kategori kullanmış ve 3 makalenin teorik makale olduğunu belirtmiştir. Ancak hangi teori veya yaklaşım olduğunu belirtmemiştir. Çoban ve diğerlerine (2016) göre ise, oyunların eğitimde kullanım sürecinde; öğrenme teorileri yaklaşımları ya da yöntemlerinden yeterince yararlanılmadığı ancak bazı çalışmalarda; deneyimsel öğrenme ve çoklu zekâ kuramı, oyun ve rol temelli öğrenme, sosyokültürel ve grupla öğrenme gibi kuram ve yaklaşımların kullanıldığını belirtmektedir. Bu çalışmada video oyun çalışmalarında en çok Oyun Tabanlı Öğrenme, Teknoloji Kabul Modeli ve Öğrenmede Evrensel Tasarım İlkelerinin kullanıldığı görülmektedir.

Bu araştırmanın bulguları doğrultusunda bazı öneriler sunulabilir. Eğitimde video oyunları içeren araştırmalar incelendiğinde, duyuşsal ve motivasyonel araştırmaların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Video oyunları oynamada motor becerileri, sosyal / yumuşak beceriler ve fizyolojik incelemelerin önemli rol oynadığı düşünüldüğünde bu becerilere ve öğrenme çıktılarına ağırlık verilmesi önerilebilir. Video oyunların oynandığı cihazlarda video oyun konsollarının yoğunlukla kullanıldığı görülmektedir. Bu doğal bir bulgu olsa da, bu noktada özellikle akıllı telefonların popülerleşmesiyle birlikte bu mobil cihazların kişisel bilgisayarlara göre daha yoğun kullanılması gerektiği söylenebilir. Ayrıca, tablet ve akıllı televizyonların da video oyun cihazları olarak daha fazla kullanılması önerilebilir. Araştırma yöntemleri bağlamında, nitel, kuramsal ve tasarım tabanlı yöntemleri içeren daha fazla çalışma önerilebilir. Ayrıca, veri toplama araçlarında da daha fazla çeşitliliğe

ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Yapılan sistematik taramada, daha çok öğrenci ve öğretmenlerin video oyun araştırmalarında örneklem olarak kullanıldığı görülmüştür. Daha farklı örneklem gruplarının da bu tür araştırmalarda kullanılması önerilebilir. Örneklem sayısının da genellikle 0-200 arasında çok fazla yoğunlaştığı; daha büyük örneklem gruplarıyla çalışılması gerektiği söylenebilir. Kuramsal bağlamda, Oyun Tabanlı Öğrenme yaklaşımının yanı sıra, Teknoloji Kabul Modeli, Öğrenmede Evrensel Tasarım İlkeleri ve Teknoloji Kabul Modeli ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Özellikle daha fazla oyun temelli yaklaşımın eğitim araştırmalarında kullanılması önerilebilir.

Bu araştırmada oyunun adı, oyunun türü, oyunun oynandığı cihazlar, oyunun oynandığı fiziksel ortamlar gibi video oyunlara özel bazı bileşenler sistematik tarama ile incelenmiştir. Bu çalışmada incelenen özellikler dışında, oyun geliştiricilerine, oyun yayıncılarına, oyun tasarımcılarına, oyunun serisine, oyunun oyuncu moduna (tek oyunculu-çok oyunculu), ticari veya ücretsiz olup olmadığı gibi ek özelliklerin analiz edilmesi de önerilebilir. Ayrıca, bu çalışmada kullanılan Web of Science veritabanı yerine, ERIC, Scopus, EBSCO, TR Dizin gibi farklı veritabanları önerilebilir. Yıl periyodu da değiştirilerek daha geniş veya daha dar zaman aralıklarında tarama yapılabilir. Bu çalışmada kullanılan sistematik tarama yerine, bibliyografik analiz, içerik analizi, meta analiz veya meta sentez gibi nicel veya nitel ağırlıklı analiz teknikleri kullanılabilir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma bazı sınırlılıklara sahiptir. İlk olarak, bu çalışmada sistematik bir şekilde taranan makaleler yalnızca eğitim bilimleri alanıyla sınırlıdır. Çalışmada makalelerin yayınlandığı yıl periyodu sınırlanarak yalnızca 2007-2019 yılları seçilmiştir. Ayrıca, başlığında yalnızca “video oyun” anahtar sözcüğü kullanılarak, dijital oyunlar, çevrimiçi oyunlar, ciddi oyunlar gibi farklı oyun türleriyle karışıklık yaşanmasının önüne geçilmiştir. Seçilen veritabanı ise Web of Science veritabanıyla sınırlıdır. Web of Science bünyesinde barındırdığı dizinleri ile akademik olarak en saygın veritabanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu çalışma kapsamında da 1980 yılından beri Sosyal Bilimler alanında en etkili dizinlerden biri olarak kabul edilen SSCI seçilmiştir. Veritabanında arama yapılırken yalnızca başlıklarda arama seçeneği ile sınırlandırılmıştır. Özet, konu (topic) ve anahtar sözcüğe göre yapılan taramalarda ilgisiz araştırmaların da listelenmesinden dolayı, başlığa göre taramanın en sağlıklı seçenek olduğuna karar verilmiştir.

Kaynakça

- Adams, B. J., Margaron, F. ve Kaplan, B. J. (2012). Comparing video games and laparoscopic simulators in the development of laparoscopic skills in surgical residents. *Journal of Surgical Education*, 69(6), 714-717. doi: 10.1016/j.jsurg.2012.06.006
- Barnett, A., Cerin, E., ve Baranowski, T. (2011). Active video games for youth: A systematic review. *Journal of Physical Activity and Health*, 8(5), 724-737. doi: 10.1123/jpah.8.5.724
- Bediou, B., Adams, D. M., Mayer, R. E., Tipton, E., Green, C. S. ve Bavelier, D. (2018). Meta-analysis of action video game impact on perceptual, attentional, and cognitive skills. *Psychological Bulletin*, 144(1), 77-110. doi: 10.1037/bul0000130
- Beserra, V., Nussbaum, M. ve Oteo, M. (2019). On-task and off-task behavior in the classroom: A study on mathematics learning with educational video games. *Journal of Educational Computing Research*, 56(8), 1361-1383. doi: 10.1177/0735633117744346
- Beserra, V., Nussbaum, M., Zeni, R., Rodriguez, W. ve Wurman, G. (2014). Practising arithmetic using educational video games with an interpersonal computer. *Journal of Educational Technology ve*

- Society*, 17(3), 343-358. Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/jeductechsoci.17.3.343?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Bonney, E., Jelsma, D., Ferguson, G. ve Smits-Engelsman, B. (2017). Variable training does not lead to better motor learning compared to repetitive training in children with and without DCD when exposed to active video games. *Research in Developmental Disabilities*, 62, 124–136. doi: 10.1016/j.ridd.2017.01.013
- Boyle, E. A., Hainey, T., Connolly, T. M., Gray, G., Earp, J., Ott, M. ... ve Pereira, J. (2016). An update to the systematic literature review of empirical evidence of the impacts and outcomes of computer games and serious games. *Computers & Education*, 94, 178-192. doi: 10.1016/j.compedu.2015.11.003
- Brand, J. E., Knight, S. ve Majewski, J. (2003). *The diverse worlds of computer games: a content analysis of spaces, populations, styles and narratives*. DiGRA konferansında sunulan bildiri. Erişim adresi: <http://www.digra.org/wp-content/uploads/digital-library/05150.06387.pdf>
- Bullen, T., Katchabaw, M. J. ve Dyer-Witthford, N. (2006). *Automating content analysis of video games*. Canadian Game Studies Association (CGSA) Symposium (s. 22-24). Erişim adresi: <https://journals.sfu.ca/loading/index.php/loading/article/view/5/2>
- Caroux, L., Isbister, K., Le Bigot, L. ve Vibert, N. (2015). Player–video game interaction: A systematic review of current concepts. *Computers in Human Behavior*, 48, 366-381. doi: 10.1016/j.chb.2015.01.066
- Ceranoglu, T. A. (2010). Star Wars in psychotherapy: Video games in the office. *Academic Psychiatry*, 34(3), 233-236. doi: 10.1176/appi.ap.34.3.233
- Chen, H. J. H. ve Yang, T. Y. C. (2013). The impact of adventure video games on foreign language learning and the perceptions of learners. *Interactive Learning Environments*, 21(2), 129-141. doi: 10.1080/10494820.2012.705851
- Clark, D. B., Tanner-Smith, E. E. ve Killingsworth, S. S. (2016). Digital games, design, and learning: A systematic review and meta-analysis. *Review of Educational Research*, 86(1), 79-122. doi: 10.3102/0034654315582065
- Connolly, T. M., Boyle, E. A., MacArthur, E., Hainey, T. ve Boyle, J. M. (2012). A systematic literature review of empirical evidence on computer games and serious games. *Computers & Education*, 59(2), 661-686. doi: 10.1016/j.compedu.2012.03.004
- Corredor, J., Gaydos, M. ve Squire, K. (2014). Seeing change in time: Video games to teach about temporal change in scientific phenomena. *Journal of Science Education and Technology*, 23(3), 324-343. doi: 10.1007/s10956-013-9466-4
- Cruz, C., Hanus, M. D. ve Fox, J. (2017). The need to achieve: Players' perceptions and uses of extrinsic meta-game reward systems for video game consoles. *Computers in Human Behavior*, 71, 516-524. doi: 10.1016/j.chb.2015.08.017
- Çoban, M., Yılmaz, R. M., Yılmaz, T. K. ve Göktaş, Y. (2016). Üç boyutlu oyunların eğitimde kullanılması. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 172-187. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/214871>
- Del Pozo, M. M., Gómez-Pablos, V. B. ve Muñoz-Repiso, A. G. V. (2017). A quantitative approach to pre-service primary school teachers' attitudes towards collaborative learning with video games: Previous experience with video games can make the difference. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 14(11), 1-18. doi: 10.1186/s41239-017-0050-5
- Durkin, K. ve Barber, B. (2002). Not so doomed: Computer game play and positive adolescent development. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 23(4), 373–392. doi: 10.1016/S0193-3973(02)00124-7
- Dybå, T. ve Dingsøyr, T. (2008). Empirical studies of agile software development: A systematic review. *Information and Software Technology*, 50(9-10), 833-859. doi: 10.1016/j.infsof.2008.01.006

- Gallup, J. ve Serianni, B. (2017). Developing friendships and an awareness of emotions using video games: Perceptions of four young adults with autism. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 52(2), 120-131.
- Garneli, V. ve Chorianopoulos, K. (2018). Programming video games and simulations in science education: exploring computational thinking through code analysis. *Interactive Learning Environments*, 26(3), 386-401. doi: 10.1080/10494820.2017.1337036
- Gower, L. ve McDowall, J. (2012). Interactive music video games and children's musical development. *British Journal of Music Education*, 29(1), 91-105. doi: 10.1017/S0265051711000398
- Graafland, M., Schraagen, J. M. ve Schijven, M. P. (2012). Systematic review of serious games for medical education and surgical skills training. *British Journal of Surgery*, 99(10), 1322-1330. doi: 10.1002/bjs.8819
- Haaranen, A., Rissanen, T., Laatikainen, T. ve Kauhanen, J. (2014). Digital and video games in health promotion: Systematic review of games and health behavior. *Finnish Journal of eHealth and eWelfare*, 6(4), 153-163.
- Hanghøj, T., Lieberoth, A. ve Misfeldt, M. (2018). Can cooperative video games encourage social and motivational inclusion of at-risk students?. *British Journal of Educational Technology*, 49(4), 775-799. doi: 10.1111/bjet.12642
- Hawkins, I., Ratan, R., Blair, D. ve Fordham, J. (2019). The effects of gender role stereotypes in digital learning games on motivation for stem achievement. *Journal of Science Education and Technology*, 28(6), 628-637. doi: 10.1007/s10956-019-09792-w
- Holbert, N. ve Wilensky, U. (2019). Designing educational video games to be objects-to-think-with. *Journal of the Learning Sciences*, 28(1), 32-72. doi: 10.1080/10508406.2018.1487302
- Huizinga, J. (1949). *Homo ludens: A study of the play-element in culture*. London: Routledge ve Kegan Paul.
- Hung, H.-T., Yang, J. C. ve Tsai, Y.-C. (2020). Student game design as a literacy practice: A 10-year review. *Educational Technology ve Society*, 23(1), 50-63. Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/26915406?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Hutton, E. ve Sundar, S. S. (2010). Can video games enhance creativity? Effects of emotion generated by Dance Dance Revolution. *Creativity Research Journal*, 22(3), 294-303. doi: 10.1080/10400419.2010.503540
- Ibrahim, K. (2019). Foreign language practice in simulation video games: An analysis of game-based FL use dynamics. *Foreign Language Annals*, 52(2), 335-357. doi: 10.1111/flan.12388
- ISFE. (2019). *Europe's video games industry key facts 2019*. Erişim adresi: <https://www.isfe.eu/wp-content/uploads/2019/08/ISFE-Key-Facts-Brochure-FINAL.pdf>
- Israel, M., Wang, S. ve Marino, M. T. (2016). A multilevel analysis of diverse learners playing life science video games: Interactions between game content, learning disability status, reading proficiency, and gender. *Journal of Research in Science Teaching*, 53(2), 324-345. doi: 10.1002/tea.21273
- Kangas, M., Koskinen, A. ve Krokfors, L. (2017). A qualitative literature review of educational games in the classroom: The teacher's pedagogical activities. *Teachers and Teaching*, 23(4), 451-470. doi: 10.1080/13540602.2016.1206523
- Karaçam, Z. (2014). Sistematik derleme metodolojisi: Sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/753523>
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Kenny, R. F. ve McDaniel, R. (2011). The role teachers' expectations and value assessments of video games play in their adopting and integrating them into their classrooms. *British Journal of Educational Technology*, 42(2), 197-213. doi: 10.1111/j.1467-8535.2009.01007.x
- Kron, F. W., Gjerde, C. L., Sen, A. ve Fetters, M. D. (2010). Medical student attitudes toward video games and related new media technologies in medical education. *BMC Medical Education*, 10(1), 50. doi: 10.1186/1472-6920-10-50
- Kuss, D. J. ve Griffiths, M. D. (2012). Internet gaming addiction: A systematic review of empirical research. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 10(2), 278-296. doi: 10.1007/s11469-011-9318-5
- Lieury, A., Lorient, S., Trosseille, B., Champault, F. ve Vourc'h, R. (2016). Video games vs. reading and school/cognitive performances: A study on 27000 middle school teenagers. *Educational Psychology*, 36(9), 1560-1595. doi: 10.1080/01443410.2014.923556
- Lookadoo, K. L., Bostwick, E. N., Ralston, R., Elizondo, F. J., Wilson, S., Shaw, T. J. ve Jensen, M. L. (2017). "I forgot i wasn't saving the world": The use of formative and summative assessment in instructional video games for undergraduate biology. *Journal of Science Education and Technology*, 26(6), 597-612. doi: 10.1007/s10956-017-9701-5
- Lu, A. S. ve Kharrazi, H. (2018). A state-of-the-art systematic content analysis of games for health. *Games for Health Journal*, 7(1), 1-15. doi: 10.1089/g4h.2017.0095
- Manero, B., Torrente, J., Serrano, Á., Martínez-Ortiz, I. ve Fernández-Manjón, B. (2015). Can educational video games increase high school students' interest in theatre?. *Computers & Education*, 87, 182-191. doi: 10.1016/j.compedu.2015.06.006
- Marino, M. T., Gotch, C. M., Israel, M., Vasquez III, E., Basham, J. D. ve Becht, K. (2014). UDL in the middle school science classroom: Can video games and alternative text heighten engagement and learning for students with learning disabilities?. *Learning Disability Quarterly*, 37(2), 87-99. doi: 10.1177/0731948713503963
- Marino, M. T., Israel, M., Beecher, C. C. ve Basham, J. D. (2013). Students' and teachers' perceptions of using video games to enhance science instruction. *Journal of Science Education and Technology*, 22(5), 667-680. doi: 10.1007/s10956-012-9421-9
- Martin-Gutierrez, J., Luis Saorin, J., Martin-Dorta, N. ve Contero, M. (2009). Do video games improve spatial abilities of engineering students?. *International Journal of Engineering Education*, 25(6), 1194-1204. Erişim adresi: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7416669>
- Masek, M., Boston, J., Lam, C. P. ve Corcoran, S. (2017). Improving mastery of fractions by blending video games into the Math classroom. *Journal of Computer Assisted Learning*, 33(5), 486-499. doi: 10.1111/jcal.12194
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. CA: Thousand Oaks, Sage.
- Moher, D., Shamseer, L., Clarke, M., Ghersi, D., Liberati, A., Petticrew, M. ... ve Stewart, L. A. (2015). Preferred reporting items for systematic review and meta-analysis protocols (PRISMA-P) 2015 statement. *Systematic Reviews*, 4(1), 1. doi: 10.1186/2046-4053-4-1
- Okur, M. ve Aygenc, E. (2017). Video games as teaching and learning tool for environmental and space design. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 14(3), 977-985. doi: 10.12973/ejmste/80932
- Ouariachi, T., Olvera-Lobo, M. D., Gutiérrez-Pérez, J. ve Maibach, E. (2019). A framework for climate change engagement through video games. *Environmental Education Research*, 25(5), 701-716. doi: 10.1080/13504622.2018.1545156

- Palau, M., Marron, E. M., Viejo-Sobera, R. ve Redolar-Ripoll, D. (2017). Neural basis of video gaming: A systematic review. *Frontiers in Human Neuroscience*, 11, 248. doi: 10.3389/fnhum.2017.00248
- Paney, A. S. (2015). Singing video games may help improve pitch-matching accuracy. *Music Education Research*, 17(1), 48-56. doi: 10.1080/14613808.2014.969218
- Papastergiou, M. (2009). Exploring the potential of computer and video games for health and physical education: A literature review. *Computers & Education*, 53(3), 603-622. doi: 10.1016/j.compedu.2009.04.001
- Phan, Q. A. ve Tan, V. (2017). Play with bad words: A content analysis of profanity in video games. *Acta Ludica-International Journal of Game Studies*, 1(1), 7-30. Erişim adresi: <https://www.actaludica.com/ojs/index.php/actaludica/article/view/10/4>
- Piaget, J. (1962). *Play, dreams and imitation in childhood*. New York: W.W. Norton.
- Sánchez-Mena, A. ve Martí-Parreño, J. (2017). Teachers acceptance of educational video games: A comprehensive literature review. *Journal of e-Learning and Knowledge Society*, 13(2). doi: 10.20368/1971-8829/1319
- Sánchez-Mena, A., Martí-Parreño, J. ve Aldás-Manzano, J. (2019). Teachers' intention to use educational video games: The moderating role of gender and age. *Innovations in Education and Teaching International*, 56(3), 318-329. doi: 10.1080/14703297.2018.1433547
- Schmierbach, M. (2009). Content analysis of video games: Challenges and potential solutions. *Communication Methods and Measures*, 3(3), 147-172. doi: 10.1080/19312450802458950
- Sezgin, S., Bozkurt, A., Yılmaz, E. A. ve van der Linden, N. (2018). Oyunlaştırma, eğitim ve kuramsal yaklaşımlar: Öğrenme süreçlerinde motivasyon, adanmışlık ve sürdürülebilirlik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2018(45), 169-189. doi: 10.21764/maeuefd.339909
- Statista (2019a). *Video game industry - statistics ve facts*. Erişim adresi: <https://www.statista.com/topics/868/video-games/>
- Statista (2019b). *Video game market value worldwide from 2012 to 2021*. Erişim adresi: <https://www.statista.com/statistics/292056/video-game-market-value-worldwide/>
- Statista (2020). *Video games*. Erişim adresi: <https://www.statista.com/outlook/203/100/video-games/worldwide#market-users>
- Statista (2021). *Number of active video gamers worldwide from 2015 to 2023*. Erişim adresi: <https://www.statista.com/statistics/748044/number-video-gamers-world/>
- Sun, C. T., Ye, S. H. ve Wang, Y. J. (2015). Effects of commercial video games on cognitive elaboration of physical concepts. *Computers & Education*, 88, 169-181. doi: 10.1016/j.compedu.2015.05.002
- Ward, M. R. (2018). Cutting class to play video games. *Information Economics and Policy*, 42, 11-19. doi: 10.1016/j.infoecopol.2017.10.001
- Watson, A. M., Alber, J. M., Barnett, T. E., Mercado, R. ve Bernhardt, J. M. (2016). Content analysis of anti-tobacco videogames: Characteristics, content, and qualities. *Games for Health Journal*, 5(3), 216-223. doi: 10.1089/g4h.2015.0096
- Ye, S. H., Hsiao, T. Y. ve Sun, C. T. (2018). Using commercial video games in flipped classrooms to support physical concept construction. *Journal of Computer Assisted Learning*, 34(5), 602-614. doi: 10.1111/jcal.12267
- You, S., Kim, E. ve No, U. (2015). Impact of violent video games on the social behaviors of adolescents: The mediating role of emotional competence. *School Psychology International*, 36(1), 94-111. doi: 0.1177/0143034314562921

Zeng, N., Pope, Z., Lee, J. E. ve Gao, Z. (2017). A systematic review of active video games on rehabilitative outcomes among older patients. *Journal of Sport and Health Science*, 6(1), 33-43. doi: 10.1016/j.jshs.2016.12.002

Extended Abstract

Purpose

The aim of this study is to determine the usage trends of video games in education by analyzing 67 articles in the Social Sciences Citation Index (SSCI) indexed educational science journals in the Web of Science database between 2007-2019 with the title "video games" by systematic review method. In this research, it is tried to determine the usage trends of video games in education.

Design and Methodology

By using the "Web of Science Core Collection" database as a data collection tool, it is provided to list the articles containing the words "video games" in the title. The period between 2007 and 2019 was selected in the Timespan section and only "SSCI" was selected in the "Web of Science Core Collection: Citation Indexes" section. At this stage, 868 studies are listed. Later, only articles were listed on the page opened, and only articles belonging to the discipline of educational sciences were listed by selecting the "Education Educational Research or Psychology Educational or Education Special or Education Scientific Disciplines" boxes in Web of Science categories. Following these selections, 69 articles were listed, but since 1 article was published in Spanish and 1 article was published in German, 67 articles were ultimately selected for systematic search. In this research, articles about video games were systematically reviewed. In analyzing and classifying articles according to specified criteria, 67 articles were analyzed by systematic review. The researcher consulted two volunteer experts who teach scientific research methods in order to increase the reliability of the research, especially in places where he had hesitation about the research methods used in the articles. While the articles in the literature were scanned systematically, frequencies from descriptive statistics were used and the analyzes were visualized with tables and graphics.

Findings

The articles were analyzed according to their publication year, educational field, learning outcome obtained, name of video game, type of video game, device, environment, research method, data collection tool, sample group, number of samples, and theories / approaches / models. According to the results obtained from the findings, in 2017 and 2019, the number of publications reached the highest point, video games researches were made mostly in the science fields, mostly affective and motivational learning outcomes were obtained, You Make Me Sick! is the mostly played video game, mostly educational / serious game type is preferred, the games are played mostly in video game consoles, the applications are carried out in the classroom environment, quantitative methods are preferred as the method, the most common tests are used as the data collection tool, primary school students are selected as the sample group. It was found that a sample size of 0-50 was used and the game-based learning approach was preferred the most in these researches. It is seen that the researches carried out for the use of video games in the field of education are mostly published in Computers & Education journal. When the types of video games are examined, the most intensive use of educational and serious games in educational research can be considered as a natural finding. However, apart from these games, it was concluded that different game types are used in educational environments. When looking at the technological devices where video games are played, it has been determined that video game consoles are used and Microsoft Xbox is the most preferred video console. It is seen that video game applications are mostly performed in

classrooms, computer laboratories, science laboratories and homes. Looking at the methods used in studies related to video games in education, it is seen that the first quantitative, and then mixed, qualitative, theoretical, design-based and reviewing research are followed. In the articles, test, survey, interview, scale, observation, documents, focus group, online blog posts, delphi panels, concept maps, polls, short reports, messages, project data, card ratings and field notes were determined as the most used data collection tools.

Research Limitations

This research is limited to the SSCI in the Web of Science database. It is limited to the education field articles published between 2007-2019 with the keywords "video games" in its title. Also, it is limited to the systematic review method. The articles were examined by limiting to the following 12 dimensions: "Publication year", "educational field", "learning outcome", "name of the video game", "type of video game", "video game playing device", "video game playing environment" "research method", "data collection tool", "sample group", "sample size" and "theories / approaches / models".

Implications (Theoretical, Practical and Social)

When studies involving video games in education are examined, more studies including qualitative, theoretical and design-based methods can be suggested. In systematic review, it was observed that mostly students and teachers were used as samples in video game research. It can be suggested to use different sample groups in this kind of research. The number of samples is generally very high between 0-200; It can be said that it is necessary to work with larger sample groups. Apart from the features examined in this study, it may also be recommended to analyze additional features such as game developers, game publishers, game designers, game series, whether the game is in player mode (single player-multiplayer), whether it is commercial or free.

Originality/Value

Although this research has some common points with other studies in the literature in terms of the items examined, it was carried out in an original context both in terms of its scope and the years it was examined. The results of this study are important in terms of covering a relatively long period such as 2007 and 2019 and determining the latest situation in current studies. In addition, unlike other studies in the literature, it contains original findings in terms of analyzing some components such as the environments where video games are played, devices, theories / approaches / models used in research, which are not included in any study.

Araştırmacı Katkısı: Hakan Altınpulluk (%100).

Tarımsal Katma Değer Belirleyicilerinin Panel Veri Analizi¹

Zeynep ERDİNÇ² - Gökçen AYDINBAŞ³

Başvuru Tarihi: 24.12.2020

Kabul Tarihi: 05.02.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, seçilmiş 20 ülkenin Dünya Bankası ve Dünya Geneline Yönetişim Göstergeleri sitelerinden elde edilen 2000-2018 dönemine ait yıllık verileriyle tarımsal katma değer ve belirleyicilerinin panel veri analiz yöntemi kullanılarak incelenmesidir. Analizde; sabit etkiler modeli, rassal (tesadüfi) etkiler modeli, genelleştirilmiş momentler yöntemi (GMM), sistem GMM ve robust (dirençli hata) tahmincileri ekonometrik modelleri kullanılmıştır. Panel veri yöntemi kapsamındaki analiz sonuçlarına göre bağımlı değişken olan tarımsal katma değer ile arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki saptanan bağımsız değişkenler; kişi başına GSYH, brüt sabit sermaye oluşumu, tarımsal işgücü oranı (toplam işgücü %) ve kentleşme oranı (toplam nüfus %) olmuştur. Tarımsal katma değer ile arasında anlamlı fakat negatif yönde bir ilişki tespit edilen bağımsız değişken ise hukukun üstünlüğü endeksi olmuştur. Ayrıca tarımsal katma değer ile bağımsız değişkenlerden politik istikrar endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Katma Değer, GSYH, Panel Veri Analizi

Atıf: Erdinç, Z. ve Aydınbaş, G. (2021). Tarımsal katma değer belirleyicilerinin panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 213-232.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, zerdinc@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9599-0630

³ Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü Doktora Öğrencisi, gokcen_a@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9435-5387

Panel Data Analysis of Value-Added Agriculture Determinants

Zeynep ERDİNÇ⁴ - Gökçen AYDINBAŞ⁵

Submitted by: 24.12.2020

Accepted by: 05.02.2021

Article Type: Research Article

Abstract

The aim of this study is to investigate the value-added agriculture and its determinants using the panel data analysis method with annual data of 20 selected countries for the period 2000-2018 obtained from the World Bank (WB) and Worldwide Governance Indicators (WGI) websites. In the analysis; fixed effects model, random effects model, the generalized method of moments (GMM), system GMM and robust (resistive error) estimators econometric models were used. As a result of the analysis, made within the scope of panel data method, independent variables which have a significant and positive relationship with as a dependent variable value-added agriculture were GDP per capita, gross fixed capital formation, the agricultural labor force rate (% of total labor force) and the rate of urbanization (% of total population). The independent variable that has a significant but negative relationship with value-added agriculture is rule of law index. In addition, there was no statistically significant relationship between value-added agriculture and political stability index“as the independent variable”.

Keywords: Value-Added Agriculture, GDP, Panel Data Analysis

⁴ Anadolu University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Economics, zerdinc@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9599-0630

⁵ Anadolu University Graduate School of Social Sciences Department of Economics (Student), gokcen_a@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9435-5387

Giriş

İnsanlık tarihindeki üç önemli devrimden ilki olan tarım devrimi, yerleşik hayata geçişle beraber ortaya çıkmıştır. İkinci olarak buhar gücünün makinelerde kullanımıyla sanayi devrimi başlamış, son olarak bilgi toplumuna geçilerek üçüncü devrim meydana gelmiştir. Bu devrimlerle birlikte gücüne güç katan tarım ve sanayi arasındaki karşılıklı bağımlılık giderek artmıştır. Buna bağlı olarak, tarım sektörü geliştikçe sanayi sektörü gelişmekte, sanayi sektörü büyüdükçe tarım sektörünü desteklemekte, sanayi sektöründeki duraksama ise tarım sektörünü etkilemektedir. Nitekim arzulanabilir bir şekilde dengeli ekonomik kalkınma için, bu sektörler arasında olumlu etkileşimlerin olması gerekmektedir.

Teknolojinin gelişimiyle tarımın, gerek sanayi gerekse hizmetler sektörünün etkisi doğrultusunda milli gelirdeki payı oldukça önemli hale gelmiştir. Bir ülke ve toplumun kalkınmasında kilit unsurlardan biri olan tarım sektörünün; ekonomik sistemin küreselleşmesi, rekabet ortamlarındaki artış ve pazar koşullarının hızlıca değişmesine bağlı olarak zamanla önemi artmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, 2000-2018 dönemi için 20 ülke bazında (Brezilya, Türkiye, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Endonezya, Malezya, Rusya, Almanya, Çin, Avustralya, Hindistan, Güney Afrika, İtalya, İspanya, Meksika, Hollanda, Japonya, Nijerya, Romanya) tarımsal katma değer belirleyicilerini panel veri analiz yöntemiyle tespit etmek amaçlanmıştır. Tarımsal ürün katma değer belirleyicileri olarak kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH), brüt sabit sermaye oluşumu, tarımsal işgücü oranı (toplam işgücü%), kentleşme oranı (toplam nüfus%), politik istikrar ve hukukun üstünlüğü endeksi serileri alınmıştır. Analiz sonucunda elde edilen tahminler ile kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH), brüt sabit sermaye oluşumu, tarımsal işgücü oranı (toplam işgücü%), kentleşme oranı (toplam nüfus%), politik istikrar ve hukukun üstünlüğü endeksinin tarımsal ürün katma değerini nasıl etkilediği değerlendirilmiştir.

Çalışmanın literatürdeki diğer çalışmalardan farklı yönü, kategorilere ayrılarak kullanılan çeşitli değişkenler bazında tarımsal katma değer belirleyicilerinin saptanmasıdır. Tarımsal katma değer etkilenebileceği değişkenler; ekonomik, sosyal, siyasi ve hukuki çerçevede ele alınmıştır. Bu değişkenlerin tarımsal katma değer üzerindeki etkileyici gücünün tespitiyle katma değeri arttırıcı yönde gelişmelere odaklanılarak ekonomik büyümeye katkı sağlanmakta, bu da ülke refahını yükseltmektedir. Tam da bu noktada, farklı boyutların değerlendirilmiş olduğu bu çalışmanın, diğerlerini tamamlayıcı nitelikte olduğu ve literatüre önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Çalışmada öncelikle, tarımsal katma değeri belirleyen faktörlerin teorik olarak ele alınması ile dünya genelinde ve Türkiye özelinde tarım sektöründeki gelişmelere değinilmiştir. İkinci olarak, ampirik literatür çerçevesinde tarımsal katma değeri etkileyen faktörlerden söz edilmiştir. Daha sonra, ampirik analizde kullanılan yöntem, veri seti ve modeller incelenerek araştırma bulguları yorumlanmıştır. Ardından da bulgulara ilişkin bir değerlendirmeye sonuç kısmında yer verilerek çeşitli politika önerileri sunulmuştur.

Tarımsal Katma Değer Belirleyicileri: Teori ve Ampirik Literatür

Tarımsal faaliyetler, insanoğlunun yaşamını sürdürebilmesi için gerçekleştirilmektedir. İnsanın temel gereksinimiyle alakalı olan bu faaliyetler; sanayiye hammadde, sermaye ve gıda sağlamaktadır. Nitekim Maslow'un ihtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi'nin birinci basamağında gıdanın bulunduğu bilinmektedir. Burada gıda ihtiyacı karşılandığı sürece üst basamaklara geçişin mümkün olacağı, dolayısıyla tarımın bir ülkedeki insanların gıda ihtiyacını karşılayan bir sektör olduğu teorik açıdan kanıtlanmıştır (Erkuş vd., 2005).

Ülke ekonomisinin temelini oluşturan tarım sektörü; besin maddelerinin üretilip işlenerek çeşitlendirilmesi ile insanların bu maddelere yönelik ihtiyaçlarının giderilmesi açısından toplum sağlığı ve kalkınmasına bir katkı sunmaktadır. Bir başka ifadeyle sosyo-ekonomik bağlamda toplum sağlığı; kalkınma, yeterli ve dengeli

beslenmeyle sağlanabilmektedir. Dolayısıyla insanoglunun hayatına devam edebilmek adına beslenme ihtiyacını iyi bir şekilde karşılması gerekmektedir. Kapsamlı olarak düşünöldüğünde tarım, bitkisel ve hayvansal üretimle ormancılık ve su ürünlerinin kalite ve verimliliğinin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenmesi ve pazarlanması olarak tanımlanabilmektedir (Olalı ve Duymaz, 1987, s. 3). Bir başka deyişle tarım, hayvansal ve bitkisel varlıkların, topluma besin maddeleri/hammadde sağlamak adına biyolojik açıdan üretim kabiliyetlerinin planlayarak ve yönlendirerek kullanmak anlamına gelmektedir. Tarım sektörü, beslenme açısından gerekli hayvansal ve bitkisel gıda maddeleri ihtiyacının karşılanması yanı sıra endüstriyel üretime gerekli hammaddenin temini vasıtasıyla ülke ekonomisine katma değer kazandırmaktadır. Katma değer, üretilen mal ve hizmetlerin parasal değeriyle üretimde kullanılan girdiler arasındaki farkı temsil etmektedir. Makro açıdan tarımsal katma değer, tarım sektöründeki çıktıların toplamıyla girdiler arasındaki farkın sonucunda ulaşılan rakamsal olarak net üretimi ifade etmektedir. Birleşik Devletler Tarım Departmanı (USDA)'nın yaptığı tanıma göre tarımsal katma değer, üretilmiş olan tarım ürününün fiziki durumuyla birlikte maddi değerinde bir ilerleme sağlamak anlamına gelmektedir (Lu & Dudensing, 2015, s. 1-2). Nitekim ölkeler, milli geliri oluşturan katma değeri yükseltme amacı doğrultusunda çabalamaktadır. Yaratılan katma değer yüksek olmasına bağlı olarak üretilen ürünün ülke içinde tüketimi mümkün olmakta, ürüne yönelik yapılan harcamalar da ülke içerisinde kalmaktadır. Son yıllarda, tarımsal üretim kapsamında geçmişe kıyasla yoğun olarak modern girdi ve teknoloji kullanılmaktadır. Bu doğrultuda elde edilen tarımsal ürünlerin, çeşitli işlemlerden geçmesiyle yurt içi ve yurt dışındaki tüketicilere ulaştırılması söz konusu olmaktadır (Çetin, 2010, s. 24).

Günümüzde tarımsal açıdan sürdürülebilir tarım ve organik tarım, öne çıkan kavramlar olarak belirmiştir. Sürdürülebilir tarım; gıda, doğal kaynak ve enerji gereksinimini karşılamakla birlikte toprak, su ve biyolojik çeşitliliği korumakta olan bir uygulamayı ifade etmektedir (Menalled vd., 2008). Bir başka ifadeyle sürdürülebilir tarım, insan sağlığı ve çevre koruyucu üretim sistemlerinin yanı sıra dengeli teknoloji kullanımı ve işletmelerin düzgün bir şekilde yönetilmesini içeren sistemlerin tümü olarak tanımlanabilmektedir. Organik tarım ise; ekolojik çeşitliliğin korunması temelli ve insana ve çevre dostu üretim sistemi odaklı sürdürülebilir bir tarım sistemi olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle organik tarım, sosyo-ekonomik ve çevresel bazda sürdürülebilir, bütünleşmiş bir tarım sistemi kurmayı amaçlayan tarımsal bir yaklaşımı ifade etmektedir (Lampkin, 1990). Organik tarım kapsamında uygulamalar gelişmiş ve gelişmekte olan ölkelerde yaygınlıkla görölmeye başlanmıştır. Organik tarım öncelikle Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde başlayıp zamanla diğer ölkelere de geçmiştir. Türkiye'de, Avrupalı ithalatçıların talepleri üzerine 1980'li yılların ortasında Ege Bölgesi'nde başlamıştır. Organik tarım kapsamında kullanılan bütün gıda/besin maddeleri, barınma ve giyim maddelerinin insan sağlığına zarar vermeyecek veya minimum zarar verecek şekilde ve sürekli üretimi amaçlanmaktadır. Organik tarım; erozyon, çölleşme, iklim değişikliğine yol açan unsurların etkisinin giderilmesinde temel bir kaynak olup kimyasal kirlilik ve zehirli kalıntının sonlandırılmasını hedef olarak benimsemiştir (Gündüz ve Kaya, 2007, s. 315-316).

Dünyada ve Türkiye'de Tarım Sektörü

Sosyo-ekonomik ve çevresel boyutları hesaba katıldığında tarım sektörü, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ölkeleri/toplumları yakından ilgilendiren bir olgudur. Bunun nedeni tarımın; bir ölkedeki insanların yaşamsal faaliyetlerini devam ettirebilmesi, milli gelir/istihdam doğrultusunda kazanç sağlaması, diğer sektörlerle sermaye ve hammadde temin etmesi, ihracata yönelik doğrudan ve dolaylı tesiri ve gerek biyolojik çeşitlilik gerekse ekolojik denge kapsamındaki desteğinden ötürü bütün dünya için elzem bir sektör niteliğinde olmasıdır. Endüstri Devrimi ile birlikte dünyanın tarımla uğraşan nüfusu azalmış, insanoglu hizmet ve mamul mal üreticisi durumuna gelmiştir. Dolayısıyla üretim biçimleri de bu doğrultuda yeniden şekillenmiştir.

Tarih boyunca ırklara göre tarım, birbirinden farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Eski Roma ve Yunanlarda tarım zenginlik kaynağı olurken, Ortaçağ'da ise üretimin başlaması ve paranın oluşumuna paralel olarak farklı biçimde değerlendirilmiştir (Torun, 2003, s. 181). Dünyada tarım sektöründe yaşanan önemli gelişmeler; İngiliz çiftçilerin geliştirdiği dörtlü ekim nöbeti sistemi (sistemin faydası; buğday, şalgam, arpa, yonca ekimiyle tarımsal verimlilikte artış), Alman kimyacı Justos Liebig'in 1840 yılında fosfor, azot ve potasyumun bitkilerin gelişmesini olumlu etkilemesinin tespitiyle yapay gübre icadı (bununla birlikte verimlilik artışı ve ekonomik bir güç oluşturması) olarak belirtilebilmektedir. Türkiye ise, tarihsel süreçte farklı uygarlıkları barındırmış bir coğrafyada yer almaktadır. Bu uygarlıklarda tarımsal faaliyetler, bölgesel açıdan iklimin farklılaşması ve Anadolu'nun eski bir dünya merkez olması sebebiyle çeşitli şekillerde yapılmıştır. Söz konusu uygarlıklardan en önemlileri; Asur, Hitit, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu'dur (Doğan, Berkman ve Arslan, 2015, s. 32). Osmanlı İmparatorluğu'nda tarım, gerek ekonomik gerekse askeri gücü koruyabilmek adına büyük bir sorumluluk almıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk dönemlerinde kırsal nüfus toplam ülke nüfusunun %80'ini teşkil ederken, söz konusu nüfusun %90'nın da tarımsal faaliyetlerde bulunması, tarımın önemini kanıtlamaktadır. 1927 yılında yapılan ilk tarım sayımında, ülkenin tarımsal durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Ancak, Cumhuriyet döneminde tarıma ilişkin dönüm noktalarından en önemlisi, 1980 yılında yaşanan dışa dönük büyüme stratejisi (ithal ikameci sistemden vazgeçilmesiyle) olmuştur (Bilgen ve Çılbant, 2015, s. 687-688).

Günümüze kadar ülkelerin sosyo-ekonomik açıdan gelişmesinde oldukça önemli görevlerdeki tarım sektörünün, gelecekte de bu görevleri üstlenmeyi sürdüreceği düşünülmektedir. Dünyada sanayi (endüstri) 4.0 ile beraber "dijital tarım" ya da "tarım 4.0" olarak nitelendirilen yeni bir kavram ortaya çıkmıştır. Hassas çiftlik üretim sistemi temelli tarım mühendisliği evrimi olan "tarım 4.0 (dijital tarım)"da amaç, tarımda sürdürülebilir üretim otomasyonunu sağlamaktır. Tarım 4.0; "robotlar, dronlar, dikey çiftlikler, yapay zeka, nesnelerin interneti ve güneş enerjisi"nin kullanımını mümkün kılmaktadır. Dijital teknolojilerin tarım sektörüne uyarlanması; ürün verimliliğinde artışı, maliyette azalmayı, ürün kaybının azalmasını, su/yakıt/gübrenin minimum kullanımını sağlamaktadır. Türkiye gibi çok fazla bitki çeşitliliğine sahip, az sayıda ülke bulunmaktadır ki bu bakımdan tarım 4.0'ın Türkiye'de uygulanması büyük önem taşımaktadır (Kılavuz ve Erdem, 2019, s. 136-148).

Dünya ekonomisinde tarım

Dünyada tarımsal üretimin teknolojik imkânlar doğrultusunda artırılması, bu üretim artışının belli bir düzeyden sonra sınırlı kalması ve gittikçe artan tarımsal ürün talebini karşılayamaması durumu, tarımsal potansiyele sahip ülkeler için önemli bir kazanç kapısı oluşturmuştur (Erçakar ve Taşçı, 2011, s. 183). Tarım sektörü, sanayileşme sürecini tamamlayamamış toplumlar için bir fırsata dönüşmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün nitelikleri; tarımsal üretimin istihdamını oluşturma ve diğer sektörlerle yönelik sermaye birikimi kaynağı olma, tarımsal ürün ihracatıyla döviz kazandırma şeklinde sıralanmaktadır (Garcia, 1981, s. 12). Bu bakımdan görülen şudur ki; gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretim kapsamında yapılan uygulamaların iyileşmesi söz konusudur. Ekonomik kalkınma sürecinde; tarım-sanayi ilişkisinin ve etkileşiminin güçlü olduğu bilinmektedir. Eskiden tarıma dayalı ekonomileri olan gelişmiş ülkeler, tarım sektöründe sağladıkları kaynak birikimleri sayesinde hızlı bir şekilde sanayileşmeye başlamıştır. Sanayileşmenin finansmanını tarımdan elde ettikleri kaynaklarla sağlayan ülkeler; Fransa, İngiltere, Rusya ve Japonya'dır (Doğan, Berkman ve Arslan, 2015, s. 34).

Dünyadaki toplam mal üretimi 2012 verilerine göre; 72.25 milyar ABD doları iken, bunun %4,2'si "3.029 milyarlık kısma" tekabül eden tarımsal ürün üretimidir. Tarımsal ürünlerin %55'i "1.656 milyar dolarlık kısım" tarımsal ürün ihracatını teşkil etmektedir. Dolayısıyla ülkeler bazında ekonomik katkıları açısından değerlendirildiğinde sektörün, istihdam sağlayıcı/ticari etkisi dikkat çekmektedir. 2008-2018 yıl aralığında, küresel krizlerin olumsuz etkileri devam ettiği halde tarımsal ürün ihracatı %35 oranında artmıştır (Dünya

Ticaret Örgütü, 2019). Ancak son yıllarda, tarımsal katma değerın gayri safi yurtiçi hasıladaki payının giderek azaldığını söylemek mümkündür. Dünya Bankası 2018 yılı verilerine göre; tarım, orman ve balıkçılık katma değerinin GYSH içindeki payı 1997 yılında %14.46 iken, 2000 yılında %10.08 ve 2016 yılında %6,18 oranında seyretmektedir (Petek ve Şanlı, 2019, s. 54).

Tablo 1

Ülkeler Bazında Tarımsal Katma Değer (2012-2015)

Ülkeler	2012		2013		2014		2015	
	TKD (Milyon ABD Doları)	TKD/ Toplam GSYH	TKD (Milyon ABD Doları)	TKD/ Toplam GSYH	TKD (Milyon ABD Doları)	TKD/ Toplam GSYH	TKD (Milyon ABD Doları)	TKD/ Toplam GSYH
Hindistan	309.289	18.2	326.518	18.6	325.898	18	328.143	17.5
Çin	632.771	9.4	656.896	9.3	683.575	9.1	710.254	8.3
Rusya	57.542	3.7	60.147	3.6	61.059	4.1	62.817	4.6
Endonezya	114.344	13.7	119.151	13.7	124.202	13.7	128.880	13.9
ABD	148.044	1.2	176.751	1.4	175.544	1.3	180.726	1.1
Pakistan	43.638	24.5	44.806	24.8	45.924	24.9	46.903	25.1
Brezilya	93.076	4.9	100.858	5.3	103.673	5	107.415	5
Japonya	63.946	1.1	64.132	1.1	62.002	1	56.515	1.1
Nijerya	95.341	22	98.141	21	102.332	20.2	106.137	20.9
Türkiye	73.648	8.8	75.356	7.7	75.803	7.5	82.908	7.8

Kaynak: Dünya Bankası (World Bank).

Tabloya göre; Endonezya, Pakistan ve Rusya dışındaki ülkelerde yıllara göre tarımsal katma değerın GSYH'deki payı azalmaktayken, katma değerın dolar cinsinden artışı gözler önüne serilmektedir (Tablo 1). Şunu söylemek mümkündür ki; tarımsal üretimin katma değer artışı açısından nicelikten daha çok niteliği öne çıkmaktadır.

Doğal koşullardan oldukça kolay etkilenen tarım sektörü, dünyada gerçekleşen ekonomik dalgalanmalardan ötürü birtakım olumsuzluklara maruz kalabilmektedir. Örneğın, dünyada yaşanan ekonomik dalgalanmalara bağılı olarak çoğu tarımsal mamulde fiyat artışları gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) raporları kapsamında; tarımsal mamullerdeki fiyat artışlarının süregelmesiyle ileride öncelikle Afrika Kıtası ile birlikte çoğu üçüncü dünya ülkesinin gıda problemleriyle karşılaşacağı, Afrika Kıtası'nın 2025 yılında 1 milyarı aşkın nüfusunun yalnızca %25'ini besleyebilecek düzeyde bulunacağı öngörülmektedir (Doğan, Berkman ve Arslan, 2015, s. 32). Bu sebeple Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından belirtildiği üzere, 2050 yılında küresel nüfusun 10 milyar kişiye yaklaşmasıyla söz konusu nüfusu doyurmak için üretimde %70'lik bir artış gerçekleştirilerek gerekli gıda güvenliğinin ve/veya güvencesinin oluşturulması, tarım sektörünün daha üretken ve/veya verimli olmasını gerektirmektedir (Gökırmaklı ve Bayram, 2018, s. 352).

Türkiye ekonomisinde tarım

Farklı iklim kuşaklarına birlikte ev sahipliği yapan Türkiye; üç tarafının denizlerle (Ege, Karadeniz ve Akdeniz) kaplı olması, jeopolitik konumu, akarsuları ve ekolojik çeşitliliğiyle hem hayvansal ve bitkisel hem de su ürünlerinde oldukça önemli bir ülkedir. Bir başka ifadeyle Türkiye ekonomisinde tarım; "istihdam, nüfus, tarımsal üretim, beslenme, tarımın sanayiye katkısı, yurt içi tüketim, ödemeler dengesi ve milli gelir" bakımından oldukça önemli bir sektördür (Kan, 2019, s. 53).

Cumhuriyetin ilk yılları itibariyle Türkiye’de tarım sektörü ulusal ekonomi açısından, öncelikle gelir, istihdam, dış ticaret ve pazara yönelik önemli katkılar sunmuştur (Olgun ve Işın, 2018, s. 64). 1950’li yıllarda Marshall yardımlarıyla Türkiye’de tarımda makineleşmenin hız kazanması, tarımsal işgücü ihtiyacını düşürmüştür. Türkiye’de sanayiye yönelik atılımların gerçekleşmesiyle sanayi sektörü işgücü gereksinimini karşılamaya başlamıştır. Ayrıca bu yıllarda, kırsal göçün tetiklenmesi gündeme gelmiştir (Kan, 2019, s. 53).

Türkiye’nin yapısal değişikliklerine bağlı olarak, sanayi ve hizmetler sektöründeki gelişmelere paralel bir şekilde istihdamın yönü değişmektedir. 1962 yılında istihdamdaki payı %77 olan tarımın, 2014 yılında oranı %21,2’ye düşmüştür. Sanayinin gelişimiyle beraber sanayiye olan istihdam artmış olup, bu sektörün istihdamdaki payı 1962 yılında %7,9 iken 2014 yılında %20,4’e çıkmıştır. Değişim en fazla olduğu sektör hizmet sektörü olmuştur. 1962 yılında %15,1 istihdamda paya sahip olan bu sektör, 2014 yılında %51’e yükselmiştir. Türkiye’de tarımın öne çıktığı, ekonomik güç açısından söz sahibi olduğu bazı bölgeler bulunmaktadır. Bu bakımdan düşünüldüğünde, Ege Bölgesi tarım ve sanayinin bir bütün oluşturarak ekonomik anlamda bir güç kaynağı olması bakımından güzel bir emsal teşkil etmektedir. Aydın ilinde tarım, Denizli ve Manisa’da ise tarım ve sanayi entegre bir şekilde ekonomiyi olumlu etkilemektedir. Söz konusu iller, sanayi ve tarımda oldukça önemli ve gelişmiş yöntemler uygulanarak yüksek katma değer yaratmaktadır (Bilgen ve Çılbant, 2015, s. 690).

Türkiye’de bölgelerin kendine özgü üretim potansiyellerinin olması, flora-fauna bakımından zengin bir biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynak tabanının oluşumunu mümkün kılmaktadır. Bu potansiyeli Türkiye’nin tarımsal değerine yansımış ve Dünya Bankası 2018 yılı verilerine göre; 2017 yılından itibaren tarımsal katma değer açısından 51.712 milyon \$ ile dünyada 8. sırada, Avrupa’da 1. sırada olmasını sağlamıştır (Kan, 2019, s. 53). Türkiye ekonomisinde tarımın gayrisafi yurt içi hasıla ve/veya istihdamdaki payı oransal olarak azalsa bile, artan nüfusun beslenmesi/barınması ve giyinmesi için tarımsal üretimin verimliliğinin artması önemlidir (Erçakar ve Taşçı, 2011, s. 183).

Tablo 2

Cari Fiyatlarla Tarımsal GSYH ve Tarımın GSYH’deki payı (2009-2019)

Yıllar	Tarımsal Hasıla (Bin TL)	Tarımsal Hasıla (Bin \$)	Tarımın GSYH İçindeki Payı (%)
2009	81.234	52.592	8,1
2010	104.703	69.714	9
2011	114.838	68.491	8,2
2012	121.692	67.536	7,8
2013	121.709	63.914	6,7
2014	134.724	61.604	6,6
2015	161.447	59.499	6,9
2016	161.304	53.414	6,2
2017	188.650	52.111	6,1
2018	217.072	46.040	5,8
2019	277.495	48.866	6,4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK).

Cari fiyatlardan kastedilen, enflasyonun etkisini gözetmeksizin mal ve hizmetlerin güncel değerleri üzerinden hesaplama yapılmasıdır. Tablodan görüldüğü üzere; cari fiyatlarla tarımsal gelir, 2010 yılında 104.7 iken 2017 yılında 188.6 milyara ulaşmıştır. Ayrıca 2010 yılında tarımın toplam GSYH içerisindeki %9 iken, 2017 yılında bu oran %6,1 olmuştur. Son olarak da 2019 yılında tarımsal gelir 277.495 iken, tarımın toplam GSYH’deki payı %6,4 olmuştur (Tablo 2).

Tarımsal katma değer belirleyicileri

Tarım sektörünün ekonomik aktivitelerin temelini oluşturması, bir ülkede gerek tarıma yönelik politikaların gerekse bu ülkenin ekonomi politikalarının en önemli belirleyicisi olduğunu kanıtlamaktadır (Akyol, 2018, s. 227). İnsanoğlunun yaratılışından itibaren tarım sektörü, üretim faaliyetleri-toprak mülkiyeti kapsamında birtakım evrelerden geçmiştir. Tarımsal faaliyetler, avcılık ve toplayıcılık dönemiyle başlamış, günümüzde ise bilgi-teknolojinin kullanımına dayanan uzmanlaşmış-planlı tarım işletmeciliği haline gelmiştir (Doğan, Berkman ve Arslan, 2015, s. 30-31). Teknolojik gelişmeler, tarımsal üretim kalıplarını tümüyle değiştirerek verimlilik (katma değer) kazanımlarını sağlamaktadır. Üretim teknolojilerindeki gelişmelerin sunduğu imkânları tarımsal üretim kapsamında etkin olarak kullanabilen ve küresel değer zincirine uyum sağlayabilen ülkeler için önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak bunları takip edemeyen ülkeleri bazı sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Nitekim üretimde sürdürülebilirliğe yönelik baskıların atmasıyla günümüzde tarımsal katma değeri artırma doğrultusundaki politika setinin tasarımı uygun politika-araç kombinasyonunun sağlanması gerekmektedir. Tarımsal katma değer artışı; kırsal istihdamda artışlar, tarımsal kesimin ekonomik altyapısında çeşitlenme, tarımsal üretime yönelik teşvikler, tarımsal nüfusun gelirinde artışlar ve finansal istikrarın sağlanması noktasında büyük önem taşımaktadır. Tarımsal katma değer arttırılmasında iki kilit unsurdan bahsedilebilmektedir. Bunlar; (1) üretim verimliliğinin arttırılmasıyla brüt çıktıyla üretim girdileri arasındaki farkın açılması, (2) biçim, işlev, miktar veya diğer ürün ve süreç niteliklerinin değiştirilmesine bağlı olarak brüt çıktı değeriyle ara girdilerin maliyeti kapsamında marjın arttırılmasıdır (Lambert vd, 2006). Katma değer ülke ekonomisinde meydana getirdiği etkinin boyutu ise; öncelikle üretim aşamasında, ardından girdi veren sektörlerde, son olarak sektörün piyasadaki genel durumu kapsamında belirlenmektedir. Bu doğrultuda tarımsal katma değer ve belirleyicileri detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır:

Ekonomik Büyüme(GSYH)

Ceylan ve Özkan (2013) tarafından, panel veri analiz yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada 1995-2007 ve 2002-2007 yıl aralığında, 25-30 Avrupa Birliği üyesi ülke bazında tarımsal katma değerdeki artışın, kişi başına gelire katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.

Ekonomik Karmaşıklık Endeksi(EKİ)

Soyyigit ve Yavuzaslan (2019) tarafından yapılan çalışmada, “gelişen 7 ülke” olarak tanımlanan “E7” (Emerging 7) ülkeleri kapsamında tarımsal katma değeri etkileyen faktörlerin tespit etmek amaçlanmıştır. Panel veri analiz yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, EKİ'nin tarımsal katma değeri etkilediği saptanmıştır. Burada ekonomik karmaşıklık artarken tarımsal katma değer azalması şeklinde beklenen bir sonuca varılmıştır.

Hükümet Etkinliği

Hükümet etkinliği kavramsal olarak, politik kurumların ekonomik kurumlar üzerinde etkili olduğu durumu ifade etmektedir (Acemoglu ve Robinson, 2010). Soyyigit ve Yavuzaslan (2019) tarafından yapılan panel veri analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada hükümet etkinliğiyle tarımsal katma değer arasında iki yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Karbon (CO₂) Emisyonu

Karbonun atmosfere salınması Karbon emisyonundan kastedilen aslında sera gazı emisyonudur. Jebli ve Youssef (2015) tarafından En Küçük Kareler (OLS), Dinamik En Küçük Kareler (DOLS), Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) ve Granger Nedensellik testleri kullanılarak panel veri analiz yöntemi kapsamında yapılan çalışmada uzun vadede tarımsal katma değer karbon emisyonunu(salınımını) azalttığı tespit edilmiştir.

Politik İstikrar Endeksi

Politik istikrar göstergesi; terörizm, politik istikrarsızlık ve politik şiddete yönelik algıyı göstermektedir. Lio ve Liu (2008) çalışmasında siyasi istikrar ve hesap verilebilirliğin tarımsal verimliliği azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Gerekçe olarak ise; zayıf düzenlemeler ve korumacı uygulamalara sahip çoğu ülkenin tarıma yönelik yüksek dolaylı vergileri gösterilmiştir.

Tarımsal Teşvikler

Akyol (2018) tarafından yapılan çalışmada tarımsal teşviklerdeki artışın, tarımsal katma değeri pozitif yönde (olumlu) bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada 2000-2016 yıl aralığında yeni gelişen ülkeler grubuna dâhil 5 ülke (Türkiye, Güney Afrika, Meksika, Çin ve Brezilya) için panel veri analiz yöntemi kapsamındaki analizler sonucunda bu etki kanıtlanmıştır.

Ampirik literatür

Tarımın ülke ekonomisi bakımından önemi, tarımsal katma değer değişkenine ilişkin çalışmaların yapılmasını sağlamaktadır. Literatür taramasında ülke/ülke grupları ve Türkiye’de tarımsal katma değer üzerine yapılmış ulusal ve uluslararası çalışmalara yer verilmiştir. Bu konuyla ilgili ampirik çalışmalar, kronolojik sıraya göre Tablo 3’te özetlenmiştir. Kullanılan değişkenlerin çeşitliliği bakımından emsal bir çalışmanın bulunmaması nedeniyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tablo 3

Tarımsal Katma Değerinin Belirleyicileri Üzerine Uygulamalı Literatür Özeti

Çalışma	Metodoloji	Zaman Aralığı	Örneklem Grubu	Sonuç
Gardner (2003)	Granger nedensellik analizi	1961-1980, 1981-2001	85 ülke	Çalışmada; tarımsal katma değer ile kişi başına milli gelir açısından güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Lio ve Liu (2008)	Panel veri yöntemi	1996-1998, 2000-2002	127 ülke	Çalışmada ulaşılan bulgulara göre; hukukun üstünlüğü endeksi tarımsal verimliliği arttırırken, politik istikrar endeksi tarımsal verimliliği azaltmaktadır.
Erçakar ve Taşçı (2011)	Panel veri yöntemi	1972-2008	Türkiye	Çalışmada ulaşılan bulgulara göre; verimlilikteki artış çiftçinin elde ettiği nominal fiyatları arttırırken, reel fiyatları azaltmaktadır.
Ceylan ve Özkan (2013)	Panel veri analiz yöntemi	1995-2007, 2002-2007	25-30 Avrupa Birliği üyesi ülke	Çalışmada ulaşılan bulgulara göre; tarımsal katma değerdeki artışın, kişi başına gelire katkıda bulunduğu belirtilmiştir.
Rizov, Pokrivcak ve Ciaian (2013)	GMM regresyon analizi	1990-2008	15 Avrupa Birliği üyesi ülke	Çalışmada, üretimden bağımsız doğrudan destekleyici yardımlar reformundan önceki teşvikler katma değeri olumsuz, reform sonrasındakiler ise tarımsal katma değeri olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Tablo 3

Tarımsal Katma Değerinin Belirleyicileri Üzerine Uygulamalı Literatür Özeti (Devamı)

Çalışma	Metodoloji	Zaman Aralığı	Örneklem Grubu	Sonuç
Jebli ve Youssef (2015)	Panel eşbütünleşme analizleri	veri 1980-2011	Cezayir, Mısır, Fas, Sudan ve Tunus	Çalışmada ulaşılan bulgulara göre; uzun dönemde tarımsal katma değer karbon emisyonunu (salınımını) azalttığı, GSYH artışının da üretimde fosil yakıt kullanımına başvurmasından ötürü karbon emisyonunu azalttığı tespit edilmiştir. Çalışmada; hem kısa hem de uzun dönem için tarımsal katma değer ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olmasına rağmen bu etkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirtilmiştir.
Asom ve Ijirshar (2016)	Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (Augmented Dickey-Fuller Test; ADF), Johansen eşbütünleşme testi ve Hata düzeltme modeli	1981-2015	Nijerya	Çalışmada tarımsal teşviklerin, tarımsal katma değeri üzerinde pozitif yönde (olumlu) bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Akyol (2018)	Panel veri analiz yöntemi	2000-2016	Güney Afrika, Türkiye, Çin, Brezilya ve Meksika	Çalışmada, hükümet etkinliği ile tarımsal katma değer bazında çift yönlü nedensellik saptanmıştır.
Yavuzaslan ve Soyyiğit (2019)	Panel veri analiz yöntemi	1996-2017	Türkiye, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Meksika ve Endonezya (E-7)	Çalışmada, hükümet etkinliği ile tarımsal katma değer bazında çift yönlü nedensellik saptanmıştır.
Çuhadar (2020)	Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (Sistem GMM)	2000-2014	20 ülke	Çalışmada; tarımsal katma değer, katılımcı demokrasi ve enerji kullanımının karbon emisyonu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu belirtilmiştir.

Kaynak: Literatür taraması neticesinde yazarlar tarafından tablolaştırılmıştır.

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, 2000-2018 dönemi bazında 20 ülke için tarımsal katma değer belirleyicilerini tespit etmek amacıyla panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, farklı gelişmişlik seviyelerinde olup tarımsal katma değer açısından dikkat çeken ülkeler tercih edilmiştir. Analizde; sabit etkiler modeli, rassal (tesadüfi) etkiler modeli, genelleştirilmiş momentler yöntemi (GMM), sistem GMM ve robust (dirençli hata) tahminicileri ekonometrik modelleri kullanılmıştır. Tarımsal ürün katma değeri (bağımlı değişken) belirleyicileri olarak ise; kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH), brüt sabit sermaye oluşumu, tarımsal işgücü oranı (toplam işgücü%), kentleşme oranı (toplam nüfus%), politik istikrar ve hukukun üstünlüğü endeksi serileri (bağımsız değişkenler) ele alınmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, Dünya Bankası ve Dünya Genelinde Yönetişim Göstergeleri sitelerinden temin edilmiştir. Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

Veri Seti ve Metodoloji

Panel verinin ayrıncı özelliği, bir zaman serisi/kesit analizini içermeden tek başına daha gerçekçi modellerin analizini mümkün kılmasıdır. Panel verileri (kesitsel-boylamsal serileri) varlıkların tutumlarının zaman içinde gözlemlendiği bir veri kümesi olup N sayıda birim, birimlerin her biri için T tane gözlem yer almaktadır (Torres ve Reyna, 2007). Panel veri modeli aşağıda formülize edilmiştir:

$$Y_{it} = X_{it} \beta + \mu_i + u_{it} \quad i=1, \dots, N \quad t=1, \dots, T \quad (1)$$

Eşitlikte zaman “t”, birim ise “N” ile gösterilmiştir. Y değişkeni ardışık zamana ve farklı kesitlere bağlı olarak değerleri değişebildiğinden dolayı i ve t olarak iki alt indisi içermektedir. Hata terimi bileşenleri ise aşağıda formülize edilmiştir:

$$u_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (2)$$

Burada; v_{it} geri kalan (remainder) etkileri, μ_i ise kesitin belli bileşenlerini temsil etmektedir (Baltağı, Feng ve Kao, 2011, s. 306).

Panel regresyonlarında, rassal etkiler (RE) modeli-sabit etkiler (FE) modeli olmak üzere iki temel yaklaşım kullanılmaktadır. Sabit etkiler (FE) modeli, zamana bağlı olarak verilerde gözlenen değişimi ortaya koymaktadır. Bu model, araştırmada tartışılan bağımlı-bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Belirli niteliklerdeki birimler (ülke, kişi ve şirket vb.) tahmin edilen değişkenleri etkileyebilmekte veya etkileyememektedir. Bontempi ve Golinelli çalışmalarında (aktaran Bal ve Özdemir, 2017) sabit etkiler modeli aşağıdaki gibi formüle edilmiştir:

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + \sum_{j=1}^{N-1} \mu_j D_{ij} \quad (3)$$

$j=1 + \varepsilon_{it}$ N yapısal sabit

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + \sum_{j=1}^{N-1} \mu_j D_{ij} \quad (4)$$

$j=1 + \sum T_j D_{ij} N-1$

$j=1 + \varepsilon_{it}$ N ve T yapısal sabit

Rassal etkiler (RE) modelinde, sabit etkiler modelinden farklı sonuçlar gözlemlenebilmektedir. Bu farklılıklardan en önemlisi, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birbiriyle alakasız olmasıdır. Bontempi ve Golinelli çalışmalarında (aktaran Bal ve Özdemir, 2017) rassal etkiler modeli aşağıdaki gibi formüle edilmiştir:

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + v_{2it} \quad v_{2it} = \varepsilon_{it} + \mu_i \text{ tek yönlü model} \quad (5)$$

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + v_{3it} \quad v_{3it} = \varepsilon_{it} + \mu_i + T_i \text{ çift yönlü model} \quad (6)$$

Analizlerde kullanılan tahmin yöntemi dayanıklı-dirençli (robust) ve dayanıklı olmayan yöntem olarak adlandırılabilir. Robust (dirençli-dayanıklı) tahminci, veri kümesinde güvenli gözlemlerin homojen dağılmadığında güvenli sonuçlar bularak sapan değerlerin etkisini azaltma amacıyla kullanılmaktadır. Bir başka yaklaşıma göre, bir tahminci veride bulunan aykırı gözlem(ler)den etkilendiğinde o tahminci dayanıklı (robust), etkilenmediğinde ise dayanıklı olmayan tahminci olarak ifade edilmektedir. Gerek tahmincilerin dayanıklılık özelliği gerekse bu dayanıklılığın derecesi öncelikle “kırılma noktası (breakdown point), etki fonksiyonu (influence function) ve hassasiyet eğrisi (sensivity curve)” olmak üzere çeşitli büyüklüklerle açıklanmaktadır. Tahmincinin kırılma noktası 0’dan büyükse o tahmincinin dirençli-dayanıklı (robust) olduğunu belirtmek mümkündür.

Model seçimi aşamasında panel veri analizleri kapsamında sıklıkla tercih edilen Hausman (1978) testi temel olarak birim veya zaman etkilerini ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonunu tespit etmeyi hedeflemektedir. Birim ve zaman etkileri bağımsız değişkenlerle korelasyonsuz olduğunda tesadüfi etkiler modeli daha tutarlı olmakta ve bu durumda tesadüfi etkiler modelinin tercih edilmesi daha uygun olmaktadır. Birim ve zaman etkileri bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olduğunda ise tesadüfi etkiler tahmincisi sabit etkiler tahmincisine kıyasen daha sapmalı sonuçlar vermekte ve sabit etkiler tahmincisinin tutarlı olmasından dolayı sabit etkiler modelinin tercih edilmesi uygun olmaktadır. Hausman test istatistiği Ki-kare dağılımını göstermektedir. Bu test istatistiğinin matris formundaki hesaplanması aşağıdadır;

$$H = (\hat{\beta}_{FE} - \hat{\beta}_{RE})' [Avar(\hat{\beta}_{FE}) - Avar(\hat{\beta}_{RE})]^{-1} (\hat{\beta}_{FE} - \hat{\beta}_{RE}) \quad (7)$$

Bu denklemde; FE sabit etkiler modelinin tahmincilerini, RE ise tesadüfi etkiler modelinin tahmincilerini temsil etmektedir. $Avar(\hat{\beta}_{FE})$ ve $Avar(\hat{\beta}_{RE})$ tahminlerde ulaşılan asimptotik varyans kovaryans matrisleri anlamına gelmektedir. Hesaplanan bu test istatistiğinin sifıra eşitliği sınanmaktadır. Testin hipotezlerine aşağıda yer verilmiştir:

H_0 = Bağımsız değişkenlerle birim ve zaman etki arasında korelasyon yoktur.

H_a = Bağımsız değişkenlerle birim ve zaman etki arasında korelasyon vardır.

Dolayısıyla hipotez reddedilemediğinde tesadüfi (rassal) etkiler modeli, hipotez reddedildiğinde sabit etkiler modeli tercih edilebilmektedir.

Dinamik panel veri analizlerinde sıklıkla tercih edilen model, Arellano ve Bond (1991)'un önerdiği "Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi" (GMM)'dir. Arellano ve Bond (1991), Anderson ve Hsiao (1981) yöntemini geliştirerek dinamik panel veri modellerinde bütün geçerli gecikmeli değişkenlerin araç değişken biçiminde kullanımını önermiş ve genelleştirilmiş momentler yöntemini (GMM, Generalized Method of Moments) geliştirmiştir. Hata terimleri otokorelasyonlu olduğunda kullanılan bu yöntem, gerek sabit varyans gerekse değişen varyans olması durumunda uygun bir yöntem olmaktadır. Genelleştirilmiş momentler metodu tahminciler, örneklem ve kitle momentlerinin eşitlenmesi ilkesine dayanan momentler metodunu temel almaktadır. GMM için kullanılan temel tahminci modelleri: "Araç Değişken (IV-Instumental Variable) Tahmincisi, Arellano-Bond Tahmincisi ve Arellano-Bover Tahmincisi"dir. Ayrıca sonradan, Arellano ve Bover (1995) tarafından, Sistem-GMM tahmincisi geliştirilmiştir (Akay, 2015, s. 95).

Çalışmada kullanılan tarımsal katma değeri belirleyici faktörlere ilişkin değişkenler, logaritmaları alınarak aşağıdaki gibi formülize edilmiştir:

$$\log(AVA)_{it} = \alpha_{0i} + \beta_1 \log(GDP)_{it} + \beta_2 (GCF)_{it} + \beta_3 (EA)_{it} + \beta_4 (UP)_{it} + \beta_5 (PS)_{it} + \beta_5 (RL)_{it} + \varepsilon_{it} \quad (8)$$

Burada; $i=1, \dots, N$ ülkeleri; $t=1, \dots, T$ zaman boyutunu ve ε hata terimini temsil etmektedir.

Tablo 4
Analizde Kullanılan Değişkenlerle İlgili Açıklamalar

Değişken	Açıklama	Veri Kaynağı
AVA	Cari İşlemler Açığı	Dünya Bankası-World Bank (WB)
GDP	Kişi başına GSYH	Dünya Bankası-World Bank (WB)
GCF	Brüt Sabit Sermaye	Dünya Bankası-World Bank (WB)
EA	Tarımsal işgücü oranı (toplam işgücü%)	Dünya Bankası-World Bank (WB)
UP	Kentleşme oranı(toplam nüfus%)	Dünya Bankası-World Bank (WB)
PS	Politik İstikrar ve Şiddetin/Terörizmin Yokluğu	Dünya Genelinde Yönetişim Göstergeleri- Worldwide Governance Indicators (WGI)
RL	Hukukun Üstünlüğü Endeksi	Dünya Genelinde Yönetişim Göstergeleri- Worldwide Governance Indicators (WGI)

Kaynak: Yazarlar tarafından analizde kullanılan değişkenlerle ilgili açıklamalar verilmiştir.

Tablo 4'te, analizde yer verilen değişkenler kapsamındaki açıklamalar/değişkenler/veri kaynağı görülmektedir.

Araştırma Bulguları

Bu çalışmada tarımsal katma değeri belirleyen faktörlerin tahmininde sabit etkiler, rassal (tesadüfi) etkiler, Arrellano&Bond (1991) tarafından geliştirilen dinamik GMM (Genelleştirilmiş Momentler Metodu), sistem GMM ve robust (dirençli hata) tahmincileri modellerine birlikte yer verilmiştir. Çalışmada, panel veri analiz yöntemlerine yönelik olarak ele alınan bu modeller bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlılığı ve yönünü tespit etmek amacıyla kullanılmıştır.

Sabit etkiler tahmincisi her zaman sabit (consistent) olduğundan dolayı ağırlıklı olarak tesadüfi (rassal) etkiler modeli üzerinde durulmaktadır. Varsayımın geçersizliği durumunda tesadüfi (rassal) etkiler tutarsız (inconsistent) olmaktadır. Dolayısıyla özellikle tesadüfi (rassal) etkiler modelini kullanabilmek için Hausman testiyle onay verilmesi gerekmektedir. Öncelikle literatür kapsamında model seçiminde sıkça kullanılan Hausman test sonuçları, Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5
Hausman Testi Sonuçları

	Katsayı		(b-B)	(V_b-V_B)
	(b)	(B)		
Bağımsız Değişkenler	Sabit Etki	Tesadüfi Etki	Fark	Robust Standart Hata
Lngdp	.8165714	.8517754	-.0352041	.0106467
gcf	.0009618	.0019986	-.0010368	.
ea	.0118897	.0150108	-.0031211	.0010118
up	.006368	.0017425	.0046255	.0012888
ps	-.0238079	-.0372178	.0134099	.
rl	-.4306995	-.4090884	-.0216111	.0250026

$Ki \text{ Kare}(6) = (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B)$
 $= 4.06$
 $Prob>Ki \text{ Kare} = 0.6692$
 (V_b-V_B pozitif tanımlı değildir.)

Kaynak: Yazarlar tarafından Stata 14 programı kullanılarak hesaplanmıştır.

b= Ho(boş hipotez) ve Ha(alternatif hipotez) varsayımları altında tutarlı; xtreg'den elde edilmiştir.

B= Ha(alternatif hipotez) varsayımı altında tutarsız, Ho(boş hipotez) altında etkili olmakla birlikte; xtreg'den elde edilmiştir.

Test: Ho: sistematik olmayan katsayılardaki fark.

Hausman test sonuçları incelendiğinde olasılık değeri $Prob>Ki \text{ kare}=0,6692$ olduğu görülmektedir. Bu tabloya göre; boş hipotezi reddedecek kadar anlamlı bir sonuç vermemiştir. Dolayısıyla bu modelde, tesadüfi (rassal) etkiler modeli tercih edilmelidir (Tablo 5). Ancak analizin daha net anlaşılması adına; sabit etkiler, tesadüfi etkiler ve GMM (genelleştirilmiş momentler yöntemi) ve sistem GMM modelleri karşılaştırmalı olarak gösterilecektir. Tahminlerle ilgili sonuçlar Tablo 6’da raporlanmıştır.

Tablo 6

Tarımsal Katma Değer Belirleyicileri: 2000-2018, tesadüfi etkiler, sabit etkiler ve GMM tahmin sonuçları (bağımlı değişken tarımsal katma değer logaritması)

Değişkenler	GMM_ Robust	Sabit	Sabit_Robust	Rassal	Rassal_ Robust	GMM	Sistem GMM
L.lnava	0.242*** (0.0432)					0.242*** (5.60)	0.839*** (39.44)
Lngdp	0.658*** (0.049)	0.817*** (0.0264)	0.817*** (0.0644)	0.852*** (0.0242)	0.852*** (0.0551)	0.658*** (13.43)	0.121*** (6.57)
gcf	-0.00137 (0.0019)	0.000962 (0.00242)	0.000962 (0.00482)	0.002 (0.00248)	0.002 (0.00533)	-0.00137 (-0.72)	0.00678*** (3.73)
ea	0.0251*** (0.00795)	0.0119*** (0.00347)	0.0119 (0.0105)	0.0150*** (0.00331)	0.0150* (0.00814)	0.0251*** (3.16)	0.00797*** (5.01)
up	0.0107 (0.00879)	0.00637* (0.00367)	0.00637 (0.00793)	0.00174 (0.00343)	0.00174 (0.00723)	0.0107 (1.22)	0.00303** (2.68)
ps	-0.0667 (0.0453)	-0.0238 (0.025)	-0.0238 (0.0852)	-0.0372 (0.0255)	-0.0372 (0.0857)	-0.0667 (-1.47)	-0.0346 (-1.76)
rl	-0.282*** (0.0765)	-0.431*** (0.0596)	-0.431*** (0.121)	-0.409*** (0.0541)	-0.409*** (0.0972)	-0.282*** (-3.69)	-0.0406* (-2.54)
Sabit	-0.701 (1.654)	1.313* (0.712)	1.313 (1.951)	0.574 (0.672)	0.574 (1.549)	-0.0701 (-0.42)	0.138 (0.64)
Gözlemler	318	358	358	358	358	318	338
R-kare		0.88	0.88				
Ülke sayısı	20	20	20	20	20		

Robust standart hatalar parantez içindedir.

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Kaynak: Yazarlar tarafından Stata 14 programı kullanılarak hesaplanmıştır.

Tahmin neticesinde elde edilen bulgulara göre; bağımlı değişken olan tarımsal katma değer ile bağımsız değişken olan kişi başına GSYH arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Tablo 6. Sabit Etki, Rassal Etki, GMM ve Sistem GMM). Tarımsal katma değer ile brüt sabit sermaye oluşumu arasında ise istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır (Tablo 6. Sistem GMM). Tarımsal katma değer ile tarımsal işgücü oranı (toplam işgücü%) arasında da pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır (Tablo 6. Sabit Etki, Rassal Etki, GMM ve Sistem GMM). Tarımsal katma değer ile kentleşme oranı (toplam nüfus%) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur (Tablo 6. Sabit Etki ve Sistem GMM). Ancak tarımsal katma değer ile politik istikrar göstergesi arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir (Tablo 6. Sabit Etki, Rassal Etki, GMM ve Sistem GMM). Ayrıca tarımsal katma değer ile hukukun üstünlüğü endeksi arasında anlamlı ancak negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir (Tablo 6. Sabit Etki, Rassal Etki, GMM ve Sistem GMM). Bu çalışmada, modelin beklentilerle uyumlu bir şekilde istatistiksel bakımdan anlamlılığı kanıtlanmıştır. Yapılan analizde elde edilen bulgulara göre; seçilen ülkeler kapsamında değerlendirilen modelde, bağımlı değişken olan tarımsal katma değer, diğer tüm bağımsız değişkenler tarafından % 88 açıklanmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Stratejik açıdan tarım, elzem bir sektör olmasına rağmen tarımsal üretim, doğa koşullarına tabi olmakta, bu koşullar özellikle bitkisel üretim açısından öne çıkmaktadır. Doğa koşullarına müdahale etme olanağının düşük olması nedeniyle üretim koşulları kapsamında müdahale edilebilir alanlara yönelerek tarımsal verimliliği artırmak gerekmektedir. Keza tarımsal ürünler için kullanılan üretim faktörlerinin (emek, tohum, gübre, makine teçhizat ve teknoloji gibi girdilerin) ulusal kaynaklardan karşılanma düzeyi, verimliliğin (katma değer) boyutunun belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca tarımsal üretim değeri bazında dünyada hatırı sayılır ülkeler arasında olan Türkiye’de üretim değerinin oluşumunda doğal koşullar, beşeri ve fiziki sermaye yapısı dikkat çekmektedir.

Çalışmada, seçilen 20 ülke bazında tarımsal katma değerde belirleyici faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda tarımsal katma değer belirlenimci olarak kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH), brüt sabit sermaye oluşumu, tarımsal işgücü oranı (toplam işgücü%), kentleşme oranı (toplam nüfus%), politik istikrar ve hukukun üstünlüğü endeksi serileri alınmıştır. Çalışmada, 2000-2018 yılları arası yıllık verileri bazında panel veri analiz yöntemi kullanılarak sabit ekiler, tesadüfi (rassal) etkiler, GMM, sistem GMM ve robust (direnci hata) tahminicileri ekonometrik modelleri ile incelenmiştir. Bu inceleme kapsamında elde edilen bulgulara göre; bağımlı değişken olan tarımsal katma değer ile arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki saptanan bağımsız değişkenler; kişi başına GSYH, brüt sabit sermaye oluşumu, tarımsal işgücü oranı (toplam işgücü%) ve kentleşme oranı (toplam nüfus%) olmuştur. Tarımsal katma değer ile arasında anlamlı fakat negatif yönde bir ilişki tespit edilen bağımsız değişken ise; hukukun üstünlüğü endeksi olmuştur. Bu durum, ekonomik açıdan refah artışı gösteren ülkelerde tarımın GSYH’deki payının düşmesiyle ilişkili olarak yorumlanabilmektedir. Dolayısıyla hukukun üstünlüğü endeksi ile tarımsal katma değer arasındaki ters yönlü ilişkiyi bu şekilde açıklamak mümkündür. Buna bir örnek vermek gerekirse; tarımla karşılaştırıldığında verimlilik (katma değer), imalat ve hizmetler sektöründe daha yüksek olma eğilimindedir ki işgücünün daha verimli alanlara kaydırılması iktisadi büyümenin önemli bir kaynağını teşkil etmektedir. Son olarak tarımsal katma değer ile bağımsız değişkenlerden politik istikrar endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Bu çalışmada, modelin beklentilerle uyumlu olarak istatistiksel bakımdan anlamlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın farklı ve orijinal yönü (özgün değeri), tarımsal katma değer etkilenebileceği değişkenlerin ekonomik, sosyal, siyasi ve hukuki çerçevede kategorilere ayrılarak saptanmasıdır. Literatürdeki diğer çalışmalarda genellikle değişkenler kategorileştirmeksizin tek bir niteliğe göre (örneğin sadece ekonomik yönü üzerinde) inceleme yapılmıştır.

Ülkeler bazında tarımsal katma değer kişi başına GSYH ile birlikte artan bir eğilimde olması ve bunun uzun vadede sürdürülmesi; tarımda mekanizasyon ve yüksek teknoloji kullanımına yönelik üretim verimliliğinin arttırılmasına ve ürün kalitesinin iyileştirilmesine bağlı olmaktadır. Bir başka deyişle, ülkelerde tarımsal katma değeri (verimliliği) arttırabilecek teknolojiye ve dijitalleşmeye yönelik yatırımlar desteklenmelidir. Üreticiye yönelik toplam katma değerden alınan payı arttırma doğrultusunda yalnızca teşvik değil, bunun yanı sıra örgütlenme politikaları da geliştirilmelidir. Son olarak da şunu belirtmek gerekir ki, nitelikli işgücünün tarımsal üretime yönlendirilmesiyle girişimcilik ve agro-turizm desteklenmelidir.

Kaynakça

- Acemoglu, D. ve Robinson, J. A. (2010). The role of institutions in growth and development. *Review of Economics and Institutions*, 1(2), 1-33. doi:10.5202/rei.v1i2.1.
- Akay, Ç. E. (2015). *Dinamik panel veri modelleri, stata ile panel veri modelleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Akyol, M. (2018). Tarımsal teşviklerle tarımsal katma değer arasındaki ilişkinin incelenmesi: Yeni endüstrileşen ülkeler için panel eşanlı denklemler sistemi analizi. *The Journal of International Scientific Researches*, 3(3), 226-236. doi:10.23834/isrjournal.456791.
- Asom, S. T. ve Ijirshar, V. U. (2016). Impact of agriculture value added on the growth of Nigerian economy. *Nigerian Journal of Management Sciences*, 5(1), 239-245. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/331843284_Impact_of_Agriculture_Value_Added_on_the_Growth_of_Nigerian_Economy.
- Bal, H. ve Özdemir, P. (2017). Kurumlar ve ekonomik gelişme: Panel veri analizi ile bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(9), 80-104. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/gusbd/issue/29519/316843>.
- Baltagi, B., Feng, Q. ve Kao, C. (2011). Testing for sphericity in a fixed effects panel data model. *Econometrics Journal*, 14, 25-47. doi: 10.1111/j.1368-423X.2010.00331.x.
- Bilgen, U. ve Çılbant, C. (2015). Manisa Gördes’de 2008-2014 yılları arasında tarımsal üretim-fiyat ilişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 685-697. doi: 10.18657/yecbu.06527.
- Ceylan, F. ve Ozkan B. (2013). Agricultural value added and economic growth in European Union accession process. *Mediterranean Journal of Economics, Agriculture and Environment*, 12(4), 62-71. Erişim adresi: <https://newmedit.iamb.it/2013/10/10/agricultural-value-added-and-economic-growthin-the-european-union-accession-process>.
- Çetin, B. (2010). *Tarım ekonomisi*. Bursa: Dora Yayınları.
- Çuhadar, P. (2020). Gelişmekte olan ülkelerde politik ekonomi, iklim değişikliği ve tarım ilişkisinin dinamik panel veri analizi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 26(1), 41-50. doi:10.24181/tarekoder.697179.
- Doğan, Z. ve Berkman, A. N. ve Arslan, S. (2015). Türkiye’de tarım sektörünün iktisadi gelişimi ve sorunları. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-41. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/niguiibfd/issue>.
- Dünya Ticaret Örgütü. (2019). *Merchandise world exports by major product groups*. Erişim adresi: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts2019_e.pdf.
- Erçakar, M. E. ve Taşçı, M. H. (2011). Tarım ürünlerinde verimlilik-fiyat ilişkisi: Türkiye üzerine ampirik bir uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (elektronik)*, 10(36), 171-186. Erişim adresi: <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail>.
- Erkuş, A., Bülbül, M., Kıral, T., Açıl, F. ve Demirci, R. (2005). *Tarım ekonomisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.
- Garcia, G. J. (1981). *The effects of exchange rates and commercial policy on agricultural incentives in Colombia: 1953-1978*. (Rapor No. 24). Colombia: International Food Policy Research Institute.
- Gardner, B. L. (2005). Causes of rural economic development. *Agricultural Economics, International Association of Agricultural Economists*, 32(1), 21-41. doi: 10.1111/j.0169-5150.2004.00012.x.

- Gökırmaklı, Ç. ve Bayram, M. (2018). Gıda için gelecek öngörülerı: Yıl 2050. *Akademik Gıda*, 16(3), 351-360. doi: 10.24323/akademik-gıda.475396.
- Gündüz, A.Y. ve Kaya, M. (2007). Avrupa Birliği tarım politikası ve Türkiye’de organik tarımın geliştirilmesi üzerine olası etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(21), 305-330. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6135/82289>.
- Jebli, M. B. ve Youssef, S. B. (2015). The environmental Kuznets curve, economic growth, renewable and non-renewable energy, and trade in Tunisia. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 47, 173-185. doi: 10.1016/j.rser.2015.02.049.
- Kan, A. (2019). Türkiye’de bölgesel düzeyde tarımsal üretim değeri, kadınların işgücüne katılımı ve sermaye stoku arasındaki ilişkinin panel veri analizi ile karşılaştırması. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 6(1), 52-63. doi: 10.30910/turkjans.515347.
- Kılavuz, E. ve Erdem, İ. (2019). Dünyada tarım 4.0 uygulamaları ve Türk tarımının dönüşümü. *Social Sciences*, 14(4), 133-157. doi:10.12739/NWSA.2019.14.4.3C0189.
- Lambert, D.K., Lim, S.H., Tweeten, K., Leistritz, F.L., Wilson, W.W., G.J. McKee, W.E., ... Saxowsky, D.M. (2006). *An overview of agricultural value added in agricultural value added: Prospects for North Dakota*. (Rapor No. AAE06008). North Dakota State University: Department of Agribusiness and Applied Economics.
- Lampkin, N. (1990). *Organic farming*. Ipswich: Farming Press.
- Lio, M., ve Liu, M-C. (2008). Governance and agricultural productivity: A cross-national analysis. *Food Policy*, 33(6), 504-512. doi:10.1016/j.foodpol.2008.06.003.
- Lu, R. ve Dudensing, R. (2015). What do we mean by value-added agriculture?. *Choices, Agricultural & Applied Economics Association*, 30(4), 1-8. doi:10.22004/ag.econ.229438
- Menalled, F., Bass, T., Buschena, D., Cash, D., Malone, M., Maxwell, B., McVay, K., ... Weaver, D. (2008). *An introduction to the principles and practices of sustainable farming*. (Rapor No. MT200813AG). Montana State University: Agriculture and Natural Resources.
- Olalı, H. ve Duymaz, İ. (1987). *Tarımın Türk ekonomisindeki yeri ve ekonomik gelişmeye katkısı*. İzmir: İzmir Ticaret Borsası Yayınları.
- Olgun, A., Işın, Ş. ve Işın, F. (2018). Türkiye’de tarımsal GSYH ile tarımsal yatırımlar arasında nedensellik ilişkisi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 4(1), 63-76. doi: 10.24181/tarekoder.450004.
- Petek, A. ve Şanlı, O. (2019). Türkiye’de gayrisafi yurtiçi hasıla, döviz kurları ve sanayi üretim endeksinin kapasite kullanım oranları üzerine etkileri: Zaman serileri analizi. *International Review of Economics and Management*, 7(1), 49-73. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iremjournal/issue/43337/435735>.
- Rizov, M., Pokrivcak, J. ve Ciaian, P. (2013). CAP (Common Agricultural Policy) subsidies and the productivity of EU farms. *Journal of Agricultural Economics*, 64(3), 537-557, doi: 10.1111/1477-9552.12030.
- Soyyigit, S. ve Yavuzaslan, K. (2019). Tarımsal katma değeri etkileyen faktörler üzerine bir inceleme: E7 ülkeleri örneği. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (KAÜİİBFD)*, 10(19), 403-429. doi: 10.9775/kauibfd.2019.017.

Torres-Reyna, O. (2007). *Panel data analysis fixed and random effects using stata*. [Ders notları]. Data & Statistical Services, Princeton University. Erişim adresi: https://www.academia.edu/34441090/Panel_Data_Analysis_Fixed_and_Random_Effects_using_Stata_v_4_2.

Torun, İ. (2003). Endüstri toplumunun oluşmasında etkili olan iktisadi ve sina-i faktörler. *Cumhuriyet Üniversitesi (C.Ü.) İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 181-196. Erişim adresi: <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/175.pdf>.

Extended Abstract

Purpose

The aim of this study is to investigate the value-added agriculture and its determinants using the panel data analysis method with annual data of 20 selected countries for the period 2000-2018 obtained from the World Bank and Worldwide Governance Indicators websites. There are two questions in the study; “Can the determinants of value-added agriculture be determined by categorizing them into factors such as economic, social, political and legal?” and “How can gross domestic product per capita, gross fixed capital formation, agricultural labor ratio (% of total labor force), urbanization rate (% of total population), political stability and rule of law index can affect value-added agriculture?”.

Design and Methodology

2000-2018 period panel data analysis method was used to determine value-added agriculture and its determinants for 20 countries (Brazil, Turkey, France, the United States of America, Britain, Indonesia, Malaysia, Russia, Germany, China, Australia, India, South Africa, Italy, Spain, Japan, Mexico, Netherlands, Nigeria, Romania). The distinguishing feature of panel data is that it enables analysis of more realistic models, without including a time series / cross-section analysis. Hausman (1978) test is used which is frequently preferred within the scope of panel data analysis at the stage of model selection, and basically aims to determine the effects of unit or time and the correlation between independent variables. In panel regressions, two basic approaches are used: random effects (RE) model and fixed effects (FE) model. The fixed effects model reveals the observed change in the data over time. This model examines the relationship between dependent and independent variables discussed in the research. Units with certain qualifications (country, person and company etc.) can or cannot affect the predicted variables. In the random effects model, different results can be observed from the fixed effects model. The most important of these differences is that dependent and independent variables are not related to each other. The generalized method of moments estimators are based on the principle of equalization of sample and mass moments mean that the method of moments. The generalized moments method was proposed by Arellano and Bond (1991). In addition, the System and GMM estimator was developed by Arellano and Bover (1995). As a matter of fact; fixed effects model, random effects model, generalized moments method and system GMM and robust estimators econometric models are applied. As the determinants of A Panel Data Analysis of value-added agriculture (dependent variable); gross domestic product per capita, gross fixed capital formation, agricultural workforce rate (% of total labor force), urbanization rate (% of total population), political stability and rule of law index series (independent variables) are discussed. The variables related to the factors determining value-added agriculture were included in the analysis by taking their logarithms.

Findings

In this study, dynamic GMM (Generalized Moments Method), System GMM, Fixed Effects, Random Effects and Robust (resistant error estimators) models developed by Arellano & Bond (1991) are used together in the estimation of factors determining value-added agriculture. In the study, these models for panel data analysis methods were used to determine the statistical significance and direction of the relationship between dependent and independent variables. When the Hausman test results are examined, it is seen that the probability value is $\text{Prob} > \text{Chi square} = 0.6692$. As a matter of fact, according to this table; it didn't yield a meaningful result that would reject the null hypothesis. Therefore, in this model, random effects model has been preferred. However, in order to understand the analysis more clearly; fixed effects, random effects and GMM (generalized method of moments) models were shown comparatively. According to the findings obtained as a result of the estimation; it was determined that there is a positive and significant relationship between value-added agriculture and GDP per capita. On the other hand, there is statistically significant and positive relationship between value-added agriculture and gross fixed capital formation. A positive and significant relationship was found between value-added agriculture and agricultural workforce ratio (% of total labor force). A statistically significant and positive relationship has been found between value-added agriculture and urbanization rate (% of total population). However, there is no relationship between value-added agriculture and political stability indicator. In addition, a significant but negative relationship was found between value-added agriculture and the rule of law index. In this study, the statistical significance of the model was proved in accordance with the expectations.

Research Limitations

This study is limited to the time span indicated above because of the inability to access the data from official websites.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

Although agriculture is an essential sector strategically, agricultural production is subject to natural conditions and these conditions come to the fore especially in terms of crop production. Due to the low ability to interfere with natural conditions, it is necessary to increase agricultural productivity by turning to areas that can be intervened within the scope of production conditions. Likewise, the level of meeting the production factors used for agricultural products (inputs such as labor, seed, fertilizer, machinery equipment and technology) from national resources has great importance in terms of determining the size of productivity and added value. In the study; the index series of per capita gross domestic product (GDP), gross fixed capital formation, agricultural labor force (% of total labor force), urbanization rate (% of total population), political stability and rule of law are taken as determinants factors of value-added agricultural. According to the analysis results; value-added agriculture has a positive and significant relationship with GDP per capita, gross fixed capital formation the agricultural labor force rate (% of total labor force) and the rate of urbanization (% of total population). The independent variable that has a significant but negative relationship with value-added agriculture is rule of law index. In addition, there was no statistically significant relationship between value-added agriculture and political stability. In this study, it is seen that the model is statistically significant in accordance with the expectations. Value-added agriculture on the basis of countries is in an increasing trend with per capita GDP and this is maintained in the long term; it depends on increasing the production efficiency and improving the product quality for the use of mechanization and high technology in agriculture. In other words, investments in technology and digitalization that can increase value-added agriculture and / or productivity in countries should be supported. In order to increase the share of the total added value for the producer, not only incentives but also organizational policies should be developed. Finally, it should be noted

that entrepreneurship and agro-tourism should be supported by directing qualified workforce to agricultural production.

Originality/Value

In terms of country selection, countries with different development levels and remarkable in terms of value-added agriculture were generally preferred in this study. In the study, per capita gross domestic product (GDP), gross fixed capital formation, agricultural labor force ratio (% of total labor force), urbanization rate (% of total population), political stability and rule of law index series were taken as determinants of value-added agriculture. When considered from this point of view, the different and original aspect (original value) of the study from other studies is to determine the determinants of value-added agriculture on the basis of various variables used by categorizing it. In other studies in the literature have been made according to a single attribute (for example only on the economic aspect) without categorizing variables. The variables that value-added agriculture can be affected by; it has been handled in economic, social, political and legal framework. With the determination of the impressive power of these variables on value-added agriculture, it contributes to the economic growth by focusing on developments in the direction of increasing added value and correspondingly welfare of the country. At this point, it is thought that this study in which different dimensions have been evaluated is complementary to the other studies in the literature and make significant contributions to the theory.

Araştırmacı Katkısı: Zeynep ERDİNÇ (%50), Gökçen AYDINBAŞ (%50).

Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi Bağlamında Pazarlama İletişimi Kampanyaları ve Kitle İletişim Araçları¹

Şebnem ÖZDEMİR²

Başvuru Tarihi: 30.12.2020

Kabul Tarihi: 08.03.2021

Makale Türü: Derleme

Öz

Aslen 1975 yılında Zahavi tarafından ortaya konulan “Handikap İlkesi”ne dayanan “Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi” günümüzde gerek hayvan davranışını gerekse insan davranışını açıklamakta yararlanılan bir teoridir. İletişim disiplini altında incelendiğinde Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi, temelinde, iletişimsel eylem içerisinde olan oyuncunun karşı tarafa dürüst sinyaller göndermesinin yarattığı maliyete odaklanır. Maliyetli sinyalizasyon, çoğu zaman (özellikle sinyal veren taraf açısından) bir kayba yol açsa da zaman zaman söz konusu maliyete sebep olan dürüst sinyallerin, sinyali alan tarafta güven oluşturması sebebi ile bir kazanç da yaratabilir. Dürüst sinyaller sayesinde tesis edilen güvenin yaratacağı kazanç ile zayıflığın ortaya çıkması sebebi ile oluşan kayıp Oyun Teorisi kapsamında da çalışılmaktadır. Türkçe alanyazında Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi ile ilgili ciddi bir boşluk bulunduğu görülmektedir. Bu derleme çalışmasında Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi irdelenmiş ve bu teori doğrultusunda, teoriye örnek teşkil edebilecek pazarlama iletişimi kampanyaları ve kitle iletişim araçları incelenmiştir. Çalışma dahilinde verilen kampanyaların seçiminde herhangi bir kriter kullanılmamış, teoriye örnek teşkil edebilecek tartışmalı pazarlama iletişimi kampanyaları incelenmiştir. Çalışmada ayrıca kampanyaların yer aldığı mecraların sinyalizasyon gücü de ele alınmıştır. Derleme mahiyetinde hazırlanan bu çalışmanın Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi ile ilgili Türkçe alanyazına katkıda bulunması umulmaktadır. Çalışmanın, bu konuda ileride yapılacak nitel / nicel çalışmalara altyapı oluşturması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maliyetli Sinyalizasyon, Pazarlama İletişimi, Kitle İletişim Araçları

Atıf: Özdemir, Ş. (2021). Maliyetli sinyalizasyon teorisi bağlamında pazarlama iletişimi kampanyaları ve kitle iletişim araçları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 233-250.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, SebnemOzdemirTR@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0421-0833

Marketing Communications Campaigns and Mass Communication Tools in the Context of Costly Signaling Theory

Şebnem ÖZDEMİR³

Submitted by: 30.12.2020

Accepted by: 08.03.2021

Article Type: Review

Abstract

Based on the "Handicap Principle" originally put forward by Zahavi in 1975, "Costly Signaling Theory" is a theory that is used to explain both animal and human behavior. When examined under the communications discipline, Costly Signaling Theory mainly focuses on the cost of the player who is in communicative action sending honest signals to the other party. Although costly signaling often leads to a loss (especially for the signaling party), it can also create a gain because the honest signals may also create trust in the receiving party. The gain created by the trust established by the honest signals, and the loss due to the emergence of weakness are also studied within the scope of Game Theory. It is seen that there is a serious gap in the Turkish literature regarding Costly Signaling Theory. In this review study, Costly Signaling Theory was examined and in line with this theory, marketing communication campaigns and mass media that could set an example for the theory were examined. No criteria were used in the selection of the campaigns given within the study; the controversial marketing communication campaigns that could set an example for the theory were examined. In the study, the signaling power of the channels was also considered. It is hoped that this review study will contribute to the Turkish literature on Costly Signaling Theory. The aim of the study is to provide a basis for future qualitative / quantitative studies on this subject.

Keywords: *Costly Signaling, Marketing Communications, Mass Communication Tools*

³ Sivas Cumhuriyet University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration, SebnemOzdemirTR@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0421-0833

Giriş

Handicap (yetersizlik, özürlülük) ilkesi ilk olarak Zahavi tarafından 1975 yılında ortaya konmuş, başta pek çok eleştiri olsa da 90'lı yıllardan sonra daha çok kabul görmeye başlamıştır (Zahavi & Zahavi, 1997, s. xv). Zahavi, Handicap İlkesi'ni açıklarken, genel olarak her sinyalin sinyal verene bir maliyet yüklediğini belirtir (s. 88). Al-Shawaf ve Lewis, Handicap İlkesi'nin mantığını şu şekilde açıklamaktadır; hayvanların, vücut işaretlerinden davranış ve iletişimlerine kadar pek çok özrü (handicap) vardır ve bu özürler hayvan hakkında dürüst ve güvenilir bilgi verirler. Karşı tarafa iletilen mesajın doğruluğunu sağlayan, özelliğin maliyetidir (Al-Shawaf & Lewis, 2018, s. 1). Örneğin tavus kuşunun heybetli ve süslü kuyruğu aslında yırtıcı hayvanlara karşı onu daha zayıf kılmakta (özür yaratmakta) aynı zamanda metabolik olarak da bir yük (maliyet) olmaktadır. Ancak dişi tavus kuşları, süslü ve heybetli kuyrukları (erkek açısından daha maliyetli olsa da) daha çekici bulmaktadır. Zira bu kuyruk karşı tarafın fiziksel uygunluğu ve genetik kalitesini gösterir. İnsanlar için de benzer bir durum söz konusudur. Testesteron, erkeklerin bağışıklık sistemini bastıran ve onları daha savunmasız hale getiren bir hormon olsa da testesteron seviyesi yüksek erkekler kadınlar tarafından daha çekici bulunmaktadır. Yüksek testesteron, sağlık ve hayatta kalma şansı açısından erkek için dezavantajlı olmakla birlikte, testesteron seviyesi yüksek erkekler (derin ses, güçlü çene çizgisi ve yüksek omuz-kalça oranı gibi belirteçler testesteron yüksekliğini gösterir) kadınlara “erkeğin yeterli kalitede olduğu” sinyalini verir (Al-Shawaf & Lewis, 2018, s.2). Yani taraflardan biri için özür oluşturan özelliğin maliyeti bu özellik sayesinde aktardığı bilginin güvenilirliğinin garantisidir.

Türkçe alanyazında Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi ile ilgili ciddi bir boşluk bulunduğu görülmektedir. Bu çalışma, pazarlama iletişimini Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi odağında inceleyerek Türkçe alanyazına katkı bulunmayı amaçlamaktadır.

Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi ve Pazarlama İletişimi İlişkisi

İnsanoğlu günlük hayatın pek çok alanında, pek çok davranışı ile sinyal verir; sinyaller sayesinde iletişim kurar. Robin Hanson, insan davranışının yüzde 90'ının “sinyalizasyon” ile açıklanabileceğini belirtir (Mercatus Center, 2018). Gerçekten de insanların (özellikle de belli bir sosyoekonomik seviyenin üzerindeki insanların) satın alma davranışları başta olmak üzere pek çok davranışı sinyalizasyon teorisi ile açıklanabilir. Örneğin Rolex marka bir saat ile ucuz bir saatin zamanı belirtme fonksiyonları arasında bir fark yoktur. Benzer şekilde insanlar sevdikleri müzik grubunun tişörtünü giyer (alt kültüre bağlılık), rubik küp ile oynar (zekâ), bağış yapar (görünürlük ve altruizm), ünlü spor markaların ürünlerini giyer (sportiflik ve marka bağlılığı), pahalı arabalar satın alır (lüks tüketim ve itibar görme isteği), Sarmaşık Ligi⁴ okullara gitmek için çaba harcar (zekâ, saygınlık ve elitizm) ve bunların hepsi çevreye verilen bir mesaj, bir sinyalizasyondur (Julian, 2020).

Avlanma davranışından dini ritüellere kadar çok çeşitli insan davranışlarına ışık tutmuş olan Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi, “savurgan ancak oldukça görünür olan bazı özelliklerin ve davranışların, bu özellik ve davranışların altında yatan ve tespit edilmesi güç özellikler hakkında fikir veren dürüst göstergeler olarak açıklanabileceği” fikrine dayanır (Soler, Batiste, & Cronk, 2014).

Maliyetli Sinyalizasyon, Halkla İlişkiler ve Reklam

Halkla İlişkilerin sorumluluk alanı kurumsal sosyal sorumluluk, işveren markası, medya ilişkileri, sponsorluk, itibar yönetimi, kriz yönetimi ve benzeri pek çok alanı kapsar. Halkla ilişkiler pratiklerinin dürüst, açık, arabulucu ve etik bir yaklaşımla yürütülmesi önem taşısa da halkla ilişkiler kamuoyu tarafından zaman zaman böyle algılanmayabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD), 2003 ve ardından da 2012 yıllarında yapılan bir araştırmaya göre insanlar halkla ilişkiler profesyonellerini “akıllı, dostane yalancılar” olarak görmektedirler (Callison, Merle, & Seltzer, 2014).

⁴ Sarmaşık Ligi (Ivy League) ABD'nin en ünlü üniversitelerinden oluşan, akademik mükemmellik, seçicilik ve elitizm ile bağdaştırılan okullara verilen isim.

Seiffert-Brockmann, alanyazında yer alan, daha önce yapılmış ilgili çalışmalar ışığında, Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi'ni halkla ilişkiler pratikleri açısından aşağıdaki şekilde derlemiş ve örneklemiştir (2018).

Tablo 1

Maliyetli Sinyalizasyon Teorisinin Halkla İlişkiler Uygulamalarına Yansımaları

1	Halkla ilişkiler, kuruluşlar açısından, zaman, kaynak, halktan eleştiri alma riski ve verimli iletişim kurma imkânları (reklam ve pazarlama iletişimi gibi) açısından maliyetlidir (Smith, Bird, & Bird, 2003).
2	Bu maliyetler işin kalitesine bağlıdır. Başarılı halkla ilişkiler, bir kuruluşun kalitesinin dürüst bir işaretidir (Smith, Bird, & Bird, 2003).
3	Kuruluşlar, kaynakların karşılık beklemezsizin paylaşımı (örneğin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri) ve sponsorluk dâhil olmak üzere maliyetli sinyalleri yayınlamak için etkili yöntemlere sahiptir (Smith, Bird, & Bird, 2003).
4	Yeni paydaş ilişkileri için işbirliğinin faydaları arttıkça, sinyal maliyetleri de artmalıdır. (Martin, 2017)
5	İşbirliği yapanlar için vazgeçmenin faydaları arttıkça, sinyal verme maliyeti de artar. (Martin, 2017)
6	Kuruluşlar prososyal (toplum yanlısı) maliyetli sinyalleri uyguluyorlarsa, paylaşma biçimleri maddi ödülден uzaklaşmayı içermelidir. (Bliege Bird & Power, 2015)
7	Kuruluşlar toplum yanlısı sinyaller veriyorsa, daha maliyetli yollarla paylaşım, işbirliğine dayalı ortaklık oluşumu için güven oluşturmalıdır. (Bliege Bird & Power, 2015)

Kaynak: (Seiffert-Brockmann, 2018)

Reklam açısından bakıldığında, maliyetli sinyalizasyonun uygulamaya daha çok yansıdığı görülebilir. Bir pazarlama iletişimi formu olan reklam ciddi bütçe gerektiren bir pratiktir. Reklam için harcanan bütçe, müşteriye verilen bir tür mesaj olarak görülebilir. Bu mesaj basitçe şundan ibarettir: Üretici ürettiği ürün ya da hizmete güveniyordur ve bu ürün ya da hizmeti belli bir maliyete katlanarak sunuyor. Ogilvy İngiltere'nin başkanı Rory Sutherland bu durumu şu kelimelerle ifade etmektedir:

“Reklamı yapılan markaları satın almak tüketici açısından son derece rasyoneldir. Üretici (neredeyse tanım gereği) kendi ürününü sizden daha iyi bilmektedir. Bu nedenle kendi ürününü tanıtmak için reklama harcadığı para kendi ürününe olan güvenin işaretidir. Bu, bir yarış satı sahibinin kendi atına bahis oynaması gibidir. Bu tür bir değerli bilgiyi göz ardı etmek neden mantıklı olsun ki?” (Gasp Agency, 2017)

Şekil 1. Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi - Kısa ve Öz Bir Açıklama⁵ (Sutherland, 2014)

⁵ “Bunu ne kadar büyük yaparsam içerik o kadar az önemli olacak”

Maliyetli Sinyalizasyon ve Pazarlama İletişiminde (Tartışmalı) Kampanyalar

Bugün dünya çapında pek çok marka ürün ve hizmetlerini tüketici ile buluşturmak, tanınırlığını artırmak ve ürün ve hizmetini tanıtmak için yoğun pazarlama iletişimi çalışmaları sürdürmektedir. Küresel pazarlama iletişimi sektörünün büyüklüğüne bakıldığında 2019 yılı itibarı ile pazarlama hizmetlerinin yaklaşık hacminin 450 milyar dolar (statista, 2019), halkla ilişkiler pazarının ise 2018 itibarıyla 64 milyar dolar olduğu (statista, 2020) tahmin edilmektedir. Pazarlama iletişimi kampanyalarının ve çalışmalarının çoğu, kurumun, sunulan ürünün ya da hizmetin olumlu özelliklerini ve/veya tüketiciye faydalarını göstererek ürüne, hizmete ya da üreticiye olan ilginin ve güvenin artmasına odaklıdır. Bununla beraber tartışmalı pazarlama kampanyalarının sayısı da azımsanamayacak kadar fazladır. Maliyetli sinyalizasyon açısından bakıldığında bu tür kampanyalar hem mantıklı hem de mantıksızdır; bu anlamda pazarlama iletişimi profesyonellerinin de tartışmalı kampanyaların faydası ve getirisi hakkında bir fikir birliğinde olduklarını söylemek zordur.

Burger King – Küflü Burger

Burger King'in Şubat 2020'de çıkan "Küflü Whopper (Moldy Whopper)" kampanyası, maliyetli sinyalizasyon açısından güzel bir tartışmalı kampanya örneğidir. INGO İsviçre reklam ajansı tarafından yürütülen kampanya, başlatıldığı günden itibaren milyonlarca görüntülenme⁶ ve olumlu ve olumsuz pek çok tepki almıştır.

Şekil 2. Burger King Küflü Burger (Moldy Burger) Reklam Kampanyası (Handley, 2020)

Born Social ajansı başkanı Ben Tyson, reklamın yayınlanmasından itibaren 24 saat içerisinde Burger King ile ilgili sosyal kanallardaki sohbetlerin hacminin ikiye katlandığını belirterek yorumların hem pozitif hem negatif olduğunu belirtmiştir (Handley, 2020). Kampanyayı son derece yaratıcı bulanlar kadar küflü burgerin mide bulandırıcı olduğunu belirtip, bu sebeple markanın bu tür bir kampanya yapmasını mantıksız bulanlar da olmuştur.

Gillette - The Best A Man Can Get

Burger King gibi tartışmalı bir kampanyaya imza atan bir başka büyük marka ise Procter & Gamble'ın en büyük markalarından biri olan Gillette markasıdır. #MeToo hareketinden de ilham alınarak markanın çok bilinen sloganı "The Best A Man Can Get (Erkek için En İyisi)" yerine "The Best Men Can Be (Erkeğin En İyisi)" hashtag'ini kullanmaya başlamıştır. Reklam kampanyasında cinsel taciz, zorbalık ve benzeri toksik erkek hareketlerini konu alan Gillette bu tür zararlı erkek davranışları hakkında farkındalık yaratmak istediğini

⁶ Ekim 2020 itibarı ile sadece YouTube'da 2 milyondan fazla görüntülenme

açıklamıştır. Ancak bazı çevrelerce bu kampanyanın #MeToo hareketine zarar verdiği iddia edilmiş ve #BoycottGillette hashtag'i ile Gillette markası boykot edilmiştir.

Gillette kampanya ile ilgili kendi sayfasında yayınladığı açıklamada şunu demektedir:

“..... Bizim gibi markaların kültürü etkilemede rol oynadığını kabul etmemizin zamanı geldi. Ve erkekleri ellerinden gelenin en iyisi olmaya teşvik eden bir şirket olarak, erkek olmanın ne anlama geldiğinin olumlu, ulaşılabilir, kapsayıcı ve sağlıklı versiyonlarını teşvik ettiğimizden emin olma sorumluluğumuz var. Bunu aklımızda tutarak, son birkaç ayı geçmişimize ve gelecek iletişimimize iyice bir göz atarak ve görmek istediğimiz erkek ve davranış türlerini yansıtarak geçirdik. Daha iyi olmaya, bizi daha iyi yapmaya ve birbirimizin daha iyi olmasına yardımcı olmaya çabalamak için bu yolculuğa tüm erkekleri davet ediyoruz.

Bugünden itibaren, erkek olmanın ne anlama geldiğine dair klişelere ve beklentilere aktif olarak meydan okumaya söz veriyoruz. Yayınladığımız reklamlarda, sosyal medyada yayınladığımız görsellerde, seçtiğimiz kelimelerde ve çok daha fazlasında.

Gillette, *The Best Men Can Be* kampanyasının bir parçası olarak, önümüzdeki üç yıl boyunca Amerika Birleşik Devletleri'nde her yaşta erkeğe ilham vermek, onları eğitmek ve kendi kişisel “en iyi”lerine ulaşmalarına ve gelecek nesiller için rol model olmalarına yardımcı olmak için tasarlanmış programlar yürüten kâr amacı gütmeyen kuruluşlara yılda 1 milyon dolar bağış yapmayı taahhüt ediyoruz.

Sloganımız, her gün daha iyi olmak için hepimize ilham vermeye devam etmeli ve erkekler için hayran olunacak yeni bir standart yaratmaya yardımcı olmalı... Çünkü bugünün erkek çocukları yarının yetişkin erkekleridir.” (Gillette, 2019)

Şekil 3. Gillette "The Best Men Can Be" hakkında bir yorum⁷
(Bhattacharyya, 2019)

Nike – Believe in Something

Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi'ne bir örnek olarak gösterilebilecek bir başka reklam da Colin Kaepernick'in yer aldığı Nike reklamıdır. Nike uzun yıllardır reklam kampanyalarında sporcuları kullanan bir markadır. Nike 2018 yılındaki reklam kampanyasında da Amerikan Ulusal Futbol Ligi (NFL) oyuncusu Kaepernick'i reklam yüzü olarak kullanmıştır.

⁷ “Erkeklik hakkındaki bu savaştan çok sıkıldım ve yalnız da değilim. Gillette, bu zavallı, erkeklere nefret kusan reklamıyla kendi boğazını kesti.”

Şekil 4. Nike Reklamı: “Bir şeye inan. Bu, her şeyden fedakârlık yapmak anlamına gelse bile” (Bain, 2018)

Nike’ın bu seçimi kamuoyundan ciddi tepkiler toplamıştır zira Kaepernick, 2016 yılında siyahilere yönelik polis şiddetini protesto etmek amacı ile milli marş esnasında ayağa kalkmamış bir sporcudur. Kaepernick maç sonrası şu açıklaması ile gündeme oturmuştur:

“Siyahileri ve beyaz olmayan insanları ezen bir ülke için ayağa kalkmayacağım. Bana göre bu futboldan daha büyük bir şey ve benim açımdan başka yöne bakmak bencillik olur. Sokakta cesetler var ve insanlar cinayetten paçayı kurtarıyorlar.” (Haislop, 2020)

Kaepernick tüm futbol sezonu boyunca milli marş sırasında oturmuş ya da diz çökmüş, bu şekilde ırkçılığı ve polis şiddetini protesto etmiştir. Kaepernick’in bu duruşu pek çok insanı da peşinden sürüklemiş ve Amerika Birleşik Devletleri genelinde (tepki topladığı kadar) pek çok kişi tarafından da destek bulmuş, pek çok sporcu ve öğrenci de Kaepernick gibi ulusal marş esnasında diz çökerek ırkçılık ve şiddeti protesto etmeye başlamıştır. Kaepernick’in davranışı özellikle muhafazakâr kesim tarafından son derece büyük tepki ile karşılanmış, Kaepernick’e kızgınlığını göstermek isteyen insanlar Nike ürünlerini yakarak sosyal medyada Kaepernick’i ve Nike’ı protesto etmeye başlamışlardır. Ancak Nike, bu protestoları görmezden gelmiş hatta bu protestolar karşısında alaycı bir tavır sergileyerek #justdoitsafely hashtag’i ile ürünlerinin en güvenli şekilde nasıl yakılacağını paylaşmıştır.

Şekil 5 Nike’ın #justdoitsafely hashtag’i ile yaydığı güvenli ürün yakma talimatı (Nike, 2018)

Bu alaycı tavrı ile kamuoyunun daha da tepkisini çeken Nike maliyetli sinyalizasyonun en güzel örneklerinden birini vermiştir. Nike tüm reklam kampanyası süresince, gelen tepkiler sayıca ne kadar çok ve ağır olursa olsun asla geri adım atmamıştır.

Şekil 6. Kaepernick kampanyası sırasında Nike'in hisse senedi fiyatları (Berr, 2018)

Kaepernick'li reklam kampanyası Nike'in satışlarını %31 oranında artırmış, 163 milyon dolarlık medya kazanımı, 6 milyar doların üzerinde marka değeri artışı sağlamış, ayrıca D&AD 2019 ödül töreninde Nike'a Graphite Pencil (Gümüş Ödül) kazandırmıştır (Gazan, 2019).

Bazı Diğer Tartışmalı Pazarlama Kampanyaları

Başta Benetton'un pek çok kampanyası olmak üzere, Hans Brinker Hotel "Şikâyetlerinizi Görmezden Geldiğimiz için Üzgünüz", "Sizi Rahatsız Etme Konusunda Çok İyi Olduğumuz için Üzgünüz", H&M'in "Ormandaki En Havalı Maymun"⁸, Buckley's'in "Tadı Çok Kötü ama İşe Yarıyor", Cadbury Picnic Çikolata'nın "Lezzetli Çirkin", Dove'un "Gerçek Güzellik", Mothercare'in "Güzel, Değil mi?"⁹, Victoria's Secret'in "A Body for Every Body"¹⁰ kampanyaları tartışmalı kampanyalara örnek verilebilir. Bu kampanyalar, kampanyaların başlamasından itibaren gerek geleneksel gerekse sosyal medyada çok fazla ses getirmiş ve tartışılmış reklamlardır. Özellikle kadın bedeni (Mothercare ve Victoria's Secret) ve ırk (H&M -"Havalı Maymun") temalı reklamların sadece kampanya süresince değil, kampanya sonrasında dahi sıklıkla tartışmalara konu olduğu dikkat çekmektedir.

⁸ Bu reklamda siyahi bir çocuk üzerinde "ormandaki en havalı maymun" yazan bir kazak, yanındaki beyaz çocuk ise üzerinde "hayatta kalma uzmanı" yazan bir kazak giymektedir.

⁹ Mothercare'in bu reklamında, kucağında bebekleri olan anneler, doğum çatlakları, sezaryen izleri, doğum kiloları vurgulanacak şekilde gösterilmektedir.

¹⁰ Victoria's Secret (VS), son derece zayıf ve güzel vücutlu mankenleri ile hafızalara kazınmış ve mankenlerinin zayıflığı konusunda eleştirilmiş bir firmadır. VS'nin "A body for everybody" kampanyasında farklı vücutlarda farklı iç çamaşırları gösterilmektedir. Bununla beraber bu görselde şişman, selülitli vb. kadın vücutları yine de yer al(a)mamaktadır.

Şekil 7. Volkswagen "Küçük Düşün" Kampanyası (Bell, 2016)

Vodafone çekmiyormuş meğer!

📅 06/12/2011 📄 MAKALELER 💬 0 Comments

"Vodafone çekmiyormuş, Böyle bahanelere takılmayın!" diyen Vodafone, herkesten çok bu "çekmeme" meselesine takmış gözüküyor mu? Bir şirket kendi hakkındaki bir kanaate bu kadar "takmışsa" başkalarına "takmayın" demesi ne kadar inandırıcı olur insan düşünmeden edemiyor! Hakim oyuncuya saldıran, "meydan okuyan" bir marka, hakim firmanın kendi hakkındaki iddiasını başlığa taşırsa sizce o kampanyadan hayır gelir mi?..

Şekil 8. Vodafone'un "Vodafone Çekmiyormuş" Kampanyasına İlgili Pazarlama 3.0 İnternet Sitesinin Yorumu (2011)

Şekil 9. Avis "2 Numara" Reklam Kampanyası (Theo, 2015)

Şekil 10. Calsberg "Muhtemelen Dünyanın En İyi Birası Değil" Kampanyası (Fleming, 2019)

Şekil 11. Domino's'un "Domino's'un Tadı Karton Gibi" Kampanyası (Domino's Pizza, 2019)

Maliyetli Sinyalizasyon ve Kitle İletişim Araçları

McLuhan'ın ünlü kitabı "The medium is the message"¹¹ yayınlandığı dönemde büyük ses getirmiş, günümüzde de hala üzerinde tartışmaların sürdüğü bir eserdir. Eserin ana fikri iletilmek istenen mesaj kadar (belki mesajın kendisinden de çok) mesajın iletildiği aracın da önemli olduğudur. Bir mesajın gazetede, sosyal medyada, televizyonda, dergide ya da diğer başka bir ortamda yayınlanması mesaja farklı anlamlar katabilir.

Pazarlama iletişimde kanal seçimi bu anlamda oldukça önemlidir. Mesaj kadar mesajı iletmek için seçilen kitle iletişim aracının da mesajı alan kitle üzerinde etkisi vardır. Reklamveren, reklamında hedef kitlesi üzerinde olumsuz hisler uyandıracak, ürün ya da hizmetinin zayıf tarafını gösterecek riskli mesajlar kullanabilir. Bu, tam anlamıyla bir "maliyetli sinyalizasyon" örneğidir. Bununla beraber, reklamveren, mecra seçiminde de -az ya da çok- bir miktar riski göz önünde bulundurmak zorundadır. Zira mecraların da bir sinyal gücü vardır. Daha açık örnek vermek gerekirse; hâlihazırda bir maliyetli sinyalizasyon örneği sergileyen bir reklamın (örneğin "Vodafone Çekmiyormuş") televizyon gibi yüksek sinyalizasyon gücüne sahip bir mecra da yayınlanması reklamın tüketici üzerindeki etkisini daha da artırabilir. Bu şekilde kurgulanan bir reklam kampanyasında tüketiciye verilmek istenen mesaj şudur; firma (Vodafone) kendine o kadar güveniyordur ki, hem bu söylemi açık açık dile getirmekten ve bir reklam sloganı yapmaktan hem de bu reklamı etki gücü son derece yüksek olan bir mecradan yayınlamaktan çekinmiyordur.

Thinkbox ve house51 (2020) tarafından yapılan araştırma, sinyallerin reklam kanalları arasında nasıl farklılaştığını ve planlamacıların markaları için bunları en iyi şekilde nasıl kullanabileceklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma, 3.600 kişinin katıldığı nicel bir araştırmadır ve televizyon, gazete, dergi, radyo, sosyal medya ve video paylaşım siteleri özelinde gerçekleştirilmiş, karantina sebebi ile sinema ve ev dışı reklam araçları araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Tablo 2

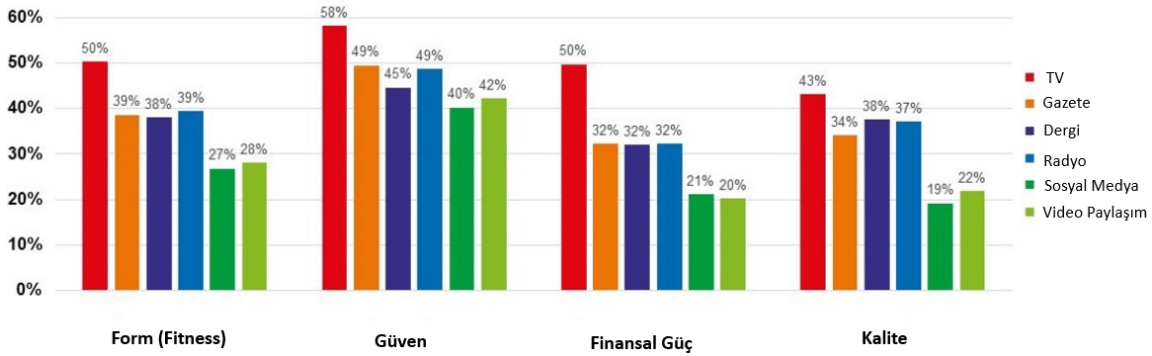
Kitle İletişim Araçlarının Sinyalizasyon İletme Güçleri

1	Reklam, "form" ve "sosyal" sinyalleri harekete geçirir.	Form sinyalleri finansal güç, ürün güveni ve kalite ile ilgilidir. Sosyal sinyaller ise şöhret, popülerlik ve başarı ile ilgilidir. Her ikisi de değerli sinyallerdir, ancak medyanın bu sinyalleri iletmeye yeteneği büyük ölçüde değişkenlik gösterir.
2	TV, test edilen tüm ürün kategorilerinde en güçlü form ve sosyal sinyalleri sağlamak ve her kategoride sosyal medya ve çevrimiçi videodan daha iyi performans göstermektedir.	Her bir medyadaki göreceli performans, kategoriye göre az değişiklik göstermektedir. Göreceli olarak en güçlü sinyal TV vasıtasıyla ve ağırlıklı olarak perakende, hızlı tüketim, mobil ağlar ve sigorta alanlarında görülmektedir. Sosyal medya ve video paylaşım siteleri, test edilen kategorilerde sinyal yönlendirme olasılığı en düşük reklam kanallarıdır. TV, genç izleyiciler de dâhil olmak üzere tüm yaş grupları için daha güçlü form ve sosyal sinyaller vermektedir.
3	TV'de reklam veren markaların finansal açıdan güçlü, kaliteli ve kendinden emin olarak algılanma olasılığı çok daha yüksektir.	TV reklamcılığının form sinyallerini yönlendirme yeteneği, test edilen diğer tüm kitle iletişim geride bırakmaktadır (ortalama % 36 daha güçlü). TV'de reklam veren markalar mali açıdan daha güçlü olarak derecelendirilmektedir.
4	TV reklamcılığı, markaların diğer herhangi bir mecradan daha fazla popülerlik ve başarı imajı aktarmasına yardımcı olmaktadır.	TV, sosyal sinyaller verme konusunda ortalamadan % 23 daha güçlüdür. TV reklamcılığı, markayı çok sayıda insanın satın aldığı algısı yaratmaktadır.
5	TV, dergi ve radyoda reklam veren markalar, verilen vaatleri yerine getirme konusunda "en güvenilir" olarak algılanmaktadır.	En güvenilir reklam aracı olarak TV (%30), dergi (%29) ve radyo (%28) görülmektedir. Marka güveni sağlamada en az başarılı olan mecra %19 ile video paylaşım siteleridir.

Kaynak: (Thinkbox ve house51, 2020)

¹¹ "Araç Mesajdır"

Çalışmada (Thinkbox ve house51, 2020) televizyonun bir iletişim aracı olarak baskınlığı açıkça görülmektedir. Çalışmada açıkça belirtilmemiş olsa da televizyonun hala en pahalı kitle iletişim aracı olması markaların hedef kitleye gönderdikleri sinyalin daha güçlü olmasını (markaları hedef kitle nezdinde daha güçlü göstermesi) sağlıyor olduğu fikrini destekleyebilir. Zira aynı araştırmada sosyal medya ve video paylaşım siteleri hedef kitle üzerinde -sinyalizasyon algısı olarak- en az etkiyi yaratmaktadır. Bu mecralar çoğu zaman bedava ya da diğer mecralara oranla daha düşük maliyetlidir. Dolayısıyla bir markanın ürün ya da hizmetini tanıtmak için daha pahalı mecralar seçmesi o markanın daha güçlü olduğunun bir göstergesidir.

Şekil 12. Mecralara göre algılanan sinyal (Thinkbox ve house51, 2020)

Çalışmada vurgulanan bir başka unsur da insanların TV reklamlarının daha görünür olduğunu düşünmeleri, dolayısıyla “ortak bilgi ve kültürel anlam” oluşturmada televizyonu en başarılı kitle iletişim aracı olarak gördükleridir. Bu nedenle de televizyon halen, popüler, kitleye hitap eden tüketici markaları oluşturmada en iyi yoldur (Thinkbox ve house51, 2020). Hayvanlar ve insanlar, riski azaltmak ve karar vermek için maliyetli sinyallerin sağladığı "psiko-mantık"a ve sosyal zekâya güvenir; içgüdüsel olarak en yüksek kaliteye ve en uygun seçeneğe doğru yönelir, bu kapsamda, sosyal medya ve video paylaşım platformları verimli görünse de bu platformlar, tüketicilerin riski azaltmasına ve marka tercihlerine olan güveni en üst düzeye çıkarmasına yardımcı olan bilgileri iletmede TV'den çok daha az etkilidir (Thinkbox ve house51, 2020).

Maliyetli Sinyalizasyon Teorisine Farklı Bir Bakış Açısı: Pratfall Etkisi, Hale Etkisi, Boynuz Etkisi

1966 yılında Aronson, Willerman ve Floyd tarafından ortaya konan Pratfall Etkisi, başkaları tarafından üstün/ yetkin olarak kabul edilen kişinin küçük hatalar yaptığında daha çekici algılanabileceğini, daha çok sevilabileceğini ifade etmektedir (1966). İlgili çalışmada, 48 erkek deneğe dört bant kaydından biri dinletilmiş; birinci kasette çok yetenekli bir insan, ikinci kasette ortalama yetenekli bir insan, üçüncü kasette beceriksizce utanç verici bir hata yapan yetenekli bir insan ve son kasette aynı hatayı yapan ortalama bir insan yer almıştır. Dinletilen kayıtlarda yetkin kişi kendisine sorulan sorulara yüzde 92 oranında doğru cevap verirken ortalama kişi yüzde 30 cevap vermiştir. Deney sonunda katılımcıların ses kaydını dinledikleri insan hakkındaki izlenimi incelendiğinde en çok sempati duyulan kişinin “küçük hata yapan yetkin kişi” olduğu bulunmuştur. Küçük hatalar yetkin insanları daha sempatik kılarken, ortalama insanları daha itici gösterebilmektedir.

Hale Etkisi (Halo Effect) ve Boynuz Etkisi (Horn Effect) insanoğlunun diğer kişilere karşı olan yargılarını etkileyen diğer bilişsel yanılardan ikisidir. Her iki etki de, kişilerin fiziksel özelliklerinin, diğer insanlar üzerinde yarattıkları yetkinlikleri ve sevilabilir algısını etkileyebildiğini açıklamaya çalışır.

Hale Etkisi genellikle Edward L. Thorndike ve Solomon Asch'in çalışmalarıyla açıklanmaktadır. Thorndike 1915 yılında yaptığı deneysel çalışmada öncelikle amirlerin astlarını özelliklerine göre sıralamasını istemiş

ardından memurların fiziksel özellikleri ile liderlik ve zeka gibi fiziksel olmayan özellikleri arasında (amirin bakış açısı ile) bir korelasyon olup olmadığını incelemiştir (1920). Thorndike yaptığı deneyin sonuçlarına dayanarak daha çekici, yapılı, uzun boylu astların amirleri tarafından “daha iyi” olarak nitelendirildiğini ortaya koymuştur. Solomon Asch ise 1946’da ilk izlenimin etkisini ortaya koyarak Hale Etkisi’ni destekleyen bir çalışma yapmıştır. Asch, deneyinde belirli bir kişi tanımlayan sıfatlardan oluşan iki liste kullanarak, birinci listede olumsuzdan olumsuza, ikinci listede ise olumsuzdan olumluya giden sıfatlar okumuştur. Katılımcıların deney konu kişiyi derecelendirirken sıfatların diziliminden etkilendiği, önce olumlu özelliklerle okunduğunda kişiyi daha olumlu değerlendirdiği görülmüştür (Asch, 1946). Her iki çalışma da ortaya koymaktadır ki insanların diğer kişiler hakkındaki izlenimi ve yargısı rasyonel olmayan etmenlerden etkilenmektedir. Örneğin yakışıklı / güzel olmak ile zekâ arasında, bilinen ve ispat edilmiş herhangi bir bilimsel korelasyon olmamasına rağmen yakışıklı / güzel insanlar daha zeki algılanabilmektedir. Yani güzellik bir hale etkisi yaratmaktadır. Boynuz Etkisi ise genel olarak Hale Etkisinin tam tersi olarak ifade edilebilir.

Pratfall, hale ve boynuz etkileri genellikle kişilerarası iletişim açısından ele alınsa da maliyetli sinyalizasyon açısından değerlendirildiğinde markaların hedef kitle tarafından olumlu/olumsuz algılanma nedenlerini de açıklayabilir. Dikkat edilirse maliyetli sinyalizasyon örneği olarak yukarıda yer alan markaların tümü belli bir hedef kitlesi olan, tanınmış markalardır. Bu durumun, markaların kusurlarını (!) kapattığı hatta tüketici nezdinde bu kusurların olumlu algılanmasına bile sebep olduğu düşüncesini doğurabilir. Elbette, bu çalışma kapsamında incelenen sınırlı sayıda örnekle böyle bir genellemeye gitmek “genelleme hatası (hasty generalization)”na sebep olabilir. Bu nedenle bu kapsamda yapılacak daha fazla çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Sonuç Yerine

Pazarlama kitaplarının pek çoğunda reklamın temel olarak 3 amaç taşıdığı belirtilir: bilgi vermek, ikna etmek ve hatırlatmak. Geleneksel reklamlar da pek çok şekilde tüketiciye hitap etmeye çalışır; sosyal kanıt, korkuya başvuru¹² (fear appeal), mizaha / cinselliğe başvuru, ünlü kullanımı, empati uyandırma, soruna çözüm (pain solution), az bulunurluk, referans, kanıt sunma ve daha pek çok yöntem bunlar arasında sayılabilir. Bununla beraber markaların zaman zaman, kendilerini zor durumda bırakacak, marka değerini düşürme riski taşıyan, tartışmalı kampanyalara da imza attığı görülmektedir. İşte bu kampanyalar, Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi’ne iyi birer örnek oluşturabilmektedir.

Açıktır ki maliyetli sinyalizasyon (adından da anlaşılacağı üzere) sadece hayvanlar ya da insanlar için değil markalar için de oldukça riskli bir sinyal verme yöntemidir, yani verilen mesaj, mesaj veren için ekstra bir maliyet yaratmaktadır. Finans jargonundaki “risk-getiri” terimi aslında maliyetli sinyalizasyonu da kısmen açıklamaktadır. “Risk-getiri” yaklaşımına göre bir yatırımdan elde edilen getiri miktarı ile o yatırımda üstlenilen risk miktarı arasındaki bir ilişki bulunmaktadır; getirinin artması arzu ediliyorsa göze alınması gereken risk de artmalıdır. Markaların da zaman zaman (risk olarak) maliyetli sinyalizasyonu bir iletişim yöntemi olarak kullandıkları görülmektedir. Alınan riskin boyutu, markanın bilinirliğine, hedef kitlesi tarafından sevilirliğine, markanın hedef kitlesinin demografisine, pazarlama iletişimin yapıldığı mecraya, hatta reklamın yapıldığı ülkenin siyasi yapısına bile bağlı olabilir; tüm bu etmenler deneysel olarak incelenmeye değerdir.

Bu çalışmanın amacı Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi ile ilgili Türkçe alanyazına katkıda bulunmak (zira İngilizce alanyazında teori ile ilgili çok çeşitli ve çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen, Türkçe alanyazında

¹² Pazarlamada, korku, mizah ve cinsellik kullanımı için kullanılan İngilizce “appeal” kelimesinin Türkçe alanyazında “çekicilik” olarak geçtiği de görülmektedir (“korku çekiciliği” gibi).

teori ile ilgili yapılmış çalışma neredeyse bulunmamaktadır) ve gerçek pazarlama iletişimi kampanyalarından örnek vererek teorinin daha iyi anlaşılabilmesidir. Bu çalışmada, maliyetli sinyalizasyonun teorisinin açıklanmasına ve pazarlama kampanyalarından örnek verilmesine ek olarak, pazarlama iletişimi kampanyaların yapıldığı kitle iletişim araçlarının sinyalizasyon üzerindeki etkisine de değinilmiştir.

Sınırlılıklar ve Gelecekteki Çalışmalar

Bir derleme mahiyetinde hazırlanmış olan bu çalışma, Maliyetli Sinyalizasyon Teorisinin gerçek hayatta pazarlama iletişiminde nasıl yansıdığı üzerine odaklanmıştır. Bütünleşik pazarlama iletişimi, sosyal medya iletişiminden reklama, direkt pazarlamadan etkinlik yönetimine kadar pek çok alanı kapsayan bir kavramdır. Bu çalışma dâhilinde ise Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi, pazarlama iletişimi, ağırlıklı olarak da reklam kampanyaları üzerinden ele alınmıştır. Çalışma dahilinde verilen kampanyaların seçiminde herhangi bir kriter kullanılmamıştır. Bu anlamda çalışmanın en önemli sınırlılıklarından biri bu; yani örnek / kampanya seçimidir. Maliyetli sinyalizasyonun başka alanlardaki örnekleri ele alınarak farklı ve daha geniş çaplı araştırmalar yapılabilir.

Bu çalışma bir araştırma değil bir derlemedir. Bu sebeple çalışmada nitel ya da nicel herhangi bir yöntem kullanılmamıştır. Alanyazın incelendiğinde görülecektir ki, hâlihazırda Maliyetli Sinyalizasyon Teorisi kapsamında, pazarlama alanında yapılmış son derece az sayıda bilimsel çalışma mevcuttur. Dolayısıyla bu konuda yapılacak nitel ya da nicel araştırmaların son derece ilgi çekici sonuçlar ortaya koyması muhtemeldir. Özellikle, iletişimde maliyetli sinyalizasyon kullanımının, marka / şirket imajına, kârına ve bilinirliğine katkısının somut sonuçlarla ortaya konması gerek bilimsel gerekse pratik açıdan katma değer yaratacaktır.

Kaynakça

- Al-Shawaf, L., & Lewis, D. (2018). *The Handicap Principle*. Shackelford T.K, Weekes-Shackelford V.A. içinde (Ed.), *Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science* içinde. New York: Springer.
- Aronson, E., Willerman, B., & Floyd, J. (1966). The effect of a pratfall on increasing interpersonal attractiveness. *Psychon. Science*, 4(6), 227-228.
- Asch, S. (1946). Forming impressions of personality. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 41(3), 258-290. doi.org/10.1037/h0055756
- Bain, M. (2020, 27 Aralık). Nike's Kaepernick ad is what happens when capitalism and activism collide. Erişim adresi: qz.com/1400583/modern-corporate-social-activism-looks-like-nikes-kaepernick-ad/
- Bell, J. (2020, 19 Mart). Thinking small: Tracing volkswagen's rebellious streak. Erişim adresi: wallpaper.com/lifestyle/how-volkswagen-changed-advertising-ugly-is-only-skin-deep
- Berr, J. (2020, 27 Aralık). Nike stock price reaches all-time high after Colin Kaepernick ad. Erişim adresi: cbsnews.com/news/nike-stock-price-reaches-all-time-high-despite-colin-kaepernick-ad-boycott/
- Bhattacharyya, S. (2020, 23 Kasım). Gillette ad sparks outrage among men-is this the best a man can get? Erişim adresi: thelogicalindian.com/opinion/gillette-ad-sparks-controversy/
- Bliege Bird, R., & Power, E. (2015). Prosocial signaling and cooperation among Martu Hunters. *Evolution and Human Behavior*, 36(5), 389-397. doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2015.02.003
- Callison, C., Merle, P., & Seltzer, T. (2014). Smart friendly liars: Public perception of public relations practitioners over time. *Public Relations Review*, 40, 829-831. doi.org/10.1016/j.pubrev.2014.09.003

- Domino's Pizza. (2020, 19 Marr). Domino's® pizza turnaround. Erişim adresi: [youtube.com/watch?v=AH5R56jILag&ab_channel=Domino%27sPizza](https://www.youtube.com/watch?v=AH5R56jILag&ab_channel=Domino%27sPizza)
- Fleming, M. (2020, 19 Mart). Carlsberg admits it probably isn't the best beer in the world as it overhauls the brand and the brew. Erişim adresi: [marketingweek.com/carlsberg-overhauls-brand-and-beer/](https://www.marketingweek.com/carlsberg-overhauls-brand-and-beer/)
- Gasp Agency. (2020, 12 Ekim). Is your brand messaging being undermined by the signals you are unwittingly giving off? Erişim adresi: <https://gasp.agency/blog/signalling-your-messaging-being-undermined-signals-you-are-unwittingly-giving>
- Gazan, O. (2020, 27 Aralık). Nike tepki çeken colin kaepernick'li reklamıyla satışlarını artırmayı başardı. Erişim adresi: [bigumigu.com/haber/nike-tepki-cekken-colin-kaepernickli-reklamıyla-satislarini-artirmayi-basardi/](https://www.bigumigu.com/haber/nike-tepki-cekken-colin-kaepernickli-reklamıyla-satislarini-artirmayi-basardi/)
- Gillette. (2020, 14 Eylül). The best men can be. Erişim adresi: <https://gillette.com/en-us/our-committment>
- Haislop, T. (2020, 27 Aralık). Colin Kaepernick kneeling timeline: How protests during the national anthem started a movement in the NFL. Erişim adresi: [sportingnews.com/us/nfl/news/colin-kaepernick-kneeling-protest-timeline/xktu6ka4diva1s5jxaylrcsse](https://www.sportingnews.com/us/nfl/news/colin-kaepernick-kneeling-protest-timeline/xktu6ka4diva1s5jxaylrcsse)
- Handley, L. (2020, 11 Ekim). Burger King's moldy whopper ad is dividing marketing experts. Erişim adresi: [cnbc.com/2020/02/20/burger-kings-moldy-whopper-ad-is-dividing-marketing-experts.html](https://www.cnbc.com/2020/02/20/burger-kings-moldy-whopper-ad-is-dividing-marketing-experts.html)
- Julian. (2020, 11 Ekim). Signaling as a service. Erişim adresi: [julian.digital/2020/03/28/signaling-as-a-service/](https://www.julian.digital/2020/03/28/signaling-as-a-service/)
- Martin, L. (2017). International institutions: Weak commitments and costly signals. *International Theory*, 9(3), 353-380. doi.org/10.1017/S1752971917000082
- Mercatus Center. (2020, Ekim11). Robin Hanson on signaling and self-deception (Ep. 35 — Live at Mason Econ). Erişim adresi: [medium.com/conversations-with-tyler/robin-hanson-tyler-cowen-signaling-the-elephant-in-the-brain-e1444b69baa7](https://www.medium.com/conversations-with-tyler/robin-hanson-tyler-cowen-signaling-the-elephant-in-the-brain-e1444b69baa7)
- Nike. (2020, 27 Aralık). twitter.com/MoBettaMo/status/1037471249239298050
- Pazarlama 3.0. (2020, 19 Mart). Vodafone çekmiyormuş meğer! Erişim adresi: [pazarlama30.com/vodafone-cekmiyormus-meger/](https://www.pazarlama30.com/vodafone-cekmiyormus-meger/)
- Seiffert-Brockmann, J. (2018). Public Relations as Costly Signaling. *68th Annual Conference of the International Communication Association (ICA)*. Prag.
- Smith, E., Bird, R., & Bird, D. (2003). The benefits of costly signalling: Meriam turtle hunters. *Behavioral Ecology*, 14(1), 116-126. doi:10.1093/beheco/14.1.116
- Soler, M., Batiste, F., & Cronk, L. (2014). In the eye (and ears) of the beholder: Receiver psychology and human signal design. *Evolutionary Anthropology*, 23, 136-145. doi: 10.1002/evan.21413
- statista. (2020, 9 Ekim). Global marketing services spending. Erişim adresi: [statista.com/statistics/282197/global-marketing-spending/](https://www.statista.com/statistics/282197/global-marketing-spending/)
- statista. (2020, 9 Ekim). PR industry market size worldwide. Erişim adresi: [statista.com/statistics/645836/public-relations-pr-revenue/](https://www.statista.com/statistics/645836/public-relations-pr-revenue/)
- Sutherland, R. (2020, 12 Mart). Costly signalling theory explained. Erişim adresi: twitter.com/rorysutherland/status/432093783858348032
- Theo, J. (2020, 18 Mart). We are Number Two but We Try Harder: The Underdog Narrative of Progressivism. Erişim adresi: [othmarstrombone.wordpress.com/2015/02/28/we-are-number-two-but-we-try-harder-the-underdog-narrative-of-progressivism/](https://www.othmarstrombone.wordpress.com/2015/02/28/we-are-number-two-but-we-try-harder-the-underdog-narrative-of-progressivism/)

- Thinkbox ve house51. (2020, 2 Ekim). Signalling success. Erişim adresi: thinkbox.tv/research/thinkbox-research/signalling-success/
- Thorndike, E. (1920). A constant error in psychological ratings. *Journal of Applied Psychology*, 4(1), 25-29. <https://doi.org/10.1037/h0071663>
- Zahavi, A., & Zahavi, A. (1997). *The handicap principle: A missing piece of darwin's puzzle*. New York: Oxford University Press.

Extended Abstract

Purpose

First put forward by Zahavi in 1975, the Handicap Principle started to be accepted more after the 90's (Zahavi & Zahavi, 1997, p. Xv). Al-Shawaf and Lewis explain the logic of the Handicap Principle as follows: animals have many handicaps, from body markings to behavior and communication, and these handicaps provide honest and reliable information about the animal. Costly signaling theory also applies for human; costly signals affect human perception, too.

It is seen that there is a serious gap in the Turkish literature regarding Costly Signaling Theory. In this review study, Costly Signaling Theory was examined and in line with this theory, marketing communication campaigns and the signaling power of mass media were examined. In the selection of the campaigns, no specific criteria were used and mainly the controversial marketing communication campaigns that could set an example for the theory were examined. In the study, the signaling power of the channels was also considered.

This review study will hopefully contribute to the Turkish literature on Costly Signaling Theory. The aim of the study is to provide a basis for future qualitative / quantitative studies on this subject for future researches.

Design, Methodology, and Findings

This study is not a research but a review. For this reason, no qualitative or quantitative method was used in the study.

Research Limitations

This review study, focuses on how Costly Signaling Theory is reflected in marketing communication in real life. Integrated marketing communication is a concept that covers many areas, from social media communication to advertising, direct marketing to event management, and so on. In this study, Costly Signaling Theory is handled in the context of marketing communication, mainly advertising campaigns. No criteria were used in the selection of the campaigns given within the study. In this sense, this is one of the most important limitations of the study.

Implications

Human beings give signals in many areas of daily life with many behaviors, communicates by means of signals. Robin Hanson states that 90 percent of human behavior can be explained by "signaling" (Mercatus Center, 2018). Indeed, many behaviors of people (especially people above a certain socioeconomic level), the purchasing behavior, can be explained by the signaling theory. For example, there is no difference between the

time display functions of a Rolex watch and a cheap watch. Similarly, people wear the t-shirt of their favorite band (subcultural commitment), play with the Rubik's Cube (intelligence), donate (visibility and altruism), wear products of famous sports brands (sportiveness and brand loyalty), buy expensive cars (luxury consumption and reputation, strive to go to The Ivy League schools (intelligence, dignity and elitism), and all of these are a message to the environment, a signalization (Julian, 2020).

The Costly Signaling Theory, which has shed light on a wide range of human behaviors from hunting behavior to religious rituals, is based on the idea that " Costly signaling rests on the idea that wasteful but highly visible traits and behaviors can be explained as honest indicators of underlying qualities that are otherwise difficult to detect (Soler , Batiste, & Cronk, 2014)".

In general, the budget spent on marketing communications is a subtle message to the customer. This message simply consists of this; the producer trusts the product or service it produces and offers this product or service at a certain cost. Rory Sutherland, president of Ogilvy England, expresses this situation with the following words:

"A consumer preference for buying advertised brands is perfectly rational. The manufacturer knows more about his product than you do, almost by definition. Therefore, the expensive act of advertising his own product is a reliable sign of his own confidence in it. It is like a race horse owner betting heavily on his own horse. Why would it be rational to disregard valuable information of that kind?" (Gasp Agency, 2017)

Most of the marketing communication campaigns focus on increasing the interest and trust in the product, service or producer by showing the positive characteristics of the product or service offered and / or the benefits to the consumer. However, there are also many controversial marketing campaigns showing the weaknesses or disadvantages of the products and/or services. In terms of costly signaling, such campaigns are both logical and unreasonable; In this sense, it is difficult to say that marketing communication professionals agree on the pros and cons of controversial campaigns. Among these campaigns include Burger King Moldy Burger, Gillette - The Best A Man Can Get, Nike – Believe in Something, and many more.

McLuhan's famous book "The medium is the message" made a tremendous impact at the time it was published and still does. The main idea of the book is that the medium through which the message is transmitted is as important as the message to be conveyed (perhaps more than the message itself). Broadcasting a message in a newspaper, social media, television, magazine or any other medium can add different meanings to the message.

Media selection in marketing communication is very important in this sense. The mass media chosen to convey the message has an impact on the audience. Research by Thinkbox and house51 (2020) aims to reveal how signals differ between advertising channels and how planners can best use them for their brands. The research is a quantitative study with 3,600 people participated and it was carried out specifically for television, newspaper, magazine, radio, social media and video sharing sites, cinema and outdoor advertising tools were not included in the study due to the quarantine. According to the study;

1. *“Advertising drives ‘fitness’ and ‘social’ signals.*
2. *TV drove the strongest fitness and social signals in all product categories tested and outperformed social media and online video across every category.*
3. *Brands which advertised on TV were significantly more likely to be perceived as financially strong, high quality and confident.*
4. *TV advertising helped brands convey popularity and success more than any other medium.*
5. *Brands advertising on TV, magazines and radio are perceived as most trusted to deliver on promises made” (Thinkbox ve house51, 2020)*

As the study suggests costly signaling also applies for the media.

Originality

The aim of this study is to contribute to the Turkish literature on costly signaling theory (although there are many studies on the theory in the English literature, there is almost no study about it in the Turkish literature) and to explain the theory better by giving examples from real marketing communication campaigns. In this study, in addition to explaining the Theory of Costly Signaling and giving examples from marketing campaigns, the effect of mass media is also examined in terms of signaling effect.

In most of the marketing books, it is stated that advertising has three basic purposes: to inform, to persuade and to remind. Traditional advertisements try to convey their messages via social proof, fear appeal, humor / sexuality appeal, celebrity endorsement, empathy, pain solution, scarcity, reference, evidence presentation and many other methods. However, from time to time, it is seen that the brands also make controversial campaigns that may put them in a difficult situation. These campaigns can serve as good examples of costly signaling theory.

Araştırmacı Katkısı: Şebnem Özdemir (%100).

Blurring Boundaries: Facebook Groups as Digital Teachers' Lounges for ELT Professionals¹

Ali Fuad SELVİ²

Submitted by: 03.01.2021

Accepted by: 14.02.2021

Article Type: Research Article

Abstract

Recent years have witnessed a rapid and widespread proliferation of information technologies and internet-based applications and platforms, commonly referred to as social media, which powerfully infused into almost every aspect of our lives, including teaching, teacher education and professional development. Departing from this premise, the current study provided a systematic analysis of Facebook groups serving as networks of professional development for ELT professionals in Turkey. The two-level analysis adopted lurking as a data collection strategy and thematic content analysis as an analytical lens. The macro analysis generated a corpus of these groups (n=55) and investigated how they positioned themselves by analyzing their group size, titles, descriptions and group cover photos. The micro analysis focused on two of the most influential groups and shed light on the actual activities in the form of posts occurring in these groups in June 2020 (n=189, n=1,063, respectively, and a total of n=1,252). The two-level analysis indicated that these groups could be defined as utilitarian (predominantly requesting information and/or providing supplementary docs, instructional videos, revision tests) and socially-oriented (social exchanges with like-minded colleagues). Thus, it could be argued that these groups serve primarily as professionally-focused spaces of socialization, like a digital teachers' lounge where teachers (coming from the same area of specialty) interact with each other, socialize but also discuss work, give or ask for help on a range of professional, administrative, logistical and administrative matters.

Keywords: Professional Development, Social Media, ELT Professionals, Facebook

Atf: Selvi, A. F. (2020). Blurring boundaries: Facebook groups as digital teachers' lounges for ELT professionals. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 251-272.

¹ Due to the nature of the study, informed consent or ethics committee approval was not required.

² Middle East Technical University Education and Humanities Teaching English as a Foreign Language Program, selvi@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1122-9770

Bulanıklaşan Sınırlar: İngilizce Öğretmenleri İçin Sanal Zümre Odaları Olarak Facebook Grupları

Ali Fuad SELVİ³

Başvuru Tarihi: 03.01.2021

Kabul Tarihi: 14.02.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Son yıllarda, sosyal medya olarak adlandırılan bilgi teknolojilerinin, internet tabanlı uygulamaların ve platformların öğretim, öğretmen eğitimi ve mesleki gelişim de dahil olmak üzere hayatımızın hemen hemen her alanına hızlı, yaygın ve güçlü bir şekilde nüfuzuna tanıklık etmekteyiz. Bu önermeden yola çıkarak, mevcut çalışma Türkiye'deki İngilizce öğretmenlerine mesleki gelişim ağları olarak hizmet veren Facebook gruplarının sistematik bir analizini yapmayı hedeflemektedir. Bu çalışmada kullanılan iki aşamalı analiz, gözlemlemeyi bir veri toplama stratejisi olarak ve tematik içerik analizini de analitik bir lens olarak benimsemektedir. İlk seviye olan makro analiz, bu grupların (n = 55) üye sayıları, grup isimleri, tanımları ve profil fotoğrafları yoluyla kendilerini nasıl konumlandıklarını analiz etmektedir. İkinci seviye olan mikro analiz ise ilgili gruplar arasında seçilen iki farklı grupta 2020 yılı Haziran ayında yapılan paylaşımlara (sırasıyla n=189, n=1063 ve toplam n=1252) odaklanarak grup içi etkinliklere ışık tutmaktadır. İki seviyeli analiz bizlere bu grupların faydacı (çoğunlukla bilgi veya öğretim videoları, revizyon testleri gibi dokümanlar isteme/paylaşma) ve sosyal merkezli (aynı mesleki temele, gündelik gerçekliğe sahip meslektaşlar arasında yapılan sosyal paylaşımlar) olarak tanımlanabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, bu grupların, (aynı uzmanlık alanından gelen) öğretmenleri bir araya getiren profesyonel odaklı sosyalleşme alanları ve aynı zamanda mesleki, lojistik ve idari konularda etkileşime girdikleri, tartışma ve paylaşımlar yaptıkları dijital zümre odaları gibi hizmet ettiği sonucuna varılabilir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Gelişim, Sosyal Media, İngilizce Öğretmenleri, Facebook

³ Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eğitim ve Beşeri Bilimler İngilizce Öğretmenliği Programı, selvi@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1122-9770

Introduction

What is the first thing that you do when you open our eyes in the morning and the last thing you do before going to sleep at night? Chances are, your answer to this question is “checking my social media account on my mobile device,” like millions of other people (Keating, 2017). Recent years have witnessed a rapid and widespread proliferation of information technologies and internet-based applications and platforms, commonly referred to as social media, which powerfully infused into almost every aspect of our lives (Selwyn & Stirling, 2016). These tools are now an indispensable part of modern everyday life (Miller et al., 2016) and became “the primary platform for many people’s engagement with the internet” (Selwyn & Stirling, 2016, p. 2). More interestingly, these tools transform our ingrained notions of about language, education, interpersonal communication, collaboration, and connection, eliminate the traditional barriers in communication such as time and space, and afford us with both tools and medium to generate, access, share, and exchange content (textual, visual, audiovisual or multimodal), and interacts with others (tag, comment, post, like, react).

Today, “from psychiatrists to education scholars, from biologists to mathematicians, it seems that the potential (and drawbacks) of social media are debated across disciplinary lines” (Veletsianos, 2016, p. 5). The omnipresence of these environments and their increasing utilization for pedagogical affordances (and constraints) (see Manca & Raineri, 2013 for a summary of these affordances) spurred great interest among scholars in a range of subfields in ELT, including second/foreign language pedagogy and assessment, second language acquisition (SLA), discourse analysis, computer-mediated communication (CMC), sociolinguistics, and language teacher education (see Reinhardt, 2019 for an overview of the utilization of social media in second and foreign language teaching and learning).

The use of social media platforms in education is not limited to supporting pedagogical practices. These environments also serve to be fertile grounds for pre- and in-service teacher education and professional development—facilitating enhanced interactions, developing (professional) identity, promoting a sense of community, spearheading collaboration, inducing discussions, serving as contexts for in-depth reflections, creating opportunities for feedback, serving as contexts of support in the processes of field experience, mentoring and continuing professional development (Aydın, 2012; Carpenter & Krutka, 2015; Iredale et al., 2020). These affordances are particularly important for those teachers who are interested in their professional development yet constantly grapple with the challenges of geographical remoteness and dispersion and limited instructional/professional resources (Patahuddin & Logan, 2019).

The current study is a response to the recent calls by Rodríguez-Hoyos, Haya and Fernández-Díaz (2015) and Manca and Raineri (2017) who underscored the importance of broadening the lines of research on social networking sites and including un(der)explored dimensions, such as informal professional development of language teachers. Taking this perspective into account, the overarching aim of this study is to systematically analyze Facebook groups for ELT professionals.

Social Media: What is it and What Does it Offer to Teachers?

As a result of the proliferation and rapid yet dynamic evolution of social media platforms, our understanding of what constitutes a social networking site and what it offers for its users has also shifted remarkably. Within the scope of this paper, the more recent and revisited definition by Ellison and Boyd (2013, p. 211) has been adopted:

A social network site is a networked communication platform in which participants 1) have uniquely identifiable profiles that consist of user-supplied content, content provided by other users, and/or system-level data; 2) can publicly articulate connections that can be viewed and traversed by others; and 3) can consume, produce, and/or interact with streams of user-generated content provided by their connections on the site.

These platforms offer a wide range of features and possibilities to its users—social networking sites (e.g., Facebook, Twitter), media sharing networks (e.g., Instagram, YouTube, TikTok), discussion forums (e.g., Reddit, Quora, Digg), consumer review platforms (e.g., Yelp, TripAdvisor), bookmarking and content curation (e.g., Pinterest, Flipboard), blogging and self-publishing (e.g., WordPress, Tumblr, Medium), among others (Foreman, 2017). Thus, as of January 2020, nearly 4 billion people stay connected using at least one of these platforms (Kemp, 2020).

Even though these environments have originally been created for socialization purposes, their value, significance, and prospects have gradually been recognized by educators. Inherent characteristics of social media platforms such as “networking,” “communication platform,” “content,” “connections,” and “consumption, production, and interaction with content/users,” in Ellison and Boyd’s (2013) terms, have all contributed to their repurposing as new and unorthodox alternatives of mainstream professional development (Bissessar, 2014). For all these reasons combined, educators are now utilizing social networking sites more than ever. More recently, the ongoing COVID-19 pandemic around the world brings about a set of unprecedented challenges for millions of learners, educators, and teacher educators. In this picture, online platforms and activities (including those that occur in social media) serve as transformative and adaptive responses ensuring the sustainability of continued professional development by connecting educators from separate locations with each other and offering an (in)formal and alternative professional development environment in a flexible way.

Facebook as an Informal Professional Development Space

Founded in 2004, with a corporate mission to “give people the power to build community and bring the world closer together,” Facebook operates under the principles of giving people a voice, serving everyone, building connecting and community, promoting economic opportunity and keeping people safe and protecting privacy (Facebook, n.d.). With more than 2 billion monthly active users, Facebook stands out as a prime social networking choice for people around the world, and Turkey is not an exception. As of January 2020, there are 62.07 million internet users in Turkey, accounting for nearly 65% of the entire population (Kemp, 2020). 54 millions of internet users (about 87%) in the country use social media platforms, which accounts for an additional 4.2% (or 2.2 million) change as compared to January 2019. Even though Facebook is now the fourth most used social media platform among the internet users aged 16 to 64 in Turkey (after YouTube, Instagram, and WhatsApp, respectively) (Kemp, 2020), its versatile nature and a range of applications allow its users to stay connected.

Since its inception, Facebook increasingly began to function as a transformative context for teaching and learning (and eventually pre-/in-service teacher education), and a fertile research ground for scholars interested in scrutinizing individuals, artifacts, connections, interactions, and processes therein. On the one hand, it offers opportunities for engagement in lifelong professional development (Staudt, St. Clair, & Martinez, 2013) and co-constructing shared repertoires (Lantz-Andersson, Lundin & Selwyn (2018) in a range of topics (Bissessar, 2014). On the other hand, it brings about challenges such as negotiating social pressures, privacy, and the separation of professional and professional life and identities therein (Fox & Bird, 2017). For some researchers, social networking sites (including Facebook) mean a process by which educators project their professional identity and build, maintain and stay connected with their professional network—known as

“educational networking” (Peña-Ayala, 2020). For others, it means a context within which educators generate, access, share, and exchange content (textual, visual, audiovisual or multimodal) and interact (tag, comment, post, like, react) with fellow educators in different places either synchronously or asynchronously—known as “virtual professional learning community” (Bedford, 2019) or “networked professional learning community” (Prenger, Poortman & Handelzalts, 2019). Considering that age demographics on Facebook indicate that the users between 25 and 54 years of age constitute the biggest group both globally (60%, Statista, 2021a) and locally (65.5%, Statista, 2021b), this platform stands out as a viable context of interaction, connectivity and professional development for professionals, including teachers.

These virtual communities of practice (vCoPs) for ELT professionals on Facebook, or Communities of Practice in Facebook or CoPiF (İ. Yıldırım, 2019), is the primary focus of the current inquiry and in line with the Networks of Practice framework (Ranieri, Manca & Fini, 2012)—an extension of Lave & Wenger’s (1991) Communities of Practice (CoP) that views professional development as socially situated processes embedded within an activity, context and culture in loosely regulated and coordinated networks. Thus, these groups are characterized by three fundamental elements: (1) joint enterprise (collective understanding of the phenomenon that brings together members, i.e., professional development in ELT), (2) mutuality (mutual engagement towards a particular issue, i.e., members invested in, interacting with and learning from each other), (3) shared repertoires (shared forms, ways, and processes of addressing professional matters, i.e., shared professional literature, background, contextual dynamics, and profession-specific vocabulary, among others) (Wenger, 2000). Manca and Rainieri (2013) adopt a more global perspective and categorize Facebook groups for teachers under two categories—generic and thematic groups. While the former refers to those groups in which teachers share their personal experiences related to various aspects of education, the latter refers to those groups with a particular focus, such as an instructional material exchange.

Parallel to the proliferation of research studies focusing on social media in the last decade, scholars in Turkey developed a growing interest in scrutinizing the role and importance of Facebook for teacher education and professional development in the local context. Current themes include Facebook as an instructional environment and communication channel with language users (Börekçi & Aydın, 2019; Delen, 2017; Ekoç, 2014; Özdemir, 2017), its effectiveness in pre-service teacher education courses (Demiraslan Çevik, Çelik & Haşlamam, 2014; Küçük & Şahin, 2013; Öztürk, 2015), and pre- and in-service teachers’ beliefs, usage habits, activities and development (Atmaca, 2014; Balçıklanlı, 2015; Biçen, Özdamlı & Uzunboylu, 2014; Cinkara & Yalçın Arslan, 2017; Sumuer, Esfer & Yıldırım, S., 2014). Nevertheless, even a quick overview of the studies conducted in the local context presents an incomplete and fragmented picture of the role, value, and impact of Facebook groups for professional development, especially in the field of ELT teacher education (with the exception of Deniz (2016) and Yıldırım, 2019)). The *contextual* (i.e., positioning of Facebook groups through macro-level analysis and activities and interactions therein through micro-level analysis) and *professional* foci (i.e., Facebook groups specifically for ELT professionals) adopted in the current study distinguish the present inquiry from other studies in the literature. Therefore, the current study aims to fill this gap in the literature by providing a systematic analysis of Facebook groups serving as networks of professional development for ELT professionals in Turkey. More specifically, it aims to investigate the following research questions—(1) How do Facebook groups established for ELT professionals in Turkey position themselves? (2) What types of activities and interactions occur in focal Facebook groups established for ELT professionals in Turkey?

Method

Data sources, collection, and analysis

The current inquiry was built upon a systematic collection of non-elicited data for archival purposes through non-participatory activity (known as “lurking”) for the purposes of descriptive interpretations of these observations (Nonnecke & Preece, 2000). This unobtrusive or passive immersive mode enables researchers to be “invisible onlookers” in a context-dependent fashion (Lenihan, 2011, p. 55) systematically observing, familiarizing themselves, and analyzing the culture in these digital spaces. Despite some criticism for not being truly ethnographic, this method has recently been adopted by scholars conducting investigations focusing on online communities for teachers (e.g., Bernard, Weiss & Abeles, 2018; Tønnessen, 2019). Considering the fact there is no significant difference between lurking and being a part of the community for most participants, these criticisms driven by traditional formulations of ethnography have been ignored within the scope of this project.

The research process began by preliminary and raw searches using the platform’s built-in search engine and various keywords (e.g., “İngilizce öğretmenleri,” “ELT Turkey,” “İngilizce Türkiye”) that would yield to the groups with potentially rich data to answer the research question under investigation (see Figure 1 below summarizing the process). The initial search resulted in a total of 164 groups.

Figure 1. Group Selection Process – A Global Overview

The list has been sorted, cleaned and analyzed using the following inclusion criteria: (1) *Relevance*: The groups for individual members, events, institutions or those related to ELT but not teachers and professional development have been eliminated from the study, (2) *Language of communication*: No language criterion was adopted, meaning that groups using either Turkish or English were included in the data analysis process. In the end, a total of 55 groups have been identified for the first phase of the study, which aims to portray a big picture snapshot of Facebook groups established for ELT professionals in Turkey.

Table 1
Coding Sample for Macro Analysis

Title	Size	Founded in	Type	URL	Group Cover Photo
ELT Group	50,000+	2010-2014	Private	[here comes the URL]	Saved

The focal groups for the second phase of the study (summarized in Table 2) which involves individual case analysis were chosen on the basis of the following criteria: *Focus* (the groups must be for ELT professionals), *size* (the groups must have the largest audience), *daily/monthly activities* (the groups must be the most active platforms on Facebook to promote professional development for ELT professionals) and *the presence of artifacts* (the groups should have textual, audiovisual and multimodal artifacts available for its members).

Table 2
Focal Facebook Groups (Ordered by Size)

Group	Group Size*	New Posts Today*	Posts in last 30 days*	Type
ELT Group 1	50,000+	3	175	Private
ELT Group 2	40,000+	33	1,080	Private

*All information about these groups is as of July 5, 2020.

The data reported in this study were drawn from two major sources: (1) the profile data of Facebook groups (e.g., title, group size, type, description, group cover photo, new posts today, posts in last 30 days, and URL) established for the professional development of ELT professionals in Turkey, (2) posts from the focal groups. Any data in Turkish were translated into English by the researcher. In this project, data have been collected, stored, and coded in an Excel sheet. The asynchronous nature of these groups enabled the researcher not just to collect data after it has been shared in these groups but also to verify data by making constant comparisons between the original source and the coding sheet. The data collection period lasted from June 1, 2020 to June 30, 2020 and resulted in a total of 1,252 posts in these groups. New data were collected and coded using the coding sheet (see Table 3 below) on a weekly basis. In order to prevent any miscoding, the coding sheet has been cross-checked at the end of the data collection process.

Table 3
Coding Sample for Micro Analysis

Group	Post	Content	Date	Likes	Comments	Code
ELT Group 1	[Here comes the English translation of the post]	Text + Hyperlink	June 1	3	0	Research

Data collected from Facebook groups established for ELT professionals in Turkey were analyzed through an iterative two-phased thematic content analysis (Krippendorff, 2018). This has been deemed appropriate as a methodological tool to handle a large quantity of data in the project, which eventually keeps the overarching focus of the project on the connections and activities in these spaces rather than on individuals *per se*. Aligned with the socially situated nature of connections, nodes of knowledge and activity in these spaces, thematic content analysis was useful in identifying patterns in the data in both macro- and micro-level analyses of the project (Braun & Clarke, 2006). Macro level analysis involved a bird-eye view to the data and focused on (1) providing descriptive data (i.e., size), and (2) identifying patterns in choices made by these groups in describing their stance (i.e., titles, descriptions and group cover photos). Micro-level analysis, on the other hand, took a closer look at these groups and their activity patterns (i.e., posts). The first phase of micro-level analysis involved the development of an initial thematic web of connections using a smaller sample (n=100) of posts, using the Braun and Clarke's (2006) widely adopted thematic analysis steps. The second phase involved a larger sample (n=1,252) validating the thematic categories developed in the first phase of the study.

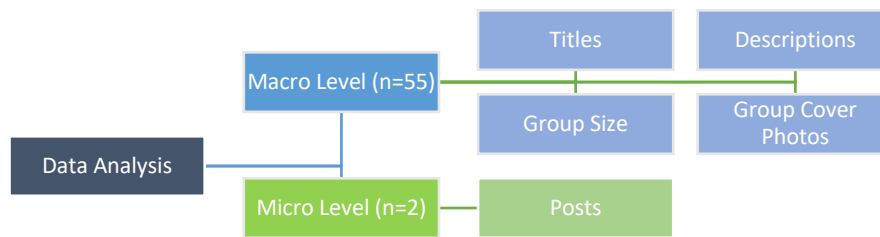

Figure 2. Data Sources and Levels of Analysis – An Overview

Ethical Considerations

Just like any research study, ethical considerations were taken into account (in)forming methodological decisions made throughout the research process. The recent interest in Facebook (or any online communities, for that matter) as a fertile ground for scholarly inquiry brings about a set of ethical dilemmas and responsibilities for researchers, which may be resolved only by critical decisions that adhere to the ethical guidelines established by professional/scholarly communities and/or organizations. Following the American Educational Research Association's (AERA) Ethical Guidelines (2011), we define the data available in these Facebook groups as "semi-public" since they are available to anyone who go through an easy membership process. Despite the fact that present study neither adopts a discourse analysis focus nor focuses on individual members in these groups, and the research process (and dissemination of research findings) does not pose any risks or conflicts of interest to the online communities under scrutiny (Coughlan & Perryman, 2015), any identifiable information in the study have been anonymized to protect these structures and the users participating therein. Considering that the data collected in the study are collected by observation of individuals in semi-public spaces and treated textually in an anonymized fashion (Willis, 2017), it is not classified as human subject research. Since the primary focus of this study is to observe and document patterns of activity, any identifiable personal information was either removed from the study or anonymized for further use. Furthermore, considering that a great bulk of these posts are in Turkish, their translation into English further facilitated the anonymity of these posts and their authors. Due to the nature of the study, informed consent or ethics committee approval was not required.

Results

Macro-Level Analysis

The purpose of the macro level analysis was to provide a global overview of these groups (determined by their size) and purpose (determined by their titles, description, and group cover photos). Collectively, these elements set the first impression for new and potential members.

Group characteristics: Size and titles

In all, 55 individual Facebook groups fulfilled the initial inclusion criteria (shown in Figure 1 earlier). The groups included in the study ranged in size from 358 to 55,136 members and had a median of 11,521 members (IQR 5,487-20,469). With the exception of one that adopted a Turkish-English title, the groups focused in this study predominantly adopted Turkish-only titles (92.7% or 51/55), while the rest relied on English in their titles (5.4% or 3/55). The most widely used words in the titles are "English teacher(s)" (n=40), "platform" (n=15), "paylaşım (sharing)" (n=14), and "ELT" (n=4). None of the groups have an explicit emphasis on "professional development" reflected in their titles. In sum, it could be argued that most of these groups defined

themselves in pragmatic terms, as sharing platforms for ELT professionals. As summarized in Table 4 below, when analyzed in greater detail based on their titles, the groups may be categorized using and extending Manca and Rainieri (2013)'s typology: (1) *generic groups* (40% or 22/55)—groups that do not specify their purpose in their titles (e.g., “English Teachers,” “English Language Teachers’ Group,” “I am an English teacher,” etc.), (2) *thematic groups* (60% or 33/55)—groups that specify their particular purpose in their titles (e.g., “Platform for Primary School English Teachers,” “Material Exchange Group for English Language Teachers,” etc.

Table 4
Categorization of Groups by Their Purpose

Types	Sub-Categories	Groups	Examples of Group Titles
Generic	n/a	40% (22/55)	English Teachers English Language Teachers’ Group
	Type/Level (middle school, private school, etc.)	32.7% (18/55)	High School English Teachers The Platform for Primary School English Teachers Private School English Teachers
Thematic	Professional matters (sharing materials, solidarity, etc.)	27.2% (15/55)	Material Exchange Group for English Language Teachers English Teachers Solidarity Group

When broken down for individual sub-groups, thematic groups include (2.a.) groups by level (high school, middle school, etc.) or type (private schools) accounting for 32.7% of the groups in this category (18/55), and (2.b.) groups by a professional matter (sharing materials, recruitment support in public schools, solidarity, etc.) accounting for 27.2% of the groups in this category (15/55).

Group characteristics: Purposes

Facebook groups feature a section called ‘About,’ which provides a succinct and introductory description of the group. A great majority of the groups identified and included in the current investigation (72.7% or 40/55) utilized this feature and included some kind of description outlining their overarching description. The rest of the groups (27.2% or 15/55) were discarded from the analysis due to either not having any text at all (12.7% or 7/55) or including minimal text that yields to no meaningful analysis (e.g., “English teachers,” “middle school English teachers,” etc.) (14.5% or 8/55). The linguistic choices in group descriptions are similar to that of in titles. In other words, most of the groups adopted Turkish to convey their descriptions (90% or 36/40), while others utilized either English (7.5% or 3/40) or bilingual (Turkish-English) descriptions (2.5% or 1/40). When analyzed more closely, the groups in the current investigation utilized their About pages for four main reasons. First and foremost, almost all groups defined themselves as spaces or platforms where ELT professionals can exchange materials/documents, news, events, resources, and ideas. This pragmatic nature of these groups are exemplified as follows: “Either a worksheet you produce, a creative project by your students, a book you love, a funny or interesting event that happened to you in your classes, an educational method you favor... i.e., anything that springs to your mind.” Second, a common pattern observed almost in the descriptions of every single group was that they made an explicit emphasis on the notion of community. Thus, expressions such as “not a group but a family,” “a common meeting point,” “a common denominator” are testaments to the collective nature of these groups. Exclusionary (e.g., “Parents and teachers specializing in other subjects are not accepted into the group”) and inclusionary statements (e.g., “Sometimes memes, sometimes jokes, but mostly posts related to our field”) define the parameters of the notion of ‘community.’ While the former brings

ELT professionals under one roof, the latter keeps them there by entertaining them. Third, many groups used their About page to define their ground rules for *inclusion* (e.g., “If you fail to share a proof of your role as a teacher with one of our administrators, your membership will not be approved”), *interaction* (e.g., “It is a crime to insult Mr. President, Mr. Prime Minister and other statesmen in the group's posts, and the person making such remarks will be responsible for these insults,” “Posts and comments involving hate crimes, targeting a particular ethnic or religious identity, prioritizing ideological stance or racial identity, provoking individuals/groups or leading to revenge, hatred, animosity are forbidden”), *participation* (e.g., “When posting, let’s be cognizant of and pay utmost respect to copyrights”), and *agreement* (e.g., “Anyone who joins the group is deemed to have accepted these rules”). These rules also include the consequences of not following group rules (e.g., warning for three times, deletion of the post, temporary/permanent expulsion from the group, or a legal lawsuit). Finally, groups also utilized their group description to provide the links for their website, social media presence in other platforms (e.g., YouTube, Instagram, Pinterest), and other related Facebook groups.

Group characteristics: Group profile photos

Similar to group titles, group cover photos reflect the deliberate choices of the group administrators and, at the same time, convey important meanings about the group. In other words, they give us ideas on the primary and/or secondary aspects to be foregrounded by these groups. A small portion of the groups in the study (9% or 5/55) did not have a customized group cover photo and, therefore, utilized the generic and default image provided by Facebook to portray their identity. The rest of the groups (91% or 50/55) use some kind of image, including visual and textual elements (see Table 5 below). When analyzed more closely, most of these groups view these images to convey a motto about their group/community (e.g., “Where we teach, learn and share”), communicate their title (e.g., “ELT Turkey”) and external connections (e.g., affiliated website links) and situate themselves within the local context (e.g., Turkish flag, a portrait of Mustafa Kemal Atatürk, a map of Turkey, etc.). In addition to these meaningful choices, many groups use images that are not connected to ELT teachers, education or teaching, in general (e.g., watermelon in a flowing river, a cute kitten, among others). Three possible scenarios may explain these choices: First, they may be careless visual choices by the group administrators. Second, since group cover photos appear as new posts in groups, these unrelated images may spearhead discussions often beyond the realm of professional scope of these groups and thereby offer a much wider sense of community. Finally, they may just be choices with intentions to generate positive feelings.

Table 5
The Themes of Group Profile Photos in the Study

Themes	(T)ext/(I)mage	n	Examples
Motto	T	22	High-quality ELT materials Together and towards a better future Where we teach, learn and share The Platform for English Language Teachers in Turkey
Group Title	T	18	ELT Turkey English Language Teachers Consulting Watermelon in a flowing river
Unrelated images	I	14	A cute kitten Five stars
Affiliated website link	T	10	[here comes the URL] [here comes the URL] Turkish flag
Local identity	I	9	A portrait of Mustafa Kemal Atatürk A map of Turkey
Commercial	I	7	ELT textbooks by various commercial publishers Children holding a banner
Children	I	7	Children jumping and smiling Children working on computers A notepad and a pen
Professional life	I	5	Teacher silhouettes in front of a blackboard Mobile devices, certificate, globe, and a graduation cap
Sense of community	I	3	A group of people on a table which has the word "English" underlined in yellow
Words	T	4	Teachers Welcome

Micro-level Analysis

The purpose of the macro level analysis was to provide a refined analysis of the activities in these groups. Facebook enables its users to engage in activities through various options: (1) posting something (a text, an image, a video, a hyperlink, a document or a combination of these), (2) liking a post, (3) commenting on a post, and (4) sharing a post. Therefore, the data for micro analysis (i.e., posts) came from two focal Facebook groups established for ELT professionals in Turkey.

Group posts: A global view

After removing duplicates, unavailable content, and broken links, the posts shared in the focal Facebook groups (n=189 and n=1,063, respectively, and a total of n=1,252) were coded for further analysis. With the exception of a few, all the posts and comments were in Turkish. The communication pattern and flow observed in these groups could be defined as *unidirectional* (92 posts (0.73%) received neither likes nor comments, 394 posts (31.4%) received no comments, 529 posts (42.2%) received ten or fewer comments).

If we define user activity on Facebook in terms of “likes” and “comments,” then a quick focus on these may reveal patterns about users. The posts that received top likes were (1) the group administrator announcing that he and his family were exposed to a person in his apartment building who tested positive for COVID-19 and therefore was quarantined (1,400+ likes), (2) a teacher’s comment on students’ absenteeism during the online teaching period (1,400+ likes), (3) the group administrator’s prediction about the online modality for

professional development (1,300+ likes), (4) the group administrator announcing the end of imposed quarantine period (1,200+ likes), and (5) nostalgia for obsolete coursebooks (1,100+ likes). On the other hand, the top posts that received the most comments were (1) the group administrator announcing that he and his family were exposed to a person in his apartment building who tested positive for COVID-19 and therefore was imposed a quarantine (969 comments), (2) the administrator asking for the age of first job placement (531 comments), (3) a teacher developing bilingual books (504 comments), (4) nostalgia for obsolete coursebooks (333 comments), and (5) people’s misconceptions about group members future careers (262 comments). Collectively, these figures revealed the mixed nature and purpose of these groups. In other words, even though professional characteristics (i.e., being an ELT professional) serve as the ultimate motivation (and indexed in the titles and descriptions of these groups, as well as content and discursal choices in the communication therein) that bring these users together in these online contexts, these spaces afford *social interaction* for *individuals* with a range of *personal and professional identities*. In that regard, these groups operate as “sociotechnical interaction networks” (Kling, McKim & King, 2003) in which boundaries, relations, (personal/professional) identities and learning are becoming increasingly blurred.

The posts shared in the focal Facebook groups also exhibited a variety and combination in terms of their structure (see Figure 3 below). The users in these groups utilize every single combination of features available to them.

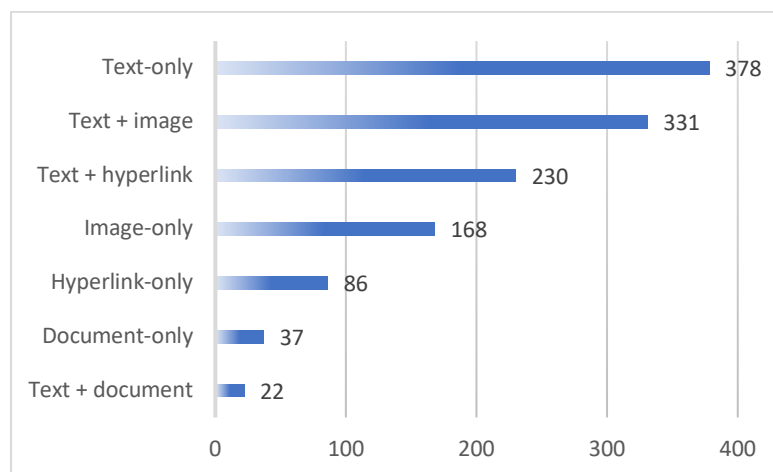

Figure 3. Types of Posts Shared in the Focal Facebook Groups

Two important points of considerations should be added to the discussion—First, even when the most liked (1,400+ likes) and most commented post (969 comments) were put under the microscope, they account only for 2.8% and 1.9%, respectively, of the members in the group within which these posts appeared. This means that a great majority of members in these groups are not observable participants in the groups’ activities, known as lurkers. Second, it is not possible to simply define the silent majority in these groups as nonparticipants or free-riders since the “impact” data (e.g., number of downloads, members’ utilization of the information and artifacts shared in these groups, etc.) were neither available and within the scope of the current project.

Group posts: Themes and subthemes

Thematic analysis conducted on posts shared in the focal Facebook groups resulted in a total of 10 themes and subthemes (see Table 6 below). Each of these themes could be perceived as various dimensions or distinct functions of these groups and need greater scrutiny.

Table 6
The Themes of Posts Shared in the Focal Facebook Groups

Themes	Subthemes	N	%
Social	Audiovisuals/videos for entertainment, community building, posts on social/political matters, nostalgia	420	33.5%
Administrative	Issues, questions, tutorials on the processes, platforms, and documents used by public school teachers, rules and regulations	232	18.5%
Assessment-oriented	Revision tests, online quizzes, updates/announcements on standardized tests, seeking external help on a test question	130	10.3%
Instructional	Teaching tip, student work, instructional videos, supplementary activities and materials, advice and help on instructional matters, obsolete instructional materials	114	9.1%
Professional development	Webinars, sharing personal views on professional matters, blog posts	111	8.8%
Miscellaneous	COVID-19-related updates/queries, updates from the admins, updates from schools	94	7.5%
Career-related	Job announcements, relocation advice, working conditions	54	4.3%
Personal	Various non-professional and personal matters	49	3.9%
Language-related	Language related questions, intercultural aspects of communication, translation	27	2.1%
Research-oriented	Invitation for participation, requests for books/articles	21	1.6%
TOTAL		1,252	100%

The great majority of the posts shared in the time period (n=420 or 33.5%) are **social** in their nature. They cover a range of subthemes including images, videos or hyperlinks shared for entertainment (e.g., baby panda eating fresh bamboo for lunch or an election campaign poster for the municipality of Mars featuring Elon Musk with a mustache), community building (e.g., sharing a song or an image of sunset, Father's Day celebration messages), posts on social/political matters (e.g., posts on Black Live Matters protests in the US, condemning the killing of a civilian boy killed by terrorists in Turkey), and nostalgia (e.g., old cassette players and Walkman). Even though no data were collected from group participants about their purposes for joining these groups, one of the administrators actually posed this to the audience in his group (receiving 67 likes, 117 comments). A great majority of the respondents (although representing 0.2% of the member body) highlighted the social and shared community aspect of this group using such keywords as "sincere," "fun," "being on the same wavelength," "being a big family," "getting information/instructional materials." Responding to one of the members, the group administrator underscored that their priority was primarily to create a community and secondarily exchanging other artifacts (e.g., instructional materials, documents, etc.). As a manifestation of this social bond, most of the group participants in these groups (as well as in other social spaces such as forums or other social networking sites such as Twitter) refer to each other as *zümrem/zümrecan* (my fellow colleague)—an inclusive lexical choice indexing and fostering membership in a community of practice and sociotechnical proximity.

Posts categorized as **administrative** (n=232 or 18.5%) covered a range of subthemes including issues, questions, tutorials on the processes, platforms, and documents used by public school teachers (e.g., the platform used by public school teachers for online teaching during the COVID-19 period, professional development seminar reports, group meeting minutes document), rules and regulations (e.g., rules governing maternity leave, an update on recent changes concerning the points accrued for various professional activities). Administrative posts, when combined with those under Social, account for more than half of the posts in the data set (n=652 or 52%).

Posts centred on **assessment** (n=130 or 10.3%) include a number of different subthemes such as revision tests (e.g., sample prep test for standardized exams), online quizzes (e.g., asking for unit tests or quizzes), updates/announcements on standardized tests (e.g., health advisory the partial curfew implemented in Turkey on the days of high school and university entrance exams), seeking external help on a test question (e.g., a teacher debating on the two options in a multiple-choice exam question). Since two major exams concerning ELT professionals happened in June, namely High School Entrance System (LGS) on June 20, and Higher Education Institutions Examination (YKS) on June 27, it could be assumed that the data set included a higher number and percentage of posts related to assessment as compared to other times of the year.

Posts focusing on **instructional matters** (n=114 or 9.1%) encompassed a number of subthemes including teaching tip (e.g., asking/giving tips on private tutoring), student work (e.g., a video showcasing a student performing an in-class task), instructional videos (e.g., YouTube links on various language points or (sub)skills), supplementary activities and materials (e.g., documents), advice and help on instructional matters (e.g., asking for materials/activities for a particular age and level), and nostalgia for obsolete instructional materials (e.g., a post about Hotline).

Posts related to **professional development** (n=111 or 8.8%) included announcements for webinars (e.g., a webinar on learner and teacher autonomy organized by Erciyes University ELT Society), sharing a personal view on a professional matter (e.g., members sharing and discussing on the public view that teachers work less and have long vacation periods; advice for novice teachers) and blog posts on various professional development topics (e.g., a blog post to how to help students learn English). Different from other themes, posts centered on professional development offer more opportunities for information exchange and participation.

Posts that are not covered by any of the themes in the study were coded as **miscellaneous** (n=94 or 7.5%). These posts included COVID-19-related updates/queries (e.g., the group administrator announcing that he and his family was exposed to a person in his apartment building who tested positive for COVID-19 and therefore was quarantined), updates from the admins (e.g., periodic welcomes of new members), updates from schools (e.g., teachers posting pictures of their school buildings). Normally, any miscellaneous category is expected to be rather small in scope and relative size. However, the unprecedented broader conditions imposed on the teachers in these groups by the ongoing pandemic and its ever-evolving implications drastically increased the number of posts in this category.

Career-related posts (n=54 or 4.3%) included subthemes such as job announcements (e.g., vacancies, mostly in private language schools), relocation advice (e.g., teachers asking for tips and suggestions on towns and cities that they soon will move), working conditions (e.g., calculations related to annual raises in 2020). Posts related to **personal matters** (n=49 or 3.9%) included various non-professional and personal matters (e.g., advice on schools for kids, seeking suggestions on a new mobile phone or laptop, or books for sale by individual group members). As its name suggests, the penultimate theme, **language-related** posts (n=27 or 2.1%), included subthemes such as language-related questions (e.g., looking for homophone examples in Turkish), intercultural aspects of communication (e.g., saying 'no' in various languages), translations (e.g., requests for translations or verifications on translated texts). The final theme, **research-oriented** posts (n=21 or 1.6%), included subthemes such as invitation for participation (e.g., looking for study participants for a study on satisfaction in and improvement of private schools), and requests for books or articles (e.g., looking for a book entitled *Literature in the language classroom: A resource book of ideas*).

Discussion and Conclusion

In essence, the current study aimed to portray the breadth and width of online communities of practice for ELT professionals in Turkey. To achieve this overarching goal, a two-level analysis through lurking as a data collection strategy and thematic content analysis as an analytical lens was deemed necessary to develop more robust results—First, the macro analysis (developing a corpus of these groups and analyzing their titles, description and group cover photos) described the overall scope of these communities. These groups position themselves as spaces exclusively for ELT professionals, pragmatic in nature, emphasizing the notion of the community through titles, group description, group profile photo. Second, the micro analysis (analyzing the activities occurring in two of the most influential groups in June 2020) shed light on the actual activities occurring in these groups. The nature of these groups could be defined as *utilitarian* (predominantly requesting information and/or providing supplementary docs, instructional videos, revision tests) and *socially-oriented* (social exchanges with like-minded colleagues), since these purposes account for every two out of three posts shared in these groups. Collectively, the findings indicate that these groups serve primarily as professionally focused spaces of socialization, like a digital teachers' lounge where teachers (coming from the same area of specialty) interact with each other, socialize but also discuss work, give or ask for help on a range of professional, administrative, logistical and administrative matters.

The findings in this study suggested that the Facebook groups for ELT professionals support the notion of VCoPs, corroborating earlier research in the literature (e.g., Peeters & Pretorius, 2020; Yıldırım, 2019). Even though the “community” is originally built upon professional “practices” (i.e., being an ELT professional), the content, scope and nature of interaction includes professional (e.g., professional development, career-related, etc.) as well as social (e.g., personal) motives. This “sociotechnical” (Kling, McKim & King, 2013) understanding of Facebook as a platform for “educational networking” (Peña-Ayala, 2020) suggests that the demarcation between the two (i.e., professional and social) becomes blurrier than ever. It could also be argued that Facebook environment (e.g., tools such as posts, comments, likes, reacts, tags, etc.) and transferrable user experiences therein make positive contributions to the formation of a VCoP. Social media comes with its own unique affordances and constraints. On the one hand, “it sometimes feels as if the social media landscape changes too quickly to fully grasp and leaves scholars permanently lagging behind” (Hogan & Quan-Haase, 2010, p. 309). On the other, the exponential growth and importance of these platforms for both pre- and in-service teachers (as well as their future learners, classrooms, and schools) will likely continue. Even though our conceptions of online communities for professional development are still at their infancy (Macià & García, 2016), the online communities organized in social networking platforms have the potential to transform the teaching discipline in general. To achieve this, we perhaps need to remember Rheingold (2012) who reminds us that “the future of digital culture—yours, mine, and ours—depends on how well we learn to use the media that have infiltrated, amplified, distracted, enriched, and complicated our lives” (p. 1).

Building the results of the current inquiry, the future directions in this area may focus on several points. First, the impact of those groups for ELT professionals for the personal and professional well-being of its members certainly needs more and more thorough investigation. Second, since a great majority of the group participants were not visible or active in group interactions, the notion of participation in these online communities certainly deserves more attention. Finally, thinking about and devising novel ways about learning, teaching, and teacher education/pr in the midst of the ongoing COVID-19 pandemic should be a high priority on the agenda for institutions and educational systems. Thus, it necessitates us to be nimble, resourceful, resilient, and responsive in the online world for the greater good of educators, individuals they work with, institutions they work for, and the societies therein.

References

- AERA (2011). *Code of Ethics*. http://www.aera.net/Portals/38/docs/About_AERA/CodeOfEthics%281%29.pdf
- Atmaca, Ç. (2014). To Facebook or not to Facebook? *International Journal of Arts & Sciences*, 7(6), 183-202. Retrieved from <http://www.universitypublications.net/ijas/0706/pdf/P4RS167.pdf>
- Aydın, S. (2012). A review of research on Facebook as an educational environment. *Education Technology Research and Development*, 60(6), 1093-1106. <https://doi.org/10.1007/s11423-012-9260-7>
- Balçıkınlı, C. (2015). Facebook in teacher education: Adoption, use and educational use. *International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology (IJEDICT)*, 11(3), 82-99. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1086653.pdf>
- Bedford, L. (2019). Using social media as a platform for a virtual professional learning community. *Online Learning*, 23(3), 120-136. <https://doi.org/10.24059/olj.v23i3.1538>
- Bernard, C. F., Weiss, L., & Abeles, H. (2018). Space to share: Interactions among music teachers in an online community of practice. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, (215), 75-94. <https://doi.org/10.5406/bulcouresmusedu.215.0075>
- Biçen, H., Özdamlı F., Uzunboylu, H. (2012). Online and blended learning approach on instructional multimedia development courses in teacher education. *Interactive Learning Environments*, 22(4), 529-548. <https://doi.org/10.1080/10494820.2012.682586>
- Bissessar, C. S. (2014). Facebook as an informal teacher professional development tool. *Australian Journal of Teacher Education*, 39(2), 121-135. <https://doi.org/10.14221/ajte.2014v39n2.9>
- Börekçi, R. & Aydın, S. (2019). Foreign language teachers' interactions with their students on Facebook. *Computer Assisted Language Learning*, 4(3), 217-239. <https://doi.org/10.1016/j.system.2013.12.001>
- Carpenter, J. P. & Krutka, D. G. (2015). Engagement through microblogging: Educator professional development via Twitter. *Professional Development in Education*, 41(4), 707-728. <https://doi.org/10.1080/19415257.2014.939294>
- Cinkara, E. & Yalçın Arslan, F. (2017). Content analysis of a Facebook group as a form of mentoring for EFL teachers. *English Language Teaching*, 10(3), 40-53. <https://doi.org/10.5539/elt.v10n3p40>
- Demiraslan Çevik, Y., Çelik, S., & Haşlamam, T. (2014). Teacher training through social networking platforms: A case study on Facebook. *Australasian Journal of Educational Technology*, 30(6), 714-727. <https://doi.org/10.14742/ajet.615>
- Delen, İ. (2017). Teaching argumentation by using Facebook groups. *International Journal of Instruction*, 10(1), 151-168. <https://doi.org/10.12973/iji.2017.10110a>
- Deniz, İ. D. (2016). *Öğretmen mesleki gelişim aracı olarak bir Facebook grubunun incelenmesi [An examination of a Facebook group as a teacher professional development tool]* (Unpublished master's thesis), Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Turkey.
- Ekoç, A. (2014). Facebook groups as a supporting tool for language classrooms. *The Turkish Online Journal of Distance Education*, 15, 18-26. <https://doi.org/10.17718/tojde.13403>
- Ellison, N. B. & Boyd, D. (2013). Sociality through social network sites. In W. H Dutton (Ed.), *The Oxford handbook of internet studies* (pp. 151-172). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199589074.013.0008>

- Facebook (n.d.). *Company info*. Retrieved July 5, 2020, from <https://about.fb.com/company-info/>
- Ford, L., Branch, G., & Moore, G. (2008). Formation of a virtual professional learning community in a combined local and distance doctoral cohort. *AACE Journal*, 16(2), 161-185. Retrieved from <https://www.learntechlib.org/primary/d/24249>
- Foreman, C. (2017). *10 types of social media and how each can benefit your business*. Retrieved July 5, 2020, from <https://blog.hootsuite.com/types-of-social-media/>
- Fox, A. & Bird, T. (2017). The challenge to professionals of using social media: Teachers in England negotiating personal-professional identities. *Education and Information Technologies*, 22(2), 647-675. <https://doi.org/10.1007/s10639-015-9442-0>
- Hogan, B. & Quan-Haase, A. (2010). Persistence and change in social media. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 30(5), 309-315. <https://doi.org/10.1177/0270467610380012>
- Iredale, A., Stapleford, K., Tremayne, D., Farrell, L., Holbrey, C., Sheridan-Ross, J. (2020). A review and synthesis of the use of social media in initial teacher education. *Technology, Pedagogy and Education*, 29(1), 19-34. <https://doi.org/10.1080/1475939x.2019.1693422>
- Keating, L. (2017). *Survey finds most people check their smartphones before getting out of bed in the morning*. Retrieved July 5, 2020, from <https://www.techtimes.com/articles/199967/20170302/survey-finds-people-check-smartphones-before-getting-out-bed.htm>
- Kemp, S. (2020). *Digital 2020: Turkey*. Retrieved July 5, 2020, from <https://datareportal.com/reports/digital-2020-turkey>
- Kling, R., McKim, G. & King, A. (2003). A bit more to it: Scholarly communication forums as socio-technical interaction networks. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 54(1), 47-67. <https://www.learntechlib.org/p/95586/>.
- Küçük, S., & Şahin, İ. (2013). From the perspective of Community of Inquiry framework: An examination of Facebook uses by pre-service teachers as a learning environment. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 12(2), 142-156. Retrieved from <http://www.tojet.net/articles/v12i2/12214.pdf>
- Lantz-Andersson, A., Lundin, M. & Selwyn, N. (2018). Twenty years of online teacher communities: A systematic review of formally-organized and informally-developed professional learning groups. *Teaching and Teacher Education*, 75(1), 302-315. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2018.07.008>
- Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lenihan, A. (2011). "Join our community of translators": Language ideologies and/in Facebook. In C. Thurlow & K. Mroczek (Eds.), *Digital discourse* (pp. 48-64). New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199795437.003.0003>
- Manca, S., & Ranieri, M. (2013). Is it a tool suitable for learning? A critical review of the literature on Facebook as a technology-enhanced learning environment. *Journal of Computer Assisted Learning*, 29(6), 487-504. <https://doi.org/10.1111/jcal.12007>
- Manca, S., & Ranieri, M. (2017). *Implications of social network sites for teaching and learning*. Where we are and where we want to go. *Education and Information Technologies*, 22(2), 605-622. <https://doi.org/10.1007/s10639-015-9429-x>

- Miller, D., Costa, E., Haynes, N., McDonald, T., Nicolescu, R., Sinanan, J., Spyer, J., Venkatraman, S., & Wang, X. (2016). *How the world changed social media*. London: UCL Press.
- Nonnecke, B. & Preece, J. (2000). *Lurker demographics: Counting the silent*. Proceedings of CHI 2000. The Hague: ACM. <https://doi.org/10.1145/332040.332409>
- Özdemir, E. (2017). Promoting EFL learners' intercultural communication effectiveness: a focus on Facebook. *Computer Assisted Language Learning*, 6, 510-528. <https://doi.org/10.1080/09588221.2017.1325907>
- Öztürk, E. (2015). Facebook as a new community of inquiry environment: An investigation in terms of academic achievement and motivation. *Journal of Baltic Science Education*, 14(1), 20-33. Retrieved from http://www.scientiasocialis.lt/jbse/files/pdf/vol14/20-33.Ozturk_JBSE_Vol.14_No.1.pdf
- Patahuddin, S. M., & Logan, T. (2019). Facebook as a mechanism for informal teacher professional learning in Indonesia. *Teacher Development*, 23(1), 101-120. <https://doi.org/10.1080/13664530.2018.1524787>
- Peeters, W., & Pretorius, M. (2020). Facebook or fail-book: Exploring “community” in a virtual community of practice. *ReCALL*, 32(3), 291-306. <https://doi.org/10.1017/S0958344020000099>
- Peña-Ayala A. (2020). *Educational networking: A novel discipline for improved learning based on social networks*. Cham, Switzerland: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-29973-6>
- Perryman, L.-A., & Coughlan, T. (2014). When two worlds don't collide: Can social curation address the marginalisation of open educational practices and resources from outside academia? *Journal of Interactive Media in Education*, 2014(2), Art. 3. <https://doi.org/10.5334/jime.ab>
- Prenger, R., Poortman, C. L., & Handelzalts, A. (2019). The effects of networked professional learning communities. *Journal of Teacher Education*, 70(5), 441-452. <https://doi.org/10.1177/0022487117753574>
- Ranieri, M., Manca, S. & Fini, A. (2012). Why (and how) do teachers engage in social networks? An exploratory study of professional use of Facebook and its implications for lifelong learning. *British Journal of Educational Technology*, 43(5), 754-769. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2012.01356.x>
- Reinhardt, J. (2019). Metaphors for social media-enhanced foreign language teaching and learning. *Foreign Language Annals*, 53(2), 234-242. <https://doi.org/10.1111/flan.12462>
- Rheingold, H. (2012). *Net smart*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Rodríguez-Hoyos, C., Haya, I & Fernández-Díaz, E. (2015). Research on SNS and education: The state of the art and its challenges. *Australasian Journal of Educational Technology*, 31(1), 100-111. <https://doi.org/10.14742/ajet.995>
- Rutherford, C. (2010). Facebook as a source of informal teacher professional development. *In education*, 16(1), 60-74. Retrieved from <https://journals.uregina.ca/ineducation/article/view/76/512>
- Selwyn, N. & Stirling, E. (2016). Social media and education ... now the dust has settled. *Learning, Media and Technology*, 41(1), 1-5. <https://doi.org/10.4324/9781315121697-intro>
- Statista (2021a). *Distribution of Facebook users worldwide as of January 2021, by age and gender*. <https://www.statista.com/statistics/376128/facebook-global-user-age-distribution/>
- Statista (2021b). *Distribution of Facebook users in Turkey as of January 2021, by age of users*. <https://www.statista.com/statistics/1030023/facebook-users-turkey/>

- Staudt, D., St. Clair, N., & Martinez, E. E. (2013). Using Facebook to support novice teachers. *The New Educator*, 9, 152-163. <https://doi.org/10.1080/1547688x.2013.778764>
- Sumuer, E., Esfer, S. & Yıldırım, S. (2014). Teachers' Facebook use: Their use habits, intensity, self-disclosure, privacy settings, and activities on Facebook. *Educational Studies*, 40(5), 537-553. <https://doi.org/10.1080/03055698.2014.952713>
- Tønnessen, L.G. (2019). *Facebook as a tool for teacher collaboration: A study of how Norwegian ESL teachers participate and share knowledge on social networking sites* (Unpublished master's thesis), Norwegian University of Science and Technology, Trondheim, Norway.
- Veletsianos, G. (2016). *Social media in academia*. New York: Routledge.
- Yıldırım, İ. (2019). Using Facebook groups to support teachers' professional development. *Technology, Pedagogy and Education*, 28(5), 589-609. <https://doi.org/10.1080/1475939x.2019.1686714>
- Wenger, E. (2000). Communities of practice and social learning systems. *Organization*, 7(2), 225-246. <https://doi.org/10.1177/135050840072002>

Genişletilmiş Özet

Amaç

Sosyal ağ siteleri bağlamında bilimsel araştırmalarının yabancı dil öğretmenlerin gayriresmi mesleki gelişimleri gibi keşfedilmemiş boyutlarını kapsayacak şekilde genişletilmesinin önemini vurgulayan Rodríguez-Hoyos, Haya ve Fernández-Díaz (2015) ile Manca ve Raineri'nin (2017) çağrılarına bir cevap olan bu çalışmanın temel amacı İngiliz dili öğretimi alanında görev yapmakta olan öğretmenler için kurulan Facebook gruplarının sistematik olarak incelenmesi ve analiz edilmesidir. Facebook gruplarının İngilizce öğretmenleri ve mesleki gelişimleri üzerindeki rolü, değeri ve etkisinin incelenmesi üzerine yerel bağlamda yapılan çalışmaların genel görünümü (Deniz (2016) ve Yıldırım, (2019) hariç olmak üzere) bizlere eksik ve parçalı bir resim ortaya koymaktadır. Bu gereksinim ve eksiklikten hareketle, mevcut çalışma Türkiye'deki İngilizce öğretmenleri için mesleki gelişim ağları olarak hizmet veren Facebook gruplarının sistematik bir analizini sağlayarak bu boşluğu doldurmayı ve şu araştırma sorularına cevap bulmayı amaçlamaktadır:

Türkiye'deki İngilizce öğretmenleri için kurulan Facebook grupları

- (1) kendilerini nasıl konumlandırıyor?
- (2) ne tür faaliyetlere ve etkileşimlere ev sahipliği yapıyor?

Tasarım ve Yöntem

Araştırma süreci, hedef sorulara yanıt vermesi muhtemel grupların tespitine yardımcı olacak çeşitli anahtar kelimeler (örn. "İngilizce Öğretmenleri", "ELT Türkiye", "İngilizce Türkiye") kullanılarak yapılan ön ve ham aramalarla başlamış ve bu aşamada toplamda 164 grup tespit edilmiştir. Makro-seviye analiz sürecine dahil edilmiş 55 grup aşağıdaki kriterler göz önünde bulundurularak tespit edilmiştir: (1) *uygunluk* (bireysel üyeler, etkinlikler, kurumlar için kurulan, İngilizce öğretimi ile ilgili olup öğretmenler veya mesleki gelişim ile ilgili

olmayan gruplar çalışmadan çıkartılmıştır), (2) *iletişim dili* (herhangi bir dil kriteri kullanılmamış olup, Türkçe veya İngilizce kullanan gruplar veri analiz sürecine dahil edilmiştir). Bu aşamadaki gruplar makro-seviye analize dahil edilmiştir. Mikro-seviye analize dahil edilecek odak grupların tespit edilebilmesi için şu kriterler gözetilmiştir: *odak* (gruplar aktif olarak görev yapmakta olan İngilizce öğretmenleri için kurulmuş olmalıdır), *boyut* (en büyük üye grubuna sahip gruplar olmalıdır), *günlük/aylık etkinlikler* (Facebook'taki en aktif platformlar olmalıdır), *paylaşımların varlığı* (metinsel, görsel-işitsel ve çok biçimli paylaşımlar bulunmalıdır). Mevcut araştırma, 2020 yılı Haziran ayı boyunca yapılan toplam 1,252 paylaşımın ve gruplar hakkında bilgilerin (örn. grup isimleri, boyutu, çeşidi, tanımı, ve grup profil fotoğrafı, gibi) açıklayıcı yorumlanması amacıyla (“lurking” veya “gizlenme” olarak da bilinen) katılımcı olmayan etkinlik yöntemiyle verilerin MS Excel dokümanında arşivlenerek sistematik bir şekilde toplanması üzerine inşa edilmiştir (Nonnecke & Preece, 2000).

Türkiye'deki İngilizce öğretmenleri için kurulan Facebook gruplarından toplanan veriler, yinelemeli iki aşamalı tematik içerik analizi ile analiz edilmiştir (Krippendorf, 2018). Makro-seviye analiz, verilere kuş bakışı bir bakış içermekte (1) açıklayıcı veriler sunmaya (boyut gibi) ve (2) bu grupların duruşlarını tanımlarken yaptıkları seçimlerdeki belli başlı kalıpları belirlemeye (örneğin, grup isimleri, açıklamaları ve grup profil fotoğrafları gibi) içerirken mikro-düzeyde analiz, bu gruplara ve etkinlik örgülerine (gruptaki paylaşımlara) daha yakından baktı. Bu çalışma, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Bulgular

Araştırmanın bulguları aşağıda listelenmiştir:

- Çalışma kapsamında incelenen grupların büyük bir çoğunluğu kendilerini “paylaşım platformu” olarak konumlandırmıştır.
- Manca ve Rainieri'nin (2013) tiplendirmesi kullanıldığında grupların %40'ını gene gruplar oluştururken büyük çoğunluğunu (%60) özel amaçlar için kurulan gruplar oluşturmaktadır (örn. İngilizce Öğretmenleri için Materyal Değişim Grubu)
- Facebook'un “Hakkında” özelliğini kullanarak kendilerini tanımlayan grupların büyük bir çoğunluğu
  - bunu Türkçe yapmış,
  - kendilerini İngilizce öğretmenleri için ders materyali, dokümanı, haberler, etkinlik, kaynak ve fikir alışverişinde bulunabileceği alanlar veya platformlar olarak konumlandırmış,
  - yaptıkları tanımda “topluluk” kavramına atıf yapmıştır.
- Facebook'un “profil fotoğrafı” özelliğini kullanarak kendilerini tanımlayan grupların büyük bir çoğunluğu metinsel-görsel öğeler kullanarak
  - “topluluk” kavramına atıf yapmış,
  - kendilerini yerel bağlamda konumlandırmıştır.
- Odak gruplarda yapılan paylaşımlar incelediğinde
  - iletişim biçiminin tek yönlü olduğu,
  - paylaşımların biçimsel çeşitlilik gösterdiği (yalnızca metinsel, metin + görsel, metin + bağlantı, yalnızca görsel, vs.),

- grup üye sayısı ile paylaşım etkinliği (beğenme ve yorumlama) arasında doğru bir orantı olmadığı,
- en belirgin paylaşım temalarının *sosyal* (eğlence odaklı görsel-işitsel ve videolar, topluluk olgusunu oluşturmaya yönelik paylaşımlar, sosyopolitik konularda paylaşımlar, nostaljik paylaşımlar), *idari* (özellikle devlet okulu öğretmenlerine has süreçler, platformlar, belgeler, kurallar ve yönetmeliklerle ilgili sorular-sorunlar), ve *ölçme-değerlendirme odaklı* (değerlendirme testleri, çevrimiçi sınavlar, standartlaştırılmış testlerle ilgili güncellemeler- duyurular, bir test sorusu için dışarıdan yardım arama) olduğu anlaşılmıştır.

İngilizce öğretmeni olarak görev yapan bireyler için kurulan Facebook gruplarının sistematik olarak incelenmesi neticesinde bu grupların aynı uzmanlık alanından gelen öğretmenleri bir araya getiren bu grupların *fyadacı* (çoğunlukla bilgi veya öğretim videoları, revizyon testleri gibi dokümanlar isteme/paylaşma) ve *sosyal merkezli* (aynı mesleki temele gündelik gerçekliğe sahip meslektaşlar arasında yapılan sosyal paylaşımlar) olarak tanımlanabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, bu grupların, (aynı uzmanlık alanından gelen) öğretmenleri bir araya getiren profesyonel odaklı sosyalleşme alanları ve aynı zamanda mesleki, idari, lojistik ve idari konularda etkileşime girdikleri, tartışma ve paylaşımlar yaptıkları dijital zümre odaları gibi hizmet ettiği sonucuna varılabilir.

Sınırlılıklar

Çalışmanın en temel sınırlılığı araştırma sürecinin 1 ay ile sınırlı olmuş olmasıdır. Her ne kadar çalışmanın temel bulguları konusunda net fikirler vermiş olsa da gelecekte yapılacak çalışmaların daha uzun soluklu yapılması verilerin derinleştirilmesi ve yapılacak çıkarımların sağlamlığı açısından çok daha uygun olacaktır. Ek olarak, çalışmanın kurgusu itibarıyla gözleme dayalı bir süreç izlenmiş ve bu gruplarda kurucu, yönetici, üye, paylaşımcı olarak farklı kimliklere sahip olan bireyler ile temas edilmemiştir. Gelecekte yapılacak çalışmaların bu açığı kapatacağı kanısındayım.

Öneriler (Teorik, Uygulama ve Sosyal)

Mevcut araştırmanın sonuçlarından hareketle bu alanda yakın gelecekte atılacak adımlar birkaç noktaya odaklanabilir. Birincisi, Facebook gruplarının (veya benzeri dijital alanların) İngilizce öğretmenlerinin bireysel ve mesleki iyi halleri üzerindeki etkisi hakkında çalışmaların gerek niceliksel, gerekse de niteliksel olarak artması gerekmektedir. İkincisi, İngilizce öğretmenleri için kurulan Facebook gruplarındaki katılımcılar ile grup etkinlikleri arasında doğru bir oran olmaması ve dolayısıyla grup üyelerinin büyük bir çoğunluğu grup etkileşimlerinde görünür veya aktif olmaması bu çevrimiçi topluluklarda “katılım” ve “topluluk” kavramlarının yakın mercek altına alınması gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Son olarak, COVID-19 pandemisi ile değişen ve dönüşen dünyada öğrenme, öğretme ve mesleki gelişim hakkında yeni yollar, roller, alanlar düşünmek ve geliştirmek, eğitim kurumları, öğretmen yetiştirme programları ve eğitim sistemlerinin gündeminde yüksek bir önceliğe sahip olmalıdır. Bu noktadan hareketle, çevrimiçi dünya beraberinde geleneksel yöntemlere ek olarak daha esnek, becerikli, dirençli ve duyarlı olmamızı gerektirir.

Özgün Değer

Çalışmanın özgün değeri birkaç noktada özetlenebilir. Birincisi, uluslararası bağlamda sosyal ağ platformları üzerine yapılan çalışmalarda keşfedilmemiş boyutları kapsayacak şekilde genişletilmesinin önemini vurgulayan çağrılara bir cevap nitelikte olmasıdır. Bununla bağlantılı olarak, yerel bağlamda sosyal medyanın bir alan ve araç olarak öğretmenlerin mesleki gelişimleri ve iyi halleri üzerindeki rolü, değeri ve etkisinin ortaya çıkmakta olan araştırmalara anlamlı bir katkı yapmasıdır. Dahası, dijital zümre odaları gibi hizmet eden bu gruplar özellikle COVID-19 pandemisi ile değişen ve dönüşen dünyada öğrenme ve öğretme süreçlerine ek olarak mesleki gelişim hakkında yeni yollar, roller, alanlar düşünme ve geliştirme konusunda karar vericilere bir çağrı niteliğindedir.

Araştırmacı Katkısı: Ali Fuad SELVİ (%100).

Acil Uzaktan Eğitim Sürecinin Analizi: Öne Çıkan Kavramlar, Sorunlar ve Çıkarılan Dersler¹

Sezan SEZGİN²

Başvuru Tarihi: 13.01.2021

Kabul Tarihi: 21.02.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

COVID-19 pandemi süreciyle birlikte, dünya üzerinde tüm yaş gruplarından yaklaşık bir buçuk milyar öğrenci yüz yüze eğitimden uzaktan eğitim faaliyetlerine geçiş yapmıştır. Acil uzaktan eğitim (AUE) olarak adlandırılan bu eğitsel tepki, pandemi sürecinin getirdiği eğitsel olumsuzluklara hızlı ve olumlu bir cevap vermiştir. Eğitimciler için, AUE süreçlerindeki paydaş deneyimleri ve gerçekleştirilen uygulamaların doğru yorumlanması, pandeminin olası ilerleyen dönemlerinde veya pandemi sonrası için sürdürülebilir ve planlı uzaktan eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi bağlamında kritik öneme sahiptir. Bu çalışmada COVID-19 pandemi sürecinde dünya genelinde yapılmış AUE araştırmaları içeriksel olarak analiz edilmiş, AUE sürecinde bazı betimsel-tanımlayıcı veriler, öne çıkan kavramlar, sorunlar, ve çözüm önerileri incelenmiştir. Araştırma kapsamında bilimsel makaleler, tam metin bildiriler ve bilimsel kitap bölümlerinden faydalanılmış, verilerin yorumlanması aşamasında gri literatürden de faydalanılmıştır. Araştırmada analiz edilen çalışmalar; SCOPUS, Web of Science, Science Direct, Emerald Insight, IEEE Xplore, ACM Digital Library, EBSCO host research databases (Academic Search Premier, H.W. Wilson, British Education Index, ERIC vb.), JSTOR ve Google Akademik veri tabanları aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma kapsamında toplamda 2535 araştırmaya ulaşılmış, bunların 252'si detaylı incelenerek 152'si analize dahil edilmiştir. Analiz sürecinde tematik analiz ve betimsel analizden yararlanılmıştır. Pandemi dönemi AUE sürecinde öne çıkan kavramlar beş, yaşanan sorun ve kısıtlar on bir ve çözüm önerileri ise altı ana tema altında kategorilendirilmiştir. Araştırma bulguları, pandemi döneminde AUE konu alanında gerçekleştirilen çalışmaların çoğunlukla yükseköğretim alanında ve genellikle gelişmiş ülkelerde yapıldığını göstermektedir. Bununla beraber dijital uçurumun öne çıkan kavram ve sorunlar başlıklarında öne çıkan gerçeklik olduğu görülmektedir. Çalışma sonucunda, araştırma kapsamında elde edilen bulgular dahilinde, planlı uzaktan eğitim faaliyetleri için farklı kategori ve içeriklerle ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Acil Uzaktan Eğitim, Açık ve Uzaktan Eğitim, COVID-19 Sürecinde Eğitim, Dijital Uçurum, Dijital Yeterlilikler

Atıf: Sezgin, S. (2021). Acil uzaktan eğitim sürecinin analizi: Öne çıkan kavramlar, sorunlar ve çıkarılan dersler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 273-296.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi, sezansezgin@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2068-2841

Analysis of the Emergency Remote Education Process: Featured Terms, Problems and Lessons Learned

Sezan SEZGİN³

Submitted by: 13.01.2021

Accepted by: 21.02.2021

Article Type: Research Article

Abstract

With the beginning of the COVID-19 pandemic process, approximately one and a half billion students from all age groups around the world have switched from face to face education to distance education activities. This educational response, called emergency remote education (ERE), has given a quick and positive response to the educational negativity brought about by the pandemic. For educators, stakeholder experiences in ERE processes and accurate interpretation of the practices carried out are critical in the context of sustainable and planned distance education activities for the possible later stages of pandemic or after pandemic. In this study, ERE research conducted worldwide during the COVID-19 pandemic process was analyzed contentwise and some descriptive data, prominent concepts, problems and solution proposals were examined in the ERE process. Within the scope of the research, gray literature was also used in the interpretation of the data used in scientific articles, full text conference papers and scientific book chapters. Studies analyzed in the study were gathered from; SCOPUS, Web of Science, Science Direct, Emerald Insight, IEEEExplore, ACM Digital Library, EBSCO host research databases (including Academic Search Premier, H.W. Wilson, British Education Index, ERIC et al.), JSTOR and Google Scholar databases. A total of 2535 researches were reached within the scope of the study, 252 of which were examined in detail and 152 were included in the analysis phase. Thematic analysis and descriptive analysis were used during the analysis process. The concepts that stand out in the pandemic ERE period are categorized under five, the problems & constraints experienced are categorized under eleven and solution proposals are categorized under six main themes. Research findings show that studies conducted in the field of ERE during pandemic were mostly conducted in the field of higher education and often in developed countries. However, it is seen that the digital divide is the reality that stands out in the context of the concepts emerged and problems experienced. As a result of the study, recommendations were made about different categories and content for planned distance education activities within the scope of the findings obtained within this research.

Keywords: *Emergency Remote Education, Open and Distance Education, Education in the COVID-19 Period, Digital Divide, Digital Competencies*

³ Burdur Mehmet Akif Ersoy University Faculty of Education Computer and Instructional Technologies Department, sezansezgin@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2068-2841

Giriş

Güney Asya’ da 2019’ un sonlarında hızla yayılarak salgına dönüşen yeni tip koronavirüsün etkileri hızla tüm dünyada yayılmış, salgın Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından Mart 2020’ de küresel bir pandemi olarak ilan edilmiştir. 21. yüzyılda, birçok teknolojik araç, donanım ve dijital yapı ile beraber, teknolojik gelişmişlik bakımından kendisini oldukça ileri bir seviyede gören ve tanımlayabilen insanlık, COVID-19 pandemisi olarak ilan edilen (DSÖ, 2020) salgın karşısında, içinde bulunduğu zaman dilimi içerisinde kitlesel olarak çaresiz kalmıştır. Salgının etkilerini kontrol altında tutabilmek için birçok ülke daha önce görülmemiş katı önlemler almaya çalışmış, ekonomik, eğitsel, beşeri alanlarda gerçekleştirilen birçok önemli etkinlik sekteye uğramıştır. Bunların yanında insanların günlük yaşam rutinlerinin de bu süreç içerisinde sertçe değiştiğini söylemek mümkündür. Süreçte karşımıza çıkan “yeni normal” kavramı bu yeni düzeni anlatmak ve içselleştirmek için kullanılmakta ve bazı zorunlu davranış değişikliklerini tasvir etmektedir.

Pandemi sürecinin başlangıcıyla birlikte, birçok okul, üniversite ve eğitim kurumu kapılarını süresiz olarak kapatmış, dünya üzerinde tüm yaş gruplarından yaklaşık bir buçuk milyar öğrenci yüz yüze eğitimden uzaktan eğitim faaliyetlerine geçiş yapmıştır (UNESCO, 2020a; UNICEF, 2020b). Acil uzaktan eğitim (AUE) olarak adlandırılan bu eğitsel tepki, pandemi sürecinin getirdiği eğitsel olumsuzluklara hızlı bir şekilde cevap vermiştir. Bu çalışmada COVID-19 pandemi sürecinde dünya genelinde yapılmış AUE araştırmaları içeriksel olarak analiz edilmiş, acil uzaktan eğitim sürecinde bazı tanımlayıcı veriler, öne çıkan kavramlar, sorunlar ve çözüm önerileri incelenmiştir.

Acil Uzaktan Eğitim (AUE)

Eğitim kurumlarının kapatılması, sosyal mesafe kuralları ve değişen kişisel/toplumsal hassasiyetlerle birlikte tüm dünyada, acil uzaktan eğitim olarak kavramlaştırılan süreç, baskın eğitim faaliyeti haline gelmiştir. Alanyazında, acil uzaktan öğretim veya acil uzaktan öğrenme olarak da karşımıza çıkabilen eğitsel süreçler, gerekli iletişim araçları kullanılarak tüm yaş gruplarında hızlı bir şekilde dünya genelinde uygulanmaya başlanmıştır. Bu süreçteki ana hedef ise, aksayan eğitsel faaliyetlere acil olarak geçici çözümler oluşturabilmektir. Bu geçici çözümler, aslında öğretici ve öğrenenleri çeşitli çevrimiçi teknolojiler yardımıyla hızlı bir şekilde bir araya getirme refleksi olarak tanımlanabilir. Bir başka deyişle bu süreç, planlı uzaktan eğitsel süreçler bağlamında düşünüldüğünde, mükemmel olması beklenmeyen eğitsel deneyimler sunan bir tamir süreci olarak değerlendirilebilir (Hodges ve diğerleri, 2020). Bu noktada üzerinde durulması gereken, “uzaktan eğitim” ve “acil uzaktan eğitim” kavramlarının birbirlerinden oldukça farklı kavramları yansıttığı gerçeğidir. Buna göre;

- Uzaktan eğitim planlı öğrenme-öğretme faaliyetleri içeren, birçok farklı bileşene sahip multi-disipliner bir eğitim ekosistemiyken, AUE ise pandemi sürecinin getirdiği “zorunluluktan doğmuş” (Bozkurt vd., 2020) bir öğretimsel iletişim yöntemidir.
- AUE, uzaktan eğitim gibi uzun vadeli sürdürülebilir bir öğrenme ekosistemi kurma amacıyla değildir. Bunun yerine kriz zamanlarında öğrenenlere geçici bir öğretimsel destek sunulmasını amaçlar.
- Uzaktan eğitim planlı, sistematik ve güçlü kuramsal temellere dayalı ve belirli öğrenme kültürlerine hitap edebilen bir sistemdir. AUE, kriz zamanlarında teknolojik araçların yardımıyla uzaktan erişimle öğrenme faaliyetlerini yüz yüze eğitime benzetme sürecidir.

COVID-19 pandemisiyle beraber tüm dünyada yoğun olarak uygulanmaya başlanan AUE faaliyetleri, bir taraftan önemli kazanımlar vadederken, diğer taraftan ise üzerinde durup düşünülmesi gereken problemleri de beraberinde getirmiştir. AUE sürecinin getirdiği yeni eğitimsel alışkanlıklar ve dahası yaşam stili, pandemi sonrası süreçte gerçekleştirilecek uzaktan veya yüz yüze eğitim faaliyetlerini derinden etkileyebilecek

deneyimler barındırır. Özellikle AUE sürecinde eğitimcilerin yaşadıkları içerik geliştirme, doğru teknolojileri bulma, öğrenme ve kullanma gibi sorunlar veya bu süreçte kişisel verilerin kullanımına bağlı gelişen etik endişeler uzun vadede uzaktan eğitime karşı bir direnç ve isteksizlik oluşmasına zemin hazırlayabilir. Bu açıdan bakıldığında, COVID-19 pandemi süreciyle birlikte hayatımıza giren AUE kavramı, planlı uzaktan eğitim kavramından ayrılabilmesi ve farklı bir kavramsal yapı içinde eğitim paydaşlarına anlatılabilirdir.

Birçok ülkede eğitim kurumlarının COVID-19 ile beraber gelen kriz ortamına hazırlıksız yakalandığı söylenebilir. Bunun nedeni ise açıkça, bu eğitim kurumlarının daha önce benzer bir felaket senaryosu veya deneyimle karşılaşmamış olmasıdır (Sangster, Stoner, ve Flood, 2020). Eğitim kurumlarıyla beraber birçok uzman, öğretmen, akademisyen veya velinin COVID-19 pandemisinin yarattığı etki karşısında yönetsel, teknolojik ve pedagojik olarak hazırlıksız olduğu, farklı ülkelerin AUE süreci yansımaları ile net olarak gözlemlenebilir. Bu konuda Bozkurt ve diğerleri (2020) ve Sangster, Stoner, ve Flood' un (2020) araştırma raporları önemli yansımalar sunmaktadır.

Problem Durumu

Özel veya kamusal belirli bir yönetim sisteminde acil durum/kriz yönetim aşamaları genel olarak Şekil 1' deki haliyle ifade edilebilir (Fakhrudin, Blanchard, ve Ragupathy, 2020; Khan, Vasilescu, ve Khan, 2008). Birçok disiplinde kriz yönetiminde kullanılabilen bu aşamalar, COVID-19 pandemisiyle birlikte yıkıma uğrayan ve kriz yaşayan eğitim sistemleri için de geçerli görülebilir. Buna göre COVID-19 pandemisinin oluşturduğu eğitsel kriz ortamı karşısında, ilk aşamada oluşan eğitsel tepki/cevap AUE faaliyetleridir. Bu faaliyetler önceden de belirtildiği gibi öğrenci, öğretmen ve öğrenme içeriklerini teknoloji ile hızlı bir şekilde bir araya getirilme çabası olarak nitelendirilebilir. Bu süreci takiben yeni alışkanlık ve yaşam normlarının yerleşmesi ve eğitsel olarak toparlanma periyodunda, AUE sürecinde karşılaşılan problemlerin tekrar yaşanmaması veya kısıtlanması için süreçte yaşanan sorunların veya iyi örneklerin tespit edilmesi gerekmektedir. Çeşitli akademik veritabanlarında gerçekleştirilen aramalarda pandemi dönemi uzaktan eğitim faaliyetlerini ele alan çok sayıda çalışma bulunmakta birlikte AUE sürecinin dikkat edilmesi gereken kavram, sorun ve çözüm önerilerini bütüncül olarak raporlamak önemli görülmektedir. Bu bağlamda, pandemi süreci veya sonrası eğitsel faaliyetlerin “yeniden planlanması ve inşaa edilmesi” aşaması ve olası bir sonraki krizde benzer sorunlara mazeretsiz şekilde hazırlıklı olunabilmesi, mevcut kavram ve sorunların doğru şekilde değerlendirilebilmesine bağlıdır.

Şekil 1. COVID-19 Eğitim Yönetimi Aşamaları (Khan, Vasilescu, ve Khan'dan (2008) uyarlanmıştır)

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma öncelikli olarak pandemi süreçlerinde gerçekleştirilen AUE faaliyetlerine ilişkin öne çıkan eğitsel kavramlar, yaşanan sorunlar ve eğitsel önerileri küresel düzeyde analiz ederek, ilgili sorun veya önerileri yerel ve küresel bağlamda izlemeyi/değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın temel hedefi elde edilen bulgulardan yararlanılarak, pandemi dönemi veya sonrasında gerçekleştirilecek planlı uzaktan eğitim faaliyetleri için tematik/kategorik önerileri bir araya getirmektir. Araştırma kapsamında aşağıda yer alan araştırma sorularına cevap aranmıştır.

1. AUE sürecinde öne çıkan eğitsel kavramlar nelerdir?
2. AUE sürecinde yaşanan olumsuz durum ve sorunlar nelerdir?
3. AUE süreci ve sonrası için araştırmacıların uzaktan eğitim ile ilgili önerileri nelerdir?

Yöntem

Bu çalışma, COVID-19 pandemi döneminde gerçekleştirilen acil uzaktan çalışmalarına ilişkin sistematik bir tarama/haritalama çalışmasıdır. Çalışmayla beraber pandemi süreci AUE faaliyetlerinin tematik olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

Araştırma Deseni

Sistematik tarama/haritalama çalışmaları öncelikli olarak belirli bir konu alanındaki “son durumu” özetleyen, bunu gerçekleştirmek için çeşitli betimsel/tanımlayıcı bilgileri kullanan spesifik bir metodolojidir (Clapton, Rutter, ve Shariff, 2009). Sistematik taramalar, konu alanındaki mevcut çalışmaları seçip katkılarını değerlendirme amacıyla ilgili çalışmaların analiz, sentez ve raporlamasını yapar. Sistematik haritalama çalışmaları genellikle bir konu alanının erken bilimsel gelişiminde kullanılır ve kanıta dayalı uygulamaların gerçekleştirilebilmesinde ilk basamak olarak kullanılabilir (Grant ve Booth 2009; Peters ve Wood, 2017; Petticrew ve Roberts, 2008). Bu çalışmada da pandemi dönemi mevcut AUE araştırmalarının durumu, yönelimler ve çeşitli dönemsel unsurlar incelenerek, pandemi ve sonrası planlı uzaktan eğitim faaliyetleri için araştırmacılara yol haritası oluşturulmaya çalışılmıştır.

Dahil Edilen Çalışmalar

Araştırma kapsamında bilimsel makaleler, tam metin bildiriler ve bilimsel kitap bölümlerinden faydalanılmış verilerin yorumlanması aşamasında gri literatürden de (genellikle bir hakem değerlendirmesinden geçmeyen ya da bilimsel yayın kriterlerini tam olarak sağlamayan magazin dergisi makaleleri, görüş yazıları, gazete haberleri vb.) faydalanılmıştır. Araştırmada analiz edilen çalışmalar; SCOPUS, Web of Science, Science Direct, Emerald Insight, IEEEExplore, ACM Digital Library, EBSCO host araştırma veritabanları (Academic Search Premier, H.W. Wilson, British Education Index, ERIC vd.), JSTOR ve Google Akademik veri tabanları aracılığıyla toplanmıştır (Tablo 1). Araştırmada, ilgili veritabanlarında gerçekleştirilen sorgular; “emergency remote AND (education OR teaching OR instruction OR learning) sorgusu ve Boolean operatörleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Sorgular başlık, anahtar kelime ve özetler düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak yalnızca 2019 ve 2020 tarihli araştırmalar incelenmiş ve dilsel bir kısıtlamaya gidilmemiştir. Bulunan çalışmalar arasında erişim sağlanabilen çalışmalar araştırmaya dahil edilmiştir. Bununla beraber kullanılan sorgu kelimelerini içerse de eğitim, öğrenme, öğretim ile ilgili olmayan belirli bir konuya odaklanmış çalışmalar (üretim, ekonomi, sağlık stratejisi vb.) araştırma dışında bırakılmıştır. Ayrıca sorguda belirtilse de sorgu sonuçlarında listelenen alan notları (field notes) ve özel sayı çağrılarını gibi metinler çalışma kapsamından çıkarılmıştır. Araştırmada etik ihlal yaratabilecek herhangi bir veri kullanılmamıştır.

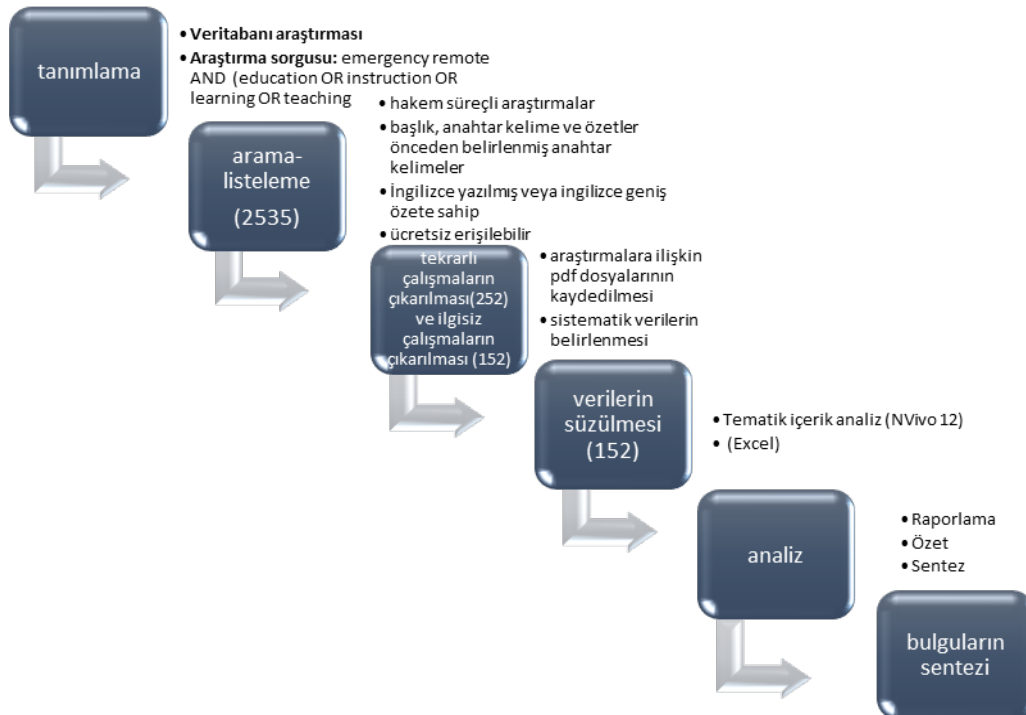
Tablo 1
Analize Dahil Edilen Çalışmalar ve Yararlanılan Veritabanları

Veritabanı	n
Web of Science	161
Science Direct	14
SCOPUS	316
Emerald Insight	512
IEEEExplore	166
ACM Digital Library	166
EBSCO host research databases	460
JSTOR	369
Google Akademik	371
Toplam	2535

Son durumda araştırmada 152 çalışma dahil edilmiştir. Dahil edilen çalışmaların 16'sı "acil uzaktan eğitim", 45'i "acil uzaktan öğrenme", 19'u "acil uzaktan öğretim (instruction)" ve 72' si ise "acil uzaktan öğretim (teaching)" arama terimleriyle bulunmuştur. Aynı çalışmada birden fazla arama sorgusu verisi yer alabilse de, pandemi döneminde genellikle "acil uzaktan öğretim (teaching) kavramının kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Veri Analizi

Verilerin analizinde tematik içerik analizi ve mümkün olduğu durumlarda da betimleyici analiz verileri (hedef konu alanları, ülkelere göre yayın yoğunluğu) kullanılmıştır. Araştırma kapsamında genel analiz ve raporlama süreci Şekil 2'de sunulmaktadır.

Şekil 2. Araştırma Süreci

Araştırmanın veri seçim sürecinde il olarak toplam 2535 çalışma listelenmiş, birbirini tekrar eden çalışmalar çıkarıldığında ise toplam 252 çalışma ilk analize dahil edilmiş, konu alanı ile ilgili olmayan çalışmalar dışarıda bırakıldığında ise son durumda 152 çalışma detaylı olarak analiz edilmiştir. Tematik analiz, bir veri setindeki olası temaları analiz etme, tanımlama ve raporlamaya yarayan, bağımsız nitel bir analiz yöntemidir (Braun ve Clarke, 2006, s.79). Bu yöntemde metinler üzerinde kodlama yapılarak kod kategorileri oluşturulur (Hsieh ve Shannon, 2005). Analiz aşamasında Nvivo 12 nitel analiz programından faydalanılmış, açık kodlama adımları takip edilmiştir. Öncelikli olarak veriler kavramsallaştırılmış, sistematik olarak sınıflandırılmıştır. Daha sonra ise ilgili sınıflandırmalara göre araştırma temaları belirlenmiştir (Strauss ve Corbin, 2008).

Geçerlik ve Güvenirlik / İnandırıcılık Sağlama Amacıyla Alınan Önlemler

Bu araştırmanın analiz sürecinde yazar ve diğer bir alan uzmanı tarafından kodlayıcılar arası (inter-rater) ve kodlayıcı içi (intra-rater) analiz tekrarı yöntemi kullanılarak araştırmanın güvenilirliğine katkıda bulunulmaya çalışılmıştır. Tematik kodlama gerçekleştirilen çalışmalarda, kod grubu ve temaların doğru oluşturulması oldukça önemlidir. Bu bağlamda araştırmacı ilk analizi gerçekleştirdikten 20 gün sonra analizi tekrarlamış ve ilk analiz kod grubu ve kategorilerine göre kodlayıcı içi güvenirlilik katsayısı belirlenmiştir. Bununla beraber araştırmaya dahil edilen çalışmaların % 10'u bir başka alan uzmanı tarafından önceden belirlenen kategorilere göre kodlanmış ve kodlayıcılar arası güvenirlilik katsayısı hesaplanmıştır. Kodlayıcılar arası ve içi güvenirlilik katsayıları hesaplanırken Cohen Kappa katsayısı kullanılmıştır. Araştırmanın analiz sürecinde elde edilen kodlayıcılar arası ve kodlayıcı içi güvenirlilik katsayıları sırasıyla $\kappa = 0.828$ ve $\kappa = 0.982$ olarak hesaplanmıştır. Bu değerler analiz birimleri arasında gerçekleştirilen eş kodlamalar arasında mükemmel uyum olduğunu işaret etmektedir (Landis ve Koch, 1977).

Sınırlılıklar

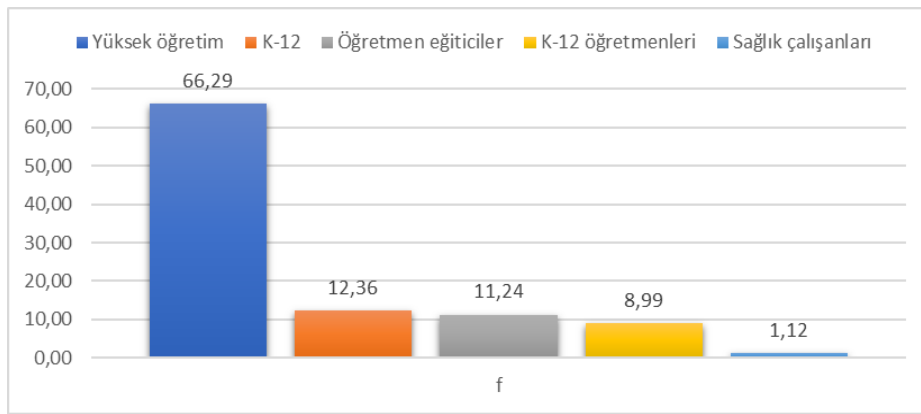
Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi çalışmanın yalnızca kısmi bir veri seti üzerinde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Araştırma kapsamında yalnızca giriş ve yöntem kısımlarında belirtilen veri tabanları kullanılmıştır. Bununla birlikte araştırmaya yalnızca AUE süreçlerini konu edinen çalışmalar dahil edilmiştir. Bunun nedeni ise COVID-19 pandemi dönemi eğitim süreçlerini içeren yaklaşık 20.000 çalışmaya ulaşılmış olmasıdır. Bu sayı, tematik olarak bu dönemde yapılan çalışmaların analizinin yapılmasını oldukça güçleştirmektedir. Bu bağlamda COVID-19 süreci uzaktan eğitim faaliyetlerini AUE olarak doğru tanımlayan çalışmalardan kısmi bir harita ortaya konulması uygun görülmüştür. Bununla birlikte araştırma, akademik dergilerde yayınlanan bilimsel makale, bildiri, kitap bölümleri ile sınırlıdır. Yorumlama aşamasında gri literatürden yararlanılsa da, bu çalışmalar analize dahil edilmemiştir. Buna ek olarak Google Akademik sorgusu yalnızca başlık düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Bu tür araştırmalarda bulunan bir diğer sınırlılık ise tematik içerik analizin nitel araştırmanın doğası ile ilgili ilerleme sürecidir. Kodlayıcı güvenirliliği hesaplandığında elde edilen katsayılar, tamamiyle kodların objektif şekilde oluşturulduğu anlamına gelmeyebilir (Loffe ve Yardley, 2004). Bu açıdan bakıldığında bulguların kalitesi, araştırmanın sunduğu ve çalışılan konuya katkı getirebilecek yeni ve farklı öngörülerini ile değerlendirilebilir (Krippendorff, 2004).

Bulgular ve Sonuç

Araştırmada gerçekleştirilen betimsel ve tematik analiz sonrasında, araştırma sorularından da yola çıkarak, pandemi dönemi uzaktan öğrenme deneyimleri, “öne çıkan kavramlar”, “sorunlar”, ve “öneriler” ana kategorilerinde incelenmiştir. Bunlarla beraber bazı basit tanımlayıcı veriler de sunulmuştur (hedef kitle, öne çıkan ülkeler). Elde edilen bulgulardan, “öne çıkan eğitsel kavramlar” beş kategori (Tablo 2), sorun ve olumsuzluklar ise 11 anatemata altında (Şekil 5) betimlenmiştir. Öneriler ise sonuç bölümünde diğer araştırma bulgularıyla da sentezlenerek altı kategoride sunulmuştur.

Çalışmaların Hedef Kitleleri

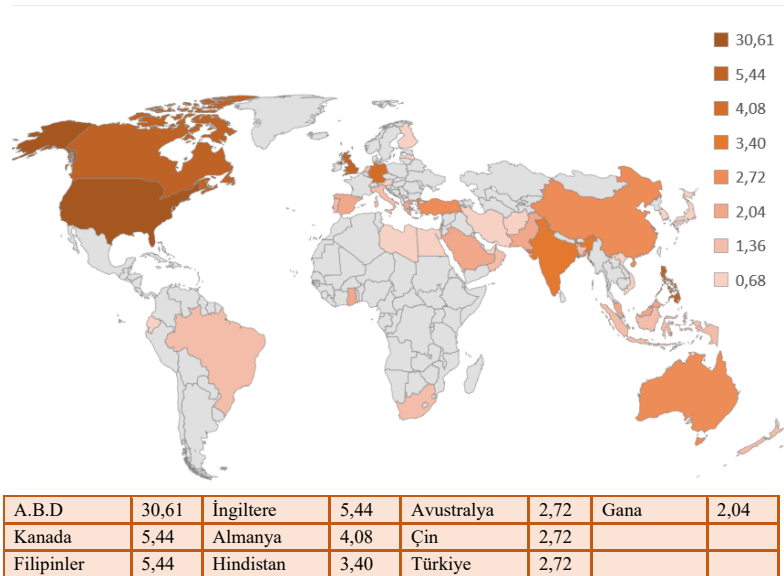
Araştırma kapsamında, pandemi dönemi “acil uzaktan öğretim” sürecinde gerçekleştirilen çalışmaların çoğunlukla yükseköğretim düzeyinde gerçekleştirildiği (% 66,29) gözlenmiştir. Spesifik hedef gruplarından öğretmen eğitimcilerin (% 11,24) de yükseköğretim bağlamında değerlendirilmesi ile, K-12 düzeyi (% 12,36) ve bu düzeyde görev alan hizmetiçi öğretmenlerin (% 8,99) eğitim deneyimlerini konu edinen çalışmaların azınlık olarak kaldığı görülmüştür. COVID-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitime geçen yaklaşık bir buçuk milyar öğrenenin büyük çoğunluğunun yükseköğretim düzeyi altında öğrenim gören öğrenenler olduğu düşünüldüğünde (Dünya Bankası, 2017) bu bulgu “beklenmedik” bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Elde edilen bulgudaki bu duruma acil uzaktan öğretim faaliyetlerine ilişkin başta yükseköğretimde başlayan dijital dönüşüm ve eğitim politikası değişikliklerine ilişkin yol haritalarının belirsizliği neden olmuş olabilir. Ayrıca yükseköğretim düzeyinde araştırma yapan akademisyenlerin pandemi sürecinde K-12 düzeyinde araştırma yürütme faaliyetlerinin sekteye uğramış olduğu da akılda tutulmalıdır.

Şekil 3. Araştırma Kapsamında Ele Alınan Çalışmaların Hedef Konu Alanları

AUE Döneminde Ülkelere Göre Yayın Yoğunluğu

Pandemi dönemi acil uzaktan öğretim çalışmaları yayının yapıldığı ülke bağlamında incelendiğinde çalışmaların A.B.D, Kanada, Filipinler, İngiltere ve Almanyanın başı çektiği ülkelerde yoğunlaştığı görülmüştür (Şekil 4).

Şekil 4. Acil Uzaktan Öğretim Döneminde Ülkelere Göre Yayın Yoğunluğu Yüzdeleri

Genellikle gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler (kişi başına düşen milli gelire göre) veya insani gelişme indeksine göre (Human Development Report, 2020) değerlendirildiğinde, önde gelen ülkelerin acil uzaktan öğretim sürecine ilişkin farklı perpektifleri ortaya koyarak disiplinler şeklinde ulusal eğitim süreçlerinin sürdürülebilir yapılarını korumak istedikleri yorumu yapılabilir.

AUE Sürecinde Öne Çıkan Kavramlar

Tablo 2

AUE Döneminde Öne Çıkan Eğitsel Kavramlar

Öğrenme Öğretme Süreç ve Yaklaşımları

Esnek öğrenme, hibrit öğrenme, Hyflex (hybrid flexible) öğrenme
Modüler esneklik
Dönüştürülmüş sınıflar & Çevrimiçi dönüştürülmüş sınıf modeli
Bilginin işbirlikli inşası & paradoksal öğrenme & Dragon Dreaming yöntemi
Topluluk oluşturma & Aidiet hissi & Sorgu toplulukları oluşturma
Teknolojik pedagojik alan bilgisi kavramsal çerçevesi
Yaparak öğrenme & Çevrimiçi sanal laboratuvarlar & Ev deney kitleri
Sanal bilim fuarı
“Önce öğrenenler” yaklaşımı
Süreç değerlendirme & Geçti-Kaldı notlandırması & Esnek not
Alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemleri
Evde okul & Ev merkezli oyun etkinlikleri
Empati & nöro-eğitim
Erişilebilirlik/Öğrenmede evrensel tasarım & uyarlanabilir tasarım & kapsayıcı pedagoji
Travma farkındalıklı eğitsel uygulamalar

Süreç Tasarımı

Devamlı destek & Geribildirim (Video geribildirim, hemen geribildirim, anonim geribildirim)
Tasarım için dar zaman
Öğretim videosu hazırlama
Podcast kullanımı
Bilişsel yük

Öğrenen-Öğreten Özellikleri & Öğrenme Değişkenleri

Dijital uçurum
Dijital okuryazarlık & Dijital pedagoji & Öğretenler için dijital beceriler
Tekno-stres, Sebepsiz devamsızlık
Adanmışlık & motivasyon & sürdürülebilirlik
Öğrenen otonomisi & sosyal ve duygusal yalnızlık
Travma
Öğrenme kayıplarının tespiti

Kurumsal Politika vb.

Dijital dönüşüm
Direnc & Yükseköğretimde vizyon yenilenmesi
Basılı kaynak gönderimi
Açıklık
Ulusal eğitsel materyal değişim platformları
Eğitsel televizyon kullanımı
Akademik dürüstlük & Hile önleme yazılımları

Diğer

Ailelerin değişen rol ve sorumlulukları & pozitif ebeveynlik
Öğretmen eğitimi & yetiştirme
Özel gereksinimli öğrenenlerin eğitimi
Telif ile ilgili kaygılar
Bilgi güvenliği

AUE süreci deneyimlerini yansıtan araştırmalarda vurgu yapılan/ön plana çıkan kavramları belirleyebilmek için, ilgili araştırmaların anahtar kelimeleri incelenmiş ancak yalnızca yazar anahtar kelimeleri ile sınırlı kalınmamıştır. Araştırmaya dahil edilen çalışmaların tamamı yazar tarafından otuz gün arayla hızlıca gözden geçirilmiş, kullanılan anahtar kelimelere ek olarak çalışmalarda vurgulanan anahtar kavramlar belirlenmiştir. Bu noktada yazar öne çıkan kavram analizi için kodlayıcı içi güvenilirliğinden yararlanılmış, Cohen kodlayıcı güvenilirliği katsayısı 0.985 olarak hesaplanmıştır. Tablo 2' de AUE döneminde öne çıkan eğitsel kavramlar listelenmiştir.

Öne çıkan kavramlar incelendiğinde AUE faaliyetleriyle başlayan süreçte özellikle esnek öğrenme, hibrit öğrenme ve hibrit esnek (Hyflex) öğrenme kavramlarının kullanımlarının arttığı göze çarpmaktadır. Bunlardan esnek öğrenme daha genel bir çevrimiçi öğrenme yapısını ifade eder. Öğrenenler esnek öğrenme ortamlarında zaman, mekan, öğrenme hızı gibi değişkenler bağlamında özgür olmakla birlikte, buna ek olarak ölçme, ders planı, içerik gibi konularda da esneklik söz konusudur (Houlden ve Veletsianos, 2020; Naidu, 2017). Hibrit öğrenme ise kampüs içi yüz yüze ve kampüs dışı çevrimiçi öğrenme faaliyetlerinin dönem içinde planlı bir yöntemle, aşamalı olarak bir arada kullanılmasını ifade etmektedir. Hibrit esnek (Hyflex) öğrenme ortamları, öğrenenlerin yüz yüze veya çevrimiçi olarak bir öğrenme sürecine /derse nasıl ne zaman ve nasıl katılacaklarını kendilerinin seçebildiği bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır.

AUE süreciyle birlikte çevrimiçi öğrenme süreçlerinin nasıl daha etkili ve verimli kullanılabileceği ile ilgili yaklaşımların ön plana çıkması oldukça doğaldır. Öğrenen ve öğretenler arasındaki etkileşimsel ve duygusal uzaklığın yer aldığı çevrimiçi öğrenme süreçlerinde, beklenen öğrenme ediniminde azalma yaşanabilir. Bu bağlamda dönüştürülmüş ve çevrimiçi dönüştürülmüş öğrenme yaklaşımı, çevrimiçi topluluk ve bu toplulukların sorgu temelli işe koşulması, öğrenen grupları arasında aidiyet hissi yaratılması, bilginin işbirlikçi olarak oluşturulmasına ve proje/tasarıma dayalı yaklaşımlar (paradoksal öğrenme, day dreaming yöntemi vb.), çevrimiçi ortamlarda alternatif “yaparak deneyerek öğrenme” yaklaşımları ve oyun temelli öğrenme-öğreme yaklaşımlarının kullanımı daha verimli çevrimiçi deneyimler için kritik öneme sahip olabilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise tüm bu süreç ve yaklaşımların AUE dönemi travma farkındalıklı olarak planlanabilmesi gerekliliğidir. İlgili dönemde “empati”, kurumlar, öğretenler ve öğrenenler için akılda bulundurulması gereken bir kavram olarak belirmektedir. Öğrenme-öğretme yaklaşımları kategorisindeki öne çıkan kavramlar genel olarak incelendiğinde öğrenen merkezli, öğrenenler için yüksek oranda esnek, ve geçiş döneminde kesin kısıtlara dayanmayan yaklaşımlara ilişkin kavramların daha çok vurgulandığı gözlenmiştir. Öne çıkan diğer kavramlar incelendiğinde kavramların; öğrenme süreci tasarımı, öğrenen-öğreten özellikleri, öğrenme değişkenleri ve kurumsal politikalarla ilgili kategorilerinde gruplandırılabilirliği görülmektedir.

Bu süreçte özellikle çevrimiçi içerik tasarımıyla ilgili unsurların nasıl doğru şekilde kullanılması gerektiği ve bu içeriklerin öğrenenlere farklı yöntemlerle nasıl ulaştırılabileceği konusuna da vurgu yapılmıştır. Modüler çevrimiçi ders tasarımı, ders videolarının uzunluğu, ders eğitmeninin görsel bulunmuşluğu, çevrimiçi toplantı ve videolarda ses unsurları, ders tasarımları gerçekleştirilirken geribildirim önemi, düşük internet hız ve kotaları için uygun formatların kullanımı (podcast vb.) konuları ön plana çıkmıştır. Ders tasarımlarından kaynaklanabilecek bilişsel yük kavramı da dikkat çekici bir konu olarak göze çarpmaktadır. İlgili tasarım süreçleri için ise öğretici ve uzmanların daha geniş zaman ihtiyaçlarına sürekli vurgu yapılmıştır. Bu durum ise aslında uzaktan eğitimde süreç ve öğrenme tasarımı etkinliklerinin uzman ekiplerce işbirlikli olarak gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda önemli bir ipucudur.

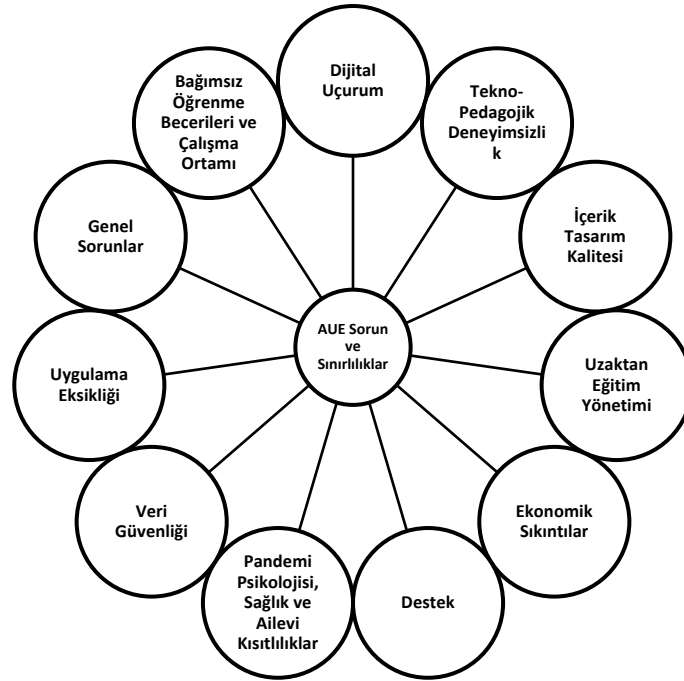
Öğrenen-öğreten özellikleri ve öğrenme değişkenleri kategorisinde öne çıkan konulardan dijital uçurum, genel olarak, çeşitli kısıtlardan dolayı (ekonomik, coğrafi vb.) bireyin teknolojiye ulaşamaması durumunu anlatır. Bunun yanında çevrimiçi içerik üretme veya bu içeriklere ulaşabilme becerisi, çevrimiçi ortamlarda pedagojik yaklaşım, dijital okuyazarlık ve bazı dijital becerilerin, bunların yanında (öğrenme sürecinin içine girildikten sonra) uzaktan öğrenme sürecine adanmışlık, motivasyon,ve sürdürülebilirlik, gibi konuların doğal olarak

AUE sürecinde öne çıkan kavramlardan olduğu görülebilir. Stres, tekno-stres, travma, depresyon gibi kavramlarının da AUE araştırmalarında en yoğun karşılaşılan kavramlardan olduğu belirlenmiştir.

Kurumsal politika kategorisinde öne çıkan konular genellikle dijital dönüşüm ve açıklık kavramları çerçevesinde çeşitlenmiştir. AUE döneminde ulusal eğitim politikalarının ve yükseköğretim kurumlarının uygulamaları, AUE sürecinde yaşanan öğrenme deneyimlerinde önemli belirleyiciler olarak karşımıza çıkmaktadır. AUE sürecinde, ebeveynlerin, çocuklarının eğitimi süreçlerinde değişen rol ve sorumlulukları, değişen rol ve sorumlulukları karşısında ebeveynlerin tutumları, bunlarla beraber tekno-pedagojik yeterlilikli öğretmen eğitimi, araştırmalarda öne çıkan stratejik konulardandır. Özel gereksinimli öğrenenlerin eğitiminde yaklaşım ve sorunlar, eğitim süreçlerinde kullanılan yazılımlar nedeniyle yaşanan telif ile ilgili kaygılar ve bilgi güvenliği, yine araştırmalarda önemle vurgulanan konular arasındadır.

AUE Sürecinde Yaşanan Sorun ve Sınırlılıklar

AUE sürecinde yaşanan sorun ve sınırlılıklar 11 anatemala altında 79 maddede ortaya konulmuştur.

Şekil 5. AUE Sürecinde Yaşanan Sorun ve Sınırlılıklar Anatemaları

Dijital uçurum

Bir önceki bölümde de belirtildiği üzere, dijital uçurum bilgisayar, internet gibi dijital teknoloji unsurlarına sahip olmamaktan kaynaklı (Warschauer, 2004) önemli bir bilgiye erişim kısıtıdır. Bu araştırmada elde edilen bulgular dijital uçurum tanımını genişletmek için kullanılabilir. AUE sürecinde internet bağlantısının kısıtlı (kotalı) olması, internet bant genişliğinin düşüklüğü neticesinde bazı çevrimiçi içerikleri yerinde ve zamanında görüntüleyememe, ekonomik imkansızlıklar (lisans/kullanım hakkı bağlamında) ya da bilgisayar donanım özelliklerinden dolayı bazı çevrimiçi araç veya materyalleri kullanamama, sık yaşanan elektrik kesintileri veya yine teknolojik cihaz noksanlığına bağlı olarak teknolojik araçların ailenin diğer bireyleriyle paylaşılması zorunluluğu, AUE döneminde öğrenme deneyimlerini derinden etkileyen dijital uçurum durumuna neden olmuştur.

Tablo 3

Dijital uçurum anateması

Kısıtlı internet bağlantısı
İnternet bant genişliğinin kırsal kesimlerde genel olarak azalması
Teknolojik cihaz noksanlığı
Donanım ve yazılım yetersizlikleri
Bazı çevrimiçi araç veya materyallerin kullanım hakları/lisans eksikliği
Kırsal kesimlerde sık yaşanan elektrik kesintileri
Teknolojik araçların ailenin diğer bireyleriyle paylaşılması zorunluluğu

---

Çevrimiçi öğrenmeye ilişkin tekno-pedagojik deneyimsizlik ve olumsuzluklar

Bu anatema altında yer alan “yaşanan sorun ve sınırlılıklar”, öğrenen ve öğretmenlerin çevrimiçi öğrenme-öğretme süreçlerine alışkanlık ve hazırbulunuşluklarıyla beraber değerlendirilebilir. Ancak ilgili sorun ve sınırlılıklar, temelde AUE sürecinde yaşanan zaman kısıtları ile, öğretmenler veya uzmanlar (eğitim uzmanları, akademisyen vb.) arasındaki uzaktan eğitim ile ilgili pedagojik bilginin ve etkileşim tasarımı bilgisinin zayıflığına da işaret etmektedir. Bulgular incelendiğinde öğrenen tarafında dijital okuryazarlık ve teknolojik okuryazarlık eksiklikleri rapor edilmemesi dikkat çekicidir.

Tablo 4

Çevrimiçi Öğrenmeye İlişkin Tekno-Pedagojik Deneyimsizlik ve Olumsuzluklar Anateması

Uzaktan eğitim deneyimi olmayan öğreticilerin teknolojik okuryazarlık ve pedagojik bilgi yetersizliği
Öğrenme motivasyonu ve adanmışlığı sağlama konusunda pedagojik yaklaşım eksiklikleri
Çok fazla ödev verilmesi sonucu motivasyon kaybı
Üretken öğrenme ortamları oluşturma ve öğrencilerle etkileşim kurabilme yetersizlikleri
Öğrenenleri farklı farklı öğrenme format, yaklaşım veya araçlarıyla destekleme eksikliği
Öğrenenleri geleneksel yöntemlerle değerlendirme eğilimi
Dijital içerik üretmenin zorluğu, bunun yanında çevrimiçi içerik hazırlama ve harmanlanmış eğitim süreçleri konusunda deneyimsizlik
Kısa sürede bir öğrenme yönetim sisteminde modüler tasarım yapabilmemenin zorluğu
Göz teması, vücut ifadesi, sınıf iklimi gibi eksiklikler neticesinde öğrenme-öğretme sürecine odaklanma problemi yaşama
Öğreticilerin kişiselleştirilmiş öğretimi tamamen devre dışı bırakmaları
Planlı ders dönemine uyulamaması
Öğrenen geribildirimi eksikliği

İçerik tasarım kalitesi

AUE sürecinde tüm öğrenme içeriği tasarımının hem kaliteli hem de hızla oluşturulması konusunda eğitim kurumlarında yüksek beklenti oluşturulmuştur. Uzaktan eğitim kurumları için yaşanan en büyük sorun kaliteli ve kapsamlı bir çevrimiçi içerik oluşturma konusunda yaşanmaktadır. Ders içeriğinin bire bir olarak çevrimiçi ortama aktarılması ile oluşturulan ansiklopedik içerik yapısı, donanıma da bağlı olabilecek video görüntü ve ses kalitesi, öğrenen dikkat süresine önem verilmeden hazırlanan video içerik süreleri AUE sürecinde yaşanan olumsuzluklardandır.

Tablo 5
İçerik Tasarım Kalitesi Anateması

Ansiklopedik içerik tasarımı
Eşzamansız videoların kalitesi
Ses kalitesi sorunları
Uzun ders videoları hazırlama
Etkili çevrimiçi öğretim tasarım örneklerinin eksikliği

Uzaktan eğitim yönetimi

AUE süreci öğrenenler, öğretenler ve aileler üzerinde derin etkiler bıraktığı gibi, eğitim kurumları üzerinde de zorunlu bir değişim - dönüşüm süreci başlatmıştır. Uzaktan eğitim süreçleriyle ilgili hızlı bir yol haritası oluşturma çabası, çevrimiçi teknoloji entegrasyonu, herkes için eğitim yaklaşımı çerçevesinde eğitim politika veya yönergelerin yeniden ele alınması zorunluluğu gibi konular, AUE sürecinde uzaktan eğitim yönetiminde yaşanan sorunların temellerini oluşturmaktadır.

Tablo 6
Uzaktan Eğitim Yönetimi Anateması

Kurumsal olarak yeni teknolojilere alışmanın zorluğu / direnç
Teknoloji ve öğretim süreçleriyle ilgili politika eksiklikleri, yönetsel yetersizlikler
Uzaktan eğitim araçları/sistemlerinin işe koşulmasında aşamasında zaman darlığı nedeniyle test süreci gerçekleştirilememesi
Azalan bütçe ve buna bağlı olarak yeni uzman personel ve aktif öğrenen alımının zorlaşması
Öğrenen ve öğreticiler için, kayıtlı içerik ve videolar yerine eş zamanlı derslerin zorunlu tutulması
Ölçme ve sınavlarla ilgili açık ve net bir vizyon olmaması
Mezuniyet, konser, kutlama gibi sosyal öğrenme ortamlarının eksikliği ve sanal etkinlik oluşturma konusunda kurum ve öğreticilerin eksiklikleri
Akademik dürüstlüğü sağlama konusunda yetersizlik ve güçlükler
Özel gereksinime ihtiyaç duyan öğrenenler için fırsat eşitliği sağlama
Özel gereksinime ihtiyaç duyan öğrenenlerin bakım ihtiyaçlarının artması

Ekonomik sıkıntılar

COVID-19 pandemi sürecinin yıkıcı etkileri kendini ekonomik alanda oldukça fazla hissettirmiştir. İş kaybı, hastalık süreci, evde bakım zorunlulukları, öğrenen ve eğitmen dolaşımının azalması (uluslararası değişim programları vb.), arzın ve talebin azalması gibi sorunlar AUE süreçlerinde de kendini göstermiştir. Bunların yanında bazı az gelişmiş veya gelişmekte ülkelerde yaşanabilen internet hizmetlerinin pahalılığı durumu bu dönemde ekonomik kısıtlılıklara sebep olabilmektedir. Aşağıda, incelenen araştırmalarda raporlanan bazı ekonomik zorluklar listelenmiştir.

Tablo 7
Ekonomik Sıkıntılar Anateması

İş kayıpları
Bazı aile ve öğrencilerde yaşanan gelir/iş kaybı sonrası üniversite harç ödemelerinde zorlanılması
Azalan özel destek-devlet desteği sonucu bütçe zorlukları
İnternetin pahalılığı

Bağımsız öğrenme becerileri ve çalışma ortamı

Çevrimiçi öğrenme, yüksek oranda bireylerin öz-düzenlemeli çalışma becerileri ve öğrenme motivasyonlarına bağlıdır. Bu doğrultuda öz-düzenleme becerisi eksikliği ve buna bağlı öğrenme/planlama eksiklikleri AUE sürecindeki öğretim tasarımı sorunlarıyla birlikte daha da belirgin hale gelmiş olabilir. Buna ek olarak AUE sürecinde zamandan bağımsız olma durumu birçok eğitim kurumu tarafından uygulanmamıştır. Araştırma bulguları, bu durumun genellikle evde oluşturulan öğrenme ortamlarında sorunlara neden olduğunu işaret etmektedir.

Tablo 8

Bağımsız Öğrenme Becerileri ve Çalışma Ortamı Anateması

Kişisel öğrenme planlaması eksikliği
Bağımsız öğrenme becerileri eksikliği
Disiplin eksikliği
Dikkat eksikliği
Zaman yönetimi
Evde yeterli çalışma alanı bulamama (fiziksel ortam kısıtları veya kalabalık kaynaklı)
Dağınık ev ortamı
Tam sessizliğin sağlanamadığı pandemi dönemi ev hali

Destek

Uzaktan eğitim süreçlerinde destek ve geribildirim, öğrenme ortamında genellikle kendi ile baş başa olan öğrenen için önemli bir öğretim-öğrenme tasarımı bileşenidir. AUE sürecinde bu konuda yaşanan sorun veya kısıtlılıklar aşağıda listelenmiştir.

Tablo 9

Destek Anateması

Duygusal/ruhsal destek yetersizliği
Eğitim kurumu organizasyonundan kaynaklanan, öğretici ve öğrenenler arasında yaşanan iletişim eksiklikleri
İletişim araçlarının kullanımı konusunda teknik destek eksikliği
Rehberlik ve destek servislerine erişememe
Aile duygusal desteğinin eksikliği
Eğitmenlere ulaşamama
Yönlendirici çevrimiçi içeriklerin azlığı/eksikliği
Aile ve çocuklar arasında dijital uçurum
Akran geribildirimi yetersizliği

Pandemi psikolojisi, sağlık ve ailevi kısıtlılıklar

Pandemi süreci, bireylerin günlük yaşantısında köklü değişikliklere neden olmuş, bireyler birçok konuda pandemi öncesi alışkanlık, yaşam rutini ve konfor alanlarından çıkmak zorunda kalmışlardır. İncelenen çalışmaların büyük çoğunluğunda hem öğrenen hem de eğitimciler tarafında stres, depresyon ve çeşitli kaygı bozuklukları rapor edilmiştir. Pandemi psikolojisi, aile yapıları ve değişen yaşam/sağlık koşulları AUE sürecinde de önemli etkiler oluşturmuştur. Bu dönemde, bireylerin eğitsel deneyimlerini etkileyen bazı konular aşağıda listelenmektedir.

Tablo 10

Pandemi Psikolojisi, Sağlık ve Ailevi Kısıtlılıklar Anateması

Pandemi sürecinde yaşanan stres, endişe, kaygı bozukluğu
Aileden birinin kaybı, kayıp korkusu
Duygusal yorgunluk
Yalnız yaşama
Bazı farklılıkların (etnik, cinsel, dini..vb) pandemi döneminde giderek zor yaşam koşulları oluşturması ve bununla mücadele
Teknoloji korkusu
Öğrenenlerin başka sorumluluklarının baş göstermesi; para kazanma mecburiyeti, aileye destek olma, hasta bakma...vb
Çocuğu olan öğretici veya öğrenenlerin sorumluluklarının çok artması ve zaman yönetiminin güçleşmesi

---

Veri güvenliği

Uzaktan eğitim süreçleri genel olarak kitlesel iletişimi destekleyebilen teknoloji bağlamı süreçlerdir. Dijital iletişim araçlarının kullanıldığı herhangi öğrenme-öğretme sürecinde ise bireylerin kişisel veya sistem kullanımlarına ait verilerinin yüzde yüz oranda gizli tutulabilmesi oldukça zor gözükmektedir. Bunun nedeni uzaktan eğitimde gerçekleştirilen hızlı teknoloji entegrasyonudur. Üzerinde düşünülmeden veya test edilmeden öğrenme süreçlerine entegre edilen araçlar veri güvenliği bağlamında risk oluşturabilir. Bu bağlamda; örneğin bazı Avrupa ülkeleri, Avrupa Birliği dışındaki bir ülkenin geliştirdiği çevrimiçi araçların kullanımını yasaklamaktadır. Bu durumun asıl nedeni ise veri güvenliği konusunda yaşanan hassasiyetlerdir.

Tablo 11

Veri Güvenliği Anateması

Veri güvenliği nedeniyle bölgesel yazılım veya çevrimiçi araç kısıtlamaları
Veri güvenliğini korumanın özellikle pandemi döneminde güçleşmesi

---

Uygulama eksikliği

Uzaktan eğitimde uzun yıllardır süre gelen önemli eleştirilerden biri, deneyim ve yaparak öğrenmeye dayalı yüz yüze aktivitelerin yerinin doldurulamadığı fikridir. İncelenen araştırmalardan elde edilen bulgular özellikle öğretmenlik, sağlık ve mühendislik alanlarında eğitim alan bireylerin eğitimlerinde uygulama eksikliklerinin daha belirgin olabileceğini işaret etmektedir.

Tablo 12

Uygulama Eksikliğine İlişkin Anatema

Staj ve öğretmenlik deneyimi eksikliği
Uygulamalı derslerin sürdürülmesi ile ilgili yaşanan kısıtlar
Çevrimiçi laboratuvar veya sanal laboratuvar eksiklikleri
Klinik deneyim ve staj eksikliği (sağlık sektörü)
Yaparak öğrenme ve deneyim isteyen mühendislik dersleri için yaşanan sorunlar

---

Genel sorunlar

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda pandemi dönemi AUE süreçlerine özgü, veya çevrimiçi öğrenmenin teknoloji odaklı yapısından kaynaklanan genel sorun / olumsuzluklar belirlenmiştir. Bu sorunların başında gerekli çevrimiçi pedagoji bilgisi ve teknolojik entegrasyon becerilerine sahip öğretmenlerin yetiştirilmesi konusu gelmektedir. Bunun yanında, mezuniyet tarihlerinin gecikmesi veya ötelenmesi sonucunda bireylerde iş hayatına başlayamama endişesi de oluşmaktadır. Bunlarla birlikte, teknoloji boyutunda, dünya genelinde kitlesel şekilde çevrimiçi araç kullanımı sonucunda yaşanan yoğunluğun yaşattığı bağlantı problemleri ve uyumluluk sorunları öne çıkmaktadır.

Tablo 13. Genel Sorunlar Anatomisi

Pandemi öncesi dönemde tekno-pedagojik yeterliliğe sahip öğretmen yetiştirme konusunda yaşanan eksiklikler
Uluslararası öğrenme-öğretme mobilitesinin azalması
Mezuniyet tarihlerinin gecikmesi veya ertelenmesi
Web konferans araçlarına talebin çok artmasıyla zaman zaman yaşanan bağlantı sorunları
Mobil telefonlarla sayfa görüntüleme ve işlevleriyle ilgili uyumluluk sorunu yaşayan öğrenme yönetim sistemleri
Araştırma projeleri ve desteklenen bilimsel projelerin durması/ertelenmesi
Her cihazda çalışabilen uygulama ve simlasyonlara duyulan ihtiyaç
Öğrenme yönetim sistemlerinin günlük kullanılan araçlar kadar (sosyal ağlar vb.) güçlü arayüzler sunmaması
Yaşam ortamlarının koşullarından dolayı, veya görünüşlerinden dolayı (hazırlanmak istememe, ev hali ile sınıfa katılma vb.) öğrenenlerin kameralarını kullanarak etkileşime girmek istememeleri

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma COVID-19 pandemi sürecinde gerçekleştirilen AUE faaliyetlerine ilişkin öne çıkan eğitsel kavramlar, yaşanan sorunlar ve eğitsel önerileri küresel düzeyde analiz ederek değerlendirmeyi amaçlamıştır. Araştırma kapsamında AUE sürecinde gerçekleştirilen çalışmaların büyük çoğunluğunun yükseköğretim düzeyinde gerçekleştirilmiş olduğu, A.B.D' nin yayın yoğunluğu açısından diğer ülkelere göre önemli oranda önde olduğu belirlenmiştir. Öne çıkan eğitsel kavramlar , süreçte yaşanan sorunlar ve öneriler incelendiğinde ise farklı kategori ve anatomalar altında spesifik bulgulara ulaşılmıştır.

COVID-19 pandemi döneminde gerçekleştirilmiş AUE algısını içselleştirmiş çalışmalar incelendiğinde, çalışmaların genel olarak var olan durumu tasvir etmeyi, farklı uygulamalarla karşılaştırmayı ve gerçekleştirilen uygulamalarla ilgili yerel/küresel oyuncuları bilgilendirmeyi amaçladığı düşünülebilmektedir. Araştırma kapsamındaki tüm bulgular bütüncül bir bakış açısıyla bir arada değerlendirildiğinde ise, uzaktan eğitim faaliyetlerinin yüksek oranda teknoloji ve dijital beceri temelli olduğu görülebilir.

COVID-19 pandemi dönemindeki AUE süreçleri ise, bu temellerin bir testi niteliğindedir. 2018 PISA raporu, eğitim merkezlerinde görev yapan uzmanların %30 - %80 arasındaki bir diliminin dijital araçları öğretime entegre etme becerisine sahip olduğunu işaret etmektedir. Ancak burada önemli nokta, bu oranlar içerisinde %70 - 80 yeterlilik bandında olan uzmanların Güney Kore, Kuzey Avrupa ülkeleri, Kanada ve ABD gibi gelişmiş ülkelerden olduğudur (UNESCO, 2019, Muñoz-Pérez ve Cubo-Delgado, 2019). Bu bağlamda eğitimcilerin uygulamada teknoloji ve dijital beceri temelli uzaktan eğitim süreçleri konusunda zorlanabileceği öngörülebilir. Bunun yanında birçok eğitimci ve öğrenenin, COVID-19 pandemisine kadar, çevrimiçi öğrenmeyi uygulamada hiç deneyimlememiş oldukları (de Jong, 2020), ve geleneksel öğretmen eğitiminin çevrimiçi pedagoji ve yeterlilikler bağlamında yetersiz olduğu da öne sürülebilir. Dolayısıyla pandemi ile birlikte başlayan süreçte özellikle öğretmen eğitiminde bir dönüşüme gidilmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır.

Araştırmayla ilgili bir diğer öne çıkan / üzerinde durulması gereken konu ise farklı eğitim kurumlarının uzaktan eğitim faaliyetlerine ilişkin belirgin politika ve yol haritalarının olmadığı raporlanması ve bu doğrultuda ilgili politikaların oluşturulması/işe koşulması gerekliliğinin dışı vurumudur. Bu politikalar ulusal düzeyden başlanarak küresel düzeye doğru yapılandırılmalıdır. Bu yapılandırmaya bağlı olarak yerel teknoloji alt yapılarının geliştirilmesi de hızlandırılacaktır.

The World Bank / Education Global Practice raporu (2020), pandemi döneminde gerçekleştirilen okul ertelemelerinin ve çeşitli eğitim kurumlarının yüz yüze eğitim iptallerinin artmasının uzun vadede ekonomik sıkıntılara neden olabilecek öğrenme kayıplarıyla sonuçlanabileceğini ifade etmiştir. Bu öngörü oldukça karamsar bir tabloyu yansıtmaktadır. Bu karamsar tablo pandemi dönemi ve sonrası eğitsel faaliyetlerinin, AUE sürecinden elde edilen deneyimlerle iyileştirilmesi ve yeni bir bakış açısı kazanılmasıyla iyimser bir tabloya dönüştürülebilir. Bu araştırmada öne çıkan önerilere ek olarak alanyazında pandemi dönemi pedagojisinin doğru anlaşılabilirliğine fırsatın çevrilmesi, birçok pozitif eğitsel anlayış farklılığını ve eğitsel inovasyonu da beraberinde getirebilecektir (Bozkurt ve Sharma, 2020, Bozkurt vd., 2020).

Pandemi dönemi acil uzaktan öğretim faaliyetlerinde olumsuz etkileriyle ilk sırada yer alan kavram dijital uçurum/bölünme kavramıdır. Bu çalışmada incelenen araştırmaların büyük çoğunluğunda dijital bölünme tecrübelerine dayalı zorluklar raporlanmıştır. Buna ek olarak farklı çalışmalarda raporlanan teknofobi ve 21. yüzyıl teknolojik beceri yetersizlikleri de bu çalışmada öne çıkan olumsuz teknoloji bağlamı durumlarına vurgu yapmaktadır (Alvarez, 2020; Lynch, 2020). Bu durum uzaktan eğitim alanındaki tüm paydaşları, “önce pedagoji sonra teknoloji” anlayışı yerine, “önce teknoloji sonra uygun pedagojik yaklaşımın harmanlanması” anlayışına itebilir. Bu yönelim eğitim ekosistemlerinde teknoloji pedagoji ilişkisinin yeniden sorgulanması konusunda bir yönelimi işaret eder.

Pandemi dönemi araştırmalarında Zimmerman (2020), koronavirüsü “büyük bir çevrimiçi öğrenme deneyi” olarak tanımlamıştır. Bu araştırma kapsamında incelenen çalışmalara bütüncül bir bakış açısıyla bakıldığında, Zimmerman’ın tanımının problematik bir tanım olduğu söylenebilir. AUE döneminde gerçekleştirilen eğitsel faaliyetler çoğu zaman, kısıtlı sürelerde hazırlanan ve öğrenenlerin öğrenme içerikleriyle bir araya getirilmesini amaçlayan faaliyetlerdir. Bu bağlamda oluşturulan AUE süreçlerinde yaşanan öğrenme deneyimlerinin ideal olduğunu iddia etmek, bunun yanında bu süreçleri önceki yüz yüze süreçlerle karşılaştırmak oldukça zorlayıcı olabilir. Bu süreçlerde öğrenmeye ilişkin herhangi bir değişkenin etkisinin incelenmesi de çok sağlıklı olmayacaktır. Ancak bu dönemde çevrimiçi derslere devam konusunda öğrenenlerin genellikle sürece devamlarının zorunlu tutulması, araştırılması ve üzerinde durulması gereken (uzaktan eğitim felsefesine aykırılık bağlamında) önemli konulardandır.

Araştırma kapsamında içerik analizine dahil edilen/incelenen çalışmalardan elde edilen bulgular sentezlenerek, pandemi dönemi ve sonrası planlı uzaktan eğitim faaliyetleri için aşağıda çeşitli öneriler sunulmaktadır. Bu bölümde sunulan öneriler, üçüncü araştırma sorusunun bulgularını ve aynı zamanda buna bağlı olarak araştırmanın bütünsel sonuçlarına ilişkin önerileri de yansıtmaktadır. Öneriler, kolay takip edilebilmeleri için basitçe kategorilendirilerek listelenmiştir.

Dijital Uçurumu Engelleme Çabası

- İnternet altyapı çalışmalarının özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir şekilde geliştirilmesi
- “Herkes için teknoloji hareketi” nin düşük gelir gruplu aileler için bedava veya düşük ücretli bilgisayar sağlamak için kullanılması
- Kırsal kesimlerde internet alt yapısının güçlendirilmesi
- Daha düşük donanım ve düşük bant genişliğinde çalışabilecek optimal çevrimiçi araç ve etkinlikler planlanması
- Öğrenenlerin erişimlerinin, bilişsel sorun yada özel gereksinimlerine göre planlanması

Kurumsal Eylem Planı

- Eğitim kurumlarında öğrenme tasarımı ve dijital içerik üretim ve denetim birimlerinin kurulması
- Eşzamansız video içerik sürelerini öğrenen özelliklerini dikkate alarak mümkün olduğunca kısa tutulması
- Kaliteli görüntü ve ses içeriği için öğretilere rehberlik sunulması ve gerektiğinde kurumsal olarak donanım-yazılım desteği sağlanması
- Mezuniyet, konser, kutlama ve benzeri sanal etkinlikler oluşturma konusunda kurumsal birim kurulması
- Staj ve öğretmenlik deneyimi, çeşitli uygulamalı derslerin sürdürülmesi, sanal laboratuvar hazırlıkları, klinik deneyim ve staj yönergelerinin kurumsal olarak önceden tespit edilmesi
- Eğitim kurumları, akademisyenler, öğretmenler veya çeşitli eğitimcilerin bireysel bilgi ve becerilerini desteklemek, profesyonel gelişim ağları kurmak, aileler ile birlikte geniş okul toplulukları kurmak, öğretmenlere bu yapıda karar verici ve iletişim kurucu rollerini atamak gibi misyonların tanımlanması
- Özellikle öğretmen eğitiminde çevrimiçi öğrenmenin bileşenleri iyi anlatılarak bu konuda bir politika oluşturulması
- Açık kaynak kodlu ulusal web konferans sistemlerinin geliştirilerek kurumsal entegre edilmesi

Öğretim-Öğrenme Etkinlikleri ve Planlaması

- Eşzamanlı ders katılımlarından ziyade eşzamansız katılımı destekleyebilecek etkinlikler tasarlanması. Esneklik sürdürülebilirlik için oldukça önemli bir bileşen, bu bağlamda çevrimiçi ders süreçlerinde tam yapılandırma olmaması
- Eşzamansız aktivitelere ağırlık verilmeli ve öğrenen haftalık yükünü çok arttırmayacak şekilde çeşitlendirilmesi
- Eşzamanlı derslerin kayıtları mutlaka erişilebilir olması
- Modüller ders yapısı geliştirilerek öğrenme hedefleriyle eşleştirilmesi
- Spesifik yönergeler ve açık beklentiler ile bilişsel bulunuşluk sağlanmaya çalışılması
- Öğrenenlere ne öğrendiniz neyi öğrenmek istersiniz sorularının yöneltilmesi
- Ders konularının kısa kısa konular halinde parçalanması
- Sık sık kısa sınav ve öğrenme aktivitelerinin kullanılması
- Canlı derslerin öğrenenlerin soru sorup cevap alabilecekleri, dahası toplu tartışmalar yürütülebilecekleri bir yapıya büründürülmesi
- Eşzamanlı buluşmaların herkesin görüntülü olarak katılabileceği şekilde düzenlenmesi ve buluşmaların katılımcı gruplarına bölünmesi
- Grup projeleri tanımlanması
- Dersin-sürecin başında beklenen çıktılarının net olarak tanımlanması
- Öğrenenlere düzenli geri bildirim verilmesi
- Çevrimiçi öğretim hem öğretiler hem de öğrenenler için oldukça zaman alıcı olup, bu doğrultuda etkinlik ve ödev dozunun iyi ayarlanması
- Öğrenenlerin kendilerini daha net olarak ifade edebilmesi veya farklı alanlarda performans kayıtları için kendilerinin üreteceği eşzamansız videoların kullanılması

Ölçme Değerlendirme

- Alt yaş gruplarında not vermeme / genel olarak yalnızca geçti / kaldı / tamamlanmadı şeklinde değerlendirilmede bulunulması, ancak sürekli olarak öğrenen performanslarıyla ilgili geribildirim verilmesi
- Çevrimiçi sınavlarda gerekli durumlarda hile engelleme yazılımlarının (fraud prevention softwares) kurumsal olarak kullanılması
- Öğrenenlere hatalı yaptıkları bir ödev veya sınav için tekrar hak verilmesi

Destek

- Öğretmenlerin arasında yada öğretmen eğitimine webinarları bir norm haline getirme
- Harmanlanmış öğrenme, dönüştürülmüş sınıf gibi yaklaşımlarla ilgili öğreticilerin bilgilendirilmesi
- Akademisyenler arasında destek gruplarının oluşturulması
- Ebeveynler için sosyal ve duygusal terapi gruplarının oluşturulması
- Öğrenenlerin aktif birer kendi kendine öğrenen olmalarının sağlanmaya çalışılması
- Öğrenenlere faydalı buldukları içerikler / karşılaştıkları sorunlarla ilgili çözüm basamaklarını, diğer öğrenenler ve öğretmenlerle paylaşabilmeleri konusunda destek olunması
- Teknik sorunlar konusunda hazırlıklı olmak gerektiğinde bu konuda bir destek kişinin belirlenmesi
- Çeşitli açık eğitsel kaynaklar konusunda öğrenenlerin bilgilendirmesi

Uygulama Dersleri

- Öğrenenlerle gerçekleştirilen anlık bireysel sağlık/ihtiyaç bildirimleri (check-ins) öğrencilere bir topluluğa ait olma duygusunu aşılayabilir.
- Çevrimiçi tartışmalar ve akran geribildirimi özellikle sosyal bulunuşluluk için oldukça önemli
- Sorgu toplulukları yaklaşımı pandemi dönemi çevrimiçi eğitim faaliyetleri için oldukça önemli
- Laboratuvar ortamlarının dersin hocası tarafından video anlatımla sağlanması, gerçek bir deneye oranla daha verimli sınıf süresi sağlayabilir. Böylelikle laboratuvar öğrenmesini çevreleyen daha geniş kavramlar ve hedeflerine odaklanılabilir.

COVID-19 krizinden sonra dünyada eğitsel faaliyetlerin, günlük yaşamın diğer unsurları gibi değişime uğrayacağı düşünülmekle birlikte, bu değişimin ne yönde olacağına ilişkin kesin yargılarda bulunulamamaktadır. COVID-19 tarihteki ilk pandemi olmamakla birlikte son pandemi de olmayacaktır. Bununla beraber değişen iklim koşulları veya savaş gibi nedenler de, gelecekte yüz yüze eğitim faaliyetlerinin aksamasına neden olabilecek etkenlerdir. Pandemi dönemi sonrasında geleneksel yüz yüze eğitime tamamen geri mi dönecek, yoksa pandemi dönemi acil uzaktan süreçlerinde yaşanan sorun ve dönemsel travmanın zihinlere kazınması sonucu uzaktan eğitimin yalnızca gerekli durumlarda kullanılacak bir alternatif olarak düşünölmeye devam mı edilecek? (Kerres, 2020). Bu soruların cevapları henüz yanıtlanamasa da pandemi dönemindeki travma ve yıkımın yükseköğretimde inovatif hareketlere sebep olabileceği unutulmamalıdır. Pandemiler tarih boyunca insanların geçmişi bütünüyle geride bırakarak geleceği yeniden hayal etmelerine sebep olmuştur (Peters ve diğerleri, 2020). Bu doğrultuda pandemi döneminde gerçekleştirilen araştırmaların detaylı şekilde incelenerek, pandemi dönemi eğitim pedagojisini doğru anlamak ve çevrimiçi öğrenmenin yapıcı etkilerine odaklanmak en doğru yaklaşım olacaktır.

Kaynakça

- Alvarez, A. J. (2020). The phenomenon of learning at a distance through emergency remote teaching amidst the pandemic crisis. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 144-153. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3881529>
- Bozkurt, A., Jung, I., Xiao, J., Vladimirschi, V., Schuwer, R., Egorov, G., ... & Paskevicius, M. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 Pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis.(2020). *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1-126. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3878572>
- Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to CoronaVirus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1-6. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3778083>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Clapton, J., Rutter, D., & Sharif, N. (2009). *SCIE systematic mapping guidance*. Erişim adresi: <http://www.scie.org.uk/publications/researchresources/rr03.pdf>
- de Jong, P.G.(2020). Impact of moving to online learning on the way educators teach. *Medical Science Educator*, 30(3), 1003–1004. <https://doi.org/10.1007/s40670-020-01027-7>
- Denyer, D., & Tranfield, D. (2009). Producing a systematic review. In D. A. Buchanan & A. Bryman (Eds.), *The Sage handbook of organizational research methods* (pp. 671–689). Sage Publications Ltd.
- Dünya Bankası (2017). Higher Education. Erişim adresi: <https://www.worldbank.org/en/topic/tertiaryeducation>
- Dünya Sağlık Örgütü. (2020). Coronavirus disease (COVID-19) pandemic. Erişim adresi: <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/novel-coronavirus-2019-ncov>
- Fakhruddin, B. S., Blanchard, K., & Ragupathy, D. (2020). Are we there yet? The transition from response to recovery for the COVID-19 pandemic. *Progress in Disaster Science*, 7, 100102. <https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2020.100102>
- Grant, M. J., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: an analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information & Libraries Journal*, 26(2), 91-108. <https://doi.org/10.1111/j.1471-1842.2009.00848.x>
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *EDUCAUSE Review*, 27, 1-12. Erişim adresi: <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>
- Houlden, S., & Veletsianos, G. (2020). The problem with flexible learning: Neoliberalism, freedom, and learner subjectivities. *Learning, Media and Technology*. Çevrimiçi ön yayın. <https://doi.org/10.1080/17439884.2020.1833920>
- Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- Kerres, M. (2020). Against all odds: Education in Germany coping with Covid-19. *Postdigital Science and Education*, 2(3), 690-694. <https://doi.org/10.1007/s42438-020-00130-7>

- Khan, H., Vasilescu, L. G., & Khan, A. (2008). Disaster management cycle-a theoretical approach. *Journal of Management and Marketing*, 6(1), 43-50. Erişim adresi: <http://mnmk.ro/en/documents/2008/2008-6.pdf>
- Krippendorff, K. (2004). Reliability in content analysis: Some common misconceptions and recommendations. *Human communication research*, 30(3), 411-433. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2004.tb00738.x>
- Landis, J. R., & Koch, G. G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics*, 33(1), 159-174. <https://doi.org/10.2307/2529310>
- Loffe, H. & Yardley, L. (2004). Content and thematic analysis. In D.F Marks & L. Yardley (Eds.). *Research Methods for Clinical and Health Psychology* (1st ed) (pp.56-69). London: Sage.
- Lynch, M. (2020). E-Learning during a global pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 189-195. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3881785>
- Muñoz-Pérez, E. & Cubo-Delgado, S. (2019). Digital competence, special education teachers' training and attitude towards the ICT. *Profesorado, Revista de Currículum y Formación del Profesorado*, 23(1), 209-241. <https://doi.org/10.1109/RITA.2020.3033207>
- Naidu, S. (2017). How flexible is flexible learning, who is to decide and what are its implications?. *Distance Education*, 38(3), 269–272. <https://doi.org/10.1080/01587919.2017.1371831>.
- Peters, B. C. M., & Wood, W. (2017). Autism and equine-assisted interventions: A systematic mapping review. *Journal of autism and developmental disorders*, 47(10), 3220-3242. <https://doi.org/10.1007/s10803-017-3219-9>
- Peters, M. A., Rizvi, F., McCulloch, G., Gibbs, P., Gorur, R., Hong, M., ... & Quay, J. (2020). Reimagining the new pedagogical possibilities for universities post-Covid-19: An EPAT collective project. *Educational Philosophy and Theory*. Çevrimiçi ön yayın. <https://doi.org/10.1080/00131857.2020.1777655>
- Petticrew, M., & Roberts, H. (2008). *Systematic reviews in the social sciences: A practical guide*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Sangster, A., Stoner, G., & Flood, B. (2020). Insights into accounting education in a COVID-19 world. *Accounting Education*, 29(5), 431–562 <https://doi.org/10.1080/09639284.2020.1808487>
- Strauss, A., & Corbin, J. (2008). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Thousand Oaks, CA: Sage
- World Bank (2020). Guidance Note on Remote Learning and COVID-19. Washington, D.C. World Bank Group. Erişim adresi: <http://documents.worldbank.org/curated/en/531681585957264427/Guidance-Note-onRemote-Learning-and-COVID-19>
- UNESCO (2020a). COVID-19 Educational Disruption and Response. Erişim adresi: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>
- UNICEF (2020b). Leaving No Child behind during the Pandemic: Children with Disabilities and COVID-19. Erişim adresi: <https://data.unicef.org/topic/child-disability/covid-19/>
- UNESCO (2019). Migration, Displacement & Education: Building Bridges, Not Walls. Erişim adresi: <https://en.unesco.org/gem-report/report/2019/migration>
- United Nations Development Programme (2020). Human Development Report. Erişim adresi: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>

- Warschauer, M. (2004). *Technology and social inclusion: Rethinking the digital divide*. Cambridge: MIT press.
- Zimmerman, J. (2020). Coronavirus and the Great Online-Learning Experiment. *The Chronicle of Higher Education*. Erişim adresi: <https://www.chronicle.com/article/Coronavirusthe-Great/248216>

Extended Abstract

Purpose

With the closure of educational institutions, social distance rules and changing personal/social sensitivities, the form of education, which is conceptualized as emergency remote education, has become the dominant form of education all over the world. Educational processes that can also be encountered as emergency remote teaching or emergency remote learning have been implemented quickly all over the world using the necessary communication tools. The main goal in this process was to create an immediate alternative to failing educational activities. This alternative was actually the reflex of quickly combining tutorials and learners with the help of a variety of online technologies. In other words, this process can be considered as a repair process that offers educationally "manageable" experiences, although not ideal when considering planned remote educational processes (Hodges et al, 2020). This study primarily aims to monitor/evaluate related constraints or examples in a local and global context by uncovering problems and good examples of emergency remote education activities in pandemic at a global level. Accordingly, the main objective of the research is to provide thematic/categorized solution proposals for planned distance education activities to be carried out during or after pandemic, using the findings obtained. Within the scope of the research, answers to the following research questions were sought.

1. What are the educational concepts that stand out in the emergency remote education process?
2. What are the negative situations in the emergency remote education process and the issues that await resolution?
3. What are the recommendations of researchers regarding distance learning for the aftermath of the emergency remote learning process?

Design and Methodology

This study is a systematic mapping study of emergency remote studies carried out during the Covid-19 pandemic. Within the scope of the research, scientific articles, full-text papers and research reports were used. Gray literature was also used in the interpretation of data. Studies analyzed in the study were collected through academic databases as follows; SCOPUS, Web of Science, Science Direct, Emerald Insight, IEEEExplore, ACM Digital Library, EBSCO host research databases (Academic Search Premier, H.W. Wilson, British Education Index, ERIC et al.), JSTOR and Google Scholar (Table 1). Research in related databases was carried out through the "emergency remote AND (education OR teaching OR instruction OR learning) inquiry and Boolean operators. Thematic analysis of the data and descriptive analysis were used where possible. A total of 252 studies were included in the initial analysis and 152 studies were analyzed in the final case when non-subject area studies were excluded.

Findings

After the descriptive and thematic analysis carried out in the study, based on research questions, pandemic-era distance learning experiences were examined in the main categories as follows; "featured concepts", "problems", and "recommendations". In this, some simple descriptive data is also presented (audience, featured

countries). From the findings, "featured educational concepts" are examined in 5 categories, and problems/negativity are listed under 11 main themes. Within the scope of the research, it was observed that the studies carried out during the pandemic emergency remote teaching period were mostly carried out at the higher education level (66.29 %). With the evaluation of teacher educators (11.24%) in the context of higher education, studies on the education experiences of the K-12 level (12.36%) and the in-service teachers (8.99%) who took part at this level remained a minority.

When pandemic-era emergency remote studies were examined in the context of the country in which the publication was carried out, it was seen that the studies were concentrated in countries where the United States, Canada, Philippines, The United Kingdom and Germany were the heads. Generally, it can be commented that developed countries want to preserve the sustainable structures of national education processes by revealing different perspectives on the emergency remote teaching process.

Educational concepts that stand out during the emergency remote education period are examined in 5 main categories: "Learning teaching processes and approaches", "process design", "learner-teaching features & learning variables", "corporate policies", and "other". When the concepts that stand out are examined, it is noticeable that the use of flexible learning, hybrid learning and Hyflex learning concepts increases especially in the process that begins with urgent distance learning activities.

Problems and limitations experienced during the emergency remote education process were revealed in 79 items under 11 main themes. These themes are listed as follows; "digital divide", "techno-pedagogical inexperience & negativity related to online learning", "content design quality", "distance education management", "economic difficulties", "independent learning skills and work environment", "support, pandemic psychology", "health and familial constraints", "data security", "lack of application" and "general problems".

Research Limitations

The first and most important limitations of this study is that the work was included only a partial data set. Only studies on ERE processes are included in the research. This is due to the nearly 20,000 studies involving Covid-19 pandemic education processes. This number, thematically, is very difficult to perform the analysis of the studies carried out during this period. In this context, it was appropriate to put forward a partial map from the studies that correctly describe the COVID-19 process distance education activities as AUE. However, the research is limited to the scientific articles, papers and book chapters published in academic journals. Also, gray literature is used in the interpretation phase, these studies are not included in the analysis. Another limitation found in such research is the process of thematic content analysis regarding the nature of qualitative research. Coefficients obtained when coder reliability is calculated may not mean that all codes are created objectively (Loffe & Yardley, 2004). From this point of view, the quality of the findings can be evaluated with new and different predictions that can contribute to the subject presented and studied by the research (Krippendorff, 2004).

Implications (Theoretical, Practical and Social)

In this study, some implication recommendations regarding the use of educational experiences obtained in emergency remote education processes for the development of online learning activities were presented. These recommendations are grouped into six different categories: effort to avoid the digital divide, corporate action plan, teaching-learning activities and planning, assessment, support, and applied courses.

Among the categories, teaching-learning activities and corporate action plan categories stand out in terms of the variety of recommendations they include. When the proposed teaching-learning activities were examined,

it was observed that the recommendations were usually shaped around arguments such as the level of structure of online courses, feedback, providing frequent and short-term activities. In the corporate action plan proposal category, proposals related to digital content production, solution of connectivity problems, social activities and in-service training came to the fore. Other categories of recommendations consist of strategies for reducing the digital divide, strategies for evaluating learning, measures to be taken regarding the processing of applied courses, and recommendations for supporting learners in different ways in the face of all kinds of traumas and constraints.

It is believed that the 43 different proposals put forward for the application, as well as the problems and prominent concepts examined under different themes and categories, will contribute to the emergency remote education processes from a different perspective.

Originality/Value

As mentioned earlier, this study aims to expose the problems and solutions experienced in the emergency remote education process in a global context. When the educational concepts, problems and recommendations experienced in the process were examined, specific findings were reached under different categories and themes. These findings are thought to give researchers, experts and teachers different perspectives during and after the emergency remote education process.

Pandemics have historically caused people to reimagine the future by leaving the past completely behind (Peters et al., 2020). Accordingly, it would be the right approach to examine the researches carried out during the pandemic period in detail, to understand the educational pedagogy of the pandemic period correctly and to focus on the constructive effects of online learning.

Araştırmacı Katkısı: Sezan SEZGİN (%100).

Memlûklerin Doğu Akdeniz Hâkimiyetinde Sultan İnal ve Hoşkadem'in Kıbrıs'a Müdahalesi¹

Altan ÇETİN²

Başvuru Tarihi: 25.01.2021

Kabul Tarihi: 09.03.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Kıbrıs, İslam ve Türk tarihinin en önemli mekânlarından biridir. Bu cümleden olarak Memlûklerin hâkimiyet alanları münasebetiyle Doğu Akdeniz ve Kıbrıs dış siyasetlerinde önemli bir yer aldı. Kıbrıs, Memlûklerin mücadele ettiği Haçlıların bir üssü olarak, onlara karşı askeri bir tehdit alanı idi. Süreçte ada 1426 yılında Memlûkler tarafından ele geçirildi. Burada bulunan yönetici tabaka Memlûklere bağlı idi. Bu ilişkiler içerisinde Kıbrıs kralı John'un vefatı üzerine oğlu ile kızı arasında bir taht mücadelesi başladı. Bu meyanda James babasının tahtına geçmek için Sultan İnal'a başvurarak yardım istedi. Nihayetinde Kıbrıs'a bir askeri harekât düzenlenip buradaki Memlûk hâkimiyeti teyit edilerek adada II. James'in hâkimiyeti sağlandı.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Memlûkler, Doğu Akdeniz, Sultan İnal, Sultan Hoşkadem

Atıf: Çetin, A. (2021). Memlûklerin Doğu Akdeniz hâkimiyetinde Sultan İnal ve Hoşkadem'in Kıbrıs'a müdahalesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 297-310.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, altancetin@anadolu.edu.tr/altanoides@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-4271-4760

Mamluk Intervention to Cyprus During The Sultan Inal and Hoşkadem Period

Altan ÇETİN³

Submitted by: 25.01.2021

Accepted by: 09.03.2021

Article Type: Research Article

Abstract

Cyprus is one of the most important places in Islamic and Turkish history. Due to the domination areas of the Mamluks, Eastern Mediterranean and Cyprus took an important place in their foreign policies. Cyprus was a military threat area for Mamluks as the base of the Crusaders, where the Mamluks fought. In the process, Cyprus was seized by the Mamluks in 1426. The ruling class here was linked to the Mamluks. In these relations, a throne struggle started between his son and daughter upon the death of John the King of Cyprus. Ultimately, a military operation was carried out in Cyprus and the Mamluk domination was confirmed there, and II. James was dominated.

Keywords: *Cyprus, Mamluks, East Mediterranean, Sultan Inal, Sultan Khoshqadem*

³ Anadolu University Faculty of Humanities Department of History, altancetin@anadolu.edu.tr/altanoides@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-4271-4760

Giriş

Doğu Akdeniz hususiyle Kıbrıs'taki Türk varlığı ve hâkimiyetinin tarihi, güncel tartışmalarla gölgelenmek istense de, bu tarihin derinliği ve bugün gölgelemek isteyen kesimlerin tarihiyle her daim çatıştığı gerçeği, gözden uzak tutulmamalıdır. Zira ilme ve fikre dayanan bilinç, zamanın aldatıcı değişimleri ile kolayca yanıltılamayacaktır.

Kıbrıs ile alakalı bilincimize dokunan tarihi ilk malumat İslam tarihinin başlarına denk gelir. Hz. Ömer döneminde İran, Irak, Suriye ve Mısır istikametinde genişleyen İslam hâkimiyeti bu süreçte Doğu Akdeniz'de de faal bir unsur haline gelmiştir. Hz. Osman'ın hilafeti esnasında, 648/9 tarihlerinde, Müslümanlar ilk defa Kıbrıs adasına askeri bir sefer düzenleyerek buradaki güçleri yenilgiye uğratmışlar ve Doğu Akdeniz'in bu büyük ve stratejik önemdeki adası İslam tarihinin parçası olmaya başlamıştır. Bu arada Bizans güçleri yedi bin dinar vergi vermek şartıyla İslam hâkimiyetini kabul edeceklerdir. Bugün Kıbrıs Rum kesiminde medfun bulunan ve Hala Sultan olarak bilinen Hz. Peygamberin süt halası Ümmü Haram da kocası Usame b. Sabit ile bu sefer esnasında adaya çıkmış ve attan düşerek bugün türbesinin olduğu yerde hayatını kaybetmiştir.

İslam tarihinin daha başlarında İslam Kıbrıs'a ayak basar. İlerleyen zamanlarda Bizans ve Haçlılar tarafından ele geçirilen ada, bir üs olarak kullanılmıştır. İşte bu süreçte Mısır'da hâkim olan Memlûkler devrinde, Sultan Baybars devrinde itibaren muhtelif seferler düzenlendiği gördüğümüz Kıbrıs, 1424, 1425 ve 1426 yıllarında müteselsil olarak yapılan üç sefer sonucu Sultan Barsbay zamanında fethedilmiştir. Bu suretle Türklerin İslam dünyasında hâkimiyet devirlerinde, Kıbrıs yeniden hâkimiyet altına alınarak Doğu Akdeniz'de Haçlılara karşı önemli bir üstünlük sağlanmıştır.

Kıbrıs, süreçte Venedik hâkimiyeti altına girip, Osmanlıların Akdeniz'deki varlıklarını tehdit eder hale gelince II. Selim devrinde fethedilecektir. Buna göre; 1570'de Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı donanması, Kıbrıs'ı 1571'de hâkimiyet altına almıştır. Bu dönemde diğerlerinden farklı olarak vergi bağımlılığının ötesine geçilerek, İçel ve Konya'dan göçürülen halk ile burada bir iskân ve yerleşme politikasının da uygulandığı görülecektir. Böylece asırlara sâri Türk ve İslam hâkimiyeti bu safhada Ada'nın bir vatan toprağına dönüşmesi ile devam edecektir.

Sultan İnal Devrinde Kıbrıs'a Memlûk Müdahalesi

14. yüzyıl pek çok yönden Doğu'ya Haçlı saldırılarının yaşandığı bir dönemdir. Bu meyanda Ege sahilleri, Doğu Akdeniz ve nihayet Niğbolu'da gerçekleşen saldırı ve savaşlar ile neticelenen bir seferler süreci görülmektedir. İşte bunlardan birisi olarak 1365'te İskenderiye'ye büyük bir Haçlı saldırısı düzenleyen Kral I. Pierre'in 1369'da öldürülmesinden sonra Kıbrıs Krallığı ile Memlûkler arasında bir anlaşma imzalandı (1370). 1370'de Memlûkler ile Haçlılar arasında vaki olan antlaşmaya rağmen Cenevizliler, Şam ve Mısır sahillerine Akdeniz'de ticari faaliyeti baltalamak ve buna ilave en büyük rakipleri Venediklilerin bu ticaretten elde ettikleri kâra zarar vermek amacıyla saldırılar düzenlediler. Bu Ceneviz harekâtına Rodos, Katalan ve Kıbrıs korsanlarından bazı gruplar da katılmıştı ('Aşûr, 1994, s. 268; el-Harabişe, 1993, s. 65). Doğu Akdeniz'deki mücadeleye ve Haçlı teşebbüslerine zamanın bölgeyle ilgili bütün güçleri katılıyordu. 14. yüzyıl bu bakımdan 13. yüzyılda klasik çağı kapanan Haçlı saldırılarından sonra külli saldırıların düzenlendiği bir yüzyıl olarak değerlendirilmelidir.

1426'da Memlûk Sultanı Barsbay güçlü bir donanma ile adaya hücum ederek Limasol, Larnaka, Lefkoşe'yi zapt etti. Kral Janus de Lusignan'ı esir alıp Kahire'ye götürdü. Bir süre sonra kralı fidye karşılığında serbest bırakıp Kıbrıs'ı vergiye bağladı ve bu suretle de adanın iç işlerine karışma imkânını buldu (Demirkent, 2002, s. 373). Meselenin teferruatına çok girmeden fethin hülasasına bakılacak olursa, Kıbrıs 1424, 1425 ve 1426 yıllarında art arda yapılan üç sefer sonucu fethedildi. 1424 seferi daha ziyade küçük bir keşif seferi mahiyetini taşıyordu. Bu sefer sırasında Limasol ve çevresi yağmalandı, bazı Kıbrıs gemileri yakıldı.

İkinci sefer 1425 Haziran'ında gerçekleştirildi. Memlûk donanması Magosa yakınlarında demirledi ve karaya asker çıkarılarak Kıbrıs kuvvetlerine karada ağır darbeler indirildi. Aynı yılın Ağustos ortalarında Limasol'a yürünerek civardaki kalelerden biri ele geçirilip yıkıldı. Ordu, Eylül'de çeşitli ganimetlerle geri döndü. Bu yağma ve tahrip seferinden sonra ertesi yıl Memlûk ordusu Kıbrıs'ın fethi için sefere çıktı. 1426 Haziran başlarında Kıbrıs'a hareket eden Memlûk donanması Limasol kıyılarına asker çıkardı. Kıbrıs kuvvetleri mağlûp edildi, Lefkoşe alındı, Kıbrıs Kralı John esir edilerek Kahire'ye götürüldü (Kıbrıs'ın fethi konusunda bkz. Kopruman, 1993, s. 84-85; Çetin, 2011, s. 327-344).

1448'de Karaman Beyliği, Korykos'u ele geçirincede Kıbrıs Krallığı, Anadolu'daki son kara parçasını da kaybetti. Öte yandan kendi çıkarlarını düşünen Cenova ve Venedik yüzünden adanın ekonomisi çökmeye başladı. II. John'un ölümü üzerine kızı Charlotte tahta çıktı. Bunu kabul etmeyen üvey kardeşi James, Memlûklerin desteğiyle 1460'ta kraliçeyi bertaraf etti (Demirkent, 2002, s.373). İşte bu olayın yaşandığı İnal dönemi, Memlûk dış politikasının en önemli ayağı Doğu Akdeniz ve dolayısıyla Kıbrıs'tır. Bu çalışma vesilesi ile bu dönemdeki olaylar kaynaklar ışığında ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Sultan İnal (İbn Tagriberdî, 1986, s. 209, 210, 212; a. mlf., 1992, s. 35-38; es-Sehâvî, Tarihsiz, s. 326; Tekindağ, 1969, s. 35-50)⁴ tahta geçtiği zaman Kıbrıs Kralı II. John'a büyükelçisi Peter Podocataro vasıtasıyla bir mektup yollayarak kendisinin tahta geçişi nedeniyle Kıbrıs'ta kutlama yapılmasını ve bu vesile ile Kıbrıs üzerindeki Memlûk hâkimiyetini de teyit etmek istemiştir (Coureas, 2010, s. 730).

Sultan Barsbay zamanında 1426'da fethedildiğini belirttiğimiz Kıbrıs bu tarihten itibaren Memlûk Devleti'ne tâbi oldu. Sultan İnal döneminde yaşananları ele almaya başlamak sadedinde giriş mahiyetinde sürece göz atmak gerekirse; Kıbrıs Kralı II. John'un 1458'de ölümünün ardından kızı Charlotte tahta çıkınca üvey kardeşi James 1459 yılında bir heyetle Kahire'ye geldi ve tahtı ele geçirmek için Sultan İnal'dan yardım istedi. James'i, Kıbrıs nâibi olarak tayin eden İnal ona yardım sözü verdi ve durumu yerinde incelemek üzere Tagriberdî et-Tayyârî el-Hassekî'yi Kıbrıs'a gönderdi. Kıbrıs'tan, Franklardan bir grupla birlikte dönen Tagriberdî'nin yanındakilerin bir kısmı Charlotte'u, bir kısmı James'i destekliyordu. Durumu değerlendiren İnal, Charlotte'un tahtta kalmasını uygun gördü. Buna karşı Memlûk emirleri buna tepki gösterip Charlotte'u destekleyenlere saldırdılar. Bunun üzerine sultan James'i desteklemek için Kıbrıs'a ordu göndermek zorunda kaldı (1460). Kıbrıs'ta kısmî başarı elde eden Memlûk donanması hem çarpışmalar sırasında hem dönüş yolunda yakalandığı fırtına sebebiyle ağır kayıplar verdi. Memlûklerden bir kısmı James'e destek vermek üzere adada kaldı (Coureas, 2010, s. s. 733-734; Tomar, 2004, s. 64).

Genel çerçevesi bu şekilde cereyan eden Kıbrıs meselesi ve harekâtı kaynaklara ayrıntısıyla yansımıştır. Memlûklerin, Kıbrıs ile ilişkileri ve hâkimiyetlerini süreçte göstermesi bakımından bu olay dikkat çekicidir. Doğu Akdeniz siyasetinde Memlûkler dönem içinde siyasi, sosyal ve mali dâhili sıkıntılara rağmen adaya karşı duyarsız kalmamışlar, imkânları son haddinde kullanarak vaki meselelere müdahil olmuşlardır. Hülasası bu şekilde vaki bu olayın gelişimi ve sonucu Sultan İnal ve onun ölümünden sonra Sultan Hoşkadem devirlerinde müdahale devam ederek adanın kendilerine yakın ve bağlı gördükleri idareci yönetimde kalması için diplomatik ve askeri girişimler gerçekleştirilmiştir.

⁴ "İnal (Aynal okunduğu da vakidir) b. Abdullah el-'Alâi ez-Zâhiri, daha sonra en-Nâsiri ve el-Ecrud olarak bilinir; en-Nâsir Ferec tarafından babasının (Berkuk) ölümünden sonra temellük edilmiş akabinde hür bırakılarak hâsekiyye arasına katılmıştır. el-Müeyyed Şeyh zamanında devadâr oldu. Onun ölümünden sonra aşara emiri oldu. el-Eşref Barsbay zamanında tablhone emirliği rütbesine yükseldi. Daha sonra Re'sû'l-Nevbe sâniyye görevine atandı. İnal, Barsbay devrinde 831/1427-28 senesinde Gazze naibi oldu. Daha sonra Emir mie rütbesiyle Ruha(Urfa) ve 840/1436-37 senesinde Safed naiplikleri gibi görevlerde bulundu. Emir Çakmak devrinde Emir Mie Tekaddüm elf unvanı ile Mısır'a döndü. Devadâr el-Kübra görevini yürüttü. Mısır'da Atabek el-Asâkir olarak görev yaptı. Bundan sonra ise olaylar gelişerek el-Eşref lakabıyla Osman b. Çakmak'ın yerine 857/1453 senesinde Türk sultanların (Mulûk-ı Türk) otuz altıncısı, Çerkes Memlûklerin on ikincisi (Mulûk el-Çerakise) olarak saltanata geçecektir."

Kıbrıs Kralı II. John'un Ölümü ve Oğlu James'in Kahire'ye Gelişi

Sultan İnal'ın zamanında Kıbrıs'a dair olaylar 862/1458 yılında Sultan İnal'a Kıbrıs hâkimi (Sâhib Kubrus) John'un⁵ ölüm haberi ulaşmasıyla başlar. Bu gelen haberde Kıbrıs ahalisinin bir erkek çocuğu olmasına karşın ölen yöneticinin kızını tahta geçirdikleri de vardır. Kaynağın ifadesiyle onların hukukuna göre erkek varken kız çocuk onun önüne geçirilebiliyordu. Bu durum İbn Tagriberdî'nin tabiriyle yaşanacak gazalara (gazavât) sebep olmuştu (İbn Tagriberdî, 1992, s. 101, 108; Zeynüddin Abdu'l-Basit, 2002, s. 43). Kaynağın, James'in kendine dair ifadesine istinaden, ima ettiği kadarıyla bu şahsın gayri meşru olduğu ve bunun da onların hukukuna göre tahta geçmeye mani hal oluşturduğuna dair bilgiler bu şahsın neden tahta geçmediği konusunda izah olarak dile getirilmektedir (İbn Tagriberdî, 1992, s. 101, 108; Zeynüddin Abdu'l-Basit, 2002, s.43).

Olayların gelişmesi içerisinde 863/1459 yılında meselenin merkezinde yer alan kız kardeşi tahta geçirildiği için bundan mahrum kalan Kıbrıs adasının sahibi John'un oğlu Frank James (Cakum el-Frencî), Sultan'dan, kız kardeşi yerine kendisinin tahta geçirilmesini istemek için Kahire'ye geldi (İbn Tagriberdî, 1992, s. 107-108; Zeynüddin Abdu'l-Basit, 2002, s. 63; İbn İyas, 1982, s. 354). Bu talep o dönem Memlûklerin ada siyasetindeki etkin rolü ve buradaki güçlerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Sultan İnal'ın bu şahsın gelişinden sonra Şevval ayında Kalat el-Cebel'de *el-Hûş es-Sultanî*'de bir *mevkib/resm-i* geçit düzenlediği görülmektedir. Bu mevkibe James/Cakum b. John el-Frencî'nin katıldığı, kendisine kâmilliyye cinsi bir hilat giydirildiği, onunla birlikte gelen iki Franka da yine hilat giydirildiği, Sultan'ın James'e altın eğerli ve zerkeş kenbuş (altın işmeli bir at binme takımı) ile mücehhez bir at verdiği ve James'in Mısır'da ikamet ettiği sürece bu at ile dolaştığı, kendisinin Kıbrıs naibi olarak tayin olunduğu ve kendisine yardım sözü verildiği görülmektedir (İbn Tagriberdî, 1992, s. 108; Zeynüddin Abdu'l-Basit, 2002, s.63). Sultan kendisine yardım talebiyle gelen bu kişiye desteğini böylece açıkça göstermiş ve onun Memlûk teşrif usullerince taltif ederek vaki talebe karşı bakışını ortaya koymuştur.

Kıbrıs Tahtı İçin Diplomasi ve Askeri Hazırlık Süreci

Sultan İnal'ın James ile bu yakınlaşması Kıbrıs'a yapılacak bir askeri sefer manasına geliyordu. Sultan aynı yıl/1459 Zi'l-Kadesi'nde cihat fermanıyla (*bi-resm cihâd*) gemi inşası (*'imare merâkib*) emri verdi. Buna ilave olarak desteklenen kişi de bir gayrimüslim olmasına rağmen İbn Tagriberdî'nin kullandığı üslup gösteriyor ki bu sefer dini kavramlarla açıklanan bir hadise ve askeri harekât olarak görülmüştür. Hazırlanması emredilen bu deniz gücü James ile birlikte Kıbrıs'a gönderilecekti. Bu işle sorumlu olarak Sungur el-Eşrefî Zeredkâş, Kırkşabak (muhtemel kırk çubuk) olarak bilinmektedir, adlı emir görevlendirildi. İbn Tagriberdî bu şahsın gemilerin yapılması işine çok sert bir şekilde mübaşeret ettiğini, bu işin finansmanı noktasında gerekli ahşabı en ucuzundan almak gibi şiddet ve zulme varan bir uygulama içinde olduğunu kaydeder (İbn Tagriberdî, 1992, s. 109; Zeynüddin Abdu'l-Basit, 2002, s. 64). Memlûklerin dönemde parlak olmayan ekonomik durumlarını yansıtan bu durum her şeye rağmen devletin adaya dair müdahale için fedakârlıktan geri durmadığını göstermektedir. Kıbrıs onlar için sarfi nazar edilemez bir önemde idi ve bu değer parayla ölçülmüyordu. Her halükarda Mısır bu devirde kaynaklara yansıyan salgın hastalıklar, kıtlıklar ve paranın değerinde düşmeler gibi ekonomik sıkıntıyı gösteren ve darlığı arttıran sıkıntılar içindeyken böyle bir seferin maliyetinin halkı ve devleti zorladığı anlaşılıyor. Bunun yanında Memlûklerin sürekli donanma sahibi olmamaları zuhurata göre deniz gücü oluşturmalarına dair yapılarını da bu olay vasıtasıyla bir kere daha görülmektedir. Burada Kıbrıs üzerindeki Memlûk hâkimiyetini gösteren olay Kıbrıs yöneticisinin seçilmesi hususuna doğrudan askeri bir müdahale yapacak kadar ada üzerinde Türk hâkimiyetini ortaya koyar.

⁵ John ismi kaynakta Arapça imla ile Cak olarak yazılıyor.

Sultan, Kıbrıs hususunda sadece askeri tedbirlere girişmekle kalmamış yine Zî'l-Kade ayı içerisinde diplomasiyi de devreye sokmuştur. Tagriberdî et-Tayyârî el-Hassekî'yi elçilik görevi ile Kıbrıs'a yolladı. Tagriberdî et-Tayyârî sultanın James'in babasının yerine tahta geçmesi istediğini bildirmek ve kız kardeşinin⁶ azl edilmesine dair Sultan İnal'ın iradesini bildirmek üzere gönderilmişti (İbn Tagriberdî, 1992, s. 109; Zeynüddin Abdu'l-Basit, 2002, s. 65). Bu yıl içinde hazırlıklar devam ederken ahşap getirmek üzere kaynağın ifadesiyle Türkiye'de (*bi-berri Türkiyye*) bulunan el-Cerûn yahut el-Cûn olarak ifade edilen Konstantiniyye'nin karşısındaki yere giden gaziler (*el-guzat*) Kahire'ye döndüler. Bunlar aşarat rütbesinde dört emirden oluşuyordu: Kanıbay Karasakal el-Müeyyedî, el-Emir Canıbek İsmailî el-Müeyyedî, el-Emir Moğolbay Tâz el-Müeyyedî ve el-Emir Burdbek el-Yeşbekî el-Maştüb (İbn Tagriberdî, 1992, s. 109). Devlet bu manada bu deniz gücü için çalışmalarını sürdürüyordu.

864/ 1460 yılında Sultan İnal'ın, her sene âdet olduğu üzere, Mevlid-i Nebevi merasimi yaptığı ve Sultanın bu törene Kıbrıs sahibinin oğlu James/Cakom el-Frencî'yi de getirttiği ve devlet ayanının arasında oturttuğu görülmektedir. İbn Tagriberdî Sultanın bu davranışının İslam'ın izzeti küfrün zilletini göstermek istemesi olarak yorumlamaktadır (İbn Tagriberdî, 1992, s. 111).

Kıbrıs olayları bu süreçte izlenmeye devam edildiğinde 1460 yılı içerisinde Kıbrıs'a sefir olarak yollanan Tagriberdî et-Tayyârî el-Hassekî Kahire'ye döndüğü görülmektedir. Dönüşte yanında Kıbrıs'tan, içerisinde Kıbrıs asileri (Mulûk-ı Kubrus) ve halkından pek çok kişinin bulunduğu bir topluluk vardı. Mısır'a gelen Franklar ikiye ayrılmışlardı: Bunlardan bir kısmı, idarenin tahta geçmiş olan kraliçenin elinde kalmasını, diğer kısım ise daha önce Kahire'de bulunan James'in idareye gelmesini istiyorlardı. Sultan onların geldiği gün bu konuda herhangi bir karar vermediği ve biraz daha olayların gidişine bıraktığı anlaşılıyor (İbn Tagriberdî, 1992, s. 119; Zeynüddin Abdu'l-Basit, 2002, s.80). Bu meyanda Sultan'ın *el-Hûş es-Sultaniyye*'de Kıbrıs'tan gelenler için bir *mevkib* de düzenlediği, bu *mevkib* vesilesi ile Kıbrıs'tan gelen Frankların bu faaliyete iştirak ederek Sultan huzurunda yeri öptükleri kaydedilmektedir (İbn Tagriberdî, 1992, s. 119, 120).

Sultan, 1460 senesinin Şaban'ında, el-Hûş Sultanî'de Kale'de Kıbrıs ileri gelenlerini bir araya getirip beklenmedik bir şekilde, Kıbrıslıların adetlerine uygun olarak kadın yöneticinin makamında kalmasına karar verdi. Bu kadın yöneticiyi desteklemek üzere gelenlere hilat giydirdi. Tagriberdî et-Tayyârî de Sultan'ın bu kararını bildiren taklit ve hilat ile Ada'ya gitmekle görevlendirildi. Bu sırada James de düzenlenen *mevkib*'de yer alıyordu. Kız kardeşinin, Nikosa [Lefkoşa] tahtında, kendisine rağmen kalmasına irade edilmesi zoruna gitmiş ve yardım ister bir dille kendisinin Mısır'a geldiğini, Sultan'a iltica ettiğini, onun himayesine girdiğini, uzun zamandır onun yanında bulunduğunu, kendisinin yöneticilik için kardeşinden daha uygun olduğunu söyleyerek ağlamış lakin Sultan İnal bu sözlerine kulak asmamıştı. James bu durumda Sultan'ın huzuruna çıkması akabinde kız kardeşinin adamları olan muhasımları da üzerlerinde Sultan'ın giydirdiği hilatlar olduğu halde huzurdan çıktılar. İşte tam bu sırada Sultan İnal devrinin büyük kargaşa ve zulüm sebebi olan *Eclab*'dan Memluklerinin olaya karıştığı ve James'in düşmanlarına tasallut ettikleri, onları itip kakıp, dövdükleri ve üzerlerindeki hilatleri yırttıkları bir ortamda, bu şahısların James'in başa geçmesinden başka dilekleri olmadığını ifade etmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Kavga büyüyünce, bu baskı karşısında durumu daha fazla uzatmayan Sultan İnal, Kıbrıs'ın kadın yöneticisini azlettiğini ve James/Cakom'un tahta geçmesine karar verdiğini duyurdu. *Eclab* durumdan emin olduktan sonra, Emir Berdibek *ed-Devadâr es-Sâni*'ye kötü sözlerle saldırıp "Sen Frankçısın ve Frankları koruyorsun" gibi sözlerle hücum ettiler. Bunun üzerine emir görevinden azledilmesi talebiyle Sultan'a başvurduysa da Sultan buna da kulak vermedi. Hülasa James'e hilat giydirilmiş ve emirlere James ile birlikte Kıbrıs gazvesi için sefere çıkmaları emri verilmişti (İbn Tagriberdî, 1992, s. 123, 124; Zeynüddin Abdu'l-Basit, 2002, s. 83-83; Coureas, 2010, s. 732-733).

⁶ Memlûk kaynağı adını hiç zikretmediği bu kadın sair batılı kaynaklarda Charlotte olarak ifade edilmektedir.

Kahire, görüleceği üzere, bir takım siyasi ve diplomatik gel-git içerisinde kararını vermiştir. Memlûk Sultan'ı, James'in gelişinde ona destek vereceğini açıklamış ve yukarıda bahsedildiği üzere Kıbrıs'ta diplomatik yollarla vaki durumu tahkik ederken bir yandan da aslında James'den yana kararını gösteren donanma ve askeri hazırlıklara girişmişti. Buna rağmen bir ara Charlotte lehinde karar almış olsa da başından itibaren James tarafına temayülü olduğu, ancak durumu iyice anlamak için diplomasiyle zaman kazandığı ve hazırlıklar bitince de orduyu sefere yolladığı düşünülebilir. Bu süre içinde Kıbrıs'tan gelen iki taraf arasında Memlûk siyasetini ve kararını etkilemek için bir mücadelenin yaşandığı da öngörülebilir; James ve Charlotte taraftarlarının Memlûk sarayında yoğun bir diplomasi yürüttükleri de düşünebilir ihtimaller dâhilindedir. Nihai olarak devlet adadaki hâkimiyetlerini pekiştiren ve kendi maslahatlarına uygun gördükleri şahıs lehinde hareket etmiştir. Sultan'ın daha 1459'da bir donanma hazırlığı içine girişmesi de bu içeride karar aşaması esnasında da devam etmiş ve sefer gerçekleşmiştir.

Vaki olaylar çerçevesinde Sultan seferler öncesi Memlûk ordusunda adet olduğu üzere *Memalîk es-Sultaniyye*'yi teftiş ederek, onlardan bir kısmını, kaynağın ifadesi ile cihat için görevlendirdi. Muvazzaf takım James ile birlikte Kıbrıs seferine katılacaklardı. Bu süreçte Kıbrıs seferine katılacak emirler de tayin edilmişti. Bu süreçte sefere iştirak eden mücahitler için hazırlıklar yoğunlaştı. Mevcut çalışmalar bağlamında savaş hazırlığıyla görevlendirilen Sungur ez-Zeredkâş'ın sert tedbirler hatta zulüm ile çalışmalarını sürdürdüğü görülmektedir. Zorla ağaçların kesilmesinden, mal toplanmasına kadar pek çok uygulamanın halkı canından bezdirdiği İbn Tagriberdî tarafından dile getirilmektedir (İbn Tagriberdî, 1992, s. 125, 126; Zeynüddin Abdu'l-Basit, 2002, s.86; İbn İyas, 1982, s. 360, 361; es-Sayfrafi, 2002, s. 234). Sultan sefer öncesi adet olarak Memalîk es-Sultaniyye'ye yaya yahut atlı olsun ayırmadan ödemelerini yaptı. Her birine 15 dinar ödendi. Başta Küzül/Güzel? ve Barsbay olmak üzere onlarla birlikte sefere gidecek memlûklere 10'ar dinar verildi (İbn Tagriberdî, 1992, s. 126; Zeynüddin Abdu'l-Basit, 2002, s. 87).

Sultan bu süreçte büyük bir resm-i geçit (*mevkib*) heyeti ile birlikte Kale'den Nil sahilindeki Vusta olarak bilinen Erva Adası'na yapılan gemileri görmek üzere çıktı. Burada Sungur Kırkşabak (çubuk) ez-Zeredkaş'a ve onunla birlikte çalışan ekipte yer alanlara hilat giydirerek çalışmalardan olan memnuniyeti gösterdi. Tarihçi İbn Tagriberdî ise bu donanma nedeniyle yaşadıkları baskıdan ötürü halkın bu gemilerden çok da mutlu olmadıklarını ifade eder (İbn Tagriberdî, 1992, s. 126; Zeynüddin Abdu'l-Basit, 2002, s.87).

Memlûk Kuvvetlerinin Kıbrıs Seferine Çıkması

1460 senesi Şevval ayının 17'sinde -tarihçinin ifadesiyle- mücahitler Nil üzerinden Dimyat'a yola çıktılar. Bu seferde kara kuvvetinin komutanı Emir Yunus el-Akbâî ed-Devâdâr el-Kebir idi. Deniz kuvvetlerine ise Mukaddem elf rütbesindeki emirlerden Kanım min Safer Hoca el-Müeyyedî komuta ediyordu. Bunlarla birlikte sair emirler bulunuyordu ki, Karakaş olarak bilinen Hacibü'l-Hüccâb Sudun el-İnalî el-Müeyyedî ve diğerleri bu cümledendi. Sultan adı geçen bu üç kişiye hil'at giydirmişti (Zeynüddin Abdu'l-Basit, 2002, s.88; İbn İyas, 1982, s. 362; Çetin, 2006, s. 101, 114). Aynı zamanda James el-Frencî'ye de Kakumlu Nohh denen türden bir hilatten giydirmişti. Bütün gaziler (*el-guzat*) onların komutasında Nil nehrinden hareket etmişlerdi. Adı geçen üç komutan o gün Dimyat'a doğru yola çıktılar. Geri kalanlar ise askerin çokluğu sebebiyle onların peşinden pey der pey yola çıktılar. Bu gazveye katılanların sayısının büyük olduğunu ifade eden İbn Tagriberdî sayı vermez. Bunların içinde bahsedilen üç büyük komutan ümerau'l-ulûftan idi. Bunların yanında tablhane rütbesinde üç emir vardı. Bunlar Emir Berdîbek el-Becmekdar ez-Zâhirî, Canibek, Yeşbek, Selman Şah el-fakif el-Müeyyedî re'su nevbe idi. Onlara ilave aşarat rütbesinde olanlar vardı: Cekem el-Eşrefî, Dokmak el-Yeşbekî, Kesbay eş-Şişmanî el-Müeyyedî, Toh el-Ebu Bekrî el-Müeyyedî re'su nevbe, Kanım, Sungur Kırkşabak el-Eşrefî

ez-Zeredkâş, Karaca el-‘Arac et-Tavil bu cümledendi. Bu sefere katılan memalik es-sultaniyye tahminen beş yüz kişi idi. Bunların dışında gönüllüler, hizmet elemanları ve denizciler sefere katılmıştı (İbn Tagriberdi, 1992, s. 127; Zeynüddin Abdu’l-Basit, 2002, s.85).

James ile yola çıkan donanma sefere giderken rüzgâr ters esmiş ve onları maksatlarının aksine Trablus sahillere sürüklemişti. Buradan yeniden Kıbrıs istikametine doğru yola çıktıkları ve sefere devam ettikleri anlaşılmaktadır (Zeynüddin Abdu’l-Basit, 2002, s.90; İbn İyas, 1982, s. 361-362).

Kaynağın verdiği tarihten anlaşıldığı kadarıyla ordu bu sefere Şevval ayında çıkmış ve Muharrem ayının son günü guzattan bir grup Kahire’ye ulaşmıştı. Bu habere göre hazırlıkları 2 yıl kadar süren seferin üç aydan biraz fazla sürdüğünü düşünebiliriz. 865/1461Muharreminde gazilerden bir grup şehre gelerek *el-Asâkir el-İslamiyye* yani Memlûk ordusunun Kıbrıs adasından tamamıyla ayrıldığı ve döndüğü haberini getirmişti. Bu ekip Muharrem’in 23’ünde İslam sahillere doğru hareket edildiğini ve bu sırada rüzgârın çok şiddetli bir şekilde onlara karşı estiği ve bu yüzden de donanmanın bölündüğü ve dağıldığını da bildirmişlerdi. Bu durumda değişik yönlere gayri iradi bir şekilde hareket etmek durumunda kalmışlardı. Onların gemisi et-Tine sahiline varabilen idi. Kahire’ye ulaşan askerler sefere katılan emirler arasında yer alan Emir Sudun Karakaş’ın ölüm haberini de getirdiler (Zeynüddin Abdu’l-Basit, 2002, s.94; İbn İyas, 1982, s. 363). Bunların varışının ertesi günü Emir Berdibek el-Hasseki de Kahire’ye ulaştı ve bu memlûklerin verdiği bilgileri teyit eder tarzda malumat verdi. Bunun yanında Emir Yunus ed-Devâdâr, *memalik es-sultaniyye* ve *memalik el-ümerâ*’dan bir gurubun James’e müzahir olmak üzere adada bırakıldığı haberi de ulaştırıldı. Türk askeri adada durumu murakabe için bırakılmış ve Memlûk hâkimiyeti bu şekilde sürmüştür. Adada kalan birliklerin komutasını Canıbek el-Ablak ez-Zâhir’i el-Hasseki yürütmekteydi. Kıbrıs seferinde büyük bir insan kaybı da yaşandığı gelen haberler içindeydi. Askerlerin Mısır’a bir an evvel dönüşünde olumsuz hava şartları yanında Memlûk Sultanının hasta ve yaşlı olması, ondan sonra tahta kimin geçeceği meselesinin de etkili olabileceği burada kayıt edilmelidir. İlk ulaşanlar sonrasında Kıbrıs seferine katılan mücahitlerin tamamının Safer ayının 15’inde Bulak sahiline ulaştığı görülmektedir. Berke Nasiriyye denen yerde büyük meydanda geceleyen askerler ertesi gün Kale’ye çıktılar. Yeri öperek Sultanı selamladılar. Sultan İnal, kara kuvvetlerinin komutanı olan Emir Yunus ed-Devâdâr’a *atlayeyn mütemmer* denilen *zerkeş bir fevkani* hilat giydirdi. Bu normalde atabeklere giydirilen bir hilat olduğundan halk buna şaşırılmıştı. Sultan aynı zamanda ona altın eğerli ve *zerkeş kenbüşü* olan bir at da hediye etmişti. Akabinde Sultan’ın deniz gücünü komuta eden Emir Kanım el-Müeyyedî’ye *Zerkeşli bir fevkani* giysi vermişti. Sultanın sefere katılan bütün paşalara (el-başât) ve emirlere de hilatler giydirdiği görülmektedir (İbn Tagriberdi, 1992, s. 128, 129,130; Zeynüddin Abdu’l-Basit, 2002, s. 96; İbn İyas, 1982, s.364). Sultanın atıfetinden seferin neticesinden memnun kaldığı anlaşılmaktadır. Artık saltanat devrinin sonuna yaklaşmış seksenli yaşlarındaki hasta Sultan bir büyük askeri başarıyla adını tarihe bu şekilde kayıt ettirmişti. Kıbrıs üzerindeki Memlûk hâkimiyeti de bu şekilde bir daha teyit edilmiş oluyordu. Memlûk askerleri bahsedilen Canıbek komutasında adada devletin iradesince II. James (1460-1473) olarak adı tarihe geçen yöneticinin tahta oturmasını sağlamak ve muhafaza adına orada kalmışlardı ki, devletin, James’e bu desteği sair kaynakların gösterdiğinden anlaşılıyor ki karşılıksız kalmamış ve James 8000 olan vergiyi 16.000’e çıkarmıştı. Bu miktar onun ölümünden az önce 8000’e indirilene kadar böyle devam etmişti (Coureas, 2013, s. 365). Memlûk desteği ile kral olan James’e yardım eden donanmanın 48 gemiden oluştuğu ve bu sefer sırasında Charlotte’nin Girne’ye sığındığı ve James’in Nikosa’yı (Lefkoşa) ele geçirerek Kıbrıs’taki Lusignan tahtına oturduğu görülmektedir (İbn İyas, 1982, s. 361, 362; Fuess, 2005, s. 18).

Kıbrıs'ta böylelikle yaşanan taht mücadelesinin ilk aşamasında Memlûklerin desteklediği şahıs yönetime yerleşmiş lakin mücadele bundan sonra da birkaç sene daha devam etmiştir. Adada durumun II. James lehine sonuçlanması 1464'e kadar uzanan bir süreçte gerçekleşmiştir. İşte burada olaylar bizi Sultan Hoşkadem devrini de incelemeye sevk ediyor.

Sultan Hoşkadem Devrinde Kıbrıs Taht Mücadelesinin Süreci ve Neticelenmesi

II. James'in Sultan İnal devrinde Memlûk yardımıyla tahtı ele geçirmesinin, süreci tamamlamadığı anlaşılmaktadır. Sultan İnal'ın ölümünden sonra onun oğlu Ahmet'in akabinde tahta oturan Sultan Hoşkadem (1461-1467) devrinde de adada vaki taht mücadelesinin bir müddet daha sürdüğü görülmektedir. Bu sebeple Memlûklerin adaya seferleri devam etmiş ve 866/1462 senesinde Sultan Hoşkadem, Eşrefiyye'nin büyük ve küçüklerinden bir grubu Kıbrıs'a sefere yollamıştır. Bu ekibin komutanı Trablus naibi Emir Moğolbay el-Becâsi idi (İbn Tagriberdî, 1992, s. 233). Bu seferin amacı ve neden gerçekleştiği konusunda ise kaynak suskundur. Lakin gelişmelerin seyrinden anlaşılıyor ki adada istikrar bulmayan ortama müdahale gerektiğe kuvvet gönderilmekteydi.

II. John'un, ölümünden sonra vaki olaylar silsilesinde Adaya vaki Memlûk müdahalesi cümlesinden olarak 1461'de Hoşkadem devrinde, daha önce bahsedilen, kralının oğlunun kız kardeşiyle olan anlaşmazlığına müdahale için Emir Canibek el-Muhammedî el-Ablak'ın *el-Memalik es-Sultaniyye*'den 300 kişi ile Kıbrıs'a gönderildiği kaynaklara aksetmiştir (Tarih Melik Eşref Kayıtbay, 2003, s.179). İşte bu babda müteakip bir sefer için 867/1462-1463 yılında -kaynağın ifadesiyle- gaziler (*el-guzat*) Nil üzerinden Kıbrıs'a yol almak üzere Dimyat'a hareket ettiler. Bu gaziler arasında Emir Berdibek ez-Zâhirî Hacibü'l-Hüccâb, Emir Canibek Kulaksız el-Eşrefî ve bunlara ilave 12 emir daha bulunuyordu: Berdibek et-Tâcî, Kansuh el-Muhammedî, Kansuh es-Sâkî, Yeşbek el-Aşkar, Hayırbek, Kaltabay, Tenem el-Müeyyedî, Yeşbek el-Karmî, Temürbay es-Silahadâr, Kansuh, Moğolbay el-Çakmakî, Tenibek es-Seyfî, Canibek en-Nûr. Bunların yanında yaklaşık 500 *memalik es-sultaniyye*, gönüllüler, hizmetliler ve sanat erbabı vardı (İbn Tagriberdî, 1992, s. 244). Bu seferin de önceki gibi devam eden süreç bağlamında gerçekleştiği muhtemeldir. Memlûkler Kıbrıs'taki hâkimiyetlerini teyit için ve adadaki mücadelenin kendi lehleri doğrultusunda neticelenmesi için askeri harekâtı sürdürüyorlardı. Bu seferlere öylesine önem veriyorlardı ki, 868/1463-1464 senesinde Kıbrıs'ta bulunan gazilerin Sultan'dan izinsiz Şam sahillerine geldiği duyulunca Sultan buna çok kızmıştı (İbn Tagriberdî, 1992, s.252). Muahhar bir kaynaktan bu sefere katılıp Sultan izinsiz dönüp gazabına sebep olanlardan birinin o dönem Trablus naibi olan İyas et-Tavil olduğunu öğreniyoruz. Bu emirin izinsiz döndüğü öğrenilince Sultan Hoşkadem, o dönem *şâd eş-şarabhane* görevinden bulunan müstakbelin sultanı, Kayıtbay'a İyas et-Tavil'i yakalamasını emretti. Yakalanması akabinde İskenderiye'de bir müddet mahpus yattığı, daha sonra Sultan Hoşkadem tarafından affedilerek Kahire'ye geldiği, Kale'de ihtiramla karşılanıp kendisine değerli hilatler ve at ihsanında bulunduğu kaynak tarafından ifade edilmektedir (es-Sayrafi, 2002, s. 437).

1463/1464'te önceki sene Kıbrıs seferine giden gazilerin Mısır'a döndüğü görülmektedir. Sultan, Emir Berdibek ve Canibek başta olmak üzere emirlere inamlarda bulunmuş, hilatler giydirip, değerli donanımları olan at hediye etmiş idi (İbn Tagriberdî, 1992, s.252-253).

Bu askeri seferlerin neticesi 1463-1464'te alınmıştır. Sultan İnal döneminde bahsedilen taht mücadelesi bu yıl II. James'in adaya hâkimiyetiyle neticelenmiştir. İşte olayların seyrinin belirginleştiği bu yıl II. James'ten Kahire'ye bir elçi geldiği görülmektedir. Burada tarihçinin olayı açıklarken kullandığı dil ilginçtir: Elçi, Magosa ve kalesinin Franklardan ele geçirildiğini bildirmekteydi. Literatürde bu Frankların, adada çıkar mücadelesi yaptığı bilinen, Cenevizliler olduğu kayıt edilmektedir. Kale'nin ele geçirilmesi sonrasında, mücadeleye destek vermek üzere burada kalan Canibek el-Ablak ve maiyetindeki *memalik es-sultaniyye*'ye teslim edildiği de bu elçi tarafından Sultan'a bildirilmişti. Lakin Canibek'in akabinde Magosa halkına kötü davrandığı, şehrin ileri

gelenlerinden birinin çocuğuna el uzattığı, bunun tepkiye yol açtığı ve ona “Biz size şehri aman ile verdik, siz hayırla aldığınız bir şehirde böyle mi yapıyorsunuz? Siz Müslümansınız bu ne haldir?”, dediklerini de Sultan’a iletti. Lakin gelen elçinin aktardığına göre Canibek bu ikazlara ve serzenişlere kulak asmamış ve bildiğini okumaya devam etmişti. Bunun üzerine Magosa halkının James’e durumu bildirmek üzere elçi yolladığı ve James’in bunun üzerine Canibek’e bir haberci göndererek yaptıklarından vazgeçmesini istediği görülüyor. Canibek kendisine gelen bu haberciye darp etmiş, akabinde James bir haberci daha yollarmışsa da Canibek bu şahsı da *nüşşab* (ok atan bir silah) ile vurmıştu. Bunun üzerine James’in Magosa’ya bizzat geldiği lakin Canibek’in ona da kulak asmayıp, kötü sözler ile mukabele ettiği kayıt edilmektedir. James emirle ikinci kez konuşmak istediğinde Canibek onu sert bir şekilde darp edince yanında bulunanların olaya karışıp Canibek ve yanındaki 25 kişiyi öldürdüklerine dair durumu (es-Sayfrafi, 2002, s.460)⁷ İbn Tagriberdî James’in elçisi Yakup el-Frencî’nin aktardığını ifade eder. James, elçisi vasıtasıyla Magosa’yı Sultan’ın naibi olarak ele geçirdiğini de bildirmiştir. Her halükarda görülen o ki taht mücadelesinde II. James 1463’te Girne ve 1464’te Magosa’yı ele geçirmiş ve adada mutlak hâkimiyetini sağlamıştı (İbn Tagriberdî, 1992, s. 254, 255; Coureas, 2017, s. 115). Burada Memlûklerin Kıbrıs üzerindeki kesin hâkimiyetini, James’in adanın idaresini doğrudan ele geçirmesi sonrasında bildirdikleri mutlak bağıllık ve itaat ile açıkça görmekteyiz.

Sonuç

Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Türklerin İslami dönemlerinde etkin olarak alakadar oldukları bir yerdir. Memlûkler, Sultan Baybars döneminden itibaren kendileri için düşman planların merkezi gördükleri bu mekâna karşı seferler düzenleyerek, vaki tehdidi baskılama ya da savuşturma tedbirlerine başvurdular.

Kıbrıs, Doğu Akdeniz’de Memlûk siyasetinin önemli bir unsuru oldu. Haçlı seferleri dolayısıyla her zaman bir tehdit oluşturan ada, Memlûkler tarafından 1426’da fethedilmesiyle Mısır ve Suriye kıyıları için bir taciz ve saldırı mekânı olmaktan çıkarıldı. Böylece Türk tarihinde Kıbrıs bir Türk devleti tarafından ele geçirilip, bağımlı hale getirilmiş oldu. İşte bu süreçte Kıbrıs’ın Memlûklere bağımlılığı bağlamında Kral John’un ölümü üzere çocukları arasında başlayan taht mücadelesinde, oğlunun Kahire’ye gelmesi, buradaki Memlûk hâkimiyetini görmek açısından dikkat çekicidir.

Memlûk Sultanı İnal devrinde yaşanan bu olaya Sultan, diplomatik ve askeri açıdan yaklaşmıştır. Bir taraftan yapılacak sefer için donanma hazırlanması emri verirken öte yandan adaya bir elçi göndererek durumu anlamaya çalışmıştır. Nihayetinde Kahire’de ölen kralın oğlu ve kızı taraftarlarının çalışmaları neticesinde oğlunu destekleyen Memlûkler, adaya askeri bir güç yollayarak Girne ve Lefkoşa’nın ele geçirilmesi suretiyle kendi hâkimiyetlerini tanıyıp vergi veren kişinin Kıbrıs’a hâkim olmasını sağladılar. Böylece hem adadan bir gelir sağlamış hem de buranın Doğu Akdeniz İslam sahillerine karşı bir tehdit olması durumunu kontrol etmişlerdir. Sultan İnal devrinde başlayan olaylar onun vefatından sonra Sultan Hoşkadem devrinde 1464’de nihayetlenmiştir.

Bu sefer münasebetiyle bir kere daha Memlûklerin sabit bir donanmaya sahip olmadıkları ve gerektiğinde deniz gücü hazırlayarak sefere çıktıkları görülmektedir. Buna ilave olarak donanma hazırlanması için yaşanan ekonomik zorluk halkın donanma inşası sırasında yaşadığı darlığı muasır tarihçinin açık ifadelerinden görmekteyiz.

⁷ Muahhar bir Memlûk kaynağında bu sefere katılan Korkmas ez-Zâhiri’den de bahsedilmektedir. Bu şahsın Sultan İnal devrinde iki yıl kadar Kıbrıs’ta savaştığı ve arkadaşlarında 200 kadar kişinin hayatını kaybettiğini öğreniyoruz. Bu olayla ilgili verilen diğer bir bilgi de Canibek’in öldürüldüğü hadiseden adı geçen şahsın kurtulduğu ifade edilmektedir. Buradaki iki yüz kişi Sultan Hoşkadem devrinde vaki sefer sırasında hayatını kaybeden şahıslar olabilir. Olaylara muasır ve şahit olan İbn Tagriberdî bu olayda ölenlerin sayısını 25 olarak veriyor. Burada muhtemelen sefere 300 kişi katıldığı bilgisinden yola çıkarak 200 sayısının toplam şehit sayısı, 25in ise Canibek’in öldürülme olayında hayatını kaybedenler olduğu düşünülebilir.”

Kıbrıs'ta tarih akmaya devam edecek II. James'in ölümünden sonra eşi Catherine Cornaro, 1 yaşında ölen oğulları III. James yerine tahta oturacak, 1489'da aday Venediklilere verdiği adada Lusignan dönemi sona erecektir.

Kaynakça

- ‘Aşûr, S. A. (1994). *el-Asr el-Memâlikî fî Misr ve ş-Şam*. Kahire: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye.
- Coureas, N. (2010). Envoys between Lusignan Cyprus and Mamluk Egypt 838-78/1435-73 the accounts Pero Tafur, George Boustriounos and Ibn Taghri Birdi. Frédéric Bauden and Malika Dekkiche (Ed.). *Mamluk cairo, a crossroads for embassies: studies on diplomacy and diplomatics* (s. 113-123). Boston: Brill.
- Coureas, N. (2013). The Tribute paid to the Mamluk sultanate, 1426-1517: The perspective from Lusignan and Venetian Cyprus. U. Vermeulen, K. D'hulster and J. Van Steenberg (Ed.). *Egypt and Syria in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras VII*. (s. 113-123). Paris: Uitgeverij Peeters Leuven-Dudley, Ma.
- Coureas, N. (2017). King James II of Cyprus and the Hospitallers: Evidence from the Livre des Remembrances. Peter Edbury. (Ed.). *The Military Orders. Politics and Power* (s. 113-123). London: Routledge.
- Çetin, A. (2006). Memlûk sultanlarının ihsan ve in'amlarına dâir. *Ekev Akademi Dergisi*, 26, 101-114.
- Çetin, A. (2011). Memlûk Kıbrıs ilişkileri. *Adalya*, 14, 327-344.
- Demirkent, I. (2002). Kıbrıs-Tarih. *DİA Cilt 25* (s. 371-374). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- El-Harabişe, S. A. (1993). *Niyabet Trablus fî el-Asr el-Memlûkî*. Amman: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- es-Sayfrafi, A. C. (2002). *İnbâ el-Hesr bi-Ebnâi'l-Asr*, Hasan Habeşi. (Yay. haz.). Kahire: el-Heye't el-Misriyye el-Amme li'l-Kitab.
- es-Sehâvî. (t.y.). *ed-Dav'el-Lâmi' Li-Ehl el-Karn et-Tâsi*. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- ez-Zâhiri, Z. (2002). *Neylü'l-Emel fî Zeyle d-Düvel*. Ömer Abdusselam Tedmurî. (Yay. haz.). Beyrut: al-Mektebe el-Asriyye.
- Fuess, A. (2005). Was Cyprus a Mamluk Protectorate? Mamluk Influence on Cyprus Between 1426 and 1517. *Journal of Cyprus Studies*. Cilt 11 (s. 113-123). Yer: Center for Cyprus Studies.
- İbn İyas, Z. A. (1982). *Bedâi ez-Zuhûr fî Vekâyi' ed-Duhûr*. Muhammed Mustafa. (Yay. haz.). Kahire: Dâru'l-İlm.
- İbn Tagriberdî. (1986). *el-Menhel es-Sâfi el-Müstevfi bade'l-Vâfi*. Nebil Muhammed Abdulaziz. (Yay. haz.). Kahire: el-Heyet' el-Misriyye el-Amme li'l-Kitab.
- İbn Tagriberdî. (1992). *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Misr ve el-Kahire*. (Muhammed Hüseyin Şemseddin. (Yay. haz.). Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- Koprman, K. Y. (1992). Barsbay. *DİA Cilt 5* (s. 84-85). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tekindağ, Ş. (1969). Fatihle çağdaş bir Memlûk sultanı: Aynal El-Ecrud. *İst. Üni. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. (S. 23) 35-50). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tomar, C. (2004). Melik el-Eşref İnal. *DİA Cilt 26* (s. 63-64). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Extended Abstract

Purpose

The aim of this study is to shed light on what happened in the era of Sultan İnal and Hoskadem in the context of the nature of Turkish domination in the Eastern Mediterranean and relations with Cyprus during the Mamluk period. It is aimed to add a dimension to the question of what the Turkish domination in the Eastern Mediterranean was in the Middle Ages through this study. The developments in the context of the relations of the Mamluks with the island after the conquest of Cyprus and the information reflected in the sources in this context have led to the emergence of this study. This study had to be carried out in order to give a full answer to the question of the Eastern Mediterranean and the Mamluks.

Design and Methodology

The study is based on source research as a method. The article was prepared by determining the information on the subject in the sources belonging to the Mamluk period, compiling and collecting them and evaluating the information. The information obtained in the study, whose data was collected in this way, was compared with the information in the sources and the analysis made in this way, and the development of the events in the period examined was formed. By using the main sources of the era licked by the events, the study has been carried out by using the sources that observe the truth in the period closest to the realization of the event and write or benefit from them.

Findings

The following conclusions were reached as the main findings of the article. Cyprus is a place where the Eastern Mediterranean and Turkish Cypriots were actively involved in the Islamic period. From the time of Sultan Baybars, the Mamluks resorted to measures to suppress or evade the actual threat by organizing campaigns against this place, which they regarded as the center of enemy plans.

Cyprus has become an important element of Mamluk politics in the Eastern Mediterranean. The island, which has always posed a threat due to the crusades, was conquered by the Mamluks in 1426 and was no longer a place of harassment and attack on the coasts of Egypt and Syria. Thus, in Turkish history, Cyprus has been captured by a Turkish state and made dependent. In this process, the coming of his son to Cairo in the struggle for the throne between the children of King John in the context of the dependence of Cyprus on the Mamluks is remarkable in terms of seeing the Mamluk domination here.

The Sultan approached this event, which took place during the reign of the Mamluk Sultan İnal, from a diplomatic and military perspective. On the one hand, he ordered the preparation of a navy for the expedition, on the other hand, he tried to understand the situation by sending an envoy to the island. Ultimately, as a result of the work of the supporters of the son and daughter of the king who died in Cairo, the Mamluks, who supported his son, sent a military force to the island and recognized their sovereignty by capturing Kyrenia and Nicosia and enabled the taxpayer to dominate Cyprus. Thus, they both provided an income from the island and controlled the situation that this place was a threat to the Eastern Mediterranean Islamic beaches. The events that started in the period of Sultan İnal ended in 1464, in the period of Sultan Khoshqadem after his death.

An incident on the island Cyprus, led to Mamluks' intervention. A throne struggle started between his son and daughter upon the death of John the King of Cyprus. Upon II. John's death, his daughter Charlotte came to the throne. In this sense, James applied to Sultan İnal to get his father's throne and asked for help. In fact, after the King II. John's death in 1458 and reigning of his daughter Charlott, his half-brother, James, did not accept this.

James came to Cairo in 1459 with a delegation and asked for help from Sultan İnal to take over the throne. He eliminated the queen in 1460 with the support of the Mamluks.

On the occasion of this time, it is seen once again that the Mamluks did not have a fixed navy and that they set out by preparing sea power when necessary. In addition to this, we can see from the explicit statements of the contemporary historian, the economic difficulties experienced in preparing the navy, the shortage experienced by the people during the naval construction.

Research Limitations

The boundaries of the study have been geographically determined as Eastern Mediterranean, Cyprus and Egypt. The Crusaders, the political forces in Cyprus and the relations of the Mamluk state, Sultan İnal and Hoshkadam periods emerged as the time limit of the study as the main place where the events took place.

Implications

During the Mamluk period, Turks became an important power in the Eastern Mediterranean. This period should be studied more in terms of the Eastern Mediterranean Turkish and Islamic dominance. After the conquest of Cyprus during the Mamluk period, the domination and intervention of the Mamluks in the island continued. Studies on the Mamluk period are important in terms of the Turkish domination of Cyprus and the Eastern Mediterranean.

Originality/Value

The following determinations can be made at the point of determining the original value of the study. The fact that this study was prepared based on the main sources of the period examined and the comparative evaluation of the information is of priority in terms of the reliability and originality of the findings.

It is necessary to express the matter in detail. İnal, who appointed James as the clerk of Cyprus, promised to help him and sent Taghirberdi at-Tayyari al-Hasseki to Cyprus to examine the situation on the spot. Sultan İnal's rapprochement with James meant a military expedition to Cyprus. In the same year -1459- Zi'l-Kada month, the Sultan ordered the construction of a ship with jihad edict (official jihad). This sea power, ordered to be prepared, would be sent to Cyprus with James. Responsible for this work, Sungur al-Eşrefî Zeredkâş, who was known as Kırkşabak (possible forty bars), was commissioned. Ibn Tagrirdî notes that this person has been very hard to deal with the construction of ships, and that he is in a violent and cruelty practice, such as getting the necessary wood from the cheapest in the financing of this business.

Some of the people next to Taghirbardî, who returned with a group of Cypriot and the Franks, supported Charlotte and the others supported James. Evaluating the situation, İnal found it appropriate to keep Charlotte on the throne. However, Mamluks reacted to this and attacked those who supported Charlotte. So, Sultan had to send an army to Cyprus to support James (1460).

If we look at Mamluk expedition in more detail, on the 17th of Shawwal in 1460, in the words of the historian, the mujahideen (muslim warriors) set out for Damietta through the Nile. This time, the commander of the ground force was Amir Yunus al-Akbâî ad-Davâdâr al-Kabir. On the other hand, Kanım min Safer Hodja al-Muayyadi commanded the commands of the rank of Mukaddem alf. As it is understood from the date given by the source, the army went out this time in Shawwal and reached a group of Cairo on the last day of Muharram. According to this report, we can think that the military naval expedition took about 2 years. 865/1461 In Muharram, the news that al-Asâkir al-Islamiyya, that is, the Mamluk army, had left the island of Cyprus completely and returned was brought by the veterans.

In the time of Hoshkadam in 1461, in the series of events after the death of John, Amir Janibak al-Muhammadi al-Ablaq's and-al-Mamalik as-Sultaniyya was sent to Cyprus with 300 people for intervention in the dispute between James and Charlotte. The Mamluks were continuing military action to confirm their domination in Cyprus and to end the struggle on the island in their favor. They were paying so much attention to these expeditions that the Sultan was very angry when it was heard that some of the Mamluk soldiers in Cyprus came to the beaches of Damascus without permission (868/1463-1464). The results of these military expeditions were taken in 1463-1464. The struggle for the throne mentioned in the period of Sultan İnal was obviously continued. It seems to be concluded by James' domination of the island. II. James captured Kyrenia in 1463 and Famagusta in 1464 and ensured his absolute domination on the island. Cyprus and the contribution made from this sentence to the history of the Eastern Mediterranean constitute another important aspect of this study.

Araştırmacı Katkısı: Altan ÇETİN (%100).

Uluslararası Bir Sorun Alanı Olarak Kıbrıs'a İlişkin Tarihsel ve Teorik Öğeler Üzerinden 'Demokratik Barış Teorisi'nin Eleştirisi¹

İsmail Hakkı ELÇİ²

Başvuru Tarihi: 03.02.2021

Kabul Tarihi: 09.03.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu makalenin amacı Türkiye-Yunanistan arasındaki Kıbrıs meselesi üzerinden Demokratik Barış Teorisi'nin (DBT) sorgulanmasıdır. Bu sorgulama dört aşamada yapılmıştır. Öncelikle DBT'nin düşünsel arka planı ele alınmış, ardından teori kavramsal ve kuramsal açıdan kısaca tanıtılmıştır. Üçüncü aşamada teorinin başlıca teorisyenlerinden biri olan Michael Doyle'un her iki ülkeyi liberal-demokratik ya da tersi ilan ettiği dönemler yine teorinin bir ülkeyi liberal-demokratik olarak tanımlamak için başvurduğu kurumlar üzerinden değerlendirilmiş; her iki ülkenin bu dönemlerdeki durumları analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde ise her iki ülkenin savaşa ya da savaşmama kararları ile sahip oldukları rejimin türü arasındaki bağıntı sorgulanmıştır. Bu çalışmada temel olarak; Michael Doyle'un Türkiye'yi 1971-1974 ve Yunanistan'ı 1967-1975 dönemlerinde anti-liberal rejimlere sahip iki ülke olarak tanımlayıp 1974 yılında savaşmalarını bu duruma bağlamasının tek başına yeterli gerçekçi bir yaklaşım olmadığı sonucuna varılmış, her iki ülkenin savaş kararı almalarında sadece rejim türlerinin değil; Soğuk Savaş dönemi dinamiklerinin ve iki ülkenin uluslararası çıkarlarının da etkili olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokratik Barış, Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs, Liberal Demokrasi

Atıf: Elçi, İ. H. (2021). Uluslararası bir sorun alanı olarak Kıbrıs'a ilişkin tarihsel ve teorik öğeler üzerinden 'Demokratik Barış Teorisi'nin eleştirisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 311-328.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ihelcim@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3348-4852

Criticism of Democratic Peace Theory Based on Historical and Theoretical Elements of Cyprus as an International Problem Area

İsmail Hakkı ELÇİ³

Submitted by: 03.02.2021

Accepted by: 09.03.2021

Article Type: Research Article

Abstract

The purpose of this article is to examine the Democratic Peace Theory in the framework of the Cyprus issue between Turkey and Greece. This inquiry has been carried out in four stages. First, the intellectual background of the Democratic Peace Theory was discussed, and then the theory was briefly introduced conceptually and theoretically. In the third stage, the periods when Michael Doyle, one of the main theorists of the theory, declared both countries as liberal-democratic or vice versa, were evaluated through the institutions that the theory applied to define a country as liberal-democratic and the situations of both countries in these periods were analyzed. In the conclusion part, the relationship between the decisions of both countries to fight or not to fight and the type of regime they have is examined. In this study, it was concluded that Michael Doyle defined both Turkey between the periods 1971-1974 and Greece between the periods 1967-1975 as the two anti-liberal regimes countries, and indicates that linking the war of the two countries in 1974 to this situation is not a sufficient realistic approach. Not only the regime types but also the Cold War era dynamics and the international interests of the two countries were effective in the war decision of both countries.

Keywords: *Democratic Peace, Turkey, Greece, Cyprus, Liberal Democracy*

³ Istanbul Arel University Graduate School of Education, Department of Political Science and International Relations, ihelcim@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3348-4852

Giriş

DBT teorisyenleri, ülkelerin sahip olduğu rejim türü ile savaş kararı almaları arasında bağlantı kurarak; liberal-demokratik rejimlere sahip ülkelerin birbirleri ile savaşmayacakları sonucuna varmaktadırlar. Liberal-demokratik değerlerin temeli uzlaşa ve hoşgörüye dayandığından; bu değerleri benimseyen toplumların uzlaşa ve hoşgörü üzerinde ortak bir siyasi kültüre sahip olacaklarını ve savaştan çok uzlaşaya meyilli olacaklarını ileri sürerler. Sadece kültür boyutuyla değil; bireyin temel haklarının devlete karşı güvence altında olduğu ve bireyin siyasi temsil yoluyla yönetimin asli kurucusu olduğu liberal-demokratik devletlerde karar vericilerin hesap verme kaygısı taşımaları da savaş kararının verilmesi önünde bir engeldir. Yani devletlerin içte sahip oldukları özelliklerle dış politika arasına keskin bir çizgi koyan realist teorisyenlerin aksine, bu teoride özellikle rejim türü dolaylı olarak dış politika üzerinde bir etki mekanizması olarak ortaya çıkar.

DBT'nin öncülerinden biri olan Michael Doyle bahsedilen savlar dışında Liberalizm ve Dünya Siyaseti makalesinde 1700-1982 yılları arasında ülkelerin liberal oldukları dönemleri vermiş; bu listede Türkiye'yi 1950-1960 ve 1966-1971 yılları arasında; Yunanistan'ı da 1950-1960 ve 1975-1982 yılları arasında liberal olarak tanımlamıştır.

Doyle'un bu dönemlendirmesi ışığında Türkiye-Yunanistan arasındaki anlaşmazlıklara bakıldığında 1950'nin başlarına kadar iyi giden ilişkiler bu tarihten sonra Kıbrıs meselesinden dolayı gerginleşmeye başlamıştır. 1954-1955, 1964 ve 1967 yılları gerginliğin arttığı hatta savaşın eşiğinden dönüldüğü yıllar olurken, 1974 yılında bizzat savaş yaşanmıştır. Doyle'un dönemlendirmesi ve Kıbrıs meselesi teoride ileri sürüldüğü şekliyle bağlantılı olarak analiz edildiğinde teori ve pratik arasında bir tutarsızlığın olmadığı görülmektedir. Yani ülkelerin liberal-demokratik olarak tanımladığı dönemlerde mesele uzlaşa ile çözülmüşken; liberal-demokratik olmadığı dönemde meselenin çözümünde savaşa başvurulmuştur.

Bu çalışmanın amacı; iki ülkenin 1974 öncesi anlaşmazlıklarda savaşmamalarının sebeplerinin sahip oldukları rejimlerde değil; Soğuk Savaş dinamiklerinde, üye oldukları uluslararası örgütlerin rollerinde ve iki ülkenin reel çıkarlarında aranması gerektiğini ortaya koymaktır. Bu amaç gerçekleştirilirken; teoride ülkelerin liberal-demokratik sayılmaları için başvuru kriterleri göz önüne alınarak her iki ülkenin 1950-1974 arasındaki durumları analiz edilmiş ve meseleyi uzlaşa ile çözdükleri dönem ile savaştıkları dönem arasında liberal-demokratik olma bakımından büyük bir farkın olmadığı sonucuna varılmıştır. Liberal-demokratik olma bakımından farkın olmadığı ortaya konulduktan sonra, iki ülke arasında yaşanan barış ya da savaş dönemlerinin sahip oldukları rejime bağlanmasının dış politika analizi açısından doğru bir yaklaşım olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Demokratik Barış Teorisi'nin Fikirsal Altyapısı ve Liberal Demokrasi

Liberalizmin bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak ortaya çıkması Birinci Dünya Savaşı ve sonraki yıllara dayanır. Bundan önce John Locke, Adam Smith, Jeremy Bentham ve Immanuel Kant gibi yazar ve filozoflar tarafından kuramın felsefik altyapısı oluşturulmuş, konu olarak daha çok bireysel haklar, birey-devlet ve ekonomi-devlet ilişkisi ele alınmıştır. Uluslararası konular elbette ki tamamen kuramın ilgi alanı dışında değildi. Ancak hem modern ulus-devletin oluşumu ve bir aktör olarak bütün dünyaya yayılması hem de bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerin akademide yer alması geç bir döneme denk geldiğinden; uluslararası ilişkiler konuları da kuramın ilgi alanını daha az işgal etmiştir. John Locke'un doğa durumuna atfettiği anlam ve bunun uluslararası alana uygulanması ile Kant'ın Ebedi Barış Teorisi bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak liberalizmin temel felsefesi ve ilham kaynağı olacaktır.

Birinci Dünya Savaşı ve yarattığı yıkım savaşların zararları konusunda büyük bir kamuoyu oluşturmuş, bir daha böylesine yıkıcı bir savaşın yaşanmaması için toplumun hemen hemen her kesiminde kalıcı bir barışın nasıl sağlanabileceği konusunda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bugün Wilson ilkeleri olarak bildiğimiz

ABD Başkanı Wilson'un kalıcı bir barışın sağlanması için ortaya attığı 14 ilke bu çalışmaların ve arayışın bir sonucudur. Savaşlara sebep olacak gizli anlaşmaların yapılmaması, self-determinasyon hakkı, devletlerin içişlerine karışılmaması ve Milletler Cemiyeti'nin kurulması gibi ilkeler Kant'ın kalıcı bir barışın sağlanmasına yönelik ortaya attığı ilkelerle benzerlik göstermektedir. Liberalizm bahsi geçen yazar ve filozofların da mirasına sahip çıkarak, bu tarihten sonra Uluslararası İlişkiler disiplininin diğer klasik teorilerinden biri olan Realizm'in aksine iş birliği, ekonomik ve ticari ilişkiler, uluslararası örgütler ve uluslararası hukuk gibi araçlarla barışın sağlanabileceğini ileri sürmüştür. Entegrasyoncu ve işlevselci yaklaşımlar, karmaşık karşılıklı bağımlılık ve güvenlik topluluğu yaklaşımları ile DBT gibi yaklaşımlar kalıcı bir barışın nasıl ve hangi yöntemlerle sağlanabileceğine verilen Liberalizmin alt teorileri olarak görülen yaklaşımlardır.

DBT'ye geçmeden önce uluslararası barışın sağlanmasına yönelik bugün de barış çalışmalarında sıkça başvurulan Kant'ın Ebedi Barış Teorisi'nin anlaşılması önem arz eder. Kant teoriden çok pratiğe önem vererek savaşların gereksizliği ve kalıcı bir barışın sağlanmasına yönelik altı ön koşul öne sürmüştür.

1. Devletler arasında imzalanan anlaşmaların yeni bir savaşa sebep olacak tahrik edici şartlar içermemesi
2. Devletlerin bağımsızlığına ve egemenliğe saygı gösterilmesi
3. Barışı savaştan daha maliyetli kılan ve devletleri birbirine karşı rakip olmada kışkırtan düzenli orduların kaldırılması
4. Dış meselelerin finansmanında dış borçlanmaya gidilmemesi
5. İkinci madde ile ilişkili olarak; devletlerin içişlerine karışılmaması
6. Savaşın da belirli kurallara göre yapılması ve insan onurunu kırıcı uygulamalara savaşlarda yer verilmemesi (Kant, 1983, s. 107-110)

Kant bu 6 önkoşula bağlı olarak 3 madde daha ortaya atar. Bunlardan ilki devletlerin cumhuriyet rejimlerine dayanması ve bunun yaygınlaştırılmasıdır (Kant, 1983, s. 111-113). Cumhuriyet rejimlerinin anayasa ile bireyin özgürlüğünü devlete karşı güvence altına almaları ve yurttaşlar arasında eşitliği sağlamaları dolayısıyla Kant açısından tercih edilebilirdir. Yani bir açıdan Kant burada demokrasiyi de önceleyerek cumhuriyetçi rejimlerde halk siyasi sistemin asli kurucularından biri olduğu ve yöneticileri tayin ettiği için; savaşta engellemede halkı rasyonel karar alan bir aktör olarak görür. Bu yüzden savaşta Kant büyük oranda yöneticilerin kararlarına ve çıkarlarına dayanan bir olgu olarak görür.

İkinci madde "Devletler Federasyonu" ilkesidir (Kant, 1983, s. 113-115). Kant burada tıpkı bir bireyin iç hukuk ile devlete karşı hak ve sorumluluklara sahip olduğu gibi; devletlerin de tabii olduğu bir dış hukuk kurumu oluşturmak ister. İnsanlar doğa durumundaki güvensizlik durumundan nasıl ortak bir kurum ve yasa üzerinde sözleşip çıktılarsa; devletler de ortak kurullarla bağımsızlıklarını da kısmen koruyarak bir dünya federasyonu oluşturabileceklerini ileri sürer.

Üçüncü ilke; kozmopolitizm ve dünya vatandaşlığı ilkesidir (Kant, 1983, s. 115-119). Stoa okulunun kurucusu Zenon'un insanların başka başka yasalarla yönetilen birçok kent ve ulusa ayrılmamaları bunun yerine "ortak bir yasa altında birleşmiş bir sürü gibi" davranmaları hayalini Kant aynı şekilde dile getirmekte ve gerçekleştirmek istemektedir (Ağaoğulları, 2018, s. 164). Burada Kant insanların bir dünya vatandaşı gibi tabii olacağı bazı kurullar olsa da engellenmeden davranabilmesini, yaşayabilmesini ve seyahat edebilmesini ister. "Misafirlik hakkı" olarak tanımladığı durum sayesinde barışçıl bir uluslararası ortamın sağlanabileceğini ileri sürmüştür.

Kant'ın bu çalışması öncesinde Birinci Dünya Savaşı sonrası barış çalışmalarına ilham kaynağı olduğu gibi Birinci Dünya Savaşı'ndan daha büyük bir yıkım getiren İkinci Dünya Savaşı sonrası barış çalışmalarına da ilham kaynağı olmuştur. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasının engellenememesi ve özellikle Carr, Morgenthau ve Waltz gibi realist yazarlarca liberallerin idealist fikirlerinin sorgulanması liberal teorinin gözden düşmesini beraberinde getirmiştir. Devletlerin çıkar ve güç peşinde olduklarını öne süren realist

teorisyenler kalıcı barışın bir ütopya olduğunu ileri sürmüşlerdir (Viotti ve Kuppi, 2017, s. 32-33). Sadece realist teori değil Marksist yaklaşımlar da sosyalist ve kapitalist devletlerin oldukları sürece savaşın kaçınılmaz olduğunu ileri sürüp Liberal teorinin barış konusundaki iyimserliğini eleştirmişlerdir (Hinsley, 1987, s. 68-69).

Ancak İkinci Dünya Savaşı ve hemen ertesinde başlayan, dehşet dengesi olarak adlandırılan ve kalıcı barışın sağlanmasına yönelik umutların çok az olduğu gergin Soğuk Savaş ortamında Johan Galtung, Howard Raiffa ve Kenneth Boulding gibi yazarlar interdisipliner bir çalışma olan Barış Çalışmaları'nı gerçekleştirmişlerdir. Yazarlar barışı savaşın olmadığı bir çatışmasızlık durumu yerine "her türlü şiddetin olmadığı" bir durum olarak tanımlamaya başlamışlardır. Barışı bu dar kalıptan çıkararak; ekonomik, siyasi ve kültürel şiddetin olduğu her durumu devletlerarası sıcak bir çatışma olmasa da barış olgusunun dışına çıkarmışlardır (Gleditsch, Nordkvelle ve Strand, 201, s. 146-150). Bu konuda özellikle Galtung, Yapısal Şiddet teorisi ile ön plana çıkarak barış çalışmalarına önemli katkılar sunar. Bahsi geçen şekilde barış kavramının kapsamını genişleterek şiddetin olmadığı durumu "Pozitif Barış" olarak adlandıran Galtung, devletlerin hem iç hem de uluslararası alanda şiddet üretme aracı olma durumundan siyasi baskılara son vererek, silahlanmayı azaltarak, bireysel hak ve menfaatleri koruyup gözeterek çıkmalarını ve ancak bu şekilde barıştan söz edilebileceğini ileri sürer. Birey ya da toplumların gerçek durumu ile ulaşabileceği potansiyel durum arasındaki farkın birey ya da toplum üzerinde meydana getirdiği olumsuzlukları şiddet olarak niteleyen Galtung, pozitif barışın sağlanması için bu farkın kapatılmasının elzem olduğunu dile getirir (Galtung, 1969, s. 168-172). Barış Çalışmaları barış kavramının anlam ve kapsamını genişleterek barış konusunda daha sonra yapılan çalışmalara ilham kaynağı olmuştur.

DBT'nin dayandığı fikirsal altyapı ve barış çalışmaları bu şekilde DBT'nin beslendiği kaynaklar hakkında genel bir bilgi sunup teorinin daha iyi anlaşılmasını sağlarken; son olarak liberal demokrasiden bahsetmek de aynı amaca hizmet eden önemli bir girişim olacaktır. Demokrasi klasik anlamıyla ele alındığında genel olarak doğrudan ya da dolaylı olarak "halk tarafından yönetim" formülünde vücut bulur. Ancak demokrasi liberal kelimesi ile nitelendirildiğinde ya da koşullandırıldığında daha farklı bir anlama sahip olur. Liberal sıfatı, demokrasilerde olduğu gibi, siyasal sistemlere uygulandığı zaman minimal devlet anlayışı ya da devlet güç ve otoritesinin sınırlandırılması anlamı ön plana çıkar. Genel olarak demokratik yönetim modeli en iyi ve en tercih edilebilir yönetim modeli olarak sunulsa da liberaller için bu yöntem tek başına yeterli değildir. Liberaller, yönetim modeli demokrasi de olsa bireysel hak ve özgürlüklerin koruma altına alınması için devlet gücünün çeşitli araç ve mekanizmalarla sınırlandırılmasını talep ederler. Bu araç ve mekanizmaların en önemlileri de yazılı bir anayasa ve haklar belgesidir (Erdoğan, 2017, 255).

Liberallere göre demokrasi olarak nitelendirilen diğer siyasal sistem tarzları sahtedir. Yani genel olarak devletler ya da yönetici elitler ülkelerinin demokratik olduğu ile övünmek isteyip uluslararası alanda bu şekilde tanınma konusunda birbirleri ile yarışsalar da aslında bunların çoğu demokratik değildir. Bu şekilde övünen devletlerin çoğunda seçimler göstermeliktir ve seçimler buralarda sahte bir meşruluk kazanmadan başka bir şey değildir. Otoriter yönetimlerin çoğu otoriterliklerini bu şekilde maskeleyen çalışırlar (Heywood, 2011, 246-258).

Liberallerin demokrasiyi ancak devlet güç ve otoritesinin sınırlanması şartıyla kabul etmeleri aslında liberal felsefenin en temel ilkesi olan bireycilik ilkesine dayanır. Zaten liberalizm ile demokrasi arandaki gerilim de sırasıyla birinin bireye diğerinin topluma ya da bir bütün olarak halka dayanıyor olmasından ortaya çıkmaktadır (Sartori, 1996, 416). Temel mesele halkın istekleri ile bireyin isteklerinin uzlaştırılmasıdır (Held, 1989, 13). Liberaller için önemli olan konu egemenliğin kimde olduğundan ziyade nasıl kullanıldığıdır (Yayla, 2002, 42-44). Uzun bir dönem boyunca da liberallerin esas kaygısı da halkın egemenliğini sağlamaktan çok halkı ya da bireyi yöneticilere karşı korumak olmuştur. Bu manada liberallerin inandığı en temel değerler olan bireyin özel mülkiyetini ve serbest piyasa ekonomisini geniş kitlelerin siyasal eşitlik talepleri ile bağdaştırmak kolay değildi. Nitekim liberaller de bu sorunla demokratik yönetim modelini liberal-bireyci değerlerle sınırlandırarak ya da taçlandırarak başa çıktılar. Geçmiş dönemlerde liberallerin çoğu siyasal eşitliğe karşı

çıkarak özellikle toplumun mülksüz olan kesiminin oy hakkına sahip olmaması gerektiğini savunmuşlardı (Berktaş, 2009, 66-67). Onlara göre siyasal tercih özgürlüğünden de bahsedilebilmesi için bazı şartların gerçekleşmiş olması gerekirdi. Belirli bir entelektüel düzey ve ekonomik bağımsızlığa sahip olmayan kesimlerin rasyonel sorgulama ve iyi yaşam peşinde koşma gibi kaygıları taşımaları mümkün değildi zira bu kesimler bu halleriyle başkalarına bağımlıdırlar ve özgürce siyasal tercihte bulunmaları mümkün değildir. 1789 Bildirgesi genel oy hakkını ilan etse de 1830 devrimi ile bu durum tekrar onaylansa da burjuvazinin tahta geçirdiği Louis Philippe döneminde 30 milyon nüfustan yalnızca 200 bini oy hakkına sahipti (Berktaş, 2009, 66-67).

Bu yönüyle uzun bir süre elitistlikle suçlanan liberaller günümüzde demokrasiye bu kadar katı ve elitist bir şekilde bakmasalar da demokrasinin liberal değerler ile donatılmasını talep etmelerinin altında yatan genel kanı budur. Liberal demokrasiyi savunanlar; kitle ya da halk belirli bir yönetimi başa getirirse de akıl ve bilgiden çok duygusal faktörlerin, görenek ve alışkanlıkların, ekonomik ve siyasal bağımlılıkların siyasal tercihlerde önemli bir rol oynadığını ve bunun da verilen siyasal tercihi rasyonellikten çıkardığını ileri sürerler (Kapani, 2015, 151). Rasyonel olmayan bu karar karşısında birey hak ve özgürlüklerinin korunması da liberaller için biricik amaç olarak ortaya çıkmaktadır. Halkın seçimi sonucu despot bir yöneticinin de seçilmesi mümkün olduğundan bireyin bu ihtimale karşı korunması ve demokratik kararın rasyonelleştirilmesi liberal değerlerle donatılması ile mümkün görülmüştür. Çoğunluğun tahakkümü korkusu ve bu tahakkümün birey üzerinde yaratacağı tahrip kaygısı Madison, Tocqueville ve John Stuart Mill gibi düşünürlerin demokrasi konusunda böyle bir yol geliştirmelerini sağlamıştır (Held, 1989, 13-28).

DBT teorisinin eleştirisinin üzerinden yapılacağı Türkiye ve Yunanistan demokrasilerine de bu çerçeveden bakılması, DBT'nin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Demokratik Barış Teorisi

Teoriler genellikle ortaya konuldukları dönemin yansıtıcısıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş'ın yarattığı gergin ortamdan da etkilenerek güç ve çıkarı ön plana çıkaran realist teori başvuru alanı haline gelmiş, Soğuk Savaş'ın yumuşama döneminde tekrar gözden düşmeye başlamıştır. Neoliberal havanın esmeye başladığı 80'li yıllarla beraber liberal yaklaşımlar güç kazanmaya başlamış, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle liberal-demokratik batılı değerlerin zaferi ilan edilmiştir (Nye ve Welch, 2017, s. 54-75). ABD'nin Körfez müdahalesinin de etkisiyle tek kutuplu dünya söylemleri ileri sürülmüş, Tarihin Sonu gibi tezlerle ABD hegemonyası altında liberal-demokratik değerler ve kapitalist sistemin zaferi ilan edilmiştir (Brzezinski, 2017, s. 43-52).

DBT de böyle bir ortamda oluşturulmuş, temel olarak liberal-demokratik devletlerin birbirleriyle savaşmayacakları tezi ileri sürülmüştür. Devletlerin iç yapısı ile dış politikası arasında keskin bir çizgi çizip ikisinin birbirinden etkilenmeyen iki farklı alan olarak gören Realizmin aksine, bu yaklaşımda devletlerin yönetim yapısı ve sistemlerinin dış politikalarını etkilediği savı üzerine kuruludur (Ersoy, 2017, s. 178-182). Neoklasik Realizm ile devletlerin iç yapısı ile dış politikası arasındaki ayrım kısmen kaldırılıp, karar vericilerin dış politikaya etkisi kabul edildi ancak DBT bu etkiyi karar vericilerle sınırlı bırakmayıp, demokratik yapının kamuoyunda yarattığı bilinç ve bu bilincin karar vericiler üzerinde oluşturduğu baskının savaşı engelleyici bir rol oynayacağı yönünde genişletti.

DBT de diğer liberal yaklaşımlarda ve Barış Çalışmalarında olduğu gibi Kant'ın fikirlerinden etkilenmiştir. Yaklaşımın oluşturulmasında Michael Doyle öncü bir rol oynamış, teori Doyle'un çalışmaları üzerinden gelişmiştir.

Doyle teorisini liberal-demokratik devletlerin bireysel özgürlüklere karşı olumlu tutumunu ve dünya genelinde liberal-demokratik devletlerin yaygınlık kazanması üzerinden oluşturur. Devletin müdahale etmediği ve bu yüzden negatif özgürlükler olarak adlandırdığı ifade özgürlüğü, kanun önünde eşitlik, özel mülkiyet edinme

hakkı, basın özgürlüğü gibi temel haklar ile; devletin kısmen müdahale edebildiği ve bu yüzden pozitif özgürlükler olarak adlandırıldığı eğitim ve sağlık gibi benzeri konulardaki ikincil hakların liberal devletlerin temel iki özelliği olduğunu ifade eder. Doyle buna siyasi katılım ve temsil haklarını da ekleyerek liberal devletlerin bu üç temele dayandığını ileri sürer. Doyle diğer iki temel özelliği önemse de asıl önem verdiği ve savaşı engellemede etkide bulunduğunu söylediği özellik üçüncü özelliktir (Doyle, 1983a, s. 206-207). Bireyler bahsedilen hakları siyasi katılım ve temsil hakları ile güvence altına alırken, yine aynı özellik sayesinde dış politikada baskı unsuru haline gelirler.

Liberal-demokratik devletlerin artan sayısı 1980'lerde teorisini geliştiren Doyle'un dikkatinden kaçmaz ve Doyle bunun uluslararası sistem açısından istikrar ve barışın sağlanmasında önemli bir gelişme olduğunu söyler. Liberal devletlerde haklarını kullanmada daha özgür olan bireyler uluslararası alanda ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal bağlar kurma konusunda da zorluk çekmezler. Liberal devletlerin yaygınlaşması ve liberal devletlerde bireylerin bu durumu devletler arasında bağların gelişmesini bir manada bireyler arası ilişkilerin devletlerarası ilişkilere de yayıldığını ileri sürer (Doyle, 1983a, s. 213; Mitchell, 2002, s. 751-758). Bir yandan devletler savaş kararı verirken fayda elde ettikleri bu uluslararası ağları gözetmek zorunda kalırken; diğer yandan bu ağları zorunluluk dışında karşılıklı bir saygı unsuru olarak görürler. Liberal-demokratik devletler arasında yaşanacak savaş da bu şekilde engellenmiş olur.

Bazı teorisyenler de demokrasilerin hesap verebilirlik özelliğine dikkat çekerek açıklamaya çalışırlar. Demokratik devletlerde bireyler iktidarın asli kurucuları olduklarından yani seçimle iktidarı oluşturduklarından iktidarlar menfaatleri gereği karar verirken bu durumu göz önünde bulundururlar. Bu durum sadece iç politikada verilen kararlarda değil aynı zamanda dış politikada verilen kararlarda da geçerlidir. Liderlerin, uluslararası bağlantılar kurup bundan çeşitli faydalar sağlayan bireylerin menfaatlerini gözetmeyip verecekleri savaş kararı onlara bir dahaki seçimlerde olumsuz bir bedel olarak döneceğinden liderler bu kararı alırken daha temkinli davranırlar (Eyerman and Hart, 1996, s. 600-608; Fearon, 1994, s. 580-585). Yani daha önce de söylendiği üzere demokratik devletlerde bireyin siyasetin temel kurucusu olması karar vericiler üzerinde caydırıcı bir baskı unsurudur.

Demokrasi, bireylere iktidarlar üzerinde seçim gibi bir baskı aracını sunarken; bunun yanında bireylere uzlaş, hoşgörü ve iş birliğinin hâkim olduğu siyasi bir kültürü de öğretir. Yani bir anlamda demokratik bir devlette yaşayan birey, diktatörlüklerde yaşayan bireyden farklı olarak, liderleri kendisi seçtiğinden ve bu durum zor yerine uzlaş ve tercihe dayandığından; ılımlılık ve uzlaşya dayanan siyasi bir kültüre sahip olmuş olur. Bu sayede aralarındaki ilişkilerde göz önünde bulundurdukları, aynı değerlerden oluşan ortak bir kültür meydana getirirler. Aynı değerleri paylaşan ve aynı değerlere sahip olan liberal-demokratik, devletler uluslararası alanda da benzer davranışlar sergilerler ki bu da uzlaş, hoşgörü ve iş birliğine dayanır (Gaubatz, 1996, s. 111-120; Maoz and Russett, 1993: s. 627-630; Raymond, 1994, s. 26-31). Bu devletler aralarında oluşacak sorunları da savaşmak yerine uzlaşya dayanan bu ortak değer ve kültüre göre çözerler. Aynı şekilde demokrasinin oluşturduğu bu siyasi kültür de savaşı önlemede demokrasinin bir başka getirisidir.

Yaklaşımın teorisyenleri, liberal-demokratik ülke vatandaşlarının demokratik olmayan bir ülkeye karşı verilecek savaş kararı ile demokratik olan bir ülkeye karşı verilecek savaş kararı karşısında aynı tutumu sergilemeyecekleri varsayımından yola çıkarak; demokratik ülke vatandaşlarının demokratik bir devlete karşı verilecek savaş kararını desteklemeyeceklerini ileri sürerler. Bu durum da savaşı önlemede diğer iki unsurla bağlantılı bir başka faktördür. Yani burada liberal devletin karşısındaki devletin rejim tipi önem kazanmakta ve bazı ayrı fikirler olsa da DBT teorisyenlerinin çoğu liberal-demokratik devletin otoriter rejim ile yönetilen devletlerle savaşabileceğini öne sürerler (Patsiaouras, 2009, s. 25). Demokratik devletlerde uzlaşmaya ve iş birliğine yönelik bir siyasi kültür olsa da bu durum otoriter devlet rejimleri ile savaşta engelleyici bir nitelik taşımaz.

DBT'nin temeli bu olmakla beraber teoriye getirilen eleştiriler de teorinin anlaşılması çözümlenmesi açısından önem arz eder. Bu eleştirilerin en yoğunu realistlerden gelir. Realistler devletlerin sadece iç yapıları ve siyasal sistemlerine odaklanarak dış politikada karar almadıklarını, savaş gibi önemli kararlarda uluslararası arenadaki çıkarlarını da göz önünde bulundurarak karar aldıklarını öne sürerler. Realistler argümanlarını desteklemek ve teoriyi çürütmek için liberal-demokratik devletler arasında yaşanan çeşitli anlaşmazlık ve savaşları örnek gösterirler. Burada teorinin ortaya atıldığı 20. yüzyılın ikinci yarısından sonraki dönemden değil 19. yüzyılda yaşanan anlaşmazlık ve savaşları da örnek verirler. İngiltere ve Fransa gibi iki büyük demokratik Avrupa devletlerinin sömürge rekabeti için savaştıklarını ve demokratik rejimlere sahip olmalarının bu anlaşmazlıkların yaşanmamasında bir etkisinin olmadığını ileri sürerler. İki ülke kamuoyu bu konuda bir baskı unsuru olarak ortaya çıkmamış bu durum da demokratik ülke halklarının liberal bir devlet ile yapılacak savaşı istemeyeceği ve karar vericilerin buna göre davranacağı argümanını boşa çıkarır (Kim ve James, 2010, s. 488). Realistler, demokratik de olsa ülke halklarının sömürge toprakları gibi ülke çıkarına olan bir kararı kendilerine de fayda getireceğinden bu kararı destekleyeceklerini öne sürerek dış politik çıkarları, iç yapının yarattığı etkinin önüne geçirirler.

Realistlerin getirdiği bir başka eleştiri noktası DBT teorisyenlerinin sadece 20. yüzyılın ikinci yarısındaki Batılı rejimleri demokratik rejim olarak almaları noktasındadır. Realistler teorinin 1980'lerde ortaya atılmasını da dikkate alarak 50 yıllık bir süreçte batılı rejimler arasında savaşın olmaması durumunu gösterip bundan evrensel bir kural çıkarılmasına karşı çıkarak, 19. yüzyıl Batılı demokratik rejimleri de odak merkezlerine alırlar. John Mearsheimer gibi realistler Soğuk Savaş dönemi yaşanan bu çatışmasızlık halinin nükleer silahların yarattığı caydırıcılık ve dehşet dengesinden kaynaklandığını öne sürerler (Mearsheimer, 1990, s. 51-52). İki kutup etrafında toplanan devletler yaşanacak nükleer bir savaşın yaratacağı büyük etkiyi hesap ederek davranmışlar, ortak düşman Sovyetler'e karşı bir manada ittifak kurmuşlardır. Bu suretle sadece devletlerin rejim tiplerine bakılıp devletlerin dış arenadaki çıkarları gibi saiklerin göz ardı edilmesi verdikleri savaş kararının sebeplerinin doğru olarak anlaşılmasını engeller.

Çıkarların savaş kararının verilmesinde önemli bir rol oynadığını yine tarihteki savaş ve mücadelelerden örnekler vererek açıklamaya çalışan bir başka realist teorisyen Christopher Layne'dir. Layne farklı olarak yaşanmış savaş örneklerini değil; savaş olasılığının gündeme geldiği ve savaşın yaşanmadığı örnekleri vererek iddiasını güçlendirmeye çalışır. Layne; Fransa ve Britanya arasındaki 1898 Faşoda Krizi'ni, 1861 ABD-Britanya Krizini ve Fransa-Almanya arasında 1923'te yaşanan Ruhr Krizi'ni örnek göstererek; krizlere taraf demokratik devletlerin savaşmaktan vazgeçmelerinin rejim tipleri sayesinde değil yine çıkarlarını zedeleyecek çeşitli stratejik kaygılardan dolayı vazgeçtiklerini söyler (Layne, 1994, s. 38).

DBT'nin temel argümanları bu şekilde demokratik rejimler arasında yaşanan savaşlar ya da savaşın kıyısından dönülmüş anlaşmazlıklar verilerek sorgulanmıştır. DBT teorisyenleri, daha çok 20. yüzyılın ikinci yarısındaki demokratik devletlere odaklanıp teorilerini oluştururlarken; realistler de argümanlarını daha çok 19. yüzyıl anlaşmazlıkları üzerinden geliştirirlerken; ele aldığımız Türkiye-Yunanistan arasındaki anlaşmazlıklar ve 1974 Kıbrıs Harekâtı teorinin eleştirilmesinde DBT teorisyenlerinin dönem konusunda koydukları kısıtı ortadan kaldırmaktadır.

Teori Bağlamında Türkiye ve Yunanistan Arasındaki Sorunların Değerlendirilmesi

Michael Doyle "Liberalizm ve Dünya Siyaseti" makalesinin sonunda ek olarak verdiği listede 1700-1982 arasında liberal-demokratik olarak gördüğü rejimleri sıralamıştır. Bunu yaparken piyasa ekonomisinin ve özel mülkiyetin olması, harici olarak egemen olması ve egemenliğe dayalı politikalar uygulayabilmesi, vatandaşların hukuki haklara sahip olması ve seçilmiş yani cumhuriyetçi temsili bir hükümetin olması gibi kıstasları göz önünde bulundurmıştır. Cumhuriyetçi yönetim modelinin içine parlamenter monarşileri de dahil ederek; yasama organının etkin olmasını ve hükümetin rekabetçi bir ortamda seçilmiş olmasını yeterli görmektedir.

Burada meclisin yanında kral ya da kraliçenin sembolik olarak bulunmasını rejimin liberal-demokratik olmasına bir engel olarak görmemektedir. Bunların yanında kadınlara seçim hakkının tanınmış olması ve seçilmiş hükümetin en az üç yıl istikrarlı bir şekilde yönetimde kalarak askeri ve dış politik meselelerde söz sahibi olması gibi koşullar da getirmektedir (Doyle, 2017, s. 390-391).

Belirlediği bu kriterlere uygun olarak Türkiye'yi 1950-1960 ve 1966-1971 aralıklarında liberal bir rejim olarak tanımlarken; Yunanistan'ı da 1950-1967 ve 1975-1982 aralıklarında liberal bir rejim olarak tanımlamıştır (Doyle, 2017, s. 390). Bu aralıklar dahilinde bakıldığında Türkiye ile Yunanistan arasındaki temel mesele Kıbrıs meselesidir. Kıbrıs meselesi 1954, 1964, 1967 yıllarında büyük gerginliklere sebep olup iki ülkeyi savaşın eşiğine getirirken; 1974 yılında Türkiye'nin yaptığı hareketle beraber iki ülke arasında savaşa dönüşmüştür. Hem savaşın eşiğinden dönülmüş hem de savaşın yaşanmış olduğu Kıbrıs meselesi Liberal DBT'nin analiz ve eleştirisi için isabetli bir dış politik mesele olarak gözükmektedir. Bu bağlamda gerginlik ve savaşın yaşanmış olduğu yıllarda iki ülke; Doyle'un bir ülkenin liberal bir rejim olarak tanımlanması için belirlediği kústaslara göre ele alınacak; buna göre teorinin pratikte ne kadar doğrulanabilir olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Burada amaç savaştan kaçınmış ve savaşan iki devletin teorisinin tanımına ne kadar uyduğu ve teorisinin doğruluğunun olay üzerinden sorgulanması olduğu için Kıbrıs meselesi kısa verilecek; daha çok ülkelerin gerginlik ve savaş dönemindeki liberal-demokratik durumları üzerinde durulacaktır.

Demokratik Barış Teorisi Işığında Türkiye'nin Liberal-Demokratik Açından Analizi

Doyle her ne kadar Türkiye'yi 1950-1960 aralığında liberal rejimler sınıflandırmasına koysa da bu aralıktaki bazı uygulamalar Türkiye'nin liberal değerleri tam olarak benimsemiş bir ülke olmaktan çıkarmaktadır. DBT teorisyenlerinin bir ülkenin liberal bir devlet olarak tanımlanmasında en çok başvurdukları; bireysel hak ve özgürlüklerin anayasa ile güvence altına alınmış olması konusunda Türkiye tam olarak gerekli anayasal temele sahip değildir. Yine çokça başvurulan siyasi hak ve siyasi katılım konusu ile liberal-demokratik değerlerin toplum tarafından benimsenmiş olup, uzlaşıya dayalı siyasi bir kültür oluşmuş olması konusunda da Türkiye yetkinliğe ulaşmış değildir ve çeşitli antidemokratik uygulamalar bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde dış politikasında değişime gitmiş, cumhuriyetin kurulumundan İkinci Dünya Savaşı'nın ortalarına kadar sürdürmüş olduğu denge politikasını terk etmiştir. Batı bloğunun yanında yer alarak bir manada Batılı liberal-demokratik değerleri de kabul etmiş hem Sovyetler karşısında yalnız kalmamak hem de savaş sonrası yeni düzende ekonomik, askeri ve siyasi çeşitli avantajlardan yararlanmak adına, bu değerleri hızlı uygulamaya koymaya başlamıştır (Oran, 2012, s. 498; Balcı, 2017, s. 101-103). Bunlardan en önemlisi Batılı ülkeler tarafından sıkça eleştirilen tek partili siyasal sistemdi. 1945'ten itibaren İnönü'nün de teşvik ve isteğiyle Türkiye çok partili siyasal hayata geçmeye başlamış ve 1946 yılında çok partili ilk seçim yapılarak demokrasi yolunda önemli bir adım atılmıştır. 1946 yılında yapılan seçim şaibeli olsa da 1950 yılında yapılan güvenli seçimler sonrasında Demokrat Partinin de kazanmasıyla demokrasi yolunda ilerleneceği konusunda ısrarlı olunduğu kanıtlanmıştır (Akşin, 2015, s. 409).

Türkiye'nin çok partili bir sisteme geçmesi demokrasi yolunda büyük bir adım olsa da demokratik bir ülke olarak anılması konusunda yeterli değildi. Nitekim 1953'ten itibaren siyasal haklar ve muhalefete getirilecek kısıtlamalar Türkiye'yi çoğulcu ve demokratik bir ülke olmaktan uzaklaştırmıştır. Öğretim üyelerinin siyasi kuruluşlarda görev almalarının önünün kapatılması, siyasi yayın ve beyanda bulunmalarının yasayla yasaklanması, CHP'nin malvarlığına Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanunla el konulup hazineye aktarılması ve Millet Partisinin 1954 seçimlerinden hemen önce Ankara 4. Sulh Ceza Mahkemesi kararıyla kapatılması siyasi hak ve muhalefete getirilen kısıtlamalardan bazılarıdır. Yine Cumhuriyetçi Millet Partisine oy veren Kırşehir'in ilçeye, CHP'ye oy veren Malatya'dan Adıyaman'ın koparılarak il yapılması, 1954 seçimleri ve sonrasında Milletvekilleri Seçimi kanununda yapılan değişikliklerle siyasi partiler arası seçim anlaşmasının yasaklanması, karma liste usulüne son verilmesi ve partilerin radyodan seçim propagandası yapmasının yasaklanması da siyasi hak ve temsiliyet konusunda getirilen diğer kısıtlama örnekleridir (Tanör, 2018, s. 352-

353). 18 Nisan 1960'ta 15 Demokrat Partili üyeden oluşan ve CHP'nin gayrimeşru, yıkıcı ve kanundışı faaliyetlerini araştırmak için kurulan Tahkikat Komisyonu, muhalefete getirilen en büyük antidemokratik uygulamalardan sonuncusuydu. Nitekim bundan kısa bir süre sonra 27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleşecektir (Ahmad, 2015, s. 82-87).

Bir ülkenin liberal bir ülke olarak tanımlanmasında başvurulan ikinci ölçüt; bireylerin temel hak ve özgürlüklerini içeren negatif statü hakları ile bazı sosyal hakları içeren pozitif statü haklarının anayasal güvence altında olup olmamasıdır. Bu dönemde yürürlükte olan 1924 anayasası kişi hak ve özgürlükleri konusunda liberal ve bireyci bir yaklaşıma sahiptir. 1961 ve 1982 anayasaları hak ve özgürlükleri kısıtlama konusunda kamu yararı, kamu düzeni, milli güvenlik, bölünmez bütünlük ve genel ahlak gibi birçok gerekçe getirirken 1924 anayasasında kısıtlamaya yönelik bu gerekçeler yoktur (Tanör, 2018, s. 360-389). Bu da anayasanın liberal kimliğinin kanıtı niteliğindedir. Ancak uygulamada durum bu şekilde olmamış özellikle yasaların anayasaya uygunluğunu denetleyecek Anayasa Mahkemesi gibi bir mercii olmadığından hak ve özgürlükler anayasaya aykırı olacak şekilde çıkarılan yasalarla kısıtlanabilmiştir.

1954'ten itibaren hükümet, otoriterleşme yönünde adımlar atmış özellikle aydınlar, bürokrasi ve basın kurumları üzerinde büyük baskılar uygulamıştır. CHP'ye bağlılığından şüphe duyulduğu için 25 yıldan fazla hizmette bulunan her memur resen işten el çektirilmiştir (Zürcher, 2015, s. 335-336). 1950 tarihli Basın Kanunu 1951'den itibaren değiştirilmeye başlanmış; yeni basın suçları, yayın yasakları, cevap ve düzeltme hakkının idareye bırakılması, ispat hakkı tanımaksızın hükümetin kayrılması, bakanları küçük düşürücü sayılan yayınlara karşı çok sık cezai soruşturma yapılması gibi durumlarla basın özgürlüğü neredeyse ortadan kaldırılmıştır. 1956 Haziran ayında yeni bir basın yasası çıkarılmış, hükümet basın ve yayın üzerinde büyük bir denetim yetkisine sahip olmuştur. Bir diğer yasa ile de seçim dönemi yapılanlar dışında bütün siyasi toplantı ve yürüyüşler yasaklanmıştır. Düşünsel yani fikri özgürlükler açısından tek parti döneminden beri var olan ve düşünce suçlarını konu alan yasalar kaldırılmak yerine daha da ağırlaştırılmış bu durum da düşünce özgürlüğü gibi en temel haklardan birini büyük oranda kısıtlamıştır (Tanör, 2018, s. 335-363).

DBT teorisyenlerinin bir ülkeyi liberal-demokratik olarak tanımlamada başvurdukları üçüncü ölçüt; demokratik ve liberal değerlerin kaynağında yer alan uzlaşma ve hoşgörü kültürünün toplumda yaygınlaşması, benimsenmesi ve bu uzlaşma kültürünün dış politikaya da yansımalarıdır. Gerek bu ilkenin ve gerekse de liderlerin seçimle yönetime gelmeleri ilkesinin dolaylı bir sonucu olarak toplum dış politikada göz önünde bulundurulmuş ve etki mekanizması özelliği kazanan bir faktör olarak ortaya çıkar.

Bu dönemde toplumda demokratik-liberal değerlerin uzlaşma dayalı bir siyasi kültür yarattığından bahsetmek çok zordur zira bahse konu olan yıllarda çoğulcu demokratik sistemin yaklaşık altı yedi yıllık bir geçmişi söz konusu olmuştur. İkinci Meşrutiyet sonrası dönemde ve cumhuriyet kurulduktan sonraki dönemde kısa bir süreliğine de olsa çok partili bir sistem deneyimleri olsa da demokratik değerler Türkiye toplumunda henüz yerleşmiş değildir. Bu dönemde patlak veren bazı olaylarda toplumun gösterdiği reaksiyonlarda da uzlaşma ve hoşgörü kültürünün olmadığını ve bunun dolaylı bir sonucu olarak da demokratik-liberal değerlerin toplum tarafından henüz benimsenmediğini kolaylıkla görebiliyoruz.

Çalışmanın konusu Kıbrıs meselesi olduğundan; 1955'te İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında yapılan görüşmeler esnasında Türk kökenli bir Yunan vatandaşının Selanik'teki Türk konsolosluğuna bir bomba yerleştirmesi ve Türkiye basınının da milliyetçi kışkırtmaları sonucu 6-7 Eylül'de İstanbul'da Yunanistan karşıtı büyük bir ayaklanmanın çıkması (Akşin, 2015, s. 416-420) toplumda uzlaşma dayalı siyasi bir kültürün olmadığını açık bir göstergesidir. Bu ayaklanmada Rumlara ait 5622 konut ve iş yeri yağmalanmış hükümet İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmıştır (Akşin, 2015, s. 416-420). Bu durum toplumun dış politikada söz sahibi olduğu konusunda DBT teorisyenlerini haklı çıkarırsa da bunun uzlaşma yerine şiddete dayanması teori ile uyumsuzluğuna sebep olmaktadır.

1955 Kıbrıs gerginliği ve 1959 Zürih ve Londra Anlaşmaları öncesi Türkiye'nin siyasal haklar, rejim ve siyasi temsil konusundaki durumu bu şekilde iken 1960 darbesi ve sonrasında yapılan 1961 Anayasası da demokratikleşme yönünde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Sivil toplumun güçlenmesi ve siyasal hayatın çeşitlenmesi ile demokratikleşme kendini önceki döneme göre kendini daha güçlü bir şekilde göstermiştir. Düşünce, basın, yayın, toplantı, gösteri, sendika ve siyasal parti faaliyetlerinde görülen büyük canlanma bunun en büyük kanıtıdır (Ahmad, 2019, s. 131-132). Ancak siyasi istikrarsızlık, toplumdaki kutuplaşma ve sivilleşememe gibi olumsuzluklar "demokrasi gömleğinin Türkiye'ye büyük geldiği" gibi Türkiye'nin demokratik-liberal değerlere henüz hazır olmadığı manasına gelen söylemlerin yapılmasını da beraberinde getirmiştir. 1961-1965 ve 1974-1980 dönemleri arasında farklı kesimleri temsil edip, farklı çıkarlara sahip olan partilerin koalisyon ve azınlık hükümetleri kurarak ülkeyi idare etmeye çalışmaları siyasi istikrarsızlığın en büyük sebeplerinden biri olmuştur.

İstikrarsızlığın bir diğer sebebi;1960 darbesi ile Türk siyasi hayatında büyük bir baskı ve denetleyici unsur olarak giren ordu olmuştur. 1961-1965 dönemi sivilleşme açısından çok sancılı geçmiştir; Silahlı Kuvvetler Birliği adlı bir cunta yönetime tekrar el koymaya girişti. Yine asker kökenli Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı olması ve hükümetlerin kurulmasında bizzat genelkurmay başkanlarının görüş bildirmesi dönemin antidemokratik kimliğinin kanıtıdır. 1971 Muhtırası, 1980 Darbesi, 28 Şubat Postmodern Darbe ve 15 Temmuz Darbe Girişimi Türkiye'de demokrasinin sadece bahse konu dönemde değil; günümüze kadar tam olarak yerleşmediğini gösteriyor.

Demokrasi ve liberal değerlerin sonucu olarak görülen uzlaşma kültürünün yine bu dönemdeki durumuna bakıldığında Türkiye toplumu açısından pek iç açıcı değildir. Zira 60'ların sonlarından itibaren radikal sol ve sağ gruplar arasındaki çatışmalar şiddetlenmiş bu durum kendini yönetim kadrosunun içinde de göstermiştir. Amerikan Altıncı Filosu'nun Temmuz 1968 ve Şubat 1969'daki gelişleri sırasında sol gruplarla polis ve askerler arasında çatışmalar olmuş, olay sırasında ölenler olmuştu. Adam kaçırmalar, bombalı saldırılar ve soygunlar meydana geliyor; siyasal şiddet büyümekte olan öğrenci kitlesi içinde yaygın bir araç haline geliyordu (Zürcher, 2015, s. 367-373).

Dolayısıyla DBT teorisyenlerinin Batılı liberal-demokratik değerlerin yerleştiği; yerleşmekle kalmayıp toplumda uzlaşma, tahammül ve hoşgörü kültürü yarattığı bunun da ülkelerin dış politikasına sirayet ettiği önermesi bu dönemde de Türkiye için geçerli değildir. Doyle'un arada çok kısa süreler olmasına rağmen sadece seçilmiş bir hükümetin görev başında olduğu dönemleri liberal ve demokratik olarak göstermesi, ülkelerin liberal-demokratik olarak tanımlanması için yeterli bir argüman olmadığı görülüyor. Doyle'un Türkiye'yi demokratik-liberal rejimler arasında gösterdiği 1966-1971 arasındaki dönemden 5 yıl önce bir darbe 1 yıl sonrasında darbe niteliğinde yayınlanmış bir muhtıra yer alıyor. Yine hemen birkaç sene öncesinde istikrarsızlığın en büyük belirtisi koalisyon hükümetleri ve aynı dönem içinde ölümlere varan siyasal şiddet olayları yaşanıyor. Bu sebeple istikrar ve barış içinde geçen birkaç seneye bakarak sadece o dönem içinde ülkeleri demokratik göstermek onların demokratik-liberal oldukları anlamına gelmiyor. Zira bu kültürün oluşması ve toplumda yer etmesi uzun bir dönemi kapsıyor.

Demokratik Barış Teorisi Işığında Yunanistan'ın Liberal-Demokratik Açından Analizi

İkinci Dünya Savaşı sonrası İtalya ve Almanya tarafından işgal edilen Yunanistan, savaş sonrası da yaklaşık 4 yıl sürecek bir iç savaşa sürüklenerek istikrarsızlıkla dolu bir sürece girmiştir. Savaş sırasında İtalyan ve Alman işgaline karşı örgütlenip mücadele eden komünist Ulusal Kurtuluş Cephesi (EAM) ve komünistler dışında kalan sağ grupların oluşturduğu Ulusal Cumhuriyetçi Yunan Cephesi (EDES) arasında "kardeş kavgası" olarak da adlandırılan çatışmalı bir savaş cereyan etti. İç savaşın hemen başında da kralın dönüşü ve yönetimde yer almasına yönelik yapılan oylamada %68 oy oranı ile kralın dönüşü kabul edilmiş ve Yunanistan 1973 yılında Cumhuriyet ilan edilene kadar krallık olarak kalmıştır (Clogg, 1997, s. 140-160)).

İç savaşın bitiminden sonra Yunanistan'da 1952'ye kadar siyasi istikrarsızlıklar sürecek iki yılda 13 hükümet değişecektir. Komünist Partiler yasaklandığı için liberal ve sosyal demokratlarca kurulan bu hükümetler başarılı olamamış, Yunanistan'ı büyük bir siyasi belirsizlik kaplamıştır (Sander, 2019, s. 281-286). Yunanistan'ın 1952'de NATO'ya girmesi Yunan demokrasisi için büyük bir gelişme olmuş, 1952'de Mareşal Papagos'un sağ eğilimli partisi iktidara gelerek bu belirsizliği sona erdirmiştir. Papagos'un 1955'te ölmesiyle de iktidara, 1963'e kadar yönetecek Konstantin Karamanlis'in Ulusal Radikal Birliği partisi gelir (Clogg, 1997, s. 180).

Yunanistan Türkiye'ye göre daha istikrarlı bir siyasi süreç geçirse de bahse konu olan dönemde Yunanistan demokrasisinin aksak yönleri mevcuttur ve bunlar Yunanistan'ın DBT teorisyenlerinin tanımladıkları liberal-demokrat rejim tanımlanmasından dışlanmaktadır. 1960'ların ortalarına kadar ülke yönetiminin ABD güdümünde olması ve ABD'nin direkt girişimleriyle Sağ partilerin yönetime getirilmesi, Komünist partilerin yasaklanması, Kralın yine ABD'nin etkisiyle yönetimde çok etkili olması ve askerinin dolaylı ya da doğrudan müdahaleleri Yunan demokrasisinin eksik yönleridir.

Yüzdeler Anlaşması'nda İngiliz etki alanında kalan Yunanistan'da savaş sonrası İngiltere çekilince bu boşluğu ABD doldurmuş; komünistlerin yönetime gelmemesi için sağ grupları desteklemiştir. Buna ek olarak Truman yardımlarıyla da ülkeyi kendine bağımlı kılmış; 1963'e kadar ülkede sağ partilerin yönetimde kalmasını sağlamıştır. Demokrasinin beşiği olarak bilinen bazı batılı ülkelerde krallıklar halen mevcutsa da yönetime müdahale etmemeleri ve sembolik olmaları bu ülkelerin demokratik olarak tanınmalarına engel değildir. Ancak ABD'nin komünist bir hükümetin yönetime gelmemesi pahasına parlamentoya rağmen yönetime sürekli müdahale eden bir Kralı da kabul etmesi Batılı değerlerle uyumsuzdur. Yunanistan'da ABD çıkarlarına uygun kurulan yeni siyasi yapı bu şekilde demokrasi yerine güdümlü demokrasi olarak tanımlanabilir. Bu örgütlenme şekli ile Yunanistan'ın Batı Bloku'nda yer alması, Krallık ve sağ partilerin egemenliği ile ABD güdümünde ekonomik-politik ve sınırlı bir demokratik sistem oluşturulmaya çalışılmıştır (Thermos, 1974, s. 206).

1963'e kadar sadece sol partiler değil, liberal partiler de yönetim dışı bırakılmıştır. Zira liberaller de sol partiler gibi hem monarşi hem de Amerikan varlığına karşıydı (Thermos, 1974, s. 206-207). Liberal partilerin de hükümet dışı bırakıldığı bir rejimin Michael Doyle tarafından liberal bir rejim olarak tanımlanması; pratiğin teoriye uydurulmaya çalışılmasıdır. Bir rejimin demokratik olarak tanımlanabilmesinin başta gelen kıstaslarından biri olan; bütün partilerin özgür-rekabetçi bir ortamda seçilebilmeleri bu açıdan eksiktir ve bu da konu olan dönemde Yunanistan'ın demokratik olarak sayılmasına engeldir.

Sol ve sağ kanatların saf dışı bırakılması ülkedeki kutuplaşmayı da arttırarak dolaylı bir şekilde ülkedeki siyasi şiddet ve istikrarsızlığı da arttırmıştır. İç savaş sonrası kurulan 13 koalisyon hükümetinin art arda düşüşü bu istikrarsızlığın açık kanıtlarındandır. ABD'nin Yunanistan Büyükelçisi Henry Grady'nin bir hükümetin kurulamaması durumunda yardımların kesileceğine yönelik basına yaptığı açıklama ve hemen sonrasında kurulan yönetim, ABD etkisini göstermektedir (Papandreou, 1988, s. 113). Yunanistan seçim sistemi nispi çoğunluk sistemine dayanırken Grady'den sonra gelen Büyükelçi John Peurifoy'un baskılarıyla çoğunluk sistemine dönüştürülmesi bu durumu sağlamıştır. ABD Yunan Parlamentosu'na, Amerikan misyon üyelerinin Yüksek Savaş Konseyi'nde, Mali İşler Komitesi ve Dış Ticaret Komitesi'nde yer almaları için baskıda bulunmuş, içişlerine bu şekilde karışmayı verdiği yardımların bir bedeli olarak görmüştür (Koliopoulos ve Veremis: 2010, s. 131).

Yunan Demokrasi'nin eksik yönlerinden bir diğeri olan monarşinin etkisi de yine ABD aracılığıyla yaratılmıştır (Kousoulas, 1967, s. 414). 1950'lerin sonlarından itibaren ülkedeki etkisini azaltmaya başlayan ABD, elinde bulundurduğu hakimiyeti çıkarlarını koruyacak kurumlara devretmiştir ki bunlardan en başta geleni de Saray'dır. 1952'de iktidara gelen Papagos 1955'te ölünce Kral bu görevi yine sağ kanattan olan Konstantinos Karamanlis'e vermiştir (Thermos, 1974, s. 207).

İktidarın belirlenmesinde sadece ABD ve Monarşi değil ordu da belirleyici bir rol oynuyordu. ABD etkisinin azaldığı 1950'lerin sonlarından itibaren Sol'un önü açılmış; 1958 yılındaki seçimlerde Birleşik Demokratik Sol (EDA) mecliste %25'lik bir sandalyeye sahip olmuştur. Solun güçlenmesiyle 1961'de seçimi kaybedeceğini anlayan sağcı Karamanlis hükümeti orduyu seferber ederek seçimleri kazanmayı başarmıştır. 1963'te EDA'nın ikinci başkanı olan Georgios Lambrakis'in aşırı sağ ve bazı yüksek rütbeli askerlerle bağlantısının çıkması da yine ordunun siyasetteki etkisine kanıttır (Clogg, 1997, s. 191). Nitekim Yunan demokrasinin sivilleşemediği ve ordunun yönetime etkisi en açık haliyle 1967 Albaylar Cuntası ile kendini gösterecek, 1974'e kadar otoriter bir yönetim etkisini gösterecektir. 1967'de mecliste en fazla üyeye sahip Papandreou'ya hükümeti kurma yetkisi vermeyen Kral'ın darbeye giden yolu kendisinin planladığı iddiaları da Yunan demokrasinin durumunu ortaya koymaktadır.

Temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvence altına alınması açısından bakıldığında; 1952 Anayasası'yla konuşma ve basın özgürlüğü, hukuk önünde eşitlik, toplantı ve gösteri özgürlüğü gibi liberal haklar tanımlanmış, güvence altına alınmıştı. Bu hakların kısıtlanması konusunda 1967'ye kadar herhangi olumsuz bir gelişme söz konusu olmadı. Ancak 1967 darbesiyle beraber bu hakların çoğu kısıtlanmış, topluca yargılamalar, fiziksel işkence ve ölüm cezası yasal hale gelmiştir (Papandreou, 1988, s. 43). Cunta yönetimi parti liderlerinin tutuklu olduğu, derneklerin ve partilerin kapatıldığı, basının denetim altına alındığı ve sıkıyönetimin ilan edildiği bir ortamda hazırladığı antidemokratik anayasayı oylatarak %92'lik bir oyla kabul ettirmiştir (Koliopoulos ve Veremis: 2010, s. 144). Bu açıdan bir karşılaştırma yapılacak olursa Türkiye 1960 darbesi sonrası öncekine göre daha liberal bir anayasaya kavuşurken; Yunanistan 1967 darbesi sonrası daha otoriter ve anti-liberal bir anayasaya kavuşmuştur.

Son olarak demokrasiye bağlı uzlaşma kültürünün toplumda benimsenmesi, dış politikada halkın etkililiği ve dış politik kararlar da egemenlik vurgusu açısından bakıldığında; daha önce de bahsedildiği gibi Soğuk Savaş'ın ikinci aşaması yani yumuşama dönemine kadar Yunanistan dış politikası ABD güdümündedir ve dış politik kararların çoğunda etkilidir. 1958-59'da Türkiye-Yunanistan arasında Kıbrıs'a dair imzalanan Zürih ve Londra anlaşmalarında da Amerikan baskısı çok etkili oldu ki bu durum 1961 seçimlerinden önce de Papandreou tarafından eleştirilmiş ve seçim malzemesi olarak kullanılmıştır (Fırat, 1997, s. 717-718).

Bütün bu açıklamalardan sonra Türkiye ile genel bir karşılaştırma yapıldığında Yunanistan'ın Batı ve Batılı değerlere daha uyumlu olduğu ve 1950-1974 arasında Türkiye'ye oranla daha istikrarlı bir dönem geçirdiği açıktır. Ancak DBT teorisyenleri bir ülkenin liberal olarak tanımlanabilmesi için daha önce bahsettiğimiz kıstasları belirleyip; Yunanistan ve Türkiye örneğinde de olduğu gibi kıstaslara uymayan ülkeleri de liberal sayarak çelişkili bir durum yaratmışlardır.

Sonuç

DBT teorisyenleri ve özellikle Doyle, rejimleri liberal-demokratik olarak tanımlamada Kant'tan devraldıkları dört kuruma başvururlar. Bunlar; Piyasa ekonomisi ve özel mülkiyetin olması, devletin özellikle dış politikada egemen politikalar geliştirebilmesi, vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin anayasal güvence altında olması ve halkın temsil ile yönetimde yer aldığı cumhuriyetçi bir siyasal sisteme sahip olmasıdır.

Bu dört kuruma göre belirledikleri demokratik-liberal rejimlerin birbirleriyle savaşmayacaklarını ileri sürseler de bu savın evrensel bir kural olamayacağı özellikle realistler tarafından bazı savaşlar ve olaylar üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Devletlerin savaşa ya da savaşmama kararlarını sahip oldukları rejimin türüne göre değil; çıkarlarına ve stratejik hedeflerine bakarak verdiklerini ileri sürmüşlerdir.

Bu bakımdan Türkiye-Yunanistan arasındaki Kıbrıs anlaşmazlığı üzerinden de teori sorgulandığında; Türkiye ve Yunanistan'ın 1954-1955; 1963-1964; 1967 yıllarında savaşın eşiğine gelerek savaşmamaları liberal demokratik olmalarına ya da 1974 yılında savaşmaları onların bu dönemde liberal-demokratik olmamalarına

bağlanamaz. Doyle'un, savaşılmayıp sadece anlaşmazlığa düşülen yıllarda her iki ülkeyi liberal-demokratik; savaştıkları 1974 yılında onları antidemokratik olarak tanımlaması; çelişki ve tutarsızlık içeren bir yaklaşımdır. Zira DBT teorisyenlerinin bir ülkeyi liberal-demokratik olarak tanımlamak için başvurdukları dört kuruma göre her iki ülke analiz edildiğinde tanımlamanın eksikliği ortaya çıkmaktadır. Ne Türkiye ne de Yunanistan 1974 yılından önceki dönemde, demokrasi ve liberallik konusunda 1974 yılından çok farklı değillerdi. İki ülkenin savaşıp savaşmamaları onların rejimlerinde değil; Soğuk Savaş yıllarının dinamiklerinde, her iki ülkenin dış politikalandaki konumlarında, stratejik hedef ve çıkarlarında aranmalıdır. Elbette ki ülkelerin dış politikada verdikleri kararlar iç dinamiklerinden tamamen kopuk değildir; ancak savaş gibi bütün ülkeyi ilgilendiren bir kararın tamamen rejim türüne bağlanması ülkelerin dış politikalarının doğru bir şekilde anlaşılmasına engel teşkil etmektedir.

DBT'nin eleştirilmesi sadece Türkiye ve Yunanistan demokrasileri üzerinden değil bizzat liberallerin demokratik yönetimlerin nasıl olacağı, hangi yönetimlerin demokratik sayılıp sayılmayacağı üzerine yaptıkları tartışma ve uzlaşmazlık üzerinden de yapılabilir. Nitekim liberaller bazı temel değerler üzerinde birleşseler de demokratik bir yönetimin nasıl olacağı konusunda anlaşamamaktadırlar. Liberal demokratlar liberal demokrasi modelini tek ve vazgeçilmez bir yönetim modeli olarak sunup diğer demokratik yönetimleri sahte demokratik modeller olarak görürlerken, diğer bazı liberal çevreler liberal demokrasiyi demokratik olmayan siyasal modelleri maskeleyen yanılsamalar olarak görürler. Bu şekilde ortak bir kanının olmadığı konuda ülkeleri bazı kıstaslara göre demokratik ya da demokratik olmayan şeklinde kategorize edip birbirleri ile savaşmayacakları yönünde bir teori oluşturmak hatalı bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (Ed.). (2018). *Sokrates'ten jakobenlere batı'da siyasal düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ahmad, F. (2015). *Demokrasi sürecinde Türkiye 1945-1980* (A. Fethi, Çev.). İstanbul: Hil Yayıncılık.
- Ahmad, F. (2019). *Bir kimlik peşinde Türkiye* (S. C. Karadeli, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akşin, S. (2015). *Kısa 20. yüzyıl tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Balcı, A. (2017). *Türkiye dış politikası ilkeler, aktörler ve uygulamalar*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Berktaş, F. (2009). *Liberalizm*, H. Birsen Örs (der.), Modern siyasal ideolojiler içinde (s. 49-114). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Brzezinski, Z. (2017). *Büyük satranç tahtası* (Y. Türedi, Çev.). İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Clogg, R. (1997). *Modern Yunanistan tarihi* (D. Şendil, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doyle, M. (2017). *Liberalizm ve dünya siyaseti*. E. Diri (Ed.), Uluslararası ilişkilerde temel metinler kitabı içinde (s. 371-396). İstanbul: Der Yayınları.
- Doyle, M. W. (1983a). *Kant, liberal legacies and foreign affairs*. *Philosophy and Public Affairs*, 12(3), 205-235. <https://www.jstor.org/stable/2265298>.
- Erdoğan, M. (2017). *Anayasal demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ersoy, E. (2017). *Realizm*. R. Gözen (Ed.), Uluslararası ilişkiler teorileri kitabı içinde (s. 159-187). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Eyerman, J. ve Hart, R. A. (1996). An empirical test of the audience cost proposition: democracy speaks louder than words. *Journal of Conflict Resolution*, 40(4), 597–616. <https://doi.org/10.1177/0022002796040004004>
- Fearon, J. D. (1994). Domestic political audiences and the escalation of international disputes. *American Political Science Review*, 88(3), 577–592. <https://doi.org/10.2307/2944796>
- Fırat, M. (1997). *1960-1971 Arası Türk dış politikası ve Kıbrıs sorunu*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Galtung, J. (1969). Violence, peace and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(39), 167-192. 81-117. <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
- Gaubatz, K. T. (1996). Democratic states and commitment in international relations. *International Organization*, 50(1), 109–139. <https://doi.org/10.1017/S0020818300001685>
- Gleditsch, N. P., Nordkvelle, J. Ve Strand, H. (2014). Peace research – just the study of war?. *Journal of Peace Research*, 51(2), 145-158. <https://doi.org/10.1177/0022343313514074>
- Heywood, A. (2011). *Siyasetin temel kavramları*, (H. Özler, çev.), Ankara: Adres Yayınları.
- Hinsley, F. H. (1987). *Peace and war in modern time*. R. Vayrynen (Ed.). The quest for peace kitabı içinde (s. 63-79). Londra: Sage Publications.
- Kant, İ. (1983). *Perpetual peace and other essays*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Kapani, M. (2015), *Politika bilimine giriş*, Ankara: BB101 Yayınları.
- Kim, K. J. ve Patrick, J. (2010). *Learning from the great war? The Origin of Democratic Peace*. *Defence and Peace Economics*, 21(5-6), 487-505. <https://doi.org/10.1080/10242694.2010.513493>
- Koliopoulos, J. S. ve Veremis, T. M. (2010). *Modern greece: a history since 1821*, Wiley: Blackwell.
- Kousoulas, D. G. (1967). Greek politics. *Balkan Studies*, 8(2), 407-420.
- Layne, C. (1994). *Kant or cant: The myth of the democratic peace*. *International Security*, 19(2), 5-49. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/2539195>
- Maoz, Z. ve Russett, B. M. (1993). Normative and structural causes of democratic peace, 1946–1986. *American Political Science Review*, 87(3), 624–638. <https://doi.org/10.2307/2938740>
- Mearsheimer, J. J. (1990). Back to the future: Instability in europe after the cold war, *International Security*, 15(1), 5-56. <https://www.jstor.org/stable/2538981>
- Mitchell, S. M. (2002). *A kantian system? Democracy and third-party conflict resolution*. *American Journal of Political Science*, 46(4), 749–759. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/3088431>
- Nye, J. S. ve Welch, D. A. (2017). *Küresel çatışmayı ve işbirliğini anlamak* (R. Akman, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Oran, B. (2012). *Batı bloku ekseninde türkiye* 1. B. Oran (Ed.), Türk dış politikası Cilt 1 kitabı içinde (s. 479-498). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Patsiaouras, K. (2009). *Democratic peace theory and greek-turkish relations in the context of the european union*. Monterey: Dudley Knox Library.
- Raymond, G. A. (1994). Democracies, disputes, and 3rd-party intermediaries. *Journal of Conflict Resolution*, 38(1), 24–42. <https://doi.org/10.1177/0022002794038001002>

- Sander, O. (2019). *Siyasi tarih*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Sartori, G. (1996), *Demokrasi teorisine geri dönüş*, (Tunçer Kara-Mustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Çev.), Ankara: Yetkin Yayınları.
- Tanör, B. (2018). Osmanlı türk anayasal gelişmeleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Thermos, E. (1974). Conflict and prospects in greek politics. *East European Quarterly*, 8(2). 21-203.
- Viotti, P. R. ve Kauppi, M. V. (2017). *Uluslararası ilişkiler ve dünya siyaseti* (A. Ö. Erozan, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Yayla, A. (2002). *Siyaset teorisine giriş*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2015). *Modernleşen türkiye'nin tarihi*. (Y. Saner, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Extended Abstract

Purpose

This study aims to examine the Democratic Theory of Peace. If the thesis is true that democratic states do not fight each other, why did Turkey and Greece fight each other in 1974? This study was created based on this question. Can Turkey and Greece be considered liberal democratic countries according to Michael Doyle's criteria? The questions were asked whether the war decisions of the countries could completely be attributed to the types of their regime. The article was written in view of the lack of literature to question democratic peace theory. The purpose of this study is, therefore, to fill this lack of literature.

Design and Methodology

The study is a conceptual research article. In the article, the historical-descriptive method was used and the written literature was scanned in line with this method. The Cyprus operation was chosen as a suitable example for the criticism of democratic peace theory. Since the aim is not to describe the Cyprus operation, the Cyprus operation was not discussed in depth, but was examined in a way that is suitable for criticism of the Democratic Peace Theory. The purpose of criticism was compared to Greece and Turkey as democratic and anti-democratic period in which they are displayed to perform. This comparison was not made between the two countries as to which country is more democratic. Each country was compared temporally between 1950 and 1974, taking into account the periodization of Michael Doyle. So, "what is the difference between Doyle's democratic Turkey with the period defined as a period he describes as anti-democratic?" A comparison was made to answer the question. This method is also valid for Greece. In the study, firstly, the intellectual background of the democratic peace theory was given and liberal democracy was discussed. Secondly; Democratic peace theory was discussed conceptually, and Michael Doyle's theses were emphasized. Thirdly; The political regimes of Turkey and Greece were analyzed according to Doyle's criteria on the Cyprus issue. This analysis was carried out by giving examples of some events from the political histories of the two countries.

Findings

In this study, the following findings were reached;

- States do not make decisions whether to fight or not based solely on the type of regime they have but also they consider their interests and strategic objectives.
- Doyle defines both countries as liberal-democratic in years when there was no war but and describe them as anti-democratic in 1974 when they fought. It is an approach that includes contradiction and inconsistency. Because when both countries are analyzed according to the four institutions that DBT theorists use to define a country as liberal-democratic, the deficiency of the definition emerges. Neither Turkey nor Greece was very different from each other in terms of democracy and liberalism in 1974. Whether the two countries fight or not is not only related to their regimes. It should also be taken into consideration the dynamics of the Cold War years, foreign policy positions, strategic goals and interests of both countries. Of course, the decisions made by countries in foreign policy are not completely detached from their internal dynamics; however, the fact that a decision that concerns the whole country, such as war, is completely based on the type of regime constitutes an obstacle to a correct understanding of the foreign policies of the countries.
- The consistency of the DBT can also be criticized over disagreements over the theory of liberal democracy. While even liberal democrats disagree about what a democratic country should have, it is not consistent to approach that democratic countries will not fight each other.

Research Limitations

Considering the limitations of the study; for the purpose of the article, other problems between the two countries were not addressed, and the democratic peace theory was tried to be questioned only over the Cyprus problem. The Cyprus issue was handled only through the developments between 1950-1974. Since the aim is not to examine the Cyprus problem or to deal with democracy in a conceptual way, these were not dealt with in detail either.

Implications

Looking at the conflicts between A-B in the light of Doyle's periodization, relations started to deteriorate after the 1950s due to the Cyprus Problem. While the years of 1954-1955, 1964 and 1967 were the years when the tension increased and even the brink of war was returned, in 1974 there was a war itself. When Doyle's periodization and the Cyprus issue are analyzed in relation to the way it is put forward in theory, it is seen that there is no inconsistency between theory and practice. In other words, while the issue was resolved by consensus in the periods, he defined the countries as liberal-democratic; In the period when it was not liberal-democratic, war was resorted to in solving the issue. In theory, considering the criteria used for the countries to be regarded as liberal-democratic, the situations of both countries between 1950 and 1974 were analyzed and it was concluded that there was no big difference in terms of being liberal-democratic between the period when they resolved the issue by consensus and the period they fought. After proving that there is no difference in terms of being liberal-democratic, it was tried to be shown that connecting the periods of peace or war between the two countries to their regime is not a correct approach in terms of foreign policy analysis.

Originality/Value

In Turkey, there is a huge lack of literature on studying and criticizing events in international politics in the context of theories of international relations discipline. The original value of the study is the criticism of the theory of democratic peace through a historical sample and thus the elimination of the lack of literature.

Araştırmacı Katkısı: İsmail Hakkı Elçi (%100).

